

चांदोबा

जानिबारी १९६८

स्वर्गप्राप्तीसाठी चटाओट

प्रजापतीला दिती व अदिती अशा दोन दोघां पैकी ज्याला तय मिळेल त्याने व बायका होत्या. दितीची मुले दैत्य व त्याच्या भावंडांनी स्वर्गात जाऊन रहावे व अदितीची मुले देव यांची भाऊवंदकी इतरांनी पालाळ लोकात.”

लक्ष्मणपणापासूनच वादत गेली. त्यांची दोघांना त्याला होकार दिला. मुख्यत्वे नेहमी आपसात मारामारी होई. त्यांचे जाऊन राहण्यासाठी देवांनी आपल्या पैकी एकाची निवड केली व दैत्यांनी पण भांडण मिटविण्यासाठी प्रजापतीने देवांना आपल्या पैकी एकाची निवड केली. मुख्यत्वे स्वर्गाचे व दैत्यांना पाताळाचे राज्य वाटून आपल्या पैकी एकाची निवड केली. मुख्यत्वे दिले. नंतर तो आपल्या मुलांना म्हणाला— मानव को राहणेत हे दोघांची जाऊन “तुम्ही आपापल्या राज्यात जाऊन रहा. पाहिले. एकाच राहू नका.”

परंतु दैत्यांनी हट्ट केला की त्यांना स्वर्गलोकाचे राज्य मिळाले पाहिजे. देव म्हणाले, आम्हाला पाताळलोक नको. आतां हे मांडण मिटविण्यासाठी प्रजापती आपल्या मुलांना म्हणाला—“देवांपैकी एकाने आणि दैत्यांपैकी एकाने मुख्यत्वे जाऊन रहावे.

आपल्या पांटापाण्याची व्यवस्था करतो.” दैत्य म्हणाला.

दोघे एका जमिनीच्या मालकाकडे गेले. त्यांनी त्याला काही काम सापळा सांगितले. त्याने प्रत्येकाला एक नांगर व एक बैलाची जोडी दिली आणि जमीन दाखवून म्हणाला— “ही जमीन नांगरून देती करा.”

दोघांनी शेेत नांगरायला सुरवात केली. थोड्या वेळाने दैत्याला कंटाळा आला. त्याने नांगराचे बैल सोडले व त्यांना चरायला सोडले आणि स्वतः संध्याकाळपर्यंत झोपाळाली घोरत बसला.

त्याची झोप मोडली तेव्हा काळोरन पडू लागला होता. देवाने आपले सर्व शेत छान नांगरून काढले होते. थोडे उरले होते ते दैत्याने नांगरले व दोघे जमिनीच्या मालकाकडे गेले. त्याने दोघांना एक खोली दाखविली आणि दुसऱ्या दिवशी उजाडल्यावर भेटाबळा सांगितले. खोलीत काळोस होता.

दिवसभर मेहनत केल्यामुळे देवाला छान झोप लागली. परंतु दैत्य दिवसभर झोपला होता म्हणून त्याला सुळीच झोप लागली नाही.

उजाडल्यावर दोघे खोली बाहेर आले. देवाच्या अंगाला सोन्याची माती लागलेली दैत्याला दिसली. दैत्याच्या अंगाला काही नव्हते. कारण त्याने मेहनत केलीच नव्हती. त्याला घाम आलाच नाही. पण देवाच्या अंगावर निथळ्या घामाचे फळ म्हणूनच की काय जी माती लागली ती सोन्यासारखी चमकत होती, किंवा ते सोनेच होते.

जमिनीचा मालक देवाला म्हणाला— “तुझ्या अंगावर जे सोने जमले आहे ते तू ठेवून घे. काळ तू जी मेहनत केलीस त्याचे ते फळ आहे.”

दैत्य निराश झाला. "आज रात्री मी याच्या दुष्पट सोने मिळवीन." त्याने मनाशी विचार केला.

दुसऱ्या दिवशी नांगरायला मालकाने दुसरेच एक पोट दाखविले. देव आणि दैत्य ते नांगर लागले. आदल्या दिवसा सारखाच दैत्याला मोठा वेळ काम केल्यावर कंटाळा आला. बैलांना चरायला सोडून तो एका झाडाखाली काळोख पडेपर्यंत धोरत पडून राहाला.

दिवशी सुद्धा एकत्रा देवाने दोघांच्या दात्याचे पोट नांगरून काढले. वरी जाण्यापूर्वी दैत्याने आपल्या सर्व अंगाला शिग लावून घेतला.

घरी गेल्यावर मालकाने दोघांना दोन दोणी दाखवून त्यात आपापल्या बैलांसाठी पाणी भरायला सांगितले. दैत्याने एका दोणी जवळ आपल्या बैलांना नेऊन उभे केले व देवाने दुसऱ्या दोणी जवळ आपले बैल नेऊन बांधले. दैत्याच्या बैलांना मेहनत झालीच मज्जती म्हणून पाण्याला सुसते तोड लावून ते बाजूला झाले. पण दैत्याच्या बैलांनी दोघ भरून दोघी पिऊन टाकले. कारण काम करून असती. पण तू मेहनत केली नाहीस व

ते दमले होते व त्यांना खूप तहान लागली होती.

दोघीतले पाणी संपल्यावर दोघीच्या तलाला सोने दिसले. ते दाखवून मालक देवाला म्हणाला—“ही तुझी आजच्या कामाबद्दल मजुरी. वे तू हे सारे सोने.”

“आणि माझी मजुरी!” दैत्याने विचारले. तुझ्या बैलांनी जनेच जंग मोडून काम केले असते आणि सर्व पाणी प्याले असते तर तुझी मजुरी देखील दोघीच्या तलाला जमा झाली असती. पण तू मेहनत केली नाहीस व

तुझ्या बैलांनी पण केली नाही. मग मी काय करू!”

हे सर्व आकाशात उभे राहून देव पहात होते. ते म्हणाले—“आमच्या भावाचाच जय झाला. स्वर्ग आमचा!”

पण दैत्यांचा ते कबूल नव्हते.

“मुलोकत फक्त शेतकी हाच धंदा आहे, बायते! तेथे मोठा समुद्र आहे. समुद्रात राहून उदर निर्वाह चालविण्याची शक्ती कोणात आत आहे, पाहिले पाहिजे.” दैत्य म्हणाले.

मरायतीने आपल्या दोघां मुलांना मुलोक्यांतून बोलावून घेतले व म्हणाला—“तुम्ही बोवे होडक्या वेऊन समुद्रात जा व मासे धरण्याचे काम करा. जो बाळ मासे भरून आणील त्याला स्वर्गाचे राज्य मिळेल व दुसऱ्याला पाताळाचे.”

देव व दैत्य निरनिराळ्या होडक्यांत वसून एकेक जाळे घेऊन समुद्रात मासे धरायला निघाले.

या खेपेस दैत्यांनी आपल्या भावाचा जय व्हावा म्हणून एक युक्ति योजली. त्यांच्या पैकी काही समुद्रात धुडी मारून आपल्या भावाच्या जाळ्यात मासे भरून लागले.

देवाने आपले जाळे पाण्याबाहेर काढले तेव्हा त्यात सापडलेल्या माशांचा एक मोठा ढीग झाला. त्याच वेळी दैत्याने आपले जाळे बर काढले. त्यात दहापट मासे होते. म्हणून जाळे पाण्या बाहेर काढतांना तुझन गेले आणि जाळ्यात सापडलेले सर्व मासे समुद्रात पडले.

अशा तऱ्हेने या खेपेस देखील दैत्य देवाला जिंकू शकला नाही. म्हणून देवांना स्वर्गाचे राज्य मिळाले व दैत्यांना पाताळ लोकाचे.

पाताल कोट

[१९]

[सूर्योदय होताच नाशिकाच्या अनुयायांनी पातालकोटावर मस्तकांचा सारा केला. त्यांच्या परिणाम होऊन राक्षस जणु काही लक्ष्म्या मुंगीत आपसांत मारामारी करू लागले. महाकली राक्षस हत्तीच्या रथास बसून तेथे आला. विष्णूने गरुडपक्षी पायाला बांधलेल्या मगरीच्या पिशाचकट पातालकोटावर उडवून पाळू लागला. - पुढे]

राक्षसांचे लक्ष काळ्या गरुडाकडे आहे, पण सोनेरी मगरीचे पिल्लू तिच्या पायाला महाकलीने ओळखले. त्याने आपला कां लोंबकळत आहे ! सोनेरी मगरी मुद्धा हत्तीच्या रथ थांबवला आणि एकदा वर असतात का ! होके करून पाहिले. त्याला पण गरुडाच्या राजा शक होऊन जागच्याजागी पायाला बांधलेले मगरीचे पिल्लू दिसले. उभा आहे हे पाहून एक म्हतारा त्या पक्ष्यात त्याला विशेष असे काही राक्षस जवळ येऊन म्हणाला-“ महाराज ! दिसले नाही. त्याच्यासारखे पक्षी त्याने आपले लोक मगरीला आपले वडील पूर्वीकडील डोंगराळ प्रदेशात पाहिले होते. घोरकली समजून नमस्कार करित आहेत.

आपण देखील नमस्कार करावा. नाही तर त्यांना वाटेकडी, मनात विदुमकि नाही. आणि ते आपली निंदा करतील.”

“हा गरुडपक्षी माझे वडील कसे असणार ! यात स्वास्तीने काही तरी फसकणूक आहे. एक आठवडाभर मी पाहातो आहे, डोंगरावरून आपल्यावर कधी तरी पाळत ठेवीत आहे. ही बातमी सला शपूर्वांच मिळालेली आहे. हे तुम्हांला माहीत नाही का !” महाकली काहीसा रागानेच म्हणाला.

महाकली म्हणाला ते तो म्हतारा राक्षस एकदा उंच दगडावर उभा राहून सर्व राक्षसांना संबोधून सांगत म्हणाला-“ हा गरुडपक्षी डोंगरांत राहणारा एक आंधळा पक्षी आहे. महाराज राक्षसराज घोरकली नाही. असे आपले महाराज महाकली सांगत आहेत.

ते ऐकून राक्षसांनी नेम धरून गरुड पक्ष्याला दगड मारायला सुरवात केली. काहींनी आपल्या सगळ्या महाराजांची थड्या करणाऱ्या त्या पक्ष्यावर शस्त्रप्रहार केला.

महाकलीने आपल्या अंगरक्षकांना जवळ बोलाविले व त्यांचा काही तरी सला घेतला.

कालशंकरने गरुडच्या पायाला मगरीचे पिल्लू बांधून त्याला सोडले वान त्याचा जो डाव होता तो सुरवातीला थोडा साधला. परंतु महाकलीच्या लक्षांत तो आला आल्या-बरोबर त्याने आपल्या अनुयायांना सावध केले. डोंगरावरून झुडपाआड उभा राहून कालशंकर हे सर्व पहात होता. मोठ्याने हंसत तो म्हणाला-“ सरोवराच्या असलेली ती शिळा आतांपर्यंत आपल्या लोकांनी काढली असावी. पुढेत राहणारे

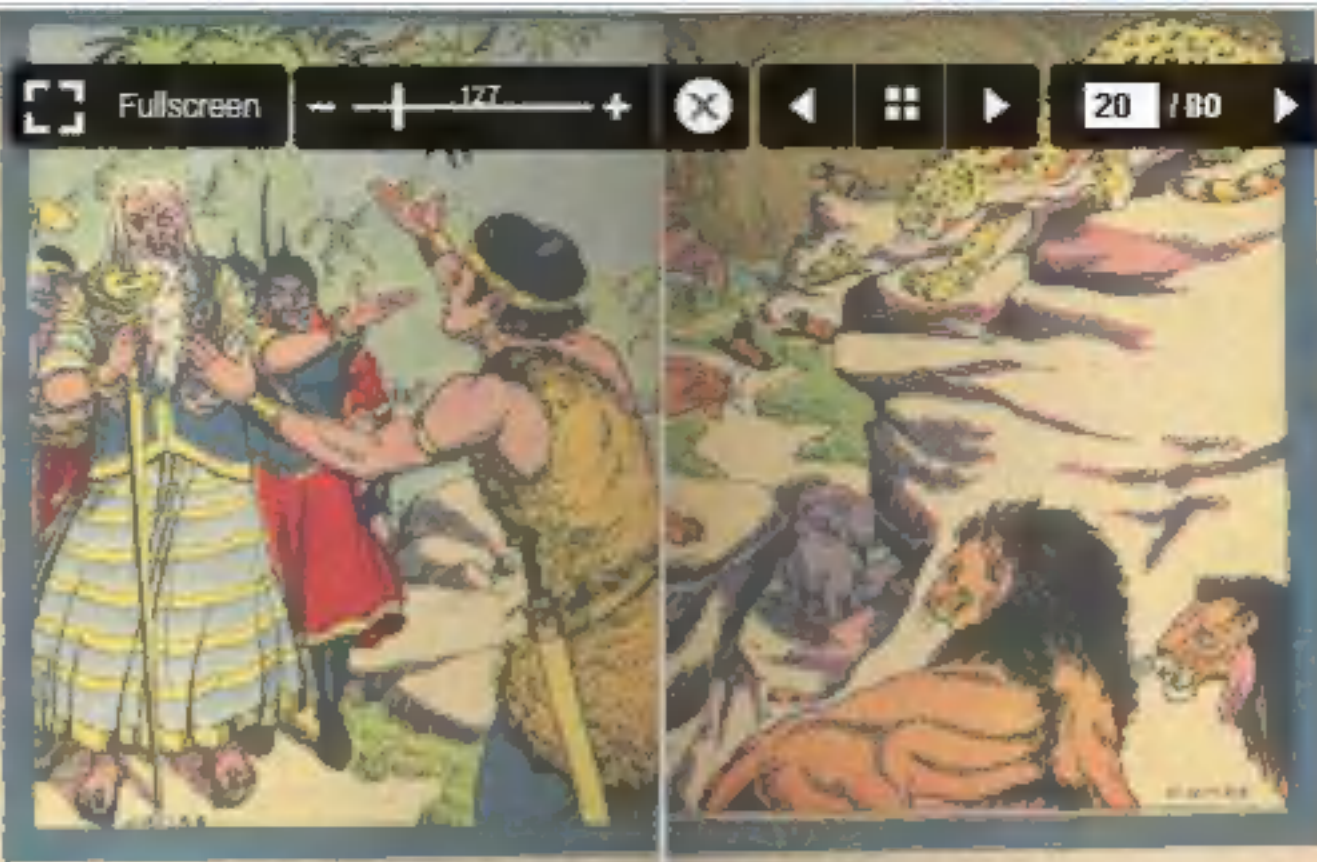
आपले अनुयायी अजून डोंगरावर आलेले दिसत नाहीत! जय शंभवी! स्वकर ये! स्वकर ये!" असे म्हणत मंत्रदंड जोरजोराने फिरवू लागला.

इतक्यात डोंगर इतक्या जोराने हादरला की जणुकाही भूकंपच झाला. डोंगराच्या पायथ्याजवळ जमीन फोडून जोराने ताडा-एवढे पाण्याचे फवारे पाताळकोटाच्या दिशेने पाऊ लागले. जवळचे सर्व मैदान पाण्याने भरले आणि पाणी पाताळकोटात शिरले.

वाचकांना ही गोष्ट माझ्या अरोळ की भुयाराच्या छपरांतून पाणी काढून गळू लागलेले पाहून कालशंकरचे अनुयायी चाकरून गेले होते व त्यांनी ती गोष्ट मांत्रिकांना येऊन सांगितली होती. त्याच्या भागचें गूढ हेच होते.

"प्रलय, प्रलय....!"चा हाहाकार उठून गेला. म्हातरा राक्षस ओरडून म्हणाला— "घोरफाल्गुनरचा, त्याच्या शाळ्याने आपल्यावर कोप झाला आहे. त्याचा हा दंड आहे. राक्षस जातीचा सर्वनाश होणार आणि या सर्वांचा जडाक्षर महाकाली आहे."

तळावाच्या तळाळा वसविलेली शिळा वेळांच्या दोरखंडांनी ओडून ज्यांनी हा

प्रलय केला होता ते धावत कालखंवरजवळ आले. मोठ्या उत्साहाने म्हणाला— "महामांत्रिक आपला जय झाला आहे. ती शिळा ओढल्यानंतर डोंगर फोडून पाणी धवधव्यासारखे पाताळकोटांत शिरले. तेव्हा डोंगर भूकंपासारखा हाळला."

"हा मुर्ख नाही, आहे, महा- ! मी सरोवराच्या तळाशी वुडी माकड कितीक पाण्यांत मंत्रबळाने राहून तीन चार जागी खेळ घुमारे सपून ठेवली व त्यांच्या तोंडावर मोठी शिळा बसवून ठेवली होती. प्रलय करण्याची योजना मी

कितीक दिवसांपासून आखून ठेवली होती. सर्व पाताळकोट बुडेल एवढे पाणी आहे सरोवरात. या कालखंवरच्या योजना वक्षा पुढे जाण्यासाठी बसतात. पहा, प्रत्येक गोष्ट कशी हुकमी होत चालली आहे. परंतु आधी काही राक्षस डोंगरावर चढून पाऊल वाटेने पळून जाऊन स्वतःचा आपला जीव वाचवतील वरदाचित. त्यांच्यापैकी कोणी पळून जाऊ नये या गोष्टीची सावधगिरी आपण घ्यायला पाहिजे." असे सांगून त्या काही तरी ऐकू आल्यासारखा कानाला आहे, असे तू म्हणाला होतास. ती

हात लावला व म्हणाला— "तुम्हाला नाही का ऐकू येत?"

"दूर वाधासिंहांची डरकाली ऐकू येत आहे." विरूप म्हणाला.

"होय! वाधासिंहाच्या डरकाळ्या ऐकू येत आहेत ना?" मांत्रिकाने शिमत करून विचारले व म्हणाला— "तेच ते कुंभीरने पाळलेले बाघ व सिंह. त्यांना दोन तीन दिवसांपासून काही खावळा मिळालेले नाही. त्या एकुलत्या पाऊल वाटेच्या तोंडाशी ते येत आहेत. त्या वाटेने महा- काली किंवा त्याचे अनुयायी कोणालाच पळून निसटून जाणे नाही. तिकाडे न जाता आपण उभे आहो, या बाजूने त्यांनी पळून जाण्याचा विचार केला तर आपण आहोच त्यांच्या समाचाराला. पाण्यात बुडून मरण्याशिवाय गर्त्यतर नाही."

"कुंभीर, थोड्या वेळापूर्वी शशिकांत व कांतिसेना दोघांना घेऊन सरोवराकडे निघाला होता त्याचे काय झाले कळत नाही." भद्र म्हणाला.

"माझा मित्र व शत्रु पुढिले आची तरुण बायको माथा सिनगी पण त्याच्याचरोवर आहे, असे तू म्हणाला होतास. ती

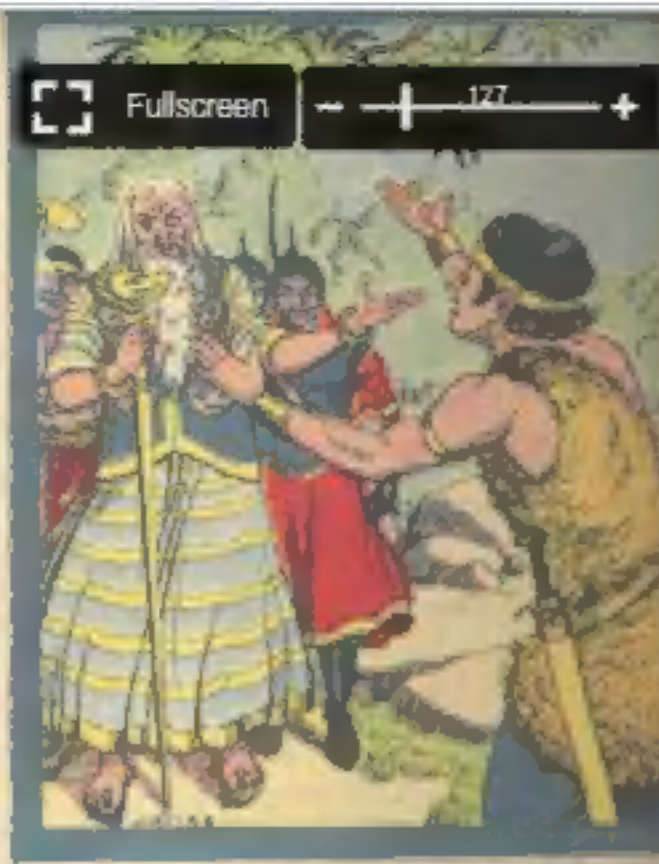
आपले अनुयायी अजून डोंगरावर आलेले दिसत नाहीत! जय शंभवी! स्वकर ये! स्वकर ये!" असे म्हणत मंत्रदंड जोरजोराने फिरवू लागला.

इतक्यात डोंगर इतक्या जोराने हादरला की जणुकाही भूकंपच झाला. डोंगराच्या पायथ्याजवळ जमीन फोडून जोराने ताडा-एवढे पाण्याचे फवारे पाताळकोटाच्या दिशेने वाहू लागले. जवळचे सर्व मैदान पाण्याने भरले आणि पाणी पाताळकोटात शिरले.

वाचकांना ही गोष्ट माध्यम असलेली भुयाराच्या छपरांतून पाणी काढून गळू लागलेले पाहून कालशंकरचे अनुयायी घाबरून गेले होते व त्यांनी ती गोष्ट मांत्रिकांना येऊन सांगितली होती. त्याच्या भागचे गूढ हेच होते.

"प्रलय, प्रलय....!"चा हावाकार उठून गेला. म्हातरा राक्षस ओरडून म्हणाला— "घोरफाल्गुनरचा, त्याच्या शाळ्याने आपल्यावर कोप झाला आहे. त्याचा हा दंड आहे. राक्षस जातीचा सर्वनाश होणार आणि या सर्वांना जडाक्षर महाकाली आहे."

तळावाच्या तळाळा वसविलेली शिळा वेळांच्या दोरसंडांनी ओडून ज्यांनी हा

प्रलय केला होता ते धावत कालशंकरजवळ आले. मोठ्या उत्साहाने म्हणाला— "महामांत्रिक आपला जय झाला आहे. ती शिळा ओढल्यानंतर डोंगर फोडून पाणी धवधवासारखे पाताळकोटांत शिरले. तेव्हा डोंगर भूकंपासारखा हाळला."

"हा मुंज नाही, आहे, महा-पाणी! मी सरोवराच्या तळाशी बुडी मारून कितीक पाणी पाण्यांत मंत्रबळाने राहून तीन चार जागी खेळ सुपारे सपून ठेवली व त्यांच्या तोंडावर मोठी शिळा बसवून ठेवली होती. प्रलय करण्याची योग्यता मी

त्यांना कोठे चुकीच्या वाटेने तर घेऊन नाही गेली!" विरूपने विचारले.

"आपल्यासमोर राजकुमारीला कसे वांचवायचे हा मुख्य प्रश्न आहे. आपण कदंब राज्याच्या प्रजेला वचन दिले आहे की तिच्या आम्ही सोडवून आणू. राणी करू." धूमक म्हणाला.

सोमकने हाकाराची मान दळवून नळकावून तसाच अत्याचार करू लागेल खांधाला लोवत असलेल्या भात्यातून बाण म्हणून या राक्षस जातीचाच शेवट झाला पाहिजे. त्यानंतर राजकुमारी मंत्र्याच्या काढले.

कालशंकर ते संभाषण इतका वेळ मुळगा शशिकांत मांचा विचार करता येईल. निमूटपणे ऐकत होता. एकदम राजा—

"प्रत्येकजण आपापला हेतू साध्य करण्याच्या हेतूने वागणार असेल तर सर्वांवरच एकदम संकट येईल. माझ्या वडिलांचा कुरपणाने वध करणाऱ्या त्या दुष्ट महाकालीचा वध करता आला तर माझ्या मनाचे समाधान होईल. पण तेवढ्याने काय फायदा? कारण त्याच्या जागी दुसरा राक्षस पाताळकोटाची गान्दी नळकावून तसाच अत्याचार करू लागेल म्हणून या राक्षस जातीचाच शेवट झाला पाहिजे. त्यानंतर राजकुमारी मंत्र्याच्या मुळगा शशिकांत मांचा विचार करता येईल. थोडा धीर धरा."

कालजंवर मंत्रदंड उचळून म्हणाला—
“भद्र ! धूमक ! मी म्हणतो ते ऐका.
शशिकर्कत ॥ कांतिसेना दोघे सुरक्षित आहेत.
माझ्या बोलण्यावर शासन ठेवा.” असे
सांगून त्याने मंत्रदंड त्यांच्यासमोर काही
तरी दाखविण्यासाठी ठेवला ॥ म्हणाला—
“पहा, ॥ शाडासाठी दिसले का ? त्यांच्या
शेजारी कुंभीर उभा आहे.”

ते मांत्रिकाच्या मंत्रदंडाकडे पहात
असता मांत्रिक म्हणाला—“भद्र ! आपण
मोठमोठ्या गोफणी तयार करून लपवून
ठेवल्या होत्या त्यांचा प्रयोग करायला
हीच संधी आहे. पोहोत काटाकडे
जाणाऱ्या राक्षसावर नेम घेऊन मारा करा,
संगालून !”

भद्रने टाळी वाजवून गुहेतून बाहेर
आलेल्या मांत्रिकाच्या अनुयायांना खुणावून
काही तरी सांगितले आणि ते सर्व झाडीत
शिरले.

तेथे मोठमोठे दगड ठेवले होते. ते
गोफणीत वाजून तयार ठेवले व हुकूम
होण्याची वाद पाहू लागले.

भद्र जवळ येऊन म्हणाला—“करा
दगडांना वर्षाव व पाठवा एकेकाला यम-

सदनास.” नंतर त्याने काही जणाना
वाजारी दगड जमा करून जवळ न्यावला
सांगितले.

मोठ्या वेळाने दगडांना वर्षाव सुरू
झाला. दगड लागण्यावर ओरडत राहून
बुद्धन घेऊन जाऊ लागले.

तोपर्यंत पाताळकोटाच्या वन्याचक्षा
मागात खूप लोणी शिरले होते. पक्क
लोणी बुडून पाण्यात दिसत होते. बुरजांची
कडा घेऊन काही राक्षस खोवत होते.

स्वाती फेसाळलेले पाणी पाहून गरु-
डाच्या पंथाळा बांधलेले सोनेक मगरीचे
पिळू, पाण्यात लोणी मारायला लागले. दगड
लागले. म्हणून पुढील प्रयत्न करून गरुडा
गळाला उंच आकाशात उडत राहणे
अशक्य झाले. पाण्यापासून दहा बारा
हातावरच तो उडत होता.

राक्षसांना महाकलीने समजावून सांगितले
होते की, तो गरुडपंथी ॥ ते मगरीचे
पिळू, आंचा मयत राक्षसराज घोरकली
याचा काही संदेश गाहो. तरी कुरजाळा
लोवकळणारा एक मोठ्याने ओरडला—
“आपल्याला बांधवायला घोरकलेश्वर येत
आहे.”

ते ऐकून सर्व राक्षस ओरडू लागले—
“घोरकलेश्वर मयाराज ! बांधवा, बांधवा
आम्हांला !”

ते सर्व पाहून कालजंवर मोठमोठ्याने
लागला. “विरूप ! अरे तू म्हणाला
होतास तसा तुझा कळाला गरुड खरोखरच
देवपंथी आहे रे. त्याच्या मदतीने आपण
राक्षसांना खूप लकवले. पण महाकली
कोटे गडप ॥ सर्व बुद्धन मेले तरी
तो एकटाच जिवंत राहाला की काय !”
मांत्रिकाच्या चेहऱ्यावर चिंता स्पष्टपणे
दिसत होती.

सर्वांनी पाण्याकडे लक्षपूर्वक पाहिले. एकाएकी दोन हत्ती पाताळकोटाच्या धुक्या-मागून पुढे आले. त्यांपैकी एकावर महाकली बसलेला होता. दुसऱ्यावर त्याचे दोन अंगरक्षक बसलेले होते. सर्वांचे कपडे पाण्याने भिजलेले होते.

महाकलीचे अंगरक्षक त्याच्या सांगण्याप्रमाणे डोंगरांतून जाणारी भुयाराची चोरवाट हुडकीत होते. त्या दिशेने जाणाऱ्या हत्तीला फिरवून तिकडे जात तो ओरडला "या लवकर, त्या भुयाराच्या वाटेने आपण वर जमिनीवर जाऊ शकलो तर त्या मांत्रियनचा शेवट झालाच, समजा. कांतिसेना कोठे आहे! आणि तो शशिकांत कोठे आहे! ती दुष्ट मायासिंही गण बुडली की काय पाण्यात! आणि कुंभीर दिसत नाही कोठे! त्यालाच सर्वांवर नजर ठेवायला गी नेमले

होते. कुंभीर....कुंभीर....!" असा तो ओरडू लागला.

"महाकलीचे डोके ठिकाणावर नाही. चला तर सर्व त्या भुयाराकडे कुंभीर त्याच्या तोंडावर रांगटी जनावरांच्या मदतीने तेथे आल्या उभा असेल. परंतु राक्षसांसगोर बाध व सिंह काम करू शकणार! आपणाला जशी कुत्री तसे त्यांना वाचसिंह." असे म्हणत फाळशंखर हातकाम पावले उचलीत त्या वाजूला निघाला.

सर्व राक्षस राजाच्या पाठोपाठ भुयाराच्या तोंडाकडे पोहोत आऊ लागले. मांत्रिक त्यांच्या आधी भुयाराची वाट चढत उतरत. काही ठिकाणी शब्दशः रांगत, राक्षस पोचण्यापूर्वी भुयाराच्या तोंडाजवळ पोचला. त्या वाजूला कुंभीर त्याच्या जातीचे काही राक्षस दिसले. [पुढल्या अंकात संपूर्ण]

कर प्रहसिंह

विक्रमाकर्तने आपला दड सोडला नाही. तो जगादाबळ गेला. भेत त्याच्यावर पडतून पेतले व नेहमीप्रमाणे कांही बोलल्याशिवाय स्वशासनाच्या दिशेने जाऊ लागला. तेव्हा प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला— "राजा! तू कोणती फलापेक्षा ठेवून एवढे कष्ट करीत आहेस हे नाही मला माहीत. हयग्रीवामागे फार गोठ्या फळाची अपेक्षा सोडून वेताच्या फळाची अपेक्षा ठेवून जे मिळेल त्यातच आपले नशीब समज. तुला त्या हयग्रीवाची गोष्ट सांगतो, ती लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून तो गोष्ट सांगू लागला.

महानदीच्या काठी एका जागी हयग्रीव नांवाचा एक तरुण बुक्क तळावाचे पाणी लावून शेती करीत असे. काही दिवसांनी

वेताळाच्या गोष्टी

त्यानंतर रोज हयग्रीव कंदमुळे आणि मुनींच्या समोर ठेवू लागला. तो मुनींना नमस्कार करून आपल्या कामाला निघून जाई. असेच काही दिवस सोंडल्यावर मुनीने त्याला एके दिवशी विचारले—
“आज पौर्णिमा आहे. तुला कांही मागून घ्यावयाचे आहे का? वाटे ती धस्तु मागून घे.”

हयग्रीवला कष्ट काय ते दारिद्र्याचे होते. म्हणाला—“प्रभो, एक हजार सुवर्णमुद्रा शाल्या! माझे सर्व आयुज्य सुखाने जाईल.”

“तथास्तु.” मुनी म्हणाले.

हयग्रीवने घरी जाऊन पाहिले तेव्हा त्याला एका मोठ्यात सुवर्णमुद्रा दिसल्या. ते पण मिळाल्याने त्याच्या आज्ञेला पारवार उरला नाही. मुनिकुपेमुळे त्या मुनीविषयी त्याच्या मनांतली मक्की दुजावली. म्हणून त्याला आता जंगलांत जाण्याचे कांही कारण ठरले बघते तरी तो रोज राचात दूध व फुले पळे घेऊन जाई व ती मुनीसमोर ठेवून त्यांच्या आशीर्वाद घेऊन घरी परत येई. आपली कुतबता तो अशा तऱ्हेने त्यक्त करी. तो गरीब होता तेव्हा कोणी विचारपूस

करायला देखील येत नसे. परंतु त्याच्या गवळ पैसे आहेत हे कळल्यावर त्याचे अनेक चाहते त्याच्याकडे रोज येऊ लागले व त्याचे हितैषी म्हणू लागले.

“अरे चांगलेसे घर बांधून घे. चांगले कपडे घालून जा. स्वतः पोटा भर खात जा व आज्ञा गेल्यावर दोन देत जा. पैसे खर्च करायला असतात. नाहीतर पैसा असून नसून सारखाच. तू नीट राहू लागलास बघोरा मोठ्यांच्या मुली सांगून येतील बघोरा थोरपणा देण्यांत भुषण करून सुखाने संसार करावा म्हणतो. वाटेत त्यांना.” असे उपदेश त्याचे हितैषी आपण सुंदर व गुणवत्ती मुलीची लग्न

त्याला देऊ लागले व तो खुर्या हाताने खर्चपण करू लागला.

असाच आणखी एक महिना लोटला. तो नित्यनियमितपणे मुनीसमोर भेट नेऊन ठेवीत राहाला.

एकदा मुनी त्याला म्हणाले—“आज पौर्णिमा आहे. काही इच्छा असेल तर घे मागून. मी तुझी इच्छा पुरी करीन.”

“प्रभो, पहिल्या कुपेने माझी गरीबी नाहीशी जाली. एका चांगल्या मुलीशी लग्न करून सुखाने संसार करावा म्हणतो. वाटेत त्यांना.” असे उपदेश त्याचे हितैषी आपण सुंदर व गुणवत्ती मुलीची लग्न

“मला नाही काही ठाऊक.” ती म्हणाली.

“तर मग येतेस का माझ्याबरोबर? लग्न करून वेशील का माझ्याबरोबर?” त्याने विचारले. ती त्याला कबूल झाली. त्याने तिच्याशी लग्न करून घेतले. तिच्याबरोबर त्याचा संसार सुखाचा झाला.

आणखी दोन महिने छोटले. एकाएकी हयग्रीवची बायको आजारी पडली. त्याने पुष्कळ औषधपार्श्वी घेतले. पण गूण पडला नाही आणि त्यातच ती मरण पावली. त्याच वेळी त्याच्या घरात चोर शिरले आणि त्याच्याकडे होते नव्हते ते सर्व नोखून घेऊन निघून गेले.

हताश होऊन हयग्रीव पुन्हा मुनीकडे गेला आणि त्याने त्याच्यावर आलेल्या संकटाविषयी सांगून मदत करावी अशी विनंती केली. म्हणाला—“मुनीश्वर! आपण दोनदा माझ्यावर कृपा करून वर दिलेत. परंतु मला त्यांचे जे फळ मिळाले त्यांचा उपयोग मी घेऊ शकलो नाही. मी हातो तसाच आज आहे. आपणच हातसार कवचात तर टडार होईल.”

मुनी ‘घरे’ या अर्थी डोके हलवून म्हणाले—“आजच पोंगिमा आहे. काही

इच्छा असेल तर मागून घे. मी पुरी करीन. पण लक्षात ठेव, हा शेवटचा वर आहे. कारण हा वर दिल्यानंतर मी तपश्चर्या करून भिळविलेली सर्व सक्ती लीण होईल. मी उध्वा हिमालय पर्वतात जाणार आहे. पुन्हा मी येथे आढळणार नाही.”

“असे असेल तर मला पुन्हा धन व पत्नी घावी. मी कोणताही नवा वर मागू नको आहे.” हयग्रीव म्हणाला.

“तू वाटेक तो वर माग, पण लक्षात ठेव, हा शेवटचा वर आहे.” मुनी म्हणाला.

हयग्रीवाने काही वेळ विचार केला आणि म्हणाला—“तर मग मला असा वर द्या की ज्या तळ्याने पाणी माझ्या शेताला लागते त्या तळ्यावात मारा महिने भरपूर पाणी राहील.”

“ठीक, तथास्तु!” मुनी म्हणाला.

तुळ्या दिवशी हयग्रीव जापल्या शेताजवळ जाऊन पाहतो तो तळा वात पाणी भरलेले. त्याने शेत नांगरले.

शेताला पाणी लावले. पीक लागू लागले. शेत सुपीक होते व भरपूर पाणी मिळू लागले. म्हणून दोन दोन पिके

निवृ लागली. जे पीक मिघे ते विकून त्याला पैसा पण वराच मिळू लागला. त्याला मुली सांगून येऊ लागल्या. त्याने एका सुंदर मुलीशी लग्न करून घेतले. त्याला दोन तीन मुले झाली. त्याचे पुढील आयुष्य सुखाचे झाले.

येथेर गोष्ट सांगून वेनाळ म्हणाला - "राजा मला एका गोष्टीशी जका वाटते. हयग्रीवला पैसा व वायको यां शिवाय कुसण्या गोण्यावाही वस्तूचा गरज वाटत नव्हती. मग त्याने त्यापैकी काही तरी एक कां नाही मागून घेतले. त्याने तिसरीच एक वस्तु कां मागून घ्यावी. तु या प्रश्नाचे उत्तर माहीन असून दिले नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोंबू लागलीस."

त्यावर विकमार्क म्हणाला - "हयग्रीवने तिसऱ्या वेळी जो वर मागितला त्यात त्याचा सूत्रपणाच दिसतो. त्या पूर्वोक्त पैशाचे आणि वायकोचे तुल्य त्याने अनुभवले होते. तरी त्याने प्रथम त्याच दोन वस्तू मागितल्या होत्या. परंतु मुनीने जेव्हा त्याला सावप केले की हाच शेवटचा वर, तेव्हा तो विचारात पडला. पैसा व वायको दोन्हीची शाश्वती त्याला वाटत नव्हती. त्याहून नमिनीची शाश्वती जास्त वाटली. परंतु पाण्याचा अभाव होता. म्हणून त्याने तेच मागून घेतले. त्याला खरे शुभ त्यामुळेच मिळाले पण."

अशा तऱ्हेने राजाचे मीन मंग होताच वेनाळ पेलसड नाहीसा झाला व साडाच्या फांदीला जाऊन लोंबकळू लागला.

कविपंथ

सूर्यकमळ

प्रभावती नगरीचा राजा विश्वायसू याला गितेंद्रिव, पराक्रम, शत्रुजित आणि धवलपदीनी अशी चार मुले होती. सर्व शूर व पराक्रमी होते. सर्वोपर बापाचे मंग सारखे होते. परंतु त्यांच्यापैकी एकाचाच मादी मिळणे शक्य होत. हीच एक कालजी राजाला घाटे. कोणाला राज्य मिळणार हे ठरवून द्यावे आवश्यक होते. यासाठी त्याने एक उपाय योजला.

विश्वायसूच्या वाडवडिलांपासून त्याच्या राजवाड्यात एक सूर्यकमळ असे. आश्चर्य असे की त्या कमळातून प्रकाश दिसे. ते कमळ प्रभावती नगरीत असे तोपर्यंत राज्यावर कधी संकट, दुष्काळ, महापूर किंवा रोगराई आली नाही. परंतु काही दिवसांपूर्वी ते कोणी व कोणते नेके हे कोणाच्या माहीन

नव्हते. ते साकपा ठिकाणी भांडे किंवा नमन्या ठिकाणी वाटे, अशा अफवा मात्र ऐकू येत. मानाचे विचार केला त्या सूर्यकमळाचा शोध लावील त्यालाच राज्य द्यावे. तसे त्याने आपला मुलांना सांगितले.

शुभमुहूर्त पाहून चौथे भाऊ चार दिशांना सूर्यकमळाच्या शोधार्थ निघाले. तिनेंद्र पूर्व दिशेला गेला. त्याने वाटेत जो कोणी भेटला त्याला त्या सूर्यकमळा विषयी विचारले. काही दूरविदी कोताकडून त्याचा कलले की ते कमळ पूर्वेकडील कोणत्या तरी वेशत आहे. म्हणून तो एका उदात्तात बसून त्या वेशत गेला. त्याने त्या वेशावर पाय ठेवला जेव्हा तसेल तेथील लोक त्याला पाहताच एका हत्तीचा पुढे करून त्याच्या लागू लागला थोड्या करून उभे राहावे. त्या हत्तीने एक

विषप्रयोग करून राजाचा वध केला. दोन्ही राज्यात त्यामुळे मनमोद वाढले व दंगोपोद सुरू झाले. त्या गडबडीत कोणीतरी सूर्यकमळ चांगले जेले.

त्यानंतर काही दिवसांनी दोन्ही वेढावरच प्रजेने सल्लावावरून घेऊन दोन्ही वेढावर राज्य करण्यासाठी एका राजाची निवड करण्याचे ठरविले. त्यांनी इथीच्या संज्ञित एक कुत्र्याचा हार दिला. त्याच्या पाठीमागून चालू लागले. त्या इथीने तो हार जितेंद्रच्या गळ्यात पातला.

सूर्यकमळाचा लाभ काय हे जितेंद्रला माहीत होते. परंतु त्या कमळामुळे जे नुकसान होते ते त्याला कळले. तेव्हा पासून सूर्यकमळ मिळविण्यासाठी त्याने आजपर्यंत जो प्रयत्न केला तो फुकट समजून त्याचा नाद त्याने सोडून दिला. एवढेच नव्हे तर त्याला आता भलापासही दोन वेढांचे राज्य मिळाले होते. म्हणून त्याने आपल्या वडिलांकडे निरोप पाठवून त्यांना कळविले की मी सूर्यकमळाचा शोध करणे सोडून दिले आहे.

दुसरा राजकुमार पराक्रम पश्चिमेला निघाला. कित्येक देश फिरत राहाल्यावर

देखील त्याच्या सूर्यकमळाविषयी काहीच कळले नाही. तो कोविदनगर नावाच्या गावी चालू तेव्हा तेथे राजकुमारांच्या स्वयंवराची तयारी चालू असल्याचे त्याला कळले. स्वयंवराला हजार राहायला येणत्या ही राजकुमाराला परवानगी होती. म्हणून पराक्रम देखील स्वयंवराला हजार झाला. आपले नाव गाव सांगून तो राजकुमारांच्या रांगेत जाऊन बसला. राजकुमारां सर्व राजकुमारांना पराक्रम बसला होता तेथे वेळून थांबली. तिने पराक्रमच्या गळ्यात धागा पातली.

राजा, मंत्री व स्वयंवराला हजार झालेले राजकुमार सर्वांनी त्याचे अभिनंदन केले. थादामादने त्या समारंभ पार पडला. कोविद राजाला मुळ्या नव्हता. एकुलती एक मुलगी होती तिचे ज्येष्ठ्यासाठी त्या होईल तोच राजा होणार हे चर्चित होते. म्हणून पराक्रमला कोविद देशाची गादी मिळाली. अशा प्रकारे एका एकी गादी मिळाल्यावर पराक्रमला सूर्यकमळाचा शोध काढण्यास उत्साह वाटेनासा झाला. त्याने आपल्या वडिलांना दूत पाठवून तसे कळविले.

तिसरा शत्रुजित दक्षिण दिशेला गेला. तो सूर्यकमळाचा शोध काहीत दक्षिण समुद्र किनाऱ्यापर्यंत गेला. त्याला तेथील लोकांनी सांगितले की पूर्वी त्या देशात सूर्यकमळ होते. पण काही दिवसांपूर्वी ते कोणी तरी चोरून नेले. गेली काही वर्षे त्याचा शोध पत्ता ही नाही. ते कळल्यावर शत्रुजित घरी परत गेला नाही तो समुद्राच्या काठाकाठाने पश्चिमेकडे निघाला. त्या दिशेला एका राज्यात त्याचा भाऊ राज्य करीत आहे हे कळल्यावर तो भावाला भेटण्यासाठी त्याच्या राज्यात गेला व

त्याला भेटला. त्याने आपल्या गावाचे व भावज्यांचे अभिर्भक्षण केले. नार दिवस त्यांच्या घरी आराम करून सूर्यकमळाच्या शोधार्थ तो उत्तरेकडे निघाला.

काही अंतर चालून वेळपावर त्याला समोर एक डोंगर दिसला. तो डोंगर सामान्य डोंगरासारखा नव्हता. जवळ जाऊन पाहिले तर तो एक सुवर्णपर्वत होता. त्या डोंगराच्या उगडात कमीत कमी पलास टके तरी सोने होतेच. शत्रुजित चकित होऊन त्या डोंगराकडे पहात असता त्याला कोणीतरी त्याचा हात धरून थोडीत

असल्याचा भास आला. त्याने आपला हात सोडवून घेऊन मागे वळून पाहिले तेव्हा त्याला कोणी दिसला नाही. त्याला राखण कोणती तरी अदृश्य शक्ती किंवा असावी असा विचार करून त्याने आपली नज्यार उपसली व हवेतच तलवार फिरवू लागला. थोड्या वेळाने त्याला कोणी जोरडत असल्याचे ऐकू त्याला एका राक्षसाच्या शरिराचे दोन तुकडे होऊन जमिनीवर पडलेले दिसले. राक्षसाच्या दोक्यातून एक मोठी वाहण आली. ही मोठी, होनी म्हणूनच तो राक्षस दिसत नव्हता.

राक्षस मरून पडताच जवळ पासच्या झाडीतून लोकांच्या झुडीच्या झुडी येऊ लागल्या व लोक "महाराज की जय!" असा जयघोष करू लागले.

"कोण तुम्ही? मला 'महाराज' म्हणून का म्हणत आहात?" शत्रुजितने त्यांना विचारले. त्यांनी आपला परिचय दिला. ते जवळच्या सुवर्ण कोश नावाच्या नगराचे रहिवासी होते. हा सुवर्णपर्वत त्यांचा होता. परंतु त्या डोंगरावर एक राक्षस येऊन राहू लागला. तो अदृश्यपणे गावात प्रवेश करी व वाटेक त्याला पकड

लाई. एकदा त्याने स्वतः राजालाच धरले आणि ठार केले. कोणी सुवर्णपर्वताकडे फिरकले तर तो राक्षस त्या माणसाला ठार करून टाकी. दिवशी नो गावान येत नसे. यावरून तो सुवर्णपर्वतानजीकच कोठे तरी रहात असावा असे त्यांना वाटले. सुवर्णपर्वताकडे कोणी जातो का हे ते पाहून ठेवून पहात. कोणी आला नाही की ते आपल्या घरा शहर पडत असत. राक्षसाला नुक भगवायला सुवर्णपर्वताजवळ कोणी मनुष्य भेटला हे कळले की ते निविघ्नपणे आपले काम करीत. त्या राक्षसाच्या अत्याचारांमुळे किरकोळ विवसांपासून स्वतः सुख अनुभवाच्या निष्ठाले नाही. अशा राक्षसाला शत्रुजितने ठार केले. म्हणून त्यांनी त्याला आपला राजा केले.

त्याला सुवर्णपर्वतच सिट्कान्धावर सूर्यकमळाचा शोध काढण्याचा त्याचा उत्साहपण येडावल्या. त्याने ती मोष्ट आपल्या वडिलांना कळविली.

बघल कीर्ती उत्तर दिशेला गेला होता. सूर्यकमळ मिळोपर्यंत नागे फिरायचे नाही की कोठे धांवादनाचे नाही असा त्याने मनाची निर्धार केला होता. त्याचा पवास

पण केवढा गावापासून गेला नाही. त्याला एक कारण होते. उत्तरेकडे ही जाळ लागला नसतसा देवा भोटा होत गेला. एवढेच नव्हेतर त्याला सूर्यकमळाविषयी थोडी पार माहितीपण मिळत होती. काही गोष्टी नुसतं गं गण्याच होत्या. पण काही स्वच्छ होत्या. तरी त्याचा पुष्कळ वेळ फुकट गेला. बघलकीर्ती ऐवजी दुसरा कोणी नसता तर आता पर्यंत मागेच फिरला असता.

बघलकीर्तीने इनगंच्या तांदी ऐकले होते की सूर्यकमळ एका जंगी टिकत नाही.

ते कोणी नरी चोरून नेम असते. त्याला असे ही कळले की मला राक्षसने ते चोरून नेले आहे. तो अहङ्काराने वावरतो. सुवर्णकमळ त्याच्या जखळच आहे. म्हणून तो त्या राक्षसाच्या शोधार्थे सुवर्णकोश नगरी आला. तेव्हा त्याला कळले की त्याच्या शोधानेच त्या राक्षसाचा वध केला. परंतु ते सूर्यकमळ त्याच्याकडे नव्हते.

“अरे आहे कोठे सूर्यकमळ? सोड त्याचा नाव आणि माझ्या सारखेच पक्षाटे राज्या मिळवून घेताने रहा.” शत्रुजित आपल्या भावाला म्हणाला. पण धवल-

कीर्तीने ते पटले नाही. तो म्हणाला “कस घाटेच ते झाले तरी सूर्यकमळ मिलेपर्यंत मी कोठे स्वस्थ बसणार नाही. त्याच्या निःशे भावानी सूर्यकमळ शोधून काढण्याचा विचार सोडून दिव्याचे त्याला कळले होते. असे त्याचा निश्चय बदल होता.

धवलकीर्तीला अहळ निश्चय राहून शत्रुजित त्याला राक्षसाच्या डोंब्यातली गोळी देत म्हणाला—“तर मग तू ही गोळी जखळ टाकून दे. ही मंत्रवलेली गोळी आहे. या गोळीच्या मदतीने तुला यदाचित्त सूर्यकमळाचा शोध काढणे शक्य होईल.”

तो गोळी घेऊन काही दिवस प्रयाग केल्यावर धवलकीर्तीला सूर्यकमळाविषयी निश्चित मशीं थोडी माहिती मिळाली की सूर्यकमळ सुभावन नावाच्या देशात आहे.

तो वेळ मालवल्याशिवाय त्या देशांत गेला. परंतु तो त्या देशात पोचला तेव्हा त्याला असे कळले की थोड्याच वेळा पूर्वी कोणी नरी सूर्यकमळ चोरून नेले आहे. सुभावन देशाच्या राजाने जाहीर केले की जो कोणी सूर्यकमळाचा शोध लावून देईल त्याचा विवाह राजकन्येशी करून त्यालाच राज्य पण देण्यांत येईल.

धवलकीर्ती किती मोठी थारा घेऊन आला होता. ती धोपणा ऐकून त्याला थोडी विराळा वाटली. परंतु तो स्वस्थ बसला नाही. ती चोरी कोठे झाली, केव्हा झाली, चोर त्या जंगली कसे पोचले असतील वगैरे अनेक प्रश्न त्याच्या मनात आले. या प्रश्नांचे तपासपान करीत उत्तर मिलेपर्यंत चोरांचा पत्ता लागू नये, असे त्याने ठरविले. तो नगरात प्रत्येकाला विचारी की त्याला काही माहीत आहे का? पण प्रत्येकाकडून “ते मज आपल्याला नाही माहीत.” असेच उत्तर त्याला मिळते.

म्हणून धवलकीर्ती सगळ्या सुधावर्तल्या राजाकडेच गेला व त्याला त्याने ही माहिती विचारले. परंतु राजाने काहीच उत्तर दिले नाही. उलट राजाला धवलकीर्तीचाच संशय येऊ लागला. “तूच चोरांचा सार्थीदार दिसतो आहेस,” असे म्हणायला देखील राजाने मागेपुढे पाहिले नाही.

धवलकीर्तीला ते ऐकून राग आला. म्हणाला—“सूर्यकमळ चोरीला गेले तर ते शोधून काढणारा हे प्रश्न विचारल्या शिवाय राहील का? शिवाय ते कमळ आमचे आहे. त्याच्या शोधार्थे आम्ही चौघे मार

हिंडत आहे. मी आपल्या मुलीशी लग्न करून घेण्याच्या हेतूने मुलीन आली नाही.”

“असे होत, तरमग मी सूर्यकमळा विषयी तुला काहीच सांगत नाही. कारण समज, चोराकडून तू सूर्यकमळ परत मिळविलेसच तर त्याचा मला काय फायदा?” राजा म्हणाला.

धवलकीर्तीने मंत्रवलेल्या गोळीच्या सहाय्याने अहङ्काराने राजवाड्यांत राहून कोण काय बोलते हे ऐकून बसले. त्याला वाड्यांतल्या अनेक शुभ गोष्टींची माहिती

झाली. परंतु सूर्यकमळा विषयी काही एक माहिती मिळाली नाही. कारण राजवाड्यात सूर्यकमळा विषयी कोणी कधी बोलला नाही.

धवलकीर्ती राजाने वसांत अहम्यपणे छिडला व चोर कोटे लपताना व काय करतात हे माहीत करून घेतले. एकाजणी त्याला एक मुनी तपश्चर्या करीत असलेले दिसले. ते मुनी दिव्य दृष्टीने पाहून सूर्यकमळाविषयी काही माहिती सांगू शकतील असे वाटून तो मुनीला भेटायला निघाला. तेव्हा त्याला कोणी तरी शिष्टी वाजवल्याचा आवाज ऐकू आला. ही एक हेतू असावा. राजाने स्वतःच

मुनीने त्या शिष्ट्यांचे उत्तर स्वनः शिष्टी वाजवून दिले.

त्या पाटोपाठ चार जण येऊन मुनीं समोर उभे राहिले. त्यांच्या कपड्या-कपड्या व वागण्यावरून ते चोर असावेत असे धवलकीर्तीला वाटले. ते मुनीजवळ काही तरी सांगू लागले. धवलकीर्तीने अहम्यपणे जवळ उभा राहून त्यांचे बोलणे ऐकून घेतले.

“या महिम्नात नगराच्या राजांने कोणी नवीन बाण्यासारखे दिसले नाही.” एक चोर म्हणाला.

“चोरी झाली नाही शंका आहे.” दुसरा चोर म्हणाला.

मुनी झाली बेल विचार करून म्हणाला— “सूर्यकमळ कोणी चोरून नेलेले नाही. आपल्याला फसविण्यासाठी राजाने ते चोरीला नेल्याचे जाहीर केले आहे. कारण सूर्यकमळ चोरीला गेले आहे असे जाहीर झाले की त्याचा शोध राजवाड्यात कोणी करणार नाही व दुसरीकडेच त्याच्या शोधार्थ चोर राहतील, हा हेतू. या शिवाय आपण परम्परांवर श्रद्धा करून आपसात भांडू हा ही एक हेतू असावा. राजाने स्वतःच

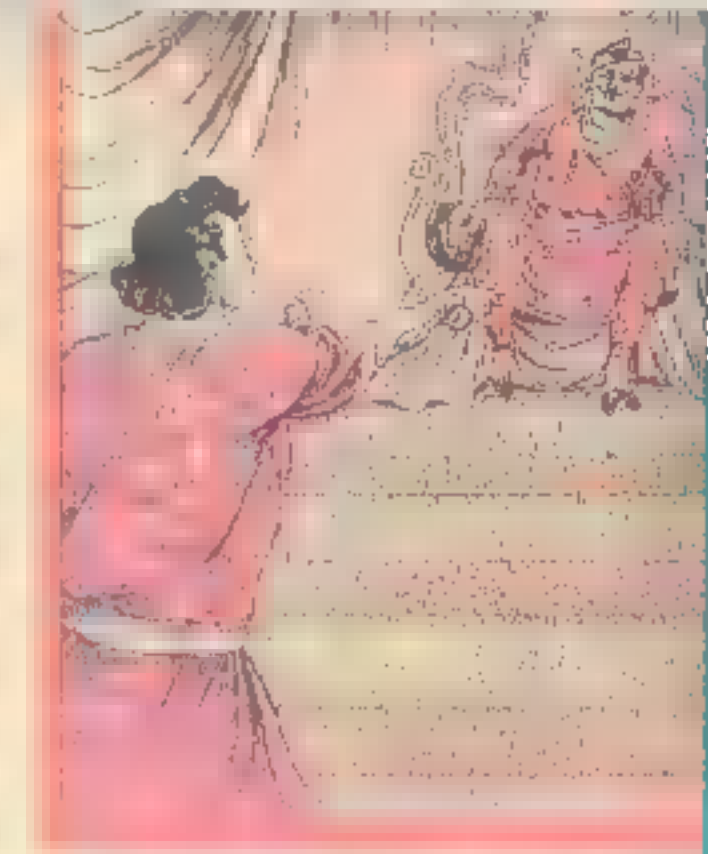
कोणत्या कट्टी दिल्याशिवाय तच कोटे तरी ते कमळ लपवून ठेवले आहे. म्हणून राजवाड्यांतले गुपित सांगायला आपल्याला कोणी भेटणार पण नाही.

चौरांना राग आला. ते म्हणाले, टीक त्या राजाचा समानार भाषण ऐक्या. त्याची शान तरी छाटून टाकू. नाहीतर त्याला पळवून आणून सुळावर चढवू. नाहीतर राजवाड्याला आगलावू.” असेच काही तरी ते बडबडले. मुनीचे सांगू करून बसलेला त्यांचा राग त्यांनी समजून लागला. पाई पळून फसे भागेल नी काहीतरी उपाय योजून सांगतो म्हणजे सर्व टीक डोईल.

धवलकीर्ती तेथे फार वेळ थांबला नाही. तो सगळ्या राजवाड्यात गेला. म्हणाला “राजा ! तू राजकन्येचा विवाह माझ्याशी करून दे. सूर्यकमळाचा पत्ता मला माहीत आहे.”

राजाने संशयित मुद्देने त्याच्याकडे म्हणाला—“पण उपयोग काय ! ते कमळ कुठे आहे लागेल नाही का ?”

“कमळ तर तुझ्या जवळच आहे, हे तुलापण माहीत आहे. म्हणून तूच उरव, तू मला आपली मुलगी देऊन कमळ देणार

की फक्त मगल.” धवलकीर्ती म्हणाला. आणि त्याने तळवार उपसून राजाच्या छातीवर धरली.

“माझा जीव पेड नकोस. तुला मी आपली मुलगी देतो व सूर्यकमळ पण देतो. मी चौरांना पसविण्याच्या हेतूने सूर्यकमळ चोरीला गेले अशी बसवणी केली होती. तू सूर्यकमळ माझ्याजवळ राहू दिले नाहीस तरी ते तुझ्याजवळपण राईल की नाही शंकाच.” राजा म्हणाला.

धवलकीर्ती स्मिन्न करून म्हणाला— “चोर तुझ्याहुन व माझ्याहुन जास्त हुशार

आहेत. सूर्यकमळ खुडयाजवळ आहे. ही गोष्ट मला चोरांगडइन कळली. मला ते माझ्या हातातून कसे चोरून घेऊन जावात हे मी पाहणार आहे. तू बेफिकीर रहा."

राजाचे धयळकीतीर्ती आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले आणि सूर्यकमळ उपहार म्हणून दिले. सूर्यकमळ हातान घेऊन धयळकीतीर्तीने एक मंत्र म्हटला व सूर्यकमळ होमकुंडांत टाकून दिले.

"अरे, अरे!" असे गाथा घाबळून म्हणाला.

"महाराज! एका सूर्यकमळागुठे किती राज्ये धुळीला मिळाली याची कथा काळजी तर तुम्हांला या सूर्यकमळाचा तोड राहणार नाही. हे सूर्यकमळ राहिल त्या राज्यांत मग्न सुगंध संपली वास करील काळे उदाहरण माझ्या पहाण्यात किंवा गेकित्यात

नाही. जवळ या कमळाच्या दिवाळ्यात त्याने व कितीक कट्टे नष्ट झाली याची उदाहरणे पुढील आहेत. याविषयी मला जितके माहीत आहे तितके कदाचित इतर कोणाला माहीत असेल. मी या कमळाचा नाश न्हावा म्हणून खटपटीत होतो." धयळकीतीर्ती म्हणाला.

राजकुमारीची विवाह करून तो स्वदेशी निघून गेला. त्याने जे पाहिले ते ऐवळे ते यदिकांना येऊन सांगितले. सूर्यकमळ मिळयून ते नष्ट करून टाकल्याचे मुळा-कडून त्याला कळले. त्याने मुळाची पाठ धोरटली. त्यालाच आपला वारस म्हणून जाहीर केले.

कडील बारक्यावर तोच राजा झाला व त्याने अनेक वर्षे राज्य करून कीर्ति संपादन केली.

गुरु उपदेश

एक गावी एका गुरुकुलात जवळपासच गावांतले विद्यार्थी येऊन विद्याध्ययन करीत असत. त्यांत एक एकाच गावाचे तीन विद्यार्थी होते. त्यांना गुरु पादरयाला चरी जायसे पाटले, म्हणून त्यांनी गुरुदेवाजवळ जाऊन शर्यातगी मागितली.

"जाऊन या, पण लोडाला येईल ते बळवटन राहू नका. लक्षात ठेवा. मी जे काही शिकविले आहे त्यातले काहीच वाक्य म्हणजे एक अनमोल रत्न आहे." असा हिंदोपदेश करून गुरुने त्यांना आशीर्वाद दिला.

गुरुचा निरोप घेऊन तिघे आपल्या गावी निघाले. गुरुचा उपदेश होना म्हणून ते काही बोलल्याशिवाय वाटेने चालत होते. त्या देशाचा राजा कधी कधी वेप

पालटून गावात हिडत असे. तो जसा त्या दिवशीपण फिरत होता. तेव्हा त्याची नजर या तिघा शिष्यांवर पडली. दोन मुले एकत्र झाली की त्यांच्या मध्या सुरू होतात पण हीच मुले निमृटपणे चालत असलेली पाहून राजाला आश्चर्य पाटले. म्हणून त्याने उपड त्यांना तसे विचारले "काय रे मुलांनो! असे गुपचुप काय?"

"प्रत्येक वाक्य किंवा बोल हा रत्नासारखा असतो. बावा प्रालवायचा नसतो." एक विद्यार्थी म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून राजा गालातरया गालात हसून म्हणाला—"असे होय? तरमग मी प्रत्येकाला एकक देतो. सुद्धी एवढेच वाक्य बोला." ते ऐकून मुलांनी होकारार्थी मान हसविली.

निघाले. राजा विद्यार्थी म्हणाले त्या विद्यार्थी मुलाच्या धोळेपणा वद्दल विचार करीत आपल्या राजवाड्यात घाई घाईने निघून गेला.

तो राजवाड्यात पोचला तेव्हा ज्योतिषी त्याची पहात बसला होता. राजा रोऊन एका मुसस्थानी बसून ज्योतिष्याकडून त्या दिवसाचे भविष्य ऐकून घेई. ज्योतिषी तिसकोचपणे जे ग्यरे ते सांगत असे. म्हणून तो बोले ते कोणी ऐकू नये असे राजाला वाटे.

मुसस्थानी पोचल्यावर ज्योतिषी राजाला म्हणाला—“आजचा दिवस एक शुभदिन आहे, फसलीच काळजी करण्याचे कारण नाही. पणु रात्री सावध रहावे. तसे प्राणभय नाही. पण येणारे संकट आपले कळ दाखवून जाणार, एवढे निश्चित.”

ज्योतिष्याने प्राणभय नाही हे सांगितल्यावर राजाने त्या संकटाकडे प्रथम दुर्लक्ष केले. पणु थोड्या वेळाने मुकुल्यातल्या विद्यार्थ्याने सांगितलेली सूक्ती आठवली—“धोका असेल तेथे दुर्लक्ष करणे धोक्याचे होय.” म्हणून त्या दिवशी रात्री राजाने जागून काळजी वाहण्याचे ठरविले.

कोणी कदाचित विष खावला बालील असा विचार करून त्या दिवशी काळोख पडल्यावर तो जेवला देखील नाही. रात्रभर जागत राहून संकट केव्हा व कसे येते हे पहायचे त्याने ठरविले.

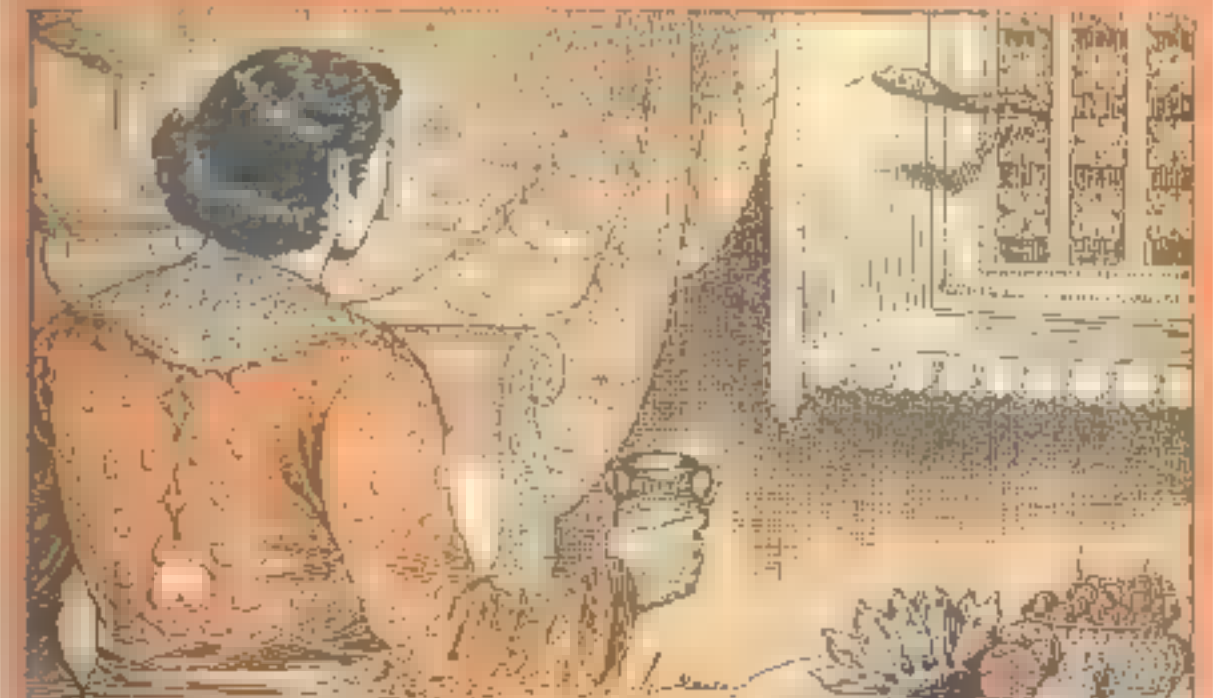
त्या दिवशी रात्री तो आपल्या पट्टराणीच्या छयनगृहात गेला नाही. आपल्याच सोळीत बसून निद्राम करण्याचे त्याने ठरविले.

त्या दिवशी राजा जेवला नाही म्हणून सैपाकी काही फळे व दुधाचा पेला टेवून गेला. पण राजाने त्याला देखील हात लावला नाही.

खोलीत दिवा तेवत होता. राजा आपल्या जागी पडून बोलले उघडून वाय होते ते पहात होता.

रात्री राजाला झिडकीतून एक साप सोळीत येत आहे हे दिसले. म्हणजे सापाच्या रूपे संकट आले होते.

त्याला तलवारीने ठार करून शोपण्याचा विचार राजाने केला. इतक्यात त्या दुसऱ्या विद्यार्थ्याने सांगितलेली सूक्ती त्याला आठवली “सुद्ध येणाऱ्या दुष्टाला देखील दूध पाजावे.”

राजाने उठून दुधाचा पिंप सापाच्या वाटेवर आणून ठेवला. साप दूध पिऊन आला तसाच निघून गेला.

राजा उजाडपर्यंत जागा होता. परंतु विशेष असे काही घडले नाही.

उजाडल्यावर महाराज शोपायला का आले नाहीत याची चक्कशी करण्यासाठी संशयी वृषीची राणी जाऊ. तिने राजाला विचारले--"राजभर कोठे शोपायचे झाले? डोळे पाहून वाटने जणू काही रात्री डोळ्याच लागला नाही स्वारीचा."

"होय, तसेच कारण होते. पण तुम्हा त्याच्याशी काही संबंध नाही." राजा म्हणाला.

पण राणीच्या मनाचे सतापान त्या उत्तराने झाले नाही. राजाने सर्व काही नीट सांगितल्या शिवाय तिच्या मनाला चैन तरी

कसे पडणार! म्हणून ती खोदून खोदून पथ विचारू लागली. राजा विसाळल्या सारखा काही तरी असणं वाटेक ते उत्तर देऊ लागला.

त्या दिवशी रात्री राजाने बरोबर डवर दिले नाही तेव्हा राणी हट्टाला पेटली. ती म्हणाली--"राजभर स्वारी कोठे होती हे कळणार नाही तो पर्यंत मी येथून हसणार नाही व स्वारीला पण हसू देणार नाही."

"मुखाला छंद हे एकच औषध आहे." ती तिसऱ्या विषाच्याने सांगितलेली गूळी राजाला आठवली. राजाने आपली काटी घेतली व राणीला दान दिल्या.

त्यानंतर राणीने कधी राजासमोर हट्ट केला नाही. तिने ~~हट्ट~~ पथ करायचेच सोडून दिले. तेव्हापासून राजाने पुढील आयुष्य सुखी झाले.

विकलेला मुलगा

एका गावी एक धर्मशील नवरा बायको रहात असत. त्यांना बरेच दिवस मुलं वाढ नव्हते. पण देव रूपेने बायकोला दिवस राहिले. नऊ महिने भरत आल्या वर बायकोने विचार केला की कोठे तरी तीर्थक्षेत्रात तिचे वाळंतपण झाले तर गुणी मूल जन्माला येईल. ती गोष्ट पतीला पण पटली व दोघे अवलच्याच एका तीर्थक्षेत्री वाण्यासाठी निघाले.

गावाचाहेर एका मंगलानुन जागे लागले. गरोदर पाई चाकून दमली. विश्रंतीसाठी कोठे जागा आहे की दोंघ पाहू लागली. तेव्हा दोंघांना झाडीपडीकडे एक झोपडी दिसली. दोघे त्या झोपडीजवळ गेले. झोपडीत एक लिह पुरुष रहात होता. त्याने जोसरीत त्यांचा राजभर रडायला परवानगी

दिली. जमिनीवर अग टाफतान बायकोला ~~हट्ट~~ लागली. पण नवऱ्याला शोप येईना. रात्री तो सिद्धपुरुष आपल्या शिष्यां-बरोबर बोलत असता नवऱ्याला ऐकू आले. "त्या वाईला मुलगी होईल की मुलगा!" एका शिष्याने विचारले.

"मुलगी होईल. पण वाईला परण येईल. पुढे त्या मुलीला एक मुलगा होईल व ती मुलाला विकून टाकील." तो सिद्धपुरुष म्हणाला.

ते ऐकून नवऱ्याला फार वाईट वाटले. माझ्या बायकोला वाळंत झाल्यावर मरण आणि तिला होणारी मुलगी आपल्या मुलाला विकणार! हा कोणाचा तरी लाप आपल्या डोक्यावर पडला आहे. दुसऱ्या दिवशी पहाटे त्याने आपल्या बायकोला

उठविले, सिद्धपुरुषाचे आभार मानेले आणि दोघे थांबेला पुढे निघाले. तीर्थक्षेत्री पोचल्या पूर्वीच एका शेतकऱ्याच्या घरी ती बाई बाळगून होऊन तिला मुलगी झाली व ती स्वतः मरण पावली.

सिद्ध पुरुषाच्या तोंडची एक गोष्ट खरी झाली. दुसरी गोष्ट, काय वाटेत ते करून, खोटी उरविण्याचा त्याने मनाशी निश्चय केला. त्याने मुलीला संभाळावला एक दाई घेवली. पुढे त्याच्या त्याला प्रयत्नाने वध आले. मुलगी पांच वर्षांची झाली तो पर्यंत तो चांगला श्रीमंत झाला.

नंतर त्याने गांवाबाहेर एका जागी एका वृद्धजवना मोठ्या स्तंभावर एक घर बांधले आणि त्या घरात दाई व मुलगी दोघांच्या राहण्याची व्यवस्था करून दिली. त्यांना त्या गांवावरून खाली उतरून जाणे शक्य नव्हते. त्यांना आवश्यक सर्व वस्तू त्या स्तंभावरील घरात पोचण्या होऊ लागल्या. त्याने हे सर्व पाहून साठी केले की त्या मुलीचे लग्न होऊ नये.

त्याची मुलगी फार सुंदर होती. ती त्या स्तंभावरील घरातच लहानाची मोठी झाली. बऱ्याचवेळ तिचे सौंदर्यपण वाढत गेले. तिने पुरुषांमध्ये कस आपल्या बापाळाच पाहिले होते. दाईच्याय स्त्रीवादीशी पण तिचा परिचय झाला नाही.

एकदा ती आपल्या घराच्या गच्चीवर उभी राहून बाहेर पडाय होती. दूर तिला एक मोठा खेमा दिसला. तो त्या गांवाच्या राजकुमारासाठी बांधण्यात आला होता. तो शिकारीसाठी त्या जंगलात आला होता. त्या मुलीने त्याला पाहिले तेव्हा तो शिकारीचा गणवेश घालून नथार उभा होता. तिने आपल्या दाईला बाहेर बोळावून त्या राजकुमाराकडे बोट दाखवून विचारले—“तो

एक विचित्र पाणी पिऊन आहे. त्याला काय म्हणतात !”

“बाळ, तो पाणी नाही. ते आपल्या गांवाचे राजकुमार आहेत.” दाई म्हणाली. त्या मुलीने नाव रूपराणीने. त्या रूपराणीला रोज एका गोष्ट सांगे. त्याने कोणी तरी राजकुमार राजकुमारीचे नावक किंवा नाविका भयन. त्यांचा पैमविवाह होई. आयुष्यभर दोघे मुलाने रहात. म्हणून रूपराणीने लेखा राजकुमाराच्या पाहिले तेव्हा माझ-जिव्या तिच्या ममान निराळेच विचार येऊ लागले.

राजकुमाराने पण रूपराणीला पाहिले. तिने सौंदर्य पाहून त्याला भावार्थ झाले. त्याने पुढे येऊन रूपराणीला हाक मारली. रूपराणी गर्ज्या बघूनच त्याच्याशी बराच वेळ बोलून उभी राहिली.

त्यानंतर शिकारीसाठी राजकुमार त्याच बाजूला येऊ लागला. दोघांची ओळख इतकी वाढली की परस्पराना भेटल्या शिवाय त्यांना एक दिवस देखील चैन पडेनासे झाले. रूपराणीने एक दोरी खाली सोडली. ती करून राजकुमार रोज वर चढून येई.

दोघांनी गांधर्व विवाह करून घेतला. राजकुमार आला की दोन तीन दिवस तरी राहाल्या शिवाय जात नसे. त्याने तिला एक अंगठी व एक कंठहार दिला.

निसर्गनिव्वापमाणे रूपराणी गरोदर होऊन तीन चार महिने लोटले. तिच्या बहिलांना तिने किंवा दाईने तिच्या गुम विवाहाविषयी काहीच कळविले नव्हते. राजकुमार पण आपल्या या गुप्त पैम-संबंधाविषयी राजाजवळ कधी काही बोलला नाही. कारण एका सामान्य कुळात जन्मलेल्या मुलीशी लग्न करून बायला

म्हणून तिने व दाईने मुळाला कोठे तरी बाहेर पाठवून घ्यायचे ठरविले. त्या दिवशी राजा दोग लावून दाई जाली उतरली आणि बागेतून एक टोपलीभर फुले घेऊन आली. रूपराणीने मुळाला दूध पाजून त्या फुलांच्या टोपलीत झोपवले. राजकुमाराने तिला जी काही भेट दिली होती ती मुलाजवळ टोपलीत ठेवून वर फुले घातली व मुळाला फुलांसाठी शाकून सोडले.

दाई ती टोपली घेऊन ताल राजवाड्यात गेली आणि तिथल्या दासींना म्हणाली-“मी राणी सरकारांसाठी फुले घेऊन आले आहे.” तिने फुलांची किंमत दोन पगड सांगितली.

शान वराहात टोपलीभर फुले मिळणार हे ऐकून राणीने दोन पगड देऊन फुलांची टोपली घेऊन पायला दासींना सांगितले. दासींनी फुलांची टोपली आणल्यावर राणीने एकेक करून फुले काढून व्यायक्त सुरवात केली. पण फुले काढीत असता फुलांसारखा सुंदर व सुकुमार एक मुलगा तिला टोपलीत दिसला. त्याच्या रंगारंगपारून तो उच्च कुळात जन्मलेल्याच राणीला दिसला.

राजाने पण मुलगा दाखले व म्हणाला “किती गोड आहे मुलगा.”

राणीने त्या फुलांच्या टोपलीत ओळखून आणण्यासाठी दासींना पाठवले. पण दासी बाहेर जाईपर्यंत ती निवून गेली होती. म्हणून तो मुलगा कोणाचा होता हे कळणे नव्हते. त्या मुलाबरोबर अंगठ्या व काही विष्टे पदके ठेवलेली दिसली.

“लात्रीने हा कोणत्या तरी कुळातला मुलगा असला पाहिजे. आपणच राजवाड्यात ठेवून घेऊ.” राजा म्हणाला. रक्ताकडे रक्त घेते या न्यायाने राणीला पण त्या मुलाने आकर्षण वाटत होते.

मुलाजवळ अंगठ्या व पदके पाहून व ती ओळखून राजकुमाराने तो आपलाच मुलगा असल्याचे ओळखले. परंतु तो त्या विषयी उघड काहीच बोलला नाही. आई वडिलांनीच त्याची जबाबदारी घेतली आहे तेव्हा काळजी करण्याचे कारण नाही. पुढे मागे संधी पाहून खरी गोष्ट सांगत येईल. असा त्याने विचार केला.

बाकी सर्व ठीक होते. पण आई जवळ नसल्यामुळे मुलगा दुधासाठी फार रडे.

त्याला शांत करणे शोणाला शक्य नव्हते. रडून रडून तो दमून जाई व त्याला शोष लागे. सोपून उरल्या की रडू लागे.

“ओव्या म्हणून त्याला शोषविल्या शिवाय त्याला शोष येणार नाही,” असे राजाने दासींना सांगितले. दासींनी ओव्या म्हणून, पाळण्यात धाडून, नाना प्रकारे त्याला शोषविण्याचा यत्न केला. पण सर्व फुकट.

राजाने राजधानीत दवडी पिटविली की राजवाड्यात घेऊन जी कोणती स्त्री एका रडत असणाऱ्या मुलाला उगा करील तिला मोठे

बंशिल देण्यात येईल, बक्षिसाच्या आशेने फिल्लेक स्त्रियांनी घेऊन मोड आवाजात गोऱ्या म्हणून त्याला शोषविण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. पण मुलाचे रडणे थांबले नाही. "आणखी गांवात स्त्रिया नाहीत का?" राजाने विचारले.

"नगराबाहेर गंगलात एका जागी एक स्त्रीही महाच्छात एक स्त्री व तिची आई राहतात. त्यांच्या शिष्या कोणी स्त्री उरली नाही." भक्ती म्हणाला.

"इतर स्त्रियांकरावर त्या दोघी का नाही आल्या?" राजाने विचारले.

"त्या मुलीच्या बापाचे तिला तिच्या आईला वेधे खेवडे आहे व त्यांना खाली उतरायला परवानगी नाही." भक्ती म्हणाले.

"तिच्या बापाला कैद करून घेऊन या." राजाने आज्ञा केली. त्या प्रमाणे राजाने शिपाई रूपराणीच्या बापाला कैद करून घेऊन आले.

"मी इवडी पिटवून राजधानीवरच्या खिशाचा या मुलाला ओघी म्हणून शिर-विण्यासाठी बोलविले. सर्व आल्या. आली नाही ती तुझी मुलगी. असे का?" राजाने रूपराणीच्या बापाला विचारले.

रूपराणीचा बाप म्हणाला "महाराज! माझ्या मुलीचे अद्याप लग्न झाले नाही."

प्रत्येकीने येऊन मागे म्हटलेच पाहिजे. ही माझी आज्ञा आहे." राजा म्हणाला.

निरुपाय होऊन रूपराणीचा बाप मुलीला घेऊन आला. तिला पाहून राजा म्हणाला—

"हा मुलगा रडतो आहे. कदाचित तुझे मागे ऐकून रडायचा थांबेल तो. तू त्याला घेऊन मागे म्हण." राजा म्हणाला.

रूपराणी मागे म्हणू लागली.

बळ, जो जो दे,
मुनि वाढी, न जोयी उडिदाका!

बळ, जो जो दे.

मुली नसिबाची, खरोखरी, भाजे वृत्तो मरेबाची. आले तिजवरती रे म्हणती पाळि तुला विचारबाची; परंतु फार धुणं किणं तुझे, बाजोबा अन् माते, करविले म्हण ते, आज तुझे, वेगळे प्रेम भावेचे ॥

रूपराणीने अंगाईगीत म्हणताना मुलाचे रडणे थांबले. मुलगा शांत झोपी गेला.

राजाने रूपराणीवरून घेऊन विचारले—
"मुली! तूच या मुलाची आई दिसवते. तू म्हणालास मुलाला असे विकून का टाकलेस?"

रूपराणी काही बोलली नाही. पान खाली करून बसून राहिली.

राजाने तिला मोड प्रेमळ आवाजात विचारले—
"मुली! तू काय ते खरे सांग. तुला कोणाची भीती? सांग, या मुलाच्या बापाचे नांव सांग."

रूपराणीने एकदां मान वर करून राज-कुमाराकडे पाहिले व पुन्हा मान खाली करून बसली.

राजकुमाराने खरे वृत्त सांगून राजाजवळ क्षमा मागितली.

रूपराणी पण रडत रडत वडिलांच्या पाया पडली. बापाचे तिला तशी गरज पोटाशी भरले व म्हणाला "यात तुझा अपराध नाही. तुझ्या जन्मापूर्वीच एका सिद्धपुरुषाने मी भविष्य वर्तवले होते. मी ते भविष्य खोटे ठरविण्यासाठी ती सर्व स्वयंपद केली. पण विधिक्रियित सिद्धिणे कोणाला शक्य आहे का?"

राजाने ते सारे ऐकले व मुलाला क्षमा करून रूपराणीला आपली सून म्हणून कबूल केले. त्याने आपल्या नातवाने बारमे आढामाढाने करविले.

हरवलेल्या गाई

एका डोंगराळ प्रदेशात रामू नावाचा एक गरीब अनाथ मुलगा होता. तो वसमाच्या सोपार्या हिंडत असता त्याला डोंगराच्या उतरणीवरील एका गाईची एक शेवकरी दिसली. त्याने त्याला फांदी काढ देता या म्हणून विचारले.

तो म्हणाला "गुराख्याने काम करतील का ? माझ्याकडे दहा गाई आहेत. त्यांना रोज चरायला न्यायचे हे काम आहे. तुला एक वर्षभर या कामावर नेमतो. या अवधीत माझ्या गाई दुप्पट झाल्या तर मी तुला काम करून देईन. पण गाई दुप्पट झाल्या नाहीत तर मी काय करीन हे सांगत नाहीं."

शेवकऱ्याची अट रामूने कबूल केली व त्याच्याकडे गुराख्याच्या कामावर लागला. तो रोज मालकाच्या दहा गाई चरायला

घेऊन जाई ■ संध्याकाळी त्यांना घेऊन परत येई.

एकदा तो गाईंना चरायला वेळून रानात गेला असता तेथे एक मुलगा आला. रामूदरोवर झाडाखाली बसून तो गण्या लागला. काळोस पडू लागल्यावर रामू गाईंना घेऊन घरी निघाला तेव्हा तो त्याला म्हणाला-"तुला एक गंमत दाखवतो, ती पहा!" असे सांगून त्याने लहान म्हान दगड जमा केले. नंतर त्या दगडावर मंत्र टाकल्यासारखा काहीतरी पुष्टपटला. "कां असे कां करतो आहेस ?" रामूने विचारले. तेव्हा तो म्हणाला-"मी या दगडांच्या ढीग करून यांवर मंत्र टाकला आहे. उद्या घेऊन गंमत पहा. या दगडांच्या जागी तुला काजूच्या मिठाईचा ढीग दिसेल."

रामूला ते सर्व खरे वाटले नाही. पण दुसऱ्यादिवशी तो आला तेव्हा त्या दगडांच्या ढिगाच्या जागी खरोखरच काजूच्या मिठाईचा ढीग दिसला. रामू तेथे आला तेव्हा दुसऱ्या वाजून तो मुलगा पण आणि विचारू लागला-"पटली खाची माझ्या मंत्राची : मी तुला सांगितले होते ना ! ये, वापण दोघे मिळून खाऊ." असे सांगून त्याने काजूच्या वरफीने दोन भाग दिले आणि एक भाग रामूला भायल्या दिला. दोघांनी आपापल्या वाट्याची वरफी खाऊन टाकली.

रामू वाट्याची वरफी पुरी संपवू शकला नाही. त्या पृथीव भोवक चाल्या खारखे झाले. कारण दुसरा मुलगा चोरांच्या एका टोळीतला होता. त्याने रामूला जी वरफी दिली होती. तीत झोपेचे औषध होते. म्हणून रामूला लवकर गाढ झोप लागली.

रामूला झोप लागल्यावर झाडाआड लपून बसलेले चार चोर पुढे आले. त्यांनी रामूला हलवून पाहिले. तो गाढ झोपलेला आहे ना मोठीची खात्री पटल्यावर चोरांनी

गाईच्या गळ्यात बांधलेल्या घंटा त्यांच्या फुल्यानकट त्या लुलाला दिल्या. त्याने त्या एका झाडाच्या फांदीला बांधून ठेवल्या आणि नंतर चोर व तो मुलगा गाईंना हाकून घेऊन गेले.

बऱ्याच वेळानंतर रामूची झोप मोडली. त्याला घंटा वाजत असल्याचे ऐकू आले. परंतु आवाज आकाशाकडून येत असल्याचा भास झाला. म्हणून त्याने वर पाहिले. तेव्हा त्याला फांदीला बांधलेल्या घंटा अंघूक दिसल्या. वाक्याने फांदी हाल लागली तेव्हा घंटा वाजू लागल्या. प्रथम

त्याला बाटले की होते गाई घरत आहेत व त्यांच्या गळ्यातले धुंगळ व घंटा वाजत आहेत. म्हणून तो मध्ये कित्येकदा शोष मोडली तरी पुन्हा शोषला. आता त्याची चांगली शोष मोडली तेव्हा स्तूप काळोस पडला होता. उठून त्याने पाहिले, एक देवीळ नाय त्याला दिसली नाही. धुंगळ व घंटा वाजत होत्या. त्या शाडावर चढून त्याने काढून घेतल्या आणि घरी गेला. मालकाला म्हणाला—“गाईंना कोणी चोरून घेऊन गेल्यासारखे दिसत आहे.” आणि मालकालाही कळून उभा राहाला.

मालक रामूला रगावला गाई की काही बोलला नाही. “शांता!” त्याने आपल्या मुलीला बोलाविले आणि म्हणाला—“याला देखील इतर नऊ जणांसोबर ठेवू या.”

दुसऱ्या दिवशी मालकाने रामूला बोलावून त्याच्या एक पोते दिले व म्हणाला—“या पोत्यांत वाभळीचे काटे आणि चिंचेच्या काटक्या भरून घेऊन ये.”

रामू रानात गेला. पोत्यांत त्याने वाभळीचे काटे व चिंचेच्या काटक्या भरल्या व घरी निघाला. वाटेत त्याला मालकाची मुलगी शांता भेटली. म्हणाली “हे तू काय करतो आहेस? वावांनी मुळा हे काटे व चिंचेच्या काटक्या तोडून भाण्यायला कशासाठी पाठविले होते हे नाही का कळले? वाभळीच्या काट्यावर तुला आडवा टाकून चिंचेच्या काठीने बडकणार आहेत ते. तू दे हे पोते टाकून आणि पाय काढ. भाड्या वावांनी आतांपर्यंत नऊ जणांना ही जिला दिली आहे. आनच्या कडे शंभर गाई होत्या. प्रत्येक वेळी दहा या प्रमाणे चोर सगळ्या गाई चोरून घेऊन गेले.

आम्ही काळ्या गाईंचा भांडवलही म्हणत होता. त्याच नावाने हाक मारत तर त्या उचर देत. भाड्या वावांचा राग जाऊन तुझ्यावर त्यांची मर्जी व्हावी असे तुला वाटत असेल तर तू शंभरच्या शंभर गाई आणून दे. नाही तर या वाभळी येण्याचे नाव काढू नवोस.”

रामू हुशार होता. त्याने गुराळ्याचे काम करावचे ठरविले. पण ज्याच्याकडे शंभर गाईहून कमी गाई आहेत त्याच्याकडे नोकरी न करण्याचे त्याने ठरविले. एका गावी त्याला असा मालक मिळाला. रामूने त्याच्याकडे जाऊन शुरे राखण्याचे काम मागून घेतले.

तो म्हणाला—“तू अगदी कसा वेळेवर आला आहेस पहा. मला एक गुराळी द्या आहे. पण काही अटींवर. मान्य असतील तर रहा, नाही तर चालू लाग. मी फक्त तीनच महिने तुला काम देणार आहे. तुला मी निराळा पगार असा देणार नाही. तीन महिन्यांनंतर ज्या गाई तू बोलावल्यासोवर तुझ्यानवळ येऊन उभ्या राहतील त्या तुझ्या. तोच पगार. या पळीकडे तुला निराळा पगार मिळणार नाही.

ही मनुष्य चोराकडून गाई विकत घेत असे. तोच त्याचा धंदा होता. सौदा पटवून म्यग्यात सौदा पटला तर तो गाई विकत वेई. अशा तऱ्हेने त्याने शेवोतशे गाई एकत्र केल्या होत्या.

रामूला हे कळायला वेळ आगला नाही की त्याच्या जुन्या मालकाच्या गाई यानेच चोराकडून विकत घेऊन ठेवल्या आहेत. कारण त्याने ‘मायक्षनी’ म्हणून हाक मारतांच काही गाई येऊन त्याच्या जवळ उभ्या रहात. त्याने तीन महिने त्याच्याकडे नोकरीवर कसे तरी पुरे केले. शेवटच्या

दिवशी गारुकांनी त्याला बोलावून म्हणाला-
 "बाबरे! झाले तीन दिवशी. उद्यात तु
 आपल्यापरी जा. बोलावल्याबरोबर ज्या
 गाई तुम्हाला द्या. उद्यात गवतात त्या तुझ्या.
 त्यांना तु घेऊन जा."

तुसच्या दिवशी सकाळी राम भावात
 गेला व सार बघीलयाच्या गावकऱ्यांना
 बोलावून घेऊन आला. त्यांना गवत माल
 पाने त्याला द्यायला "यांना बोलावून
 कशासाठी आणले आहोत?"

"सहज! गावा, काही गाई मी
 बोलावल्यावर गवतावरून आल्या व मी
 त्यांना घेऊन जाऊ लागलो. तर कोणी
 म्हणाल की मी त्या चोरून घेऊन जाता
 आहे. म्हणून आदीपणी माझ्या पत्नीच्या
 म्हणून ज्या गाई होतील त्या साठी ठेवून
 मी नेणार आहे." हो म्हणाला.

"होका! तर मग बोलाव गाईना!"
 मालक सारांनी म्हणाला.

राम, गाईच्याजवळ न जाता 'माग्य-
 लक्ष्मी' असे नांव घेऊन गाईंना एक एक
 हाक नासू लागला. बोलावत वेळाला संभर
 गाई पुढे घेऊन त्याच्या चारी बाजूला
 वाटका करून उभ्या राहिल्या. रामने
 सवासमक्ष त्या गाई हाकून नेल्या व आपल्या
 जुन्या गाल्याकडे गेला.

म्हणाला "तुम्हाला, तुमच्या दहा
 गाईंच्या संभर गाई कसून घेऊन आली
 आहे."

शाता जवळ गाईचे पुंगळ
 घेऊन आला व ते सारेच गवतात
 बांधून टाकले. शाताच्या बापांनी रामला
 वचन दिल्याप्रमाणे जवळ जावई करून
 घेतले.

आहे. जरासंधाने सर्व
 क्षत्रियांना एकत्र करून विनाकारण मथुरेवर
 फली स्वारी केली हे तुम्हाला माहीतच आहे.
 हे संकट अद्याप पूर्णपणे टळलेले नाही
 ज्याच्या अंगात शत्रो सामर्थ्य भरपूर
 आहे. आपल्याकडे हत्ती, घोडे व रथ
 आहेत. भरलेला खजिना आहे. परंतु या
 सत्रांचा उपयोग काय? शत्रूने स्वारी केली की
 या सत्रांचा नाश होतो व पुन्हा आपल्याला
 जमवाजमव करावी लागते. एखाद वेळची
 मोष्ट असेल तर त्याला ही हरकत नाही.
 पण हे दिव्य हौत आहे व पुढे होत राह-

णार. म्हणून येथून निघून जाणे मला तरी
 इष्ट वाटते. आपण कोठे तरी दूर जाऊन
 राहणे बरोबर होईल. तिकडे थोडा तरी
 आराम मिळेल."

कृष्णाची सूचना यादवांना पटली. कारण
 जरासंधाचा कारणे अशक्य होते. त्याचे
 सैन्य पण अफाट होते. चालू ठेवणे
 होते. पण किती दिवस युद्ध कर-
 णार? युद्धाचा शेवट ठरवून होणार नाही
 प्रत्येकाच्या होते. दोन्ही पक्षांना
 ते आत्मघातीच ठरले असते. तेव्हा कृष्णाने
 अरण्यादा अधिक सुरक्षित प्रदेश सुचवला
 तर तिकडे जाणे हिताचे होईल असे याद-
 वांना वाटले.

यादवांना घेऊन कोठे जायचे ठर-
 वून कृष्णाने निषण्याची तयारी करण्यास
 मांगितले.

त्याच वेळी अशी बातमी आली की
 हा मथुरेवर स्वारी करण्यासाठी
 निघाला असून त्याच्या मदतीला जरासंध
 पण येत आहे. तेव्हा कृष्ण म्हणाला-
 "तर मग चला आजच आपण मथुरानगर
 सोडून निघून जाऊ. आजचा दिवस पण
 चांगला आहे."

वसुदेव, उग्रसेन, बलराम व कृष्ण निघाल्या-
वर त्यांच्या पाठागळ अंधकवीर आणि
त्यांच्या कुटुंबांतील लोक, असंख्य हत्ती,
रथ, घोडे आणि आगळी जंगम संपत्ती बरोबर
येऊन सर्व मथुरेहून पश्चिमेकडे निराले.
ते समुद्राच्या पश्चिम किनाऱ्यावर आले.
तो प्रदेश फुल्लफळांनी व वागावतीने
भरलेला होता. त्याच ठिकाणी कधी काळी
एकलज्जाने शोणानार्याची पूजा केली होती.

साईची जागा पाहून त्यांनी धोर कांटे
बांधायची व बागाईत कोठे करावयाची
॥ ठरविले. तेथे सर्वांनी प्रथम व
मेढगळ करून एक सुंदर नगर वसविले व
॥ नगरीचे नाव द्वारवती ठेवले. सर्वांनी
स्वतःच्या हौशीप्रमाणे स्वतःसाठी सुंदर घर
बांधून घेतली. यादवांच्या मनातून आतां
शत्रुभय नाहीसे झाले आणि सर्व सुखा-
समाधानाने द्वारवती येथे राहू लागले. परंतु
द्वारवती नगरीची स्थापना हांगण्यापूर्वी अनेक
गोष्टी घडल्या.

कृष्ण, कधी शत्रूला भ्याला नाही आणि
आला कलकलवन येत आहे हे ऐकून
त्याच्याशी युद्ध करण्याशिवाय मथुरा सोडून
तो निघून गेला आणि पुर द्वारवतीला

जाऊन महात्मा तर त्याच्या ॥ एक कारण
होते. तो गोष्ट अशी.

पुनः कधी कृष्ण ॥ अंधक वंशांना
गर्ग नांवाचा एक गुरू होता. त्याने
आजन्म ब्रह्मचर्यव्रत घेतले होते. गर्ग याद-
वांच्या बरोबर रहात असता कोणी त्याची
थट्टा केली की तो पुरुष नसून ही आहे.
ते ऐकून गर्गला फार राग आला. तो
रागाने रागात निघून गेला. त्याने वाग वर्षे
तपश्चर्या केली. ॥ प्रमत्त झाला. त्याला
त्याने वर दिला की त्याला जो मुलगा
होईल तो कृष्ण व अंधक यांना ज्ञान

कृष्णवत्सल

बलराम गोकुळास जाऊन मथुरेच्या परत
आला. तो मरल. कृष्णाकडे गेला.
कृष्णाने त्याचा पदस्पर्श करून त्याला
नमस्कार केला. त्वर दोघे आऊ वसुदेवा-
कडे गेले. वसुदेव बलरामाला प्रेमाने नटव्य
व गोकुळात कोण कोण भेटले ॥ वग
म्हणाले, सर्व विचारून घेतले. सर्व श्रुत
सांगून बलरामाने, तेथे त्याने येण्याच्या
लोकांच्या मुखसोयी साठी जे केले ते वर्णन
करून सांगितले. म्हणाला—“मी एका
वागी वसून काळिंदी नदीला जवळ येण्यास
आह्या केली. पण ॥ आली नाही. तेव्हां
मी आपल्या नांगराचा फाळ नदीत सोडून

नांगर ओढला, म्हणून एक मोठा काळवाच
वृंदावनपर्यंत झाला. त्यामुळे पाण्याची
उत्तम सोय झाली.”

मराच फाडी काळ लाटल्यावर एक
दिवशी कृष्णाने यादवांनी एक सभा गरविली
व म्हणाला—“आपल्या या मथुरेसारखे
सुंदर नगर इतरत्र कोठे ही नाही. येथल्या
जमिनीसारखी सुपीक जमीन पण इतरत्र
नाही. आमचे बालपण दुसऱ्या शमी
झाले असले तरी आमचा जन्म या मथुरा
नगरीतच झाला. येथे परत येऊन आम्ही
सर्व वैभव व सुख उपभोगले. परंतु आपण
येथे आल्याने शत्रूच्या डोळ्यात ही नगरी

दिवे. ही गाष्ट यवनेश्वर राजाला फळली. त्याला मूल्याळ नव्हते. तो गर्गला आपल्या देशात बालाबून घेऊन गेला. त्याच्या राहण्याची व्यवस्था त्याने आपल्या सहस्राक्षी गाईच्या मध्यमारी करून दिली.

गर्ग, तेंथे असता एकदा एक अप्सरा गोपीचे रूप घेऊन आली. ती त्याच्या अरोचरच राहू लागली. शंकराचा वर होता त्याप्रमाणे गर्ग व त्या अप्सरेला एक मुलगा झाला. त्याचे काल्यवन ठेवण्यात आले. त्या मुलाला यवनराजाने त्याच्या मुलामारखे वाढविले. काल्यवन

फार तेजस्वी, बुद्धिमान व पराक्रमी होता. तो उद्धट होता, कधी कोणाचा आदर किंवा गौरव करणे त्याच्या गावी ही नव्हते.

एका यवनराजाकडे नारद आला तेव्हा काल्यवनने विचारले "जगांत गर्वात शूर व पराक्रमी कोण आहे!"

नारद म्हणाला "यादवांहून शूर कोणी नाही." ऐकून काल्यवनला त्याच्या गौर्याची परीक्षा घ्यावी असे वाटले. शकवंशीय राजा हिमालयपर्वतात रहात. त्यांना दस्यु म्हणत. काल्यवन सगळे तसे ते धागल. त्यांच्या मदतीने काल्यवनने एक सैन्य जमावले आणि हरी, घोडे, खेचरे व इतर जनावरांना बरोबर घेऊन तो मथुरेवर स्वारीला निघाला.

नारदाकडून कृष्णाला ही गोष्ट फळली होती. सर्व गोष्टांचा विचार करून कृष्णाने मथुरा सोडून जवळचे ठरविले. तसा निश्चय करून कृष्णाने सर्व यादवांना नेहमी राक्षस राहण्यास सांगितले.

कृष्णाने आग्रही एक गोष्ट केली. त्याने एका एक मंडळ्याचे तोंड चट्ट बंद केले व एका हुता

फरवी ते मडके काल्यवनकडे पाठवून दिले आणि कृष्णाच्या अंगात काळसर्पा इतके बळ आहे असे सांगून गाठविले.

ते गेऊन काल्यवन काहीच बोलला नाही. सूर्य होता काळसर्पा भोक पाहून त्यांत मुंग्या सोडल्या, आणि पुन्हा ते मडके कृष्णाकडे पाठवून कृष्णाला निरोप सांगायला सांगितले—“किती मोठा पराक्रमी असलास तरी बारीक मुंग्याच्या वेड्यांत सापडल्यावर सापाचे जसे काही चालत नाही तसे तुझे पण काही चालणार नाही.” कृष्णाला त्या निरो-

पण कळल्या शिवाय राहाला नाही. म्हणूनच तो मधुवेहून यादवांना शीवर घेऊन निवून गेला.

झरवतीहून वगैरे काही पेंतल्या शिवाय एकटान अन्वच्या नगरीत शिरला. परंतु तेथील लोकांनी त्याला ओळखले व “धरा त्याला, एकदा त्याला.” असे सर्व ओरडले. काल्यवनला पण कृष्ण त्याच्या गाजवानीत शिरला असल्याची बातमी कळली. तो देखीक काही शस्त्र धारण केल्याशिवाय तेथे आला. परंतु कृष्णाने त्याच्याशी द्वंद युद्ध करण्यासाठी म्हणून युद्ध घेऊन सलामी देण्यासारखे केले व शिताफीने एका मुद्देत शिरला.

त्या युद्धेत मांधाना याच्या मुल्या मुनिपेंद्रे ओपनेला होता. देवामुगांचे युद्ध झाले तेव्हा त्याने फार मोठा पराक्रम गाजविला होता. त्याच्या सहाय्यानेच देवांचा जय मिळाला होता. तो युद्धाचा कमी व्हावा म्हणून तेथे घेऊन शिरला होता. देवांनी त्यालाच दिला होता की जो कोणी निद्राभंग करील त्याला मुचि-कंदने नुसते डोळे उघडून राहिले तरी नेवड्याने निद्राभंग करण्यास होऊन

जाईल ही माझ कृष्णाच्या मर्यादा होती म्हणूनच तो त्याच्या डोळे उघडून बसला. कृष्णाच्या पाटापाटा टाकण्याने मुचिकंदनेला निद्राभंग झाला. कृष्ण म्हणून “तुम्हाला माझी व म्हणाना.” असे म्हणत तो वारं वारं म्हणत “वृद्ध! वृद्ध! मृ विनि.” असे म्हणत तो निद्राभंग होऊन

तेदवताने मुचिकंदनेला

ना उठून बसला.

गमन पाहिले.

हाल्यवन जागृत झाला.

मग कृष्ण स्वयं विलीन झाला.

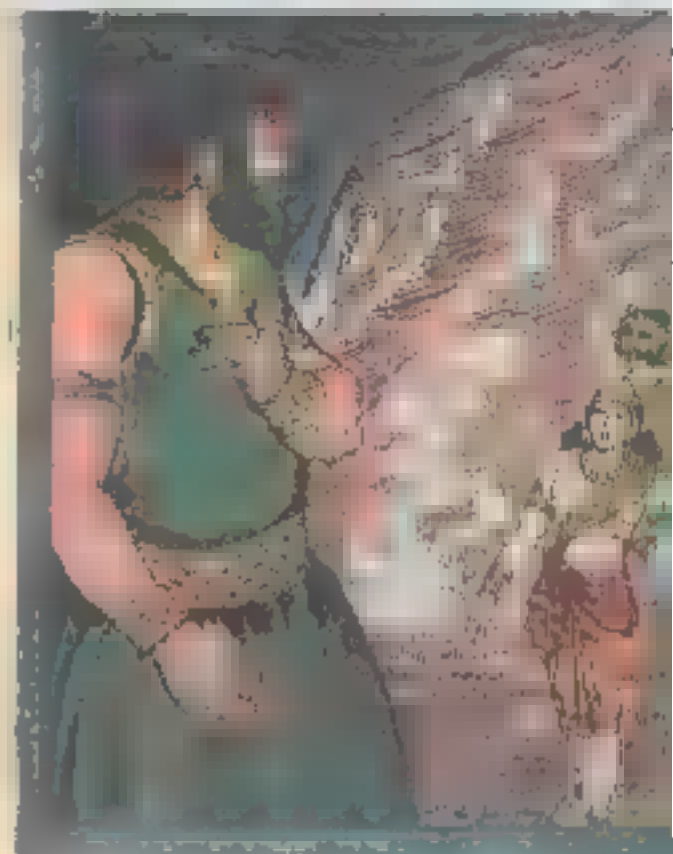
याच्यामार्गे उभा राहून

नामदाने नू येथे आडेम ते

माझे माझ झाले, असे तर मी येतो.

मुचिकंदने कृष्णाला पाहून म्हणत होता “तुम्हाला कोण? येथे कदाचाली आलास? हा मम्म आला तो कोण? मी कळतांपासून ओपले आहे! तुम्हाला माहीत असेल तर सांगावे.”

तेव्हा कृष्णाने ही कथा सांगितली—“चंद्रायाम्नाच नहुष पण एक गंडा होता. त्याला यवार्ता नांवाचा एक मुलगा होता.

मग त्याच्या वड्यांत वसुदेव नांवाचा महापुरुष जन्मला. त्याच्या पत्नीचे नांव देवकी. ती वसुदेव देवकीचा मुलगा. व देवकीचा दुसऱ्या बायकोचे नांव रोहिणी. ती मुलगा झाला त्याने नांव बलराम. ती माझा मोठा भाऊ. मला वसुदेव म्हणतात. तुझ्या बापाईत मम्म आला तो काल्यवन. एक वर मिळाल्याने तो जन्मला व दुसऱ्या एका वरामुळे तो शीवर झाला. तो माझा बंधू होता. नू देवामुगांचे जन्मदाम व आतां हापर चालू आहे

पुढेंतून बाहेर आल्यावर सुचिकंदने मर्त्यलोकांत अल्पबुद्धीवाले, अल्पपराक्रमी आणि असे समनभूती पाहून राज्य करण्याची इच्छा सोडून दिली आणि तपश्चर्या करण्यासाठी हिमालय पर्वतांत निघून गेला.

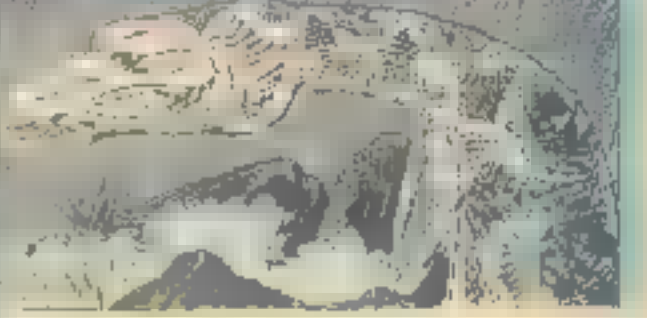
अशा तऱ्हेने आल्यावर कृष्णाने कालयवनच्या सैन्यातील मुख्यपुंजीराजा अस्त्रप्रयोग करून ठार केले. त्याने सैन्य त्याला शरण गेले. त्यांना बरोबर घेऊन कृष्ण द्वारावतीला परत आला. ते सर्व वळल्यावर सर्व यादवांना फार आनंद झाला. त्यानंतर द्वारावती नगरी निर्माण करण्यास फार नव्या दमाने सुरू झाले.

द्वारावती नगरी निर्माण करण्यासाठी कृष्णाने स्मरण करताच विश्वकर्मा दात जोडून उभा राहावा व विचारले—“महो! माझे कां स्मरण झाले! आज्ञा आहे!”

“स्वर्गांत इंद्रपुरी आहे नदी या मूळी कांत एका सुंदर नगराचा निर्माण कर.” कृष्ण म्हणाला.

“अशा सुंदर नगराचा निर्माण करावाचा असेल तर पाहिजे. थोडा मागे सरकला तेव्हाच हे शक्य होईल.” विश्वकर्मा म्हणाला.

कृष्णाने समुद्राजवळ शर्याता केली. समुद्र फेकट झाला. तो वारायोजन मागे सरकला. तेव्हा विश्वकर्माने एका मोठ्या नगराचा निर्माण केला. मान्याचा झिझा, रच चाडे, सुंदर गजमार्ग, गजद्वारे व इथाने त्याने वरून दिली. राजवाण्यांत कृष्ण सिंहासनावर बसला. यादव प्रमुख त्याच्यासमोर बसल्यानी येऊन बसले. कृष्णाने विश्वकर्माचा कथोचित तत्कार केला आणि त्याला निरोप दिला.

अरण्यपुराण

[१८]

कावाला अस्वल म्हणाले—“शिकार आहे चांगली.” जंगलातली जनावरे परस्परांचे अशाच तऱ्हेने वंदन करतात.

“अस्वल दादा का! शिकार आहे काळू! मी मागल्या खेपेला शिकारीला निघालो तेव्हा खाली आवळता आवळता वाचलो. फांदीवरून पाहता देह खाली सरकू लागला. सरकण्याचा आवाज ऐकून माकडांची झोप मोडली आणि त्यांनी मला शिव्या हासडल्या.” कावा म्हणाला.

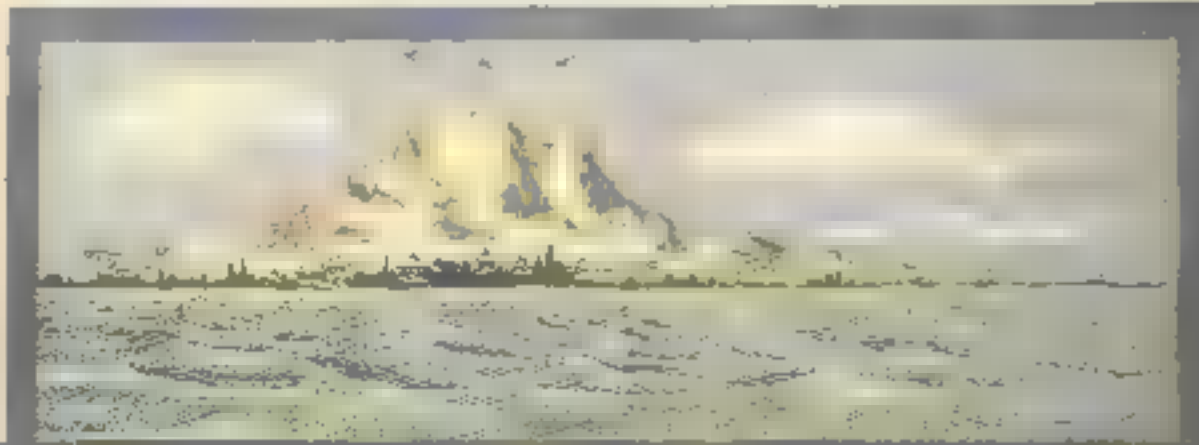
“विन पायाचा द्विरचा किंदा म्हणाली नाही का!” काळा बाघ म्हणाला.

“अस्स! माकड ते म्हणाली होय! अस्स....” कावा रागाने कुत्कार सोडू लागला.

“नाहीतर काय! तोंडाला येईल ते बघवडताना माकडे. तुझे सर्व दात पोणी छान पाडले असे देखील म्हणाली. लहान माकड कोकरांचे मिळता येतात तुला. मोठी शिकार धन्याची शक्तीच उरली नाही, म्हणे.” कावाने चियवण्यासाठी म्हटले.

कावाचे वय तसे मोठेच होतं. मोठ्या सापांना राग आला की तो त्यांच्या तोंडावर दिसत नाही. कावाला अंग पिलवटू लागलेला पाहून त्याला राग आल्याचे बाघाने ओळखले.

माकडं रहायला आणखी कोठे तरी गेली आहेत. मी आताच उन्हातून आलो तेव्हा त्याची चाख वसलेली हालचाल मी दुरून ऐकली.” कावा म्हणाला.

होत. पण नव्या माही ते खरे वाटके." कावा म्हणाला.

"त्याच्या सारख्या पोर आणखी कोठे मिळणे अशक्य. मी अगदी खरे सांगतो वध. ~~आता~~ हुशार वाहे म्हणून सांगू आणि वडावर पण तमाच. तो माही कीर्ती वाढवणार आहे. आम्हाला तो जीव की प्राण आहे रे." अश्या म्हणाले.

"प्रेम कस असत हे आहे मला माहीत. मी त्याच्या कितीक गोष्टी तुला सांगेन." कावा असं सांगत प्रसन्न वर म्हणाला "रात्रभर मज्या मारीत वसू. आतां तो पोरगा माकडांच्या हातांत सापडला आहे आणि जंगलात ही गोष्ट सर्वांना माहीत ~~आहे~~ आहे की कावाने तुसतं नव पुढून माकडांच्या अंगाचा धरकाप उडून आला.

त्यांना माही दहशत. मूर्ख, दुष्ट! त्यानीच मला हिशवा मासा म्हटलं नव्हतं का!" कावाने विचारले.

"मासा नव्हे, किडा म्हटलं होतं. मी आणखी काय काय ऐकलं. सगळं सांगू लगालो तर तुझ्या जमाची खहीच होऊन जाईल. म्हणून मी आता सांगत नाही."

"असं....! तर मग त्याच्या समा-चाराला गेलं पाहिजे. त्या पोराला घेऊन ती कोठे गेली आहेत!" कावाने विचारले.

"सूर्यास्ताच्या वाजुला. आम्हाला वाटत होतं की तुला सर्व माहीत असेल." अश्या म्हणाले.

"मला! हे कस काय कळणार! मी माकडां वेडकांची शिकार माहीत बुवा करीत. ती ~~लगत~~ आली की मी ~~आता~~ धरतो." कावा म्हणाला.

इतक्यात आकाशानून कोणी तरी हाक मारली-"अश्या! इकडे वर पडा." तो गिधाडाचा आवाज होता. त्याने अश्याच्या ओघार्थे सारे जंगल पालथे धरलं होतं, ते पुढे म्हणाले-"मी मीकलीला माकडां-वरोवर पाहून आलो आहे. त्याने तुला ती कोठे आहे हे कळविण्यासाठी ~~आता~~ सांगितलं. माकडं सद्दी पलीकडे माकडांच्या गावी त्याला घेऊन गेली आहेत. ते नोडकलीला आलेले पन्हा गांव आहे ना तेथे. मी त्याला सांगितलं की त्याने रात्रभर माड्या साळं वडाघळांची शिकार करीत रहावे. खांदी तुम्हाला शिकार करावयाची आहे. वर तर येतो मी. नमस्ते!" असे सांगून गिधाड नियाले.

"अरे गिधाडदादा! पोटभर खायला हवं आणि खूप शोप. या खेपेत मी ज्या जनावरांची शिकार करीन त्याचं डोकं तुझ्या साठी वगळून ठेवीन." वाघ म्हणाला.

"पण हे सर्व कशाळा! मी असं केलंच काय इतकं उपकार मानायला? त्याने निरोप सांगायला सांगितला, उडता उडता तो सांगून टाकला." असे सांगून गिधाड आकाशान उडून गेले.

"हीक वेळेवर त्याला पक्ष्यांची भाषा जाटवली. काय पण कुशाग्रबुद्धी आहे

त्याला." असे म्हणत अस्वर कौतुक करीत
मान हौसबू लागला.

"तुझ्या तपस्या शिरज्या असनील
होकर्यांत, जाता आपल्याला त्या पडक्या
गावी जायचं आहे म्हटलं," बाघ म्हणाला.

ते पडकं गाव कोठे आहे, तिथींना
माहीत होतं,

“आम्ही नाही थांबत लुट्यासाठी. मी व कावा होतो पुढे. तू हक्क हक्क ये पाई मागून.” बाप म्हणाला.

“मला पाय नसले तरी मी धुमच्छा
सारखा ~~खेळ~~ वेळ शकून बस का !”
काका म्हणाला.

अम्बल चार पायकं जोराने धावत. पण
 थोडं चालल्यावर धावा लागले. म्हणून
 त्यांना वसताना लागले. बाकी दोघे पुढे
 निघाले. बाघ भरधाव चारी पायावर धावत

होता आणि काढापण त्याच्या मांडोमांड
चालला होता. वाटेत ओढा लागला.
बांध उडी मारून पलीकडे गेला. पण
अजगराळा थांबाचं लागलं. ते पण हळू हळू
पोहोत पलीकडे गेलं. तरी थोडं मागे पडलं.

"कथा: तुला काम दाहलं तुलान
दाहल जोराने चालता येत." कथाने
विचारले.

“मला लागली भाटे भूक ! मला तो
डाग असलेला पेंडूक न्हणाली होती नाही
का ! ” कावाने विचारलं.

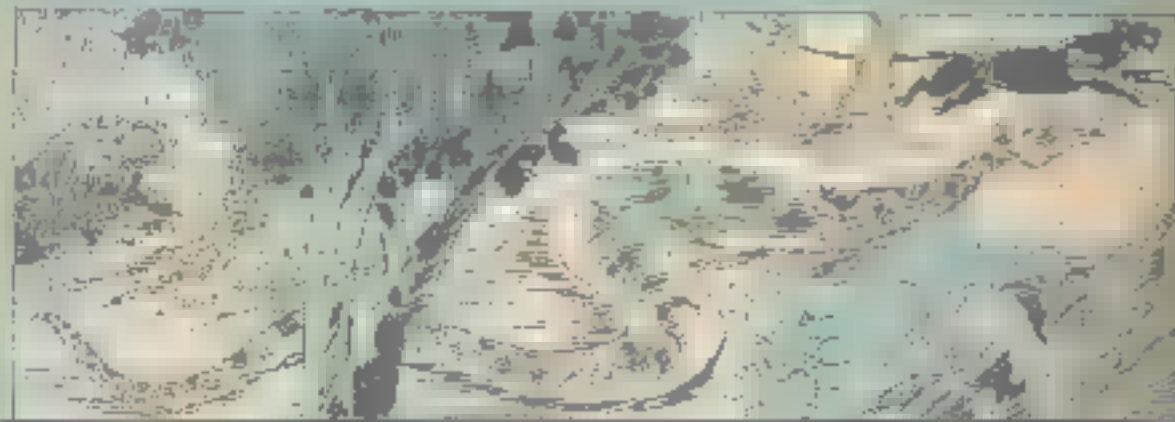
“ हाग असलेला वेहूफ नव्हे, हिरवा
किडा ” बाबू म्हणाला.

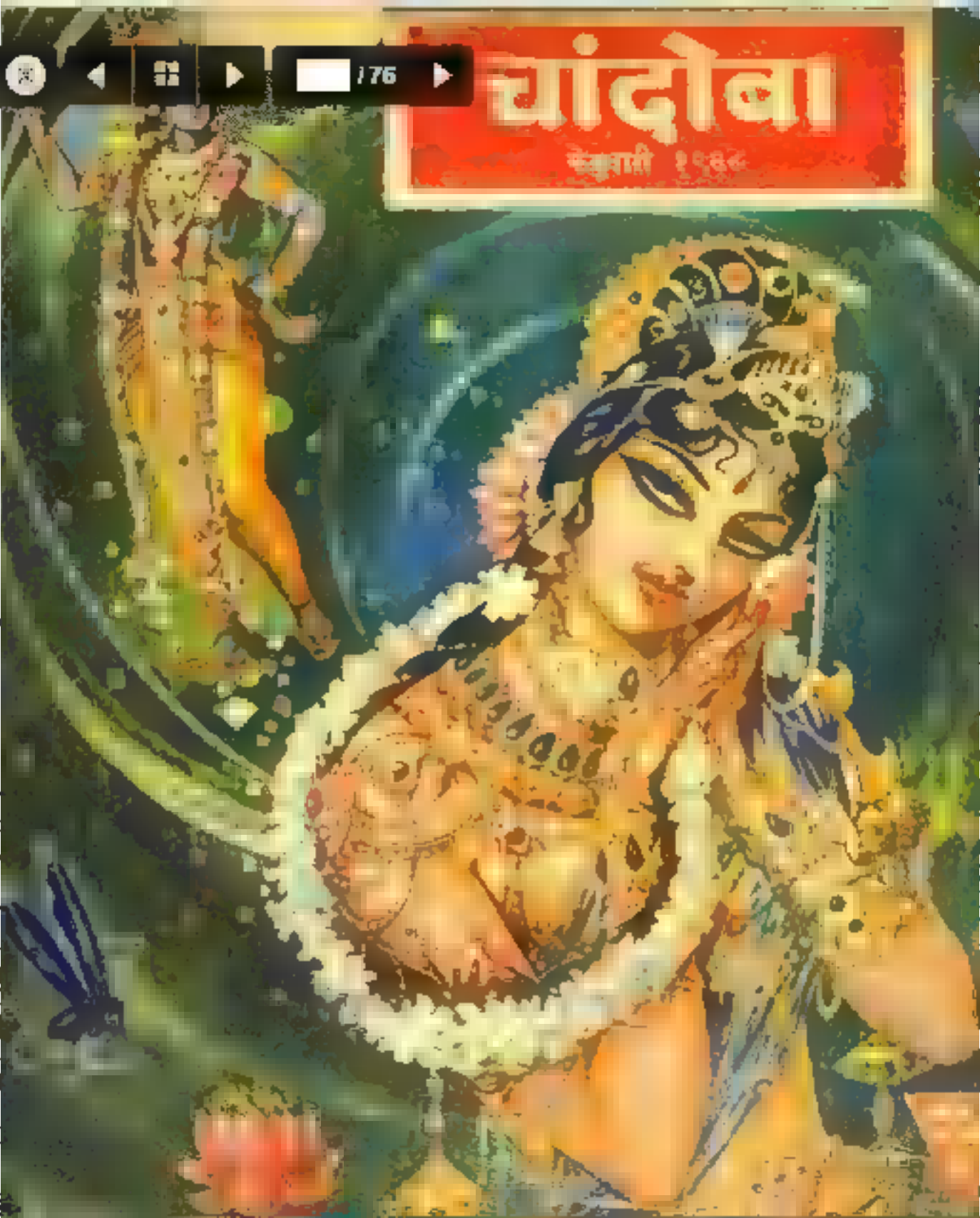
“ अकच । चल । ”

काश होले सरल चटकेडे रोखून
 कालसा होला. त्याचा देह पाण्यासारखा
 वाटेवर जणु काही वहात चालला होता.

७२. ओल्डवायची दरी

पू वाशिंग्टन संस्थानिक शिवालय मोठ्याच दरी आहे. इतिहास संशोधकांनी बॉब लाल कपाडूयांच्या मनुष्याचा व ~~हस्त~~ प्रस्तर युगीतील हत्यारांचा शोध ठरवला आहे. या शरीर हे संशोधनाचे कार्य १००-२०० वर्षे जाईल एवढं आहे.

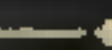

176

चांदोबा

केवारी १९८८

व अधिकारवाह्य' असल्याचे सांगितले. त्यांनी कंपनीचे सैन्य मागे घ्यावे अशी आज्ञा दिली.

काही महिन्यांनंतर कलकत्त्याहून कर्नेल अपटन पुण्याला आला आणि त्याने तेथल्या सरकारशी संधीची बोलणी सुरू केली. १ मार्च १७७६ या रोजी पुरंदरची संधी झाली. ■ संधी अन्वये सुरतेची संधी रद्द करण्यात आली. परंतु साल्सेट व वसई इंग्रजांकडेच राहाले. नुकसान भरपाई म्हणून पुण्याच्या सरकारला इंग्रजांना १२ लाख रुपये द्यावे लागले. इंग्रजांना राघोबाचा पक्ष सोडवावा लागला, आणि त्याला कोपरगांव येथे राहाण्यास भागण्यात आले. पुण्याच्या सरकारने त्यांना मासिक २५ हजार रुपये पेन्शन म्हणून द्यावे असे सांगण्यात आले.

परंतु या संधीची अंमल बजावणी झाली नाही. कारण मुंबईच्या कंपनी सरकारला या अटी मान्य नव्हत्या. त्यांनी ■ संधीला साक नकार दिला. अपटनच्या कारवायांकडे दुर्लक्ष केले आणि राघोबाला ■ दिला. पुण्याच्या सरकारने पण संधीची अंमल बजावणी केली नाही. १७७७ मध्ये नाना कडणीस यांनी एका फ्रेंच नागरिकाला पश्चिम किनाऱ्यावरचे एक ठाने देऊ केले. त्याचा परिणाम ■ झाला की मुंबईच्या कौंसिलला फ्रेंचांच्या डाव पेचांविषयी शंका वाढू लागली. इंग्रजांनी पुन्हा युद्ध सुरू करण्यासाठी ६०० इंग्रज व ३३०० एतद्देशीय शिपाई पाठविले. ७ जानेवारी १७७९ ■ रोजी तळेंगाव नजीकच्या डोंगराळ प्रदेशात मराठा सैन्याने या सैन्याला ओपवून त्याचा पराभव केला.

नागराज्याचा वकील

एका गांवी एक श्रीमंत गृहस्थ रहत असे.

अकाल मरण आल्यामुळे त्याच्या मुलीला ■ बावकोटा कोण बडीकड्याच्या पुरुषाचा आधार उरला नाही. परंतु गांवचा पाटील त्यांच्या मदतीला ■ चवकशी करायला येत ■ असे. त्याचा आधार मिळाल्याने मायलेकींना कसली उणीव भासत नव्हती. मुलीचे नांव वासंती होते. वासंती खाला झाली होती. ती दिसायला पण सुंदर होती. तिच्या सौंदर्यावर मुग्ध होऊन मोठ मोठ्या लोकांकडून विरोध येऊ लागले होते.

सर्व गोष्टी पाटलांच्या सल्ल्याने ठरत असल्या कारणाने आईने मुलीच्या लग्नाविषयी पण पाटलांचा सल्ला घेण्याचे. ठरवून त्यांचे मत विचारले.

“वासंतीच्या लग्नाची तुम्ही रचवी काळजी व्हायला करता बहिनी? तिच्याशी मीच लग्न करून घेईन म्हणतो. म्हणून तर मी इतके दिवस सर्व जबाबदारी घेऊन काम करीत होतो.” पाटील म्हणाले.

हे ऐकून आईच्या हृदयाला धक्काच बसला तिला काळजी वाढू लागली. पाटलाची तीन छत्रे तो पर्यंत होऊन गेली होती व तिन्ही बायका मिळत होत्या. इतक्या बृद्ध माणसाशी मुलीचे लग्न वरून तिला स्वयंभूच्या मुखांत दकलण्याची गोष्ट कोणत्या आईला आवडेल?

पाटलाने एका मुलीशी लग्न करण्याचे ठरविल्यावर त्याच्या विरुद्ध बोलण्याची छाती कोण करणार? त्या गांवात तरी कोणी नव्हताच. तशी त्यांची बाजू घेऊन बोलणारा दुसरा होता तरी कोण? मग मदत कोण

करणार! म्हणून मध्यरात्रीच्या सुमारास वासंती मुलीला घेऊन कोणाला कळविल्या शिवाय गावाबाहेर निघाली.

वाटेत, रात्रीत त्यांना एक देऊळ दिसले. त्या देवळांत काही वेळ विभ्रांती प्यावी असे मायलेकांनी ठरविले. देवळाच्या लागून एक फुलाची भाग होती. त्या बागेत पुष्कळ सुवासिक फुले होती. फुले तोडण्यासाठी वासंती बागेत गेली तेव्हां एक सांपाचे पिस्तूल शुद्धपातून बाहेर आले. लगेच मागे पुढे न पाहतां आईने एक दगड मारून त्या सांपाला ठार केले.

वासंतीने काही फुले दोऱ्यात बाळीत आईला विचारले—“आज त्या मारलेस आई!”

वासंती आपले गाठाडे घाई घाईने घेऊन देवळात गेली. तिची आई पण आपले गाठाडे घेऊन तिच्या पाठोपाठ देवळांत गेली. परंतु आंत वासंती नव्हती. तिचे फक्त गाठोडेच होते. देवळांत पांच फणांच्या नागाची मूर्त होती. वासंती मूर्तीबागे लपून बसली असेल कदाचित असे वाटून तिने त्या मूर्तीबागे पाहिले. पण वासंती तिथे पण नव्हती.

“वाळ, वासंती!” आईने अशी दोन तीनदां हाक मारली. पण काही उत्तर आले नाही.

पण नागाच्या मूर्तितून एक आवाज आला—“तू माझ्या मुलाला मारलेस म्हणून मी तुझ्या मुलीला अहंदा केले आहे.”

आईला फार वाटू लागला. ज्या मुलीसाठी ती घर सोडून आली होती ती मुलगीच अहंदा झाली. तिला काम करावे हेच सुचेना.

तिने नागराजा समोर डोकें टेकून नमस्कार केला व नाक रगडून समा

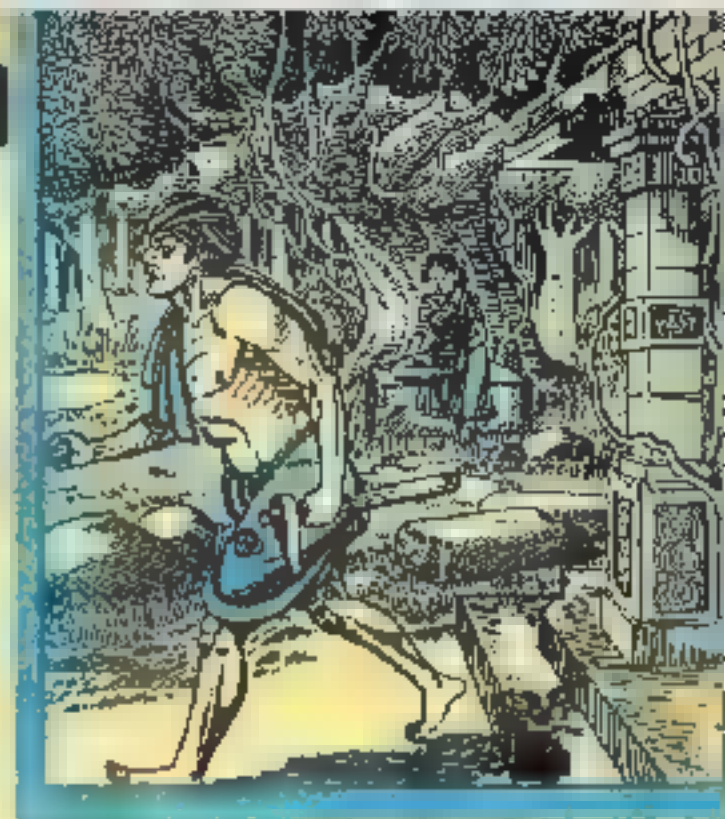
मागितली—“देवा! नवळत माझ्याकडून हा अपराध घडला. त्याबद्दल मला दंड दे. माझ्या मुलीला देऊ नकोस.”

“तुझी मुलगी जिवंत आहे, पण अहंदा आहे. माझ्या देवळाजवळून जाण्याच्या येणाऱ्याला तुझी मुलगी तीनदा बोळावील. जो कोणी हाक ऐकून व त्यावर विश्वास करून देवळांत येईल त्याच्याशी तिचे लग्न होईल.” नागराज म्हणाला.

त्यानंतर ती दिवसभर सकाळ संध्याकाळ नागराजाचे ध्यान करू लागली. दिवसभर ती देवळाबाहेर एका झाडाखाली बसून राही. जवळपासच्या शहरांची फळे तोडून आणून ती त्यावर कसाबसा आपला जीव राखून राहाली.

एकदा एक लाकूडफोड्या त्या बाजूला जाऊन. देवळांतून “एकदा आंत घाल का!” त्याला वासंतीचा ऐकू आला. तो देवळात गेला. पुन्हा बाहेर येऊन म्हणाला—“कोणी दिसत नाही आत. काय विचित्र आहे.” असे त्याच्या मनात आले ते लोंढाबाहेर पण पडले.

“कोणी कां नाही म्हणता! आंत मोहिनी पिशाचीण आहे.” आई म्हणाली. करोबर तो आंत गेला. त्याला कोणी

वासंती म्हणाली—“आंत घाल जरा!” ते ऐकून लाकूडफोड्या घाबरून पळून गेला.

नेहमी जसाच कोणीना कोणी तरी येई. कधी लाकूड फोड्या, कधी चोर लपायला जालेले, कधी जसाच कोणी. देवळाजवळ आल्याबरोबर प्रत्येकाला तो आवाज ऐकू येई व आई त्याला घाबरून सोडून पाठवून देई.

काही दिवसांनी एक राजकुमार त्या बाजूला आला. त्याला सुद्धा वासंतीने बोळाविले. त्याला तो आवाज ऐकू आल्याबरोबर तो आंत गेला. त्याला कोणी

दिसले नाही तेव्हा त्याने देवळाच्या चारी बाजूला हिंडून पाहिले. आत कोणी नव्हते. पुन्हा त्याला आवाज ऐकू आला. त्याने पुन्हा आत जाऊन पाहिले. आत कोणी नव्हते. त्याने शाळाखाली बसलेल्या वासंतीच्या आईला विचारले: "कोण बोलावते आहे ही?"

"मला नाही माई ऐकू आले." आई म्हणाली.

हतक्यात वासंतीने तिसऱ्या वेळी दार मारली. राजकुमार पुन्हा आत गेला. त्याच्या पाटोपाट आईसण आत गेली. या त्रेपेस वासंती आत दिसली. ती बेथुळ स्थितीत नागवेद्याच्या पायाखी पडली होती.

राजकुमाराने लगेच तिळा उचलले. तिच्या तोंडावर पाणी शिंपडले. काही वेळाने ती शुद्धीवर आली. एका अपरिचित

माणसाला तिच्या तोंडावर पाणी शिंपडत असलेला पाहून कावेने तिचे झाले. हतक्यांत समोर तिळा तिची आई दिसली. "आई!" असे मोठ्याने ओरडत ती उठली. आईला मिठी मारली.

नंतर आईने राजकुमाराने मानले व म्हणाली—"या उपकारांची फेड कधी काय करू मी! तुम्ही माझ्या मुलीला जीवदान दिले आहे." मंतर तिने सर्व वृत्त थोडक्यात सांगितले.

ते ऐकून राजकुमार म्हणाला—"इच्छे प्रमाणे तुमच्या मुलीशी रुम करायला मी तयार आहे."

स्वांतर मायलेकी त्या राजकुमाराने रोवर त्याच्या राजबाबीत गेल्या. तेथे राजकुमार व वासंती यांना विवाह थाटामाटाने पार पडला.

पाताळ कोट

[२०]

[राक्षस राजा व वडलांना पातळ माळांय नमस्कार करू लागले तेव्हा मात्रिकाचे बोंगरा-वरच्या कुरोकरांचे पाणी पाताळकोटात पोहोचले. त्या पाण्यात राक्षस पुढून आणाले मुकले. तिने राजाने त्यांना वेडून काढण्याची भूयाराखी मिळाली. त्या भूयाराच्या तोंडावर कुंभी व मात्रिकाने राक्षसांच्या बाटेवर आडवे होत. — पुढे]

भुवामात्रवळ पांचताच काळजावर मात्रिके स्वांखावर हात ठेवला व म्हणाला—"महा-आनंदानिमित्ताने ओरडून म्हणाला कली भुवाराच्या दाराकडे येत आहे!

"कुंभीर! आता नू राक्षसराजाचा राजा त्याचा काय हेतू आहे. ते मला माहीत झाल्यामच समज. तुझे गड वंशीव गडम आहे. येऊ दे अवळ त्याला. त्याच्यावर पिड्यान पिड्या रंडकारण्यांत राज्य करतील हे मोठमोठे दगड मोडा. त्याचा व त्याच्या अनुयायांना मोक्ष मिळेल. एका दोषांना केतू कुड्याचा नाश झाला."

मात्रिके हे अजून बोलतच होना, की कुंभीराच्या मदतीला पाठ्या व सावध इतक्यात धमकने पाटीसामून येऊन त्याच्या रक्षायला सांगा त्याला."

मांजिक्काचे पुढे हाण्यापुर्वीच भयाराच्या दारावर काळकली येऊन पोचलेला दिसला.

“जय कुंभवती,” असे म्हणत त्याने हळूच आपल्या हत्तीच्या मस्तकावर गदाप्रहार केला. लगेच हत्ती पाण्यात फिरला. त्याच्या पाठोपाठ काळकलीचे अंगरक्षक ज्या हत्तीवर चमून येत होते तो हत्तीपण पुढे मरसावला. हत्तीने भयाराच्या दारावर बसवलेल्या मोठ-मोठ्या शिळा आपल्या डोक्याने ढकलून वाट केली. काळकलीला बाहेर येताच मांजिक व त्याच्या मित्रांनी पाहिले. त्याचवेळी

भयारानून भयार्थी तोंडाने पाण्याचा ओघ आला व त्यामुळे काळकली व त्याच्या अंगरक्षकांच्या हत्तींचे दगमग लागले. तिकडे कुंभीर व त्याच्या साथीदारांनी घोपयून ठेवलेले मिह सकनाळून घेतना कळू लागले. त्यांना सावरण्याचा कुंभीर व त्याचे साथीदार करीत असता काळकली मोठ्याने ओरडून म्हणाला. “कुंभीर ! अरे, तू येथे काय करतो आहेत ! विश्वासघातकी ! तूच भयाराच्या नोंदवर शिळा ठेवल्या होत्याच आम्हांला राहणं येता येऊ नये म्हणून होय ना !” असे त्याने आपला हत्ती कुंभीरवर मारला.

पण कुंभीर त्याला तयारच होता. त्याने आपल्या शिळाला हत्तीच्या अंगावर मारले आणि “गहू रेशकी जय !” असा जयघोष करत करीत तो पुढे सरगावला. त्याने आपला नेम घडून काळकलीवर फेकला. पण त्याचा नेम चुकला. भावा हत्तीला खगला. त्यामुळे हत्ती धावून गेला. काळकलीने त्याला सावरण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. हत्ती मोठमोठ्याने ओरडत जंगलाकडे पळत सुटला.

काळकलीचे अनुयायी त्याच्या पाठोपाठ पळत सुटले. कुंभीरने आपल्या अनुयायांना

संगीत घेऊन त्यांना कथी. तिकडे जमिनीतून काळकलीला राहिले अडविले व त्याच्यावर जमवूही मुरू केली.

काळसंघर मांजिक मोठ्याने ओरडला. “सांभवी ! त्या दुष्टाला ठार कर. आलोच मी.” असे त्याने त्याला उडी मारली व काळकली वर धावून गेला. धूमक, सोमक, भद्र वगैरे मांजिका पाठोपाठ त्याच्या मदतीला धावले.

भयारानून पाण्याच्या आवाजाने जे गंधम भयाराबाहेर गेले त्यांना कुंभीरच्या अनुयायांनी ठार केली. कारण पाण्यात गटांगळ्या खान पोहोत. दमून गेले होते की स्वतःचे रक्षण करायची देखील त्यांच्यात शक्ती उरली नव्हती. बाप व चिने त्यांच्यावर जुटून पडले व त्यांनी त्यांना फाडून पिवून टाकले.

प्रसंग आळवून काळकलीने बळ काढण्याचा विचार केला. कारण शत्रूला तोंड देणं अशक्य आहे हे त्याला यांगले कळत होते. परंतु काळसंघर व त्याच्या अनुयायांनी त्याची मदत अडवून धरली होती.” पाहिले तर त्याला हांगराकडे निघून जाऊ दे. कारण एकदा तो जंगलात फिरला तर

त्याला रुडकून काढणं अशक्य होईल.” मांजिक अनुयायांना म्हणाला.

महाकली व त्याच्या अंगरक्षकांना सर्वांनी मिळून मारी बाजूने परले होते. हांगळ्याच्या बाजूने कुंभीर. त्याने अनुयायी दराडांचा साहाय्या काढाचा र्णवी त्यांच्यावर करीत होते. धूमक बाजूने जमिनीत व सोमक जमवूही करीत होते. धूमक दोघां साथीदारांच्या मदतीने कांतिसेना. भावा मिगतीला तेवून दूर धुगधित त्यांनी पोचविण्याचा खटपटीत होते.

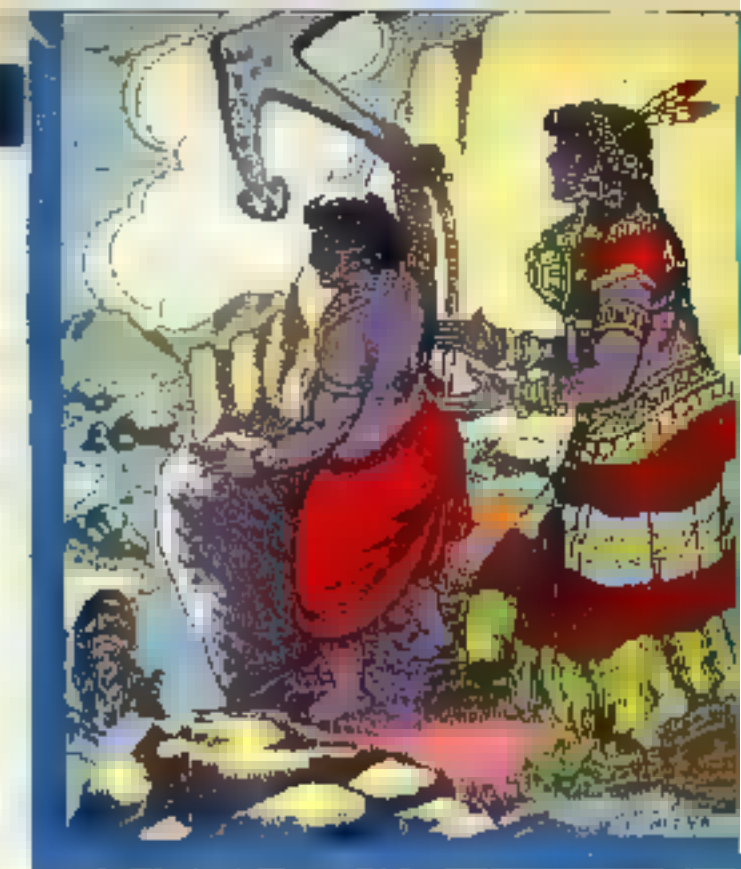

कालकली भोळवून होना. इतकाल त्याला समोर एक मुढा दिसली. गुहेने तोंड इतके मोठे होले की हर्षित वसुन त्याला आनंदित करून होते. थोडा वेळ थांबून व मागे वळून तो आपल्या अंगरक्षकांना म्हणाला "आता आपण शत्रूपासून पुष्कळ दूर येऊन पोचलो आहो. मी गुहेत शिगण्या आहे ती त्यांना कळणे शक्य नाही. मी त्या समोरच्या गुहेत शिरून आहे. तुम्ही कोणत्या तरी गुहेत शिरून वगा."

अंगरक्षकांचे अंगरक्षक त्यांचा मार्ग, गुहेत शिरल्यानंतर गुहेत शिरण्यामागील निघाते. त्यांनी एकदा मागे वळून पाहिले की शत्रूला तो डोंगर दिसत तर नाही आणि एकदा गुहेत शिरण्याचा प्रयत्न करू लागले. परंतु त्यांच्या दुर्दैवाने दरीचे डोंगळे गुहेच्या दाराकडे लागले व त्यांच्या धक्याने एक मोठा दगड गळून येऊन त्यांच्या मानेवर पडला व ते निमिमिरी येऊन माली जमिनीवर आकळले. ते ओरडू मुढा अकळे नाहीत. तेव्हात वळून हसण्याचा आवाज आला व आपल्या काही दगड येऊन त्यांच्या अंगावर पडले. अशा तऱ्हेने अंगरक्षकांना कपालावरून पडून जाणे तिथेच सोपे नाही हे मोक्ष मिळाले.

इतक्यांत एक सुत्रा राजस "राह व केतू संज्ञाचा नाश होवो." असा ओरडून दगडांच्या आडून समोर आला. त्याच्या पाठी मागे त्याची गजदी जालीची बाबको ओर जोगने टाक्या बाजवून जणूकाही त्याला पोन्माहन देत होती. दोन तीन मिनिटांत कृत्य देण्याचा पंथी गंगाधर काही माथी-रागांना बरोबर घेऊन तेथे आला. सुत्रा राजमाने त्याला कालकली म्हणून वसला होता ती मुढा रागविली. संज्याने मुचब-व्यावृत्त त्याने अनुयायी पोळ्याने ओरडून पात्रिक, पात्रिक इत्यादिकांना कालकली निघते जवळच लपला असल्याची मुचदा देऊ लागले.

त्याप्रमाणे पात्रिक, जलिकांत, कुंभीर गुहेजवळ आले. पंथी गंगाधर डोंगरावरून त्याची दलदल आला. मुढाकडे प्रेमाने बघला. दोघांच्या डोळ्यांतून प्रेमाळ वाहू लागले. म्हणाला—"अजि! पात्री पूर्णस्वाची होती की तू जिवंत आहेस. हा सुत्रा राजस तीन महिन्यांपूर्वी आपल्या राजधानीत आला. त्याच्या कडून पानाळ-कोटाचा गुप्त मार्ग कळला. मी थोडे सैन्य घेऊन काही दिवसापूर्वी येथे आलो.

पाताळ कोटाचा सर्वनाश मी स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिला. लान झाले. राजकन्या कांतिमेता कोठे आहे "

कांतिमेता व भामाभिगती काही वेळाने तेथे आल्या. पंथी गंगाधरने राजकन्येला निघ्या वडिलांची सुभाली कळविली आणि म्हणाला—"मूर्त कर्तव्य देण्यांत राजवट बदलली आहे. राजा कोणीच नाही. पण नु आपल्या राज्यांत पोचल्याबरोबर तुला आपली राणी करून घ्यायला मजा तयार आहे. त्यानंतर तुं ज्याच्याशी लग्न करशील तोच राजा होईल."

“शशिकांत व राजकन्या कांतिमेना यांचा प्रेम विवाह होऊन थोडे दिवस झाले आहेत. मी तिला उक्कलून घेऊन आलो होतो त्या दिवशी मी तिला ते बघून दिले होते ते आज पुरे झाले.” कुंभीर म्हणाला.

ते ऐकून काजेने कांतिमेना स्मित करीत त्याली मान करून उभी राहली. कालशंकर मंत्री गंगाधरसमोर येऊन म्हणाला— “महामंत्री! या सर्व नाटकाचा दोषट सुखांत होत आहे. प्रथम व सौम्य या दोघांनी जी मदत केली आहे ती कधी विसरता कधी नये. मात्र तर आपलाच अनुयायी आहे. मी

कुंभीरना बघून दिले आहे की पाताळकोटाचे राज्य त्याला देऊन परत काळीच्या सेवेला होमरांत निघून जाईन.” कंर खुत्रा राक्षसा कडे वळून मांत्रिकाने त्याला विचारले— “कालकली कपला आहे नी गुहा काणनी.”

खुत्रा राक्षसाने नी गुहा शब्दविले मांत्रिक गुहेसमोर जाऊन उभा राहिला. त्याने आपला मंत्रदंड बरे उचलून कालकलीला हाक मारली—“कालकली, ये बाहेर! भित्री भागू घाई! लपून काव बसला आहेस! तुझाकाल हा मी तुझ्या-ममोर उभा आहे! ये माझ्याशी झंड करायला. माझे अनुयायी तुझावर सख उगारणार नाहीत. तू मला जिवलेस तर माझे अनुयायी तुला अडवणार नाहीत. तुला, जिकडे जावयाचे आहे तिकडे जाऊ देतील.”

लगेच कालकली गदा घेऊन गुहेबाहेर आला. म्हणाला—“तरमग होऊ दे दंड! मी हत्तीला गुहेत सोडून पायी धर्मयुद्ध करण्यासाठी आलो आहे.” असे म्हणत तो मांत्रिकाच्या अंगावर भावून गेला.

कालशंकरने गदेचा वार मंत्रदंडने अडवला. म्हणाला—“पायी! तू लपून वार करून ज्याचा वध केल्यास त्या माझ्या

पिम्बाराच हा मंत्रदंड आहे. तुझी संभर बरे मरली आहेत. तुझ्या अंगाला हा मंत्रदंड लागताच पाण्याच्या बुडबुड्यासारखा तुझा देह फुटून जाईल. बरे तर ये, तुझ्या मद्यायुद्धाचे कौशल्य तर पाहू दे.” असे सांगून मांत्रिक गुहे सरसावला.

मांत्रिक जे म्हणाला ते ऐकून कालकलीचा भीर सुटला. तो वार वार कापू लागला. गदेने मंत्रदंडाचा वार अडवीत तो मागे सरकू लागला. कालशंकरने कालकलीला पकून जाऊ दिले नाही. त्याच्यावर वार करीतच राहिला. तो दबून गेल्यावर “तुझा, मर आतां.” असे म्हणत त्याने हाताने त्याची गदा अडवली. मंत्रदंड त्याच्या अतीत लपून त्याला दार केले. डोक्यांना दिपवून सोडणारा उजेड झाला आणि काळवळ्या बसतील इतक्या मोठा आवाज झाला. कालकलीच्या शरिराचे तुकडे तुकडे होऊन आकाशांत उडाले.

मंत्री गंगाधर आदिकांनी कालशंकरचा जयजयकार केला. मांत्रिकाने कालकलीची गदा कुंभीरच्या हातांत देत म्हटले—“कुंभीर! तू यापुढे दंडकारण्याचा राजा झालास. जो पाताळकोट जिंक आहे तो तुझा आहे.”

“महामांत्रिक! मी आपला काळ पार आमारी आहे. माझी आपणात्रकळ अशी विनंती आहे की मरोबरांतले पाणी पाताळकोटांत कधी शिरणार नाही याचे बघून घ्या.” कुंभीराने महामांत्रिकाला समस्कार करीत अशी विनंती केली.

“ने काम मी सर्वांत प्रथम करीन. दगड यथास्थानी ठेवला की झाले. घाबरून नकोस तू.” कालशंकर म्हणाला.

मंत्री गंगाधर व त्याचे अनुयायी आणि कुंभीर यांच्या अनुयायी यांनी ती रात्र आनंदाने घालविली. मेजवानी झाली, मुग्ध

३ गायन झाले. मंत्री गंगाधर कुंभीर व मांत्रिक शंका पाहणा म्हणून दोन दिवस राहाला. तेवर कांतिलेना व सल्लोकांत मांण्यामह आपल्या मर्ई अनुयायांना देऊन तो कुंतलदेवी निघाला.

सर्व निघाले तेव्हा कुंभीर विचण्या एका बाजूला पोलावून म्हणाला "आम्हा सिंगली विचवी थोडा समाकून रहा. ती काळकलीकर प्रेम एक लागली दाता. अगती शेवटी ती घायला वल्लापणा हात नव्हती मी तिचे तोंड वेद घडून निला निघ्या इच्छाविरुद्ध उचलून घेऊन आलो हाता. तू भिडावा मरणा पुरिल्ल माक्याकडे निला पावती केली नाहीस तर शीवे आयुष्यभर तुझ्यावर सूड उगावल्याशिवाय राहणार नाहीस.

"ती त्याची वहावी बायको आहे. मी वेळ पडल्यास तिचे हातपाव बांधून निला

उचलून घेऊन बाहेर आणि पुनिकडे पाहली करीन. काळकलीचा दोषट झालाच आहे. परंतु त्यांत मला तिनकामा आमंड दटत नाही कारण या गडबडीन माझा बाइका गळद कोट गेल्ल, दिवस नाही ते बाळन भयला त्याच्या तोंडावर दुःख स्पष्ट दिवस होतं

"या डोंगरांत त्याका दुडकून काडून नुझ्याकडे वाटकिण्याची तयारी मी घेतो" कुंभीर म्हणाला असे म्हणत त्याने प्रेमाने विचण्या मुळामारखे त्याकड भजन दवळून त्याची ठेवले

"भोवो! तू राखस आहेस हे मी विमळूनच गेलो होता." असे म्हणत विचण्या जोगने हेमन पुढे निघून गेलेल्या आख्या माथी मित्रांना वाऊन भेटत. संपूर्ण

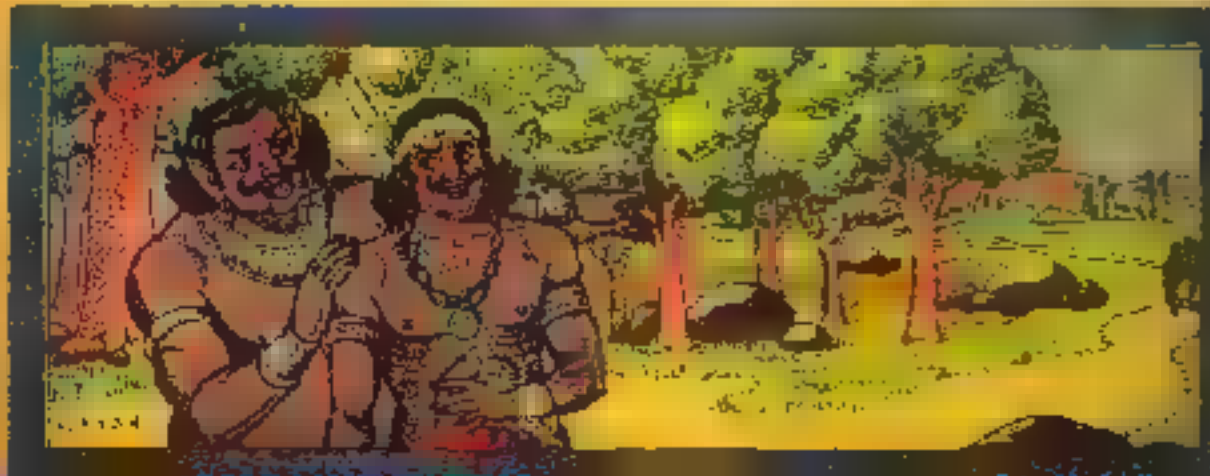
तीर्थक्षेत्र

विचण्याने आपला दड सोडला नाही.

तो पुन्हा झाडाखळ गेला, प्रेत सांघावर काडून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे काही बोलल्याशिवाय स्मरणाक्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याका म्हणाला—"राजा! पवित्र काय व अपवित्र काय ■ ठरविणे किंवा सांगणे फार कठीण आहे. तू ■ कष्ट फोणत्या महात्म्यासाठी करीत आहेस हे नाही मला माहीत. परंतु प्रभास क्षेत्रासारखे तीर्थक्षेत्र दुसरे असेल की नाही संकाच. तुला कंटाळ येऊ नये म्हणून मी त्या क्षेत्राची कथा सांगतो. नीट लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

एकदा प्रतिहार नांवाच्या देशाचे फाही व्यापारी उंटावरून माल लादून मनार

वेताळाच्या गोष्टी

जवळ जवळ वारा तास उंटांच्या अंगानर बाळूचे मार नसत होते. मध्य रात्रीच्या सुमारास वारा थांबला.

त्या संकटातून कळिदेव बाचला. तारे चमकत होते. त्यांच्या अंधूक टवेझात त्याने दृष्टी गेली तितकं दूर पाहिले. पण त्याला थोडे उंट दिसता नाही की कोणी माणूस दिसला नाही. बाळूचे डीगाच दीग दिसत होते. त्याने आपल्या नोकरांना हाक मारून पाहिले. पण नाफातोडात इतकी बाळू जमा झाली होती की तोडाबाटे शब्दच उमटत नव्हता.

थोड्या वेळाने छान उजाडले. त्याला एक भयंकर दृश्य दिसले. दोन उंट व तीन नोकरां खेरीज पाकी सर्व उंट व मजूर मळून पडले होते. काही उंट ■ मनुष्य बाळू खाली पुरले गेले होते.

जे जिवंत होते ते कळिदेवला म्हणाले—
“माळक, आपण ज्या वेळी मरून निघालो ती वेळ चांगली नव्हती. ही जागा किती अशुभ आहे? आपल्या कित्येक साथी-दारांना व उंटांना हिने प्रत्यक्ष गिळून टाकले आहे. एक क्षणभर देखील येथे थांबावेसे वाटत नाही.

पण कळिदेवने त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. म्हणाला—“असे कसे बोलता! आपले इनके साथीदार येथे मरून पडले आहेत. त्यांची अंत्यक्रिया केल्या-क्रियाय निघून जाणे रास्त होईल का? ती शाल्याशिवाय येथून निघायला मी तयार नाही.”

त्याच्या आज्ञेप्रमाणे नोकर एका खोळगट जागी ■ सणू लागले आणि आश्चर्य म्हणजे थोडे खणल्याबरोबर पाणी लागले, इनके की थोड्याच वेळात तो खळगा पाण्याने भरून गेला व एक ल्हानसा तलाव त्या जागी झाला. सर्वांनी तेथे आंधोल केली. त्यांनी चामच्याच्या पिशव्या मरून घेतल्या ■ उंटांना पाणी पावले. सर्वांना जिवंत जीव आपल्या सारखे वाटले. ते पाणी अमृतासारखे गोड होते.

नंतर कळिदेवने आपली दोन जागी सड्डे सजविले. एका सड्ड्यात त्याने मनुष्यांची घेंते पुरली व दुसऱ्यात उंट पुरूत टाकले. नंतर आपली एक लहान सड्ड्या त्या ठोकांचे जे सामानसुमान होते ते पुरूत ठेवले. उरलेल्या उंटांवर माल लादून तो पुढच्या ■ निघाला.

परेच दिवस झोटले, सड्ड्यातले पाणी जसेच्या तसेच राहाले. एकदा लुटेऱ्यांची एक टोळी थोड्यावर नसून त्या जाली आली. ते फार दुरून बाळबंटाच्या त्या तळावाजवळ आले होते. सर्व तहानेले होते. सर्वांनी पोटभर पाणी पिऊन घेतले. थोरांचा नाबक त्या जागी अमृतासारखे गोड पाणी पाहून चकित झाला. ती सर्व जागा त्याच्या पायालाकची होती. परंतु त्यापूर्वी कधी तो तलाव नजरेस आला नाही. आज एकाएकी हा येथे फसा आला आणि यात इतके गोड पाणी कसे काय आले!

नांवाच्या नगरी निघाले. वाट एका पाळ-बंटातून जात होती. कारवाजाचा नाबक कळिदेव नांवाचा एक मोठा ध्यापारी होता. त्याच्याबरोबर सात आठ लहान मोठे ध्यापारी पण निघाले. उंट हाकणारे व नोकर चाफर मिळून आणखी बीस लोक होते.

अर्धीअधिक वाट निर्धिम पार पडली. मनशूर नगर वारा कोस दूर होते. एका-एकी एक मोठे वादळ आले. दिवसा देखील काळोस पडला. जे उंटांवर बसले होते त्यांना उंटांची बोकी पण दिसत नव्हती.

त्याने आपल्या अनुयायांना ते सांगितले. त्यांनी तळावासा एक बांधला व जवळ पासच्या खेड्यापाड्यांत ते एक तीर्थक्षेत्र असल्याचा खूप प्रचार केला.

चोरांना या प्रयत्नात खूप फायदा होऊ लागला. पुष्कळ तीर्थयात्री तेथे येऊ लागले. चोरांचा नायक चोर सावू म्हणून लेखले जाऊ लागले.

वाळवंटातल्या तीर्थक्षेत्राची कीर्ती दूरपर पसरली. त्याचे पायी पाहण्याने जुने बाजार बरे होत. म्हणून रोगी व म्हातारी कोतारी माणसे तीर्थस्थानासाठी तेथे येऊ लागली. कित्येक देवाच्या सेवेत राहून पुढील आयुष्य शाळकिण्यासाठी तेथेच घर बांधून राहू लागले.

महेश्वर देशाच्या राजाच्या कानावर पण तीर्थक्षेत्राचा महिमा गेल्याद्विषय राहाला नाही. तो देखील तीर्थदर्शनासाठी तिकडे गेला. तेथे जे यात्री जमले होते त्यांच्या तोंडी तीर्थाचा महिमा ऐकून राजाला फार आनंद झाला. तेथे एक नगर वसवावे असे ठरवून राजाने आवश्यक सर्व मदत केली. त्याने आपल्या मुख्य मुख्य अधिकाऱ्यांना पाठवून जागेची पाहणी

करविली. रस्ते आखून धर्मशाळा वगैरे बांधल्या व बाजार पेठेची व्यवस्था करून दिली. स्वतः राजानेच वास्तव्यावर नगराची स्थापना व्हायला कितीसा वेळ लागणार? त्या तळावानजीक शंकर पार्वतीचे सुंदर संगमरमरीं देऊळ बांधण्यांत आले. पुजारी, माळी इत्यादिकांसाठी लहान मोठी घरे बांधण्यांत आली. व्यापारांना उतरण्यासाठी ती एक सुंदर फेड झाली.

तीर्थक्षेत्राची पाणी दिवसे दिवस वाढत गेली. परंतु राजाला एका पैची माती देखील होत नसे. चोरांचा नायक सर्व पैसा

आपल्या जवळ जमा करीत गेला. चोर व त्यांचा सरदार वर्षानुवर्षे तेथेच राहाले. परंतु राजाने त्यांच्या पोटावर पाय आणला नाही. चोरांचा नायक वारल्यावर राजाने एक अधिकारी देवळाची व्यवस्था करण्यासाठी नेमला. तेव्हा पासून जी माती होई त्यातली धर्षी त्या तीर्थक्षेत्राच्या निरनिराळ्या कार्यासाठी खर्च केली जाई व धर्षी सरकारी खजिन्यांत जाई.

येथवर गोष्ट सांगून घेताळ म्हणाला— “राजा, त्या पापी डाकूने कित्येक लोकांना आयुष्यभर कुवाड्याने काम केले होते.

त्याने विचार केला की आता हा चोरीचा धंदा सोडून घावा आणि या तळावाच्या काठी राहून आराम करावा. येथे बसल्या बसल्या चांगली मिळकत होईल. एक देवाची पिंडी ठेवून तिची पूजा करावी. लोक भक्तिभावनेने येऊन देवाची पूजा अभिषेक करतील. त्यात चांगली मिळकत होईल व समाजात मान मिळेल. सन्यास घेऊन मगची वस्त्र धारण करून पुढील आयुष्य सुखाने घालवावे. जवळ पासच्या गावात हे तीर्थक्षेत्र म्हणून प्रसिद्ध होईल. असा विचार करून

तीर्थक्षेत्राची स्थापना त्याने लोकांसाठी फसवून पैसे मिळविण्याच्या हेतूनेच केली होती. अशा क्षेत्राची उन्नति का व्हावी, हे नाही मला कळत. असे अपवित्र स्थान पवित्र समजून लोक तेथे आले कसे? सर्व काही धर्मविरुद्ध असून हे सर्व कसे होत राहिले? या प्रश्नांचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुझा माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोंढू लागतील."

त्यावर विक्रमार्क म्हणाला - "धर्मास क्षेत्र अपवित्र होते असे कसे म्हणता येईल? तेथे जे कुंड झाले ते एका धर्माभिरू मणसाच्या मयलाचे फळ होते. कलिवेवने आपल्या मृत साप्तीदारांना गूढमाती दिल्या शिवाय पुढे जायचे नाही असे ठरवून त्याची अत्यक्रिशा केली व त्याचा देह अमानुष

पणे पक्ष्यांना व कुत्र्यांना खायला नाही सोडला. चोर व त्याचा सरदार आले त्यापूर्वीच ते एक तीर्थक्षेत्र होऊन गेले होते. म्हणून चोरांची बुद्धी पाळटली होती व म्हणूनच त्याने तो घंदा सोडून स्वार्थबुद्धीने का होईना हरिभजनांत पुढील आयुष्य घालविले, तीर्थक्षेत्रात किती पापी येऊन राहू लागले म्हणून तीर्थक्षेत्राचे पावित्र्य का कमी होते? तीर्थक्षेत्री राहून व तेथेच मरण जाल्याने त्या चोरांना स्वर्गप्राप्ती झाली असल्यास आश्चर्य नाही. तीर्थक्षेत्री राहून त्यांना जी मिळवत झाली ती त्यांनी कोटे कुसरी कडे नेली नाही. तेथेच शेवटपर्यंत राहिले."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन मंग होताच वेताळ भेतासह अदृश्य झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

पूर्वजन्मीची कर्मे फेड

एका गावी रामशास्त्री नावाचा एक रहस्य असले. तो बांगला शिकला सवरलेला होता तसाच निष्ठावान पण होता. त्याची पायको पण सारसी धर्माभिरू होती. 'तुल्य मूलबाल काही नाही की रे' असे कोणी म्हटले तर तो उत्तर देई - "कोणाने देणे घेणे असले तर ना मुले होणार. पूर्व जन्मी केलेल्या कर्मांची फेड करण्यासाठीच मुले होतात." हे त्याला मनापामून खरे पण वाटत असे.

म्हणून त्याला एक मुलगा झाला तेव्हा तो त्या मुलाला सरळ स्पशानात घेऊन गेला. तेथे त्याने एक खड्डा केला, त्यात त्या मुलाला ठेवून त्यावर प्रोक्षण करून त्याला त्याने विचारले - "बोल तू कोण आहेस? याद्व्या घरी का जन्मलास?"

मुलगा म्हणाला - "मी पूर्वजन्मी एक लाकूडफोण्या होतो. मू लाकडाची एक मोठी विकत घेतली होतीस, पण पैसे दिले नव्हतेस. ते वसूल करण्यासाठी तुझ्या पोटी जन्म घेतला आहे."

"तुझे देणे किती आहे?" रामशास्त्र्याने विचारले.

"दोन आणे." मुलगा म्हणाला.

"दोन आणे दिले तर निवून जाशील का?" शास्त्र्याने विचारले.

"हो, जाईन." मुलगा म्हणाला.

रामशास्त्र्याने कनवडीचे दोन आणे काढून त्याच्यावर टाकले. त्या बरोबर त्या मुलाचे प्राणोत्क्रमण झाले. रामशास्त्र्याने त्याच खड्ड्यात त्याला पुरले आणि घरी परत आला.

रामशास्त्री त्याला घरी घेऊन गेला आणि एक मण एरंडेल घरांत आणून ठेवून वायकोला म्हणाला—“हे एरंडेल संपेपर्यंत तुझा हा मुलगा जगेला.” नवऱ्याने सांगितल्याप्रमाणे ती आपल्या मुलाच्या अंगाला ते तेल लावी. त्याला थोडे तेल मधून मधून पाजी. तेल संपत आले व मुलगा आजारी पडला. आजार गेला.

“त्याचे हे कष्ट पहावन नाहीत मला. आला तसा गेला तर सुटेल चिचारा. आता ते तेल संपले आहे.” रामशास्त्र्याची नायको बोलता मध्येच शाबली. पुढले वाळू तिच्या तोंडावाटे आले नाहीत.

“मांड्याला जे तेल आहे ते निपटून शिपटून त्याच्या अंगाला लावून टाक. त्याचे कर्ज पुरे फिटू दे.” रामशास्त्री म्हणाला. वायकोने त्याप्रमाणे केले. मुलाने सोडला.

एका वर्षांनी आणखी एक मुलगा झाला. रामशास्त्री त्याला देखील स्मशानात घेऊन गेला. त्याला खड्ड्यात ठेवून पहिल्या दोघां मुलांना विचारला होता तसाच प्रश्न केला. तेव्हा मुलगा म्हणाला—“मी गेल्या जन्मी तुमच्या कडून दोन हजार रुपये कर्ज म्हणून घेतले होते. त्या कर्जाची फेड करण्यासाठी

जन्म घेतला आहे.” रामशास्त्री मुलाला घेऊन घरी आला आणि वायकोच्या हातात मुलाला देत म्हणाला—“हा मुलगा, आपला सारा चिरंजीव आहे. पण याच्या कडून तू तुकून मुद्रा काही घेऊ नकोस. कारण तू याच्याकडून काही घेतलेस तर तो पुढे राहीलच याची शाश्वती नाही.”

मुलाचे नाव माधव असे होते. त्याने उत्तम विद्याभ्यास केला व नोकरी करू लागला. तो मोठ्या हुद्द्यावर काम करी. परंतु आई बाप त्याच्या कडून एक पै देखील घेत नसत.

एकदा माधवला एका पिशवीत पैसे ठेवून दूर गावी कोठे तरी जावयाचे होते. तो आंगणात उभा असलेल्या थोड्यावर बसायला निघाला तेव्हा थोडा पुढे पाऊलच टाकी ना. त्याची आई दारांतच उभी

होती. “आई, जरा ही पिशवी हातात धर. मी या थोड्याला ठीक करतो आणि मग वेतो येईल.” असे सांगून त्याने पिशवी पिशवी आईच्या हातात दिली आणि थोड्यावर बसायला पुढे झाला. पण थोड्याने त्याला नेमकी छातीत लाथ मारली व तत्काळ माधवचे प्राणोत्क्रमण झाले.

सर्व झाले त्यावेळी रामशास्त्री कोठे तरी बाहेर गेला होता. तो बाहेरून घरी परत आला तेव्हा समोर त्याने मुलाचे भेट आणि दारांत उभी राहून रडत असलेल्या नायकोला पाहिले. नायकोने पिशवीकडे नोट दाखविले व म्हणाली—“मुलाने ती हातात धरायला दिली होती.” रामशास्त्र्याने पैसे मोजून पाहिले. बरोबर दोन हजार होते. म्हणाला—“त्याने कर्ज फेड केली आणि निघून गेला.”

चंद्रसेना

चंद्रगिरी येथील राज्याच्या गादीवर उम्रसेन नांवाचा राजा राज्य करीत होता. तो भयंकर क्रूर होता व मूर्ख पण तसाच. त्याच्या राज्यात काम करणे प्रधानापासून तर सामान्य शिपायापर्यंत प्रत्येकाला कठीण वाटू लागले.

उम्रसेनाच्या बायकोचे नाव शांतादेवी होते. तिला मूळवाळ काही नव्हते. राणीचे औदार्य पाहून प्रजेला वाटे देवाने या देवीवर ■ कृपा केली नाही ! पुत्र अपत्य नव्हते म्हणून राणीला जितके दुःख वाटत होते तितकेच, किंबहुना थोडे अधिकच दुःख प्रजेला वाटत होते. कारण युवराजाचा जन्म झाला की त्याला गादीवर बसवून त्याच्या नावे प्रधान राज्य करील व राजाचा गादीवरून काढून लावता येईल." याशिवाय

जर राजा निपुत्रिक मेळा तर राज्यावर मोठे संकट येईल व कोणीतरी राज्य चळकावील ही भीती देखील प्रधानाला वाटत होती.

त्याच सुमारास चंद्रगिरी येथे एक साधू आला. उम्रसेनाने ■■■■■ सर्व प्रकारे सत्कार करून त्याला ■■■■■ घरी मातिष्ठ्य स्वीकारून राहण्यास आग्रह केला. राणीने तिला काही अपत्य नसल्याचे कळवून साधूचा नाशीबांद मागितला. साधू आपल्या कमंडळांतले एक फळ काढून राणीच्या हातात देत म्हणाला—"रात्री हे फळ खाऊन झोप. तुला मुलगी होईल तीच ■■■■■ देवाची राणी होईल."

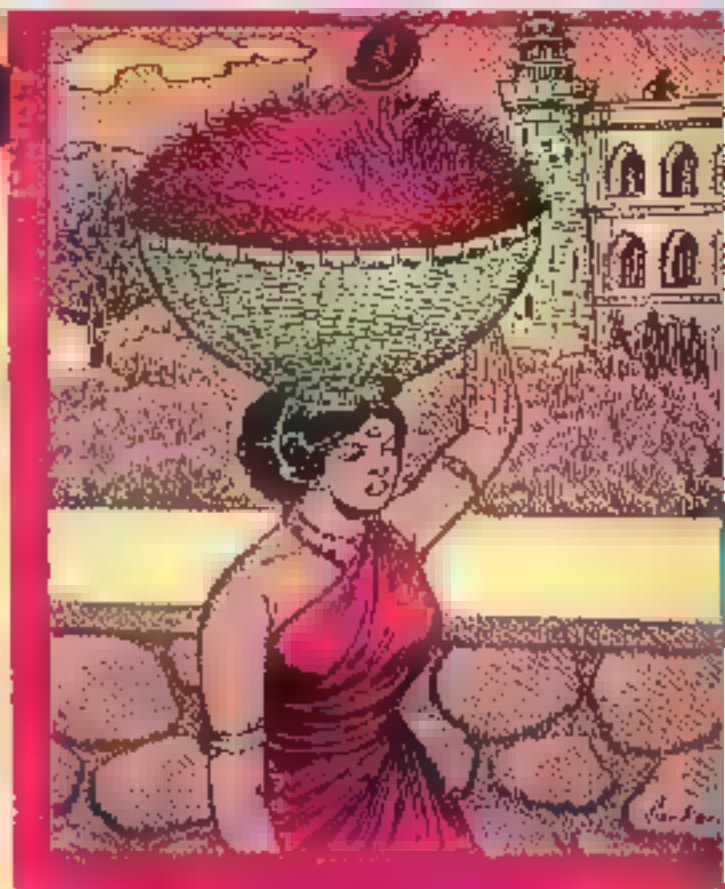
त्या दिवशी रात्री उम्रसेन तिला म्हणाला—"साधूने दिलेले फळ तू खाऊ नकोस. मुलीचा वर कोणी देतो का ?

माझ्या गादीला वारस एक ■■■■■ झालेली मला मुलीच संपायची नाही."

"मुलगा मुलगी काही अपत्य होऊ तर घा. त्या साधूने एवढी कृपा करून दिलेले हे फळ खाणे नाही तर त्यांचा कोप नाही का होणार !" राणी म्हणाली.

"त्याने पुत्र द्यावा असा वर न देता मुलगी होईल असा वर का दिला ! माझा अपमान हाच हेतू." असे म्हणत राजाने ते फळ राणीच्या हातातून हिसकावून घेऊन राजवाड्याबाहेर भिरकावून फेकून दिले. दैवयोग असा की ■■■■■ वेळी एका शेतकऱ्याची बायको हिरवे गवत कापून एका टोपळीत ■■■■■ गुरासाठी घेऊन राजवाड्या बसवून ■■■■■ होती व तो आंबा नेमका तिच्या टोपळीत पडला. तिला ते कळले देखील नाही. घरी आरुघावर गुराना गवत घालण्याला गेली तेव्हा तिने तो पाहिला व कोणत्यातरी देवाची कृपा आपल्यावर झाली आहे असे समजू तिने तो आंबा कापून खाता आणि सोपी गेली.

ती शेतकऱ्याची बायको रात्री पेक्षा ही वयाने मोठी होती. तिला पण मूळवाळ नव्हते. पण ते फळ खाल्ल्यानंतर काही

दिवसांनी ती गरीबर असल्याचे तिला वाटू लागले ■■■■■ तिने ते ■■■■■ खाव्यामुळेच हे झाले असे नवऱ्याला सांगितले. हव् हव् शेजारपाजारच्या लोकांना पण ती गोष्ट कळली. परंतु कोणाला ती खरी वाटेना.

यथासमयी शेतकऱ्याच्या बायकोला एक मुलगी झाली. ती मुलीला घेऊन देवदर्शनाला गेली. त्याच वेळी राणी पण त्या देवळात देवदर्शनाला आली. एका वाईच्या हातात गोंडस मुलगी पाहून राणीचे मातृमन आवरेना. तिने तिला विचारले—"किती दिवसाची आहे मुलगी !"

शेतकऱ्याच्या बायकोने तिला ते दिव्यफळ कसे मिळाले ■ सांगून त्यामुळेच मुलगी साऱ्याचे राणीला सांगितले. राणीला चटकन सर्व गोष्ट आठवली. आपण तो आंवा साऱ्या असता तर आपल्याला मुलगी द्याली असती. ती मुलगी शेतकऱ्याच्या बायकोला द्याली. त्या मुलीच्या भाग्यात राज्य किडिलेले आहे. त्या साधूची गोष्ट खरी ठरणार, असे तिला मनापासून वाटले. म्हणून ती त्या शेतकऱ्याच्या बायकोला म्हणाली— “बाई! ही मुलगी तुझीच आहे, पण मी सुद्धा तिला आपली मुलगी म्हणून मानीत

जाईन. ■ मुलीला कोणत्याही गोष्टीची उणीव भासू देऊ नकोस वरं का! राज-कऱ्येसारखीच तिची सर्व बद्दलास्त ठेव.”

शेतकऱ्याच्या बायकोने राणीला नमस्कार करून तिचे फार आभार मानले. दोघांनी सायंकाळी देवळात भेटायचे ठरविले.

नंतर शांतादेवीने आपल्या ■ शेजारी बालकीडा मंदिर नांजनावने ठरविले आणि त्याची राखण करायला त्याच शेतकरी नवराबायकोला नेमले. तेथे गायतल्या मोठमोठ्या घराण्यातली मुले खेळायला जमू लागली. राणी त्यांना खेळ पाहण्याचे मिश्र करून त्या बागेत ■ तिचे कोडकौतुक करू लागली. तिने तिचे नाव चंद्रसेना असे ठेवले.

चंद्रसेना शेतकऱ्याच्या कुटुंबात जन्मली असली तरी थोर कुटुंबांत जन्मलेल्या मुलासारखीच सर्व लक्षणे तिच्यात दिसत होती. ती सर्वानरोनर शिकत असे. इकडकू ती शस्त्रास विद्यापण शिकू लागली. धोब्यावर बसायला पण ती शिकली. तिचा पोशाख, बोरणे व वागणे पाहून ती शेतकऱ्याची मुलगी असेल असे कोणास वाटणेच शक्य नव्हते.

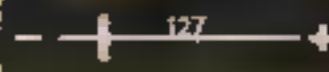
चंद्रसेना सोळा वर्षांची झाली तेव्हा राजाला तिच्या जन्माची ■ सनबळी. त्याने फेकून दिलेले फळ फुट्ट गेले नाही, हे त्याला कळले. एका साळ्याच्या वर्गाच्या जीने ते सारे ■ तिला ही मुलगी झाली. ■ आपल्या गादीला तीन वारस होणार. हे ■ कसे खणार! राजाला हे देखील कळले की राणीला ही गोष्ट मुलीचा जन्म झाला तेव्हा पासूनच पाहीत होती. एवढेच नव्हे तर राणीने त्या मुलीला ■ शिक्षण देऊन राज्याला ■ होण्यासाठी आवश्यक सर्व तयारी करून ठेवली होती. म्हणून राजाने राणीला कैदेत टाकले आणि त्या मुलीला ठार ■ टाकावे असा हुकूम सोडला. बालकीडा मंदिर वर ■ आले आणि चंद्रसेनेच्या नाईबहिळांना राज्या-बाहेर हाकळून देण्यात आले.

सैनिक चंद्रसेनेचा ■ करण्यासाठी तिला बसून राजधानीच्या बाहेर वेळून गेले. परंतु त्यांनी तिचा वध केला नाही. कारण राजाने निरपराध राणीला तुझ्यांत टाकले होते. त्याचा त्यांना राग आला होता. त्यांनी चंद्रसेनेचा वध करण्या ऐवजी तिला एक घोडा देऊन तिला पळून जाण्यास

सांगितले. त्यांनी ■ हरणाची शिकार करून चंद्रसेनेचा ■ कैद्याचे राजाला आऊन सांगितले.

चंद्रसेना रानटी लोकांच्या वस्तीत जाऊन राहू लागली. ते रानटी लोक नव्हतेच. चंद्रगिरीचे रहिवासी होते. राजाचा त्यांच्यावर कोप होता. म्हणून ते रानात पळून गेले होते. तेथे देखील राजाने त्यांना स्वस्थ पणे राहू दिले नाही. तेव्हा वेष पालवून ते राहू लागले होते. रानात राहून त्यांनी शस्त्रास विद्या शिकून युद्धाची तयारी चालू ठेवली होती. राजा कधी त्या

वाजूला आळा की ते गुप्तपणे त्याच्यावर हल्ले करून त्याला सत्तावून सोडीत.

चंद्रसेनेने त्या लोकांना आपली कथा सांगून त्यांची मदत मागितली. म्हणाली—
“मी त्या राजाचा दिवास उत्तरवणार आहे. तुम्ही जर माझ्या मदतीला आळात तर मी त्या दुष्ट राजाची खोड मोडीन.” त्या लोकांनी तिच्या म्हणण्याप्रमाणे बारागणचे कवळ करून तिच्या नेतृत्वाखाली चंद्रगिरी वर चालून जाण्यासाठी तयारी केली. त्यांनी आपली दाळाळे लपवून ठेवली होती व निःशस्त्र राजधानीत प्रवेश करीत असल्याचे दर्शविले. चंद्रसेना पुढावेच धारण करून धोक्यावर असून युद्धास निघाली.

चंद्रसेना आज्ञ्याची बात्रा राजधानीत ‘हा हा’ म्हणता पसरली. मजा राजाच्या थिरक उलटकी. राणीवर होत असलेले

अत्याचार पाहून प्रजा चिडली होती. राजावर सूड उगवायला ही संधी छान मिळाली. चंद्रसेना सरळ राजवाड्यावर चालून गेली. उग्रसेन एकटा तळवार घेऊन पुढे आला. त्याच्या मदतीला कोणी नाही. म्हणून चक्रमकीत तो उग्र झाला. नंतर चंद्रसेनाने स्वतः दरबार भरविला व सर्वानुपते ती गाडीवर बसली. शांतिदेवीला कैदेतून सुटका देण्यात आली. शेतकऱ्यांच्या कुडुंबांना आदरपूर्वक राजधानीत मोलावून आणण्यात आले.

चंद्रसेनेचा राज्याभिषेक आटामाटाने पार पाडला. तिच्या शौर्य साहसाचे पोवाडे लोक गाऊ लागले. रागटी वस्तीत राहणारे लोक परत चंद्रगिरीला आले. त्यांच्याच पैकी एका हूर तरुणाबरोबर तिचे लग्न झाले व दोघांनी मिळून प्रजेला सुखी केले.

दरमहा पगार

एका गांवी एक शेतकरी रहात असे. तो फार लोभी व कुपण होता. त्याने एक नोकर ठेवला होता. त्याला कामावर ठेवण्यापूर्वी त्याने नोकराला बजावून सांगितले होते की तुला दरमहा पगार चार रुपये देईन. पण मुला मी चार विचारीन त्याचे बरोबर उत्तर दिले पाहिजे. तू योग्य उत्तर दिले नाहीस तर चार रुपयांच्या ऐवजी चार टपल्या बसतील नव्हत ठेव. नोकर त्याला कवळ झाला.

एक महिना साक्यावर शेतकऱ्याने नोकराला बोळावून म्हटले—“होयरे, तुला आज पगार द्यायचा आहे, नाही का? ये मी तुला चार प्रश्न विचारतो. उत्तर देऊन आपला पगार घे.” दोघे शेकोटी ज्वळ गेले. शेजारी मांजर उबेसाठी बसले

होते. शेतकऱ्याने मांजराकडे बोट दाखवून विचारले—“हे काय आहे!”

“का, तर मांजर आहे.” नोकर म्हणाला.

“नाही, ही स्वच्छता आहे. तू एका प्रश्नाचे उत्तर चूक दिलेस. म्हणून एक टपली घे.” असे सांगून शेतकऱ्याने नोकराच्या डोक्याला एक टपली मारली. नंतर त्याने विस्तराकडे बोट दाखवून विचारले—“हे काय?”

“विस्तर!” नोकर म्हणाला.

“नाही. हे सुख आहे. तू उत्तर चूक दिलेस म्हणून घे आणखी एक टपली.” एक टपली मारीत शेतकरी म्हणाला.

“नंतर त्याने पाण्याच्या मढक्याकडे बोट दाखवून विचारले—“हे काय आहे?”

“का, मातीचे मडके.” नोकर म्हणाळा.
 “नाही, ते शरीर आहे.” असे सांगून शेतकऱ्याने नोकराच्या हाक्यांत आणखी एक टपली मारली. शेवटी त्याने घराच्या छपराकडे बोट दाखवून विचारले—“हे काय आहे?”

“छप्पर!” नोकर म्हणाळा.
 “नाही! ही डंबी आहे.” असे सांगून त्याने नोकराला चवथी टपली मारली व म्हणाळा—“तू काम केलेस त्याचा पगार झाला. तुला हवे असेल तर याच अटीवर पुढला महिनाभर काम कर.”

“तुमच्या प्रभांची बरोबर उत्तरे देता येईपर्यंत मी नोकरी सोडून जाणार नाही.” नोकर म्हणाळा.

थोड्या वेळाने शेतकरी शेतात काम करायला निघून गेला. नोकराने एक फडके.

तेळात बुडवून ते मांजराच्या शेपटीला बांधले व ती पट्टी पेटवून त्याने मांजराला छपरावर सोडले. छप्पराला आग लागली. नोकर मडक्यातले पाणी छपरावर छिपड लागला. शेतकऱ्याची नायको छप्पराला आग लागलेली पाहून ओरडली—“अरे असे पाणी छिपडल्याने आग विझणार आहे! आपल्या माळकाला बोलवून घेऊन ये.”

नोकर शेतांत भावत जाऊन म्हणाळा—“माळक! स्वच्छता सुत्राला घेऊन डंबीवर गेली आहे. घरिघातले सर्व पाणी टाकले तरी सुत्राला शेवट झाला नाही.” असे सांगून तो निघून गेला. नोकर जे काही म्हणाळा शेतकऱ्याला अर्थ मुळीच नाही. म्हणून तो परी गेला नाही. म्हणून त्याचे घर व त्यातल्या सर्व वस्तु जळून गेल्या.

बळकडे बसुकडे

एकदा एक राजा आपल्या मंत्र्याबरोबर वेष पालवून प्रजेच्या सुखदुःखाची माहिती काढण्यासाठी हिंडत होता. एका गांवी एका शोपडीच्या समोर त्यांना एक म्हातारी बसून रडत असलेली दिसली. ती म्हणत होती—“देवा, का नाही बोलवून घेत! किती दिवस हे काष्ट सहन करू मी आता!”

राजाने ते ऐकले आणि जाऊन विचारले—“आजी! का हो, जगाचा इतका बोट आळा काय झाले! काही मवत करण्यासारखी असेलतर सांगा.”

“वा बालांनो! दुरून कोटून आलेले दिसता आहा? वसा. आता काय उरले आहे! हा जगाचा प्रवास संपत आला. एक नात आहे. येऊन मेळते कधी कधी. तिच्या घरी जाऊन रहावे, म्हणावे तर

तिच्या सासूला ते कसे खपणार! म्हणून मी एकटीच राहाते. चार घरी काम करते, त्यावर भरते आहे पोटाची खळगी. देवाच्या बोलावण्याची वाट पाहाते आहे. काय उरले आहे आता या जगाची आशा ठेवायला! म्हातारी म्हणाली.

“वा उतार वयांत दुःखा हातून काम होणार. सोड ते. हे पैसे ठेवून आणि सुखाने रहा.” असे सांगून राजाने तिला क्षमर रुपये काढून दिले आणि मंत्र्याबरोबर निघून गेला.

एका आठवळ्याने दोघे राजधानीकडे परत जात असता पुन्हा त्या म्हातारीच्या शोपडीसमोर आले. तेव्हा शुद्धा म्हातारी रडत बडबडत होती—“विटला बाई जीव! देवा, वे बोलवून आता.”

दुसऱ्या दिवशी उजवाडतीच राजाचे छिपाई एक पाळखी घेऊन आले. आपल्या घरी रहायला ज्याने बोळाविले तो स्वतः राजाच होता हे म्हातारीला जाणवले. राजाचीच वाजा होती, म्हणून तिला पाळखीत बसून जावे लागले.

राजाच्या नोकरांनी म्हातारीच्या राहण्याची व्यवस्था राजवाड्यातच एक कोपऱ्यातल्या खोलीत करून दिली. तिच्यासाठी जेवणाचे तार राजवाड्यातूनच येत असे.

माता तरी म्हातारीला कोणती हि काळजी नसावी असे राजाला वाटले. म्हणून ती तिला मेढायला गेला आणि विचारले—“कसे काय आजी! माता तरी सर्व ठीक आहे ना?”

म्हातारी आढे वेढे घेऊन म्हणाली—“थेथे कोणत्या गोष्टीची उणीव असणार बाबा! पण माझ्या घरादाराचे काय झाले असेल, देवच जाणे.”

“पण तुम्हांला या जागेपेक्षा तुमच्या शोषडीत जास्त आराम होता असे वाटते का?”

“तसं काही मी म्हणत नाही. पण विचार कर, माझी नात मला मेढायला आली

तर तिकडेच येईल आणि मी घरात नाही हे पाहून घाबरून जाईल, आजी गेली कुठे? झालं तरी काय?” म्हातारी म्हणाली.

नातीला भेटण्याची इच्छा दिसते आहे म्हातारीच्या मनात, असा विचार करून राजाने तिच्या नातीला बोळवून घेतले. नात आपल्या तान्हा मुलीला घेऊन आली.

राजवाड्यात नातीला करमेना. दिंडा-फिरायला किंवा नोला वसायला जी भोवळीक तिला शोषडीत वाटे. राजा नव्हती. तिची तान्ही मुलगी रडली की राजवाड्यातल्या दासदासी बेजार करून सोडीत. तिला काय करावे? सुनेना. म्हातारीची पण तीन आवस्था शाली. आपल्या नातीला नेहमी रागवे, हे नको करूस, ने नको करूस इत्यादि.”

दोन दिवसात कांटाळली. मी आपली घरी जाते, आजी!” ती म्हणाली. म्हातारीने दिलेली संभर रूप्यांची पिस्तवी घेऊन मुली बरोबर म्हातारीची नात निघून गेली.

त्यानंतर म्हातारीच्या जिवाला सुस्त म्हणून वाटेना. तिला राजवाड्यातल्या जीवनाचा वीट आला. राजवाड्यात ती

होती म्हणूनच नात इतक्या दिवसांनी आली. दोन दिवस जुदा राहाली नाही. ती आपल्या घरी असती तर नात जास्त दिवस राहाली नसती का!

राजा पुन्हा काही दिवसांनी आला. त्याने तिला विचारले—“आजी, माता तरी सर्व आराम आहे ना?”

“कसला आराम बाबा! आपल्या घरी काही काम तरी करायला मिळाले असते. थेथे दोन्ही वेळ बसण्या बसल्या लायला मिळतं आहे. जाल्हासारखं बसून नाही जात असा.” म्हातारी म्हणाली.

“कामाची संवय असणाऱ्या बाईला स्वस्थ कसे बसवेळ? काही तरी काम केल्याशिवाय तिच्या जिवाला सुख मिळणे अशक्य, असा विचार करून राजाने आपल्या मुलीकडे म्हातारीला नेले आणि एक न एक काम सांगून तिला सांगितले.

राजकुमारीकडे म्हातारीला जास्त आराम वाटला. पण सुख नव्हते. तिला तिच्या घराची आठवण जास्त जास्त होऊ लागली. तिला वाटे आपण किती दूर येऊन पडलो आहो! घराच्या फिड्या मेहमी कमरेला सोचलेल्या होत्या. त्यांच्यावर नजर गेली की तिच्या डोळ्यांतून टिपे गळू लागत.

“काय आजी, बरं नाही का!” राजकुमारीने विचारले.

“वाळ, आपल्या बावांना सांग, मला घरी जाऊन येऊ दे. फक्त चार दिवस राहून परत येईन.” म्हातारी म्हणाली.

मुलीने सांगितल्या बरोबर राजाने मोंकरांकरवी म्हातारीला तिच्या घरी पोचते केले. नोकरीबरोबर वेप पाळून, म्हातारी घरी गेल्यावर काय करते हे पाहण्यासाठी स्वतः राजा गेला.

म्हातारी पाळवीनून उतरली. कुडप काढून केर काढला आणि हातरी घालून आडवी होत म्हणाली-“सुटले रे देवा, त्या तुलावासातून” ती ते शक्या मोठ्याने म्हणाली होती की पण ऐकू आले.

कष्ट असो की सुख म्हातारीला स्वतंत्रता, आपले घर, आपले काम, आपले जीवन एवढेच हवे होते, हे राजाला कळले व तो आपल्या घरी परत गेला.

कावळ्यांचे प्रेम

एका गावी रघू नावाचा एक गरीब मुलगा रहात असे. लहानपणीच त्याची आई वारली. त्याचे वय तेव्हा इहा वर्षाचे असेल नसेल. त्याच्या वडिलांचे त्याच वेळी होळें गेले व त्यांना सर्व जग अंधकाराने भरलेले भासू लागले.

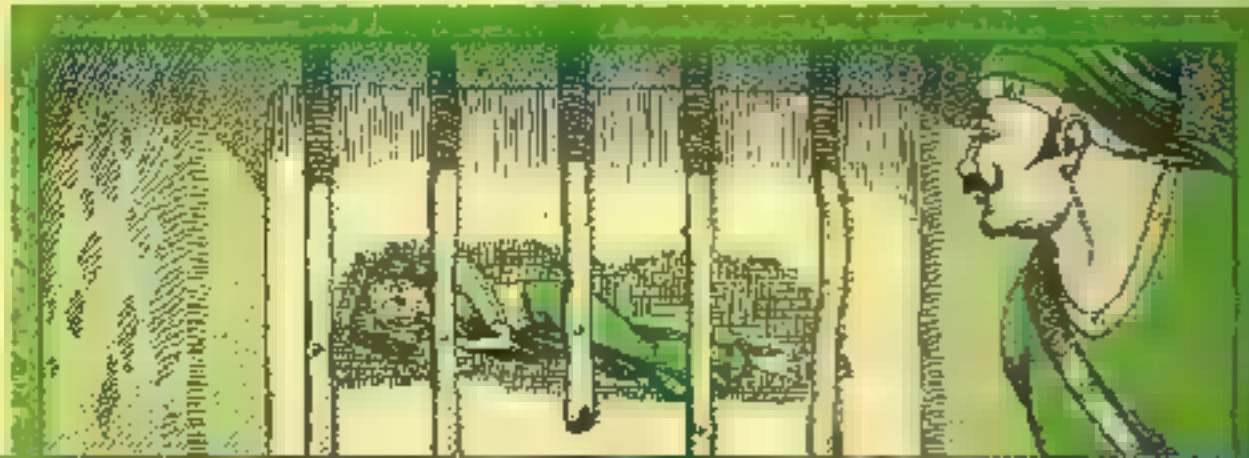
रघू मेहनत मजुरी करीत असे. जी मजुरी मिळते त्याची ज्वार बाजरी किंवा असेच काही धान्य बाजारांत विकत वेऊन तो ते दळून आणी ■ भाकण्या करून वडिलांना सायला घाली आणि स्वतः खाऊन वेऊन उरलेल्या कावळ्यांना घाली.

रघूला मित्र काय ते ते कावळेच होते. कावळे त्याला बीव की प्राण वाटत. रोज जेवतांना तो ओसरत असून कावळ्यांची गंमत पाही. स्वतः पोटावर सायला मिळाले

नाही तरी तो उपाशी राहून कावळ्यांना अवश्य सायला घाली.

एकदा रघूने जितक्या भाकण्या केल्या होत्या, त्याच्या बापालाच त्या पुरत्या नाहीत. त्याच्यासाठी किंवा कावळ्यांसाठी एक तुकडा देखील उरला नाही. स्वतःसाठी भाकरी उरली नाही, त्याची त्याला फिकीर नव्हती. त्याला वाईट वाटले ते कावळ्यांना. सायला घालायला काही उरले नाही याचे.

तो बाहेर आला तेव्हा मितीवर कावळे येऊन बसले होते. त्यांना पाहून रघूचा जीव फळवळून आला. तो कावळ्यांना म्हणाला-“काय करणार, आज तुमच्यासाठी काही उरलं नाही.” आणि गंमत अशी की कावळे पण, तो जे काही बोलला हे त्यांना कळले असावे अशा तऱ्हेने लगेच उडून गेले.

नये. तो एक मोठा मुन्हा आहे. राजधानी पर्यंत तुला जाणे शक्य नाही. म्हणून तू गावातल्या फोजदाराकडे नेऊन दे आणि तुला ती कशी मिळाली हे सांगून राजाकडे पोचती करायला त्यालाच सांग.”

म्हणून रघू फोजदाराकडे गेला आणि राजाची मुद्रिका त्याला देऊन, त्याला ती कशी मिळाली हे सांगून ती राजाकडे पोचती करायला सांगितले.

“राजाची मुद्रिका, पुष्कळ दिवस झाले, जोरीला गेली आहे आणि महाराजांची अशी आज्ञा आहे की ही मुद्रिका ज्या कोणा-जवळ मिळेल त्याला धरून आणावे. म्हणून तुला कैद करून तुला राजासमोर हजर करणार आहे.” फोजदार म्हणाला.

फोजदाराने दोघा शिपायांचा बोलवून रघूने दोन्ही हात बांधवले आणि राजाकडे त्याला घेऊन जायला सांगितले. तो स्वतः मागाहून ओळ्या घेऊन येणार आहे असे तो म्हणाला.

अर्ध्या वाटेवर ते पोचले तो पर्यंत सूर्यास्त होऊ लागला. शिपाई एका तलावाच्या काठी थांबले. त्यांनी बरोबर जे काही बाणले होते ते काढून खायला बसले. खाऊन पिकून ते

जरा आडवे झाले. तलावावरून गार गार वारा येत होता. त्यांना त्यामुळे कनेच शोष आली ते गाढ शोपी गेले.

इतक्यात कोटून तरी कावळ्यांनी एक टोळी आली. ‘काव’ ‘काव’ ओरडल्या शिवाय शेन तीन कावळे रघूजवळ आले. त्यांचे बांधले होते त्या बोरीची गाढ त्यांनी धरून ओढली. गाढ सुटली आणि कावळे काही ओरडा आरडा केल्याशिवाय आले होते तसे निघून गेले.

प्रथम परी जाबपाचा विचार रघूच्या आला. परंतु परत जाण्यात अर्थ आणखी आहे.”

नाही हे ओळखून तो पाय वाटेने सरळ राजधानीकडे निघाला. राजधानीत पोचल्या-वर तो राजवाड्यात राजाच्या दर्शनाला गेला. त्याने राजाकडे नम्रपणे नमस्कार करून जे घडले ते खरे खरे सांगून टाकले. म्हणाला—“कावळ्यांनी आणून दिलेली अंगठी मी बापाच्या सज्जबाभमाणे फोजदाराकडे नेऊन दिली. परंतु फोजदाराने मला कैद केले व शिपायां बरोबर आपणाकडे पाठवून दिले. राजधानीच्या वाटेवर मला कावळ्यांनी सोडविले. म्हणून मीच अंगठी

ओळ्या घेऊन एक कावळा सोचीत काही पेऊन आला आणि रघूच्या समोर ते टाकून उडत निघून गेला. त्याने जवळ जाऊन वाळून पाहिले की काय आहे आणि त्याला आश्चर्य वाटले, ती एक अंगठी होती—सुद्धा राजाची मुद्रिका. तो घाबरत घरात गेला आणि बडिलांना हाक मारून म्हणाला—“बाबा, ही अंगठी कावळा येथे टाकून गेला आहे. ही राजाची मुद्रिका असेलशी वाटते. काय करावे, सांगा.”

बाप म्हणाला—“राजाची मुद्रिका असेल तर एक क्षणभर देखील जवळ ठेवता कामा

राजा सर्व वृत्त ऐकून घेऊन म्हणाला—
“कावळ्यांनी तुला जितकी मदत केली
आहे त्याचा शतांश देखील मनुष्य जातीने
केलेली नाही.” असे सांगून त्याने शंभर
सुवर्णमुद्रा बक्षिस देऊन त्याला निरोप दिला.

रघूच्या डोक्यात आनंदाभू आले.
राजाचा निरोप घेऊन तो निघाला तेव्हा
राजा त्याला थांबायला सांगून म्हणाला—
“अरे पण तू इतके पैसे घेऊन एकटा
घरी कसा काय जाशील! थांब मी
कोजदारालाच तुझ्याबरोबर सोबत
म्हणून पाठवतो.

थोड्या वेळाने तो कोजदार व ते दोन
शिपाई येऊन पोचले. कोजदार म्हणाला—
“महाराज आपली मुद्रिका मिळाली, परंतु
थोर पडून गेली आहे. त्याला व्यवहारच
पकडून....” असे म्हणत म्हणत तो मध्येच

थांबला. कारण त्याचेवेली त्याची नजर
रघूवर गेली.

राजा स्मित करून म्हणाला—“तुम्हा
चोराला धरण्यासाठी तुला
उद्बोधन करावे लागेल. या मुलाने मुद्रिका
आणून दिव्याचे सांगितले व त्याला त्याचद्वल
बक्षिस पण देण्यात आले आहे. आता त्या
मुलाला मुलरूप घरी पोचता करण्याची
जबाबदारी तुझी आहे.

राजाने दिलेले पैसे घेऊन रघू घरी
आला. त्याने एक नेताचे घर निघत घेतले
आणि आपल्या बडिलांबरोबर बरांत
राहून कामधंदा करू लागला. त्याची गोष्ट
हळू हळू गावभर पसरली. तो ज्या घरात
राहू लागला त्या घराचे नाव ‘कावळ्याचे
घर’ पडले. त्या घरावर कापळे रोज
अमृत त्यांना सायला पण मिळे.

एका गांवी एक वडू गप्पिष्ट रहात असे.
मापा देणे, हा एकच धंदा तो करीत असे.
अजकब अशा गोष्टी करून दाखविण्याची
माकून भोळ्या भावल्या लोकांना तो फसवत.
एकदा तो शेजारच्या गावी त्रिगप्पिष्ट आहे
हे ऐकून त्याच्याशी भोळून तीन गोष्टींची पैज
त्रिगप्प्याच्या हेतूने तो त्याच्या गावी गेला.

वाटेत गोपू नांवाचा त्रिगप्पिष्टाचा मुलगा
शेतांत काम करीत असताना भेटला. त्याने
वडूगप्पिष्टाला कोण काय व कोणत्या वतनावर
तो आला असल्याचे विचारून घेतले. त्याने
विचार केला की माची व बडिलांची गाठच
पडू नये अशी काही तरी युक्ति केली पाहिजे.
असं केल्याने त्याच्या बडिलांचा अपमान
होणार नाही. म्हणून तो वडूगप्पिष्टाला
म्हणाला—“अहो वडूगप्पिष्ट! माझे त्रिगप्पिष्ट

बडील घरी नाहीत. असं झालं की आकाश
काटले तेव्हा ते शिवण्यासाठी, मासे पडील
हेकणांची आंतडी मुऱ्यांची फातडी आणि
वाण्याचा वाभण घेऊन गेले आहेत.”

त्रिगप्पिष्टाचा मुलगाच इतका गप्पिष्ट
आहे तर बाप त्याच्याहून मस्ताव असणार,
असा विचार करून वडूगप्पिष्ट आल्या
घाटेने निमूट पणे आपल्या गावी परतला.
घरी परत आल्यावर गोपूने बापाला, वडू-
गप्पिष्ट कोणत्या हेतूने आला होता व
त्याला कसे परत जावे लागले, हे सांगितले.
आपण वजावलेली कामगिरी ऐकून बाप
पाठ भोवट्यात ही आशा बाळगून मुलाने
बडलेली गोष्ट सांगितली.

ते ऐकून मुलाचे कौतुक करण्या ऐवजी
त्रिगप्पिष्टाला मुलाचा राग आला. इतका

की रात्री मुलगा झोपला असता त्याला खाटेसकट उचलून घेऊन तो त्याला विहिरीत फेकून द्यायला निघाला.

वाटेत गोपूची झोप मोडली. बापाच्या मनांतली गोष्ट त्याच्या लक्षात आली. वाटेत वडाची छोंबत असलेली एक पारंवी भरून तो झाडावर चढून जाऊन बसला. त्रिगम्पिष्ट खाट विहिरीत फेकून घरी जाऊन स्वस्थपणे झोपला. दुसऱ्या दिवशी सकाळी झोप मोडली तेव्हा गोपू गोठा हाडीत असलेला द्याला दिसला. त्याने त्याला हाक मारून विचारले—“काय रे विहिरीतून काय बाहेर आलास !”

“बेदकाच्या तोंडात लगाम घासून त्याच्यावर बसलो आणि टाच मारल्याबरोबर वेडूक उड्या मारीत वर येऊन आला.” गोपू म्हणाला.

ते ऐकून त्रिगम्पिष्टाला नास्त्ये राग आला. दुसऱ्या दिवशी गोपू झोपला असता बाप त्याला खाटेसकट तळावात फेकून देऊन निघून आला. पण त्या वेळी सुद्धा वडाची पारंवी भरून गोपूने आपले रक्षण करून घेतले.

उजाडल्यावर मुलाला गोठा साफ करीत असता पाहून बापाने विचारले—“काय रे तळावातून काय काय बाहेर आलास !”

“अकल असल्यावर काय अशक्य आहे, बाबा ! पाण्यावर ओल्यावर मला तळावाच्या दोन्ही बाजूंच्या काढावर दोघे थोळत असलेले दिसले. दोघांच्या आवाजाचे घागे येऊन मी दोरी बिणनी आणि भरून बाहेर आलो.” गोपू म्हणाला.

त्रिगम्पिष्ट मुलाची हुशारी पाहून खूष झाला. मुलगा औपल नाव राखील ही त्याची खात्री झाली.

त्रिदेव

एक राज्यात निर्जन प्रदेशात तीन मूर्ती एकदा सांपडल्या. तिन्ही एकसारख्या होत्या. तिन्हीत काही एक फरक नव्हता. लोक तेथे येत व भक्तीने पूजा करीत. लोक नवस पण करीत ■ एक मूर्त बोलून उत्तर देई.

“देव बोलतो. ■ भक्ती पूर्वक जे काही विचारावे त्याचे बरोबर उत्तर मिळते.” दररोज हेच आपसात बोलत लोक घरी निघून जात.

हळू हळू ही मोष्ट राज्याभर पसरली, राजा स्वतः दर्शनाला आला व त्याला तोच प्रत्यक्ष आला. त्याने त्या जागी एक देऊळ बांधले. पूजेसाठी पुजारी नेमला. देवाच्या दर्शनाला लोक येत त्यांच्याकडून दररोज सहस्रावधी रुपयांची मागणी होऊ लागली.

लोक प्रश्न विचारीत व देव त्याची सर्वांची उत्तरे देत. प्रश्नांची काही उत्तरेबरोबर निघत व काही चुक ठरत. म्हणून दर्शनाला येणाऱ्यांची संख्या कमी होऊ लागली ■ राजाला मागणी कमी होऊ लागली. तेव्हा राजाला आश्चर्य वाटले व त्याने पुजाऱ्याला बोलावून विचारले—“भक्तांचा देवावरचा विश्वास उडत चालला आहे. कारण काय ?”

“महाराज ! मला असे आढळून आले आहे की तिघे देव खरे बोलणार नसून त्यांच्यापैकी फक्त एकच खरे बोलतो. एक पूर्ण सोंटे बोलतो व एक हुशारी करतो. म्हणजे तो उत्तर देतो ते खरे होऊ शकते किंवा सोंटे होऊ शकते.” पुजारी म्हणाला.

“त्यांच्यापैकी सत्यवादी कोण आहे हे तुम्हाला कळले नाही का !” राजाने विचारले.

“तेच कळण कठीण झाले आहे, महाराज, निरनिराळे लोक देवाला प्रश्न विचारतल्या जातात. मी काही तेथे नसतो. परंतु आज्ञावर कोणत्या देवाला कोणता प्रश्न विचारला व त्याने काय उत्तर दिले हे नाही सांगत. म्हणून कोणता देव खरा व कोणता खोटा, हे ठरविणे कठीण आहे.” पुजारी म्हणाला.

तें ऐकून व विचार करून राजाने एक उपाय योजला आणि “तिघां देवांमध्ये

कोण सत्यवादी आहे, कोण असत्यवादी आणि कोण युक्तिवादी हे जो कोणीनरोवर शोध, काढून सांगेल त्याला एक जहागीर इनाम मिळेल,” असे त्याने जाहीर केले.

राजधानीतून कित्येक लोकांनी येऊन प्रयत्न करून पाहिला. पण कोणत्या शोध लागला नाही. शेवटी एक शेतकरी येऊन राजाला म्हणाला—“मी सांगतो महाराज, खरा देव कोण ■ खोटा कोण ते.”

पुजारी व शेतकरी दोघे देवळात गेले. शेतकऱ्याने पहिल्या देवाला विचारले—“आपल्या शेजारी जो देव आहे तो कोण !”

“सत्यवादी देव !” तो म्हणाला. नंतर शेतकऱ्याने दुसऱ्या देवाला विचारले—तु कसा देव आहेस !”

दुसरा देव म्हणाला—“मी युक्तिवादी आहे.” शेतकऱ्याने तिसऱ्या देवाला विचारले—“तुझ्या शेजारी जो देव आहे तो कोण !”

“असत्यवादी आहे.” तिसरा देव म्हणाला. शेतकरी बाहेर आज्ञावर पुजारीला म्हणाला—“चला ■ सांगतो, कोण सत्यवादी किंवा असत्यवादी की युक्तिवादी ते.”

पुजारीला ते काही कळले नाही. तो शेतकऱ्याबरोबर राजाकडे गेला. शेतकरी राजाला म्हणाला—“महाराज ! पहिला देव युक्तिवादी आहे. दुसरा असत्यवादी आहे व तिसरा सत्यवादी आहे.” असे सांगून त्याने जे प्रश्न त्यांना विचारले होते ते सांगून त्यांनी जी उत्तरे दिली होती ती देखील सांगितली.

“पण ■ नाही उलगडा झाला त्या उत्तरांवरून.” राजा म्हणाला.

तेव्हा शेतकरी म्हणाला—“जरा लक्ष-पूर्वक विचार करून पहा. पहिल्या देवाने दुसऱ्याला सत्यवादी म्हटले. पहिला सत्यवादी तरी असणार नाही तर असत्यवादी किंवा युक्तिवादी. तो स्वतः सत्यवादी असेल तर दुसऱ्याला सत्यवादी म्हणणे शक्य नाही. दुसरा देखील सत्यवादी नाही. कारण तो

सत्यवादी असेल तर स्वतःला युक्तिवादी म्हणणे सोपे होईल. म्हणजे तो असत्यवादीच असला पाहिजे. तो खरोखरीच युक्तिवादी आहे तर तो असे खरे कधी सांगणारच नाही की मी युक्तिवादी आहे. युक्तिवादी कदाचित खरे सांगू शकेल असे म्हणता येईल. पण तिसरा देव सत्यवादी ठरलाच आहे त्याच्या म्हणण्या प्रमाणे मगला देव असत्यवादी आहे हे कळते. म्हणून मगला असत्यवादीच असला पाहिजे. म्हणजे पहिला असत्यवादी नसता हे सिद्ध होते. तो युक्तिवादी होता म्हणूनच तर त्याने माझ्या देवाला सत्यवादी म्हणून त्याला खूब करण्याचा प्रयत्न केला.”

राजा शेतकऱ्याची युक्ति व तर्क ऐकून खूप झाला व त्याने त्याला जाहीर केल्या-प्रमाणे एक जहागीर बक्षिस दिली.

स्तोत्र कोणाचे म्हणावे?

कुरुदेशांत एकदा फार मोठा दुष्काळ पडला. पोटाला पही गांधून लोक काम करीत. पण शेवटी देश सोडून लोकांना जावे लागले.

अशा लोकांमध्ये चाक्रायण गोत्रातला उषस्ती नावाचा एक ज्ञानी पुरुष पण होता. तो वेदांचा मर्मज्ञ विद्वान होता. तो आपली बायको आटकी हिला बरोबर घेऊन स्वतःचे गाव सोडून पुष्कळ दूरच्या एका गावी आला.

त्याला एक माहत शिजवलेले कुळीथ खात असलेला दिसला. उपाशी उषस्ती जवळ जाऊन म्हणाला—“काय रे बुवा, ‘मळा देखील थोडे कुळीथ देतोस का!’”

“हे उष्टे आहेत व दुसरे कुळीथ माझ्या-कडे नाहीत.” माहत म्हणाला.

“उष्टे आहेत तर हरकत नाही. तेच मळा दे.” उषस्ती म्हणाला. माहताने थोडे कुळीथ काढून दिले. त्यापैकी थोडे उषस्तीने खाले आणि काही उपरण्यात गांधून ठेवले.

माहत त्याला आपल्या तांब्यातले पाणी प्यायला देऊ लागला. पण उषस्तीने ते पाणी घेतले नाही ■ म्हणाला—“हे पाणी उष्टे आहे. मळा नको.”

“उष्टे कुळीथ तू खालेस ते!” माहताने, चकित होऊन उषस्तीला विचारले.

“मी हे कुळीथ खाले नसते तर मळा उपाशी मरावे लागले असते. खायला कोठे मिळत नाही आणि मत्सेक जागी पाणी मिळते आहे.” असे सांगून उषस्ती निघून गेला.

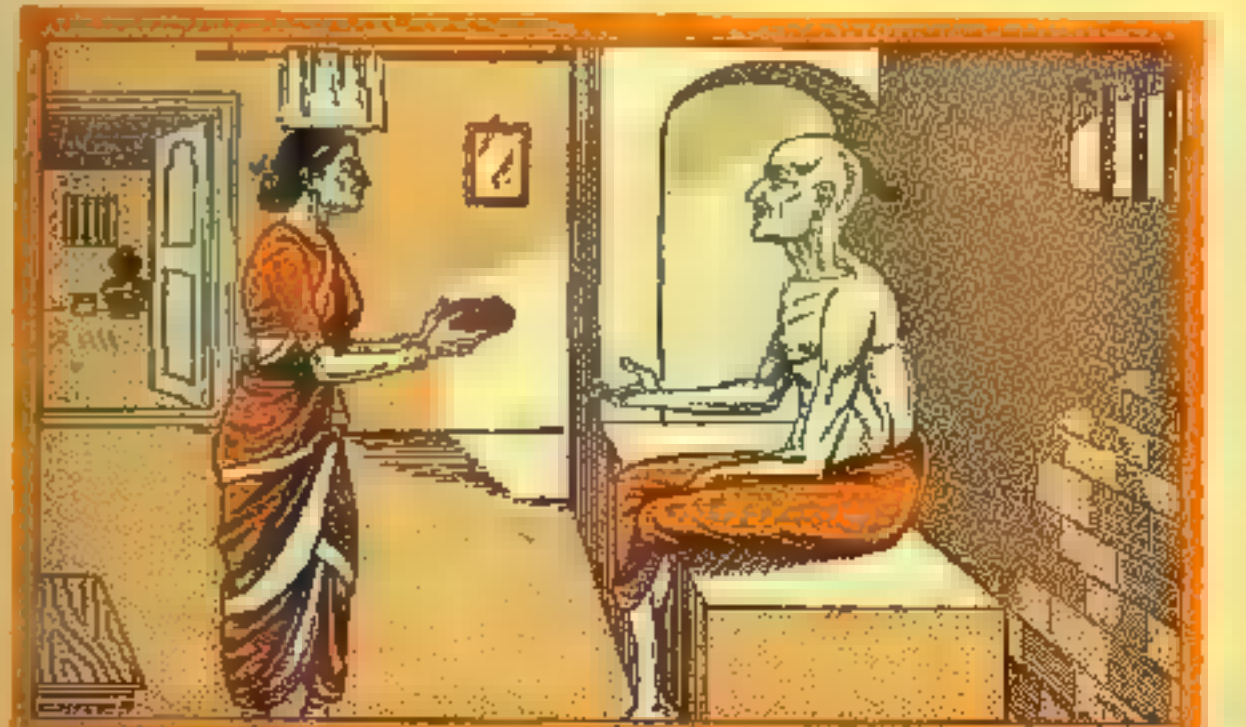
त्याने ते कुळीथ आपल्या बायकोला खायला नेऊन दिले. तिला त्यापैकी मूक नव्हती. म्हणून तिने ते तसेच ठेवून दिले. उषस्तीने दुसऱ्या दिवशी बायकोला विचारले—“आहे का काही खायला? काही पोटाला पडले, ■ काही तरी ■ करायला कोठा उत्साह वाटेला. शेजारी एका गांवी रावा यज्ञ करीत असल्याचे कळते.”

“काळ तुम्ही कुळीथ दिले होते ना, ते मी तसेच ठेवून दिले आहेत. ते खाऊन ■ आणि ■ वा.” आटकी म्हणाली.

उषस्ती ते उष्टे कुळीथ, आता तर ते शिजे पण खाले होते, खाऊन यज्ञ करायला निघाला. यज्ञशास्त्रेप्रमाणे प्रवेश करून तो एका जागी बसला. सामवेद पाठ झाल्यानंतर पस्तोता, उद्गाता, मतिहर्ता स्तोत्र पाठ सुरू करणार होते.

उषस्ती पस्तोताला म्हणाला—“तू ज्या देवाच स्तोत्र वाता म्हणणार आहेस त्या देवाविषयी अज्ञानाने स्तोत्र म्हटलेस तर दुष्ट्या दोक्याची छकले होऊन जातील.”

तेच तो उद्गाता व मतिहर्ता वांना पण म्हणाला. तिघांना ■ करावे, हे सुचेना. तिघे परस्परांची तोंडे पाहू लागले.

नंतर प्रस्तोताने उषस्तीला विचारले—
“कोण असा देव आहे त्या देवाचे स्तोत्र मी
म्हणू! कारण तुम्ही म्हणाऱ्यात की समजण्या
शिवाय मी स्तोत्र म्हटलं तर माझं डोकं फुटेल.”

“तुम्हा स्तुत्य देव प्राण आहे. सर्व
प्राणी या प्राणापासूनच जन्माला येतात,
आणि या प्राणातच शेवटी लीन होऊन
जातात.” उषस्ती म्हणाऱ्या.

नंतर उद्गाताने उषस्तीला विचारले—
“मी कोणत्या देवाचे स्तोत्र गावे, म्हणतां?”

“सूर्य! त्या सूर्याच्या कृपेनेच सर्व प्राणी
जन्माला येतात.” उषस्ती म्हणाऱ्या.

प्रतिहर्ताने पण पहिल्या दोघांनी विचारला
तसाच प्रश्न केला.

“तुम्ही असा देवतेचे स्तोत्र म्हणावे.
सर्व प्राणी अन्नदेवतेच्या कृपेनेच या जगात
जगतोत.” उषस्ती म्हणाऱ्या.

राजा इतका वेळ ते सर्व संधायण
शांतपणे ऐकत होता. जवळ येऊन
आदरपूर्वक उषस्तीला नमस्कार करून
त्याने विचारले—“कोण ! जरा
जाम्हाला पण ते कळण्याचे माझ्या
पाच.”

“मी चाक्रायण गोत्री आहे. माझे
उषस्ती.” उषस्ती म्हणाऱ्या.

“माझ्या विषयी माहिती नव्हती.
म्हणून मी इतर ब्राह्मणांना यज्ञासाठी
पाचारण होते. आपणच हा
यज्ञ आरंभ पूर्ण करण्याची कृपा करावी.”
राजा म्हणाऱ्या य त्याने उषस्तीलाच यज्ञ
आरंभ विनंती केली. यज्ञ संप-
ल्यानंतर राजाने उषस्तीला सुटां कृत्तिका-
मरोचर दक्षिणा देऊन त्याचा सर्वप्रकारे
सत्कार केला.

कृष्णवतार

एकदा कृष्ण न्याने वडील सगडेवाऱ्या परी नाही. प्रत्येक घराने सर्वदा मूख, शांती व
अमृत न्याया एक गोष्ट घेवली पुढला नांदेल असे काही तरी कर ”
न्याया अनुयायांना राहण्यासाठी झांका कृष्ण म्हणाला.

नगाचीचा निमोण झाला परंतु न्याना “टीक!” क्षमनिधि म्हणाली. बाकी
आवश्यक न्याय मुखादोरी माघ होऊ अष्ट निर्धना भेटून तिने कृष्णाने दर्शविलेली
आवश्यक न्याने प्रमोदनिधीने इच्छा पाना कळविली. लगेच नवनिधी
प्रकट्या नाहीत म्हणून न्याने प्रमोदनिधीने दारकेंला येऊन राहू लागल्या आणि दारकेंत
स्मरण केले. लगेच ती झांकी व सर्वत्र वसवून वसून विसू लागले.

फणानी “प्रमोद” माझे स्मरण कशासाठी अशाच प्रकारे कृष्णाने एकदा वायुचे
आपण केले आहे! आधा करावी, लगेच स्मरण केले. वायु पकट होऊन कृष्णामोः
‘तिने घालून होईल’ हात जोडून उभा राहला.

“हे निधिदेवी! दरिद्र हा एकाद्या प्रेतासारखा असतो. माझ्या अनुयायांत कृष्ण म्हणाला “वायुदेवा! तुझे
कोणी दीन दरिद्र असलेला मला पाहवत बळ आणेली कोणाच्या ही अंगणत नाही.

अशा तऱ्हेने कृष्णाने सर्व लोकांनुन उत्तमोत्तम वस्तूंचा संव्ह कळून दारकेचे वैभव दाखविले. नंतर त्याने स्वतः सर्व गोष्टींचा विचार करून मुख्यमुख्य कामे करण्यासाठी योग्य व्यक्तींचा नेमणुका केल्या. उपरतेन ■ राजा होता. राज्यच नांवाचा एक ■ वादवांचा पुरोहित होता. विद्वत् मंडी होता. राज्यभरभवेने ■ विभाग पाडून कृष्णाने हुकार दादवांना त्या त्या विभागाचे काम दाहण्यास नेमले. ■ कृष्णाचा सारथी होता. असा विधेत होणाऱ्याप्रमाणेच सूर असा सारथी दारकेचा सेनापती होता.

प्रकारे पजेच्या मुखसोबीची उत्तम व्यवस्था करून तिच्यावर दारकेचे वैभव दादले. ती मूलोकातका स्वर्ग म्हणून मणली जाऊ लागली. रस्त्या रेषती नावाची एक सुंदर मुली होती. तिच्याशी बळ रामाचे लग्न झाले. त्यानंतर कृष्णाचे रुक्मिणीशी स्वयंवर झाले. त्याची कथा अशी.

विश्व पर्यताच्या इजिप्ता निदर्भ ■ देश आहे. त्याची राजधानी कुंठिन ही नगरी होती. त्यावेळी मीथक हा विदर्भ देशाचा

राजा होता. त्याला स्वामी नावाचा एक एकाकरी मुलगा होता. त्याचा धूव राजा म्हणून वाढी असे व परशुरामाकडून व्रथाच मिळाले होते. त्याने कृष्णाशी वटन नव्हते. स्वामीला रुक्मिणी नावाची एक स्वयंवरी आणि गुणवती बहीण होती. तिच्या सोदयांची प्रसिद्धी जिवंतकान होती. तिच्या सोदयणाविषयी तीन गोष्टी प्रसिद्ध आहेत. मर्दान पयस म्हणजे कृष्णावर तिचे प्रेम वाढले होते. त्यान कामदेव तिच्या पोटी जन्मला म्हणून कृपी व ■ निळा देवा प्रमाणे पुत्र मानून जमन.

रुक्मिणी-चा सोदयांचे व गुणांचे वर्णन मित्रमंडलाच्या नाडी कृष्णाचा वळले होते. त्याच प्रमाणे कृष्णाच्या सोदयांचे व सोदयांचे वर्णन रुक्मिणीला तिच्या मित्रिणीकडून कळले होते. अर्थातच दोघांचे परस्परप्रेम प्रेम वाढले. परंतु परस्परप्रेम मंडलं दोघांना संकट झाले नाही आणि त्यांना त्यांचे विरह दुःख फार वाटू लागले.

आपण ज्या मुलीची लग्न करण्याचा विचार करीत आहो त्याला विप्र आणण्याची क्षमती जिवंतकान कोण करीत, असे कृष्णाचा वाटे आणि रुक्मिणी कृष्णाच्या ■

ममानक्या मर्दान अप करीत होती. त्याला सोडून दुसरा नाही विप्र तिच्या मनास येतच नसे.

पण स्वामीला कृष्ण मुलीचा आवडला नाही. मरुतयाच्या मुलाला, गुणवत्याने ज्याने काम केले त्याच्याशी आपल्या बहिणीचा विवाह । ते त्याला कसे पटणार !

मध्यंतरी जरासंधाने मगध देशांनुन असा निरोप पाठविला की रुक्मिणीचा विवाह क्षत्रुपालाशी करून घ्यावा. जरासंधाची इच्छा म्हणजे आझाच होती. क्षत्रुपाल हा जरासंधाचा दूतक मुलगा होता. त्याच्या

जावाने नाच नमस्कार होते. त्याची आई म्हणजे कृष्णाची आई, बसुदेवाने बहीण धनधन नमस्कार व जरासंध हे जाव्याने पम्पराचे स्वाही होते म्हणून नमस्काराने आपला सर्वात मोठा मुलगा शिशुपाल याला जरासंधाला दत्तक दिला होता. शिशुपालाला मुनिषु असेपण एक नाव होते.

जरासंधाचा निर्गोप कळल्यावर भीष्मक शिशुपालाची रुक्मिणीचा विवाह करून देण्यासाठी नयागी करू लागला. परंतु त्याचा मनापामून तो संबंध परत नव्हता. कृष्णच आपला जावई व्हावा असे त्याला

चाटून होते परंतु स्वामी व कृष्ण याने परस्परपक्ष परत नाही, हे त्याला माहीत होते. रुक्मिणीचे त्या शिशुपालाच्याच व्हाने प्रयास करवाने नई थाला होता. मुख्यपक्ष या गोष्टीवर भावून करणे त्याला परत नव्हते. म्हणून तो जरासंधाच्या इच्छेप्रमाणे लक्षात नवरा झाला.

लक्षाचा मुहूर्त सन्मत्तक जरासंधाने पावत्या जेव्हा व नावेवाईक निमंत्रण पाठविली, भग, रंग, दक्षिण, पौड, पाळ, काज, कळम इत्यादि देवाने राजे लक्ष्मण हजर राहण्यासाठी निघाले. शिशुपालाबरोबर त्याचा मित्र कलमचा राजकुमार पौडक वामदेव, पळल्याचा मुलगा सूर्यवंत, दंतवक्रचा मुलगा सुवक्र इत्यादि अनेक राजकुमार आले होते. या भक्तीसह जरासंध कुठिले नगर येथे आला.

स्वामी अनेक रथ, हत्ती, घोडे वगैरे घेऊन जरासंधाच्या स्वागतासाठी मावोग गेला. बन्हाडाळा उतरण्याची त्याने उत्तम नवारी ठेवली होती.

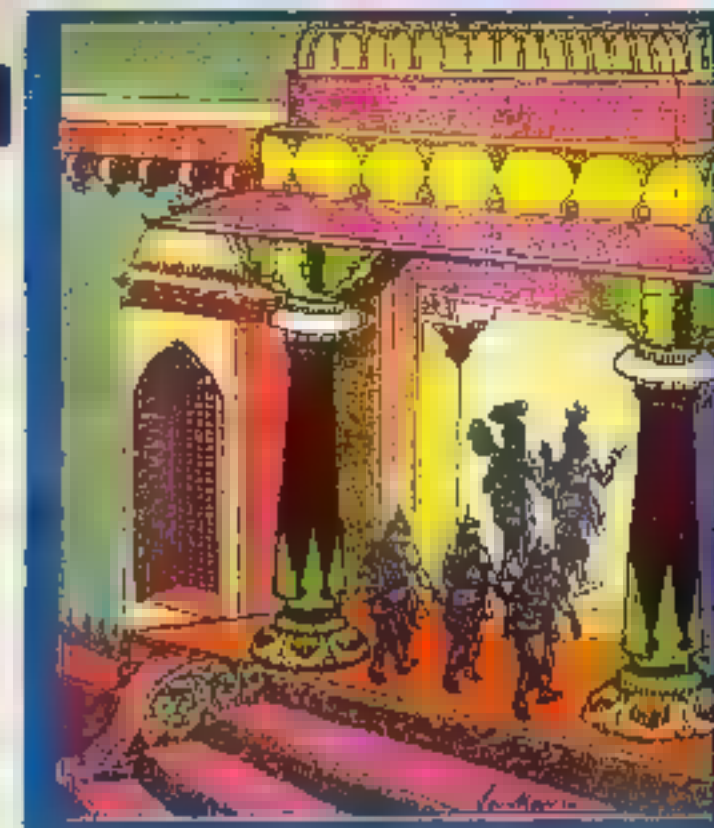
मुहूर्त दुमचा दिक्तीच होता. सर्व राजे रजवाच्यांनी आपापच्या सैन्याला स्वयं सजवले होते. शिशुपाल नवरदेवाचा

पोशाख कळत आपल्या मित्र मंडळीबरोबर नटून उबार होऊन बसला होता.

निकडे द्वारकेला नागराने ही बातमी कळाली जाऊन कळविली होती. त्याचा तो मोठा वेद, सोनेरा रंगाने केस, अगळ हरिणाजिन, सोन्यावर मण्यवतांचे रागच्या लक्ष्मीबरोबर येणारा मोठ बाणेचा आराव अशा वेषात येणाऱ्या नारदाला पाहून सर्व द्वारकावासी भक्ति होऊन पडान होते.

नारद येत असल्याची बाती कळल्या बरोबर राममेत, समदेव, कृष्ण, बलराम आदिक यांचे पमुख त्याच्या स्वागतासाठी सावोरे गेले. आणि त्याला आरम्भपूर्वक बोलावून सुभम राज्यसभेत घेऊन आले. त्याला मुक्तासितावर बसावला सांगून त्याचा सर्वभक्ति सकार केला.

कृष्णाने मंडोता बसायला सांगून नारदाला विचारले "नारदा! सर्व सक्षुप्त आहं ना? त्रिलोकाने रहिवासी मुक्तासमाधानाने रहात आहेत ना? न त्रिलोकाने वाम कृष्णारा, तुझा माहीत नाही असे काय असणार? को नर वेव्याचे काही विशेष कारण असेच तर बोल. यादव वंशाच्या हिताची काही गोष्ट असणार वात मला

मला संजय माही. आम्ही व मुझ्या आगमानाने धन्य झालो."

कृष्णाच्या या गोष्टी बोलण्याने नारद स्वयं झाला व म्हणाला "अरे कृष्णा, न मला हे सर्व विचारतो आहेस. नुसते तुझे स्मरण करण्याने प्राणिमात्रांचे हित होते. तुझी कृपा असल्यावर कोणाला कशाची कळली करण्याचे कारण नाही. असे असून ही न मला हे विचारतो आहेस ही गोष्टच मला धन्यता वाटण्यास पुरे आहे." असे सांगून नारदाने मूर लावला व वीणावादन सुरू करून मुगांत हरिस्तवन केले. मीन

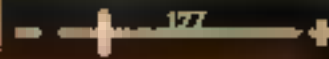

अवनारायण गामावनारायणेश्वरी कथा मंगिनकी. नगर कृष्णाच्या शालातील. काळियामंदन इत्यादी पराक्रम, गोकर्ण भाग्य या सर्वांसंबंधाने ऐकूक गीत म्हणून कृष्णाची स्तुति केली. नारदाने ते गावून प्रत्येक जण तन्मय होऊन ऐकत होता. कारण कृष्ण हा त्यांचा आत्मीय, मातेवाईक किंवा गेल्ल्याही होता. नारदाने गावून संपल्यावर वीणा एकदा बाजूला उचलून ठेवली तेव्हा सर्व, तो काय म्हणतो हे ऐकण्यासाठी उत्सुकतेने त्याचशकडे पाहू लागले.

कृष्णाने नारदाकरे भिन्न करून एकदा राहिले. म्हणाला- "नारदा! नृ माझी मुला गाऊन शालाविर्भास. माझ्या गुणाने इनके वर्णन केलेस. एण हे सर्व नृ कुठ्यात केले असतील असे नाही राहून मला. तुम्हा कांही मुला हेनू भवान होना. मग मांगून राहू."

"कृष्णा, नृ अंतर्मात्रा आहेत. तुम्हा माहीत नाही असे काही आहे का? ज्ञाना, नृ विचाराने आहेत म्हणून गावना. दर्शनाकडे समुद्रकाठी गोकर्ण नाशाने एक तीर्थक्षेत्र आहे. तेथे गोकर्ण एक शक्ति किंग आहे. त्याचक्षेत्रात वीणावादन करून व गावून करून मी कुर्वराच्या दर्शनास झाल होतो. वाटेत कुडिनपुराचा राजा भीष्मक राहा येतलो. त्याने सर्वपकारे माझा सत्कार केला. परंतु तेथे बराचच आर्थिक कित्येक गजे व बकऱ्या असले होते. भीष्मकाला मी ते सर्व कष्टमांडी जमले आहेत हे विचारले. तेव्हा तो म्हणाला की त्याची मुलगी रुक्मिणी हिचा विवाह चेदी देशाचा राजा शिशुपाल बाल्याक्षी करणाने ठरवून मुहूर्तपण मंडी करण्यत जाऊ आहे. त्या सखासाठी सर्व

जमले आहेत. उद्या मकालबा मुहूर्त भरला आहे. मी ही बातमी तुला कळविण्यासाठी येथवर आलो आहे" नारद म्हणाला.

नारद पुढे म्हणाला - "कृष्णजीवर तुझे प्रेम आहे व मीप्रेमकाने तुझ्या सगळी तिचे लग्न करण्यासाठी मुहूर्त भरला आहे. तुझे प्रेम निश्चयावर व तिचे तुझ्यावर आहे ही गोष्ट प्रजापती आहे. विष्णुपाळाशी तिचे लग्न झाले तर त्या पैसा जास्त अपमाना भवू शकते. असंवार! म्हणून नू उग्रसेन महाराजांना बरोबर घेऊन आणि सान्याका बगेरे इतर शूर व पराक्रमी साथी-रागांना समेन्य घेऊन कुंभिनपुरी जा. तेथे जगज्जेच्या राजांची सोड मोडून त्यांचा बेत पार देऊ नकोस. तुझ्या हाती सुवर्णन असं पर्यंत तुला कोणती गोष्ट अशक्य आहे! आणखी एक गोष्ट सांगून ठेवतो.

मी आकस्मिकतेने गुप्तपणे असता मी एका उद्यानात आपल्या मैत्रिणीबरोबर कृष्ण कृष्णजी रडत असेलेली पाहिली. अशा प्रसंगी तुझ्याशिवाय ती कोणाचा कृतकार! ती विरह दुःखाने व इच्छे विरुद्ध तुझ्या सगळी तिचे लग्न होत आहे, या मनःनाशाने रडत बसली आहे. तिचे स्वर्ण पिणे सांठून दिले आहे. सगळीचा राग धरूनच तिच्या बसना येते. तिला पाहून दगाहाला मुद्दा पासून फुटेल. हे सर्व मी केवळ तुझ्या दर्शनासाठी व तुझ्याशी तिचे लग्न होऊ नको याकडून तुझ्यामुळे सहन करीत आहे. नूच शत्रुविलेप नर नी बावेल. आता तू आपले कर्तव्य समजून जे बांध्य ते कर. बरे तर येतो."

असे सांगून नारद कुळाच्या निगेष घेऊन निघाला.

अरण्यपुराण

[१९]

माकर मीबळीला गावात घेऊन निश्चित झाली. मीबळीचे त्याच्या मदतीला भावतील ही कल्पना देखील कधी त्याच्या मनाला नाही.

मीबळीने कधी मोठ्या वस्तीचे गाव पाहिले नव्हते. ते पहावे गाव म्हणजे एक जुने नगरच होते.

फार पूर्वी एका राजाने ते नगर एका डोंगरावर बसविले होते. नगराच्या दाराकडे जाण्याच्या वाटेची चिन्हे स्पष्ट दिसत होनी. दारे मोडून गेली असली तरी चौकटी शाबूत होत्या. बुरूजांच्या सिद्धक्यांतून रानटी वेली खाली लोंबत होत्या.

देकडीवर जो राजवाडा होता त्याच्यावर छप्पर नव्हते. अंगणात जे संगमरमरी दगड बसले होते फुडून मग्न इतर लहान लहान सावे उगवली होती. उषःका भिती असलेली नेक घरे होती. ती घरे मधमाशीच्या काळ्या पोळ्यासारखी दिसत होती. चौरस्त्यावर एक जुनी तुटलेली मूर्ती की पुतळा होता.

माकडांना ते आपले गांव वाटत होते. त्यामुळे ती इतर जमावरांना आपल्यातून हीन लेखीत. परंतु ही घरे कां बांधली गेली होती व त्यांचा उपयोग कसा करा-वयाचा हे त्यांना माहीत नव्हते. ती राजाच्या दरबारात उच्च मारीत आणि चांगड धिंगा करीत. कधी घेऊन माणसा-

बोळत. त्या नगरात काही दिवस राहल्यावर गंमत वाटेनाशी शाली म्हणजे पुन्हा रानात जाऊन रहात.

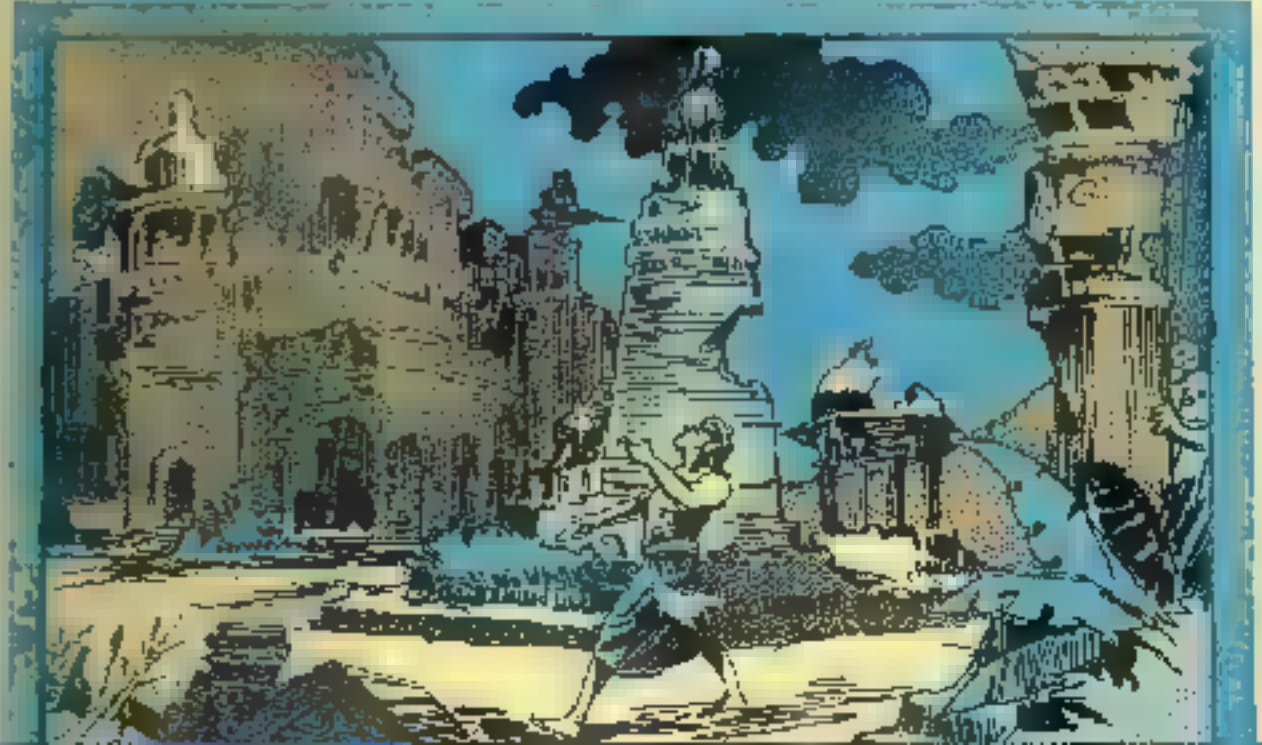
मौवळी स्वतः रानात इतके दिवस राहालेका. पण त्याला या माकडचेष्टा जाणवल्या नाहीत. संध्याकाळी माकडे त्याला वेऊन त्या पडक्या नगरांत वेऊन आली. इतके दिवस ती ओढून उचकून वेऊन आली होती. त्यांनी कधी स्वस्थपणे बसू की झोपू दिले नाही. त्या दिवशी पण त्यांनी त्याला मधोनंम घसविले आणि त्याच्या चारी बाजूला उभी राहून माघूय माकड कागळी. एका माकडाने एक लांबलचक दिले. ते म्हणाले—“माकडांनी मौवळीला पळवून तेथे आपले ही गोष्ट इतिहासांत सुवर्णाक्षरांनी लिहिली जाईल. मौवळी त्यांना वेळी वेळच्या चटावा विणायला शिकवील व त्यांची छपरे करून आपल्याला पावसापासून स्वतःचे रक्षण करता येईल.”

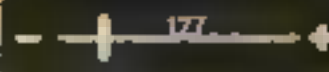
मौवळीने काही वेळी आणून त्यांना विणायला शिकविले. माकडेपण त्याची नकळ करून थोडे थोडे विणण्याचे काम शिकू लागली. परंतु स्वकरून त्यांना त्या कामाचा

कंटाळा येऊ लागला. ती परस्परांच्या होऊन गेली. उरलेली फळे आणि शेपट्या ओढीत आणि धाकत पळत आणि कोणाला आवडले नाही.

मौवळीला उपास मारीमुळे राग येऊ लागला. “मला भूक लागली आहे. येथल्या कागळा होता. तो शिकारीच्या शोधार्थ राना वनाची मला ओळख नाही. मला ओरडत त्या पडक्या नगरात हिंडू लागला. सायला तरी आणून था, नाही तर शिकार पण त्याच्या आवाजाला कोणाचेच उत्तर करायला परवानगी या.” मौवळी माकडांना भिळत नव्हते. म्हणाला.

“इतकी निरुपयोगी जागा आणखी त्याला खाण्यासाठी फळमुळे गोळा कोठे नसणार. माकडांच्या विषयी असंल करून आणायला वीस पंचवीस माकडे जे म्हणाले होते ते खरेच ठरले. यांना निघाली. परंतु त्यांचे आपसांत भांडण चालू नाही रीत नाही. काही नियम नाही. झाले आणि वाटेतच ती फळे पडून मास शिकार यांना करता येत नाही. यांचा

कोणी नायक नाही. फुफ्फुटाच्या कुशावरच्या मात्र मारतात आणि चोरी करून पोट-भरतात. मी येथे असा उपाशी मेळो किंवा त्यांनी मला टार केले तर त्याला जवानदार मीच आहे. काय वाटेस ते करून येथून निसडून पुन्हा जंगलांत जाता आले तर बरे होणार आहे." मौवलीच्या मनांत हे विचार धाळत होते.

तो नगराच्या तटावरून जेमतेम पोचला असेल, माकडे त्याला पुन्हा परत ओढून घेऊन आली. "■■ स्वतःचे हित ■■ नाही." इतकं माकडे त्याला म्हणाली. मौवलीने दात ओठ चावून मनातला राग मनातच बावून टाकला.

राजवाड्यात एक संगमरमरी दगडाचा एक मंडप होता. शंभर वर्षांपूर्वी अंतःपुरा-तल्या क्षिप्रा एका गुप्तद्वाराने येऊन तेथे

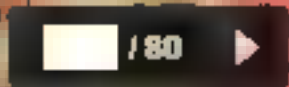
चांदण्यात विहार करीत असत. मंडपाच्या चारीबाजूला संगमरमराच्या शिळा बस-वलेल्या होत्या. त्यांच्या फटीतून चांदणे आंत येत असे. आता ते छप्पर वरून पुढून गेले होते व गुप्तद्वाराचे तोंड बंद होत आले होते. माकडे मौवलीला धरून तेथे घेऊन आली व मोठमोठ्याने ओरडू लागली—
"आम्ही इत, शाहाणी व पराक्रमी माकडे आहो. आमच्या मधून तू पळून जातोस ! आमच्या चिपयी रानांतल्या इतर प्राण्यांना कांही समजावून सांग."

मौवलीला वाटू लागले—"यांना वेड लागलेला कोण्टा चाकला असावा. म्हणून ती मुद्दा वेड्यासारखी बरळत होती. ती पहा चंद्रावर ल्हानसा दगडाचा तुकडा येत आहे. मोठा दग असता तर मी पळूनच गेलो असतो." [पुढील गोष्ट पुढील अंकी]

“७३. नागपुर”

उत्तर अमेरिकेच्या एरिझोना राज्यांत ३. सनापूर्वी तीन कलके भाषे होहोकास नावाच्या एका बासीचा कोप सातला. मिक्रा नदीच्या काठी “नागपुर” नावाच्या बस्तीत १२०० ■ ते रहात होते. प्रस्तर युगांतल्या आकुर्वांना ते वापर करीत. त्यांनी खेताचीसाठी काकडे ओढले. त्यांनी खेरीत कामे भलींदा उपकरणे भाजी आहेत.

सांच्यासारक्या सजुशुडे जास्त पुरवू शकले. त्याचप्रमाणे निजाम व नवाब यांना काबूत राखणे त्यांना शक्य आले. हे सर्व असले तरी साल्वाईच्या संधीमुळे इंग्रजांचे हिंदुस्थानात कायमचे रोबळे गेले, हे म्हणणे अतिशयोक्तीचे ठरेल. इंग्रजांची एका पेच प्रसंगातून सुटका झाली होती, पणवेच. परंतु पेशवे व टिपू सुलतान यांच्याशी त्यांचे कधी जमले नाही. पंजाब, नेपाळ व अरबदेशात इंग्रजांना फार नवीन जस्मी झोके काढू लागल्या होत्या.

हेस्टिंग्स विप्लव गेल्यावर कार्नेशिल्ल येण्यापूर्वी हा रावठर्नर नेमून आला. तो योग्य शासक आशियाय ब्रिटीश पार्लियामेंटने नवीन कायदा करून कंपनीच्या अधिकार्यांना

राजकीय मनाई केली होती. म्हणून कार्नेवालीसच्या हयातीतदेखील राजकीय हक्का महत्त्वाची अशी ही घटना घडली नाही.

जी मराठा सत्ता थोडीशी इळमळित झाली होती तिचा बदल अहिच्याबाहे, महादजी शिंदे व नाना फडणीस यादिकांनी केला. अहिच्याबाहे राज्यकारभारात फार काळात तिने राजापलेडी कामगिरी व तिची कर्तव्यगारी एतरेखरीच शाखाणभ्यासारखी होती. १७९५ मध्ये अहिच्याबाहे राजीचा स्वर्गवास तेव्हा तुकोजी होळकर इंदूरच्या गादीवर आला. तो शूर व पराक्रमी होता. परंतु राज्यकारभारात हुशार नव्हता. १७९७ मध्ये तो वारल्यावर इंदूर राज्यांत अराजकता पसरली.

हाडाचे गूढ

सुवर्ण देशात सुचंद्र राजा राज्य करीत असे. त्याने पन्नास राज्य केले होते. त्याने राज्यात त्याची ठुण्णा शासी नव्हती.

एकदा ठिकारीला येला असता उत्तरेकडील सीमेच्या डोंगराळ प्रदेशात तो एका फळपाव्या पंथ लागला. तो फार चूर निवून गेला. शेवटी इस्पानेला पोटा नेला. दमून गेला. दुपारची होनी झाली उभा हरणांचा कळप पळत गेला होता त्या बाजूला पाहू लागला.

त्याला जे नैसर्गिक विसले ते पाहून थंड झाला. उत्तरेकडे त्याच्या

सराहती पलीकडचा प्रदेश अत्यंत रमणीक असा होता. नजर वार्डे तिकडे मोठमोठे गाळिचासारखी दूरवर पसरलेली कुरणे आणि मधून मधून खळखळ पाण्याचा ओढा. दूर सुंदर देवालय देवळासारखेच सुंदर विसणारे देवदारूचे होते. एका बाजूला एक द्रमदार क्हानसे नगर राजाला दिसले.

राजा नमून होऊन सर्व दृश्य पहात असता त्याचे मांडलिक आले. राजा वकून म्हणाला—“राज्यात इतके सुंदर नगर असेल याची स्वप्नात देखील मला कल्पना नव्हती.”

“महाराज ! नगर आपल्या राज्यात नसून बाहेर आहे. आपण आता जेथे उभे आहा तेथेवरच राज्याची सीमा आहे.”

ते ऐकून राजा चकित होऊन म्हणाला—
“ते नगर आपल्या माझी माझी !”

“होय महाराज, ते आपल्या राज्यात
नाही स्वतंत्र आहे, खेडचल
लोक राहतात.” गावळीक राजे म्हणाले.

थोड वावून राजा म्हणाला—
“गावळी आणि स्वतंत्र ! आजच्या आज
सैन्य पाठवा आणि ते राज्य आपल्या
राज्यात सामील करा.” त्या सुंदर व
स्वतंत्र शहरात सुचंदचे सैन्य गिरले आणि
आळपोळ मोडतोड सुरू झाली. एका
ठासाच्या वांत सान्या शहराचा प्वंस झाला.

स्वच्छ कालव्याचे पाणी नागरिकांच्या
रक्षाने लाल झाले.

त्या देशाचे नागरिक हात जोडून समोर
उभे राहतील त्यांचे स्वतंत्र आपल्या
नरणी अर्पण करतील असे सुचंदचा वाटन
होते. त्याचा अंदाज चुकला. तीन
दिवस युद्ध होत राहिले. नगराचे
स्मशानात वदलले परंतु नागरिकांनी
नाही. पण पुढे
सर्वांनी देश रक्षणासाठी प्राणार्पण करण्याची
प्रतिज्ञा दिली. मिळून
रामझुमी करीत, जखमी शस्त्रांचे औपम्य
पाणी करीत आणि दुसऱ्या दिवशीच्या
युद्धाची योजना आखून त्यासाठी तयारी
करीत.

चवथ्या दिवशी सुचंद आपल्या डेन्यात
बसून युद्धासंबंधी विचार करीत होता.
तेव्हा पाहरेफण्यांनी, म्हणाला
आला असल्याचे सांगितले. “कोणी
शत्रूचा हेर नसेल तर त्याला आत बोलवून
वेळून ये.” असे राजा म्हणाला.

तो म्हणाला फार सशक्त होता. त्याच्या
जवळ काही नव्हते. म्हणून पाहारे
कण्याची त्याला आत बोलावून आणले.

“कोण तू ! काय काम आहे !
तुझ्याशी बोलायला माझ्याजवळ वेळ
नाही. एका जखमी प्रधानाबरोबर मी विचार
करीत आहे यावेळी.” राजा म्हणाला.

“मी फक्त आपल्या दर्शनासाठी आलो
होतो महाराज.” म्हणाला.

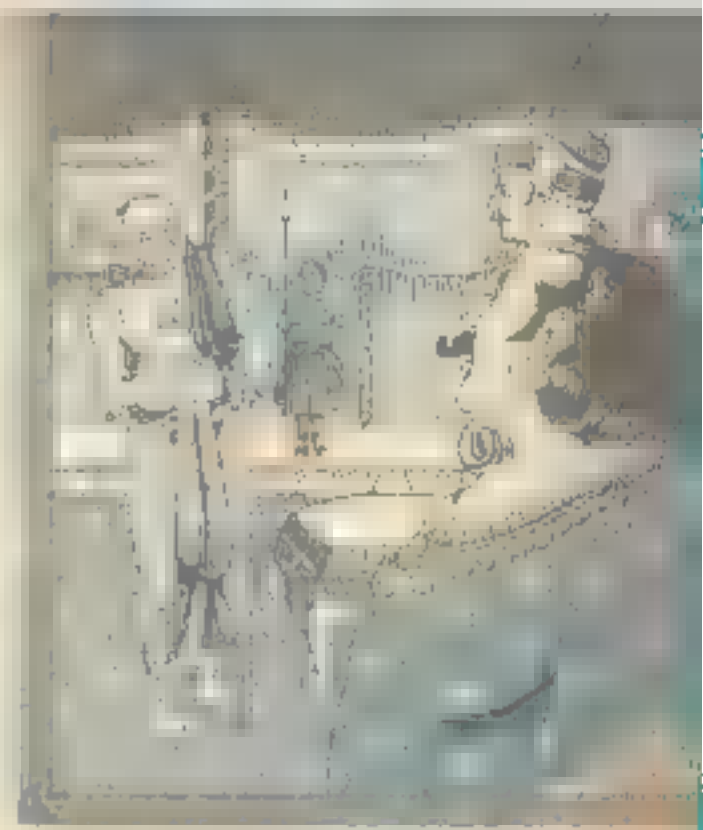
“अपूऱ्या देशाचा राक्षस आहेस का
गांधी !” म्हणाला आवाजात
विचारले.

“नाही महाराज ! आपलीच एक
गरीब प्रजा आहे. गांधी होण्याचे येथे जवळच
आहे.” म्हणाला.

“वरं, वरं ! काय पाहिजे तुला ?”
राजाने विचारले.

म्हणाल्याने एक दार
घेला आणि म्हणाला—“महाराज, या
हाडाच्या धड्याचे सोने आपण दिलेत तर
मला दुसरे काही नको.”

राजाच्या त्या म्हणाल्याच्या हातात
हाडाचा लहान तुकडा दिसला. म्हणाला—
“दस्त ! एवढंच सोने पाहिजे तुला ! हे
तर एक गुंजमर देखील नाही. सोन्याचे,
नाणे घे आणि जा.” असे म्हणत राजाने
एक सुवर्णमुद्रा म्हणाल्यासमोर फेकली.

“नाही, महाराज ! या हाडाच्या
धड्यापेक्षा रत्नीमर नको आहे.
मरेल तेव्हा घ्यायचे, मी
लोभी नाही.” म्हणाला.

म्हणाल्याला संतुष्ट करण्यासाठी राजाने
एक सराजू मागविला. एका
पारख्यात हाडाचा ठेवला दुसऱ्यात
सोन्याचे नाणे. काय आश्चर्य ! हाड
ज्या पारख्यात होते ते पारडेच खाली
गेले. सोन्याचे नाणे ज्या
होते ते वर गेले. राजा चकित होऊन
तराजूकडे पहात राहिला. त्याने आणखी

मनरेला शहर जातीचा कोणी नव्हता. शहर लोक जंगली जातीचे होते. शिकार करणे व पशुपालन हाच एक त्यांचा येत होता. पण शिवाजी तरुण वयात असतांना मित्र मंडळी बरोबर दूरदूरने देश पाहून आला होता. त्याने थोडा फार विचारग्न्यस पण केला होता. या सर्वांचा त्याला मृत्यूच्या जीवनात फार उपयोग झाला होता. परंतु बाबतीत शिखीमुखने आपल्या निराशच केले.

दररोज जंगलाच्यावर धनुष्य बाण व भाजा हानात वेऊन निघते वेळी ना

आपल्या आपल्या सांगून जाई तो संध्या-काळीच धरी परत येई.

एके दिवशी सकाळी तो शिकारीला जातो असे सांगून निघाला. त्याच्या बरोबर शिकारी कुत्रा पण होता. लहानपणापासून त्याला त्याने घेमाने वाढविले होते. तो कुत्रा सिंहासारखा दूर व कोव्हासास्त्रा हुशार होता. शिकारीच्या ओघात रानात हिंडतांना कुत्र्याला व त्याच्या पन्थाळा वस्त्रांची पुष्कळ नुकत मिळे.

दिवशी शिखीमुख व त्याचा कुत्रा फार दूर सूर्य डोक्यावर आला होता तरी त्यांना एकही शिकार सांपडली. जंगलात सर्वत्र सामसूम होते. माफके मात्र मधून मधून दिसत व शिकार्याला पाहून आड पाहून लपून वसत. मधून मधून दुकून पकून नेहवाचा भास होई.

"सर्व जंगल असे शांत कसे! रानांत रोग राई तर पसरली नाही! राघ असे पकून कां जात आहोत!" असे म्हणत कुत्र्याकडे शिखीमुखने पाहिले. कुत्रा उर्मीत हुंगत पुढे पुढे गेला. धन्याला जंगलाच्या जागी थक्कलेला पाहून कुत्रा थोडा मुरगुरला.

त्याचा अर्थ शिखीमुखला कळला— "पुढे कां नाही येत!"

शिखीमुख उत्तरादाखळ स्तब्धपणे "ज्हांत हिंडून डॉकें फिरले आहे वाटने तुझे सुकणे ऐकून जवळपास जनावर असतील तर ती पकून नाई" या जाणार.

कुत्रा थोडा चालत होता. नंतर उर्मीत हुंगून आगने पुढे पावला. परंतु धनी जागी व पाहून त्या मागे परतला आणि धन्याच्या बांधा बाजूला तीन चारदा फिरला. जणु त्या विचारांत होता "असे उभे धनी. चला न पुढे. कुत्र्याची बागपूर पाहून शिखीमुखला थोडे आश्चर्य वाटले. तरी कुत्रा साड्यावर चढून कुत्रा उभे पाहून गेला होता. बाजूला त्याने दूर बघ पाहिले. त्याला कोणी मनुष्य किंवा शिकार काहीच दिसले नाही.

शिखीमुखला कुत्र्याचा स्वभाव चांगला माहीत होता. त्याने कुत्र्याला जवळ ओढून त्याच्या पाठीवर हात फिरवला, आणि कुत्र्याला सोडून कुत्रा कोठे जातो हे जाडावर चढून लक्षपूर्वक पाहू लागला. त्याला दूर एक शिकारी दिसला. तो थोड्यावर वसला होता. त्याच्या अंगा खांद्यावर व थोड्याच्या

अंगा खांद्यावर हात फिरवला. त्याच्या कमरेला एक लांब तलवार होती. उभ्या दातात एक मोठा माला होता. बाजूच्या हाकाळा पिवळ्या रंगचा झेंडा धाव्या बरोबर बांधून ठेवून होता.

"कां कोण येत असावा! बाबा पुराणांतल्या गोष्टी सांगत. त्यांत अतिरथी व महारथी वाने ते वर्णन सांगत, त्यांच्या सारखाच हा कोणी तरी दिसतो आहे. पण वाचारथ कोठे नाही. पण काय तरी पोशाख दिसतो आहे स्वारीचा." विचार करीत असता त्याला थोडे हसू पण आले. कवच

धारण पळून पुढील निघणाऱ्या क्षत्रियाने त्याने यापवी कधी पाहिले नव्हते. त्याने एक दोनदा राजाच्या सैनिकांना पाहिले होते खरे, पण असे कवच त्याच्या अंगावर त्याला कधी पाहायला मिळाले नव्हते.

शिखीशुभ त्याच्याकडे आता तऱ्हेने चकित होऊन पहात असता त्याला एक विचित्र व भयंकर दृश्य दिसले. आटवत आण आडावर टपून वसले होते त्या घोडेस्वाराला जखमी बाजूला. त्यांनी एकदम उडी मारली. त्यांच्या पोशाखावरून ते चोर व लुटेरे दिसून होते. घोडा त्यांना

पाहून विचकलेला दिसला. घोडेस्वाराने त्याला भावयाने व तेव्हाच उघडून तो त्याच्यावर भिडलासंवा चवताळून पाडला.

घोडेस्वाराने अचानक घोडेवरून नी पसंग पाहून शिखीशुभला वाटले, एवढ्यावर जाऊ दहा तयारी एकदम तळी केली व धर्तरेवरून जाई. शत्रू जवळ आहेत म्हणून तो घोडेस्वार दळीच ~~आजकाल~~ सगळ्या दिसला नाही. म्हणून त्याच्या वरून शिखीशुभच्या मनात वादर भाव वादर त्याने नापल्या कुऱ्याला सावध होते. प्राण आडवाच. त्याच्यावरून तरतून लढा लढाव तो मोक्याच्या जखमेवर जाऊन पोचला.

तोपर्यंत त्या तरुण क्षत्रियाने दहा दिवसांना जवळीवर लोकांचे होते. त्या विक्रमकमरी नळदरीला उडी मारिले. गात्र दुष्ट, भिच्योने! म्हणून गात्र वरून, पण मी आपल्या नरकारीने जखमी लोकांचा होते एकेकाळी. तो जोर जोराने जोरहीन मांगून होता. इतक्यात एक चोगने लपून त्याच्या पोल्याच्या एका लुगळा नेम धरून ~~आज~~ मारला. वेडी कळवळून एका बाजूला पडला. त्या हिमक्यामुळे घोडेस्वार खाली जमिनीवर पडला. परंतु पावलेला नाही.

एका हातात तलवार व दुसऱ्या हातात
गाला घेऊन चोरावर तुटून पडला.

त्याच वेळी "शर मारुनचा तय जसो!"
असे म्हणत शिखीमुखने आश्रयान्न उडी
मारली. त्याच वेळी कुठ्याने एका चोरावर
अटप मारली. ती त्या चोराचा गळ्यात धरून
गाडी उडी मारित होना. पोडेस्वाराच्या
कठेना जो, हा नवा मनुष्य शत्रू आहे की
मित्र, तो अगम्य जगच्या जागी थक होऊन
पहात उभा राहा. परंतु शिखीमुख चोरावर
भाला उगारून धावला. ते पाहून तो
पोडेस्वार म्हणाला--"मित्रा! या तुष्टा पैकी

एकाहा देखील जिवन एकून घाबरे
नाही करे का!

रानांत शिखी बाबली. ती
ऐकून चोर पाय काढण्याचा प्रयत्न करू
लागले. पोडेस्वाराने कडच घातले होते.
म्हणून चोराचा पाठलाग करणे शक्य
आले नाही. तरी शिखीमुख हे त्याचा कुत्रा
दोषानी चोराचा पाठलाग करूनच. परंतु
ते झाडीत असून अदृश्य होते तेव्हा ते
पोडेस्वार होता तेथे परत.

पोडेस्वार पोस्पाळा रानातली
तसली पहात येता. शिखीमुख नेऊन
म्हणाला--"ते दृष्ट एकून गेले तुम्ही या
रानात एकत्रातले असे शर मारुन नाही. तुम्हाला
कीट लागले नाही. एवढे रे झाले. या,
जखमेवर शाही तरी कीपथ
लावू." असे म्हणून तो जखमेच्या झाडीत
शिखी आणि झाडाचा फाट तोडू लागला.

पण पोडेस्वार काहीच बोलला नाही.
तो चकित होऊन शिखीमुखाकडे पहात
होता. तो जंगली शर जातीचा आहे
हे त्याच्या कळव्यावरून सहज कळण्यासारखे
होते. सनयी तो मद्धीला बावून
आला होता! "शर मारुनचा तय" असे

म्हणत तो चोरावर तुटून पडला होता, हे
त्याने पाहिले होते. अगम्य हा शर
वालीचाच आहे का! शर आहे का हे
सर्व, की काही गुपित मागे दडले आहे.
हे विचार मनात घालत होते.

शिखीमुख पोडेस्वारकडे जाऊन त्याच्या
प्रत्येका पाळा वाटून रस लावीत
पोडेस्वाराच्या विचार लागला--"आपले
रानात एकटे का फिरता!"

पोडेस्वाराने उत्तर दिले नाही. मागे
पुढे करू लागला. "आपण दोघे एकाच पयाने
दिसतो आहो.--अगम्य वीसच्या दरम्यानचे.
होय नाही? मग 'अगम्य' म्हणण्याची
काय गरज? बरे, पण प्रश्नांची उत्तरे
देण्यापूर्वी मी एक विचारतो."

"विचारा ना!" शिखीमुखला आश्चर्य
घाटले, तरी त्याने होकार दिला.

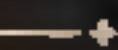
"तू शर जातीचा आहेस म्हणालास
नाही का! आणि तुझे नाव शिखीमुख
आहे म्हणालास, ना?" पोडेस्वाराने
विचारले.

"होय, माझे नाव शिखीमुख आहे.
आपले....नाही, नाही, तुम्हे नाव काय?"
शिखीमुखने विचारले.

"शिखीमुख!" पोडेस्वाराने चकित
होऊन होके हसवीन विचारले "पण ते
तुझ्या आजोबांचे नाव आहे, नाही का?"
माझे नाव विक्रम केसरी आहे. ते माझ्या
आजोबांचे नाव आहे. तुझ्या वडिलांचे
नाव विवाजी आहे. त्यांच्या मोठी वू
विक्रम केसरीच्या विषयी कधी तरी काही
तरी ऐकले असतील. कोठे आहेत ते?
सुशाक आहेत ना?" विक्रम केसरीने
विचारले.

विक्रम केसरी बोलत होता ते ऐकून
शिखीमुखला स्वप्न तर पटत नाही, असे

वाटू लागले. स्वप्नात देखील त्याला कधी वाटले नव्हते की विक्रम केमरीची व त्याची भाणी अनपेक्षितपणे मेरे होईल. म्हणाला "माझे बापा खुशाल आहेत. मी त्यांच्या लांडी तुझ्या आजोबांविषयी पुष्कळ ऐकले आहे. तू शरमेत देशाचे राहणारा नाही का? आम्हाच्याच गांवा निघाऱ्या होनास का? पण हे सर्व मला खरेच वाटत नाही." शिखीमुख म्हणाला.

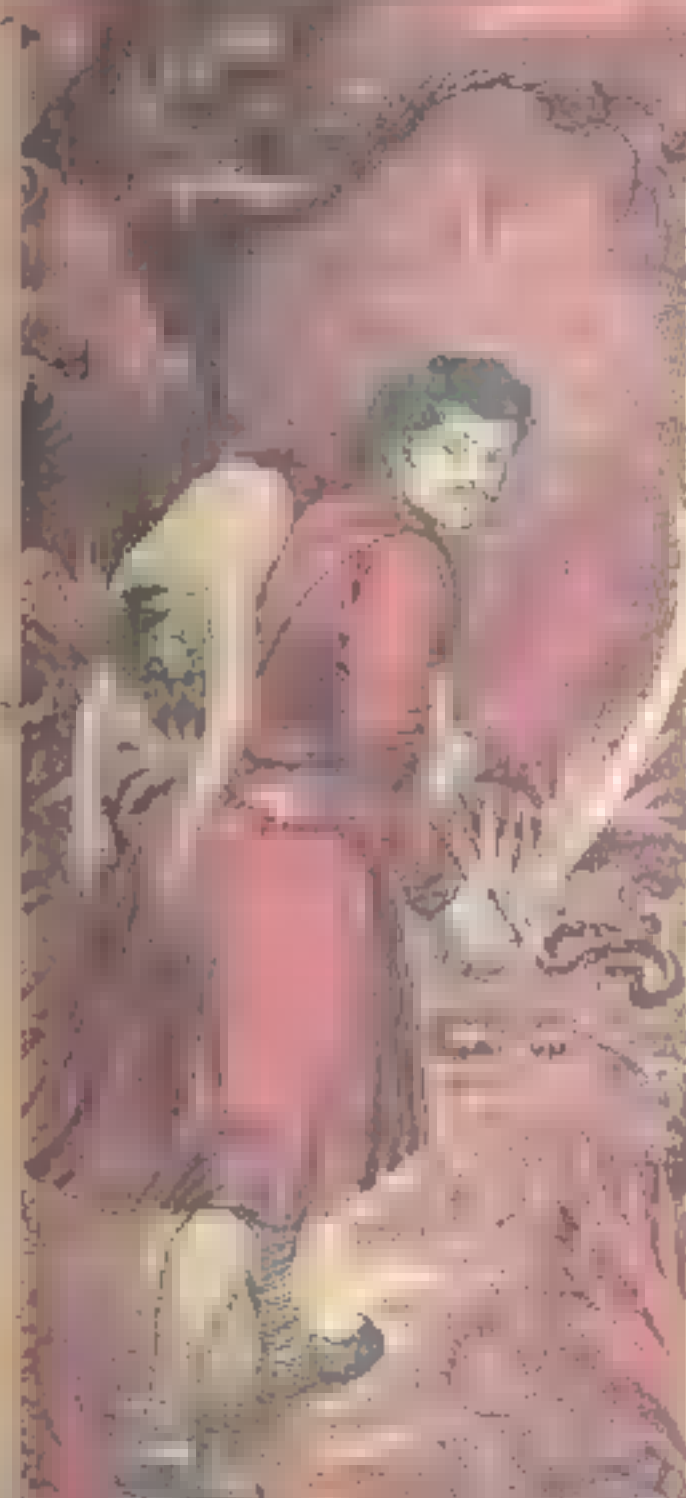
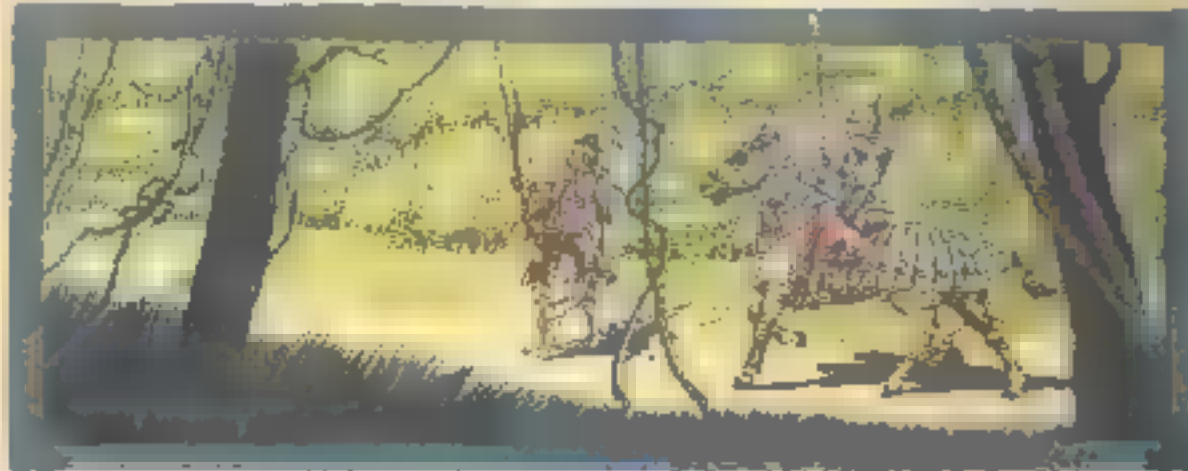
"भाणखी कित्येक गोष्टी तुला खऱ्या वाटणार नाहीत. पण घरी पाचव्यावर त्या सर्व मी तुला सांगणार आहे. पाडयावर आंघोरी होताना ते चार आंघोरी आंघोरी पाडयाजवळ ही जी खोशिराला बांधलेली पैशाची विशयी आहे. फक्त तीन हवी होती असे नाही. त्यांचा मामा जीव घ्यायचा होता. म्हणून मी जितक्या

लवकर तुझ्या गांवा येऊन तितके धरे." विक्रमकेमरी म्हणाला.

आता शिखाणी ते साक उमे राने ना किती भयंकर प्रदेश आहे हे शिखी-मुखला तेव्हा कळले. चार झाडांमाहून त्यांच्यावर पुन्हा पुन्हा हला करण्याच्या विवारात होते.

जयंती वाढत्या घेऊन दोघे कुमार मंडाळीत आले. शिखीमुखने एक गनटी आम्हाने ते खांद्यावर टाकले. वाटेत जयंती त्यांची चकमक पहली नाही. काळावर पडण्यापरी ते पांचले तेव्हा जिवाजी काही अनुयायना बरोबर घेऊन मंडाळी येत दिसले. गांवकऱ्यांनी शिखीमुखला ओळखले व मोठमोठ्याने ओरडत जवळ गेले.

पुढे पुढीत अंकी.

वर फुकट

विक्रमाकानि हट्ट सोडला नाही. झाडाजवळ गेला, झाडापरचे काढून नेहमीप्रमाणे काही बोलल्याशिवाय लक्षणाच्या दिशेने लगेच तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"तुशी चिकाटी पाहून मला आनंद वाटतो. परंतु केव्हां केव्हां असे वाटते की हेमंतची मुलगी मालिनी हिचा मिलालेला वसा गेला आहे. झाले नाही म्हणजे पुरे. रात्रीच्या वेळी कंटाळा वाटू नये म्हणून मी हेमंतच्या मुलीची गोष्ट सांगतो, नीट लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून त्याने गोष्ट सांगायला सुरुवात केली.

जयंती जगरी हेमंत नावाचा सांगत राजा रहात असे. दोन मुली होत्या. मोठीचे माळिनी होते व धाकटीचे

नलिनी. मालिनी फार हुशार होती, तशीच ती शांत स्वभावाची होती. परंतु तितकीही सुंदर नव्हती. नलिनी फार सुंदर होती. पण स्वभावाने थोडी चिडखोर होती. त्याच प्रमाणे तिला स्वतःच्या सौंदर्याबद्दल गर्व पण होता.

मालिनी व नलिनी बघात आल्यावर त्यांचे रूम देण्याचा विचार हेमंतने केला. परंतु योग्य दर हुडकण्याचे काम तेवढे सोपे नव्हते. पुष्कळ स्थळे सांगून आली. परंतु प्रत्येकाने नलिनीचीच निवड केली. मालिनीही विवाहाला कोणी तयार

होत नव्हता. मोठ्या मुलीचे हळू हळू शांतता शिवाय घाकटीचे रूम कसे करून घ्यावे! पण आईवडिलांसमोर उभा होता. नलिनीचे लक्ष करून टाकणे देखील सोपे नव्हते. कारण तिला स्वतःच्या सौंदर्याचा इतका गर्व होता की तिला कोणताच संबंध पसंत नव्हता. म्हणून त्यान मुलीचे करून टाकावं असा विचार हेमंतच्या मनात आला. तरी तिचे लक्ष करून टाकणे सोपे नसते.

मध्यंतरी हेमंतच्या बालमित्राचा माधव रमा नावाचा मुलगा कित्येक देशांत पर्यटन करीत नगरी आला. तो हेमंत-याच परी उतरला. तो दिसायला सुंदर होता. नलिनीचे मन दुसऱ्याच एका तरुणाकडे लागले होते. परंतु माधव रमाचे सौंदर्य पाहून तिच्या मनात आला व निगे माधव रमांचेर आपल्या सौंदर्याची छाप पाहून त्याला आपल्याकडे साकारित करण्याची खटपट सुरू केली. परंतु नलिनी बघेडखोर आहे हे माधव रमा ओळखून होता.

माधव जयंती नगरी काही दिवस मुकाम करून पुढे निघण्याच्या विचारात असता हेमंतने त्याला आपल्या मनातली गोष्ट

विचारली. म्हणाला—“मी व तुझे वहील दोघे पालमित्र होतो. आपल्या दोन्ही घराण्यांचा संबंध जुळला तर त्याहून आनंदाची गोष्ट काय होऊ शकेल! तू माझ्या दोघां मुलींना पाहिले आहेस. किंवा मोठी दोघी तुला जिच्याशी काम करावेसे वाटेल तिच्याशी कर. त्यांत आनंदच आहे.”

माधव म्हणाला—“तुम्ही पितृवृत्त्य आहा. परंतु निवड करताच येत नाही. कारण माझ्या सहधर्मिणीत सौंदर्य ही नसत नाही. दोन्ही मुल्ले पैकी एकीत दोन्ही गुण नाहीत. मालिनी सुशील आहे तर नलिनी सुंदर आहे. मी एक वर्ष भर हिंदून फिरून येईन तो इकडूनच परी परत जाईन. तोपर्यंत रमाचा विचार माझ्या मनात आला तर मी तसे आपणांस स्वतःच कळवीन. तूर्त मला क्षमा करा.”

माधव निघून गेल्यावर तो जे काही म्हणाला, ते सर्व हेमंतने दोघां मुलींना सांगितले. ते ऐकून दोघींच्या मनात निराशा प्रकारे प्रतिक्रिया आली. खरं

बोलावयाचे म्हणजे दोघींना माधवशीच रम जावे असे वाटे.

माधव जे म्हणाला ते ऐकून मालिनी मुलीच हताश झाली नाही. परंतु नलिनी मात्र हताश झाली. वापरण्या स्वभावातली नेमकी एकच एक उणीव इतरांच्या लक्षात कशी येते याचे तिला आश्चर्य वाटे. आपण आपल्या सौंदर्याने मदनाच्या पुतळ्याला देखील माळून टाकू असे तिला वाटत होते. परंतु माधवने, स्वतःच्या सौंदर्याबद्दल तिच्या मनात जो गर्व होता त्यामुळेच तिला नापसंत केले हे जेव्हा तिला कळले तेव्हा तिला अर्थातच

नाहीच तुम्ही इच्छा पुरी होईत असे देखील मांत्रिकाने तिला सांगितले.

मालिनीने, मांत्रिकाने सांगितल्याप्रमाणे सर्व प्रकारचे सहन करून महिने यक्षिणीची आराधना केली. तेव्हा यक्षिणीने प्रगट होऊन तिला, काय इच्छा आहे असे विचारले.

"मला यक्षिणीहून वास्तव रूप लावण्याची दे." असा मालिनीने वर मागितला.

"तथास्तु!" असा वर देऊन यक्षिणी अंतर्धान पावली.

त्यानंतर मालिनीच्या रूपान सरोवराचीच होऊन लागला. तिचे लक्षण दिवसेंदिवस गेले. रंग शाळा. सोळे हरिणी सारखे मोठे झाले. हेमंत ते पाहून मनातल्या मनात विचार करू लागला—"आता मालिनी, नलिनी पेक्षा काळणभर जास्तच सुंदर दिसू लागली आहे. पण आश्चर्य आहे हे!"

लोक "मालिनीच जास्त सुंदर आहे," असे म्हणू लागले.

"यक्षिणीचे सामर्थ्य मोठे दिसतं. तिला पाहून माधव नकीच तिच्याशी खाला

तयार होईल." नलिनीला वाटू लागले. माधव पर्यटन संपवून येते वेळी नयंती येथे हेमंतकडेच उतरला. मालिनी व नलिनीजवळ पहिल्याप्रमाणेच पोहोचला. दोन दिवसांनी तो हेमंतला भेटून म्हणाला—"तुमच्या लग्नान असेल, तुमच्या दोघां मुलीपैकी करावं अशी तुमची होती व परंत येईन तेव्हा काही तरी नकी उतर देईत असे म्हणालो होतो. आतां मी. नलिनी हिच्याशी विवाहास आहे."

हेमंतला अपार आनंद आतां मोठ्या मालिनीशी लग्नाला पुष्कळ लोक झाले होते. माधवने तिची निवड केली नाही, याबद्दल मालिनीला फार राग. तिने माधवहून चांगल्या श्रीमंत घराण्यात करायचे मनाशी ठरवून तसेच केले. हेमंत आपल्या दोघां मुलींची उमे देऊन मोकळा दोघी आपा-सासरी निघून गेल्या.

येथवर मोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला. "राजा! सांग, माधवने मालिनीशी केले नाही! नी तर यक्षिणीच्या

कपेनें नलिनीहून आस्त सुंदर दिसू लागली होती, नाहीं का ! या मधाची उत्तरे माहीत असून ॥ दिल्ली माहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची शंभर ठकले होऊन तुझ्याच पायावर लोटू लागतील."

ते ऐकून विक्रमार्क म्हणाला—"सौंदर्य मासीच्या प्रयत्नांत माहिनी आपले सौजन्य गमावून बसली होती. यक्षिणीकडून सौंदर्य मिळविण्यासाठी तिने तिनी जी आराधना केली त्यांत तिचा स्वतःचा स्वार्थ ॥ यक्षिणीच्या सौंदर्याचा देवा ॥ भगत झाला. पाउळट नलिनीला त्वस्तःची उणीव कळली ॥ तिच्या गर्भ परिहार झाला होता. ॥ कारण माधववर तिचे अत्यधिक प्रेम ॥ हे होय. माधव पुन्हा जयंतीपूर येथे आला तेव्हा तो दोघांशी वदिव्या सारखाच बोलला

होता. तेव्हा त्याला नलिनी व माहिनी दोघांच्या स्वभावात झालेला बदल आढळला. नलिनीचे सौंदर्य त्याने वदिव्यानेच पाहिले होते ॥ आतां तिच्या स्वभावात जो वरल झाला तो ॥ लक्षांत आल्याशिवाय ॥ नाही. माहिनीचे सौंदर्य पाहून तर तो चकितच झाला. ॥ तिच्या स्वभावांत झालेला फरक ॥ त्याला आस्तच आश्चर्य वाटले. त्याला ॥ सौंदर्य नको होते. ते ॥ नलिनीत पूर्वीच दिसले होते. आतां ते माहिनीत दिसले. परंतु तिचे सौजन्य नाहीसे झाले होते. म्हणून तिच्याशी ॥ न करण्याचे ठरवून त्यानें नलिनीशी लग्न करण्याचे ठरविले."

अशा तऱ्हेने राजाचे गीन मंग शास्त्र्यामुळे वेताळ मेठाबरोबर नाहीसा झाला व पुन्हा ॥ बरून लोंबकळू लागला. (कल्पित)

चंचल लक्ष्मी

मदुरा या सुप्रसिद्ध तीर्थक्षेत्री ॥ ॥ ॥

एक आषाढ नव्या राहात मसे. त्याला स्वतःचे असे कोणी नव्हते. तरी ॥ इतरां पुढे कधी हात पसरित नसे तो याबांतल्या सर्व वैष्णव मंदिरांत जाई. तेथील देवांची भक्तिभावे प्रार्थना करी आणि ॥ त्याला जो प्रसाद मिळे त्यावर ॥ उदर निर्वाह चाळे. दिसायला तो ॥ होता ॥ त्याचे शरीर पण गिळदार होते.

एकदा राधबला ॥ स्वप्नांत दिसली. म्हणाली—"राधवा ! मी तुझ्यावर प्रसन्न झाले आहे. आता मी तुझ्या बरोबरच राहून तुला सर्व ऐश्वर्य देणार आहे."

राधव लक्ष्मीला ॥ म्हणाला—"देवी, मी तुला कार आमारी आहे. ॥ तुझी कृपा झाली आहे. हजेरे दिवस तुझी

कृपा नव्हती म्हणून मी निश्चित होतो. कोणाला माझी फिकीर नव्हती की मला कोणाची नव्हती. पुजारी जे काही ॥ करून देई तेवज्याने माझे पोट भरे. तुझ्या भक्तीमुळे नव्हे. शंभर चेळा मी हात जोडून सांगू इच्छितो, तुझ्यावर माझी भक्ति नाहीं."

लक्ष्मीला ॥ ऐकून राध ॥ म्हणाली—"मूर्खा ! तू नुसता मूर्ख नसून तुला पण आहेस. मी तुला असा सोडणार नाही."

"ठीक, ॥ विनंती आहे. तू ॥ सोडून जायचे ठरविशील तेव्हा थोडे आधी सांग." राधवने विनंती केली.

"जाते वेळी सांगेल," लक्ष्मी म्हणाली आणि अंतर्धान पावली.

दुसऱ्या दिवशी एक कोट्याधीश देवळात पुजेसाठी ॥ आला. त्याने ॥

वाहिले. त्याने ~~आपल्या~~ पाहताच ~~आपल्या~~ एक पोतर ~~आपल्या~~ ठवरणे दिले आणि त्याच्या बरोबर आलेल्या लोकांनी ~~आपल्या~~ ~~आपल्या~~ पुष्पाहार घातले. पूजा झाल्यानंतर संतर्पण झाले. राधव पोतर जेवला. ~~आपल्या~~ प्रसादा! शिवाय पूर्वी दुसरे काही खात नसे. त्या दिवशी गंध पक्कानाचे जेवण झाल्यावर त्याला वाटले की लक्ष्मी म्हणावी होती तसेच सर्व घडव आहे.

रात्री त्या कोठ्यापीशाकडेच जेवण झाले. तोपर्यंत राधव त्या कोठ्यापीशाच्या जणु- काही कैदेतच होता. तो त्याच्याकडून

निघाला तेव्हा लक्ष्मीच्या तावडीतून निसट- प्याचा विचार करून सरळ राजाकडे गेला. त्याच्या जगावरची रेशमी वस्त्रे, ~~आपल्या~~ विपुण्ड गंध, गळ्यात माळा, सुंदर पिळदार देह पाहून पाहारेकऱ्यांना वाटले की स्वर्ग. विष्णूच राजाला दर्शन द्यायला आला आहे.

म्हणून त्याम! कोणी अडवले नाही. तो सरळ राजवाड्यात गेला. कितीच कोठ्या पार केल्यावर त्याला राजाचे शयनागार दिसले. एका पलंगावर राणी व एका पलंगावर दोन राजा जेवताना होताना राधवने पुढे गेले. राजाला पलंगावरून खाली ओढले. त्या बरोबर राणी जेवत होती. ती आवाज घेऊन राजा टाकून उठली. राणीला कोणी करपटन पोटीत असलेले राजाकडून अंधूक प्रकटन दिसले. राजाच्या मगान राजाने ~~आपल्या~~ लग्नाची ~~आपल्या~~ फारली.

इतक्यांत राणीच्या पलंगावर कोठून उरी ~~आपल्या~~ ~~आपल्या~~ राजाने तळवारीने त्या सापाला मारले. "आमचे प्राण वाचवि- प्यासाठी मध्यरात्रीच्या सुमारास वेडुंठांतून ~~आपल्या~~ विष्णू अवतीर्ण झाला आहे का? आपण कोण?" राजाने विचारले.

"माझे नाव राधव." ~~आपल्या~~ म्हणाला. राजाची ~~आपल्या~~ इतकी भक्ति बसली की राजाने राजधानीतच एका मोठ्या गजवाड्यात रहावे ~~आपल्या~~ ~~आपल्या~~ विनंती केली. आता राधवाला वाटले की लक्ष्मीला जिकणे त्याला तरी शक्य नाही.

~~आपल्या~~ आता राजदरबारांत पण मान मिळाला. त्याच्याकडे ~~आपल्या~~ नजराने ~~आपल्या~~ लागले. एकाने आपल्या सुंदर मुलीशी त्याचे ~~आपल्या~~ ~~आपल्या~~ दिले. राधवला चार मुले पण झाली. मुलांना ~~आपल्या~~ नजराने थेट लागले.

लक्ष्मीला राहण्यासाठी राधवने एक मोठी तिजोरी बांधली. लक्ष्मी त्यात ~~आपल्या~~ कुणू लावली. भशा तऱ्हेने बीस वर्षे छोटली. एकदां गुलवारी सायंकाळी राधवची बायको जिना उतरून खात्री येत असता ओरडून म्हणाली—"धूप दीप काही नाही. कोठे मेले आहेत सगळे!"

लक्ष्मी देवीने जातांना 'मी हेच सांगेन' असे सांगितले होते. ती खूण होती.

राधवने लक्ष्मीला मनातल्या मनात नमस्कार केला आणि म्हणाला "बरे तर ~~आपल्या~~ आई" नंतर तो ~~आपल्या~~ नायकोला

म्हणाला—“माझ्या जवळ काही मागू नकोस. मला काही विनासू नकोस. तिजोरीत जे आहे ते घेऊन आपल्या माहेरी मुलांना घेऊन निघून जा.”

राजा शिकारीला जाई तेव्हा बरोबर पळवून जाई. मुले नायको निघून गेल्यावर राजा नेहमीप्रमाणे राखवला बरोबर शिकारीला घेऊन गेला. पण दिवशी रात्री चांगली शिकार सांपडली नाही. दुपारपर्यंत राजा व इतर शिकारी दमून भागून वियांतीसाठी एका झाडाखाली बसले. राजा राखवच्या मांडीवर होके टेकून

शोपी गेला. शिकारी दूर झाडाच्या सांवळीत झोपले.

एक एकी कावळा मिटला तो ठीक राजाच्या गळ्यावर. राजा गाद शोपेत होता. म्हणून तो उठला नाही. राजाची शोप मोडल्याशिवाय राजाची मान कधी पुसण्याची या विचारात राखव बराच वेळ धुमळला. तेव्हा त्याला राजाच्या कमरेचा खंजीर दिसला. घेऊन त्याने मिट पुसाव्याचा विचार केला. राजाची शोप मोडली व सुरी गळ्याकडे नेत आहे एवढेच राजाला दिसले. “दुष्ट राजद्रोही!” ओरडत राजा उठला.

राजाचे शिपाई पण धावत आले. राजाने मुसस्या बांधून त्याला कैदेत टाकविला सांगितले.

राखवला बळून राजधानीत आणण्यात आले.

दुसऱ्या दिवशी राजासमोर राखवच्या अपराधाची चवकशी होणार होती. राजाने मरल्या दरबारांत त्याच्यावर राजद्रोहाचा आरोप आणि म्हणाला—“बोल आता तुझे दिवडी काय म्हणजे आहे ते!”

“मला काहीच बोलावयाचे नाही. मरणाजांना वाटेवर ती शिक्षा महाराजांनी द्यावी.” म्हणाला.

“तुला फांसीची शिक्षा देण्यांत आहे. तरी तुम्ही काही असेल बोल. ती पुरी करण्यात येईल.” राजा म्हणाला.

“तिजोरीत चंदनाची पेटी आहे. तिच्या आत माझी संपत्ती आहे. ती मला द्या. पाहून बेण्याची इच्छा आहे. आपण शिक्षा द्यावी.” राखव म्हणाला.

राजाच्या अधिकाऱ्यांनी त्याची तिजोरी उघडली तर ती रिकामी होती. आता एक चंदनाची पेटी होती ती त्यांनी आणून दाखविली व ती उघडली ती

रिकामी होती. परंतु त्या पेटीत एक जुने शीतर व एक तांदूळ होता.

“हीच का तुम्ही संपत्ती म्हणाल्यास ती?” राजाने चकित होऊन त्याला विचारले.

“होय महाराज! मी जोंपर्यंत मांज्या मरंवशावर होतो तोपर्यंत फसलीच उणीव भासली नाही. परंतु माझ्यावर लक्ष्मीची एका एकी झाली. एवढे माहीत होते की लक्ष्मी ही चंचल बसते. ती केव्हा कसून निघून जाईल सांगणे अशक्य आहे. मी या दोन वस्तू संभाळून तिजोरीत ठेवल्या होत्या. या दोन वस्तू दिव्यात नर घरी निघून जाईन.”

ते वृत्त ऐकून राजा चकित व त्याने त्याचा अपराध केला व त्याला जाण्याची परवानगी दिली.

आमंत्र्य

पूर्वी कधी अवंतीपूर येथे बालादित्त ~~राजा~~ राजा राज्य करीत असे. त्याच्या राणीचे नाव यमुधा असे होते. त्यांना बरेच दिवस भूकबाळ ~~होईल~~ नाही. ज्योतिष्यांनी भविष्य वर्तवले की आणखी एक लग्न केले ~~होईल~~ होईल. ते ऐकून राजाने इंदुमती नांवाच्या एका राजकन्येशी लग्न केले. ती सुंदर होती ~~गुणवतीपण~~ गुणवतीपण ती पती ~~दोषांशी~~ दोषांशी विनम्रपणे शगे. परंतु मोठ्या राणीच्या पोटाला इंदुमती विषयी इर्ष्या मि पेटला. काग्न ज्योतिष्यांनी भविष्य वर्तवले होते की तिच्या पोटी राजाचा पुत्रप्राप्ति होईल, जो भूकमा होईल तोच गावीना वारस होईल. म्हणजे चाकटी राणी राजमाता होईल. या शिवाय इंदुमतीचा स्वभावपण ~~असल्यामुळे~~ असल्यामुळे राजाचे पेम

तिच्यावरच दिवसेंदिवस वाढत गेले. सवती भरसर ~~देखील~~ देखील ~~होईल~~ होईल शाले.

पुढे काही दिवसांनी इंदुमती गरोदर राहाली. प्रसूत ~~होण्याच्या~~ होण्याच्या युवराजाचा कसा ~~होईल~~ होईल याचा मोठी राणी विचार ~~लागली~~ लागली. तिने धाकट्या राणीला मनातल्या ~~हेतू~~ हेतू ~~दिल्याशिवाय~~ दिल्याशिवाय तिला समजावून सांगितले की प्रसूतीच्या वेळी तिला कोणत्याही प्रकारचा प्रास होऊ नये याची मी खात्री बाळगीन.

एक दिवशी सायंकाळी ~~राणीच्या~~ राणीच्या पोटांत दुखू लागले. मोठी राणी सुईणीला बोलावून म्हणाली—“धाकट्या राणीला जे मूळ होईल त्याला नाहीसे कर. असे सांग की राणीच्या पोटी तर वेदूकच जन्मले. ~~टोपलीमर~~ टोपलीमर वेदूक वकडून

आणून देव भुलाच्या जामी.” असे सांगून तिने सुईणीला बघीस म्हणून ~~पंढहार~~ पंढहार तिला आणि कान फसे ~~जास्त~~ जास्त बघीस देण्याचे ~~दिले~~ दिले.

सुईणीने मोठ्या राणीच्या इच्छे प्रमाणे एक टोपलीमर वेदूक बाळंतिणीच्या खोळीत आणून ठेवले.

मोठ्या राणीने बाळंतिणीच्या खोलीजवळ बाहेर रस्त्याजवळ एक ~~लाबली~~ लाबली ~~धाकट्या~~ धाकट्या राणीला म्हणाली—“पांच वेळा तु डोळ्यांवर पट्टी बांधून या सिंहीवर चढ ~~स्ताली~~ उतर म्हणजे ~~वेदना~~ वेदना होणार नाही. ~~राणीला~~ राणीला सर्व खरे वाटते ~~ती~~ ती सरोवरच डोळ्यांवर पट्टी बांधून तीन चारदा चढली उतरली. तिसऱ्या-वेळी सिंहीवरून उतरत असता तिला भोंबळ आली. तिला वेशुद्ध स्थितीतच बाळंतिणीच्या खोळीत नेण्यांत आले. तिला दोन जुळी मुले झाली,—एक मुलगा ~~एक~~ एक मुलगी. इंदुमतीला वेशुद्धावस्थेत काहीच कळले नाही.

दोघां मुलांना मोठी राणी बाहेर उचलून घेऊन गेली. नंतर तिने इंदुमतीच्या पलंगावर वेदूक ठेवले. इंदुमतीला शुद्ध आली तेव्हा

मोठ्या राणीने रडण्याचे सांग करून ~~सांगितले~~ सांगितले की तिच्या पोटी वेशुकाच जन्मले. नंतर राणीने दोघां जुळ्या मुलांना नदी काठी पुरून टाकायला सांगून एका म्हाताच्या दासीला पाठविले. त्या ~~दिला~~ दिला मोठे घोरले यक्षिस देण्याचे ~~पण~~ पण राणीने दिले आणि बजावून सांगितले ~~या~~ या कानाची गोष्ट त्या कानाला कळली ~~तिला~~ तिला फाशी देण्यांत येईल.

दासी, राणीने सांगितल्याप्रमाणे रात्री काळास पडल्यावर दोघां मुलांना उचलून घेऊन नदी काठी गेली. पण गोजिझाण्या सुंदर

मुलांना जिवंतपणे पुरून टाकणे मनाला पटेना. ती मुलांना नदी ठेवून देऊन निघून गेली. एक कुमारीण चिकण माती घेऊन तिचे आला होती. ती दुकून ते सर्व पहात होती. तिने त्या दासीला ओळखले. पण ती काही बोलली नाही. दासी निघून गेल्यावर कुमारीणने जवळ येऊन पाहिले. दोन मुले तुकतीच जन्मलेली तिच्या दिसली. ती विचार करू लागली, ही मुले या म्हातारीची असणेच नाही. तिच्या हे आठवले. राणीचे बालपणजवळ आल्याचे तिने ऐकले

होते. तिच्या मुलांना दासीने नदी काठी घसे कां टाकले. तिच्या उमगेना.

नास्त विचार करीत बसण्यापेक्षा राजाच्या दोघां मुलांना उचवून त्यांचे करण्याचे ठरविले. ती मुलांना घरी घेऊन गेली.

राजधानीमर नातमी पसरली की राणीच्या पोटी बेटक झाले. इंदुमतीच्या सर्वांत अधिक दुःख झाले. हाहे कसे कळेल. बेटकांना जन्म देणाऱ्या माईला राणी म्हणून अंतःपुरात ठेवणे राजाच्या डक्यास्पद वाटले. त्याने सनात बांधून तिच्या तेथे पाठवून दिले.

कुमारीणच्या घरी दोघे मुले म्हातारीची मोठी साळी होती. इतकी सुंदर मुले तिच्या हाताबद्दल लोक कुमारीणचे अमिनंदन करीत.

कित्येक वर्षे लोटली. राजा इंदुमतीला रानांत सोडून आला दिवसापासून त्याला मानसिक व्याधी झाली. त्याला संसाराचा वीट आला. व ज्योतिषी धावरले. ते राजाला म्हणाले—“प्रहदशेमुळे हे सर्व होत आहे. म्हणून सोन्याचे बेटक करून

ब्राह्मणांना त्यांचे करावे आणि प्रह- शांति करावी.”

राज्यमर दुर्बदी पिटविण्यात आली. राजाने संतर्पण आहे. कुमारीण- कडे बाढणाऱ्या मुलांनी तिच्या विचारले— “हे संतर्पण म्हणजे व राजा ते का करीत आहे !”

कुमारीणने जवपासून इतीपर्यंत खरी गोष्ट सांगून टाकली. म्हणाली—“राजाच्या मोठ्या राणीला मृत झाले नाही त्याने दुसरे केले. तिच्या जुळे झाले. मोठ्या राणीने राणीची मान ज्वापी म्हणून त्या मुलांना नदी काठी नेऊन टाकले आणि बेटक आणून ठेवून राणीला बेटक हात्याचे सांगितले. राजाला वाटले हातून काही तरी पाप पडले आहे. म्हणून त्याने सोन्याचे बेटक करून रान वेटे आणि त्याबरोबर हे संतर्पण करीत आहे.”

“मग राजाची मुले कोठे आहेत !” मुलांनी विचारले.

“आहेत, सुरक्षितपणे व सुखाने कोठे तरी नांदत आहेत, म्हातारीचे मोठे होत आहेत.” कुमारीण म्हणाली.

“तर मग आपण जाऊ या संत- र्पणासाठी !” मुलांनी विचारले.

“जाऊ या !” म्हणाली कुमारीण. ती भवन गेली नाही. तिने मानीच्या काही बाहुल्या करून त्यांच्याबरोबर संतर्पणासाठी पाठवून दिल्या व काय करायचे त्यांना नीट समजावून सांगितले. दोन्ही मुले बाहुल्या घेऊन संतर्पणासाठी गेली.

जेवणाच्या वेळी त्यांनी त्या बाहुल्याला बाहुलीला आपल्या पंक्तीत बसविले आणि बाढणारांना आणखी दोन पाने रपांच्या-

साठी देवायला सांगितली. त्यांना वाटले नाही तर आम्ही सुद्धा जेवणार असे देखील त्यांनी सांगितले.

ती चासमी राजाच्या फानावर गेली. राजा तेथे आला. मुलांना पाहून त्याचे हृदय उचंबळून आले. म्हणाला—“अरे वेळानो! बाहुल्या का जेवतात! इष्ट नये बाळांनो!”

लगेच मुलांनी विचारले—“का नाही जेवत? कोणा बाईला भेटूक होतात? तरी तुम्ही गेवले आहे का कधी? राजाने धाकट्या राणीला पाठविले.”

राजाच्या आश्चर्या वाटले तो मुलांना प्रेमाने बोलावून आपल्या महालात घेऊन गेला आणि त्याने त्यांना विचारले—“कोणी र सांगितले तुम्हाला की राणीला वेडूक झाले म्हणून?”

“का, आमच्या बाकीने!” मुले म्हणाली.

राजाने कुमारणीला बोलावून तिला सर्व हकीगत विचारली. तिने नदीकाठी त्या दोघां लहान मुलांना उचलून कसे लहानाचे मोठे केले सांगून इतर माहिती म्हातान्या दासीला विचारायला सांगितली. म्हातान्या दासीने भीतभीत सर्व सरे सांगितले. तेव्हा राजाला ती मुले त्याचीच आहेत, हे कळले. त्याने राणीला रावात जाऊन आदरपूर्वक बोलावून आपले आणि मोठ्या राणीला दिला. त्याने मुलांचा चांगल्या प्रकारे सांभाळ करण्याबद्दल कुमारणीला बक्षिस दिले.

त्यानंतर राजाची प्रकृती सुधारली व त्याने प्रजाहिताची पुष्कळ कामे केली.

रघूना गाठ पटली

एक गावी शिवू नावाचा व्यापारी असे. फार उशिरा पत्नी ठळक्यावर एक झाला. त्यांनी त्याचे कुमारदास असे ठेवले. कुमार दास दारुणामुळे फार इष्ट होता. त्याला पाचवे वर्ष झगले तेव्हा त्याला अक्षराभ्यास करविण्यात आला. पण तो झालेन जायची करून घरीच बसून राही. मुलगा अशिक्षित राहला तर आयुष्यभर रडत रहावे लागेल असा विचार करून आईवडिलांनी त्याला पुष्कळ समजावून सांगण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. सर्व फुकट. शेवटी अगदी नाहकाजाने एकदां चापाने त्याला पडवून काढले. आईमुद्दा रागावली. दिवसो कुमारदास कोणाला काही

निर्यादियाय कर सोडून निघून गेला. शिवूने पुष्कळ शोध केला, पण कोठे नाही.

शिवूला दुसरा मुलगा नव्हता. पण कुमारदास केव्हांतरी परत येईल, असे त्याचे सांगे. उतार झाले होते. हिंदूने फिरणेदेखील वाट लागले. तेव्हा शिवूने राम नावाच्या नोकराला घरी ठेवून घेतले.

राम, शिवूला कोणत्याही प्रकारचा त्रास होऊ नये या गोष्टीचा काळजी बाही. अगदी स्वतःचा मुलगाच वागतो तसा राम वागे. तो विश्वासपात्र तर होताने. दुष्टार व समजुतदार पण होता. शिवू त्याला 'गण' एवजी रामदास म्हणू लागला. त्याच्यावर त्याचा इतका विश्वास की

शिवूने रामदासला आपल्या घरच्या
गहान गुप्त गोष्टी सांगून
ठेवल्या. शिवूच्या घरी दिव्यान् पिळ्या
एक गुप्त स्वजिना होता. फक्त शिवूलाच
त्या स्वजिन्याची माहिती होती. एकेदिवशी
ते गुपित रामूला शिवूने कळविले.

शिवू त्याची बायको दोघांना
वार्षिक्य आले. रामूने सर्व प्रकारे त्यांची
बर्दास्त ठेवली. शेवटपर्यंत शिवूला कुमार
परत चेईत वाटत होते तो
आपल्या स्नेहीमंडळी नातेवाईकांना तसे
सांगे पण.

एके दिवशी एक मनुष्य आला. त्याने
तीस वर्षांचे असेल, रामूला तो
म्हणाला—“मी कुमारदास आहे.”

“ओहो, असं का! फार छान आपलं घर
पहायला चला, माझ्याबरोबर.” असे सांगून
रामू एकामागून एक खोली दाखवू
लागला. दोन खोल्यात काही एक नव्हते.
एका खोलीत खुंदीला सदरा टांगलेला
होता. दुसऱ्या एका खोलीत तीन मोठमोठी
मांडी होती. एकांत तांदूळ, दुसऱ्यांत तिलट
आणि तिसऱ्यांत होता. त्या खोल्या
दाखवल्यावर रामू त्याला म्हणाला—“तु
कुमारदास नसून तोतया आहेस. आल्या
वाटेने निघून जा. नाही तर मी गांवच्या
कोतवाखाला कळवून करवीन.”

तो मनुष्य पावकून काही वेळ रामूच्या
तोडाकडे राहाला. नंतर कांढों
उत्तर दिव्याशिवाय निघून गेला. तो
स्वजिन्यासाठीच आला होता.

असेच दोघे तिघे स्वतःला ‘कुमारदास’
सांगून आले. त्यांच्या पैकी काही
पंचवीस वर्षांहून मोठे होते. रामूने कोच
त्यांना परत पाठविले. तीस वर्षांहून
मोठे होते त्यांना रामू दाखवी.

असेच माणसी काही दिवस गेले.
रामूला एक मनुष्य एक माई एका
मुलाला घेऊन येत असलेले दिसले.
माई इकडे तिकडे पहात येत होती. त्या
मनुष्याची नजर मग विललेली होती.

रामूला शहातांच मनुष्याने रामूला
विचारले—“हल्ली शिवदास रहात
नाहीत का!”

“होय, शिवदास मांचेच आहे.
पाहिजे!” रामूने विचारले.

“ते बरे आहेत ना! हिंदात फिरतात
ना? मी माशी बायको त्यांना भेटायला
म्हणून आलो आहो, मनुष्य म्हणाला.

“कोण तू!” रामूने विचारले.
“मी कोण व माचे तुला काय?
मी जगभर घटकतो.” तो मनुष्य म्हणाला.

“ठीक, ये माझ्याबरोबर आता. मी
शिवदास व त्यांची पत्नी यांची भेट
घालून देतो. त्या माईला व मुलाला बाहेर
बऱ्याचाने बसू दे.” रामू म्हणाला आणि
त्या माणसाला घर दाखवू लागला.

शिकण्या खोल्या पाहून तो मनुष्य काही
तरी पुढपटला. खुंदीवर टांगलेला सदरा
हातांत घेऊन मागे पुढे करून तीट पाहिला
कुमार आला आहे.

माणि इसला. नंतर
मांझ्यांच्या खोलीत तान्दलाचे भांडे विसताच
पहात बराच वेळ उभा राहाला.

“कसका विचार आहे!”
रामूने त्याला विचारले.

“एक गोष्ट आठवली. पण तुला ती
सांगण्याची गरज नाही.” तो मनुष्य
म्हणाला.

नंतर रामू त्याला शिवदास त्याची
बायको दोघे होते त्या खोलीत घेऊन गेला
आणि त्यांना म्हणाला—“तुमचा मुलगा
कुमार आला आहे.

दोघे न्हावारा न्हातारी निरनिराळ्या फलगावर खेळत होते. त्या माणसाने दोघांकडे न्याहाळून पाहिले व "वाई" म्हणत न्हातारीला मिठी मारली.

परंतु शिवदासच्या मनात शंका राहून गेली. तो तसे म्हणाला—"तू कुमारदास ! आजपर्यंत कित्येक जण आले, मीच कुमारदास असे म्हणत. कारण मला मोठी टेव आहे हे त्यांना ठावे होते. परंतु रामूने त्यांना समजावले. चोर आहेत. ओळखले होते."

"खजिन्यातल्या टेवी मारीच पायचे असते तर मी या पूर्वीच असतो बापा. तांदुळाच्या मांड्याखाली आणखी एक मांड टेवले आहे हे मला माहीत नाही का ! मी तुम्हा लोकांना फक्त भेटण्यासाठी व नमस्कार करण्यासाठी वायकोळा

मुलाला घेऊन आलो आहे. इतक्या दिवसांनी मला तुम्ही ओळखणार नाही खाची कल्पना होती. परंतु माझा लहानपणाचा सहरा अजून खुंदीला रांगला आहे. त्यावरून तुम्हांला माझी आठवण येत होती असे मला वाटले व खूप आनंद झाला." तो मनुष्य म्हणाला.

आता मात्र शिवदासच्या मनातली शंका नाही. रामूकडे बोट दाखवून तो म्हणाला—"इतके दिवस यानेच तुम्हा मागील रामून आम्हांला न्हातारणी हातभार दिला. आता माऊन मानून दोघे आनंदाने रहा."

कुमारदास त्या दिवसापासून वायकोळा मुलाला घेऊन घरी राहू लागला. रातवाचे कोड कौतुक करण्यात न्हातारणी न्हातारा व न्हातारी आपले सर्व दुःख विसरले.

अब्जुलानचा मेंढा

अब्जुलान नांवाचा एक मनुष्य अंगाने वाढदांड होता. त्याला वायकोळा भाजून घाली पुरत नसत. तो गाव गाव हिंडे व जे मिळे ते खात राही. कित्येक दिवस तो फिरकत देखील नसे. दहा दहा बारा दिवस बाहेरच राही.

एकदा तो घरी आला तेव्हा वायकोळा खूप रडली. म्हणाली—"तुम्ही कोठे तरी निघून आणि मला एकटीला घरात मुलीच करमत नाही. घरांत कुत्रा, बकरी, मांजर असले तरी गोडे करमेल."

अब्जुलानात एक मेंढा चिकत घेऊन वायकोळा आणून देऊन म्हणाला—"हा राहील घरी. याला खायला घालीत

जा. तुम्हा जाईल पशेत." अब्जुलान म्हणाला आणि पुन्हा निघून गेला.

तो मेंढादेखील अब्जुलाना 'मोठा भाऊ'च निघाला. दिवसभर बाहेर फिर आणि शेजारच्या लोकांच्या शेतांत शिरून मिळे ते खाई. लोकांच्या तक्रारी येऊ लागल्या. अब्जुलान आस्थावर वायकोळा त्याला म्हणाली—"कदाचित् ठेवला आहेत बरं मेंढा आणून ! परसाल एक पान राहाऊ असेल तर शपथ. इतरांच्या कागाळपा रोज कानावर येतात. बिकून का नाही टाकीत कोठे तरी कसायला ?"

अब्जुलान त्याच वेळी एक मित्र आठवला. तो कोठे तरी कचरस्तानांत रहात होता. कोणी आपल्या आंगठ्याला मूठमाती घासला की त्याला मैसे देत. अब्जुलान आपला

मेंदा घेऊन त्याच मित्राकडे गेला आणि त्याला म्हणाला—“दोस्त! अजाने याद केल्यावर त्याच्या हुकमाप्रमाणे त्याच्याकडे जावे लागेल. मला मूठमार्ती वायच्यावेळी तुला जे थायचे ते मी आर्चाच देऊन ठेवतो. हा मेंदा ठेवून दे.”

अब्बूच्या दोस्ताला त्यात नुकसान काय वाटणार! त्याने ठेवून घेतला मेंदा.

दोनतीन महिन्यांती अब्बू कनरस्तानाकडे गेला तेव्हा मेंदा साऊन विऊन खूप माजला होता. वाटले की आपण मित्राला फुकटांत देऊन टाकला मेंदा हा. म्हणून परत घेऊन जायला युक्ती केली पाहिजे.

एके दिवशी रात्री, बोहा उछिरांच अब्बू आपल्या मित्राला भेटायला गेला. म्हणाला—“मित्रा, ऊठ लवकर.”

“कोटे! कशाळा!” अब्बूच्या मित्राने चकित होऊन विचारले.

“मी परदेशी चाकलो आहे. मी शेजारच्या बाजारी मुलाला औषध म्हणून एक गोळी सायला दिली. तो थोड्या वेळा पूर्वीच मेला. म्हणून येथे राहालो तर जिवावर बेतणार.” अब्बू म्हणाला.

“तुला परदेशात जायचे आहे तर मा. मी कशाळा येऊ तुझ्याबरोबर रे!” मित्राने होऊन विचारले.

“तुला पुरेच टाकलं पाहिजे भाभी. मी तुला पहिल्यानेच मेंदा नाही दिला.” अब्बू म्हणाला.

“मला काय करायचा आहे तुझा मेंदा! घेऊन जा तो.” मित्र घाबरून म्हणाला.

अब्बू “बरं बाबा!” अहं म्हणत आपला मेंदा घेऊन गेला.

जशास तरसें

एका गांवी कामेश नांवाचा एक युवक रहात असे. त्याला बाईबंदी नव्हते. त्याला एक बहिण होती सावित्री होते. तिचे दम देण्याची जबाबदारी नेऊन पडली. त्याने योग्य दर पाहून तिचे दिले. सावित्री सासरी निघून गेली.

कामेशच्या बायकोचे नांव शांति होते. पण कामेशच्या कौटुंबिक जीवनात शांति नव्हती. त्याला बायकोचा स्वभाव चांगला फक्तला होता. म्हणून त्याने देखील बहिणीला माहेरी बोळाविले नाही.

सावित्रीला नावाचे प्रेम तिच्यावर आहे हे माहीत होते. पण तिला नेहमी मनात मनांत दुःख वाटे की भावजयीच्या स्वभावामुळे तिला माहेरी बापे शक्य नाही.

बराच काळ लोटला. सावित्री तीन मुलांची आई साळी होती. कामेशका पण मुले वाळे होती. फार वाटे की आपण बहिणीला माहेरी कधी बोळाविले नाही. बायकोच्यासमोर त्याला हात टेकावे.

एकदा कामेशला सावित्रीचे पत्र मिळाले. तिचा नवरा कोटे नांदेर गेला असता त्याच्या घराला लागली. त्या स्थितीत तिला माहेरी येण्याशिवाय दुसरा उरला नाही. सावित्री परी आली तर तिला भावजयीची नोरणी ऐकून घ्यावी लागतील, तेव्हा स्वतःच तिच्या गांवी जाऊन तिला जी हवी ती करावी या हेतूने कामेश कोणाफडून तरी कर्ज काढून पैसे घेऊन जावे विचाराने घराबाहेर पडला. त्याच-

धुपाकूळ घालीत आहेत. हक्का की चूत देखील घरात पेटत नाही." जसे म्हणत तिने मुलांच्या भक्कन पाणी जाणून ठेवले आणि नणदेच्या मुलांना म्हणाळी—"प्यारे बालांनो!"

सावित्री जेव्हा घर देखील तेथे थांबली नाही, ती उन्ट पावली एक गाडी घेऊन सासुरच्या गावी निघून गेली.

सावित्रीचा भाऊ कामेश्वर कोटून तरी काज घेऊन परत येत असता त्याला वाटेत गहीण परत जात असलेली भेटली. तिच्या त्याला घडलेले कळले. त्याने बरोबर जाणलेले पैसे तिला दिले आणि म्हणाला—"दोन दिवसांनी येऊन सर्व ठीक करतो. जसे सांगून त्याने बहिणीला निरोप दिला.

ती घरी आला, पण बायको या ना त्या संदर्भात नणंद येऊन गेल्याचे आपल्या नकऱ्या नकळ बोवली देखील नाही.

देवयोग असा की दुसऱ्या दिवशीच शांतीच्या माहेरचे एक पत्र भाळे की तिच्या माहेरच्या घराला आग लागली व सर्वांना रस्त्यावर येऊन रहावे लागले आहे. मुद्देवाने कोणी आगीत नाही.

पत्र वाचून शांती खगळी. त्यावेळी कामेश्वर वरी नव्हता. धोक्या घेऊन परत आला तेव्हा बायको इत असलेली त्याला दिसली. त्याने तिला विचारले—"एका एकी असे काय घडले!"

शांती देऊन म्हणाळी—"एक ठरवून या. गेले पाहिजे मदतीला. आपल्या जवळच्यांना मदत घ्यायची तर परक्यांना का!"

"अग पण, आपण जाणबरोबर होईल का! जांबई असा प्रसंगी एक छटांवर आलेले पाहून त्यांना वाटेत! त्यांच्या दुःखावर हागण्या देण्यासाठीच मी आलो अस नाही का वाटायचे त्यांना! मदत सांग, मी करतो जाऊन एकटा."

शांतीला थोडे नरं वाटले. तिने भरांत मोकळी भांडी दिली. डाळ, तांदूळ, फणीक, मीठ, मसाला, तेल, नूप जे काही परत होते ते दड्यात किंवा सांठ्यात दिले. कामेश्वर ते सर्व सामान गाडीत निघाला.

पण तो ते घेऊन सासुरवाडच्या गावी गेला नाही. तो आपल्या बहिणीच्या

गावी गेला. चार दिवस राहून तेथे बहिणीने घर बांधून झाल्यावर बायकोने दिलेले सर्व सामान बहिणीला देऊन परत परी निघाला. सुपारास सावित्रींना नवरापण घरी परत आला होता. सगळ्यांच्यावेळी मेहुण्याने येऊन जी मदत केली त्याबद्दल त्याने मेहुण्याचे आभार मानले.

तिकडे शांती नवरा आज येईल उद्या येईल म्हणून वाट पहात होती. दोन दिवस तो आला नाही तेव्हा ती स्वतः गाडी ठरवून मुलांना बरोबर घेऊन माहेरी निघून गेली. तिच्या माहेरचे जळले

नव्हते. किंवा साड्यालाही त्यांना रहावे लागले नव्हते. तिचा नवराण तेथे कळले.

"कोणी सांगितले तुला की घराला लागली लागली ! स्वप्न विम पडलं की तुला !" आई बडिलानी तिका विचारले. नंतर "आलोच माहेस तर रहा चार दिवस आणि जा मग," असे पण ते म्हणाले. पण ती माहेरी राहाली नाही व उरुट पावली घरी निघाली. सोंपयंत कामेश बहिणी कडून घरी परत येऊन पोचला होता.

"कोठे गेला होता हो ! आणि बरोबर एवढे सामान बांधून दिलं होतं ते सर्व कोठे आहे !" तिने विचारले.

"मी तुम्हा माहेरच्या गावी जात होतो की कावळ्याची एक भाड आली

व त्यांनी सर्व सामान फुल्ले केले. एक की दोन मी उडवून लावायला हजार तरी असतील. मलाच ठवके सोडून साहे नाही, हे नशीब समज. कामेशने लोणकणी दिली ठोकून."

"कावळे सर्व गाडी घेऊन गेले म्हणे. दोकता काय ! खरे तरी वाटेक का कोणाला ! हाकं आई ना ठिकाणावर !" बावकोने धोडे रागांतच विचारले.

"या कळिमुगात काय होत नाही ! उंदरांची कावळ्यांची भाड कधी उंदीरांमुळे चूक पेटत नाही परत तर कधी कावळे गाडीच उचलून नेतात." कामेश शांतपणे

ते उत्तर ऐकून सावित्रीला मुस्कट्यात मारण्यासारखे झाले. तिने काही उत्तर दिले नाही व घरांत निघून गेली.

पाहिलं हो पाहिलं

एका गावी नास्तिक रहात असे. त्याचा देवावर नव्हता. त्याची बाम्को नास्तिक होती व उद्दीपक मुसगा पण नास्तिक होता.

एकदा नास्तिकाचा भाकटा मुसगा आजारी पडला. औषध पाणी सर्व झाले. पण गुण पडला नाही. नास्तिकाचा शामला नावाचा एक शेजारी ऐकून सांबाच्या देवळातून अंगारा घेऊन आला. तो देवाचा भक्त होता. थोडा अंगारा, आजारी मुलाच्या कपाळाला लावून तो स्वा मुलाला म्हणाला—"बाळ, पावरू नकोस हो. तू बरा होशील." काही दिवसांनी तो सरोवरच चांगला बरा झाला.

नास्तिक आपल्या शेजाऱ्याला म्हणाला—"अंगारा भक्त लावल्याने मुलाला बरे नाही

वाटले. पद्दिव्याने दिलेल्या औषधाना थोडा उक्षिरा गुण पडला असावा."

परंतु नास्तिकाचा मुसगा उद्दीपक याच्या मनात देवावर विश्वास बसू लागला. वहाटे उडून स्नानादि आटोपून देवदर्शनाला विचार लागला. पण रापाची भीती त्याला होती. म्हणून त्याने घेतला. शामलाल म्हणाला—"देवाच्या दर्शनालाच गेलं पाहिजे असं नाही. मनात विश्वास असला नामस्मरण घरात केळ तरी देव पावतो. नित्य नियमितपणे देवदर्शन करून येणाऱ्या भक्ताच्या कपाळी लावलेले भक्त पाहिलं तरी देवदर्शन शास्त्राने लागते."

दिवसापासून उद्दीपक स्नान शामलाल घरी परत येईपर्यंत त्याच्या

दर्शनासाठी वाट पहात दारात बसून राहो. पाण्याचा एक थेंब देखील धात नसे.

काही दिवसांनी शामलाक कोटेश्वरी बाजाराने उद्दीपकला भेटला त्याने त्याला विचारले "कम नाचू शालं का देवदर्शन?"

"तुम्ही सांगितल्याप्रमाणे देवदर्शन झाले नाही मक्तदर्शन नियमितपणे घडत आहे. मक्त वर्षाने शारवाशिवाय मी तोंडात पाणी देखील घेत नाही." उद्दीपक म्हणाला.

"ठीक, देव तुम्ही कसपाण करीत, जल आज दोघे देवळात घाल." शामलाक म्हणाला.

दोघे देवळामध्ये गेले. पण उद्दीपक देवळात गेला नाही. म्हणाला—"मला देवाचा पूजा करायची हे देखील माहीत नाही." तो देवळा बाहेर एका झाडाखाली शामलाक येईपर्यंत वाट पहात उभा राहिला. तो उभा राहून पायाखालची जमीन चोटाचे उफारीत होता. तेव्हा त्याच्या हातात काही तरी आगळे. त्याने नी मागा चांगली उपरून ती बलु हातात घेतली. ते सोन्याचे नाणे होते.

शामलाक देवळामाहेर गेला तेव्हा उद्दीपक ते नाणे दाखविले व म्हणाला—

"गळा झाडाजवळ सापडले. तेव्हा शामलाक त्याला म्हणाला—" पाहिलेस तुला तुझ्या भक्तिभावनेचे मिकू लागले आहे." शामलाकने नंतर ते चांगले खावून पाहिले. त्याला वाटले की कदाचित जेवढे हे नाणे सापडले त्या जागी जमिनीत पुरलेला मोठा टेवा सापडेल.

दुसऱ्या दिवशी पहाटे काळोखातच शामलाक जागी त्याने मागा स्वपून काढली तेव्हा त्याला एकावर टेवलेले दोन हंडे सापडले. ते घेऊन विचारात होता. त्याच वेळी दुसऱ्या एका आहून उद्दीपक म्हणाला—" पाहिलं पाहिलं." असे सांगून तो तेथून निघाला.

त्याने शामलाकचे सम्भ लावलेले पाहिले होते हाताने दोन

हंडे होते हे पाहिले त्याला नित्य नियमितपणे होणारे भक्ताने दर्शन घडले नाही तेव्हा तो शोचार्थ देवळामध्ये आला व झाडाजवळ उभा राहून त्याने पाहिले. पण शामलाक वाचरला. उद्दीपकला एक हंडा देत म्हणाला—" देवाचा प्रसाद. एक हंडा तुला व एक

परंतु देवाचा प्रसाद दोघांना सारखा मिळाला नाही. शामलाकच्या हंड्यात फक्त भापरे होती आणि उद्दीपकच्या सोन्याची नाणी.

उद्दीपकला देवाचा प्रसाद म्हणून सोन्याची नाणी मिळाली असल्याचे जेव्हा उद्दीपकला वडिलांना कळले तेव्हा तो नान्दिकपणा सोडून भक्त झाला.

ईश्या

एका गावी मारुती नावाचा गरीब मनुष्य रहात असे. त्याचे स्वतःचे नव्हते व नातेवाईक पण कोणी नव्हते. कोणी काही सांगितले की तो फोटी. गांवात पूर्णसिंह नावाचा एक मनुष्य होता. त्याच्याकडे थोडी शेतजमीन होती. तरी सदा न तरी काळजी असे. मारुतीला निश्चितपणे व शांतपणे आपले काम करीत असलेला पाहून त्याच्या जणू काही पोटात दुखे. त्याचे आज्ञाही एक कारण म्हणजे लोक मारुतीची वाखाणणी करीत व पूर्णसिंहला कोणी विचारीत नव्हते. नेहमी मारुतीची खाडी व्हावी यासाठी संधी पहात होता.

कोणता तरी सण होता. पूर्णसिंह सणासाठी नवे कपडे विकत घेण्यासाठी

काही वेळे विश्रांति घेऊन उग्राडताना बाजारात निघाला. गावापाहेर पडतांना त्याला समोर मारुती विचाला.

त्याने त्याला हांक विचारले—
“अरे मारुती! कांटे रे निघालास!”

“पाटलांनी बाजारांतून काही नामान आणायला सांगितले आहे ते आणायला चाललो आहे.” मारुती म्हणाला.

“मी बाजारातच जात आहे. चळ, बरोबरच जाऊं पूर्णसिंह म्हणाला.

तोच बरोबर जात असता पूर्णसिंहाच्या मनांत एक दुष्ट विचार आला. त्याने विचार केला, जमले तर मकीच मारुतीची गावभर नाचकी होईल.

ऊन वाडले तेव्हा पूर्णसिंह मारुतीला म्हणाला—“आतां फार नको चालायला.

वर थोडा वेळ आडाखाली वसू. थोडा आराम जाऊ पुढे.”

मारुतीने होकार दिला. त्याने खांब्या-करचा पंचा काढून आणि शाळा. स्वभावाने असल्यामुळे जमिनीला अंग टेकताना त्याला शोष लागली आणि थोर पूर्णसिंहाने त्याच्या लिखातून पैसे काढून घेतले आणि लिखांत ठेवले.

पूर्णसिंहने काम चोरी करण्याच्या हेतूने केले नव्हते. बाजारातून सामान आणायला पैसेच नसले म्हणजे

आणणार! पाटलांच्या चांगल्या शिब्या खाण्या लागतील. पूर्णसिंहनेच मारुतीच्या लिखांतले पैसे काढून घेतले असे कोणी म्हणूंक ही. मारुतीला संशय तरी म्हणण्याची धाची छाती होणार नाही, हे पूर्णसिंहाला चांगले होते.

मारुती उदर्यापूर्वी तो निघून गेला तर संशय मिळाली असती. म्हणून तो पुढे गेला नाही. बाजार येईपर्यंत बरोबर जाऊन नंतर निराळे जायचे त्याने मनाशी ठरविले होते.

ते झोपले होते त्या शाळावर दोन माकडे बसली होती. मारुतीच्या शिक्षानून पूर्णसिंहाने पैसे काढले ते माकडांनी पाहिले होते. किती झाले तरी ती माकडेच. पूर्णसिंहचा डोळा लागल्यावर माकडे शाळाच्या स्वाली उतरली आणि त्याच्या शिक्षानून पैसे काढून त्यांनी ते पैसे मारुतीच्या शिक्षात ठेवून दिले. नंतर शाळा परस्परांकडे पाहू लागली, जणुंकाही त्यांनी काहीतरी मोठे केले होते.

काही वेळाने पूर्णसिंह २ मारुती दोघांच्या शोषा मोढल्या. दोघे बाजारांत निघाले. बाजारांत पोचल्यावर “आतां तू आपले कर मी आपल्या कामाला जातो.” असे सांगून पूर्णसिंहाने पाय

तो दुकानांत गेला. एक भोतरजोडी निवडली. पैसे देण्यासाठी शिक्षात हान पातळा तर शिक्षा रिकामा. मारुतीने पाटलांनी उ सांगितले होते ते सर्व सामान विकत घेतले. तरी शिक्षाच पैसे ठरले होते व ते पुष्कळ होते. त्याने स्वतःसाठी एका कापड विकत घेतले आणि पाटलांना जाऊन म्हणाला—“काम सांगू पाटील! माझ्या शिक्षात इतके पैसे निघाले मी स्वतःसाठी एका कापड विकत घेतले.

पूर्णसिंह रिकाम्या हाताने बाजारांतून परत आला. पैसे गेल्याचे तो कोणावरून काही नाही. विचार केल्या मारुतीसारख्या निष्पाप माणसाला कसविण्याचा विचार मनांत आपल्याबद्दल देवानेच शिक्षा असावी.

रुक्मिणीच्या लग्नाची चातमी लागून नारद निवून गेला. कृष्णाने आपल्या स्नेही व सद्गुणारी मंडळाना पोलाविले आणि म्हणाला—“मुनींनी काही सांगितले ते सर्व तुम्ही सर्वांनी ऐकलेच आहे. मग चला आपण कुंडिनपुराला निघू या. तुम्ही सर्व आपली वाढने व सैन्ये सज्ज करा. सैन्याच्या जमभागी साम्यकीने रडावे, मध्यभागी चलताने आणि सर्वान्या शेवटी उपमेनाने. मी आपली शस्त्रांचे घेऊन दारूक बरोबर पुढे जातो. शिशुपात व स्वामीचा समाचार घेऊन रुक्मिणीचे हरण करतो.”

कुंडिनपुराला सर्वांनी निघावयाचे आहे हे जाहीर करण्यात आले. सर्व तयारीला लागले. कृष्ण पुढे निघाला. तो कुंडिन पुरातजीक तेव्हा राजा भीष्मक कृष्णाच्या स्वागतासाठी समीरा आला. त्याने त्याचा मर्मप्रकारे सत्कार त्याने त्याचा मर्मप्रकारे सत्कार नगराबाहेर त्याची उत्तरण्याची व्यवस्था केली. विवाहासाठी हजार असलेले राजे कुज्याला आलेला पाहून निश्चिराळ्या प्रकारे तर्कवितर्क करू लागले.

“कृष्ण, शिशुपालाच्या आतेचा मुलगा आहे ना! म्हणून आज असेल त्याचा विवाह पाहायला.” असा कित्येकांनी तर्क लावला.

माझा जन्म सार्थक झाला. आता दुष्टांनाच
भाय्य केव्हां येईल! रुक्मिणीच्या
मनात हे विचार चालू होते. त्याच्या शोषाचे
साहसाचे दर्शन करून आपल्या सखींना
य मैत्रिणींना सांगू लागली. तिच्या मनाचे
दुःख भासलं जायले. तिच्या फिक्कट
चेहऱ्यावर पुन्हा गुलाबी रंग आणायला
शेवटी.

कृष्णाने कोण आले आहेत, त्या
समारंभ केव्हा आहे रंगीत गोष्टीकडे दुर्लक्ष
केले. रुक्मिणीची आपली भेट केव्हा
य करी पण शकत. रुक्मिणीने अपहरण
करणे प्रयत्न केला. तिच्या या
संकटातून सोडविण्यास होईल, असे
त्याला वाटले. हे सर्व करण्याचा ती विचार
करीत आहे खरा, रुक्मिणीने गाझ्यावर
खरोखरच प्रेम दाखवली नाही, नको का
फक्त्यायला! तिच्या डोक्यात गाझ्यावरच्या
प्रेमाची एक झळक तरी होती पुरे.
स्वतः अश्वदेव आढवा उभा राहता तरी तिला
मी सोडवून आणीन.

दिशा फाकू लागल्या. मोठेरे कमळावर
भुंजार करू लागले. चक्रवाकांच्या डोक्या-
वरची रक्त अंधेरी लोपली. हंस सरोवरात
विहार करू लागले. सूर्योदय पण झाला.

कृष्ण स्नानादि आहोपून व उज्जालंकर
करून रथात बसून आपल्या अनुयायां-
सह निघाला.

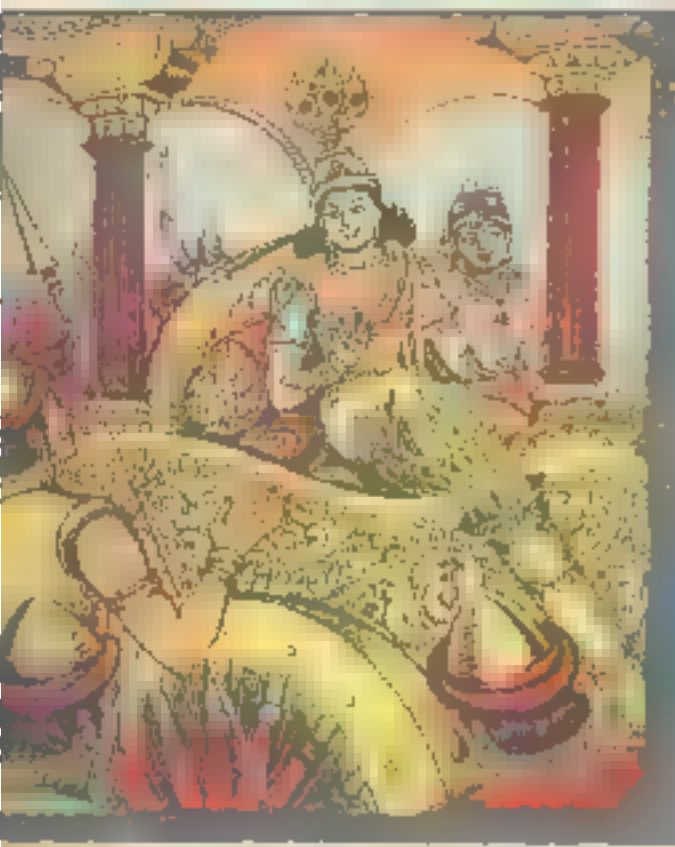
राजवाड्यात रुक्मिणीला सजविण्यात
आले. तिला पांढऱ्यात घेऊन निघून सर्व
सखी गौरीदर्शनासाठी तिला घेऊन निघाल्या.
देवळासमोर आगळी ठेवून सर्व मैत्रिणी-
बरोबर रुक्मिणी देवीच्या दर्शनाला देवळात
गेली. तिने देवीसमोर प्रणम ठेवून मनातल्या
मनात शर्पणा केली "हे देवी! माझ्यावर
कृपा कर. मी कृष्णाच माझे होतोय.
असा मला वर दे."

देवांचे दर्शन करून रुक्मिणी देवळा-
बाहेर आली. देवळापासून पायउठत येऊन
होती. तेव्हाच रुक्मिणीच्या जमन तसे आला.
त्याने अगदी प्रथम देवी रुक्मिणीला
देखून नमस्कार केला. सर्व सखांच्या मागण्यांवर
उभी येऊन रुक्मिणीला पाहून, और-
सागरातून लक्ष्मी बाहेर पायी तशी ती
कृष्णाला भासली. जिल्ह्यात तिच्या सारखी
दुसरी कोणी सुंदर असणे नाही, असे
त्याला वाटले. त्याने तिच्या सोबतच तिच्या
पुष्कळ ऐकले होते. पण प्रत्यक्ष पाहल्यावर
ती त्याला स्वतःच जन्म सुंदर दिसली. आता

मनाला आवरणे शक्य नव्हते. ती आपलीच
व्हावी असे असेल तर तिने हरण पाहण्यास
सुंदर सखी व स्थान मिळणे शक्य
नाही, असे त्याने मनाशी ठरविले.

रुक्मिणीने त्याच क्षणी कृष्णाला सर्वांस
प्रथम पाहिले. तिच्या सखींनी हाच कृष्ण
म्हणून तिला दाखविल्यावर तिने डोळे भरून
पाहिले व त्याची मूर्ति आपल्या हृदय-
मंदिरांत स्थापन केली. आजपर्यंत ज्या कृष्णाचे
ध्यान ती करीत होती त्याला प्रत्यक्ष डोळ्या-
समोर पाहून ही देहभानच विसरली. तिची ती
स्थिति पाहून तिच्या मैत्रिणी थोड्या वाचरल्या.

इतक्यात बलराम सात्वकी इत्यादिकां बराबर तेथे येऊन पोचला. कुष्णाने मनात ते काही योजना होणे न त्याला कळविले, आणि जास्त वेळ विचार न घालविता कुष्णिणीला शेता तेथे धावला. त्याने कुष्णिणीला भेटून तिला उत्कट फुल-सारखे रथात ठेवले. कुष्णिणीच्या सर्व सखी धावतून गेल्या. कुष्णिणीच्या रक्षणासाठी उमे असलेले सैनिक धावले, पण बलरामाने एक मोठे झाड उपटून मध्ये टाकले आणि त्याला अडविले. नंतर त्याने त्याच झाडाने त्या सर्वांना शोडवून काढले. ते सर्व पळून गेले.

या सर्व घटनेचे उग्रसेन, मात्वकी शतधुत, विदूरथ, प्रसेनजित इत्यादिकांस कळले. ते सर्व बलरामाच्या मदतीला सैन्य घेऊन धावले. ते म्हणाले—“तु इकडची काळजी मुळीच करू नकोस. रुक्मिणीला घेऊन तु सरळ द्वारकेला जा.”

इकडे कुष्ण निघून तयारीत असता व भादव वीर युद्धाला तयार होऊन मळ उभे असताना तिफडे रुक्मिणीच्या रक्षणासाठी येत असताना स्वतःचा जीव राजाकडे धावले व त्यांनी कुष्णा-रुक्मिणी हाण आल्याची वार्ता भोवक, जगसंध शिशुपाल आदिकांस दिली. असे अनपेक्षित काही घडले याची स्वप्नात देखील कोणाला कळत नाही. प्राण हतक पतिस्थी व महारथी येथे असता कुष्णाने इतके वाढस करावे व आपणां अपमान आहे. त्याला स्वतःच्या शौर्याचा गर्व बाल्य असेल न तर इतर विलाच पाहिजे.” सर्व आपमान हे जोड लागले.

रामाने जगसंधाचा चेहरा लाल बुंद झाला होता. तो म्हणाला—“एक गवळ्याचा पोर येऊन राजकन्येला पळवून नेतो काय

आणि सर्व मिळून स्वस्थ दसतो काय ! हे सर्व असह्य वाटते माझ्या मनाला. मी आपले सर्व सैन्य घेऊन जाऊन स्वारी करतो. तुम्हाला वाटल्यास तुम्ही पण वरोच मदतीला या.”

बरासंधाने प्रतिज्ञा केली, “कुष्ण समुद्रात बांधलेल्या द्वारकेत ठविणारीला घेऊन गेला तर द्वारकेवर स्वारी रुक्मिणीला सोडवून घेऊन येईन. कुष्णाचा व त्याच्या साथी मित्रांना केवळ शिवाय मला केवळ पडभार नाही.”

परंतु पंडित वासुदेव याने बरासंधाला अडविले व म्हणाला—“मी तुझा दास्यतुवास येथे हजर असता न्मन वा जबाबदारी घेण्याने कारणच काय ज्ञान आणि त्या कुष्णाला हा वळून पक्ष्यांना व कोळ्या-कुष्णांना मेजवाची देतो. या गुरीवर दोन वासुदेव राहणेच नाही. मी तरी जिवंत राहीन नाहीतर तो तरी जिवंत राहील. हे पुरे की तुझा हेतू पण सिद्ध होईल. वाहून जाऊन पाहिजे तुझा, सांग.”

इतक्यात शिशुपाल बळ पारण करून उभा राहिल व म्हणाला—“बाबा ! कोणी करणाची जबाबदारी माझ्यावर आहे.”

जाण्याचे कारण नाही. हा अपमान माझा आहे. मी लढासाठी म्हणून येथे आला. त्याने माझा इत्माट भेग केला मी हा एका शब्दाने कुष्णाचा व सर्व धावदांचा ध्वंस करीन आणि मेषाचा एक नष्ट करून कीर्ति संपादन करीन. कोणी क्षत्रिय असेल तर तो परखीकडे कधी नजर लक्षी फिरवील का या गवळ्याच्या पोराने अपमान क्षत्रियांचा अपमान केला आहे. गुरां बारांत वाढलेल्या कुष्ण पशुसारखान वागणार ! म्हणून त्याचा वच करून रुक्मिणीचा वदर करणाची जबाबदारी माझ्यावर आहे.”

होते तर दुसरीकडे शकदेव व अक्रूरचे दत्तवक्राशी झाले. शिशुपाल एका तीन पाव वीरांशी युद्ध करीत होता. कृतवर्ष व पंडुक वामदेव यांचे आपसात युद्ध झाले.

बलरामाने सर्वात अधिक शत्रूंचा संहार केला. जरासंधाने पोर युद्ध केले शेवटी बलरामाने गदायुद्धात त्याला मूर्च्छित केले. त्याच्या सैन्याची त्याला उचकून घेऊन त्यात त्याने कोठेतरी नेऊन गेला. जरासंध जखम झाल्यावर सैन्याचा पीर सुटला आणि त्याचे सैन्य पळ लागले. साल्यकीने बलरामाचा गेल्याचा पिट्यावून हाकले. सल्यकीच्या सैन्याचा भावाज ऐकून कृष्णाला कळविले की जरासंध जराभव म्हणून कृष्णाने आपला पंचवक्त्र शनविला.

कृष्ण, रुक्मिणीचे म्हणून निघाल्याचे व जरासंध सैन्य नेऊन त्याच्याशी कळविले की त्याच्या सैन्याला कळविले. त्याचेही तो राजकाळाने आपल्या हातात होता. तो, त्याचे वडील राजा भीष्मक व इतर जरासंधासमोर उभा राहून म्हणाला—“नी रुक्मिणीला सोडवून आपलीपर्यंत राजधानीत पाय ठेवणार नाही.” तो आपल्या खास खास अनुयायांसह युद्धाची तयारी करून

त्यानेच जरासंध नाविकांनी घागण केले आणि रथात पुढाळा निघाले. त्याच्या माठीमागून सर्व सैन्य निघाले. रणवादी वानू लागली. त्यांनी कृष्णाला व सैन्याला शेटेतच पाठले. बलराम व सल्यकी दोघांनी आपले सैन्य सगळे कळविले व जरासंध व त्याच्या सैन्यापुढे युद्ध झाले. त्यावेळी सैन्य लहान होते व जरासंधाचे सैन्य मोठे होते. तरी जरासंधाच्या सैन्याचाच तास्त संहार होत चालला होता. नंतर द्वंद्वयुद्ध सुरू झाले. एकी कडे सल्यकी व जरासंध यांचे द्वंद्वयुद्ध

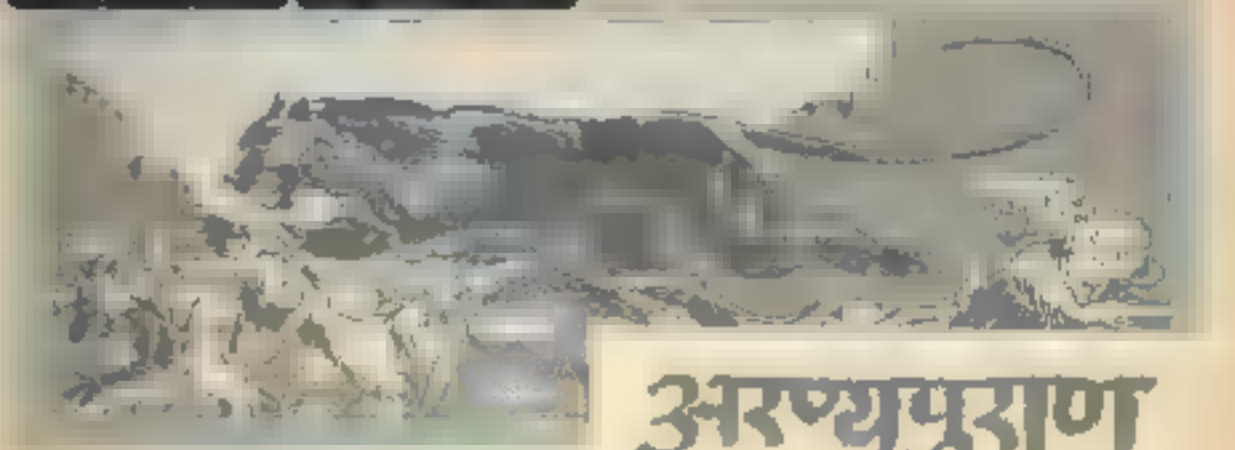

निघाला. त्याच्या बरोबर दक्षिणेकडील कित्येक राजे होते.

त्यांना कृष्णाचा रथ तमेंदेच्या काठी दुरून जात असलेला दिसला. स्वामी याकी लाकांत भागे सोडून एकटा आपल्या रथात बसून कृष्णाचा पाठलाग करण्यासाठी गेला. जवळ येताच त्याने कृष्णाच्या युद्धास आवाहन केले व म्हणाला "ए, अवघ्याच्या वारा! पळपुर्या, ते ने निघून गेले परतीचे काळीज काढून! मला तु ओळखले नाहींत घाटते मी स्वामी आहे, स्वामी. तुला जिवाच मय गसेल तर रुक्मिणीला निमूटपणे परत दे नाही. ये, माझ्याशी द्वंद्वयुद्ध कर." असे सांगून तो कृष्णावर शस्त्राष्ट फेकला. कृष्णाने क्षणार्धात प्रथम त्याच्या सारथ्याला ठार केले व रुक्मीला स्वतः अंत विवशत केले.

स्वामीची ती अवस्था पाहून दक्षिणेकडचे जे राजे त्याच्या मदतीस आले होते ते धावले व त्यांनी कृष्णावर एकदम हल्ला केला. काही वेळ वांगचे युद्ध झाले. थोड्या वेळाने स्वामी शुद्धीवर आला. तो दुसऱ्या रथात बसून कृष्णाशी युद्ध करू लागला. कृष्णाने नेम त्याच्या शस्त्रांना तीन गारले व पुन्हा त्याला अशुद्ध केले. अशुद्ध बेशुद्ध स्थितीत त्याच्या जमिनीवर पडलेला पाहून रुक्मिणीला धावत आल्यासारखे वाटले व म्हणाली

कृष्णाने रुक्मिणीने सांत्वन केले. रुक्मीला अभयदान देण्याचे रुक्मिणीने कृष्णाकडून वचन घेतले. स्वामी आपला युद्ध वेळून स्वदेशी शस्त्रांचा द्वारकेकडे निघाला.

अरण्यपुराण

[२०]

किष्काच्या तटाळा असलेल्या मोवळीच्या चारीबाजूला बसलेल्या संदकात बसून कावा व अडकुचीदार तो दग केव्हा चंद्रावर जातो अशा एकात बसले होते.

"मी पश्चिमेकडच्या भिंतीवरून सरकत येतो. माकडे काही करतील याची नाही." कावा म्हणाला.

"बरोबर म्हणतोस! वेळी जायत पण असते तर कित्ती बरे झाले असते! चंद्रावर दग येतांच मी देखील जात उडी मारतो." काळावाघ म्हणाला.

"शिकार साधावयाची आहे!" कावा पश्चिमेकडील भिंतीवरून सरकत येतो.

त्याच वेळी चंद्रावर काळा दग आला. काव्या वाघाने धुपधुप जात उडी टाकली

मोवळीच्या चारीबाजूला बसलेल्या भाकडांना आपल्या पंजांनी व अडकुचीदार दातांनी फक्त लागला.

गाकडे रागाने मोठमोठ्याने ओरडू लागली—"एकटाच वाहे एकटा. करा ठार लेकांला!" आणि वाघावर एकदम वहावहा अशी उल्ला भाऊ लागली.

पांचसहा माकडांनी मोवळीला घेरले व संगमरवरी मंडपाकडे ओढून घेऊन गेली. त्या मंडपाच्या भिंतीला वेताची फट होती. त्यातून मोवळीला त्यांनी दफलले.

"रहा तेथेच. तुझ्या मित्रांना फारून येतो वाघांनी तुझ्याशी खेळायला. होय, पण या नवघीत तुला या विशारी किष्कांनी

लुब्धः तस्मा लेभापेचा नव्हना. तो उठ्या कामनाकून त्यांना ओरबाडून किंवा चावून नमिनीवर ओळवीत होता.

मौवलीला वाटले की काळा वाय एकटा आज्ञा नसावा. जवळपास कोठे तरी अश्वक असणार... ओरडला—'पाण्याच्या कुंडा-कडे... मोठी डावी आहे, उडी मार.'

मौवलीचा आवाज ऐकून बाघाला ज्ञान येव नव्हता. तो ओर जोराने माकडांना थार माकडांना एकलीत धरीत किंवा मारीत उड्या मारीत गेला.

इतक्यात जंगलाच्या बाजूने व मितीच्या बाजूने त्याला अश्वकाचा हुंकार ऐकू आला. ते त्याला झाले तितक्या वेगाने तेथवर होते.

"आलो रे बावा! येतो वर, हे माझ्या पायासोबत सरकत आहेत." असे म्हणत देखीक जात आले.

दिसतांच माकडे त्याच्या चारी बाजूला घोंकला करून जमा झाली. अश्वक समोर येईल माकडांना नसांनी भावळून थार करू लागले. त्याने माकडावर जणुकाही हत्ताच घेतला.

त्याच वेळी पाण्यात काही तरा मोठी वस्तु पडल्यासारखा आवाज आला. त्यावरून बाघाने मौवलीला कळले माकडांचा त्याच्या जवळ आणे आता नव्हते. पाण्याच्या बाजूला उभी वेंत बाघाकडे ती पहात होती. पाण्यात टाफण्याची हिंमत एकाच्यात नव्हती.

मोठी बाघून कासाने काढला अगेल असा विचार करून बाघ दुसऱ्या सापाजवळ 'मला सोडा रे' त्याच्या लोकांना ने ऐकून अश्वक, पत्रीन स्थिता इबाध गेले तरा मादबडीतरी डम् बावळ नाही.

परंतु कावा गेला पण बाघाच्या पश्चिमेकडील मितीव वासाडी त्याला मोडा वेळ लागला. पणच तो शरीर वर चढणे सोपे नव्हते पण वर वेढा तो स्वादी सरकला याच्या बघनानेच कित्येक वेळा त्याला व माकडांचा चेंदामेंदा दोक लागला. पण पातून माकडे होती तेथपर्यंत उतरून जाणे कठीण नव्हते. त्याने शरिराला

तितक्या करून पाहिले अगलेली नाही.

माकडांची जंग जाण बाघाच्या चारी बाजूला हीवाजवळ माकडे जाणून होती. ते सर्व "माग... माग..." असे ओरडत रानटी आवाजाने खाली जे काही पडत ते ते सवे सांगत होते. त्यांनी युद्धाचे ते वर्णन कशपुष्क एकत होते. दवी एकदा मौळ्याने ओरडला मुद्दा. माकडे माकडे जेथे जेथे म्हणून होती ती जागी आणि झाडावरूनच उड्या मारीत

(सापानी) थार केले नाही तर... माकडे मौवलीला असे सांगून निघून गेली. मौवली सापांभाषेत त्यांना म्हणाला. "मी व तुम्ही एकच आहो." "आपली फडा करा खाली." सदासाप एकदम परस्पराना म्हणाले. "आणि तू जाग्या हाळू नकोस. बाही तर तुझ्याला तुडवणील." ते मौवलीला म्हणाले. मितीच्या फटीतून मौवली बाहेरचे दृश्य पाहू होता. तेथे काळवा बाघाली माकडांची झुंज होती. माकडे पाळी पाळीने येऊन बाघावर हल्ला करीत होती.

आपल्या इंधुमित्रांच्या मदतीला त्या नगराकडे पावली. झुडपांवर जे पक्षी झोपले होते त्यांच्या शोषा मोडल्या.

वाणासारखा वेगाने सरकत बेल होवा. तो वार करी मोठा डोंगरच कोसळला की काय, असे वाटे. कारण इतके वजन होते त्याच्या शरिराचे चारपुढ लांब अजगरच मनुष्याच्या छातीवर टेवून पडला तर त्या वजनाने त्या माणसाच्या छातीच्या मोडून जातील. मग अजगराने त्या माणसाच्या छातीच्या मोडून जातील. मग अजगराने त्या माणसाच्या छातीच्या मोडून जातील.

कात्राने सर्वात प्रथम करणाऱ्या माकडांच्या समाचार घेतला. दहावीस माकडे त्याच्या फटक्यानेच

गार झाली. उरलेली. “कावा, कावा, पळा, पळा!” असे ओरडत पळून गेली. कोणत्या घुगात जन्मला व त्याचे वय किती दोघा तिघां म्हाताच्या माकडांना थोडे थोडे माहीत होते. तो होता हुशार. आवाज केल्याप्रमाणे चढे व किती मोठे माकड असले तरी ठार करी. शस्त्रावर पाहून दुरून माकडांना वाटे वालकी एखादी. आदे याचे अनुमान ठावजे माकडांच्या होते. त्याच्या विळख्यात एवढा सांपडल्यावर कोणी जिवंत सुटून निघालेला कोणाच्या रेकिवांत नव्हता. माकडांपैकी एकाचीही अजगराच्या नजरेशी नजर मिडविण्याची छाती नव्हती. म्हणून माकडे पळून छपरांवर जाऊन बसली.

परंतु आतल्या आत वैरभाव वाढत होता. टिपूची भीती कमी होताच पेशवे, दौलतराव शिंदे, तुकोजी होळकर ■ नागपूरचे मोसले सर्वांनी मिळून निजामावर स्वारी केली. १७९५ च्या मार्च महिन्यात निजामाचा परामव झाला. त्याने पुष्कळ धन देऊन संधीप्रमाणे आपला प्रांतदेसीक मराठ्यांना देऊ केला. इंग्रजांनी निजामाला कोणत्याही प्रकारचे सहाय्य केले नाही.

इंग्रज व म्हैसूर यांचे परस्परार्थी होण्याचे कारण, अठराव्या शतकाच्या अखरीला हैदर व टिपू इंग्रजांच्या उल्लंघनाच्या वाटेवर राहू व फेतू सारखे उभे होते.

हैदर अशिक्षित होता, परंतु साहसी ■ शूर होता. तो म्हैसूरच्या सैन्यात एकएक पायरी चढत अनेक लढाया जिंकून पदवीवर आला होता. दळतू म्हैसूर राज्याचे

सर्व अधिकार त्याने हस्तगत करून घेतले. त्याचे हे यश इंग्रज, मराठे ■ निजाम यांच्या डोळ्यात सरत होते.

सन १७६५ मध्ये—मराठ्यांनी त्याच्यावर स्वारी केली तेव्हा हैदरने त्यांच्याशी संधी केली व नुकसान भरपाई म्हणून ३२ लाख रुपये आणि गुप्ती व साबनूरचा प्रांत मराठ्यांना दिला. १७६६ च्या नोव्हेंबर महिन्यात मद्रासच्या इंग्रज सरकारने निजामाकडून 'सरकार जिन्हे' भागून घेतले व त्या बद्दल हैदरवर स्वारीच्या वेळी निजामाला मदत देण्याचे कळू केले. अशा तऱ्हेने हैदरच्या विरुद्ध मराठे, इंग्रज व निजाम यांची फळी उभी झाली. परंतु हैदरने मराठ्यांशी अर्धीच बोलणी करून त्यांना धन दिले व त्या पैन पसंगानून स्वतःची सोडवणूक करून घेतली.

विचित्र भूत

काही जुनी गोष्ट आहे, एका

गावी यमुनादास ■ लक्ष्मी नावाचे नवरा नायको रहात असत. यमुनादास शेवकीचे काम करी. लक्ष्मी घरचे पाहून ■ दही विकण्याचे करी.

काही लोटल्यावर त्यांनी स्वस्तात एक जुने घर विकत घेतले आणि दुरुस्ती करून घेऊन गृह प्रवेश केला.

घरात टाकताच विचित्र विचित्र गोष्टी घडू लागल्या. एकदा सकाळी लक्ष्मीला थंडी वाजून आला. त्याच्या लादल्या दिवशी यमुनादास शेजारच्या गावी गेला होता. लक्ष्मीने विचार केला की नवरा येण्यापूर्वीच पहाटे उठून दही घुसकून लोणी काढून घ्यावे ■ सैपाक कापरे उरकून घ्यावा. परंतु तिला उठवेना.

थोड्या वेळाने तिची शोप भोडली तेव्हा मोठ्या कष्टाने ती सैपाक घरात गेली. तेथे जाऊन पाहते तर दही घुसळलेले व लोणी काढून मळक्यात ठेवलेले दिसले.

दारे सर्व बंद होती. कोण व कोठून आले आणि सर्व काम कसे शाले हे तिला कळेना. यमुनादास आल्यावर तिने त्याला ते सर्व सांगितले. पण नायको जे म्हणाली ते ऐकून तो हंसू लागला.

आणखी काही दिवस गेले. लक्ष्मी गरोदर होती. तिला सर्व कामे होत नव्हती. काही कामे ती अर्धीच करून सोडून देई. परंतु काही वेळाने ती कामे पुरी शालेली दिसत. नंतर एकदा तिच्या मनात विचार आला की ही सर्व कामे भुते तर करून जात नसतील. तसे ती म्हणाली

दुसऱ्या दिवशी पार्वती आली. त्यांना आलेल्या पाहून यमुनादासला फार आश्चर्य वाटले.

“वाळतपणाचा येऊ शकले नाही, आई ! काय करणार ! महिनाभर झाला, अंघरणाचा सिवून होते. दोनचार दिवसापूर्वीच चार पावले चांद लागले, आणि आज मोठ्या मुश्कीलीने आले आहे.” पार्वती म्हणाली.

लक्ष्मी यमुनादास पार्वतीकडे पाहून आश्चर्य करीत होते. पण तिला कारण समजेना. म्हणून विचारले—“वाळत-येऊ येऊ नाही, म्हणून रंगावळीस वाटते ! पाहू दे तर नातवाला.”

“आई ! असं ग काय बोलतेस ! नाही का स्वतः येऊन मासं सर्व वाळतपण कलेस ! आणि आज कधी पूर्वी न आल्यासारखे बोलते आहेस !” लक्ष्मीने विचारले.

पार्वतीला ते सर्व ऐकून आश्चर्यच वाटले. लक्ष्मीच्या तोंडी सर्व वर्तमान ऐकून ती म्हणाली—“तर मासं रूप घेऊन मृत-नीत आले होते की काय !”

आता यमुनादासला पण मृतच असाच असे वाटू लागले. सासूच्या रूपाने

आलेल्या आईला त्याने स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिले होते.

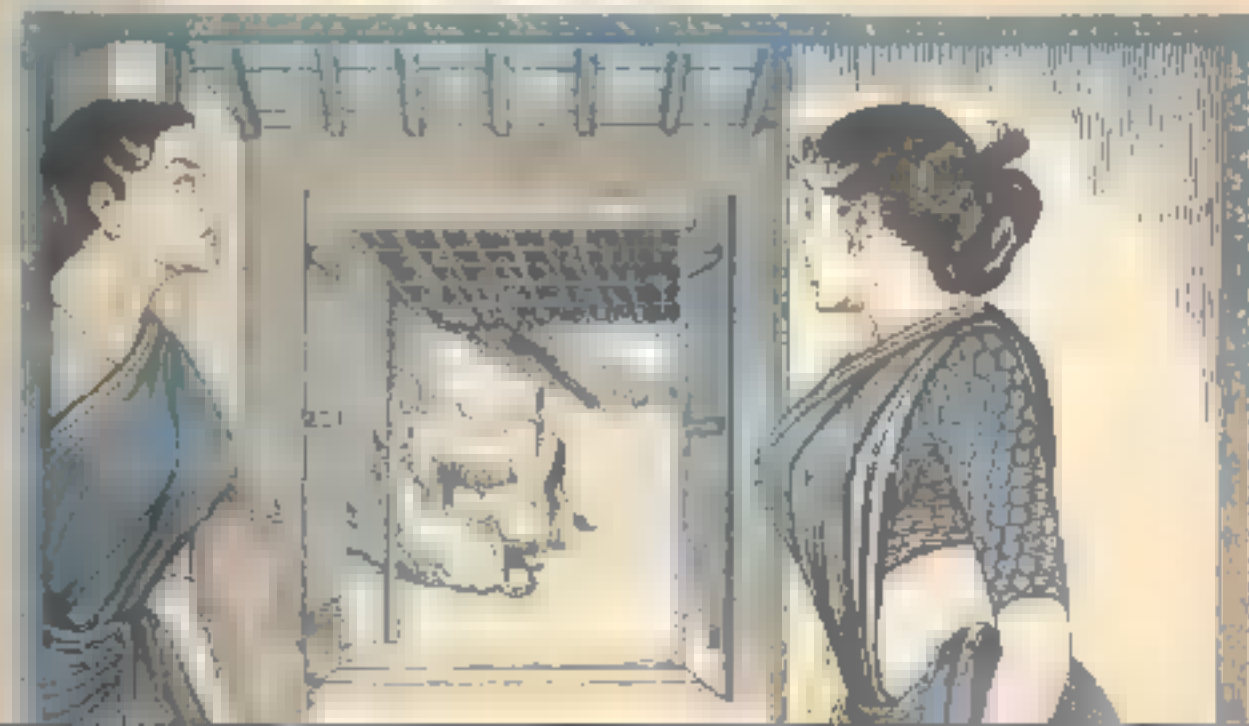
“पार्वती त्यांना म्हणाली मृत मृत असेल तर असे स्वस्थ बसून कसे चालेल !” सासूचं म्हणणं ऐकून ती शेजारच्या गांवी मांत्रिकाकडे गेली.

त्या दिवशी रात्री जेराचा पडू लागला. पाऊस पडू लागल्याचे ऐकून लक्ष्मी घाबरून उठून बसली. कारण तिने परसान मिर्च्या वाळत टाकल्या होत्या. मिजून जातील म्हणून पाचरली होती. यमुनादास भसते तर घेऊन आले असते. आता बोलवून घेऊन आला. सर्व प्रकार ऐकून

करावे ! स्वतः ती नाळंतीण. पावसात जाता कामा नवे. जे म्हणचे असेल ते होईल, असे मनःशी ठरवून ती पावसात बाहेर गेली नाही.

परंतु सकाळी उठल्यावर पाहते तर पडवीत मिर्च्यांचे पोते भितीला टेकून ठेवलेले होते. म्हणून देखील कोणी तरी ओसरत बांधून ठेवलेले होते. लक्ष्मी पार्वती दोघींची तोंडे भीतीने पांढरी पट्ट झाली. दोघी परस्परांची तोंडे पाहू लागल्या.

बोव्या घेऊन यमुनादास मांत्रिकाला बोलावून घेऊन आला. सर्व प्रकार ऐकून

वेऊन मांत्रिक म्हणाला—“या सर्व तुम्हांला नुसत्या गप्पा वाटत असतील. हे मृत परोपकारी स्वभावाचे दिसते आहे. परंतु चांगले समजेल तरी बरात ठेवणे बरोबर नाही. कारण त्याला पाहून दुसरी भूत घरात शिरायची. तुमच्यावर आज पर्यंत ज्या भुताने उपकार केले त्याचा पूर्णनाश करण्यासाठी मारणाऱ्याम कारण बरोबर नाही. परंतु त्याची भुताटकी बंद करण्यासाठी त्याला घरा बाहेर सोडून साठी बंधे पैसे वर्षे कागचेच लागणार. त्यासाठी जेवढा खर्च होईल, त्या पेक्षा तुम्ही हे घर सोडून जाणेच जास्त फायद्याचे होईल.” असे सांगून मांत्रिक निघून गेला.

लक्ष्मी नुसते भुतांचे नाव ऐकून घाबरत असे. म्हणून म्हणाली “या घरात आपल्या मुलाला होण्याची

शक्यता आहे. हे घर नाही लाभले आपल्याला. ही एक क्षणभर देखील घरात रहायला तयार नाही.”

दुसऱ्यादिवशी संध्याकाळ पर्यंत यमुना-दासने शोपडी शाकाखून उभी केली आणि सर्व सामान त्या शोपडीत पोंचते केले. एक जुनी उमळी त्याच्या जुन्या घरात राहून गेली. नव्या घरात ठाकडय वर लक्ष्मीला विरात जीव आला. “उमळी गेली तर दे.” ती म्हणाली.

रात्री झाले झोप लागली. दुसऱ्या दिवशी सकाळी उमळी गेली तेव्हा तिच्या नव्या घराच्या परसात उमळी ठेवलेली दिसली. ज्या परोपकारी भुताच्या भीतीने घर सोडावे लागले यावरून लक्ष्मीला फार नाईट वाटले. त्यानंतर तिला ते भूत कधी दिसले नाही.

पडकीं दुकळ

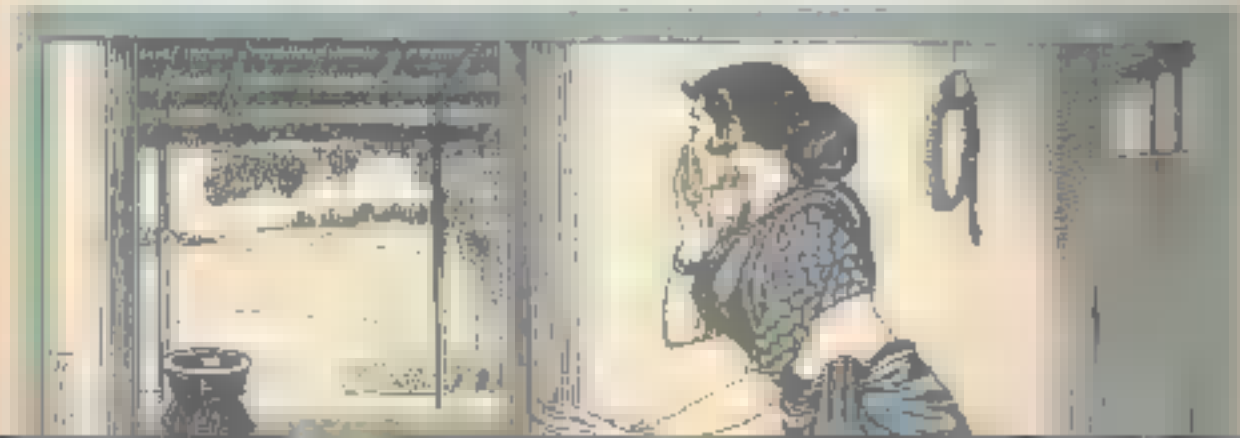
[२]

[शिखीमुख नावाची एक छोट्टी ठरून रातात शिखरीला गेली असता त्याला स्वयंपाशी पोकेदाराने, कोर व लुटेरे हा छोट्टी भयान्याचे सोडले. तो त्या मदतीला त्याचे तळ त्याने असे सांगितले, काळोख्या रात्री होणे वस्तीबंद पोचले. तेव्हा गावकरी त्यांच्याकडे धावत आले. —पुढे]

शिखीमुखला, गावकरी असे एकाएकी धावत आलेले पाहून आश्चर्य वाटले. त्या सर्वांच्या हातात सखासे होती. काही जणांच्या हातात मशाली पण होत्या. ते पहिल्याने त्याच्याजवळ पोचले आणि मोठ्याने ओरडत नाचू लागले.

“काय झालं काय. सर्व गाव जमा दुष्टांना पकून लावले असावे,” ते म्हणाले. शिखीमुखने त्यांना विचारले.

“गावात बातमी आली जंगलात एका पोलादी भाणसाला डोंगरी डाकूंनी ठार केले. म्हणून सर्व तुमच्या शोधार्थ निघाले होते. पण तुम्हांला पाहून गुराख्यांचे म्हणणे सोढे ठरलं आहे. कदाचित तू व या पोलादी बोंडेस्वराने दुष्टांना पकून लावले असावे,” ते लोक मागत होते.

शिखीमुख जोराने हसला व विक्रम केसरीजबळ म्हणाला "पाहिलेस. आमच्या गावकऱ्यांनी पंगचा केला तो ! आपल्याला डाकूंनी ठार केले, असे पुराख्यांच्या पोंरांनी जाऊन सांगितले. त्या दुळांनी तू पोलादाचा मनुष्य आहेस असे सांगितले होते."

विक्रमकेसरीला ती सर्व एक गंमत वाटली. त्याच बरोबर गावकऱ्यांत आपसांत ऐक्य आहे आपल्या नायकाच्या मुळावर त्यांचे प्रेम आहे हे पाहून त्याला विशेष आनंद वाटला. या शबर जातीची

मिळाली तर, शत्रांनी स्वतःच्या शिरावर साहसाच्या एका कामाची जी जबाबदारी घेतली आहे ते नकाच यशस्वी होईल. याची त्याला खात्री वाटली.

जिवाजी आपल्या काही अनुयायांबरोबर त्याचा मुलगा उभा होता तेथे आला. त्याला येत असलेला पाहून शबर जातीचे सर्व लोक बाजूला सरकले व त्याला पुढे घाबरून जाऊ दिली. जिवाजीने पुढे येऊन आपल्या मुलाला वानखाने पोटाशी धरून, त्याच वेळी त्याची भूत मद्याच्या उजेडात विक्रमकेसरीवर पडली.

जिवाजी अणभर चकित होऊन विक्रमकेसरीकडे पहात राहाला. मंतर चार पावले पुढे जाऊन म्हणाला—"कोण ! पनी विक्रमकेसरी ?" त्याच्या आवाजात आनंद व आश्चर्य दोन्ही स्पष्ट अळकत होते.

विक्रमकेसरीने नमस्कार केला व म्हणाला "मी विक्रमकेसरीच आहे. माझी आपल्याशी ओळख नाही."

जिवाजीने ते उत्तर ऐकून, कानावर जणुकाही विश्वासच बसत नाही अशातच विक्रमकेसरीकडे पाहिले व म्हणाला "बरोबर ! चाळीस वर्षांपूर्वीची गोष्ट आहे. ते

वर्षा पण माझ्याच वयाचे आहेत. म्हातार जाले असेल त्यांना. आम्ही दोघे वयाचे असताना बक्रवर्ती महाराजांच्या सैन्यात भरती होऊन, उत्तरेकडे ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात जयजयकार करीत शिरले होतो. पुढांत आमच्या महाराजांना अजोड घन व यशपाती शस्त्रां होतो. तुला पाहून मला माझे जुने घनीचसमोर उभे आहेत असे वाटत आहे."

"मी विक्रमकेसरीचा नातू माझे नाव पण विक्रमकेसरीच आहे. मी वडिलांच्या आज्ञेने आपल्याला भेटून त्यांना निराप आपला सत्ता आले आहे." विक्रमकेसरी

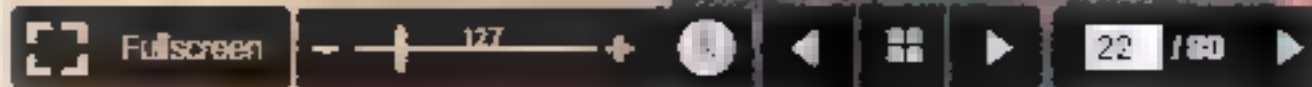
"काय पण विचित्र ! तुझे कैलासवासी एकले, परंतु तुला पाहून ते पुन्हा कसे या जगात आले याचे आश्चर्य वाटते. तोंडाबळा उंची, गंगरूप सर्व कसे हुबेहुन तसेच आहे. तुझे बावा जयपाल खुशाल आहेत ना ! त्यांना या गरीब म्हातार्या शबराची सुखी आठवणच तव्हे तर निराप पाठवून मला घ्यावला त्यांनी आपल्या स्वतःच्या मुलाच जीव धोक्यात घातला ! म्हणून मला आश्चर्य

वाटत आहे. माझा वडाला राज्याचे अधिपती आहेत. माझ्यामाखेच्या सामान्य शबराचा सत्ता घेण्यासारखे अस काय आहे !" जिवाजीने विचारले.

"मगळ मी गावात तुमच्या घरी पोचल्यावर सांगतो. तुमच्या मला प्रवेश मिळू नये यासाठी काही दुष्टांनी मला जंगलात अडवले." विक्रमकेसरी म्हणाला.

"ते कळले म्हणूनच आम्ही सर्व निघालो होतो. शिखीमुखाबरोबर माझ्या जुन्या धन्याचा नातू पण भेटेल याची स्वप्नात देखील कल्पना नव्हती. पोंरांनी

होत्या काही अनालसी अगदी त्यांना
दिवसे. त्यांना जिवांतले वर काढणे म्हणून
बिबाभन त्या सर्वांच्या हातात जख्म होता
व ते दृष्ट होताने पावताने झाले होते.
विचारल्यावर त्या बायकांनी त्या लोकांचा
पेढावर कसा होता हे मागितले. गुराभ्यानी
बघात कळले. त्यान ॥ यान माथ्य होते
जिवाजा जाम्त वेल ॥ घालविता मरान
॥ ॥ विक्रम केमरीला ॥ ॥ ते
दिलेंदर नां दिवनात. अगदी अनालसी
अशा प्रवेशात शिबन शबर जालीच्या बन्नां
॥ कल्प्याची शिगत ! ठीक, याना याची
फळ चाखावी लागनील."

त्यांनी या परावर दला करण्याचा विचार
केला आहे तर त्याला कारण तुम्ही नमून
मी आहे. ॥ शिखीमुखावर तुमच्या
गावाकडे निघावा तेव्हा त्यांनी आपला
पाहिले असावे. त्यांना माझ्या प्राणापेक्षा
माझ्या या पिशवीतले ॥ हवे आहे.”
असे म्हणत बाळ्याच्या स्वामिगजवळ
बांधलेली एक पिशवी काढून विक्रयकरांना
जिवाजीच्या हातात दिली.

जिवाजीने ती पिशवी नेऊन काळवां
पूर्वक सोलीतल्या एका कोपऱ्यात ठेवलेल्या

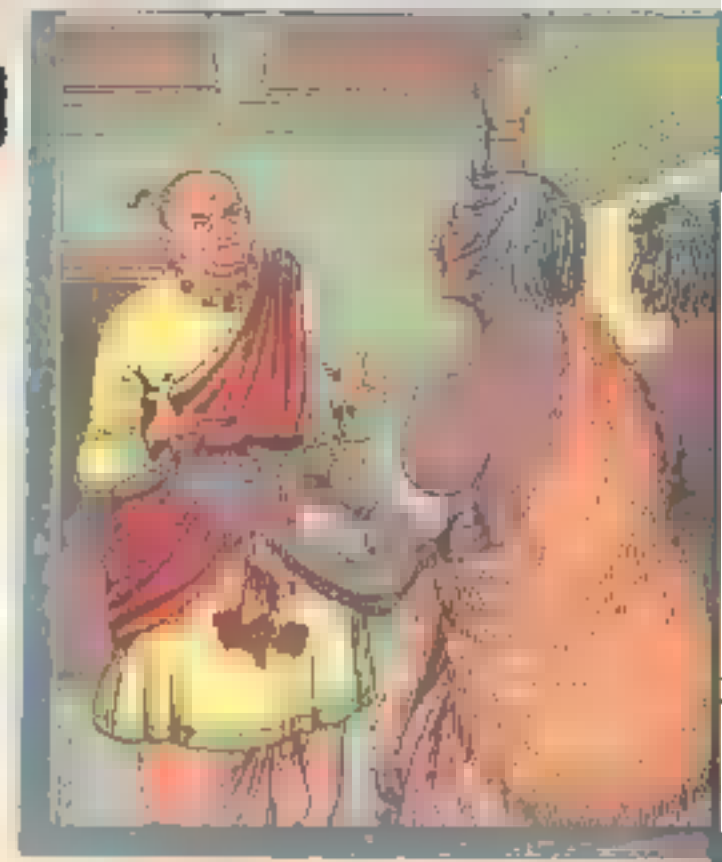

मूर्ताच्या मभोर टेवली व म्हणाला—“राक्षस
बोल मायकाशपणे. पहिल्याने खाऊन पिऊन
घेऊ.” त्यानंतर सर्व एकत्र वसून जेवले.
मांस व शालग्राम सर्वांनी खूप हात मारला.
जिवाजी भिंतीला टेकून बसला व हुक्का पिऊ
लागला. समोर घोंगडीवर विक्रमकेसरी व
शिलीमुख बसले होते. त्यांच्याकडे वहात
हसून तो म्हणाला—“तुम्हां दोघांना शेजारी
शेजारी बसलेले पाहून मला माझे जुने घनी
विक्रमकेसरी आठवतात. त्यांचा नातू माझ्या
घरी पाहुणा म्हणून कधी येईल याची कल्पना
स्वप्नात देखील मला नव्हती. याबद्दल मला

आनंद हात आहे तो वर्णन करून मांगू
शकत नाही.” “माझ्या वडिलांना तरी
इतक्या दूर मला प्रवास करावा लागेल
याची कल्पना काढून बसणार! ते मला
तुमच्या व आजोबांच्या विचित्र आठवणी
नेहमी सांगत. परंतु आज मी एक नवीन
वातनी तुम्हांला सांगणार आहे. माझे
आजोबा विक्रमकेसरी वीस वर्षांपूर्वी पुन्हा
एकदा ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यातल्या ब्रह्मपुत्र
नगरी गेले होते. तेव्हा पासून भात पात्रिना
त्यांचे दर्शन आम्हांला पडले नाही.
आम्हांला वाटत होते की त्यांनी या नगऱ्या
निशेप घेतला असावा. परंतु दोन महिन्या-
पूर्वी जी बातमी मिळाली त्यावरून ते जिवंत
असावेत हे वाटते.” विक्रमकेसरी म्हणाला.
ते ऐकून व चकित होऊन विक्रमकेसरी
कडे पहात जिवाजीने विचारले—“घनी
विक्रमकेसरी पुन्हा ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात
गेले होते म्हणतोस! वीस वर्षांपूर्वीची ही
गोष्ट आहे तर मला कोणाच्या तांडी हे
कळविले असते तर मी देखील त्यांच्या-
बरोबर गेलो असतो. मला कां नाही
कळविले त्यांनी! काही कळत नाही बुवा!
इतकं दूर त्यांना पुन्हा कां जावे लागेल.”

“त्याच काही तरी गुप्त कारण होतं.
व ते त्यांना मरण येण्यापूर्वी करणे अगत्याचं
होतं असं त्यांनी माझ्या बाबांना तेव्हा
सांगितले. पलीकडे त्यांनी काहीच
सांगितलं ना. आम्हांला देखील कळू न
येण्याजोगी कंणती गोष्ट होती हे आता
त्यांचे त्यांनाच ठाऊक. परंतु दोन महिन्या-
पूर्वी आमच्या दरबारांतले एक पंडित
उघरेकडून परत आला व त्यांनी माझ्या
आजोबांच्या सांगून काही कसत
बाबांना आणून दिल्या. त्यात ताडपत्रावर
छिद्रीलेल्या काही गोष्टी आढळत.
सांगण्यावरून आमचे आजोबा तेथल्या
डांगराळ प्रदेशात संन्यास घेऊन आढेत.
म्हणजे प्रमाण असे काही दिले
नाही.” विक्रमकेसरी म्हणाला.

जिवाजी काही वेळ विचारात गर्क झाला.
नंतर म्हणाला—“म्हणतोस की सर्व ऐकून
माझे डोकं फिरल्यासारखं आहे, बघ.
माझे घनी तिकडे गेलंच कुशाला! त्यात
गुपित जसे काय होते! आणि गुप्त
कसत त्या पंडिताला मिळाल्या कसत.”
विक्रमकेसरीने थोडक्यात पंडिताने
सांगितले ते सुरवातीपासून शेवटपर्यंत

सांगितले. तो पंडित लहान पणीच ब्रह्म
तीर्थगात्रला निघाला. अनेक विद्या संपादन
करून उत्तरवर्षात परी परतला. ब्रह्मपुत्र
नदीच्या खोऱ्यात तो बरेच दिवस फिरला.
त्या प्रदेशातल्या बंगाली लोकांचा तो औषध
पाणी वेढ. अनेक जातीचे अनेक भाषा
बोलणारे लोक त्या प्रदेशात राहतात. त्यात
इभ्य नावाच्या हत्तीला माणसाळवणाऱ्या
एका जातीशी त्याची ओळख झाली.
पंडिताच्या तांडी याच्या गावाचे नाव ऐकून
त्यांनी गावचा विक्रमकेसरी नावाचा
एक सत्रिय आपल्या एका नोकराबरोबर

जवळच राहतां असे सांगितले आणि असे
देखील सांगितले की औषधी कमपती
आणायला दोघे रानात गेले असना वाघाने
त्यांना टाकले. त्याच्या वस्तु म्हणून
सांगून त्या लोकांनी ताडपत्रे एक मुरी व
दुसऱ्या काही वस्तु त्या पंडिताना दिल्या.
तो पंडित रानात पुढे गेला तेव्हां लोकांनी
सांगितले की विक्रमकेशरी एक
अत्रिय ऊधोरी साधुबरोबर हांगळ
प्रवेशात गहातां. त्याला त्यांनी पुष्कळदां
वाहिले देखील होते. त्या पंडिताने त्या
साधुजवळ पुष्कळ चवकशी केली. पण सर्व
त्या जंगलातच आहे असे सांगत, कोठे
आहे हे नवी कोणी सांगितले नाही. हे
कळल्यावर आजोबांच्या सर्व वस्तु देऊन
बाबांनी मला तुमच्याकडे पाठविले आहे.
ताडपत्रे कोणत्या गुन कामामाठी

इसके दूर गले सेलि है कलेर, यानह
आजाया जिवंत आहंत की नाई है कलेर "

जिवाजा मर्व पैकुन विचागन सकै शाला
-योच्या वेळाने म्हणाला- "ते गुपित पदव्या
देवळा संनेधीचे तर नाही" त्या देवळापर्यंत
पांचण्या पैक्षा हिमान्य पर्वतावर चढून जाणे
सापे आहे. जिह्वामुख भ्रमण ही विद्या

शिवजीमुख ती विपरी घडून आपल्या
बहिलांच्या हातात देऊ लागला. इतक्यात
गर्जाच्या शब्दांच्या दुरकाव्यात माचली
मासवे काढीतरी दिसले. एक भूत हलल्या-
मागची भासली. काळा पांशाख केलेला
सहा मात रुद्र डेवीचा व सडपातळ बांध्याचा
एक मनुष्य घुबडाच्या आकाराचे शिखाण
घाबले त्याच्या समोर येऊन ~~सहा~~ गढाला
त्रिवाजी, शिवीमुख ■ विक्रमकेसरी त्या
विहृत मनुष्याकडे चकित होऊन पाहू लागले.

विक्रमादित्याने ~~काळाचा~~ ~~काळ~~ सोडला नाही.

तो पुन्हा [REDACTED] गेला, पेत लांबावर टाकले आणि स्मशानाच्या दिशेने नेहमी प्रमाणे गुपचुप चालू लागला. तेव्हा पेटात नसलेल्या बेंताळ [REDACTED] म्हणाला—“राजा ! तू फोंणाचे तशी बार्डिट हचछून तर हे सर्व [REDACTED] सहन करित नाहीस ना ! तसे असेक तर सुर्जर देखाचा चक्रवर्ती शूरसेन याच्या भारखा स्वताच्या हातानेच तुम्हा पराभव होईल. [REDACTED] रात्रीच्या वेळी कंटाळा येऊ नये म्हणून मी [REDACTED] गोष्ट सांगतो, ऐक.”

प्राचीन काळी गुर्जर देशाच्या गादीवर
 शूरसेन वसता त्याच्या दरबारात
 कित्येक मांडलिक राजे होते. प्रत्येकाचे
 एकेक राज्य होते. त्यांच्या पैकी शक्तिमंत
 याचे सुंदरपुर नावाचे एक राज्य होते.

शक्तिमंत हा एक प्रजावल्लभ राजा होता. प्रजेच्या सुखासाठी तो जालीने मित्य काळजी बाही. एक कुशल शासक म्हणून दरवारातले इतर सहकारी मांडलिक त्याचा आदर करीत. सुंदरपुर नेहमीच शांतता व सुवृत्ता नांदत असे. शक्तिमंत शूर व पराक्रमी पण तसाच होता. त्याच्या राज्याकडे वक्रहस्तीने पाहण्याची कोणाची छाती नव्हती. उलट ते आपल्या राज्य कारभारासंबंधी सत्ता घेत.

एका मांडलिकाचा इतका आदर झालेला शूरसेनाला वाटू प्रथम

त्याची कीर्ती वाहत चालली म्हणून त्याला हेवा वाटे पुढे शक्तिमंत त्याचे राज्यच गडप करतो की अशी भीति वाटू लागली. म्हणून शक्तिमंतचा शेवट करण्याचे ठरवून त्याने सुंदरपुरावर स्वारी केली. त्याने शक्तिमंतकडे वृत्त पाठवून त्याला कळविले की युद्धाला तयार रहा.

शक्तिमंतने उत्तरादाखळ उलट निरोप पाठविला--“मी आपला मांडलिक, आपल्या वृत्तीने इच्छेने सुंदर-पुरा राज्य आहे. काही चूक घडली असल्यास कळवावे.”

पण शूरसेनचा विचार नाही. त्याने शक्तिमंतला कळविले की तू प्रजेला आपल्याकडे वळवून गाइयाविरुद्ध कितुरी चालविली आहेस. म्हणून तुझे राज्य आपल्या राज्यात कायमचे भिल्लवून टाकण्याचे ठरविले आहे.

युद्ध यांविषयाचा शक्तिमंतने अनेक प्रकारे वक्त करून पाहिला पण त्याला त्यात यश मिळाले नाही. ती गोष्ट सुंदरपूरच्या प्रजेला कळली. प्रजेने आपले स्वतः अर्पण करून आपल्या राजाची लाज राखण्यासाठी चंग बांधला. त्यामुळे शूर-

सेनला मिळण्याची उरली नाही. त्याच्या अनुमायांनी कमी उत्साह दर्शविला. त्यांना ते म्हणजे केवळ राजाचा इष्ट वाटला. म्हणून सैन्यात घंटाळी होते काय याची शूरसेनला भीती वाटू लागली.

एकट्याने युद्ध केल्यास जम मिळणे वाटून शूरसेनने आपल्या इतर मांडलिक राजांना निरोप पाठवून मदतीला बोलाविले. परंतु कोणी यायला तयार होईना. काहीनी तयारीला कमीत कमी एक आठवडा मागितला तर काहीनी एक महिना. सर्वांनी काहीतरी कारण सांगून चंग काढून घेतले.

शेवटी शूरसेनने हात टेकले व तहाची बोलणी सुरू केली. म्हणाला--“शक्तिमंता, तू कितली आलास तरी मित्र व सखा आहेस. फक्त तुझी परीक्षा घेण्यासाठी मी आलो होतो. परीकडे मनात दुसरा एक उद्देश नव्हता व नाही. तू कुशल राज्य कर.” असे सांगून शूरसेन सैन्य घेऊन माघारी गेला.

ही बातमी कळल्यावर इतर मांडलिक मंडळींना आपल्या सम्राटाच्या तऱ्हेवाईक नागणुकीबद्दल त्यांच्या पैकी एकजण आपल्या मित्रांना उषड म्हणाला--

“हा शूरसेन आम्हा मांडलिकांचा पक्षोपक्षी अपमान करतो, स्वतःच युद्धासाठी आह्वान गेला व पराभव समेटाची भाषा माघारी मांडलिकांच्या हाती पराभव झाला त्याला आपण आपला सम्राट कां वरे मानावे ! आज त्याने शक्तिमंताच्या राज्यावर स्वारी केली, उद्या तो आपल्या राज्यावर करणार नाही कशावरून ! म्हणून याला गादीवरून काढून टाकू या.” त्याप्रमाणे निश्चय करून त्यांनी शूरसेनाच्या राजधानीला वेढा दिला. शूरसेन जंगलांत पळून गेला

आणि आपल्या गादीवर शक्तिमंताला बसवावे असे सांगून गेला.

परंतु शक्तिमंत त्याच्या गादीवर बसण्यास फुल्ले झाला नाही. त्याने सर्वांकडून मैत्रीचे संबंध राखण्याची प्रतिज्ञा करवून सर्वांना स्वातंत्र्य दिले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— “शूरसेनाचे असे पतन होण्यास मुख्य कारण त्याच्या मनातील हेवा होता, नाही का! शक्तिमंताने त्याला किती समजावून सांगितले की मी तुमचीच एक मजा म्हणून राज्य करीत आहे. पण तेवढ्याने त्याच्या मनाचे समर्थान झाले नाही. त्याने स्वारी करून आपला पायावर कुडाड मारून घेतली. त्याने असा हट्टीपणा दाखवावा? या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून तुम्हाला दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच

आहे, तुझ्या हाक्याची खंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील.”

विकमादित्य म्हणाला—“शूरसेन तसे वागण्याचे कारण निव्वळ हेवा होता असे नाही. शक्तिमंत आपणाहून जास्त शूर व पराक्रमी आहे हे जेव्हा शूरसेनाला कळले तेव्हा त्याच्या मनात साहजिकच ही शंका उद्भवली की हा कधी न कधी आपले राज्य देखील बळकावील. म्हणून त्याच्याहून जास्त आपले बळ वाढविले पाहिजे असे वाटले. पण ते शूरसेनाला शक्य नव्हते. म्हणून शक्तिमंताचा काटा वर करणे त्याला आवश्यक वाटले. त्यात अपशय आले, म्हणून त्याचे झाले.”

अशातचने राजाचे मौन मंग साह्यामुळे वेताळ प्रेताभरोवर अदृश्य झाला व पुन्हा साद्याला जाऊन लोळकळू लागला.

चोरांचा नायक

फार पूर्वी विंध्य पर्वताच्या दम्यासोम्यात चोरांची एक टोळी रहात असे. टोळीचा भातारा बर्भोगवास मुळे देवाच्या निरोपाची पहात होता. भाताराने साधीमित्रांना बोलाविले. म्हणाला—“तुम्ही आपला नायक निवडून घ्या. मी जायुष्यात पुष्कळ चोन्वा व अनेक धाडसांची कामे केली. परंतु पयल करून ही तीन चोन्वा मला शक्य नाहीत तुमच्या पैकी जो कोणी करील तो तुमचा नायक बनण्यास योग्य ठरेल.”

“त्या तीन चोन्वा अशा—गोपू घनगराच्या सध्या कळपातली मेंदरे नागोजी पादलाचे जरीची नव्हती काढलेले जोडे आणि राजाच्या गळ्यात सतत राहणारी नक्षत्र माळा चोखन

आणणे, या तिन्ही गोष्टी मला नाहीत. तिन्ही चोन्वा जो करील त्याला तुम्ही आपला नायक नेमा.” एवढे सांगितल्यानंतर त्याने एकदा “हे राम” म्हणून फायमचे डोळे मिटले.

चोरांच्या टोळीत एकाहून एक धाडशी तरुण होते. त्यांनी तिन्ही चोन्वा करण्याची शिकस्त पाहिली. त्यांच्या पैकी मूपती नावाचा एक हुशार तरुण होता.

त्याने सर्वात प्रथम गोपू घनगराच्या मेंदरांकडे दिले. तो लागोपाठ तीन दिवस गोपू सकाळ पासून संध्याकाळ पर्यंत काव करतो हे पहात राहिला. तेव्हा त्याला, गोपू रात्रंदिवस जागा राहून पाहारा देत असतो, हे कळले. उजाडताच कळप चराचला नेतो. रात्री कुंपणात आणून सोडतो

तो थ काठीवर हनुवटी ठेवून उभा राहून राक्षस पाहारा देतो.

भूपतीला हे कळेना की हा माणूस मुलीच शोपत काय नाही! एकदा तो गोपूच्या कायकोला विचारू लागला—“मावशी! तुमची मेंदरे कोणी चोरून नेली आहेत का?”

“तो वेडपट आहे ना, हनुवटी खाली काठी ठेवून उभा! म्हणूनसारखा उभाच शोपतो.” गोपूची कायको म्हणाली.

त्याच दिवशी रात्री भूपती गोपूच्या कळपातली चार मेंदरे उचलून घेऊन गेला

आणि चोरांना दाखवून म्हणाला—“ही पहा, गोपूची मेंदरे आणली आहेत चोरून. आता जातो नागोजी पाटलाकडे त्याचे जोडे चोरून ते घेऊनच मी परतेन.”

नागोजी पाटील आठवऱ्यातून एकदा जंगल ओलांडून मामलेदाराच्या कचेरीत जाई. नागदेवाचा भक्त होता. हे कळल्यावर भूपतीने युक्ति योजली.

जंगलातून जाणाऱ्या वाटेवर एका नागी सापाचे होते. भूपतीने त्याच्या चारी बाजूला कुपण केले. आपला एक लहान वस्त्राजा ठेवला. बिल्लवर फुले वाहून ठेवली. पानून दररोज तो बिल्लावर हळदी, कुंकू, गंध व फुले वाहू लागला. दररोज लोक येऊन त्या बिल्लाची पूजा करतात असे दाटे.

एक आठवडा लोटला. नागोजी पाटलामामलेदार कचेरीत जावयाचे होते. तो त्या बिल्लानवळ येऊन पोचला. तो पांढला आणि त्याने आत काढून पाहिले. कित्येक दिवसापासून नागराजाची पूजा चांद जसल्याचे त्याच्या दृष्टीस आले. तो चार फुले घेऊन आला, जरीचे जोडे बाहेर दारात काढून ठेवले आणि आत बिल्लानवळ

गेला. त्याने मक्तीपूर्वक नागाच्या बिल्लाकडे फुले वाहिली.

झुडपावाड लपून बसलेला भूपती चटकन बाहेर काढला. जोडे उचलून घेऊन हाडीतून पळत चोरांची टोळी होती. येऊन आपल्या साथी चोरांना म्हणाला—“पहा, नागोजी पाटलाचे जोडे. आता राजाच्या गळ्यातली नक्षत्रमाळा आणून दाखवतो.”

भूपतीने राजधानीत जाऊन नक्षत्र-चोरण्यासाठी अनेक पुस्त्या योजल्या. राजाला तीन मुली होत्या. मुलगा एक देखील नव्हता. ते लक्षात ठेवून त्याने नक्षत्रमाळा उडविण्याची युक्ती योजली.

तो लागोपाठ तीन महिने साधूच्या संगतीत हिंडत राहिला. बैराग्या सारख्या त्याने दाढी व मिशा बाढवल्या व त्याच्या सारखा थोडाफार बोझ लागला. एक हरणाजिन खाकोटीला व आणि कुवडी हातात घेऊन राजवाड्यात गेला. “नदरिकायमातून राजाला आशीर्वाद देण्यासाठी आलो आहे,” असे सांगून राजाला कळवायला सांगितले.

राजा भूपतीला भेटायला आला. राजाच्या गळ्यात ती नक्षत्रमाळा होती. भूपती हात

राजाला आशीर्वाद देत म्हणाला—“सुवराज कोठे आहेत! त्यांना मुळा आशीर्वाद देऊन आम्ही पुढल्या प्रवासाला निघू.”

राजाचा चेहरा एकदम लाजत लाजत म्हणाला—“मुलगा नाही, बुवा. तीन मुलीच आहेत.”

भूपती आश्चर्य वाटल्यासारखे दाखवीत म्हणाला—“ही नक्षत्रमाळा ज्याच्या गळ्यात आहे त्याला मुलगा व्हायला पाहिजे.”

त्या पूर्वी ती गोष्ट कोणी राजाला सांगितली नव्हती. ती भूपतीच्या डोक्यातली

तीन प्रश्न

फार प्राचीन काळी अवध प्रांतात एका राजाला एक सुंदर मुलगी होती. तिच्या सौंदर्याचे वर्णन ऐकून दूरदूरच्या देशांचे राजकुमार तिच्याशी विवाह करण्याच्या हेतूने येऊ लागले. राजकन्या त्यांच्याशी कांही वेळ बोले व नंतर त्यांना निराश करून निरोप देई. तिने कोणते प्रश्न विचारले हे एकाहि राजकुमाराला कळले नाही.

काही जणांना वाटले की बोलता बोलता संदमनि तिने काही विचारले असतील व त्यांची समाधान कारक उत्तरे न मिळाल्याने आपल्याला निराश होऊन परत यावे लागले असावे. ते काही असो, राजकुमारीने त्यांच्या पैकी एकाला देखील लक्ष करण्याचा विचार केला नाही.

त्या राजकुमारीच्या रूपलावण्याचे वर्णन काशीच्या मुबराजाने पण ऐकले होते. तो काशीहून निघाला. वाटेत त्याला काष्ठ सहन करावे लागले. जंगलाच्या वाटेने जात असता त्याला मूक लागली. त्याने हरणाच्या एका शावकाची शिकार करून त्याला भाजून खाण्याच्या हेतूने आग सुलजवली. पण ती विशली. सोसाट्याच्या वाऱ्याने आग जास्त जळण्या ऐवजी विसे. शेवटी त्याने खाण्याचा विचारच सोडला.

इतक्यात दोन झाडे परस्परांना पासून छिन्नम्या पडल्या जंगलाला लागली. त्या वणण्यातून स्वतःचा जीव वाचवून तो जंगलाबाहेर उघड्या मैदानात येऊन पोचला. ऊन वाढत होते. दूर त्याला एक शोपडी दिसली. शोपडीबाहेर एक बाई तीन दगड

घाळण्यासाठी या सर्व गप्पा होत्या. जे अधिकारी नक्षत्र पहात बसले होते ते पेंगू लागले.

तीन प्रहर रात्र लोटली. तोपर्यंत सर्व छान झोपी गेले तेव्हा भूपती नक्षत्रमाळा घेऊन राजवाड्याबाहेर पळून गेला.

भूपतीने नक्षत्रमाळा आणून दाखविल्यावर चोरांच्या टोळीने आपला नायक नेमला. हुकडे राजाने भूपतीच्या चातुर्यावर खूप होऊन देवडी पिटविडी की मोठ्या हुद्यावर नेमले जाईल.

भूपती टोळीच्या सर्व चोरांना बसेवर घेऊन राजदरवारात आला राजाने त्याला चोरांना धरून देण्याच्या कामावर नेमले. भूपतीच्या नजरेत थूळ फेकून चोरी करणे राज्यातल्या चोरांना अशक्य झाले. राज्यात सर्वत्र शांतता नांदू लागली.

कळती होती. परंतु ते ऐकून राजा चकितच झाला.

“पाहू मी जर ती नक्षत्र माळा !” असे म्हणत भूपतीने धीटपणे राजाच्या गळ्यातून ती नक्षत्रमाळा काढली आणि लक्षपूर्वक पाहण्याचा थोडा अभिनय केला व म्हणाला—“मला संशय होता तेच खरे ठरले. ही ओवताना एक दोन चुका राहून गेल्या. नक्षत्रांच्या प्रकाशातच तपासून चुकीची दुरुस्ती करावयाची असते. नंतर महाराजाना पुत्र अपत्य नाही आहे, एवढे मी सांगू शकतो.”

रात्री भूपती राजवाड्यातच राहिला. रात्रभर तो नक्षत्रांच्या प्रकाशात बसून नक्षत्रमाळा पहात म्हणत राहिला—“रेवती नक्षत्राचा उदय झाला नाही. रोहिणी नक्षत्राचा उदय झाला नाही.” वेळ

मांडून चूल घेऊन पेज शिजवीत होती. सात मुले पेज पिण्यासाठी धोळका बसली होती.

राजकुमारा जवळ आऊन त्या आईला म्हणाला—“आई, मी दिवसभर उपाशी आहे. भूकेने जीव कासावीस झाला आहे.”

“धांव हं बाळ ! पेज तयार होते आहे, आमच्या बरोबर एक घोट तु पी.” ती आई म्हणाली.

पेज तयार झाल्याबरोबर त्या आईने प्रथम युवराजाला पोटभर पेज प्यायला दिली. नंतर आपल्या मुलांना पाजली. पण मुलांचे

पोट भरले नाही. त्या आईला प्यायला एक भेंवर पेज घेऊन उरली नाही.

“उद्या सकाळी पोटभर पाजीन वरं का बाळांनो, आता झोपां.” तिने आपल्या मुलांची समजूत घातली.

तिची ती गरीबी पाहून युवराजाच्या हृदयाला कुठला, ती त्या गरीब म्हातारीच्या घरी काढून तो दुसऱ्या दिवशी पुढे निघाला तेव्हा त्याने जे काही होते ते सर्व म्हातारीला देऊन टाकले.

नंतर तो अवघच्या राजधानीत सुलरूप येऊन पोचला.

राजकन्येने इतर राजकुमारांप्रमाणेच त्याची चांगली ओळख करून घेतली. बोलता बोलता तिने सद्गुण विचारले—“समुद्रात वडवानल कसा राहातो ?”

युवराज गरीब म्हातारीचे उदाहरण देऊन म्हणाला—“दारिद्र्याचे दुःख जसे त्या म्हातारीने आपल्या हृदयात उघवून ठेवले आहे तसाच वडवामी पोट्यात दडून राहातो.

पुढे राजकन्येने विचारले—“किंवा शत्रू दोन्ही असू शकतो !”

युवराजाला जंगलातील अनुभव आठवला. ज्या वाऱ्याने, त्याने घेतलेला विस्तृत विझवला त्याच पाण्याने जंगलांत वणवा घेतला होता. ते उदाहरण देऊन म्हणाला—“जमि व वायु दोघे ही मित्र किंवा शत्रू दोन्ही असू शकतात.”

आणखी पुढे बोलत असता राजकन्येने विचारले—“पंखाशिवाय कोणाला उडता येते ?”

युवराज स्मित करून म्हणाला—“मनाला ! त्याला पंख नाही व ते वाटेला तिकडे उडू शकते. तुझ्या रूपलावण्याविषयी वर्णन ऐकायला मिळाले तेव्हा माझ्या मनाने येथपर्यंत धाव घेतली. ते केव्हा येथे आले मला कळलेदेखील नाही. शोष काढीत तुझ्याफडे मी येथवर आलो आहे, मी गोष्टीची रातमी आपल्या मनाला दिलीमुद्धा नाही.”

प्रश्नांची उत्तरे काशीच्या युवराजाने स्वतःच्या अनुभवाने दिली मुळे ती सद्युक्तिक वाटल्यावरून राजकन्येने त्याच्याशी रुझ करण्यास होकार दिला. दोघांचे लग्न झाल्यामाटाने झाले.

बुद्धीला औषध

काकतीय साम्राज्यातील एका नगरी श्रीकंठ नावाचा एक राजा राज्य करीत असे. तो विलक्षण स्वभावाचा होता.

श्रीकंठला दोन मुलगे होते. त्यांच्या शिक्षणासाठी त्याने एका गुरूला नेमले. काही दिवस गेल्यावर श्रीकंठने गुरूला बोलावून विचारले—“मुलांचा विद्याभ्यास कसा काय चालला आहे?”

“मोठा मुलगा चांगली प्रगती करीत आहे. पण धाकट्याचे मन अभ्यासाकडे मुळीच नाही.” गुरू म्हणाला.

“काय कारण असावे?” राजाने विचारले.

“मुलगा थोडा मंदबुद्धि आहे.”

म्हणाले.

“मग मी तुम्हांला कशाकडे नेमले?”

बुद्धी नसेल तर ती उत्पन्न

करणे तुमचे काम आहे.” राजा म्हणाला.

“तसे नव्हे महाराज! उपजतच मनुष्यात जी बुद्धी असेल तिचा त्यास देऊन तिचे पोषण करणे गुरूला आहे. पण कोणाला मुळात बुद्धीच नसेल तर ती करणे गुरूला कसे काय होईल! सर्वच लोक बुद्धिमान असतात असे पण नाही.” गुरू म्हणाला.

ते ऐकून श्रीकंठ विचार करू लागला. “म्हणजे प्रजेत देसील मंदबुद्धि लोक आहेत तर, अशा लोकांना बुद्धि नेणे अगर वाढविणे शक्य नाही. सर्व बुद्धिमानच असावेत. यासाठी काय करे करावे?”

राजाने प्रधानाला बोलावून त्याचा सल्ला घेतला. मंत्री म्हणाला—

“महाराज! असे ऐकतो काही औषधे घेतली तर बुद्धीचा विकास होतो. वैद्यांचा सल्ला घेऊन पाहू या.” राजाच्या निर्भ्रमणावरून मोठमोठे वैद्य हजर झाले.

राजा वैद्यांना म्हणाला—“निरनिराळ्या औषधांची तुम्हांला माहिती आहे. तर मग सांगा की मंदबुद्धीवाल्याला बुद्धी यावी यासाठी काही औषध आहे का?”

“महाराज! कारणांमुळे कोणाला बुद्धिभ्रम असेल तर औषधप्राणी करून काही सुधार करविणे आहे. पण बुद्धीचा नवीन निर्माण करण्यास औषध असल्याचे आमच्या ऐक्यात तरी नाही.” वैद्यांनी एक मताने हा दिला.

राजाला वैद्यांचे म्हणणे मुळीच पटले नाही. बुद्धिभ्रम झाला असेल तो दूर करण्यास औषध आहे तर नवीन बुद्धी उत्पन्न करणारे औषध कसे काय नाही! असे वाटून राजाने दवंडी पिढविळी की “मंदबुद्धीच्या माणसाला कुशाग्र बुद्धी देण्यास काही औषध असेल तर आणून द्यावे. असे औषध आणून देणारास मोठे पारितोषिक देण्यात येईल.”

काही दिवस लोटल्यावर राजाकडे एक मनुष्य आला व म्हणाला—“महाराज!

जन्म धन्वंतरीच्या वंशात झाला आहे. माझे नाव मूर्ख व मंदबुद्धीच्या माणसाला कुशाग्र बुद्धी मिळवून देणारे औषध माहीत आहे. पाहिजे तर परीक्षा घेईल.”

त्याच्या बोलण्यावर श्रीकंठचा विश्वास झाला. राजा त्याला म्हणाला—“परीक्षा करून व्यर्थ वेळ घालविणे पसंत नाही. किती दिवसात गुण पडतो एवढे सांगा.”

“एका वर्षात मूर्खाला खात्रीने बुद्धी येईल.” वज्रनाभ म्हणाला—

“तर मग ठीक. ते औषध मोठ्या प्रमाणात तयार करण्याची व्यवस्था कर. त्यासाठी जो खर्च होईल तो खजिन्यातून दिला जाईल.” राजा म्हणाला.

नंतर राजाने दख्खी पिंटवून जाहीर केले की राज्यातल्या मूर्ख माणसांनी वज्रनाभ याच्याकडून औषध घेऊन त्याचे सेवन करावे. एका वर्षानंतर कोणी मूर्ख आढळला तर त्याचे डोके उडविण्यात येईल.”

राजाचेच्या भीतीने सर्वच लोकांनी अकलेंचे औषध विकत घेऊन त्याचे सेवन केले. खूप कायदा मिळू लागला. एक वर्ष लोटले. राजाने अजून कोणी मूर्ख आहे का याची पाहणी करण्यासाठी काही अधिकारी नेमले. त्यांनी परत येऊन राजाला सांगितले की आता देशात सर्व लोक कुशाग्रबद्धी झाले आहेत.

श्रीकंठने वज्रनाभचे अभिनंदन केले व त्याला काकतीय चक्रवर्तीकडे पाठविले. सम्राटाने. श्रीकंठने वज्रनाभा द्विषयी ने लिहून कळविले होते ते वाचून दाखवून त्याला विचारले—“तू कित्येक मूर्खांना बुद्धिदान केले आहेस. तू कित्येक मूर्खांना पाहिले असशील, त्यात तुला मूर्ख शिरोमणी कोण दिसला ?”

तो म्हणाला—“प्रशस्तीपत्र देणाऱ्या श्रीकंठासारखा मूर्ख कोठे भेटला नाही. मी खरे बोलत आहे, या चढल समा करावी.”

“तू सरोवरस्थ दुसारे व बुद्धिमान आहेस. झुला मी आपल्या पदरी एक मंत्री म्हणून नेमतो.” राजा म्हणाला.

वज्रनाभने थोड्याच दिवसात एक दुसारे मंत्री म्हणून दरबारात मिळविला.

चवथी सूक्ती

एका गांवी एका श्रीमंताला दोन मुल्ये होते. मरणसमयी दोघा मुलांना बोलावून त्यांच्या एक देत तो म्हणाला—“तुमच्या आजोबांनी मला हे पत्र दिले होते. या पत्रात सुखा समाधानाने वायुष्य घालविण्यासाठी चार सूक्ती लिहिल्या आहेत. त्यापैकी प्रथम तीन सूक्तीचे नीट पालन केलेत तर चौथ्या सूक्तीचा अवयव करण्याची गरजच उरणार नाही.” असे सांगून त्याने जगाचा निरोप घेतला.

जापाची अंत्येष्टी संस्कार वगैरे संपल्यावर मुलांनी ते पत्र काढून वाचले. त्यात चार सूक्ती होत्या :— (१) चवीने जेवण जेवावे. (२) सर्व काही विसरून झोपावे. (३) साधी बरोबर असल्या शिवाय हिंदायला

नये. (४) गंगा गोदावरी दोन्ही नद्यांना जोडणारा एक कालवा खणावा.

मोठ्या मुलाने त्या सूक्ती वाचून विचार केला. म्हणाला—“यात विचार करण्यासारखे आहे !”

“यात काही गूढ अर्थ नसेल तर आजोबांनी सावांना हे का दिले ! नंतर चावांनी इतके दिवस शुषित ठेवून आजच आपल्याला कां सांगितले !” मोठा भाऊ म्हणाला.

“पहिल्या तीन सूक्ती सहज लक्षात येतात. खूप जेवावे, निश्चितपणे झोपावे व मित्रमंडळीबरोबर हिंदावे आणि फिरावे. चवथी सूक्तीच कठीण वाटते. धाकटा भाऊ म्हणाला.

मोठा भाऊ धाकट्या भावाला म्हणाला—“बोडा विचार करून काम कर.” परंतु

चंद्रनाचे झाड

उदयपूरच्या राजाला एक मुलगी होती. तिचे चंपकगंधी असे होते. ती राजाची आवडीची होती. झाल्यावर एका आपल्या सखी-मैत्रिणी-बरोबर वनभोजनासाठी गेली. सर्व पक्षांने सर्वांनी मिळून फक्त करून टाकली. दहीमात तयार तेवढा ठरला. राजकन्येने तो खणून एका जागी पुरूत ठेवला आणि मैत्रिणीबरोबर राजवाड्यात परत आली.

पुढे काही दिवसांनी राजकन्या आपल्या वडिलांबरोबर फिरत त्याच जमीनी आली. तेथे तिला एक विचित्र झाड उगवलेले दिसले. त्या झाडाकडे ध्यान देऊन राजकन्या वराच वेळ पहात उभी राहिलेली पाहून राजाने तिला विचारले—“वाळ ! हे कसले

आहे ! तू हतका हतके ध्यान देऊन पाहत आहेस !”

चंपकगंधीने आपल्या वडिलांना वनभोजन झाले त्या दिवसाची हकीगत थोडक्यात सांगितली. त्यांचे संभाषण अश्लेष एका झाडा-तक तरुण युवक ऐकत होता. तो पक्ष्यांना धरण्यासाठीच बसला होता. तो राजा व यांचे संभाषण घाना जाळ बसून ऐकत होता. कोणी तेथे लपून त्यांचे संभाषण ऐकत असेल याची कल्पना देखील दोघांना नव्हती.

त्यानंतर आपल्या वडिलांबरोबर घरी परत येते वेळी आपल्या वडिलांना म्हणाली—“जो कोणी या झाडाचे नांव सांगेल मी त्याच्याशीच करीन.”

धाकट्याने सूतीचा अर्थ लावून खाण्यापिण्यात, शोण्यात व मित्रांबरोबर हिंडण्याफिरण्यात त्याला बापाच्या हस्तेटीतून जे काही मिळाले होते ते सर्व खर्च करून टाकले.

काही दिवसांनी तो मोठ्या भावाच्या घरी म्हणाला—“आजोबांनी जे लिहून ठेवले होते त्याचे मी उत्तोलत घालून आणि माझी ही दशा मुळेच झाली आहे. तू आजोबांच्या उपदेशाप्रमाणे वागला नाहीस तरी सुखी आहेस कसे काय ?”

“मी आजोबांच्या उपदेशांचा ठीक ठीक अर्थ समजून वागलो आहे. सुखी आहे.”

“चवीने जेवावे याचा अर्थ की लागली म्हणजे जेवावे. हा पहिला उपदेश. त्याचप्रमाणे मेहनत करणाऱ्यालाच शोपते वेळी देहाचा व जगाचा विसर पडतो.

हा दुसऱ्या सूतीचा अर्थ साधी बरोबर असेल त्यावेळी हिंडायला जावे याचा अर्थ काठी सारखा रक्षण करणारा साधी मित्र असेल तेन्ना हिंडावे. उद्यानटप्पू मित्रांच्या संगतीत राहू नये. मी या तिन्ही सूतींचे केले.” मोठा माऊ म्हणाला.

“तरमग मला गंगेपासून गोदावरीपर्यंत कालवा खोदण्याचे करावे लागणार.” धाकटा म्हणाला.

“त्याचा अर्थपण तुला कळला नाही. गंगेचा अर्थ विहीर आहे आणि गोदावरीचा अर्थ सुरांचा गोठा. या दोन्हीच्या मध्ये खणल्यावर आजोबांनी सांगितलेल्या चवथ्या सूत्राचा अर्थ कळेल.” मोठा म्हणाला.

मोठ्या भावाने सांगितल्या प्रमाणे विहीर गोठ्याच्या मध्य भागी आजोबांनी पुरलेला ठेवा सापडला.

मुलीचे सर्व लाड पुरवणाऱ्या राजाने तसे जाहीर केले. त्याने आपल्या मंत्र्याला बोलावून मुलीच्या स्वयंवराची व्यवस्था करायला सांगितले आणि राज्यभर दवंडी पिटवून जाहीर करायला सांगितले की जो कोणी त्या विचित्र शाहाचे नाव सांगेल त्याच्याशी राजकन्येचा विवाह होईल.

मंत्र्याने राजाच्या आज्ञेप्रमाणे दवंडी पिटविली. अनेक राजा, सरदार व शूर राजकुमार स्वयंवरासाठी आले. राजा व सर्वांना राजधानी बाहेर बोलावून घेऊन गेला आणि त्यांना ते साठ दाखवून म्हणाला—

“त्या शाहाचे नाव बरोबर जो कोणी सांगेल त्याच्या बरोबर माझी मुली व संवसारी हिचा विवाह करून देण्यात येईल.”

त्यांच्या पैकी एकाळी देखील शाहाचे नाव बरोबर सांगता आले नाही. काही जणांनी कधी न ऐकलेल्या किंवा वाढिलेल्या नावे सांगितली. परंतु कोणाकच बरोबर नाव सांगता आले नाही. बरोबर वेळी जंगलांत राहणारा तो तरुण युवक पुढे येऊन म्हणाला—“मी सांगतो शाहाचे नाव.” त्या दिवशीसुद्धा तो राजात पक्षी पकडून न्यायला आला होता आणि तेथे गर्दी पाहून मंमंत बघत उभा राहिला होता.

राजाने त्याला विचारले—“तर गग सांग, त्या शाहाचे नाव काय आहे ते.”

“दही माताचे साड आहे.” राजाती युवक म्हणाला.

तो म्हणाला, ते बरोबर असल्याचे राजाने मान्य केले. बुर दूरच्या देशातून आलेल्या मोठमोठ्या राजांच्या व सरदारांच्या माना खाली आल्या. सर्व आपापल्या गावी निघून गेले.

राजाने जो निर्णय दिला होता, त्याबद्दल त्यालाच वाईट वाटू लागले. कारण राज-

कन्येचे एका राजाती जातीच्या माणसाशी करून देणे कसे पडणार! परंतु त्याने स्वतःच जो गोष्ट जाहीर केली होती त्या विरुद्ध करणे आपलाच शब्द मोडल्यासारखे होईल. म्हणून मुलीचे लग्न त्या राजाती माणसाशी करून देणे आवश्यक होते. सुदैवाने सर्व राजे व सरदारांच्या परी निघून गेले होते. म्हणून राजाने आपल्या मुलीचा लग्न त्या राजाच्या हातात दिला व म्हणाला—“राजाकन्येला आपल्या गावी बोलावून घेऊन ते आपले लिच्याशी लग्न करून घे.”

चंपकगंधीला तिच्या पोरकटपणाबद्दल चांगलेच शिक्षा झाली. तिच्या वाढिल्याने तिचे सर्व लाड पुरवले. तिच्याच हच्छेप्रमाणे राजाने स्वयंवराच्या बंदी उद्घोष केल्या आणि आज तिला एका अशिक्षित राजाती तरुणाशी लग्न करावे लागे. तिला वाईट वाटले. पण निरुपाय होऊन ती त्या तरुणाबरोबर त्याच्या गावी निघून गेली.

तो तरुण युवक राजकन्येला पुष्कळ दूर आपल्याबरोबर घेऊन गेला आणि तिला एका चंदनाच्या शाडाखाली बसवून म्हणाला—“आमचे गाव येथून आहे.

तू येथेच मी आपल्या नातेवाइकांना बोलावून घेऊन येतो.” असे सांगून तो पळतच निघाला.

चंपकगंधी त्या चंदनाच्या शाडाखाली वसून राहू लागली. डोळ्याची धार थांबतच नव्हती. चंदनाच्या शाडालाच एक यक्षिणी बाहेर आली व तिने तिला विचारले— “कोण आला तू? मशी एकटी कशी? राहायला काय आले?”

चंपकगंधीने वडलेली सर्व हकीगत सांगितली.

“तरमग त्या रानटी तरुणाशी लग्न करण्याची इच्छा नाही म्हणतेस !” यक्षिणीने विचारले.

“मुळीच नाही.” चंपकगंधी म्हणाली.
“तर मग ! तू या जंगलात प्रवेश कर. तिथे राहण्यासाठी मी सर्व सुखसोयी करून घेतल्या आहेत. तू यात जा. दुसऱ्या झाडात प्रवेश करते.” असे सांगून यक्षिणी चंपकगंधीला झाडाच्या आत घेऊन गेली. तेथे कसे रहायचे हे समजावून सांगून ती दुसऱ्या झाडाच्या शोधार्थ निघून गेली.

तिवडे तो रानटी तरुण आपल्या गावी गेला. वडीलधान्या मंडळींना, एका राजकन्येशी त्याचे लग्न होणार आहे. सांगून तिला वाजत गाजत आपल्या गावी घेऊन येण्यासाठी वरोवर येण्यास आग्रह करतो. कोणाला ते सर्व खरेच वाटले नाही. डोके फिरले आहे की काय तुझे, असे देखील काहीजण म्हणाले. परंतु त्याचा आग्रह पाहून सर्व वाजंत्री घेऊन त्या चंदनाच्या साड्यातून आले.

पण तेथे राजकुमारी नव्हती. तवांनी सर्व रान पालथे घातले. राजकुमारीचे कोठे निव्हन त्यांना दिसेना. त्या तरुणाला ‘मूर्ख, छुळा’ असे सर्व परत गेले.

चंपकगंधी चंदनवृक्षाच्या आत रहात होती. बाहेर कोणी नाही असे पाहून ती त्या झाडाच्या आतून बाहेर येई आणि रानांतली फळे तोडून आणून त्यावर आपली भूक भागची. कधी कधी यक्षिणीची गाठ पडे.

अशीच एक दोन वर्षे झोटली. त्या जंगलापलीकडे दुसरे राज्य होते. तेथील राजाला एक मुलगा होता. त्याच्या लग्नासाठी मुली सांगून येत होत्या.

राजकुमाराला जंगलात व रानावनात हिंडण्या फिस्त्याची आवड होती. त्याने आपल्या राज्यात एक सुंदर तयार करविले होते. उद्यानात त्याने सर्व तऱ्हेची झाडे लावली होती. एक नव्हते ते चंदनाचे झाड. म्हणून त्याने आपल्या नोकरांना चंदनाचे झाड कोठे का हे पाहण्यासाठी त्याच जंगलात पाठविले. चंपकगंधी रहात तिचे चंदनाचे झाड दिसले. त्यांनी ते मुळासफट उपटून नेऊन राजकुमाराच्या लावले.

चंपकगंधीला ते काही कळले नाही. ती निव्हाप्रमाणे दुसऱ्या दिवशी झाडाबाहेर आली तिला जंगलाऐवजी एक सुंदर दिसले. थोड्या अंतरावर एक सुंदर सरोवर होते व त्यात कमळे होती. फळसाडे होती.

चंपकगंधीने त्या सरोवरात स्नान केले. त्याच वेळी राजकुमार वज्रूला आला. परमपरांची दृष्टादृष्ट झाली. चंपकगंधीने त्यापूर्वी कधी इतक्या सुंदर तरुणाला पाहिले नव्हते. राजकुमाराला हे कळेना की इतकी सुंदर स्त्री कोठून आली !

त्याने धीर करून तिला विचारले— “कोण तू, आणि इकडे आलीस कशी !”

पण सांगायचे कसे ! तिच्या कळेंना. तिला थोडी लाजच वाटली. कारण स्वतःच्या फोरकटपणामुळे जंगली जातीच्या तरुणाशी लग्न करण्याची पाळी आली होती व यक्षिणीच्या कृपेने त्यातून सुटका मिळाली आणि शेवटी चंदन वृक्षाबरोबर ती आली होती. म्हणून सर्व न सांगता तिने आपले नव चंपकगंधी असल्याचे सांगून चंदनवृक्षात तिचे असल्याचे सांगितले.

हागेळ. त्या गोष्टीसपण होकार दिला. राजकुमाराने घरी गेल्यावर आपल्या आई-वडिलांना सांगितले की त्या चंदनवृक्षाशीच लग्न करून घेण्यास परवानगी द्यावी.

राजा व राणी दोघांना वाटले की राजकुमाराला वेड तरी लागले वसावे किंवा मृत बाधा तरी झाली असावी. त्यांनी त्याला अनेक तऱ्हेने समजावून सांगितले की एकाहून एक सुंदर मुली सांगून येत आहेत व त्यांच्या पैकी पाचवेळ तिच्याशी त्याने लग्न करावे. परंतु राजकुमाराने साफ नकार दिला.

राजाने मंत्र्याचा मल्ला घेतला. मंत्र्याने लोल विचार सखा दिला की, राजकुमाराच्या इतर व्यवहारात कोठेच वैधेयणा आदळून गेत नाही. पाच शनितीत त्याने इतू केला आहे तर त्याच्या मुळाशी काही तरी गुप्त कारण असणार. म्हणून राजकुमाराची इच्छा विहित वाटली तरी ती चंदनाच्या झाडाशीच लग्न करून घ्यावे.

राजाने कोणाला निमंत्रण वगैरे पाठविल्या-शिवायच मुहूर्त ठरवून राजकुमाराचे लग्न त्या चंदनवृक्षाशीच दिले.

राजकुमाराने त्या चंदन वृक्षाच्या चारी बाजूला एक सुंदर राजवाडा बांधला व त्यात राहू लागला. त्या उद्यानात प्रवेश नसल्याचे त्याने जाहीर केले.

एका वर्षांनंतर चंपकगंधीला शाळा. राजकुमाराने आपल्या वडिलांना पुत्ररत्न झाल्याचे कळवून नामकरण संस्कार गुप्तपणे करण्याची गरज नसल्याचे सांगितले.

राजाला आश्चर्य वाटले. तरी राजाने सर्व नातेवाईक व मित्र गेडळीस बोलावणे पाठविले. त्याच प्रियेची राजकुमार चंपकगंधी आपला मुलगा दोघांना घेऊन आपल्या घरी आला.

राजकुमाराच्या सुंदर पत्नीला पाहून सर्वांना आश्चर्य वाटले. राणी दोघांनी होऊन विचारले—“कोण ही मुलगी ? तुसे दिव्याशी केव्हां झाले ?”

“ज्या चंदन वृक्षाशी माझे लग्न झाले त्यात राहाते, बाहून जास्त मला काही माहीत नाही.” असे राजकुमार म्हणाला.

परंतु नामकरण संस्कारात हजार असलेल्या राजांबरोबर चंपकगंधीचे वडील पण आले होते. त्यांनी मुलीला ओळखून चकित होऊन विचारले—“मुली तू येथे कशी ! आम्हांला वाटत होते तू रामांतच फोटेतरी फिरत असणार !”

परंतु चंपकगंधीने सविस्तर सर्व गोष्ट सांगितल्यावर सर्वांच्या मनाचे समाधान झाले. एका राजकन्येशी आपल्या मुलाचे लग्न झाल्याचे फळल्यावर राजकुमाराच्या आई-वडिलांना व मुलीचे लग्न राजकुमाराशी झाल्याचे ऐकून चंपकगंधीच्या आई-वडिलांना आनंद झाला.

वाईटाचे फल वाईट

विश्वगिरी नावाच्या गावी रामदास नावाचा एक दर्यागर्दी व्यापारी रहात असे. रविदेव आणि चंद्रदेव असे दोन मुल्यो होते. त्यांना व्यापाराचा अनुभव नव्हता या हेतुने बापाने त्यांना सारखे सारखे भांडवल दिले. म्हणाला-“तुम्ही कोठे तरी स्वतःच्या पायावर राहून व्यापार करा.”

दोघे भाळ बापाने दिलेले भांडवल घेऊन पाच कोसावर असलेल्या एका बंदरात गेले. तेथे रविदेवने काही माल विकत घेतला व तो घरात आणून ठेवला. पण चंद्रदेव काय करावे हे ठरवू शकला नाही.

तेव्हा रविदेव आपल्या धाकट्या भावाला म्हणाला-“हे वहा चंद्र! मी एकदा घरी जाऊन बाबांना मेढून यावे म्हणतो. येथे जो

आहे त्याच्यावर थोडी दृष्टी असू दे.” असे सांगून तो निघून गेला.

त्या रात्री चंद्रदेवला झोप आली नाही. तो आपल्या परासमोरच्या आंगणात बसून काही तरी विचार करीत समुद्राकडे पहात होता. त्यावेळी कोणीतरी साधू चंद्रदेवला पाहून गांगला. चंद्रदेवला म्हणाला-“क्या बात है बेटा! कसला विचार करीत आहेस? तुझे तोंड असे उदास उतरलेले कां! तुझ्या बहिळांनी तुला जे भांडवल दिले होते ते कोठे कोणत्या कामात अवलंबून की कोठे लायावे हे चुकत नाही?”

त्या मुनीला दिव्य दृष्टीने सर्व काही कळले आहे असे चंद्रदेवला वाटले. म्हणून चकित होऊन तो म्हणाला-“होय, मुनिवर्य! आपण बरोबर म्हणालात.”

“जे भांडवल आहे त्याचे घान्य विकत घेऊन त्याची समुद्रात पेरणी कर. त्यानंतर काय होते ते तुला खबरच कळेल.” असा सल्ला देऊन साधू निघून गेला.

दुमन्या दिवशी चंद्रदेवने जवळचे सर्व भांडवल खर्च करून घान्य खरेदी केले. सर्वांची समुद्रात पेरणी केली.

इतक्यात रविदेव घरी आला. गावाचा मूर्खपणा ऐकून तो खूप रागावला. म्हणाला-“तू मूर्ख आहेस मूर्ख! अरे बाबांनी एवढी मेहनत जेव्हा जेव्हा ते असे टाकण्यासाठी

का! त्यांना ही गोष्ट कळली तर ते तुझे तोंड सुद्धा पाहणार नाहीत. अन्नाचा तू असा नास केलास हे राजाला कळले तर तुला नकीच फांशीची शिक्षा करील.”

चंद्रदेव भीतीने थरथर कापू लागला. इतक्यात जहाज निघण्याची वेळ झाली हे कळले. म्हणून रविदेवने आपला माल भरला आणि परदेशी निघून गेला.

चंद्रदेवाच्या मनात घरी जायचा विचार आला. त्याच्या सर्व अंगाळा धाम जुटे. म्हणून तो समुद्रकाठी बसून स्थितीत हिडत राहाला.

त्याच वेळी एक विचित्र गोष्ट घडली. पाहता पाहता समुद्रातून किनाऱ्याकडे वहात असलेल्या अनेक वस्तू दिसल्या. लाटांमधील त्या वस्तू किनाऱ्यावर येऊन लागू लागल्या. चंद्रदेवाने ते काय आहे हे उचळून पाहिले तर शिंपल्या, रात्रभर तो शिंपल्या आपल्या खोलीत जमा करीत राहला.

दुसऱ्या दिवशी त्यातून मोठी निघाले ते काढून तो विकू लागला. विकून घाल्यावर त्याने दिक्षीय करून पाहिला तर थापाने जेवढे मांडवळ दिले होते त्याच्या सहा पट पैसे जमा झाले होते. सर्व पैसे घेऊन तो आपल्या गावी आला.

रविदेवचे जहाज वादळात सापडून बुडाले. त्याचा सर्व भाऊ पाण्यात बुडून गेला. कसाबसा जीव धाचला. तो वरी

परत आला तो पर्यंत अनेक रोग त्याला झाले होते. पाहून सर्वांना दया आली.

घरी परत आल्यावर रविदेव आपल्या घाक्या कडकडून मेरला व म्हणाला—“चंद्र, मी तुझे वाईट इच्छिते त्याचे हे फल भोगीत आहे. फल नाफ कर.” जसे सांगत असता त्याच्या डोक्यातून अर्थ होते.

चंद्रदेवने होऊन विचारले—“वादा! केव्हा रे माझे वाईट इच्छितेस!”

“मी परी कातो म्हणून लोटे सांगून पालटून तुझ्याकडे आलो होतो. मीच तुझ्या करवी सर्व मांडवळ खर्ची करवून सर्व धान्य समुद्रात फेकविले होते.” रविदेव म्हणाला.

नावी भूत

करलीपूर येथे निवर्धन एक राजा राज्य जसे. तो एक शासक होता. रात्रीच्या राजा पालटून गावात हिंडत असे आणि प्रजेच्या सुख दुःखाची माहिती असे.

एकदा एका गरिबाच्या शोषडी जमळून जात असता शोषडीत कोणी बोलत असल्याचा आवाज त्याने बाहेर उभा राहून संभाषण ऐकले.

वायको नवऱ्याला म्हणत होती—“या गरीबीचे जोडो किती दिवस वाढायचे! आपले महाराज दयाळू आहेत. जाऊन त्यांना मेटा व त्यांनी स्मशानात जरी थोडी जागा दिली तरी तो द्या.”

ते ऐकून घेऊन तेथून निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी तो राजाच्या दर्शनास गेला. म्हणाला—“महाराज! गरिबाचे थोडे भरत नाही. मरण पावलेल्या शका आहे. फा होईना थोडी जागा देण्याची कृपा करावी.”

राजाने त्याला जागा स्मशानातच दिली. घरी आल्यावर त्या गरीब माणसाने नायकोला राजाकडून स्मशानात जागा मिळाल्याचे सांगितले.

“तेथे बुडपे असतील ती तोडून विका. जे पैसे मिळतील ते गोटापाण्याला खर्च नंतर ती जागा नांगरून पीक काढू या.”

तो गरीब मनुष्य सांघावर कुन्हा गेला. तेथे एक मोठे व्हिंज शाह होते. तो साड सोडून जरावर शंभरावर भुते साडी उतरून आली

आणि म्हणाली—“अरे गृहस्था ! साडावर आम्ही रहातो. हेच आमचे घर आहे. कृपा करून आमच्या घरावर असा बालू नकोस.”

एकदम हतकी भुते आलेली पाहून तो गरीब मनुष्य प्रथम घाबरून गेला, पण भुते हात जोडून विनवण्या करीत आहेत हे पाहून त्याला थोडा जोर चढला. म्हणाला—“सर्व शाळे व बुडपे तोडून मी जमीन नांगरणार आहे व पीक काढणार आहे. आलं लक्षात !” असे म्हणत त्याने पुन्हा कुन्दाद्वारे हातात नेतली.

“जशी वाई करू नकोस. तुला ही नेहमत करण्याची गरज नाही. तुला पाहिजे तेवढे धान्य आम्ही देतो.” सर्व भुते म्हणाली.

“ठीक, कळू. दोन महिन्यांच्या आत धान्य माझ्या घरी पोचतं शाळें पाहिजे. समजलं !” असे सांगून गरीब मनुष्य घरी परत आला आणि त्याने सर्व हकीगत बामफोळा सांगितली.

एकदा त्या साडावर एक नवे मूत येऊन लागले. पण भुते धान्य करू लागलेली पाहून त्या नव्या भुताने त्यांना

विचारले हे सर्व काय मांडले आहे तुम्ही ? आपल्याला धान्याची गरजच नाही !”

भुतांनी त्याला हकीगत सांगितली. भुताने चकित होऊन त्यांना विचारले—“एका माणसाची आपल्याला ! काटेला लावून घेतो.” असे सांगून ते मूत निघाले.

गरिबाच्या अंगणांत भाजीपाला होता. दररोज रात्री म्हैस येऊन खाऊन जात असे. मारण्यासाठी तो मनुष्य एक दांडके वेळून आड कपून बसला होता. ते नवे साडावर घरात धिरले. त्या गरिबाच्या चालण्याची बाहूळ लागली तेव्हा त्याने दांडक्याने मारीत म्हटले “मर ! मर !”

नवे मूत मोठ्याने ओरडले—“बाभरे ! मेळो !” ती म्हैस नाही हे त्या

गरिबाच्या वेळ नाही. मूत आहे हे त्याने ओळखले. त्याने बरडावून विचारले—“कशाळा आका आहेस इथे !”

“विशेष काही नाही. गला हे विचारायला पाठवले आहे की तुम्हांला हवं तांदूळ.” ते म्हणाले.

“अस्स ! तांदूळच हवे म्हणून.” गरीब मनुष्य नव्या भुताने विचरेल्या जाऊन स्नेही भुतांना ते सांगितले. म्हणाला—“मात नको आहे. तांदूळच हवे आहेत, म्हणे !”

“शहाणा आहेस, शहाणा. मात जमविणेच आम्हाला कठीण होते, आणि आता नवीन काम लावून आला आहेस.” भुतांनी त्या भुतावर खूप तोंडसुख घेतले.

आळशी दरबारी

एका गांवी एक शेतकरी रहात असे. त्याला दोन मुल्ले होते. पहिल्या नंभरचे आळशी होते. एकाचे नाव होते सोमू व दुसऱ्याचे रामू. बापाने त्यांना पुष्कळ शिकवून पाहिले, पण त्यांना एक काम येईल तर शपथ. शेवटी रागतरागांत त्यांचा म्हणाळा—“तुम्हांला फुकटाचे खासला घालायला नाही तयार.”

दोघे हिंडत हिंडत एका येऊन पोचले. वाटेत सोमूला एक पावली दिसली. बाकून उचलण्याचा आळस, म्हणून तो भावाला म्हणाळा—“अरे रामू, ही गघ पावली. उचल.”

रामूने ती उचलली नाही. त्याने विचार घेऊन पहिल्याने मोठ्या भावाला दिसली होती. म्हणून त्यानेच ती उचलली पाहिजे.

दोघे गावात गेले. दोघांच्या पोटात कावळे फोकळ लागले. एका दुकानावर कळ भानले. तेथे विकायला ठेवली होती.

“केळी कशी हो ?” सोमूने दुकानदाराला विचारले.

“दोन हसन.” दुकानदार म्हणाळा.

“साली काढून केळी तोंडात ठेवायला काय ध्याळ ?” सोमूने विचारले.

“एक पावली.” दुकानदार म्हणाळा.

“तरमग, आम्हा दोघांच्या तोंडात साली प्रत्येकी सहासहा केळी ठेवा.” सोमू दुकानदाराला म्हणाळा.

दुकानदाराने त्या प्रमाणे प्रत्येकाच्या तोंडात केळी घातली.

“अरे रामू! देऊन पावली दुकानदाराला.” सोमू म्हणाळा.

“कोठली पावली रे ?” रामूने विचारले.

“मी तुला उचलायला सांगितली होती ती पावली.” सोमू म्हणाळा.

रामू काहीच बोलला नाही. दुकानदाराला, दोघांच्याकडे नाहीत कळले. त्याने दोघांना धरून एका खांब्याला बांधून ठेवले. तेवढ्यात रामाचे शिपाई आले. सोमू व रामूच्या विरुद्ध ऐकून शिपायांनी दुकानदाराला पावली दिली आणि सोमू व रामू दोघांना धरून घेऊन गेले.

रामाच्या मनात विचार की आपल्या दरबाराल आळशी दरबारी पण असावेत, तो विचार मनात आल्याबरोबर त्याने काही शिपाई शाळशी लोकांना धरून आपल्याच्या कामावर नेऊन रामू व सोमूला धरून नेणारे त्यांच्या पैकीच दोघे होते.

सर्व आळशी लोक जमा राजा त्यांना म्हणाळा—“तुमच्या पैकी जो आळशी असेल त्याने हात वर उचलाव.”

कोणी पुरा हात काही जणांनी अर्धाच हात वर केला. पण सोमू व रामूने हात वर केलाच नाही.

पाहून राजाने त्यांना विचारले—“काय रे तुम्ही आळशी नाही का ? मग हात का नाही वर करीत ?”

“उत्तकी मेहनत कोण करणार प्रभो !” दोघांनी तेच उत्तर दिले.

त्यांचे उत्तर ऐकून इतका खूप झाला की त्याने दोघांना आपले दरबारी म्हणून नेऊन घेऊन ठरविले. राजाची हच्छा कळताच मंत्र्याने त्याला विचारले—“महाराज ! या दोघांचीच निवड ठरली आहे, म्हणायलाचे ना !”

“नाही, नाही. आपणही दोन परीक्षा घेणार आहे यांच्या.” राजा म्हणाळा.

नकाश्या उत्तर दिशेच्या त्यांना एका शोपडीत पोचते केले आणि खाण्याची काळजी करून दिली.

इतक्यात शोपडीला आग लागली. दोघे जेवून खाऊन आराम करण्यासाठी वाढवे होऊ लागले. शोपडीला आग लागल्याचे दोघांनी पाहिले. एक जण म्हणाला—
"शोपडीला आग लागली आहे वाटते!"

"अरे काळजी अजून पुष्कळ दूर आहे रे! आमच्या जवळ येऊ दे. नंतर पाहून घेऊ." दुसरा म्हणाला.

"काळजी राजाचे नोकर विश्र्वतीलच," सोमू म्हणाला.

राजाला फार आनंद झाला. त्याने त्यांना बोलावून घेऊन येण्यास नोकर पाठविले. दिवसापासून राजाने त्यांना आळशी दरबारी म्हणून नेमले.

राजाचे नोकर दोघांना एका खोलीत घेऊन गेले. तेथे निरनिराळी पकाजे मोठ मोठ्या धाव्यात भरून ठेवली होती. खाण्याचे किंवा पत्रावळी नव्हत्या.

"तू जाऊन पत्रावळी घेऊन ये रे!" सोमू रानूला म्हणाला.

अर्धा तास झाला तरी ते दोघे खोद्या सारखे जागच्या जागी बसून राहिले. इतक्यात एक कुत्रे आले खोलीत. त्याने सर्व पकाजे खाऊन टाकली.

सर्व गुप्त पणे राजा पहात होता. दोघांच्या आळशीपणाची खात्री लागली. म्हणाला—"दोन परीक्षा पास झाले. दोघे. एक परीक्षा उरली आहे."

राजाच्या नोकरांनी दोघांना विचारले—
"शाले का दोघांचे जेवण?" दोघांनी

कुण्डलार

यादवांनी जरासंध आदिक पराभव करून परतबले आणि जयजय का करीत द्वारकेकडे निघाले

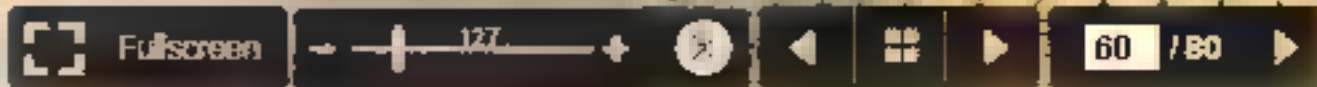
कृष्ण स्वमणीला घेऊन निघून गेल्यावर श्रुतपर्व स्वमीला मापल्या बसवून परत निघाला. परंतु स्वमीने, स्वमणीला सोडवून परत आणल्याशिवाय कुंडीनपुरात प्रवेश करणार नाही, अशी प्रतिज्ञा केली होती. प्रतिज्ञा मंग होऊ नये म्हणून भोजकटक नावाचे नवीन नगर स्थापन करून तो त्यात निवास करू लागला.

जरासंधाने शुद्धीवर व्याख्यानंतर पांग-पांग झालेल्या आपल्या सैन्याची जमवाजमव

केली आणि अपमानित क्षिप्रपालांना जंगल घेऊन स्वदेष्टी निघून गेला

यादव वंशा वृद्ध बहील मंडलींनी कृष्ण सक्रियीच्या विवाहामाठी धुवून सरकून आले. मित्रमंडली सर्वोय निमंत्रण पाठविली. राजवचित भिता व खांव धावून पुनून स्वच्छ करण्यात आले. त्यांच्या चकमकीने दोळे दिपून जात होते. मगमलीच्या झालरीखाली भितीवर व खांवांवर जे कोरीव काम होते ते धुवून पुनून चकाचकीत करविण्यात आले. कम्पूरी, चंदनादि द्रव्ये घालून पाऊण्यात आला. मोत्यांची व हिच्या माणकांची मंगोटी

कृष्णाच्या विवाहाला त्याचे नातेवाईक,
राजे व सरदार मंडळी ~~सहज~~ ~~सहज~~
व हत्तीवर बसून हजार झाली. कृष्ण
सविमणीच्या दर्शनाने ~~सहज~~ जन्म सार्थक
होईल असे वाटून विलंबेक ऋणी ॥ मुनी
~~सहज~~ ~~सहज~~ आले. चार ही वागचि दूर-
दूरच्या देशातली थोर मंडळी स्वसमांभास

मंगलाष्टक संवत् १८७१ ई. शुक्लपक्ष शुक्ल-
द्वितीयांश 'नन्दवत्सल' मङ्गल अंतर्यामि
वाजुला केवल्याचरोवर सौंदर्य व सौभाग्य

दोघोंची गणु मूर्तीच अशा रुक्मिणीने माजुक हातांनी कृष्णाला बरमाला घातली. कृष्णाने रुक्मिणीला हार घातला. सर्वांनी अक्षतरूपे धुवरांस आशीर्वाद दिला. रुक्मिणीने आईवडिलांना नमस्कार करून सर्व घोर मंडळींस केला. त्यानंतर कृष्णाने ब्राह्मणांना, हवी, घोडे, रथ गाई वांचे दान केले. दास-दासींना इनामे वाढली. सारथी, नट भाट चरण यांस वलालंकार पारितोषिक देऊन त्यांचा सत्कार केला. नंतर पंच-फळानांचे जेवण झाले. कृष्णाच्या आसेष्टांनी

आणि राजे व सरदार मंडळींनी अहेर व नजराणे दिले.

कृष्णाची पट्टाणी झाली. नंतर कृष्णाने सत्यभामा, जांबवती इत्यादि अनेक राजकन्यांशी विवाह करून आपल्या अंतःपुराची शोभा वाढविली.

विधिनियमाप्रमाणे रुक्मिणीला डोहाळे लागले. डोहाळजेवण आदि संस्कार आनंदाने पडले. एका शुभदिनी ती शाळी तिच्या पोटी स्वतः कामदेव भागे शंकराचा शाप हास्यामुळे कामदेव भस्म झाला होता. अशा-तन्हेने विवशी प्रभु असो त्याचे नाव ठेवण्यात आले.

शंकर नावाच्या राक्षसाला पहिरुपाशमून ही गोष्ट माहीत होती त्याचे मरण रुक्मिणीच्या पोटी जो जन्म घेईल त्याच्या हाती आहे. म्हणून मध्यरात्रीच्या वेळी रुक्मिणीवचळ झोपलेल्या तान्हा प्रभुमाला शंकर उचळून घेऊन गेला आणि त्याने त्याला नेऊन टाकला. त्याला एका माशाने गिळून टाकले. तो मासा एका कोळ्याच्या त्याने आपल्या देहाची राणी मायावती म्हणजे

शंकर राक्षसाची बायको हिला नवराणा म्हणून तो आणून दिला.

मायावतीने स्वतः तो मासा कापला तेव्हा त्यातून एक सुंदर बालक बाहेर निघालेला पाहून तिला परमानंद झाला तिने त्याला प्रेमाने वाढविले त्याचे सर्व लाड पुरविले. शंवरला मूल नव्हते. म्हणून त्या मुलाला पाहून फरा आनंद झाला.

मायावतीच्या देखरेखीमाली प्रभुने राक्षसांची मार्या व करून घेतली. चांगला इतका सुंदर दिसू

मातेसारखे वात्सल्याने ज्या मायावतीने वाढवले होते तिचे त्याच्याजवळ करण्याची दृच्छा दक्षेविली.

प्रभुसमजतदार होता. तो तिला म्हणाला- "तू माझी आई मी तुझा मुलगा. तुझ्या मनात हा हीन विचार वासा काय आला! त्याच काही कारण अमेळ तर सांग."

मायावती म्हणाली- "तुझे वडील यादव वंशाचे उत्तारक श्रीकृष्ण आहेत. गाई रुक्मिणी आहे. तू लहान तान्हा असलांनाच शंवरने तुला आईच्या जवळून

उचलून नेऊन समुद्रात टाकले. मुद्देवाने कोळ्याने मला एक मासा आणून दिला, त्याच्या पोदानून मी जिवंत निघालास. मी आजपर्यंत तुझे रक्षण केले. तू अदृश्य झाल्या दिवसापासून तुझी आई पुत्र-विरहाने दुःखी आहे. तू जाऊन भेट. मी तुझ्याशी विचार केला आहे. शंबरला मी आजवर त्याची पत्नी म्हणून फसवीत आले. तो तुझा शत्रू आहे. तुझ्या हाती तो ठार होईल.”

ते कळल्यावर प्रद्युम्नने शंबरला छंद आह्वान केले. प्रद्युम्नने सात माया-

विषांचा प्रयोग शंबरला ठार केला. पण जाठल्या वेळीच त्याला त्याला मिळाले.

त्यानंतर मायावतीला बरोबर घेऊन प्रद्युम्न मायाविंदनेच आकाशमार्गे प्रवास करीत मरळ अंतःपुरात पोचला. एका पुरुषाला एकाएकी आलेला पाहून कृष्णाच्या अंतःपुरात उडून गेली त्याचे सौंदर्य पाहून औत्सुक्याने भ्याल्याकडे पाहून रुक्मिणीला वाटले की आपला मुलगा जिवंत अमना तर असाच मोठा व सुंदर असता. जास्त लक्षपूर्वक तिने त्याच्याकडे पाहिले तेव्हा तिला त्याच्यात कृष्णाच्या रूपाचा मास झाला व तिच्या मुलगाच तर हा नव्हे अशी एक शंका तिच्या मनात आल्याशिवाय राहाली नाही. कृष्णाने त्याला पाहिले व रक्ताची थोद त्याला पण लागली.

वेळी नारदाने प्रवेश करून प्रद्युम्नाची सर्व कथा वर्णन करून सांगितली. त्याच्याकडून कृष्ण रुक्मिणीला कळले की प्रद्युम्नरूपे कामदेव व मायावती चचे कामदेवाची पत्नी रती जन्माला आली.

म्हणून त्याचे झाले आहे. कामदेव भस्म झाल्यावर शंबर रतीला घेऊन गेला. तेव्हापासून पत्नी म्हणून त्याच्याबरोबर राहण्याचे कळू ही इतके दिवस स्वतःच्या पातिव्रत्याचे रक्षण करीत आली होती.

ती सर्व ऐकून रुक्मिणीला व कृष्णाच्या अंतःपुरातील इतर स्त्रियांना परमानंद झाला.

प्रद्युम्नानंतर नऊ मुलगे व शेवटी एक मुलगी झाली. मुलांची नावे चारुषेष्ण सुधेष्ण, सुषेष्ण चारुशुत, चारुवाहन, चारुर्विद, चारुमद्र, चारुगर्भ, चारु प्रशी होती आणि मुलीचे नाव चारुसती होते. कृष्णाला इतर बायकांच्या पोटी भानु, मानर्षिद, संग्रामजित, दीप्तिवंत वृक फणारे मुलगे आणि मित्रवती आदिक मुली झाल्या.

रुक्मिणीच्या पोटी प्रसूत जन्मला त्याच महिन्यात जानुवतीच्या पोटी सांच जन्मला. त्याला वल्लरामाने स्वतःच्या मुलासारखे लहान पणामातून वाढवले आणि त्याला सर्व शस्त्रास्त्रविद्येत पारंगत केले. वल्लरामाची बायको रेवती हिच्या

पोटी निशात रोन मुलगे झाले.

विदर्भ देशात रुक्मिणीचा रुक्मी भाऊ शुभांगी नावाची मुलगी झाली. ती योग्य शास्त्री तेव्हा स्वामीने तिच्या कमासाठी स्वयंवर रचले. इतर राजपुत्रांबरोबर प्रद्युम्नपण आईवडिलांच्या परवानगीने स्वयंवराला हजर झाला. शुभांगीने प्रद्युम्नच्या सौंदर्याचे वर्णन पूर्वीच ऐकून त्याच्याशीच विवाह करण्याचे मनाशी ठरविले होते. म्हणून तिने गळ्यात वरमाला घातली तिची निवड पाहून सर्वांना आनंदच झाला.

प्रद्युम्न शुभांगीशी विवाह करून वारकेला परत आला. काही काळ लोटल्यावर त्यांना अनिरुद्ध नावाचा मुलगा झाला. अनिरुद्ध आपल्या बापामारभ्याच सुंदर होता. त्याने सर्व भगवद्भक्त्या शिक्षण घेतल्या. तो पण लज्जाला योग्य झाला.

रुक्मिणीचा भाऊ रुक्मी याच्या मुलाला रुक्मवती नावाची एक मुलगी होती. ती जितकी सुंदर होती तितकीच स्वभावाने सुशीलपण होती. म्हणून आईवडिलांबरोबर घरच्या इतर मंडळींनी ती फार लाडकी होती. ती लज्जाला योग्य झाली तेव्हा रुक्मीने एका शूर व सुंदर राजकुमाराशी तिचा विवाह करण्याचे ठरवून वरशोपनास सुरुवात केली. ही वार्ता श्रीकृष्णाला मिळाली तेव्हा त्याने तिन्ही पिढ्यांचा संबंध लक्षात घेऊन मुलगा प्रद्युम्न याला ती

गोष्ट सुचविली. प्रद्युम्नला पण लज्जा सुचना आवडली व त्याने रुक्मीकडे त्यासंबंधी निरोप पाठविला. रुक्मीला पण निरोप ऐकून आनंद झाला व त्याने लज्जा विवाहास आपली संमती दिली. लज्जाचा मुहूर्त ठरला. श्रीकृष्ण बलराम, प्रद्युम्न, रुक्मिणी व सर्व यादव प्रमुख विवाहास आले. मग समारंभ वाटा पाटाने उरकला.

सर्व आनंदात अमता वेंजुचारी, भूतपर्व, भ्रश्रुमंत प्रयत्नेन वगैरे रुक्मीच्या काही दाक्षिणात्य मित्रांनी त्याला सुचविले. "मित्रा! तू घुतात प्रवीण आहेस. बलरामाला घुताचा छंद आहे. तो कधीच नकार देणार नाही. तू आह्वान कर. घुतात त्याचा पराभव करून मागे झालेल्या अपमानाची भरपाई करून घेता येईल."

अरण्यपुराण

[२१]

माकडे कावाला पाहताच अम्बलाला सोदून पळून गेली. ते पाहून अम्बलाला जिवंत जीव आल्यासारखे वाटले. कावाने आपले भयंकर तोंड उघडून जोराने शृत्कार केला. माकडे जागच्या जागी परस्परांना विलगून नमून राहाली. मौवलीला आनंद झाला.

काळा बाघ दम लागल्यासारख्या आवा-
जाने ओरडला—“माझे काय संपले. मनुष्याच्या पोवाला त्या मांडवातून बाहेर दे फेंकून. त्याला घेऊन जाऊ. नाहीतर माकडे पुन्हा आढवी येतील.

“मुससून! बांब! माझ्या आज्ञे शिवाय माकडांना जागचे हालता येणार नाही.” असे म्हणत कावा काळ्या नाचाला

म्हणाला—“मित्रा, तू कोणाला तरी बोलवीत होतास नाही का?”

“मारामारी असता कदाचित मीच हाक मारली असेल. अश्वलदादा, फार हागले का तुला?” काळ्या बाघाने विचारले.

आपले हात पाय शाडीत त्यांच्याकडे पहात म्हणाले—“माझी शंभर छकले करून शंभर अश्वले करण्याचा विचार होता त्यांचा. बाप रे बाप! माझी चटणी करून टाकणार होती की काय नकळे. कावा, खरोखरच आज तू आम्हा दोघांचा जीव वांचविलास.”

“अरे, त्यात काय मोठेसे? माणसाचे ते पोर कोट आहे?” कावाने विचारले. “हा काय इश्या आहे मी, मला वर चढून

काढले. नंतर आपले शरीर सहाकूट उचकल सहा वेळ त्या भिंतीवर धडार केला. नक्षी केलेली मोडून गेली व एक मोठे भगदाड पडले. मौवली त्यातून बाहेर येऊन एक हात सांघावर व दुसरा काळ्या पाठीवर ठेवून दोघांना निळगंला.

अम्बल मौवलीला प्रेमाने भेटले. त्याने त्याला विचारले—“भाळ! तुला कारसे लागले विंगले तर नाही?”

“लागलं व किती सोड. मला कडकडीत भूक लागली आहे थप. थाप रे थाप! तुम्हां दोघांना पण बरेच लागल्या-सारखं दिसतं आहे. अरे आणि हे रक्त वाहते आहे.” मौवली म्हणाला.

पाण्याच्या टाक्या व घराच्या आसपास पडलेल्या माकडांना पाहून काळा बाघ जिनेने जोठ चाटीत म्हणाला—“काय नाही लागलं ते आम्हांलाच.”

“हरकत नाही. जीव तर वाचला. ‘सिर सलामत तर पगडी पचास.’ तू जिवंत आहेस हीच किती आनंदाची गोष्ट आहे. आम्ही आपलं सर्व दुःख विसरलो पहा.” अम्बल म्हणाले.

“ते सर्व नंतर पाहू. पहिल्याने कावाचे आमार मानले पाहिजेत. तो नसता तर आज आपण यशस्वी झालो नसतो व तू वांचला नसतास.” म्हणाला.

मौवली कावाकडे कावाचे डोके बघ, मौवलीच्या डोक्यावर एक कूट उंच होते. “अस्स! माणसाचे ते हेच का! होय, याचं शरीर किती नरम आहे. अंधूक उजेडात तुला पाहून मी माकडच समजेन कायचित. बाल! ” कावा म्हणाला.

मौवलीने कावाचे मानले आणि असे देखील सांगितले कधी शिकारीच्या वेळी मदतीची गरज मासल्यास मदत देईन. कावा मौवलीच्या सांघावर आपली मान ठेवून जणुकाही आशीर्वादच देत म्हणाला - ‘या पुढे संभाळून रहा जरा. चंद्र मावळायला आहे. तू मित्रांच्या बरोबर जा आणि आराम कर. येथे होणारे या पुढचे कांड तू पाहण्यासारखे नाही.”

चंद्र डोंगरा वाड मावळू लागला होता. जस्यळ पाणी प्यायला निघून गेले होते. बाघ आपले अंग साफ करीत होता. कावा सरपटत निघून गेला. माकडे

त्या अंधूक उजेडात परस्परांना बिरगून भिंतीवर बसली होती.

“चंद्र मावळला. तुला काही दिसते का!” कावाने विचारले.

“दिसतंय की कावा.” माकडांनी दिले.

“हळू नका जागचे आणि गंगत-पहा.” कावा म्हणाला आणि आपलं डोकं आजू बाजूला हलवीत दोन तीनदां गोल फिरला. नंतर आपले अंग विचित्र तऱ्हेने स्वतः मौवतीच पिलवडू लागला. कधी इंग्रजीच्या आठानी, कधी तिनाची नाहीतर सहाची

येता येणार नाही.” मौवली म्हणाला. “येऊन जा थाला. मोरासारखा नाचलो आहे, आमच्या पोरांना चिराहून टाकील.” मंडपाच्या आतून साप म्हणाले.

“ओहो! या माणसाच्या पोरांनी सर्वांचीच मैत्री दिसते आहे. ए पोरा! सरास थोडा बाजूला. अरे ए विषारी सापांनो लपून बसा कोठे तरी. मी ही भिंत पाडणार आहे.” म्हणाला.

त्याला संगमरमरी दगडावर नक्षी केलेल्या भिंतीला चोर पडलेली दिसली. त्याने नेम घाल्यासारखे हळूच आपले तोंड फटीत

आकृती दिसे. अश्वल व काळा बाघ दोघे ते दृश्य चकित होऊन पहात होते. भीतीने त्यांच्या सर्वांगाला कांपरे सुरुले होते.

“माकडांनो, जरा था की पुढे.” काळा म्हणाला.

माकडे एक पाऊल पुढे आली, जणुकाही कोणी त्यांना ओढीत होते. त्यांच्या बरोबर अश्वल व बाघ पण थोडे पुढे ओढले गेले.

“था माणखी पुढे.” काळा जोराने गरजला.

मीवलीने अश्वलाच्या व काळूच्या पाठीवर हात ठेवून खूण केली. दोघे मागे सरकले.

“हात काढून घेऊ नकोस. नाहीतर मी कावाच्या समोर जाऊन पडेन.” काळा बाघ हळूच मीवलीच्या कावात म्हणाला. “अरे, पण इतके भिण्याचं काय कारण !

कावा गंमत म्हणून आढेवेढे घेत आहे.” मीवली म्हणाला.

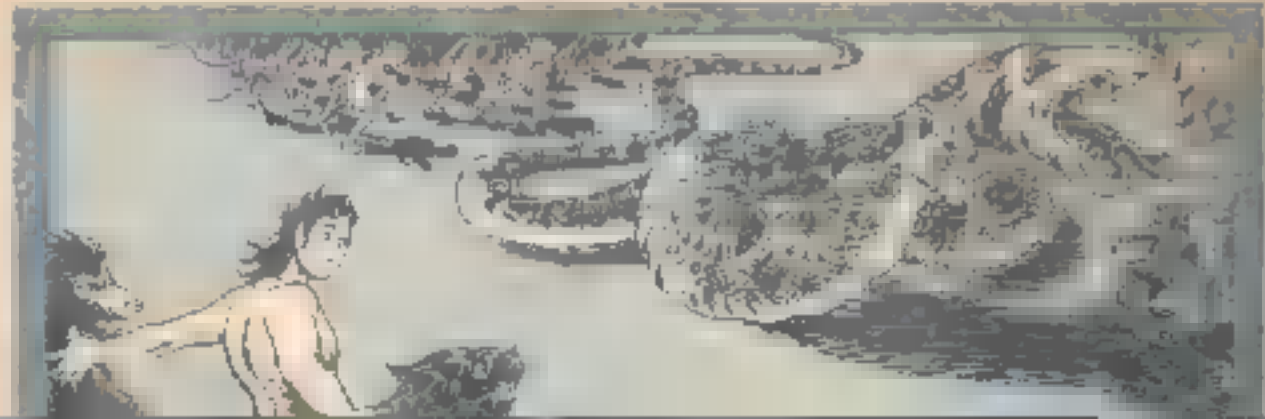
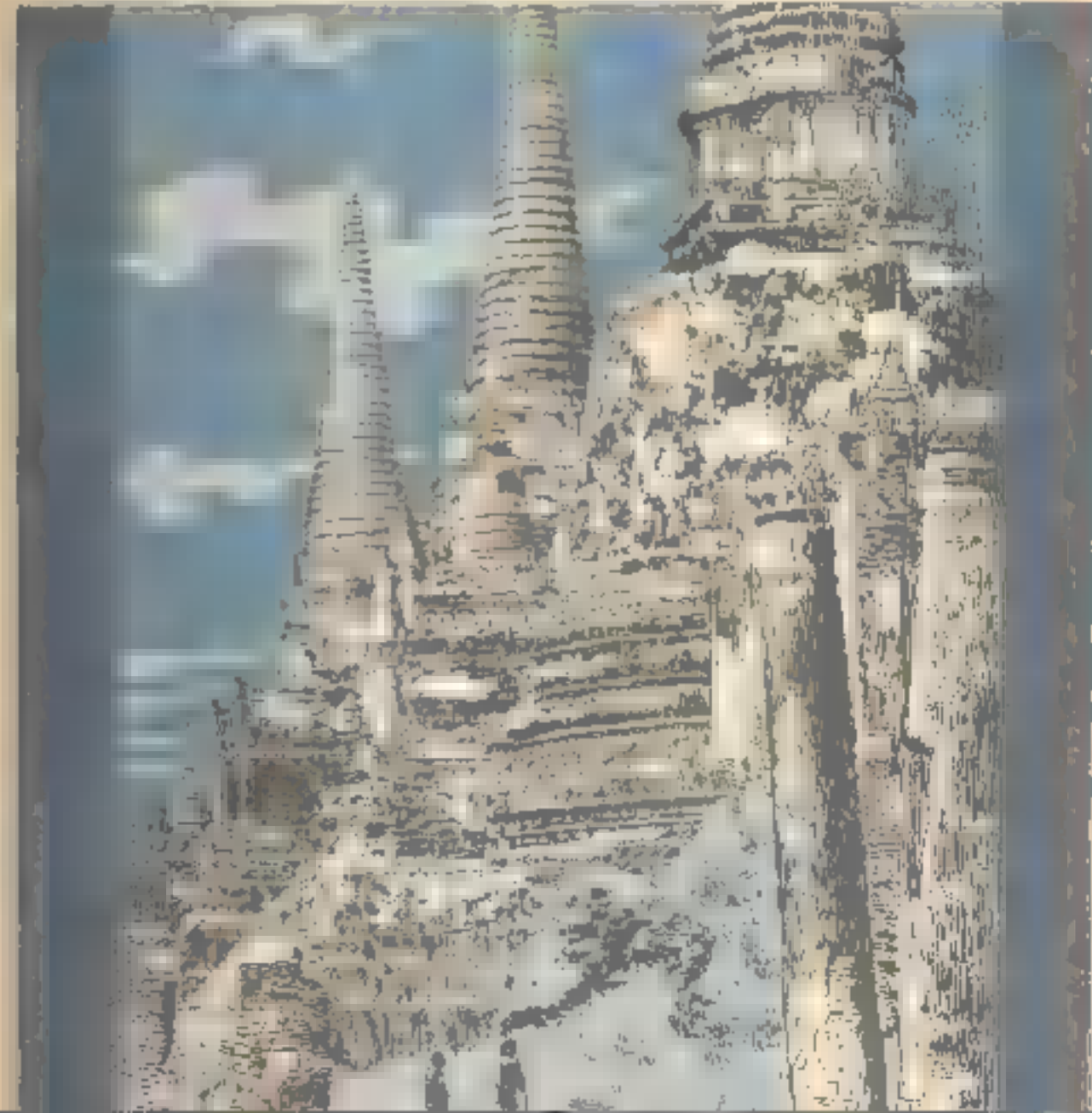
ते जंगलातल्या झाडीत आले तेव्हा अश्वल निश्वास सोडून म्हणाले—“नको रे काळा या कावाची संगत !”

“अरे, त्याचे काही बिनास नकोस. मी पळ भर उशीर केला असता तर त्याच्या घालात गेलो असतो.” बाघ म्हणाला.

“चंद्र पुन्हा उगवेळ तो पर्यंत किती जणांनी शिकार करीत, कोण जाणे.” अश्वल म्हणाले.

मीवलीला आपल्या मानेवर बसवून काळा बाघ निघाला. मीवली तेथल्या तेथेच झोपला. अश्वलाने आणि काळ्या बाघाने त्याला गुहेत पोचता लोंढम्याच्या काळ केव्हा झोपवले, ते देखील त्याला कळले की नाही शंकाच.

थावलंद देशाचे ‘अयुध्य’ (अविकथ) नगर कतके त्या देशाची राजधानी राहिले आहे. तेथल्या देवळात प्राचीन काळाच्या राजांच्या अर्द्या पुरलेल्या आहेत. आज हे देऊल पूर्णपणे पडले आहे. १७६० मध्ये हे ‘अयुध्य’ नगरी लोकांनी छुटले.

मराठे बांनी इंग्रजांशी कळून घेतली. त्यानंतर म्हैसूरचे तिसरे युद्ध आले.

दोन वर्षे हे युद्ध चालू होते. वस्तुतः तीन युद्धे झाली. पहिल्या युद्धात टिपूने इंग्रजां पेक्षा जास्त चातुर्भ दाखविले. म्हणून दुसऱ्या युद्धाच्या वेळी कॉर्नवॉलीस याने युद्धाची सूत्रे स्वतःच्या हाती घेतली. त्याने वेल्डर व आंबूर मार्गे इंग्रजी करीत २१ मार्च १८०१ रोजी बंगळूरला वेढा दिला व ते काबीज करून १३ मे रोजी तो अरिबेला येथे पोचला. हे स्थान टिपूची राजधानी श्रीरंग-पासून नऊ मैल पूर्वेला होते. या युद्धात देखील टिपूने अपूर्व चातुर्भ व पराक्रम दाखविला.

नंतर टिपूने ३ नोव्हेंबरला कोहंबतूर काबीज केले. परंतु त्याच्या राजधानीच्या वाटेवरचे बोगरी किल्ले कॉर्नवॉलीस याने

मुंबईच्या सेन्याच्या मदतीने सर करण्यासाठी वेढा दिला आणि ५ फेब्रुवारी १८०२ वा रोजी खुद्द श्रीरंगपट्टणलाच वेढा दिला.

टिपूने राजकारणी चोरण दाखवून स्वतःचे रक्षण घेतले. परंतु इंग्रजांशी युद्ध करीत राहाण्याने कायदा नाही हे पण त्याने ओळखले. म्हणून १८०२च्या मार्च महिन्यात श्रीरंगपट्टण येथे सह सत्ता. या तहाअन्वये टिपूला आपले अर्धे राज्य सोडून घावे लागले. नवीच्या काठा पासून पेलार नदीपलीकडचा प्रदेश निजामाला व दुसरा प्रदेश मराठ्यांना लागला. तऱ्हेने मराठ्यांचे राज्य तुंगभद्रा नदीकडे नेऊन मिळले. मलबार, कूर्ग राजांवर अधिकार, विंदुगळ व आजूबाजूचा प्रदेश आणि नुकसान भरपाई ३० लाख सुवर्णमुद्रा इंग्रजांच्या वाट्याला आले.

कणार्जुनांची जन्मकथा

देवांचा प्रमुख दस वाने एकदा

महायज्ञ करण्याचा वेढा. त्याने, ब्रह्मा, विष्णु, महेश, गंधर्व, वित्तार आदि-कास निमंत्रणे पाठविली. ब्रह्माला तेच आणि नारदादि मुनि हजर होते.

यज्ञ होण्यापूर्वी, त्रिमूर्ती पैकी कोणाला तरी आधिपत्य धारयाचे होते : पण कोणाला दावयाचे हा प्रश्न होता. ब्रह्मदेव साक्षात सृष्टिकर्ता : विष्णु सर्व सन्निमान व सर्वात चतुर : शंकर हा पार उदार पण महाक्रोधी. त्रिपैकः कोणाला ही आधिपत्य दिले तर इतरांना राम येणार. तेव्हा संकटानून काही मार्ग काढून दाखला दस प्रजापतींनी नारदाला एका बाजूला बोळावून विचारले.

नारद ब्रह्माला म्हणाला—“तुला कशाला मानगद. तू तांबूळ म्हणजे विडा नेऊन तिघांसमोर आणि त्यांनाच म्हण—‘त्यांच्या पैकी कोणी ही आधिपत्य स्वीकारून उचलवा.’”

दक्षाने तसेच केले. त्रिमूर्तींनी परस्परांकडे पाहिले. ब्रह्मदेवाने कोणाला आधिपत्य देण्याची गरजच काय, असे सांगून आपले संग काढून घेतले. विष्णु व महेश दोघांनी परस्परांकडे दुसऱ्याच्या हेतू ओळखण्यासाठी पाहिले. दोघांना वाटत होते दुसऱ्याने विडा उचलवा.

शेवटी विष्णूने हिंमत करून विडा आपल्याला विचारल्या शिवाय विष्णूने विडा उचलेला पाहून शंकराला राग आला.

त्या महाकाय भरात शंकराने आपले विशूद्ध उचळून जमिनीत रोवले. त्यामुळे पृथ्वीतून महाकाय पुरुष देहावर पडले, फर्णाकुंडल व धनुष्य-बाण होते.

शंकराने त्या महाकाय पुरुषाला आशीर्वाद दिला व विष्णूकडे दाखवून "समाचार घे!" असे सांगितले. त्यानंतर शंकर फैलास लोफी दिवून गेला. त्या महाकायाने रौद्ररूप धारण करून विष्णूवर विष्णू पानसून पडू लागला. त्या शिवशक्तीने त्याचा पाठलाग सुरू केला. शंकराहून जास्त शक्तिशाली कधी काय

दोघे पळत एका मैदानात रोवले. तेथे विष्णूने महाशक्तीवर व त्याने विष्णूवर शरवृष्टी हलू केली. विष्णूच्या बाणाचा त्या महाशक्तीच्या देहावर काही परिणाम होत नव्हता. वेदावर सात कवचे होती. परंतु महाकायाचे बाण विष्णूला लागत. खरीर शिस्त माले व रक्ताची धार

विष्णू मदुर होताच. म्हणून तो विचार करू लागला. संकटातून कोटवून काही म्यायची! शंकराची शक्ति त्या शिवशक्तीने त्याचा पाठलाग सुरू केला. शंकराहून जास्त शक्तिशाली कधी काय

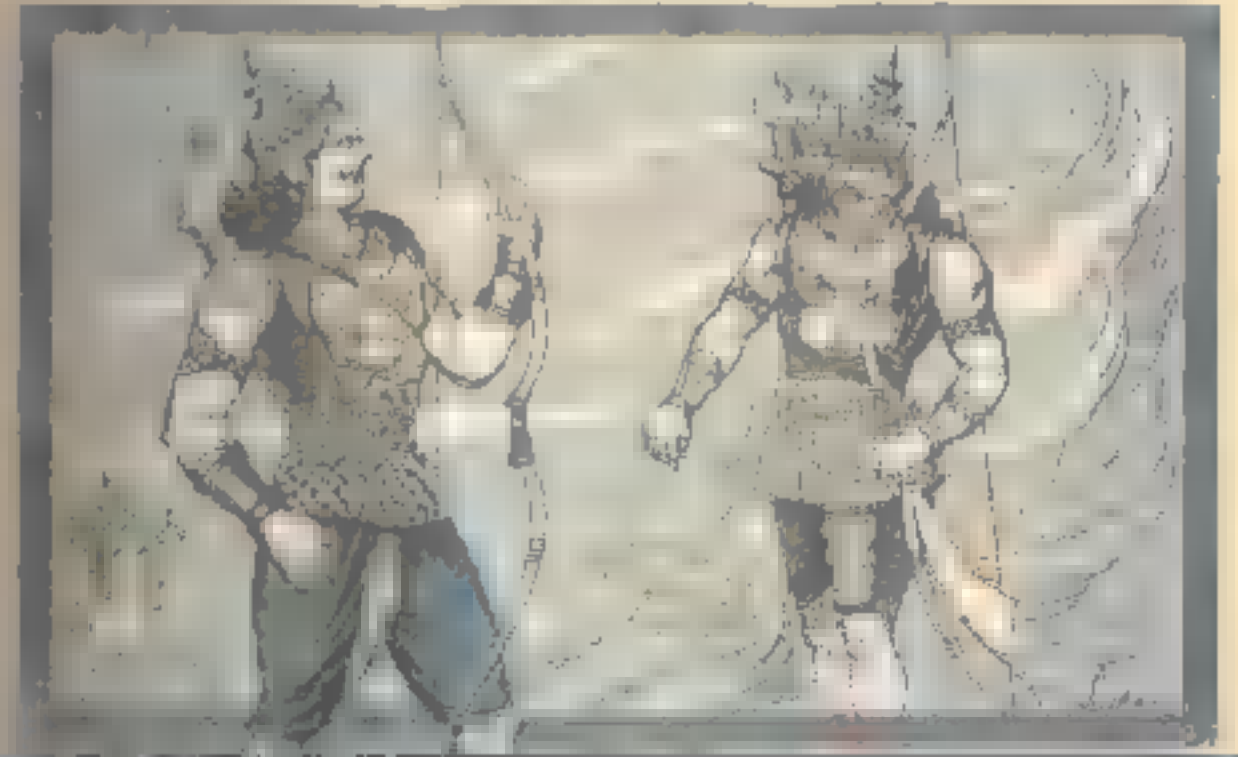
शक्ती. ती खर मातीतून जन्मली आहे. त्या शक्तीचा नाश करण्यासाठी मातीतूनच दुसरी शक्ति निर्मिली पाहिजे.

असा विचार विष्णूने त्याच्या रक्ताने भिजलेली थोडी माती एक स्थान बाहुली व बाण ओढला. ती विष्णूची शक्ति धनुष्य बाण घेऊन छिडाने निर्मिलेल्या महाशक्तीसमोर उभी राहली. शेवटी शक्तीचे परस्परांशी धार सुरू झाले.

विष्णूच्या शक्तीच्या काढून शिवशक्तीने एकेक पल्लव मुद्दन

पडले. सहा बाणांच्या आघाताने सहा पल्लवे खाली पडली. आसा शिवशक्तीच्या शरिरावर एक ठरले. तेव्हा त्या पुरुषाने मैदानातून काढला आणि सूर्याकडे सूर्यमंडळात मागितला. शरणागतला आश्रय देणे सत्पुरुषाचे आहे. म्हणून शिवशक्तीला सूर्याने दिला.

हतक्यात शिवशक्तीचा पाठलाग करीत विष्णू सूर्यमंडळापर्यंत काढून त्याने सूर्याला मागितले.

तेव्हा सूर्याला कळले. विष्णूच्या कोपाला मिळून शिवशक्तीने सूर्यमंडळात मागितळा होता. सूर्याने कापण्या हातांनी नमस्कार करून विष्णूची क्षमा मागितली. म्हणाला—“प्रभो! कोप सारल्याने पकून माझ्या आहे. मला माहीत नव्हते. मी अमरदान दिले, मी त्याला सोडून दिले तर एक खोंगळ. म्हणून आपणच दोघांची काज राखण्यास काही तरी सुचवावा.

विष्णु घोडा विचार म्हणाला—“ठीक, काही करू या. तू शिवशक्तीला आपल्या ठेवून दे. पुढे व्हापर युगात पुढे होईल. त्यात भूतराष्ट्र व पांडू दोघां माघांच्या मुळांचे आपसांत होईल. पांडूची

बायको कुंती कन्या असतानाच तुझी स्त्रीचा वेण्यासाठी तुझ्या जबळ वर मागील. तेव्हा तू ही शिवशक्ती पुत्ररूपाने तिला दे.” असे सांगून विष्णू निघून गेला.

त्यानंतर विष्णु आपली शक्ती वेळून इंद्राकडे गेला आणि म्हणाला—“देवेन्द्रा! ही विष्णुशक्ति आहे. आपल्या ही ठेव. पुढे युगात कुंती पुत्रमाहीचा वर मागील तू ही शक्ति तिला दे.”

सूर्य दोघांनी विष्णूच्या आज्ञे-प्रमाणे कुंतीला पुत्ररूपे शिवशक्ति व विष्णु-दिली. अनुक्रमे कर्ण व अर्जुन जन्मले. पुढे विष्णूनेच व्हापर युगांत वेळून अर्जुनाला कर्णाचा वच करविला व तन्हेने शिवशक्तीचे निर्मूलन झाले.

पडवें दुकळ

[३]

[विश्वी बरोबर सर्व दुकळ दुकळ घराण्याच्या भाळे. विकसकेसरीने ठारपत्रांची पिढी राखणू त्याचे भागोवा पुन्हा मगपुत्र नदीच्या खोऱ्यात गेले असल्याचे समितले. ही विष्णूनेच सांगितले. त्याने ही विष्णूनेच सांगितले. मनुष्य एकाएकी प्रगट झाला, सर्व होऊन त्याच्याकडे पाहू लागले.—पुढे]

तो मरंकर आहूतीचा मनुष्य एकेक पाऊल नाही.” असे म्हणत त्याने पिढीसाठी पुढे टाकीत जिवाजीजवळ आला व हात केला.

म्हणाला—“तुम्हांला स्वतःवर आवले मरण जिवाजी पादरला, पण आढवून धावणाचे नसेल. विश्वी वेळाने स्वतःला सावरून व होले मला या. मी एक त्या म्हणाला—“घरी आलेल्या पडक्या देवळाचा पुजारी आहे. पाहण्या- पाहण्याचा, मग तो आगांतुक व साठी जो कोणी मगपुत्र नदीच्या तोंडाला येईल बोलत तरी त्याच्याकडे गेला तो जिवंत त्याच्याशी सद्ब्यवहार करताना. म्हणून

तू आलास तसा परत निघून जा. नाहीतर जे होईल !"

"बरे तर जातो. पण जाताना मजावून सांगून टेवतो की तू पद्मया देवळाच्या पुजाऱ्याला अजून ओळखले नाहीस. या एरिणाम भोगावा लागेल. पिशवीत जे कागदपत्र आहेत ते व विक्रमकेसरीच्या नाशाला कारण होतील." असे म्हणत तो भयंकर आकृतीचा मनुष्य दारावाहेर गेला व अदृश्य झाले.

त्याने दार केव्हा उघडले व केव्हा बंद केले हे कोणाला कळले नाही. शिखीमुख

विक्रमकेसरी दोघांनी पुढे होऊन दार उघडले. बाहेर काळोस होता. घराच्या जे कुडण होते त्याच्या बाजूला बाहेरकरी पाहारा देत होते. शिखीमुखने आऊन त्यांना विचारले—“भुतासारखी व काळे कपडे घातून येत गेला !”

“काळे कपडे घातला ! मनुष्य नाही बुवा व बाजूला.” चकित होऊन बाहेरकरी म्हणाले. काळे कुजे भुंकत तळावाकडे लागले. विक्रमकेसरी व शिखीमुख दोघांनी विचार घेतला व पाहता त्या त्याचा पाठलाग सुरू केला.

दोघे दोघे तेव्हा त्यांना तळावात मोठी वस्तु पडल्याचा आवाज आला. सरोवराच्या चारी बाजूला झाडीच्या सावली मारल्या मनुष्य आकृती असलेल्या त्यांना दिसल्या. विक्रमकेसरी हळूच म्हणाला—“शिखीमुख ! तेव्हा माझ्यावर एकाएकी काणाऱ्यांचा पुढारी हा विचित्र व भयंकर आकृतीचा वस्तु येत आहे त्याला किंवा त्याच्या अनुयायांपैकी

कोणा एकाला धरले तर त्या भयंकर माणसाचे गूढ कळण्याची शक्यता आहे.”

“ठीक, तर माग आपण दोघे बाजूला न जाता दोन दिशांनी वाट घ्या.” असे म्हणत बाजूने विक्रमकेसरी उजव्या बाजूने निघाले.

दाट झाडांच्या शिखीमुखला त्याचे दोलणे बाळलेल्या पानांवर पावसाचा आवाज ऐकू होता. दूर त्याचा तांबडा भुंकत होता. विचार घेऊन बाजूने त्या पुढारी पुढे जात कुम्याला बोलावले तर त्याला मदत मिळेल. पण चोरांना पाठलाग असल्याचे कळेल. कन्यांना गहिऱ्यानेच असते त्यांच्या मदतीने चोरांना पकडता आले असते. फक्त दोघेच घरावाहेर पडले व इतके दूर निघून आले देखीक चुकले.

असा विचार करीत तो जसजस एक चोर साक्षीदारांना जे म्हणत होता ते त्याला ऐकू आले. “चला. चला पुढे. पुढाऱ्याने आपला तिसरा उघडला आहे.” त्यानंतर थोड्याच वेळाने चोर झाडांच्या आडून धाई धाईने सरोवरा-

पासून अंतरावर एका आमराईच्या बाजूला धावू लागले.

पुढाऱ्याने तिसरा डोळा उघडला म्हणजे काम भुवा ! चकित होऊन शिखीमुख आमराईच्या बाजूला गेव्हा लागला. तेथे एका झाडाशेजारी सहासात फूट उंचीची ज्वाळा एकदम प्रज्वलित होऊन मंद झालेली दिसली. तोच पुढाऱ्याचा तिसरा डोळा ! वाश्चर्य आहे ! गेली हजारवर्षे तो त्या देवळाचा पुजारी आहे, म्हणे जाता तो तिसरा डोळा उघडून बंद करतो आहे, म्हणजे हे सर्व सरे आहे की सोपे !

"जय शंकर माते नंदी!" आणि आमराईच्या बाजूला जी लहान मोठी होव दिवत तिथे तिकडे पाहला.

आमराईच्या पोचताच ती आल्या दिवत नाहीशी झाली. त्याच वेळी बोधायन ग्रंथाचा आपसात बोलण्याचा शिखीमुखला झाला. सावधपणे स्वतःची चाहूळ न देता तिथे नेहा लावली. त्याच बरोबरच आपल्यावर झाडीतून भावा बरोबर काही तरी फेकून एकदम वहा करतील कदाचित असे वाटले.

शिखीमुखला बोलणारांचा आवाज मान्य जास्त स्पष्ट ऐकू येऊ लागला. एकदम म्हणाला—"तो नाही, मृत आहे मृत पुढाऱ्याला पाहताच त्याचं तोंड बंद झाले."

तो चोर शिखीमुखच्या कान कुठ्या विषयीच बोलत होता. तरमग या त्याला दार तर नाही केले! तो विचार वेताच तो स्वतःला सावरू शकला नाही आणि जोराने ओरवून म्हणाला—"दुष्टानो! भावा! माझ्या भावाचा वार पहा तुमच्या वर!" असे म्हणत शिखीमुख जोराने चार पावले टाकून पुढे गेला. त्याच्या हाथ्या पावाखालची

जमीन एकाएकी खाली धसली. तो खाली पडता बांचला. उजव्या पायाच्या बळावर तो काढू लागला. पण त्याच्या पायात एकदम दोरीचा पडलेला त्याला कळला. दुसऱ्या क्षणाला तो उल्टा झाला टांगला गेला. पुरेवाने असाच त्याच्या हातातला भावा खाली पडला. त्याने तो जास्त बोराने बघू लागला.

आपल्या समोर आज्ञास्त्री काय काय पाहून ठेवते आहे हा विचारात तो असता त्याला त्याला कोणाचे राक्षसी एक आले एक वण म्हणाला—"पुजारी महाराज! मला वाटत होते की सिंहाचा लावा असेल. आपण एका सशला घरत आहे जाव्यात."

"त्याचे नामने काढण्याची गर्दी नका. तो आपल्या पासून वजून आहे. आज्ञास्त्री त्याची माझ्या विसऱ्या डोक्याच्या वळलेत होऊन जाईल." असे म्हणत तो मर्याद आकृतीवाला माझ्या नाहेर आला. शिखीमुखने पाहिले की तो तिसरा डोळा आहे. उचलू लागला आहे. तो पडल्या

देवळाचा पुजारीन तर नव्हे! तो आपल्या शिरला तेव्हा हा तिसरा डोळा आपल्याला दिसला नव्हता. तो थोडा माझ्याच समोर आला तर किती करे होईल! असा विचार करीत शिखीमुखने मला जास्त पट भरला व माझ्या कांदीला लोंबत असलेल्या आपल्या देहाला वीका देऊन त्याच्या पोचण्याचा लागला. त्याचा डाव ओळखून तिचे बीचे चोर शिखीमुखच्या जवळ येऊन उभे राहाले.

"जोहो! हा रानटी किडा मला या गवताच्या काढीने भोसकण्याच्या विचारात

शिखीमुख या विचारात गर्क असता एकाएकी कुत्रा जोराने काहीतरी लागल्या-सारावा कळवकून ओरडला. तो आवाज ऐकून शिखीमुखला स्वतःला आवकून धरणे वाटू लागले. लाडका होता. चोरांपैकी कोणीतरी त्याला मारले असावे कुठ्याका चांगले लागले असावे असे त्याला वाटले. दुष्टाचे रक्त पिईन. त्या पुढाऱ्याच्या छातीत मला भोसकून त्याचे काळीज बाहेर काढीन, वाटले काय त्याला, असे स्वतःशीच काही बडबडत देहभान विसरून तो ओरडला—

करू लागला. नंतर वान खीट चावून म्हणाला-“दुष्टा! तू आरक्या अनुयाया करवी आमच्या वस्तीला आग लावून. आहंसा, लश्कात येव; तुझे मरण जवळ चाले आहे. गाव्या वस्तीचे सर्व लोक भोक्या वेळीत येऊन तुझ्या शरीराने नुकते नुकते करून पोल्या कुचान खायला घालतील.”

पुजारी राक्षसी वाम्य करून म्हणाला-“तुझ्या वस्तीतल्या लोकांना येथवर येऊन येऊ नये पण त्यांना माठी तर मी खाऊ लावली आहे वस्तीला. सर्व बापायकी सोपटी विभविण्याच्या फिकीरीत आहेत. तुला मी जिवंत सोडायला तयार आहे. पण एक अटीवर. ती तादपत्रांची पिशवी घेऊन आणून पोचनी केली पाहिजे.”

“तुला तादपत्राची पिशवी आणून देण्या पेक्षा तुझे डोके विक्रमकेशरीच्या चरणी भेट करीन.” असे म्हणत त्याने आपला भाला नेम घेऊन पुजाऱ्याच्या अंगावर फेंकला. परंतु त्याच वेळी एक अनुयायी समोर आला. म्हणून तो पुजाऱ्याला न लागता त्या अनुयायाच्या खांद्याला लागला. व तो जागी खर झाला.

आहे होय!” असे म्हणून पुजारी जोराने म्हणाला-“अरे मूर्ख! जेवून तुझा गर्भ उतरला नाही तर! काई नको आहे.” असे म्हणून काही वेळ तो काही बोलला नाही व नंतर टाळ्या वाजवीत म्हणाला-“डोके हालविता येते का पहा जरा. शबरवस्तीला लावून मी भस्म करून टाकलं आहे.”

शिखीमुखने मोठ्या डोके वळवून पाहिले. क्षरोन्वरच शबरवस्तीला आग लागली होती. ते पाहून भिऊन जाण्याऐवजी तो स्वतःला सोडवून वेण्यासाठी धडपड

“हा मूर्ख आहे, पण धाडसी दिसतो खरा. त्याच्या पायाचा फास सोडून याच्या गळ्यात घाळून आणा याला. या शहाळ्या मधल्या वाटेने दूर जंगलांत निघून जातो.” असे सांगून पुजारी पुन्हा आड लोंबला.

पुजारी निघून गेल्यावर चोरांनी आपल्या साथीवारांच्या जखमांना बांधून लावल्या व वार बांधली. जखमी झालेल्यांपैकी एक जण म्हणाला—“मित्र हो! आता या पुजाराच्या नाक सोडून निघून या. याच्या आपल्या जिवारान्न शोका आहे.”

“तोड बंद कर. भितरी भागूनार्ई कुठली. त्या पुजारांने आपल्याला एवढे सोने दिले आहे ते विसरलास मारते! आपण शपथ नाही का घेतली त्याच्या समोर. ती राहाले.

मोडायची का?” एक साथीदार दटावीत म्हणाला.

“हा रानटो मनुष्य आला म्हणून सर्व शस आहे आपल्याला याला नरोवर नेण्याचा विचार सोडू या. नसती उठावे पुजारांला आपण सांगू तो दिसतून पकू लागला म्हणून त्याला भाला मोसकून ठार केले म्हणजे झाले. मी आपला मारतो चडा.” म्हणत त्याने आपला परंतु शिखीमुखने आपल्या भाक्याने टक्कल त्याला मारला मारला. त्याच्या पाठीत मोसकला गेला. जोराने ओरडत जमिनीवर पडला. इतर चोर रम्याने “याला ठार करा,” असे ओरडत शिखी-मुखवर फेकायला तयार उभे राहाले. (पुडीळ गोष्ट पडीळ अंकी.)

मित्र दोह

विकसाकाने दट मोडला नाही. तो पुन्हा नेला, पेत लांबावर काढून घेतले व नेहमीप्रमाणे म्मशानाच्या दिशेने गेल्याशिवाय मीनपणे बाळू लागला. पेंतात नसलेला बेंताळ म्हणाला—“राजा, तू असा धम करण्याचे वचन देऊन त्याचे करण्यासाठी वज करीत असशील तर ती खरोखरच आहे. कुतवमां याने मित्रदोह केला तसा करणे उचित होणार नाही. तुझा हा तुला थोडा दडका म्हणून मी तुला कुतवम्पांची गोष्ट सांगतो, ऐक.” असे सांगून तो गोष्ट सांगू लागला—

प्राचीन काळी स्वर्णपुरीच्या गादीवर कुलकर्णी नावाचा राजा राज्य करीत असे. त्याच्या मज्याचे कुंतलकर्णी असे होते.

राजाचे इतका कडकपणा दाखविल्यामुळे एक कारण होते. मुदईनच्या नव्या पत्नी राजाने एका व्योमिषाक श्रद्धाही जन्मवूनली होती. व्योमिषाने सतराव्या वर्षी राजा आहे. पुढच्याने राज्याभिषेक होईपर्यंत राजाबाहेर जाऊ नये, राज्याबाहेर तो गेल्या तर राज्याचाही पिल्लणार नाही, असे व्योमिषाने यकित्य वर्तवले होते. राजाने ही गोष्ट कधी कोणाला सांगितली नव्हती. मंत्र्याने पण ही मनातच ठेवली होती.

राजाने परवानगी न दिलेली पाहून राजपुत्राला काही काहीट वाटले. त्याच्या शिवाय सर्व राज्याबाहेर जाऊन स्वतंत्र नाहीत, ते का? त्याच्या कलेजात त्याने आपला मित्र कृतवर्मा याचा सल्ला घेतला व दोघांनी परकाय प्रवेश द्यायला शिकून घ्यायचे ठरविले. त्या प्रमाणे दोघांनी एका सिद्ध गुरुजवळून ती विद्या शिकून घेतली.

नंतर राजपुत्र आपल्या मित्राला म्हणाला-
"मित्रा! मी तुझ्या देहात प्रवेश करतो व तू माझ्या देहात कर. मला कोणी ओळखणार नाही व मी देशातून कळून घरी परत येईन."

कृतवर्मा राजकुमाराचा तो विचार ऐकून प्रसन्न झाला. मला पत्तय़ाही काही ठरवून तो म्हणाला-
"मित्रा! आपण दोघांनी मिळून राज्याची अद्याय भंग केली असे नाही का होणार. तरी पण मी तुझ्या इच्छेविरुद्ध नाही. भद्रा घडून्याच्या आत तू परत आले पाहिजेत व माझा देह घेता परत देऊन स्वतःच्या देहात प्रवेश केला पाहिजेस. तू क्षण वेळ ही गोष्ट कळू कर."

मुदईनने त्याप्रमाणे क्षण घेतली. दोघांनी परस्परान्या देहात प्रवेश केला मित्राच्या देहात प्रवेश झाला असल्या कारणाने मुदईन निर्विघ्नपणे सरहद्दीबाहेर निघून गेला. त्याला कोणी ओळखले नाही. कृतवर्मा राजकुमारामागला राजवाड्यात येऊन राहू लागला व अंतःपुरात पोकळेपणे हिंदू विद्या सांगला.

मुळगा शिकारीला जातो असे मंत्र्याला संतून गेला होता. पण बरेच दिवस झाले तरी परत न आलेल्या पाहून मंत्र्याला कळली वाट कायली. त्याने पुढील शोध केला पण जंगलात त्याने घेतलेली सापडले नाही.

त्याच सुमारास राजा एकाएकी आजारी पडून राहला. राजकुमाराच्या देहात प्रवेश

केलेल्या कृतवर्माचा राज्याभिषेक झाला. राज्याची सर्व जबाबदारी त्याच्या बापावर म्हणजे मंत्र्यावरच होती. परंतु पुत्रविग्रहाने व त्याच्या काळजीने मंत्र्याची तब्येत खालावत गेली.

कृतवर्माला बापाच्या आजाराचे कारण माहीत होते, तरी त्याला काही बोलता येत नव्हते. कित्येकदा खरे काय ते सांगून टाकावे असे त्याच्या मनात जाले. परंतु ती गोष्ट ओठापर्यंत येऊन थांबे. वस्तुस्थिति कळल्यास बापाला राग येईल व तो एक क्षणभर देखील आपल्याला गादीवर राहू

मंत्री इतका आजारी पडला की त्याला सोडणेच शक्य नव्हते. त्याने आपले पाहून त्याने राज्याच्या अस्तित्वाचा आपल्या मुलाला सांगितला. व म्हणाला-“वाळ! मला राज्याचा काळजी व सांभाळ आहे. आज्ञा मुलाला देश भ्रमणाला निघाला. दिवसापासून ती तुलाच आपला मुलागा मानून चालते. आजपर्यंत मी यथाशक्ति राज्याचा सांभाळत आलो. गावुडे तुलाच राज्यकारभार पाहवा लागणार, मला महाराज व मी दोघे घर्माळा साक्षी ठेवून आणि नेहमी प्रजेच्या दिताला मुख्य म्हणून राज्यकारभार सांभाळा. तू देशाच्या आपल्या बडिलांप्रमाणे घर्माळा आगून गावुडे कारभार करशील असे मला वचन दे. म्हणजे मी निश्चित होऊन सुखासमाधानाने शेजरे मिटीन.

मंत्र्याने हळिह्वाप्रमाणे कुतुकन्याने शपथ घेतली आणि मंत्र्याने डोळे मिटले.

कुतुकन्याने आपल्या बडिलांसमक्ष जी शपथ घेतली होती त्याप्रमाणे वागला. त्याच्या राज्यकारभारामुळे प्रजा आपल्या जुन्या राजाला व मंत्र्याला विसरून गेली.

राजकुमार एक वर्ष लोटले तरी परत येऊ नव्हता. मुकुंदा कुतुकन्या शिकारीला गेली असता राजात एक पोपट उडत त्याच्या छांटावर येऊन बसला. पोपट म्हणाला-“मित्रा! तू मला जोळखले नाहीस काय? मीच मुकुंदन. आज स्वतःची गोष्ट सांगायला मला चांगली मिळाली आहे. सहा महिन्यांच्या आत येईन असे मी तुला वचन दिले होते. मला राज्याचा देश निघाल्यावर मला काळवायला कदाचित आलो नसतो की तेड त्या राजाच्या गेल्या आहे. पण मी माफी माफी मागण्यासाठी

तर जावे काय राज्यात? मी जगात अनेक विचित्र संमती पाहील्या. मला मला अमिता मी एक धोष्यात सापडलो. राजात एका राक्षस रहात असे. त्याने मला धरले व आपल्या गुहेत घेऊन गेला. तो मला खाणार मला मारीत होते. तेव्हा मी या पोपटाच्या देहात शिरलो. तेव्हा तर हे पहायला मला जाम्मच चांगली संधी मिळाली. मी काळवायला कदाचित आलो नसतो की तेड त्या राजाच्या गेल्या आहे. पण मी माफी माफी मागण्यासाठी

देणार नाही. नीति विरुद्ध कार्य त्याला कधी खणणार नाही, मला माहीत होते. गावुडे कोणी नसेल तर शत्रु स्वस्थ पसणार नाहीत. म्हणून तो गावुड्या बडिलांजवळून सरी गोष्ट लपवून त्यांना राजासारखा धीर देत राहिला. म्हणाला-“कुतुकन्याला देशातून करावे असे वाटले असावे व तो लवकरच परत येईल.”

कुतुकन्या मित्र केव्हा परत येईल या काळजीत होता. त्याला प्रत्येक दिवस एका वर्षासारखा जात होता. सहा महिने शक्य तरी राजकुमार परत आला नाही.

आहे. जाता मला निरोप दे." एवढे सांगून पोपट निघून गेला.

येथवर मोठे सांगून वेताळ म्हणाला— "राजा! कृतवर्मांनी राजकुमाराचे देऊल स्वतः आपली कोणाच्या तरी देहात प्रवेश का केला नाही! मित्रद्रोह नाही तर काय! मित्रद्रोह त्याने का केला! राज्याचा क्रोध म्हणावयाचा राक्षसाने. महाराज! या प्रभाचे उत्तर माहीत तुम्हाला दिले नाहीस. त्याचा परिणाम माहीतच आहे. होण्याची शंभर होऊन तुझ्याच बाबतीवर जोळू लागलीक."

विकमार्क म्हणाला—"कृतवर्मांवर मित्रद्रोहाचा आरोप ठाकणे बरोबर होणार नाही. राज्य संभालायला लागणारी

लायकी सुदर्शनच्या भंगी दिसून येत नाही. मोष्ट ज्योतिष्याने पण सांगितली होतीच त्याच्या जिवाला घोका आहे. राज्य करण्यापेक्षा करण्याची इच्छा त्याच्या मनात शतपटीने जास्त होती. कृतवर्मांला राज्यलोभ तर तो मित्र येण्याची उत्कंठेने पहात राहीला नसला. याशिवाय त्याने आपल्या विलेख्या वचनाचे तंतोतंत पालन मित्राला फसविणे लक्षात घेतले नाही. म्हणून त्याने राजकुमाराला त्याचा परत दिला नाही, काही गैर तरी दिसत नाही."

तन्हेने राजाचे मीन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व मादाला जाऊन लोचकळू लागला. (कल्पित)

एका गावी शेतकरी नवरात्राचो शेतावर जेवण घेऊन आठवले. पाई पाईने सैपाकाला लागली. तिकडे शेतकरी बायको येईल म्हणून बराच वेळ पहात राहिला. शेपटी कंटाळून तो घरी आला. त्याच वेळी बायको चूत पेटवयला लाकडे घेऊन जात असलेली त्याला दिसली. शेतकरी तिला खूप आणि तिच्याच हातातले आणि तिच्याच हातातले जेवण घेऊन त्याने तिला खूप बळविले. नंतर त्याने स्वतः सर्व सैपाक केला व लाऊन शेतात निघून गेला. शेतकऱ्याची बायको लाटेवर पडून राहिली.

दुसऱ्या दिवशी शेतकरी पुन्हा शेतावर निघताना बायकोला बनावून जेवण घेऊन यायला सांगून गेला.

शेतकरी नवरात्राचो शेतावर जेवण घेऊन आठवले. पाई पाईने सैपाकाला लागली. तिकडे शेतकरी बायको येईल म्हणून बराच वेळ पहात राहिला. शेपटी कंटाळून तो घरी आला. त्याच वेळी बायको चूत पेटवयला लाकडे घेऊन जात असलेली त्याला दिसली. शेतकरी तिला खूप आणि तिच्याच हातातले आणि तिच्याच हातातले जेवण घेऊन त्याने तिला खूप बळविले. नंतर त्याने स्वतः सर्व सैपाक केला व लाऊन शेतात निघून गेला. शेतकऱ्याची बायको लाटेवर पडून राहिली.

परंतु दुसऱ्या दिवशी सुद्धा शेजारणीने येऊन गप्पा गोष्टीत तिला अडकवून ती गेली तेव्हां दुपार उकडून गेली होती. तेव्हां कोठे शेतकऱ्याच्या बायकोला नवऱ्याने सांगितलेली गोष्ट आठवली. तिला वाटले की खूपच मार विचार करता करता तिला एक पुकि सुचली. तिने एका थोडे तांदूळ आणि एका गादीत भाजी चिकन ठेवली आणि ते सर्व गांधी वांधून शेतार निघाली.

बायको येथेच येऊन आलेली पाहून शेतकऱ्याने घरी निघण्याचा विचार केला. त्याच दुसऱ्या दिवशी येत त्याला दिसली.

तो तापला होताच. म्हणून जवळ जाऊन स्वसक्क ओरडून म्हणाला - "कुठे दोघीस इतका वेळ! निसरमोली! तुशी चामडी

डोळ्यांवर वध आता." असे म्हणत त्याने मागे पुढे पाहिले नाही आणि बायकोच्या ठोंडान एक महकावली.

शेतकऱ्याच्या बायकोने ताट त्याली ठेवून सूर्याला केला व म्हणाली - "हे सूर्यनारायणा! "तको रे हे जिणे. नवऱ्याने माझे असे हाल चालवले आहेत त्याबद्दल तू माझी आहेस. मी पतिव्रता असेन तर मी आपलेला भात व भाजी, तांदूळ व माजी होऊन जातील."

शेतकऱ्याने जेवणाचे गाठोटे सोडून पाहिले. तांदूळ व कधी माजी त्याला दिसली शेतकरी बायकोच्या त्या भोळसट इतका दिसला. तिच्या कानात काही टपटोप नाही, असे त्याने ठरविले. नंतर आपल्या बायकोला कधी मारले नाही.

आताच्या नवऱ्याने

कायिल्य नगराभाहेर एका तंगलानजीक एक म्हातारी लहानसे शोपडे बांधून त्यात रहात असे. मेहनत मजुरी काहीच नव्हती. पोटापाण्यापुरते मिळवून आली होती. पण होठगासे घाले. एकदा चोर तिच्या आले व तिचा पुष्कट हेऊन करून घाल असे म्हणाले.

त्या दिवसापासून चोर दररोज रात्री उठित म्हातारीच्या घरी वेदायला येऊ लागले. परत जाऊ लागले. गसे बरेच दिवस चालू होते. एकदा म्हातारीला कळले की गावात गेले काही दिवस चोऱ्या तर वाढल्या आहेत. तरी ती काही बोलली नाही. कारण चोरांच्या झुपने मेहनत केल्या

शिवायच म्हातारीचे दिवस मजेत चालले होते.

देशाचा राजा सत्यवर्मा मोठा पराक्रमी होता. तीन राण्या होत्या. पण अपाव म्हणून एकच एक मुलगी होती. तिचे नाव कनकमुंदरी होते. नाचाला साजेत असे सौंदर्य पण निका लागले होते.

वर नूरच्या राजांनी व राजकुमारांनी कनकमुंदरीच्या सौंदर्याचे वर्णन ऐकून तिला मागणी पातली. परंतु राजकन्येने सवंगी नकार दिला. म्हणजे तिरस्कुत कोणात सुनीर देशाचा राजा चंदवर्मा पण होता. चंदवर्मा जसा अपमान सहन करून स्वस्थ बसावला तयार नव्हता. लस फरावचे आणि ते तिच्याशीच. असे त्याने मनाची ठरविले. त्याच्याजवळ मोठे सैन्य असते तर त्याने

कांपिल्य नगरावर स्वारी केली असती. परंतु ते त्यांना देखील शक्य नव्हते. कारण सत्यवर्माने आपल्या सैन्याच्या मदतीने बंडखोरांच्या सैन्याचा उडवला असता. म्हणून दुसरा एकादा उपाय योजावा.

कनककुंदरीवर कटक देशाचा युवराज महीधर याचे पण प्रेम होते. तो वेच पालटून देशप्रमण करीत कांपिल्य नगरी राजकुमारी आपल्या वसळी होती. तिचे सौंदर्य पाहून तो चकित होता. त्याच वेळी राजकन्येने पण पाहिले.

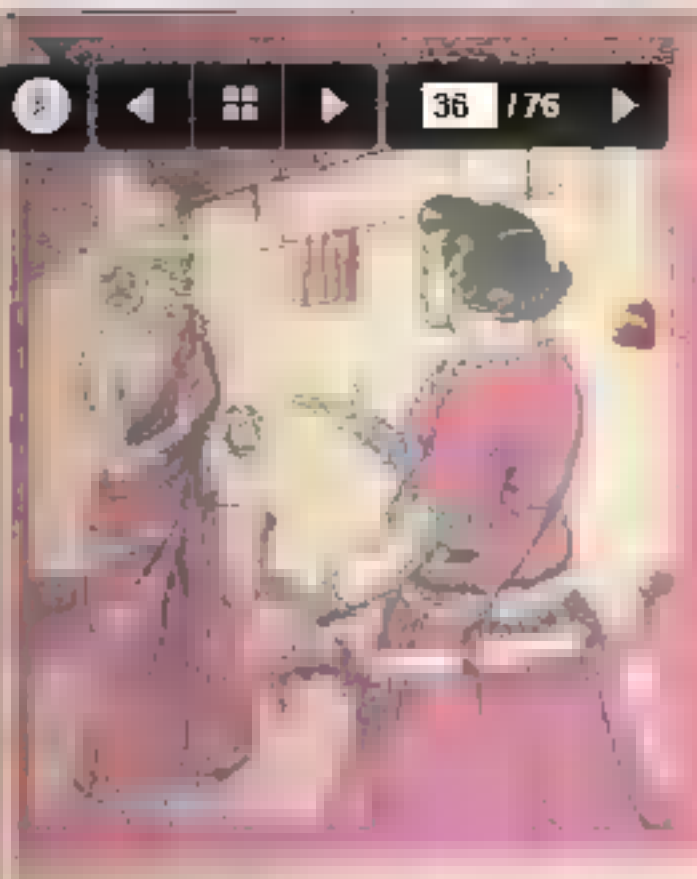
राजे राजकुमारांपेक्षा तिला तोच तरुण सुंदर वाटला.

राजकुमारी आपल्या सखीबरोबर निघून तेव्हा महीधर तिच्याच विचारात मग अन्यमनस्कपणे त्या महातारीच्या शोपडीजवळ येऊन पोचला. त्याला तहान होती. म्हणून त्याने महातारीजवळ प्यायला पाणी मागितले. त्याच वेळी महातारी चोरांसाठी सैपाकाळा होती.

महातारीने दिलेले पाणी पिऊन महीधरने तिला विचारले—“भाजी, या शोपडीत आणखी सुद्धा लोक आहेत वाटते! तुम्ही पुष्कळ जणांसाठी करीत आहात म्हणून विचारतो.”

“मला स्वतःचे असे कोण आहे ना! हा सर्व सैपाक मी एका सोनेरी टोळीसाठी करते आहे. महीना ते लोक माझ्याकडे जेवतात सातात. आजपासून त्यांच्या तावडीतून माझा सुटणार. ते ज्या कामासाठी आले आहेत, बहुतेक ते पुरे होईल.” महातारी म्हणाली.

“त्या टोळीतले लोक कोण आहेत? कुठले राहणारे आहेत? ते कोठे राहतात?”

कांपिल्य नगरावर स्वारी केली असती. परंतु ते त्यांना देखील शक्य नव्हते. कारण सत्यवर्माने आपल्या सैन्याच्या मदतीने बंडखोरांच्या सैन्याचा पुन्हा उडवला म्हणून दुसरा एकादा उपाय योजावा.

कनककुंदरीवर देशाचा युवराज महीधर याचे पण प्रेम होते. तो वेच पालटून देशप्रमण करीत कांपिल्य नगरी राजकुमारी आपल्या उद्यानात वसळी होती. तिचे सौंदर्य पाहून तो चकित झाला. त्याच वेळी राजकन्येने पण त्याला पाहिले.

राजे राजकुमारांपेक्षा तिला तोच तरुण सुंदर वाटला.

राजकुमारी सखीबरोबर निघून तेव्हा महीधर तिच्याच विचारात मग होऊन अन्यमनस्कपणे चालत चालत त्या महातारीच्या शोपडीजवळ येऊन पोचला. फार काळ लागली होती. महातारीजवळ पाणी मागितले. त्याच वेळी महातारी चोरांसाठी सैपाकाळा होती.

महातारीने पाणी पिऊन महीधरने तिला विचारले—“भाजी, या शोपडीत आणखी सुद्धा लोक आहेत वाटते! तुम्ही सैपाक पुष्कळ जणांसाठी करीत आहात म्हणून विचारतो.”

“मला स्वतःचे असे कोण आहे ना! हा सर्व सैपाक मी एका सोनेरी टोळीसाठी करते आहे. महीना त्याला ते लोक माझ्याकडे जेवतात सातात. आजपासून त्यांच्या तावडीतून वीच ते ज्या कामासाठी आले आहेत, बहुतेक ते पुरे होईल.” महातारी म्हणाली.

“त्या टोळीतले लोक कोण आहेत? कुठले राहणारे आहेत? ते कोठे राहतात?”

तरी लघून चम. संतर शोपडीत जाऊन बैस.
शोपडीत राहणारी न्हातारी नांगली आहे.
उताडण्यापूर्वी येऊन मी तुला राजधानीत
पोचती करीन."

राजकुमारी स्वभावात धांवत नव्हती.
ती रडली ~~आणि~~ ओरडली नाही. त्या
तळ्याने सांगितल्याप्रमाणे ती ~~आणि~~ ओपडी
आड झाडीत लपून बसली. महीभर भुतः
गाढोल्यात स्वतःचा बांधून घेऊन स्वस्थ
पडून राहिला. वन्यान घेऊनउर चोर
शिगून ओपडी बाहेर आले आणि पोल्यावर
बसून निघाले. जंगलाच्या वाटेने ते एक
घराजवळ आले. त्यांनी ते गाढोडे ~~आणि~~
उचेलून एका कोपऱ्यात आणून ठेवले. नंतर
शोषून घोरत पडले.

चोर लाले भांडेत हे गोळ्यासून
महीधर गाढोल्याबाहेर आला. प्रत्येक
चोराने हात बांधून ठेवले. प्रत्येकाला
घोड्याच्या पाठीवर ब्राडवे टाकले व स्वतः
एका घोड्यावर बसून सर्व चोरांना घेऊन
राजवाड्यात पोचला. तोपर्यंत छान उनाडले
होते. तोपर्यंत राजकन्या अदृश्य झाल्याची
गोष्ट राजवाड्यात सर्वांस कळली होती व
सर्व लोक काळजी करीत होते.

“हेच ते राजकन्येला उचळून घेऊन
नेणारे चोर. राजकुमारी एका बागी मुरझिल
वाहे, काळजी पळू नका. मी तिला
बाळून घेऊन येतो.” असे उगंजन महीषा
महतारीच्या झोपडीकडे निघावा. तिकडे
तो येऊन पोचला तोपर्यंत राजकन्या व
महतारी त्यांनी वाट [] [] होती.

महीधर दोधीना पेकत राजवाड्यात
यमावेळी पौनका आपल्या मुलीला वाच-
विणारा दुसरा कोणी नवून वेप पालटून
फिरणारा कटक देहाचा युवराज आहे ।
जेव्हां कमलसुंदरीच्या तोंडात
तेव्हां त्यांनी त्यालाच आपला जावई
करून घ्यावे आपल्या मनाशी ठरविले
मुलीच्या डोक्यात महीधरशीच लग्न
करण्याची इच्छा त्या अलकत समलेली
राजा पुरवली.

चवफडी करता जसे कळले की ते चोर
 चंद्रवर्माने नेगलेले हेर होते. थांनी
 सुरवातीला चौथ्या करून राजाच्या शिपायांचे
 लक्ष तिकडे वेधून घेतले. राजवाड्यावरचा
 पाहारा कडक राहाला नाही. पाहून
 राजकन्येला चंद्रवर्माच्या आज्ञेने उन्मत्त
 घेऊन गेले. चोरांना शिर देवाच! शिक्षा
 देण्यात आली.

सत्सवर्गानि दरबार मोलवून महीधरचा जाहीर ~~खेळ~~ फेल्ल व त्याच्याशी राज-कुन्येचे लग्न ठरले असल्याचे गाहीर केले. म्हातारीला राजाने मोठे इनाम देऊन तिचा पण ~~ही~~ प्रकारे सत्कार केला. सुगुहर्तावर महीधर व कलफसुंदरी यांचा विवाह झाला. माझने पार पडला.

चंद्रवर्षाच्या राख्यावर सन्ध्यापनि स्वारी
करून ते जिकले व त्यांना शिरकलेदू फेलाद.

माझा बदलाले

एका गांवी **राईका** गोवर्धन घेतले **गानाबाहेरच्या** गाठी **राईका** होता. गोवर्धनचा **राज** **राज** बाप **राज** कोणाला काही सांगितल्या शिवाय **निघून** गेला. **गोवर्धन** एक **तांडा** होता. त्याच्या आईनेच **दिस** **लहानाचे** मोठे केले. दोघे मायलेक **लूम** मेढेत करीत पण दोघांना पोटा पाण्यापुरेशी मजुरी मिळत नसे. त्यात गोवर्धनने **लूम** करण्याचे ठरविले. पण गरिबाला आपली मुलगी कोण देणार! **होत** नाही **पाहून** गोवर्धन **कोणाला** काही सांगितल्या शिवाय **सोडून** निघून गेला.

तो एका गांवी गेला. गावातल्या बाजा- रात खायला म्हणून त्याने दोन लाहू विकत

घेतले **गानाबाहेरच्या** गाठी **राईका** होता. गोवर्धनचा **राज** **राज** बाप **राज** कोणाला काही सांगितल्या शिवाय **निघून** गेला. **गोवर्धन** एक **तांडा** होता. त्याच्या आईनेच **दिस** **लहानाचे** मोठे केले. दोघे मायलेक **लूम** मेढेत करीत पण दोघांना पोटा पाण्यापुरेशी मजुरी मिळत नसे. त्यात गोवर्धनने **लूम** करण्याचे ठरविले. पण गरिबाला आपली मुलगी कोण देणार! **होत** नाही **पाहून** गोवर्धन **कोणाला** काही सांगितल्या शिवाय **सोडून** निघून गेला.

“कोटून!” त्यांनी विचारले.

“शेजारच्या गांवी जमीनदाराला मुलगा **आहे**. म्हणून सर्व गांवकऱ्यांनी तोंड गोड **तो** **वाटीत** आहे.”

“होय का! तर मग आम्ही **जातो** **आमची** ही गांठोडी आम्ही येईपर्यंत पाहतोस का!” धोवी गोवर्धनला म्हणाले.

“बरे, पाहतो. **लवकर** या बरे का, कारण **पुष्कळ** काम आहे.” गोवर्धन म्हणाला.

“हो पण लुमचं **राव**!” धोव्यांनी त्याला विचारले.

“वादळ!” गोवर्धन

डोक्यासमोरून **होता** गोवर्धन त्यांनी कपड्यांची गांठोडी घेऊन **गेला**. धोव्यांनी जमीनदार कोठे राहतो, चयफर्ती करून **तर** तसा कोणी **नव्हताच**. घादळाने **फसविले** असा विचार **ते** परतले **त्यांची** गांठोडी नाहीशी **त्यांनी** राजाकडे गांढाणे **की** **फरडे** नेले.

राजाने गांढाणे **द** **“वादळाने** कपडे नेले **त्यात** **काय** दोष! तुम्हांला **नाफ** करतो.”

गोवर्धन कपडे **निघून** गेला. त्याने गांठोड्यातून राजाचे कपडे काढून अंगात घातले आणि बाकी कपडे टाकून निघून गेला.

वाटेत गोवर्धनला एक धोव्याचा व्यापारी जोडे विक्रायला घेऊन चाललेला दिसला. गोवर्धनने **यांवावला** सांगितले **आमि** **धोव्यांपैकी** **उत्तम** अरबी बोडा निवडून त्याची किंमत विचारली.

म्हणाला—“**हो** **मातीचा** **घोटा** आहे. याची किंमत कसोत कमी पांचशे रुपये होईल.”

गोवर्धन धोव्याकडे निरखून पाहून “हं” म्हणाला **व्यापाऱ्याकडे** म्हणाला—“घोटा दिसतो आहे तरा चांगला. पण चालतो कसा **एकदा** पाहिले पाहिले.”

“आपले नाव काय, माळक!” व्यापाऱ्याने विचारले.

“माझे नाव होय! कर्जदार!” गोवर्धन ने निस्संकोच उत्तर दिले.

ज्यापाण्याने विचार केला, जगात किती विचित्र विचित्र नावे असतात आणि "बसून पहा!" असे म्हणाला.

गोवर्धन घोड्यावर बसून राच मारली. त्याचरोबर थोडा भरधाव पळू लागला. व्यापारी बराच वेळ वाट पहात उभा राहाला व आपण फसलो असा विचार करून डोके धरून बसला. त्या रस्त्याने जाणाऱ्या येणाऱ्यांनी त्याला विचारले—“काय रे झाले दुःख करा यला!”

“कर्जदाराने थोडा पळवून नेला आहे हो.” व्यापारी म्हणाला.

“कर्जदार नेणार नाही तर कोण नेणार?” असे म्हणत ते निघून गेले.

गोवर्धन घोड्यावर बसून आणखी थोडा पुढे गेला. वाटेत त्याला एक लागला. कालव्यापलीकडे जाण्यासाठी एक म्हातारी व एक तरुण मुळगी काढावर

बसल्या होत्या. एक होडके तुम्हाला बंधलेले दिसले. पण होड्याला नव्हता.

गोवर्धन म्हातारीला सद्गुणमूर्ति दाखवीत म्हणाला—“आजी! मी तुम्हाला पलीकडे घेऊन जातो. पहिल्याने तुमच्या नातीला घेऊन जातो व तुम्हाला.”

“तुझे काय वाळ?” म्हातारीने विचारले

“नवरा!” गोवर्धन म्हणाला.

नंतर गोवर्धन म्हातारीच्या नातीला घोड्यावर बसवून कालव्यापलीकडे गेला तो परतला नाही.

म्हातारी गोवर्धन नातीला घेऊन पळून जात असलेला पाहून ओरडली—“माझ्या नातीला घेऊन पळून गेला हो!” ते ऐकून सर्व हुमु लागले. तिच्या घोड्याला कोणी दिले नाही.

मूर्ख नवाब

एकदा एक साहेब गावाबाहेर फिरायला निघाले. थोडे अंतर चालून गेल्यावर नवाबसाहेबांना बडाच्या पाने तोडीत असलेला दिसला. नवाबसाहेबांनी त्या मुलाला उगेच त्याली उतरायला सांगून विचारले—“कोण रे तू! आणि शाब्दाची पाने कां तोडीत आहेस?”

तो तरुण धुबक म्हणाला—“मी गरीब ब्राह्मण आहे. जेवायला प्यावळीसाठी पाने तोडीत आहे.”

नवाबसाहेबांची अशी सभजूत होती की प्रत्येक कवि असतो. म्हणून ते त्याला म्हणाले—“तू ब्राह्मणाचा मुलगा आहेस, मग माझ्यावर एक कविता म्हणून दाखव पाह.”

त्या ब्राह्मणाला लिहिता वाचता पण बेताचेच येत होते. कविता करता येत नाही सांगावे राग येणार. म्हणून भादस त्याने नवाबसाहेबांना त्यांचे माथ विचारले.

नवाबसाहेबांनी मापले नाव त्यान असल्याचे सांगितले.

ब्राह्मणाने सुरात कान्य पाठ सुरू केला—

“अहो बुलबुल खान! ओहो बुलबुल खान! आमचे बुलबुल खान! अहाहा बुलबुल खान! शाबास बुलबुल खान! धन्यवाद बुलबुल खान!”

एकाच कवितेत आपल्या नांवाचा इतक्या वेळा उल्लेख ऐकून नवाबसाहेब खूप झाले आणि त्या ब्राह्मणाला सोन्याची नाणी वायला एका अधिकाऱ्याला सांगितले.

तो ब्राह्मण सौम्याची नाणी घेऊन घरी आला व घडलेली गोष्ट त्याने आईला सांगितली. मुलाची ती कविता ऐकून त्याची आई स्वप्न हसली आणि तिखट मीठ खावून तिने मुलाच्या कान्य शक्तीची वाखाणणी शेजारी पाजारी केली.

त्या ब्राह्मणाच्या शेजारी रामशास्त्री नावाचा एक विद्वान-पंडित असे. त्याने आपल्या शेजारणीच्या मुलाने मिळवून आणलेल्या वक्षिसानी गोष्ट आपल्या नवऱ्याला सांगितली व म्हणाली-“काय उपयोग तुमच्या एवढ्या पांडित्याचा? अहो

तो गावंढळ मुलगा वहा, किती पैसे मिळवून घेऊन आला आहे तो.”

“असे होय! तर मग मी मुद्दा जातो नवानाकडे आणि त्याच्यावर कविता रचून दाखवितो.” रामशास्त्री म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी रामशास्त्री दरबारात गेला आणि नवाबसाहेबांना कविता दाखविली. नंतर त्याने नवाबसाहेबावर एक सुंदर व सरस कविता रचून म्हटली. शेवटी नवाबसाहेबांच्या नावाचा उल्लेख संवोधनार्थ केला.

नवाबसाहेबांना कविता समजण्यापुरेची त्यांच्यात बुद्धी नव्हती. म्हणून ते कविता ऐकून म्हणाले-

“अरे, ही फसली रे कविता! एका तरुण ब्राह्मणाने कविता म्हणून दाखविली, तिच्यात माझे नाव प्रत्येक ठिकाणी होते. तुझ्या कवितेत शेवटी टोफाळा नाव आले आहे. चालता हो!” नवाबसाहेब म्हणाले. रामशास्त्री निराश होऊन घरी निघून गेला.

एकदा नवाबसाहेब फिरत फिरत नवाबसाहेब राहाले तर आपले वीषाचे चमेलीपूर नामक गावी आले. गावाच्या

पाटलांने नवाबसाहेब त्यांच्या कुटुंबाची राहण्याची व खाण्यापिण्या बरादास्त फार राखली.

नवाबसाहेबांचे जेवण नगरे आटोपल्यावर पाटील व कुळकर्णी त्यांच्या दर्शनासाठी गेले. वाटेत कुळकर्णी पाटलांना म्हणाला- “हे पाटील! नवान अजून गावी किती दिवस राहणार, हे आपल्याकडे किती कळणार? एक वेळेच्या साण्या-चा खर्च शाळा की एक आठवडाभर नवाबसाहेब राहाले तर आपले वीषाचे चमेलीपूर नामक गावी आले. गावाच्या

रायचे कसे, की ते किती दिवस राहणार आहेत ?

“एक उपाय मला सुचला आहे. तो तलावाच्या तटावर जाऊन जीव वाचेल.” पाटील म्हणाला.

दोघे नवावसाहेब उतरले होते त्या जागी पोचले व हात जोडून नमस्कार करून बसले.

“कसे काय पाटील साहेब ! गावचे वर्तमान सांगा. सर्व ठीक आहेतना ! कोणत्या गोष्टीची कमतरता सर नाही ना !” नवावसाहेबांनी विचारले.

“मातां पासून काय संपूर्ण टेंबायचं आहे. मालक ! आपल्या रूपेणे आहे. गुरे खूप आहेत. त्यांना प्यायला तलाव, नदी नाही. एक ल्हानसा तलाव आहे. तेच पाणी गुरांना व गांवकऱ्यांना प्यायला

धुवायला वाहे. तलावाचे पाणी पिऊन ज्या म्हशी दूध देतात त्यांच्या दुधाचे दही काही खावे तर उगेच थंडी भरून ताप येतो काही लोक त्यात मेले देखील. गाव सोडून तरी कोठे जायचं !” पाटील म्हणाला.

ते ऐकून नवावसाहेब यावरले, कारण त्यांनी त्याच तलावाचे पाणी प्यायला वापरले. गांवच्या म्हशींच्या दुधाचे दहीच त्यांना घातले होते. म्हणून आपला मुनीम कासीम खान म्हणाले. “अरे, येथून पळून जाण्यासाठी जे करायचे ते कर.”

संज्याफाळी नवावसाहेबांना गांवच्या वेपारीसमंत निरोप देऊन पाटील व कुलकर्णी परत गेले. त्यानंतर आयुष्य भरांत एकदा देखील नवावसाहेब त्या गांवच्या बाजूला फिरकले नाहीत.

एका गांवी व शिवू नावाचे दोन शेतकरी रहात होते. दोघे महादू महादेवा उदार व दयाळू होता. शरद शिषूना याच्या दुसऱ्याजा करणे म्हणजे त्याला जिव्यावरचे वाटे. दुसऱ्याचे भरे झालेले पाडून पोटात दुखू लागे.

दोघे एकदां शेताच्या कडेला बोलत होते. तेव्हा गरीब म्हणून बोलून म्हणाला—“दादा ! मी एक गरीब माणूस आहे. तुलेवाळे पुष्कळ आहेत. बायको आजारी आहे. तिचे औषध पाणी घ्यायचे आहे. पण फुटकी कंबडी नाही. मोठा हातभार लावलात तर गरिबाचा उद्धार होईल.”

“तुम्या सारक्यांना पैसे वांटायला सुवात आमच्या हाती तुम्यासारखीच करवंडी येईल. गा, काही तरी काम कर. भीक मागायला राज नाही का वाटत तुला !” शिषूने त्याला दटावून विचारले.

त्या गरीब माणसाने महादूकडे केवळ नजरेने एकदा पाहिले. महादूच्या हज्याला पाक्षर पुटला. त्याने शिषूला दहा रुपयांची नोट काढून त्याच्या देत म्हटले—“जा बाबा ! खबर जाऊन नायकोचे औषध पाणी कर.

तो मनुष्य महादूचे आभार मानून निवून गेल्यावर शिवू महादूला म्हणाला—“अशा फुकट्या उपद्रुंभ्यांना पैसे वांटून त्यांना आळशीपणा शिकवणे बरोबर नाही.”

महादू काहीच बोलला नाही. पण शिबूच्या मनात ती मोष्ट होली. त्याला होते की आपला अपमान करण्यासाठीच महादूने केले.

पुढे काही दिवसांनी महादू शेतावर शेका तर त्याला काळव्यात एक वासरू वाहात येत असलेले दिसले. त्याने पाण्यात उतरून वासराला बाहेर काढले आणि उचलून घरी घेऊन गेला. त्यावेळी तेथे कोणी नव्हते. महादूच्या बायकोने ते वासरू पाहिले. तिला फार आनंद झाला.

दुसऱ्यादिवशी शिबूने जाऊन ते वासरू पाहिले. वासराच्याविषयी चवकळी बगैरे काही केल्याशिवाय लगेच तो घरी निघून गेला आणि विचार करू लागला की महादूच्या घरी गाय तर दिसत नाही, का हे वासरू कोठून बरे आसावे! त्याने चोरून कोठून तरी आणले असावे, गावच्या पाटलाच्या कानावर ही चोरीची गोष्ट मेली महादूला दाखवायला जागा उरणार नाही.

त्याप्रमाणे त्याने पाटलाकडे महादूने चोरी कोणाचे तरी आणल्याचे कळविले. म्हणाला—“पाटील! काळ रात्री गाई वासरू चोरीला गेलं हो! आज महादूच्या घरी जाऊन पाहिलं तर तेथे होते वासरू. ते माझ्या वासरासारखंच आहे. त्याच्याकडे एक गाय देखील नाही, कोठून येणार? तुम्हीच न्याय निवाळा करावा.”

“लगेच पाटलाने महादूला वासरू घेऊन चाकडीवर दजर व्हायला निरोप पाठविला. पाटलांचा निरोप कळतांच महादू वासराला घेऊन आला. तेथे शिबूला पाहून महादूला आश्चर्य वाटले.

“काय रे महादू! आणलेस किती गाई वाहेत रे तुझ्याकडे!” पाटलांनी विचारले.

“आपल्याकडे एक देखील गाय नाही मुवा.” महादू म्हणाला.

“गाय नाही तर हे वासरू कोठून आणलेस रे!” पाटलाने विचारले.

“काळव्यात वहात चालले होते. मला दिसलं. देवानेच दिलं भसे सधजून उचलून घेऊन आलो.” महादूने ते सांगितले.

शिबू मध्येच बोलला—“महादू! पाटलांसोबत उगाच खोटे कशाला बोलतोस?”

पाटील शिबूला मध्य बसायला सांगून महादूला म्हणाले—“महादू! काळव्यातून कोणी वासरू वहात असता पाहिले तर विश्वास करता येईल. शिबूकडे गाई वाहेत. तो म्हणतो की त्याचे वासरू हरवलं आहे.”

“पाटील, मी खरे ते सांगितले. मला ते सापडले त्यावेळी दुसरे कोणी नव्हते. मी साक्ष म्हणून कोणाला उभा करू?” महादू म्हणाला.

पाटील थोडा वेळ विचारात पडल्यासारखे दिसले. म्हणाले—“शिबू! या वासरूची आई कोठे आहे घेऊन ये.”

शिबू गाईला घेऊन आला. पाटलाने गाईजवळ नेऊन सोडले. परंतु ते गाईजवळ गेले नाही की गाईने पण त्याच्याकडे धडून पाहिले नाही. उलट ती मारायला डोके इकडू लागली.

पाटील शिबूकडे म्हणाले—“हे वासरू या गाईचे नाही. त्याचा अपमान करण्यासाठीच तू त्याच्यावर खोटा आरोप लावलास. म्हणून मी बंड करतो.” शिबूची मान सर्वां पमोर खाली झाली.

विरवलाचे चातुर्य

एकदा अकबराने विरवलाला विचारले-

“विरवळ, जगातला सर्वात इमानदार आणि सर्वात विश्वासपात्र प्राणी कोण? आणि दाखवतोस का?”

विरवळ आपल्या जबाबारी कानउघाडणी करण्याच्या विचार पुष्कळ दिवसांपासून करीत होता. विरवळकडेच म्हणजे सासुर-वाडीच तो रहात होता म्हणून विरवळ आपल्या कुऱ्याला बरोबर घेऊन निघाला. निघताना जांबयाला पण बोलावले.

बादशाहाने विरवळाला विचारले-
“विरवळ! मी तुला इमानदार व वेदमान प्राणी दाखवायला सांगितले होते. मग घेऊन आला आहेस का?”

“होय, जहांपनाह! हा माझा कुत्रा आहे. इमानदार आहे. याचबरोबरच

इमानदार प्राणी दुजियेत फोडे मिळणार नाही. चार शिळे तुकडे समोर टाकले तरी शेपूट आनंदाने सर्व लाकून टाकतो.” विरवळ म्हणाला.

“बरे पण! वेदमान जनावर, आपले नाहीस का?” बादशाहाने विचारले.

“हे पहा, माझे जांबई बापू! याने किती पंचपक्वाने करून स्नायला घाला, कधी यांच्या मनाने समाधान होईल तर उपय.” विरवळ म्हणाला.

“अस्स! तर मग मी यांचे डोके उडवितो. माझ्या राज्यात वेदमान जनावरांना जागा नाही.” विरवळ काय उत्तर देतो हे पाहण्यासाठी बादशाह म्हणाला.

“जशी चाई करू नये, बादशाह! आपण सर्वच कोणाचे तरी जांबई नाही

का!” विरवळ म्हणाला. अकबर विरवळचे उत्तर ऐकून खूप साक्षा.

विरवळचे हास्य कधी कधी फार जास्त मर्यादेपाहेर होई. त्याने बादशाहाला विचारले-“बादशाह, हा सूर्य पश्चिमेकडेच का लागतो?”

“असले कोणा तरी मूर्खाला माऊन विचार.” रागाच्या भरात म्हणाला.

“म्हणूनच तर मी प्रश्न विचारला.” लगेच विरवळ म्हणाला. अकबराने विरवळच्या चातुर्याबद्दल त्याची पाठ सोपटली.

एकदा बादशाहाने दरबान्यांना विचारले-“सत्ताधिसांतून नऊ काढून टाकले तर काय उरते?”

सर्वांनी शालकरी विद्याध्यांच्या तोंडी हिशोबासारखे एकदम उत्तर दिले-
“बठरा!”

अकबराने विरवळकडे वळून पाहिले-
“पूज्य राहील.” विरवळ म्हणाला.

सर्व चकित होऊन विरवळकडे बादशाहाकडे पाहू लागले. “कसे रे पूज्य उरेल?” अकबराने पुन्हा विरवळाला विचारले.

एका वर्षात एकंदर सत्तावीस नक्षत्रे असतात. त्यांतली पावसाळ्याची नक्षत्रे काढून टाकली तर बाकी असून नमून सून्यच.” विरवळ चातुर्य दाखवीत म्हणाला.

एकदा अकबराचा मंत्री अबुल फजल विरवळाला दरबारांत म्हणाला-“बादशाह तुला सर्व कुऱ्यांवर अधिकारी नेमण्याचा विचार करीत आहेत.”

“तर मग मी आपल्यावर पण अधिकार गाजवू लागेन.” विरबलने निघडकपणे उत्तर दिले. त्यानंतर अबुल फजल विरबलाच्या घाटेला कधी गेला नाही.

एकदा अकबर बादशाहाने विरबलाला एक मोठी जहागीर देण्याचे वचन दिले. विरबलाने कण्ठ दिळी की बादशाह स्वार्थी ठरवून अणु काही ती मोष्ट आपल्या गावीच नाही असे दाखवी.

एकदा बादशाहाने विरबलाला विचारले— “विरबल! उदासी मान इतकी वांकडी कां रे?”

“त्याने कोणाला तरी जहागीर देणाचे वचन देऊन विचारल्यावर स्वांदे उकवू लागले. त्यामुळे झाली असेल मान वांकडी.” विरबलाने तावडतोव उत्तर दिले.

विरबलाला लगेच जहागीर मिळाली.

एकदा विरबलाच्या एका नातेवाईकाने काही तरी भुन्दा केला. बादशाहाने त्याचा न्याय निवाडा करून त्याला मृत्युवंद दिला. त्या दिवशी विरबल दरबारात हजर नव्हता. परंतु मृत्युवंद देण्याची जी जागा होती त्या जागी हजार शाला, बाऊन उभाराहकर.

“विरबल! तू विचारणार आहेस मला माहीत आहे. मी तुम्ही विनंती मान्य करणार नाही. तरी देखील विचार विचारल्याचे आहे ते.” बादशाहा म्हणाला.

“सरकार! आरोपीला माफ करू नये, एवढीच विनंती आहे.” विरबल म्हणाला. विरबलाचे ते जातुर्य ओळखून व खूप होऊन बादशाहाने आरोपीला सोडून देण्यास शिपायांना सांगितले.

मीन जमोडस्वोर

एका गावी एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असे. त्याचे नाच नारायण असे होते. जवळ पासच्या एका ही त्याची पसोबरी करू शकणारा एकही श्रीमंत नव्हता. म्हणून नारायणाला आपल्या भीमंतीचा गर्व चढला.

त्या गांवा शेजारी गोपाळ एक शेतकरी रहात असे. त्याच्याकडे संभाहून जास्त भुरे होती. गावात त्याच्या इतकी भुरे एकाच्या परी नव्हती. त्या गोष्टीचा गोपाळ गर्व करी.

त्या दोन्ही गावाळगतच्या गावी, गीम नावाचा एक मळ रहात असे. त्याच्या इतका बळवान मनुष्य दुसरा कोणी नव्हता. म्हणून त्याचा गर्व पण कळसाल पोचला होता.

एकदा भद्राचलाच्या राममंदिरांत राम-नवमीची तयारी चाळू होती. तिथे गर्विष्ठ रामनवमीची जत्रा निघाले. काही दिवस प्रवास केल्यावर ते एका गावी एका धर्मशास्त्रज्ञात येऊन उतरले. त्याच दिवशी त्या धर्मशास्त्रज्ञात आपली एक गृहस्थ येऊन उतरले होते. त्याने तिघांना विचारले— “कोण तुम्ही? आणि आल्यात कोठून?”

नारायण म्हणाला—“कदाचित आपण मला ओळखले नसेल. पण माझे नाव एकेले असेल. नारायण म्हणतात. माझ्या गावाच्या आसपास पुर्वील दूरपर्वत माझ्या इतका श्रीमंत कोणी नाही.”

असेच आपल्या मुलांच्याविषयी गोपाळने उत्तर दिले म्हणाला—“मला न ओळखणारा कोणी नाही!”

भीमूचे एक पाऊल पुढे होते. म्हणाला -
"माझ्या हातचा काळजाचा न गेलेला
पहिलवान विरळाच आढळेल."

सर्वांनी आपापली थोरली गाऊन रामन-
वमीच्या जत्रेला निघण्याचे सांगितले.

"आमच्या गावकऱ्यांचे भद्राचलला
बायची वाट आहे. गांधी याळ तेव्हा
विसरल्याशिवाय मला तुमच्या आतिथ्य
सहकाराचा लाभ दिला पाहिजे बां का!"
तो मनुष्य मोठ्या प्रेमाने म्हणाला.

त्या गर्विष्ठांनी त्या नवीन अनोळखी
व्यक्तीचे नाव गाव विचारले नाही

आणि आपल्याच घमेंडीत म्हणाले-
"पाहू पाहू!"

तिथे धर्मशालेतच शोपले. सकाळी उठून
पाहतात तर तो मनुष्य तेथे नव्हता.

दुपारचा सुनार होता. वाढले होते.
वेळी त्यांना रस्त्याच्या बाजूला एक
मोठे मैदान दिसले. त्याच्या चारी बाजूला
कुंपण त्यात सहसावधी गुरे चरत
होती. ते कुंपण इतके मोठे होते नगर
घोचे तोपर्यंत कुंपणच कुंपण दिसत होते.

इतक्यात त्यांच्यासमोर एक मनुष्य येऊन
हात जोडून उभा राहिला. गोपालने त्याला
विचारले-"काय रे ही गुरे किती गांधी रे?"

"किती गांधी! ही सर्व गुरे आमचे
घनी शंकरराव आहेत. सर्व गुरे
आहे." तो मनुष्य म्हणाला.
गोपालचा चेहरा ते ऐकून गंढरा
फटू पडला.

"शंकरराव कोठे राहतात रे?" नारा-
यणने त्याला विचारले.

दूर बोटाने दाखवीत तो म्हणाला-"ती
झाडे दिसतात ना, ती त्यांच्या दगच्या
भित्रीच्या चारी बाजूला आहेत."

तिथे आणखी थोडे पुढे गेले.

गुरे चरत होती ते कुरण पार करून
ते थोडे पुढे गेले तेव्हा त्यांना किड्याच्या
भित दिसली व मोठा
दिही दरवाजा दिसला. दरवाज्यावर एक
पहिलवान पाहारा देत होता.

"हे कोणाचे घर रे?" भीमूने
पाहारेकऱ्याला विचारले.

"शंकररावांचे!" पाहारेकरी म्हणाला.
भीमू जाऊ

"यां, आत कोठे निघालास?" असे
म्हणत पाहारेकऱ्याने भीमूचा धरला.
आणि त्याला अडवले.

भीमूच्या रागाचा पारा बंदला. त्याने
त्याचा हात मटकून आपला हात सोडवून
घेण्याचा विचार केला. काही उपयोग
शाला नाही. नंतर दोन्ही हातांनी
दवतून जाण्याचा विचार केला

केला, पण निरुपयोग. भीमूच्या सर्वा-
गाला वाम भुटला. इतक्यात घोड्यावर बसून
धर्मशालेत भेटलेला मनुष्य तेथे आला.

"आलात! यावे, यावे, आत यावे. मी
आधी पोचावे म्हणत होतो. पण शेवटी
उघार झालाच. या गरिबाचे माझे घर."
घोड्यावर म्हणाला.

ते धरात पोचले. घर नव्हते
रुद्रमुवन होते. तेथे हस्तीधंदी खुर्ची,
सोन्याचांदीची मांझी ठिरे माणकं
जडलेल्या तसविरी चित्रे होती.

शंकररावाने त्या सर्वांना सोन्याच्या
ताटात जेवायला बसले. थोडा वेळ आराम
तिथे विनम्रपणे शंकररावांचा निरोप
घेऊन पुढच्या प्रवासाला निघाले.

त्यानंतर त्यांनी आपल्या मोठपणाचा
टेंमा कोणासमोर गाविला नाही.

प्रथम व प्रारंभ

एका गांधी दोन भाऊ रहात होते. एका घराच्या परसात माजी पाळा लावून, ती विकून मोठा भाऊ स्वतःच्या या भावाच्या पोटापाण्याला लागतील एवढे पैसे मिळवीत असे. मोठ्या भावाच्या कामाला कधी हातभार लावीत नसे. त्याचे उपकार देखील मानीत नसे.

असेच काही दिवस गेले. एकदा मोठ्या भावाने धाकट्या भावाला बोलावून सांगितले की "तू हातपाय हालवीत नाहीस की काही काम करीत नाहीस. मी किती दिवस तुम्ही 'चाकरी' करू?"

धाकट्या भावाने मोठ्या भावाच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले व म्हणाला—"प्रारंभात असेल सर्व काही होते. मनुष्याचा

पूकट असतो. मी कोणत्याही प्रकारचा करायला तयार नाही." तो ऐकून मोठ्या भावाला दोघांची आयसात नाचानाची हाडी. मोठा म्हणाला—"प्रारंभाने कधी काही हाती लागते का! प्रयत्नांती परमेश्वर थोरा मोठ्याचे म्हणणे आहे."

दोघांचा वादविवाद चराच वेळ चालू राहाला. शेवटी शेवे राजाकडे गेले व आपापली बाजू मांडून निवाडा करायला सांगितले.

राजाने दोघांचे म्हणणे मांतपणे ऐकून घेतले व म्हणाला—"कोणाचे म्हणणे बरोबर आहे, सांगणे कठीण वाटते. त्याने मंत्राला न्याय निवाडा करायला सांगितला.

"महाराज, चावची मला विचार करू या. दोघांचा तर्क मी ऐकला आहे.

पण सकाळी बरोबर उतर देतो." मंत्री म्हणाला.

रात्री मंत्र्याने दोघा भावांना कालीच्या देवळांत बंदी करून ठेवले. देवळांत कालोख होता. हाताला हात दिसत नव्हता. मूर्त्यपणा करून राजाकडे तक्रार असे दोघांना वाटले. रात्र वाढत तसतसे त्यांच्या पोटात पावले पण कोकळ लागले. गाम्यावर भरकसा ठेवणारा जागच्या जागी पडून राहाला. प्रयत्नावर विश्वास करणारा मोठा भाऊ बाहेर जायला कोठे आहे का व मोठ्या भावाची भूक भागली. त्याला

लागला. कालोखात त्याने सर्व मंदिर पायथे घातले.

चानपत जात असता त्यांना हात गुळा ताटाला लागला. त्यात खिरीचा वास येत होता. त्याने चब घेऊन पाहिली. त्याला वाटले की काली मातेला दाखविलेला भैवेच असावा. मंतर त्याने सर्व खीर पिऊन टाकली. पीत त्याला स्वयंसारखे काही तरी लागले ते तो फेकू लागला. ते त्याच्या भावाच्या अंगावर जाऊन पडू लागले. खीर बाहेर जायला कोठे आहे का व मोठ्या भावाची भूक भागली. त्याला

मनासल्या मनात फार आनंद झाला की त्याचा धाकटा भाऊ एका जागी बसून बसून वाढे. त्याला भूक लागली असणार त्याला चांगला दंड मिळाला. त्याला प्रयत्नांचे मोठे कळले असणार.

दुसऱ्या दिवशी मंत्र्याचे शिपाई आले. मंत्र्याने कैदेतून सोडवून दरबारात घेऊन गेले.

मंत्र्याने स्मित कळत विचारले—“रान गमतीत ना!”

“प्रत्येक कार्याला मानवाचा आवश्यक आहे. फाळोखाल मंत्र्याने माझ्या माझ्या तार लागले. त्यांतली खीर खाऊन मी आपली भूक भागवली आणि छान झोपलो.”

मंत्र्याने धाकट्याला विचारले—“तू काय रे केलेस?”

“मी काही केले नाही. एका कोपऱ्यात बसून राहालो. वेळाने माझ्या मोठ्या भावाने माझ्या बंगलावर खडे फेकण्याला सुरवात केली, ते खडे मी जमा ठेवले.” म्हणाला.

“ते आदर तुझ्यावर काय, नष्ट.” मंत्री म्हणाला.

धाकट्या भावाने एका फडक्यात बांधलेले खडे काढून दाखविले. ते दगड नष्ट झाले. म्हणाला—“महाराज, मी दोषांची परीक्षा मोठ्या भावाने मी प्रयत्न त्याच्या मानाने फडकार थोडे मिळाले. एवढेच नव्हे तर त्याने स्वतःच्या दातांत राने फेकून दिली. कारण त्याच्या नशिवात नव्हती.”

रानाने ही राने धाकट्या भावाकडून घेऊन घ्यायला सांगितले.

कुलकर्णी व लाल

दक्षिणेकडील स्नेही मित्रांचा स्वामीला फार आवडला. लगेच त्याने एका सुंदर सुन्यामंडपात सोमयांचा डाव मांडला. सोम्याचे फासे मागवून तयार ठेवले. त्यानंतर त्याने बलरामाकडे निरोप पाठवला की बोडा घेऊन करमणुकी खातर घृत खेळू या. घृताचे वेड कोणाच्या ते हजार शाले.

बलराम स्वामी दोषांनी घृत खेळाचे वसे दाक्षिणात्य राजांच्या सूचनेवरून ठरले. सोने, चांदी, हिरे व माणके यांच्या राशी प्रत्येकाने जाणून उम्याच्या व घृताला डावी. बलरामाने सुरवातीला दहा हजार सुवर्णमुद्रा पणाला लावल्या व चालवून

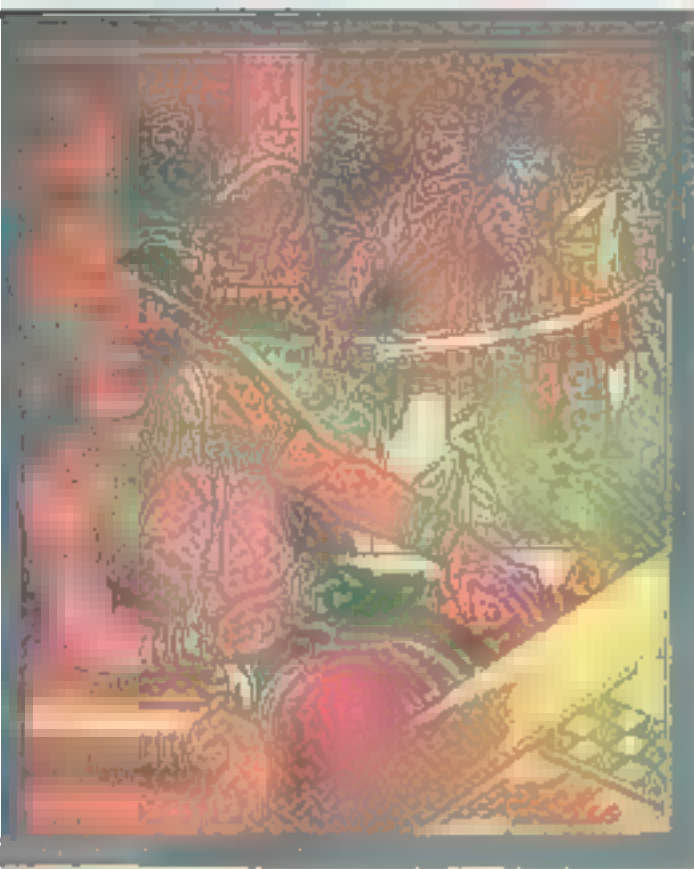
नंतर पुन्हा तितक्याच मोठ्या पाळवून बसला. तन्हेने बलरामाची बाजू पडती होत गेली.

शेवटी बलरामाने एक कोंडी सुवर्ण मुद्रा लावून जिंकला. पण स्वामी थोरटला—“मी डाव जिंकला व बलराम हारला. बलरामाला फासे दाकतांच येत नाहीत. मीच जिंकलो.”

‘हो’ ला ‘हो’ मिळवीत त्याचा मित्र कळिंगाचा राजा दात काढून म्हणाला—“बरोबर आहे. स्वामीच जिंकला.”

त्याचा बलरामला राग. तरी स्वतःला आवळत तो तेशे हजार होते त्या

सर्वांग संपोषित म्हणाला—“तुम्हीच सांगा, हा अन्याय आहे की नाही! जिकळो मी आणि धाचे म्हणणे की हे जिकळे. कथ ते तुम्हीच सांगा.”

सर्व माचा खाली बसले. कोणी उत्तर दिले नाही.

रुक्मीला जोर बसला, तो म्हणाला—“मीच जिकळो. उगाच लोटे बोलतोस!”

आता या उघड लोटेपणाला उत्तर काय द्यावे? इतक्यात आकाशवाणी झाली—“यत्तरामाचे म्हणणेच बरोबर आहे.

त्वमी लोटे बोलतो आहे. तुम्ही ठोकल्या सारखे गप्प कां बोलता आहात!”

कोणाच्या तोंडावाटे अर्थ निवाला नाही. यत्तरामाला स्वतःला आपणो लाल झाले. त्याने रामाच्या भरात त्वमीला असं कळवून की रुक्मी यागच्या जागी बंड लावली पट उचलून त्याने कलिंग देशाच्या मारला फणाळांत. त्याचे डोके फुटले. इतर लोक यत्तरामावर तेव्हा यत्तरामाने त्यांच्या तळवारीचे तुकडे तुकडे टाकले एकेफाला भरून जमिनीवर आपटले. यत्तरामाचा तो पाहून जे जिवंत होते काढला.

यत्तरामाने सभामंडप असा तऱ्हेने उचलून टाकला आणि परत आल्यावर ते सर्व शूरा म्हणाला सांगितले. कृष्ण त्यावर काहीच बोलला नाही. आनंद झाल्याचे किंवा दुःख झाल्याचे त्याच्या तोंडावरून कळल्यासारखे नव्हते. परंतु इतर यादवांनी यत्तरामाची वाखाणणी केली. त्यानंतर सर्व बभ्रवरांसह द्वारकेला परत आले.

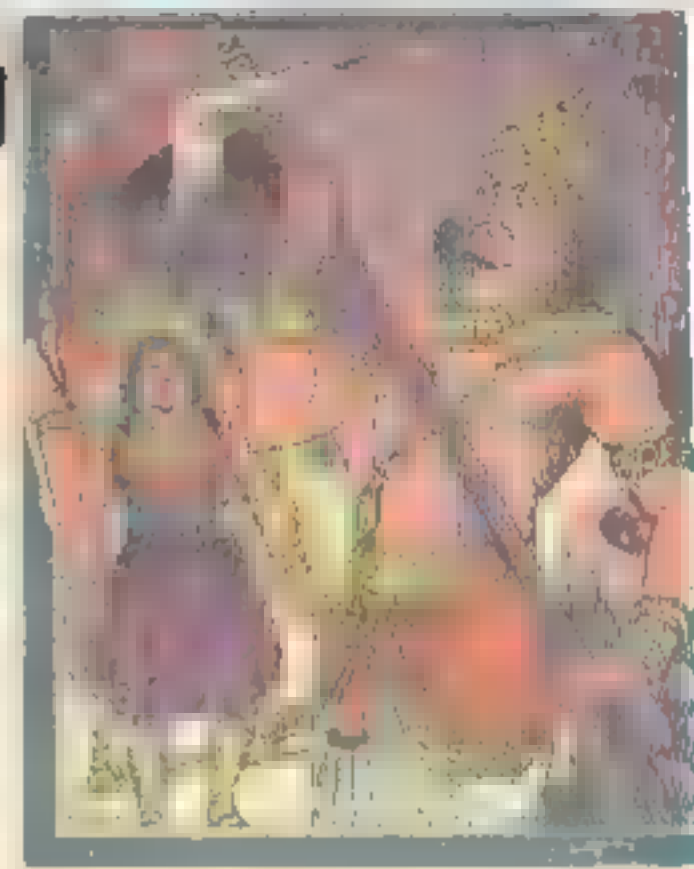
शौर्य व पराक्रमाची कीर्ती जगभर होती. लोक म्हणू लागले की कळ

यत्तराम व भीम दोघांचे द्वंद युद्ध होण्याचा प्रसंग आल्याच तर त्याच मीनालाच मिळेलच असे नव्हे सांगता कोणाच्या तोंडील का?

एवढां कृष्णाचा मुलगा दुर्योधनाची मुलगी लक्ष्मणा हिला उचलून घेऊन पळाला. तेव्हा कौरवांनी साधाच पकडले हस्तिनापूरच्या बंदीखालेत कैदी म्हणून आणून ठेवले. ऐकून यत्तरामाला राग आला. तो सरळ हस्तिनापूरला गेला व सांचाला तळखणी सोडून घाबला त्याने सांगितले. पण कौरवांनी त्याने ऐकले नाही.

यत्तरामाने नडल कौरवांची सोड मोठायचे ठरवून हस्तिनापुराला उचलून गंगेत फेकून देतो अशी पतिज्ञा केली व आपल्या नांगराचा फाल जमिनीत रोवून हस्तिनापूर जमिनीतून उगवून टाकण्याचा यत्न करू लागला.

दुर्योधन घाबरून गेला. सांचाला मुक्त करून कौरवांनी राग शांत केला. त्याच बरोबर यत्तरामाचे शिष्यत्व घेण्याचे कळू करून दुर्योधनाने गुरुपूजा केली. यत्तरामाने व्या बाजूने हस्तिनापूर उचल

येला होता ती बाजू बर खाली हस्तिनापूर तसेच थोके गेले. दुर्योधनाने यत्तरामाकडून महायुद्ध शिकून घेऊन त्यात प्राविण्य मिळविले.

सुमरस नरकासुर नांवाच्या एका राक्षसाने जगभर बुभाळून माज सुरवात केली. प्रागज्योतिषपुर येथे त्याची राजधानी होती तो सृदेवीचा मुलगा होता. त्याला ब्रह्मदेवाकडून वरप्राप्ती झाली होती. त्याला जिकणे देवांना अशक्य होते. त्याच्या नासाने विछोक हादरून गेला.

प्रथम त्याने इंद्राच्या राजधानीवर, म्हणजे अमरावतीवर स्वारी केली. त्याने मुष्टिप्रहार ~~करून~~ अमरावती कोटाची दारि फोडली आणि सिंहनाद करून स्वतः इंद्राला युद्धास आव्हान केले. इंद्र पेंरावतावर बसून ~~३~~ वज्रासुध पारण करून समोर येताच नरकासुराने त्याला न भितां त्याच्यावर दशप्रहार मारून घेतले. इंद्राच्या मदतीला यम, कुचेर ~~३~~ वरुण पण आपापले सैन्य घेऊन आले.

तिफळे नरकासुराच्या मदतीला हयभीव,
त्रिशंभू, मुर नामक राक्षस वीर
आपापले सैन्य घेऊन आले. त्यांत हयभी-

वाशी वरुणाचे युद्ध झाले. त्या वेळीं
हयग्रीवाने वरुणाचे ठोकेंच फोडले. रक्षाची
धार ~~खण्ड~~ लागली. तो पेंथुद होऊन
जमिनीवर पडला. शुद्धी ~~पडल्यावर~~ तो
~~पडल्यावर~~ पळून गेला. त्याच्या पाठोपाठ
त्याचे सैन्यपण पळून गेले. नरकासुराच्या
शस्त्रप्रहारासमोर इंद्र देखील टिकून पळू
~~शकला~~ नाही व त्याने ~~त्या~~ रणांगणावरून
~~पळून~~ ~~गेल्यावर~~. नरक-सुराने इंद्रपुरीत प्रवेश
फक्त त्याचा ~~व~~ झाल्याचे जाहीर केले.

नंतर त्याने ह्याचे सिंहासन बळकावले. आणि उर्वशीला ओढावून म्हणाला—“मी सर्व दिक्पालकांना जिंकून आज देवांचा राजा झालो आहे. तेव्हा या पुढे तुला माझ्या अंतःपुरात राहून माझी इत्सी म्हणून माझी सेवा करावी कायेल.”

कर्जशी म्हणाली—“कबूल ! पण, कधी
■ पुनी यज्ञ करून जशी इंद्राची आराधना
करतात तशी तुम्ही आराधना करायला तयार
असतील तर ■ पण तुम्ही दासी व्हायला
तयार आहो.”

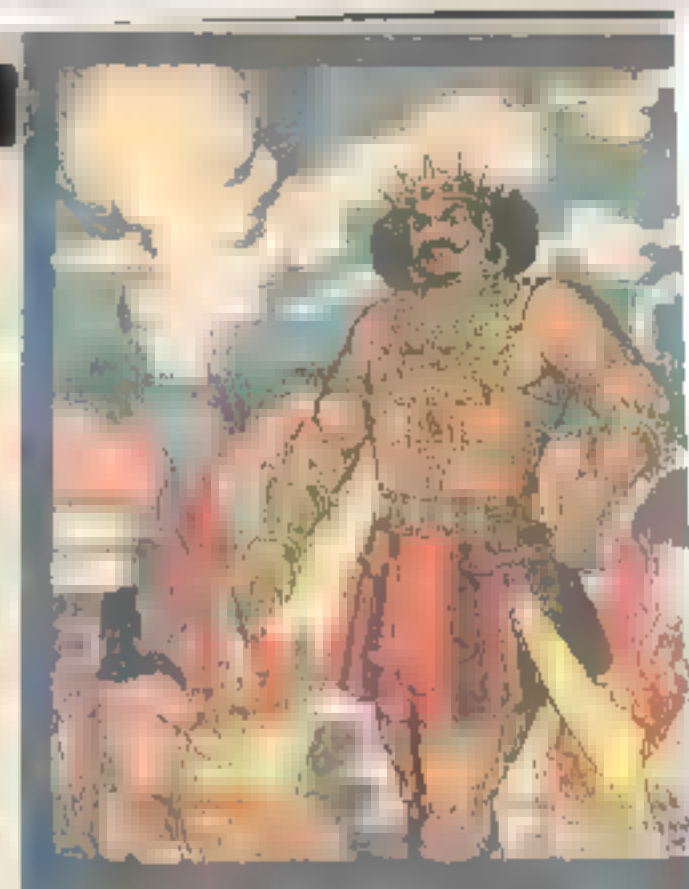
नरकासुराने अट कबूल केली. नंतर त्याने सर्व व्यमावली छुटली. उज्वस्त केली. सुमेरु पर्वतात जो रत्नांचा साठा

होता तो सर्व स्वप्न काटका. ~~अथ~~ देवकन्यांता वैद केले, विश्वकर्माच्या मुलीला पण बंदी केले आणि आपल्या राजधानीत भरत आला.

नरकासुराच्या आज्ञेने राक्षसांनी चवदा
भुवनांत लुटाष्ट सुरू केली. जी लुटाष्ट
वास्तु मिळे त्याचून ते आपल्या राजासा
देऊ लागले. त्यांनी घोर लुटाष्ट सुरू
केला. मम्मरा, सोळाहजार एकदो
गंधर्वकन्या, कित्येक लुटाष्ट
किन्नर, सिद्ध, व विद्याधर
सर्वांना बंदी करून सर्व राक्षस प्राणव्योतिष-
पूरावा आले.

माम्बजोतिषपुराच्या रक्षणार्थ मुर, हयभीव
जिहंमु ॥ पंचजन ॥ २२२ ॥ चार
दिशेला उभे होते. मुरासुराला कित्येक
हजार मुलगे होते. त्यांच्या पराक्रमाभुले
नरकासुराच्या राजधानीकडे कोणाची वक्तव्ही
बलमी शक्य नव्हते.

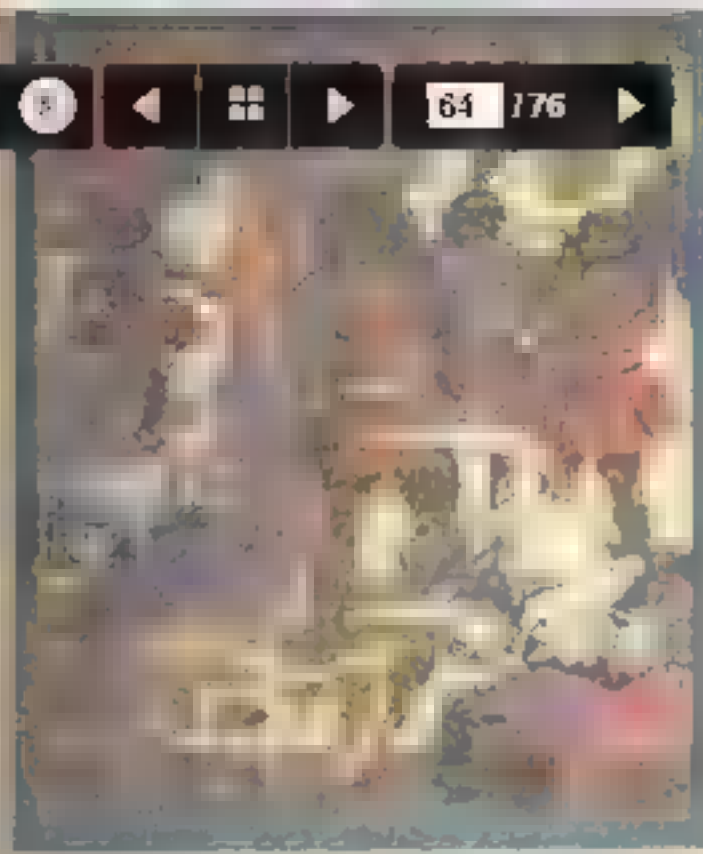
नरकासुराचा गर्व वाढत गेला. त्याने
 आकाशाचा लढाई केला. यज्ञ ध्वंस करून
 धर्माचा ध्वंस करणे हेच एक
 च्येय समोर ठेवून त्याने सर्व पृथ्वी
 पादाक्रांत केली.

एकदा तो बदरीकानत शिरका.
त्याचेळी तेथे आशी ॥ मुनी यज्ञ करीत
होते. ॥ पाहून नरकासुराळा ऊर्बशीची
आकृषण शक्ती, त्याने मुनींना विचारले—
“तुम्ही हे सर्व कोणाला ॥ करण्यासाठी
करीत आहां !”

“आम्ही, वेदांत सांगितल्याप्रमाणे इंद्राची
आराधना करण्यासाठी यज्ञ करीत आहो.”
कधी म्हणाले.

ते ऐकून सरकासुर म्हणाला—“मी
इंद्राचा व आणि वरुण, यम, कुबेर
हत्थदिकांचा पराभव केला आहे आणि मी

मंडपात शिखर यज्ञ मंग केला. यज्ञ पशूंना ठार केले. उद्‌गाताळा ठार केले. अज्ञाच्या राक्षी पायाखाली तुडविल्या. मुनिपत्नींचा मानमंग केला. अज्ञा तऱ्हेने बदरी-वनाचा कळन नरकासुर प्राग्ज्योतिषपुरी परत आला.

त्यानंतर वशिष्ठ, रामदेव, कपिल, कश्यप जागृती, इत्यादी मुनींनी एकत्र बसून विचार केला. अज्ञातऱ्हेने मंग झाला, तर पुढे काय? पतिव्रता मुनिपत्नींचा मानमंग होऊन लागला तर तो कसा काय सहन करावयाचा?

राक्षसांचे पारिषद करणारा कोणी नाही काय? शेवटी विचार करता त्यांना श्रीकृष्णाची आज्ञा व ते द्वारकेला निघाले.

सर्व ऋषी दक्षिण दिशेला तीर्थ स्नान करीत तीर्थक्षेत्रातील देवांचे दर्शन करीत भागीरथी नदीच्या काठी आले. भागीरथीत कळन प्रायश्चित्त केले. नंतर मजल दर मजल स्वर्गाहून सुंदर व वैभव अशा द्वारकापुरीला आले. द्वारकेचे सौंदर्य पाहून कौतुक करीत श्रीकृष्णाच्या राजवाड्यात आले आणि निरोप

दिलोकाचा शाही आहे. थापुडे माझी आराधना केली पाहिजे. मी तुमच्या सर्व पुण्या करीन."

ऋषींनी नरकासुराला दत्तर दिले— "आम्ही इंद्रालाच आराध्य मानीत आलो आहो व त्याचीच आराधना करीत राहणार. तू दुष्ट राक्षस आहेस. पूजा किंवा आराधना आम्ही करणार नाही."

ते ऐकून नरकासुराला राग आला. त्याने आपल्या अनुयायांना आज्ञा केली की माझा उपमर्द करणाऱ्या ऋषींचा यज्ञ ध्वंस करावा. त्याप्रमाणे राक्षसांनी यज्ञ राजवाड्यात आले आणि निरोप

दिलोकाचा राजा आहे. थापुडे तुम्ही माझी आराधना केली. तुमच्या सर्व पुण्या करीन."

नरकासुराला दत्तर दिले— "आम्ही इंद्रालाच आराध्य मानीत आलो आहो व त्याचीच आराधना करीत राहणार. तू दुष्ट राक्षस आहेस. पूजा किंवा आराधना आम्ही करणार नाही."

ते ऐकून नरकासुराला राग आला. त्याने आपल्या अनुयायांना आज्ञा केली की माझा उपमर्द करणाऱ्या ऋषींचा यज्ञ ध्वंस करावा. त्याप्रमाणे राक्षसांनी यज्ञ

मंडपात शिखर यज्ञ मंग केला. यज्ञ पशूंना ठार केले. उद्‌गाताळा ठार केले. अज्ञाच्या राक्षी पायाखाली तुडविल्या. मुनिपत्नींचा मानमंग केला. अज्ञा तऱ्हेने बदरी-वनाचा कळन नरकासुर प्राग्ज्योतिषपुरी परत आला.

त्यानंतर वशिष्ठ, रामदेव, कपिल, कश्यप जागृती, इत्यादी मुनींनी एकत्र बसून विचार केला. अज्ञातऱ्हेने मंग झाला, तर पुढे काय? पतिव्रता मुनिपत्नींचा मानमंग होऊन लागला तर तो कसा काय सहन करावयाचा?

राक्षसांचे पारिषद करणारा कोणी नाही काय? शेवटी विचार करता त्यांना श्रीकृष्णाची आज्ञा व ते द्वारकेला निघाले.

सर्व ऋषी दक्षिण दिशेला तीर्थ स्नान करीत तीर्थक्षेत्रातील देवांचे दर्शन करीत भागीरथी नदीच्या काठी आले. भागीरथीत कळन प्रायश्चित्त केले. नंतर मजल दर मजल स्वर्गाहून सुंदर व वैभव अशा द्वारकापुरीला आले. द्वारकेचे सौंदर्य पाहून कौतुक करीत ते श्रीकृष्णाच्या राजवाड्यात आले आणि निरोप

अरण्यपुराण

[२२]

मौबली मनुष्यांच्या राहून परत अरण्यात आल्यानंतर काळाची त्याची मैत्री रहस्यासारखीच कायम राहावी. ज्या माकडे त्याला वेऊन गेली होती त्या दिवशी काळाने त्याचे रक्षण होते, ही गोष्ट मौबली कधी विसरली नाही.

एकदा काळा आपली कात टाकत आहे हे ऐकून मौबली भेटायला निघाला. कात टाकून मास्मावर नवीन अंगावर चांगली बेईपर्यंत निस्तेज होत असे.

मौबली आता कदाच मुक्ता राहला म्हणता. अरण्यातील जनावरांप्रमाणे काळाने त्याला आपला पुढारी मानले. दुपार झाली. काळा वेढोळे करून नसत्यावर

मौबली त्याच्यावर सुर्वासारखा वेऊन हातात घेऊन पाहू लागला.

“होळ्यावरची जाळे जाळे जाळे पहा.” मौबली म्हणाला.

“तुझ्या अंगावरचे चामडे जुने मास्मावर कधी कटक वाटत होत नाही का !” काळाने विचारले.

“मला काही वाटले मी करतो. घाम ही पाण्यात कुंभतो. बंडीच्या दिवसात अंग होते. पण पुन्हा मऊ होऊ लागते.

“मी टाकतो अ जांघोळ घुसा करतो. माझी आहे ?” काळाने विचारले.

ते दोषे निवमितरणे ज्यायाम करीत, कुस्ती खेळत. दोषे परस्परांच्या शक्तीची व दृष्टीची परीक्षा करून पहात. दोन्हीत कावाचाच नंबर वर असे. मौवलीचे शरीर हळू हळू वाढत गेले तसतशी शक्ती वाढ-समयला कावानेच त्याला शिकवण दिली. कावाने मौवलीला पायापासून डोक्या-पर्यंत विलखा काढत त्याला स्वतः सोडवून बाहेर आणून सांगितले. मौवलीने स्वतःचा सोडवून घेऊन कावाचा गळा धरून कावाकडे गेली. कावा जोराने आणले दोघे कावाकडे. मौवली वर आणून कावाकडे. मौवली शिताफीने स्वतःचा गन्नाव करून त्याचे डोके बाजूला ढकलीत होता. एण कधी कधी स्वतःचा गन्नाविणे कठीण जाई. शेवटी कावाने मौवलीला कावा पंक्ती दिले. तेव्हा दोघांची कुस्ती संपली. नंतर दोघे एका खडबकळ पोहोत राहाले.

“यातच आनंद आहे. यावेळी मनुष्यांच्या कुस्तीत राहणारे मोकळ्या उधळ्या हवेत न राहता दारे स्त्रिडक्या बंद लोकांच्या फळ्यांवर लोळत असतील. याणेखे

मौवली कावाचा नंबर वर असे. तिच्या-
मृणाळा-“ कासबाची पाठ हिच्याहून काढून
दणक असते. एण ती एवढी सुंदर नसते.
कुळपाखरांच्या पंखावरच्या गंगासारखे तुझ्या
अंगावर सुंदर ठिपके आहेत !”

“पाण्यात आल्यानरोबर मासे
भंग भगवती होऊन आते. चळ पाण्यात
थोडा वेळ डुंबू या.” कावा

“मी तुला उचकत नेऊ का ?” असे
मृणात मौवली कावाला पोटाच्याजवळ
धरून उचकू लागला. एण ते वजन
उचकणार ? कावा गंमत पहात होता.

नंतर उद्गन भुवरागत पुढे निघाळो. तेथे मला
पांढरा फण दिसला त्याने अनेक
नव्या गोष्टी सांगितल्या व नव्या वस्तू
दाखविल्या." कावा म्हणाला.

"नवे प्राणी आहेत का शिकार करण्या
लायक ?" मौवलीने विचारले.

"त्यांनी नाही करित. शिकार
करायला गेलात तर सर्व दात
मनुष्य तर त्याला पाहण्यासाठी वेळीस.
ती पांढरी आहे." म्हणाला.

"जाऊन पाहून येऊ या. मी तरी कधी
काली मनुष्यच होतो." मौवली

"ठीक ठीक, त्या पांढऱ्या फणाचे रंग
काय जसेस ते ! या जंगलाचे
जितके वय आहे तितके आहे त्याचे. मा
त्याला तुझ्या विषयी सांगितले. तो म्हणाला—
"मनुष्याला एक गुप्त झाले. तुला निघाले.

शेजावून वेऊन वायला त्याने सांगितले
आहे. त्याच्याकडे ज्याच्या वस्तू आहेत
त्यांच्यावर व आयला जीव ओवाळून
शकतील वय." म्हणाला.

"तर काय करण्यासारखीच वस्तू
आहे." मौवली म्हणाला.

"मी कोणत्या त्याचे दर्शन
नाही करू शकत." कावा म्हणाला.
"तर मग जाऊ या. मी आजच
एक देखील पांढरा पाहिला नाही.
त्याला फण पाहून येऊ." म्हणाला.

"त्याच्यात जीव नाही. त्याने ते म्हण
करतो म्हणे." कावाने ममभूत चारण्याचा

"कावा म्हणाला—
पाण्याबाहेर दोघे पडक्या गावाकडे
निघाले.

जुनागार्ती वृद्ध विद्वाने मंदिराच्या दारावर तसेही तोरणे भिंतातले
(तोरिनि) इत्युचिती तीर्थक्षेत्राचे हे पडल्याने नष्ट झालेल्या हिरो
विमल नगरापासून आमेये आहे. लकडाचे आहे. हे तोरण
हिरोक्षेत्राच्या दारावर पणाम उभे आहे.

चांदोबा

१९७६

सैन्यांनी मिळून त्यांना रोहिलखंडाबाहेर पिटाळले. परंतु रोहिल्यांनी वचन दिल्याप्रमाणे ४० लाख रुपये दिले नाहीत. हे भिन्न काढून शुजाउद्दौलाने इंग्रजांच्या मदतीने रोहिलखंडावर स्वारी करून १७७४ मध्ये तो प्रदेश जिंकून आपल्या राज्याला जोडला.

यासंबंधी वारन हेस्टिंग्स याने चेतसिंग विषयी जे निर्णय घेतले त्याची ब्रिटीश पार्लमेंटांत पुष्कळ निंदा झाली. वाराणसीचा राजा चेतसिंग हा अवधच्या नबाबाचा एक मोडलिक होता. त्याने १७७५ च्या जुलै महिन्यांत कंपनीशी एक गुप्त संधी केली होती. त्या संधी प्रमाणे त्याने कंपनीचे आधिपत्य स्वीकारून कंपनीला साडे बावीस लाख रुपये देण्याचे फव्वल केले होते. १७७८ मध्ये इंग्रज व फ्रेंच यांचे युद्ध सुरू झाले तेव्हा हेस्टिंग्सने चेतसिंगाकडे

५ लाख रुपये वारन नागविले. पण कोणत्याही प्रकारचा विरोध केला नाही व ती रक्कम दिली. हेस्टिंग्स पुन्हा पुन्हा मागत गेला चेतसिंग देत गेला. पुढे हेस्टिंग्सने मागितल्याप्रमाणे तो पांढे स्वारांचे सैन्य पाठवू शकला नाही. या क्षुल्लक कारणावरून त्याला अपराधी ठरवून हेस्टिंग्स स्वतः वाराणसीवर चालून गेला व त्याने चेतसिंगाला कैद केले. चेतसिंगाचे शिपाई खंबळले व त्यांनी हेस्टिंग्सच्या तिघां सैन्यापतींचा व अनेक सैनिकांचा केल. असे काही सारे असेल हे चेतसिंगाला नाहीत देखील नव्हते. त्याचा काही होय नसूनही तो इंग्रजांच्या भीतीने खाल्हेरला पळून गेला. दरवर्षी ४० लाख रुपये ब्रिटीश कंपनीला देण्याची कबुली घेऊन इंग्रजांनी चेतसिंगाच्या जागी त्याच्या पुतण्याला नेमले.

दुष्टाचे औदार्य

का' पूर्वी एक राजा होता. त्याला एकच एक मुलगा होता. राजकुमाराबरोबर एक बाण्याचा मुलगा रामपुरोहिताचा मुलगा एकाच गुरूगृही विद्याभ्यास करीत होते. तिघांचे विद्याभ्यासाकडे नव्हते. एकदा राजा युवराजाला बोळवून फार रागावला. ही गोष्ट त्याने आपल्या दोघां सवंगळ्यांना सांगितली.

“काय करावे, कळत नाही, माझे वडील देखील आज रागावले मला.” अशी दोघांनी आपापल्या वडिलां विषयी सांगितली.

“आतां मला नाही राहायचं गावी. बावांच्या दारोज शिन्हा खाण्या पेक्षा मोकळेपणाने परगावी कोठे रहावे असे मी ठरविले आहे.” युवराज म्हणाला.

“तुं निघालास तर आम्ही येऊ तुझ्याबरोबर.” राजकुमाराचे दोघे मित्र म्हणाले.

तिघांनी देशभर भ्रमण करायचाचे ठरविले.

“देशभर भ्रमण करायचे म्हणजे पैसे पाहिजेत. नाहीतर उपाशी मरावे लागेल.” बाण्याचा मुलगा म्हणाला.

“पैसे किती न्यायचे बरोबर. हिरे माणकें बरोबर घेऊन जाऊ या. मी तिघांसाठी एकेक हिरा घेऊन येतो.” राजकुमार म्हणाला. त्याप्रमाणे तो तीन हिरे घेऊन ठरल्या जागी आपल्या मित्रांना भेटला. तिघे निघाले.

फिरत फिरत ते तिघे एका रानात आले. “येथे चोर डाकू असतील नाही.

निघाल्यावर चोर दुसऱ्या वाटेने पुढे गेला व त्यांच्यासमोर येऊन उभा राहून म्हणाला—
“दादा! मी गरीब विकारी आहे. तुम्ही श्रीमंत सावकार दिसता. तुमची होईल ती सेवा करीन. तुम्ही खाल ती मीठमाकार खाऊन पडून राहीन.”

तिथे बघाने लहान होते. जंगलाची वाट. अर्थातच त्यांना भीती होती. त्यांनी विचार केला एक मनुष्य दिसतो आहे. असा मनुष्य नोकर म्हणून बरोबर वेळ प्रसंगी उपयोग होईल. म्हणून त्यांनी त्या चोराला बरोबर चलायला सांगितले,

त्या दिवशी संध्या काळी ते एका रानटी लोकांच्या वस्ती येऊन पोचले. वाट मिळांच्या सरदाराला शोपडीजवळून जात होती. त्या शोपडीबाहेर एका खांब्याला बांधलेल्या पिंजऱ्यात एक राखशी पोपट होता. त्या चौघांना त्या वाटेने येत असलेले पाहून पोपट चोळ लागला. तो चोळ लागला घाचा अर्थ चौघाजवळ पैसे आहेत असे होते. शिवाय तो कधी चोळलाच नसत नाही. म्हणून पोपटाचे चोळणे ऐकून मिठाच्या सरदार शोपडी बाहेर आला व त्या चौघांना बरडावून म्हणाला—“उमे रहा, एक पाऊळ

देसील पुढे टाकलेत न राहता. तुमच्याजवळ जे काही धन किंवा मूल्यवान वस्तू असेल ती मुकाळ्याने माझ्यासमोर ठेवून पुढे चालू लागता. नाही तर माझ्याशी गाठ आहे, लग्नात ठेवा.”

त्या तिघांबरोबर जाणारा चोर म्हणाला—
“बाबारे आमच्याजवळ काही एक नाही. पाहिजे तर आमची प्रदती घेऊन रहा.”

त्या मिळ सरदाराने त्या तिघांची लक्षपूर्वक प्रदती घेतली. त्या तिघांजवळ त्याला काही मिळाले नाही. मग पोपट कां चोळला त्याला कळलेना. म्हणाला
“बरे तर तुम्ही जा.”

ते चालू पोपट जाणवी जोरजोराने ओरड जणुकाही त्याचा पिंजराच कोणी घेऊन चालला आहे. जाता मात्र मिळ सरदाराला वाटू लागले की खात्रीने या निघांकडे काही तरी असलेच पाहिजे. त्यांनी ते लपवून ठेवले आहे. असा विचार करून मिळाने नोकरांना बोलावून त्या चौघांना शोपडीत कैद करून ठेवायला सांगितले म्हणाला—
“रात्री घरी परत आल्यावर मी येतो यांच्या समानच राहता.”

“मिळांनी त्या चौघांना एका गोळाकार शोपडीत कांदून ठेवले. त्या शोपडीला एकच दार होते. ते त्यांनी बाहेरून बंद केले.

दरबाज्या बाहेर मिळ भाले घेऊन पाहारा देत होते. मध्यरात्रीच्या सुमारास मिळ सरदार परत आला. त्याने शोपडीचे दार उघडवले व कैद्यांना म्हणाला—“तुम्ही पैसे किंवा काही मूल्यवान वस्तू लपवून ठेवली आहो, मला शंका नाही. तुमच्या अंगाखांद्यावर काही दिसत नाही. कोठे आहे ते खरे खरे सांगा नाही तर एकेकाचे पोटा चिडून काढायला सांगित.”

चोराळा वाटले की मिळ्यांचा सरदार जे म्हणतो आहे ते करायला मागे पुढे पाहणार नाही. आपल्या पोटात काही नाही. या तिघांच्या पोटात हिरे आहेत. सरदार त्या तिघांपैकी कोणाचे तरी पोट चिरून पाहणार. हिरा कोणाची एकेकाचे पोट चिरणार. आपण तरी कसे सुटणार ! तो सर्वांचा जीव जाणार ! निश्चित. पण समजा, त्याने सर्वांत आधी आपलेच पोट चिरले तर त्याला आत काही मिळणार नाही आणि आपला जीव गेल्या तरी तिघांचा तरी जीव राखेल.

असा विचार करून तो साहस करून म्हणाला—“ सरदार ! आमच्याजवळ काही एक नाही हे आम्ही सांगितले. आम्हाच्यावर विश्वास नसेल पहा, माझे पोट चिरून.”

मिळ्यांच्या सरदाराला जास्तच राग आला. त्याने कंवरची कळ्यार काढून चोगाचे पोट चिरले. चोर जागच्या जागी ठार झाला. त्याच्या पोटातून सरदाराला रसीभर सोने देखील मिळाले नाही. विनाकारण एका गरिबाचे पोट चिरून त्याचा जीव घेतला असे सरदाराला वाटले. आपल्या हातून या पोपटामुळेच हा दुष्टपणा बडका असे वाटून सरदाराने मनातल्या मनाने पोपटाला क्षमा दिल्या व तिघांना सोडले.

त्यानंतर तिघांना प्रवासाची भीती वाटू लागली. परत त्याच राटेने आपल्या गावी आले. त्यानंतर त्यांनी आपापल्या वडिलांच्या व मोठ्यांच्या आज्ञेप्रमाणे विद्याभ्यास करून पुढे नाक लीकिक मिळविली.

पडकें दंडक

[४]

[एकदा देवळाच्या पुजाऱ्याला जोधार्च शिखीमुख ■ विठ्ठलकिशोरी दोघे वेगवेगळ्या दिशेले निघाळे. शिखीमुखने नामराईत राधेच्याबरोबर त्याच्या पायात एकदम दोरीच्या कास आणि उलढे टांगण्यात आले. पुजाऱ्याला शिखीमुखने आज्ञा करून पाहिले. त्याच्या करण्यासाठी पुजाऱ्याचे अनुयायी धावले—पुढे]

पुजाऱ्याच्या अनुयायांनी शिखीमुखवर आले रोखले तेव्हां आपले मरण जवळ आल्यासारखे त्याला क्षणभर वाटले. परंतु त्याचा धीर नाही. रानात राहणारा, अस्वकावापांची भिकार करणारा तो, असा मितो का ! उलट मरणापूर्वी या दुष्टापैकी दोघाळा ठार करावे असे त्याने मनाशी ठरविले. त्याने क्षणभरातच एकदा जयजयकार करून क्षणार्धात पायाला नी दोरी बांधली होती तिचा नेम घेऊन माळा मारला. दोरी अर्धी अधिक तुटली व उरलेली त्याच्या बजानाने तुटली. तो थोडा देखील असावच असता तर त्याचे दोळे जमिनीवर आपटले असते

“हां मनुष्य नसून माकड आहे रे, जमिनीला पाय लावल्या शिवाय हा आकाशात उडत विन्ध्य पर्वतापर्यंत जाईल. पाहता काय करा झर याळा.” दुसरा म्हणाला.

काही वेळ पुढाऱ्याचे अनुयायी किंकर्तव्य विगूढ स्थितीत जागच्या जागी उभे राहाले. कोणी त्याला भाला मारला नाही. त्यामुळे शिखीमुखला चांगलीच संधी मिळाली. त्याने एकाच्या गुदम्याला जोराने मारली व तो खाली इतक्यात आडून निसडून गेला.

पुढाऱ्याचे अनुयायी शिखीमुख पळून जात असलेला पहात होते. पण त्यांच्या पैकी एकाने देखील अडविले नाही. कोणी त्याच्यावर भाला फेकला नाही की तलवारीचा उपयोग केला नाही. शिखीमुख थोडेच वाळून गेला असेल, इतक्यात पुढाऱ्याचे अनुयायी एकदम ओरडले—“अरे पहा, तो पळाला, धरा, करा त्याळा.” आणि त्याला चारी बाजूंनी धरण्यासाठी धावले.

त्याच वेळी दुरून एक शिडी झाली. ती पुढाऱ्याने धावलेली लुणेची शिडी होती. ती ऐकून एक जण म्हणाला—“पुढारी बोलावीत

असेत. चला, काही तरी जास्त जखमीचे जसेल.”

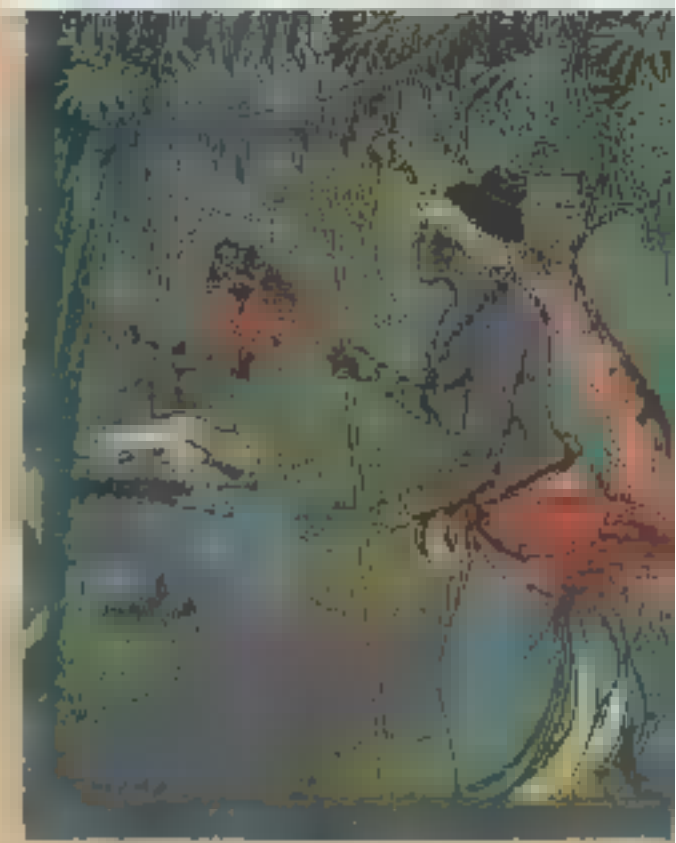
“अरे होय, पण या पोराला असेच सोडून द्यावे ! त्याला पळून न्यावचे नाही का !” एकाने संवद केली.

या प्रश्नाचे दुसरा देणार इतक्यात त्यांना तांबळ्या कुऱ्याचे जोर जोराने भुंकणे ऐकू आले व त्याच्या पाठपोठ श्वरांचा ऐकू आला. विक्रमकेसरी—“शिखीमुख ! शिखीमुख !” अशा हाका मारीत त्याच बाजूला धावत असलेला दिसला.

धावेळी पुढाऱ्याची शिडी जोराने ऐकू आली. ही धोक्याची सूचना होती. ऐकून जोर जसमी होऊन पडलेल्या एका दोघा साम्यांना खांद्यावर उभे झाले वेऊन पळाले.

शिखीमुखने तांबळ्या कुऱ्याला जोराने हाक मारली. आवाज ओळखून त्याच्या जवळ धावत येऊन उभा राहाला. त्याच्या पाठीमागून विक्रमकेसरी व चार पांच जातीचे लोक पण येऊन पोचले.

“तू संकटात असावास व तुझ्या जिवाला धोका असावा अशी माझी समजूत होती.” विक्रमकेसरी शिखीमुखला म्हणाला.

“मी सरोस्वरच मोठ्या संकटात सापडलो होतो. बलवत्तर म्हणूनच धावलो. ते द्रुष्ट याच जंगलात बसले होते. एकटा पाहून माझ्यावर लुटून पडले. मला टांगून ठार करण्याच्या विचारात होते ते. ते सर्व मी सबडीने सांगेन. प्रथम आपल्याला लुटाची लपून बसण्याची कोणती हे हुडकून काढले पाहिजे. एक दोघेच असेत ना, त्यांचा पाठलाग करून उवाडण्या पूर्वी सर्वांचा संहार केला पाहिजे.” शिखीमुख म्हणाला.

शंकर अनुयायी वरतले. शिखीमुख व विक्रमकेसरी रानात शिरले. पुढे कुत्रा जमीन हुंगत राट दाखवीत बाळला होता. कुत्रा चोर कोठे लपून बसले आहेत नकी दाखवू शकेल यात दोघांना शंका उरली नाही. कुत्रा त्यांना रानातल्या एका डोंगर-उंचवट्यापर्यंत आला. एका मोठ्या झाडाजवळ उभा राहून काही जमीन हुंगून पहात राहाला. नंतर चारी राजूला जेवून तीनदा पिरव्या शाडाकडे पाहू लागला.

विक्रमकेसरीला कुत्र्याची हालचाल आश्चर्याची वाटली. तो काही बोकणार इतक्यात शिखीमुखने लुणेने पुढे झाडावर फांशाच्या उभेपर्वक पाहिले. तेथे पानांच्या आव लपून एक माणसाची आकृती त्याला दिसली. तो पुजाऱ्याचा अनुयायीच असला यावरच शिखीमुखला थोडी देखील शंका नव्हती. तो झाडाच्या फांदीच्या आवारे स्वतःला बांधून घेऊन चित्त शोषला होता. त्याच्या कमरेला एक तलवार बांधत होती.

शिखीमुखने तिकडे बोटाने लपून बसून विक्रमकेसरीला दाखविले हकूच म्हणाला-

"विक्रम ! हा पुजाऱ्याचा पाहारेकरी दिसतो आहे. पुजाऱ्याने लपून राहून येणारी जाणारावर नजर ठेवायला सांगितले असेल. परंतु विचारा रात्रभर जागत राहून आता घोरत असला."

"याला जिवंत पाहिजे. याच्या मदतीने पुजाऱ्याने गूढ कळेल." विक्रमकेसरी म्हणाला.

"त्याला नुसते एकदोन काय उपयोग ! हा ओरडला तर पुजाऱ्याला कळेल की आपण येथवर आलो आहो. सूर्योदयाची वेळ झाली. तू झाडाखालीच रहा. मी दिव्याशिवाय झाडावर आलो खाली ओढून घेऊन येतो." सांगून शिखीमुखने रानटी चेऱ्याची बकून दोरी घेतली व आपली चाकू दिव्याशिवाय झाडावर चढून गेला. हाताने पुजाऱ्याच्या नोकरीच्या आवळून दुसऱ्या हाताने त्याच्या छातीवर रोखला.

तोंपर्यंत सूर्योदय झाला होता. पाहारेकऱ्याने डोळे उघडून पाहिले बोक्यासमोर भास्याचे नकाश्याने पाते दिसले. तो अंग ओरड्यावर इतक्यात शिखीमुखने त्याचा आवळून

म्हटले-"ओरडलास तर माळा आरपार गेल्याच जीव हवा असेल तर तोंडा वाटे वकार काढल्याशिवाय झाडावरून खाली असे सांगून शिखीमुखने त्याच्या म्यानेतली काढून घेतली. त्या स्थितीत पुजाऱ्याच्या अनुयायाला खाली उतरून येणेच भाग होते.

शिखीमुखने खाली आल्यावर पुजाऱ्याच्या अनुयायाला झाडाला टेकून बसवले आणि विचारले-"तू त्या पुजाऱ्याचा नोकर आहेस ना ? खरे बोलला नाहीस तर मी कुत्रा धरवी मुखा फाडून खाववीन. खरे

“पुजारी दुष्टा व स्वाड आहे. त्याचा नोकर निराळा कसा असणार! लाल कुऱ्याला सोड त्याच्या अंगावर.” विक्रम-केसरी म्हणाला.

शिलीमुखने ‘हू’ म्हटल्यानंतर कुऱ्याने त्या पाहरेकऱ्यावर झडप मारली. त्याच्या झातीवर पाय ठेवून त्याच्या कंठाना ठचका ठोव का, मणु काही देव विचारण्यासाठी त्याने आपल्या मासकाकडे वळून पाहिले. “अरे, हा कुत्रा वसून नुसत्या खूपेवर काम करणारा मनुष्यच आहे.” विक्रमकेसरी म्हणाला.

पुजाऱ्याच्या नोकराने ओरडण्यासाठी तोंड उघडले इतक्यात त्याच्यावर लाल रोखून शिलीमुख म्हणाला—“ओरडू नकोस. तरे बोललास तर काही करणार नाही.”

“मी स्वरेच सांगितले. मला वांचवा.” पाहरेकरी हात जोडून रडू लागला.

त्याच्या डोळ्यांत पाणी आलेले पाहून विक्रमकेसरी म्हणाला—“शिलीमुख हा स्वरे बोलतो आहे. चल आपण त्या गुहेत दोकानून पाहू या. पुजारी आपल्या नोकरांना तरी स्वरे सांगेलच कशाकरून! माला देवीच सर्व माहीत नसावे.”

सांग या डोंगरातल्या कोणत्या गुहेत तो राहतो.

विचारा नोकर पायकून जाऊन बरबर कापत होता. म्हणाला—“या गरिबाका पाचवा. मी स्वरे तेच सांगतो. पुजारी या डोंगरात राहतोच, पण पक्षांच गुहेत राहत नाहीत. काल संध्याकाळी भुतासारक्या त्या मोठ्या दगडाजवळ गुहा आहे, तिच्यात कपून बसले होते. आता ते तेथेच आहेत की नाही ? नाही काही माहीत.

“तू स्वरे बोलतो आहेस ना !” शिली-मुखने वरडावून विचारले.

शिखीमुखने लाल कुम्याला आवरले व त्या पाहरेकम्याला म्हणाले—“आम्ही तु सांगतो ते सरे आहे की नाही, हे पाहून येतो. तोपर्यंत तुझ्या तोंडात बोलले कोवून तुला येथे झुडपांत बांधून ठेवतो. परत [redacted] सोडवू.” असे सांगून दोघांनी त्याच्या तोंडात कगडे कोवले. वेळांच्या दोरीने त्याला गांठांच्यासारखे बांधले. त्याचे मुटकुळे करून एका [redacted] त्याला नेऊन ठेवले.

स्थानंतर दोघे काळ कुम्याला घेऊन चोराने सांगितलेल्या मुहेकडे निघाले. [redacted] जमीन भुंगत पुढे जाऊन होता. वाटेस त्यांना पाचलांची बिन्दे दिसली. ती पाहून दोघे थोडे दूर पुढे गेले. तेव्हा त्यांना चारपांच जण मिळून जाण्या लायक एक झोंगरी रस्ता व रस्त्याच्या मधोमध एक

हाकडी पुतळ्या दिसला. [redacted] पुतळ्याच्या [redacted] रस्त्याने मासलेला विशूक होता.

विक्रमकेसरी तो पुतळ्या पाहून चकित झाला. तरी [redacted] मिता पुढे निघाला. त्याच्या शिखीमुखने [redacted] व म्हणाला—“[redacted] हातातला तो विशूक पाहिलास ना! रस्त्याने मासलेला आहे, त्याच्या पाया लावून गुहेत [redacted] जावे लागेल.

ते दोघे [redacted] होते व [redacted] काळ [redacted] त्या पुतळ्या जवळ जाऊन त्याच्याकडे पहात काही वेळ उभा राहिला. नंतर [redacted] पाया लावून पलीकडे जाऊ लागला. इतक्यात तो पुतळ्या जोर जोराने हाडू लागला. त्याच्या हातातला विशूक विजेच्या वेगाने जमिनीकडे ‘सून’ असा आवाज करीत खाली जाऊ लागला.

(पुदीक गोष्ट पुदीक थंवी)

स्वरा शिष्य

विक्रमादित्याने इष्ट सोष्टला नाही. तो [redacted] परत गेला, पेट खांपावर काढून [redacted] आणि नेहमीपमाणे काही नोकस्थानिवाय [redacted] दिशेने [redacted] लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ [redacted] म्हणाला—“राजा! [redacted] पाहून मला अयोध्येचा राजा धर्मपाल हा आठवतो. राण्याची [redacted] कामे सोडून देऊन स्थाने देसीक [redacted] केले होते. तुला हे [redacted] सहन करणे हलके द्यावे म्हणून [redacted] गोष्ट सांगतो, ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू [redacted]

अयोध्येचा राजा धर्मपाल [redacted] विद्वान व अभ्यासू होता. राज्यकारभाराची सर्व कामे संभाळून तो विद्वानांची सभा घेऊन [redacted] त्यांच्या बरोबर तत्त्वज्ञाना विषयी विचार.

वेताळाच्या गोष्टी

दवंडी पिठणारा त्या प्रमाणे दवंडी पिटीत
राजाने
बदल बोळावून तशी दवंडी पिटायला त्याला
कोणी सांगितले हे विचारले.

म्हणाला—“महाराज, आज्ञे-
प्रमाणे दवंडी पिठत मी राजधानीबाहेर
माहारवाच्याकडे गेलो तेव्हा शोपडीतून एक
मनुष्य बाहेर आले व आज्ञेने मी
पिठत आहे कळल्यावर स्थाने मला
सांगितले.”

त्या महाराज्या घराण्या त्यामा-
सुणा सर्व विचारून घेऊन रात्री बेष
फळवून त्या दोंगडीबद्दल गेला व गळेरून
दाराची बाजवकी. जातून त्या महाराने
विचारले—“कोण आहे !”

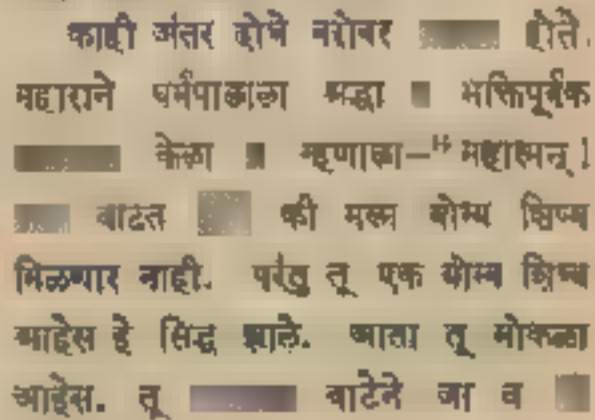
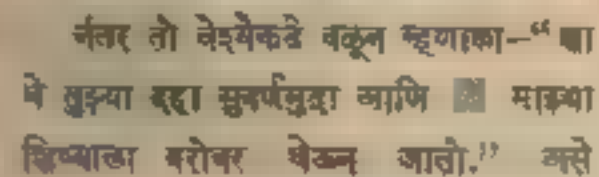
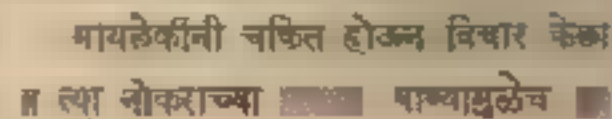
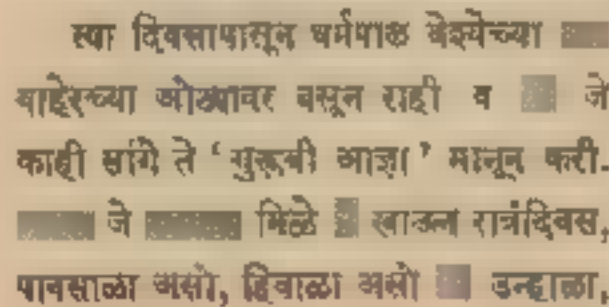
“मी महाराज धर्मपाल ! ‘सरा शिष्य
माही’ दवंडी पिटायला तुम्हीच
नव्हते का सांगितले !” राजाने विचारले.

“होय, मीच सांगितले होते.” जातून
तो महार म्हणाला.

राजाने त्या महाराजा कडा
म्हणाला—“महात्मनू ! मी आपले शिष्यत्व
ग्रहण करण्यासाठी आलो आहे. आपण
गुरु उपदेश करावा.”

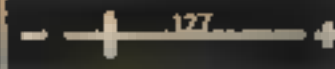
विलीन करी. दर दर त्याला बदल
कारले अशाच आहे
गुरुकृपेशिवाय ज्ञानप्राप्ति असंभव आहे.

म्हणून धर्मपालाने राज्यात
दवंडी पिठविली की “कोणी सद्गुरु नाही
काय !” या दवंडीचा अर्थ कोणाका
कळेल. परंतु राजधानी बाहेर शोपडीत
राहणाऱ्या एक महाराने दवंडी पिठवणाऱ्याला
जबळ बोळावून राजाने जी दवंडी
पिटायला आज्ञा केली होती ऐवजी
अशी दवंडी पिठण्यास सांगितले, ‘सरा
शिष्य कोणी नाही.’

Full screen

32 / 76

जाणव्या वाटेने जातो." असे सांगून निघून गेला.

धर्मपाळ सरळ रानात निघून गेला. वंदमुळे ■ ■ ■ खाऊन तपश्चर्या करित त्याने उरलेले आयुष्य सार्थक केले.

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला—
“राजा! मला एका गोष्टीची संका वाटते. त्या महाराने धर्मपाळाचा हातके ■ दिले, पण ■ उपदेश ■ काही न देता तो निघून गेला. या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून सु दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची खंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोटू लागतील.”

त्यावर विक्रमादित्य म्हणाला—“धर्मपाळाचा नवीन उपदेश करण्यासारखे काही नव्हतेच. कारण त्याने वेव वेदांगाचा अभ्यास केला होता व विद्वत् समेत ■ ■ ■

चर्चित भाग घेतला होता. फक्त मोठमोठे सिद्धांत ■ तत्वे अमळात कशी आणवी एवढेच ■ हवे होते. ■ मनाच्या असमाधानाचे मुख्य ■ तेच होते. त्या महार गुरूने धर्मपाळाच्या मनात जो मोठा राखसी गुण ■ अभिमान ■ होता तो प्रथम दूर केला. त्यानंतर धर्मपाळाचा दासवृत्ति कशी निभावून घ्यायची याचे शिक्षण मिळाले. म्हणून निराळा उपदेश करण्यासारखे काही उरलेच नव्हते. म्हणून त्याने गुरू उपदेशाचा आग्रह पण दासवृत्ति नाही ■ काही बोलण्याशिवाय रानात तपश्चर्या निघून गेला.

असा सन्नेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ पेटासह अदृश्य आला ■ पुन्हा ■ जाऊन कोवकळू ■

(कल्पित)

Infiniti

“असं होय! ती विचित्र विद्या नाही शिकविणार!” गुणनिधीने विचारले. विजयने काहीच उत्तर दिले नाही. बोक्या वेळाने दोघे रानात आस्त येत्यावर त्यांना तेथे मेसेला पोपट दिसला. तेव्हा गुणनिधीने पोपट दाखवून विजयला विचारले—“या पोपटाच्या शिरात तुका शिरता येईल का रे?”

“स्वतःच्या बोक्यानीच पाहिजे तर पहा!” विजय आणि एका झाडाळा टेकून बोक्या वेळाने पोपट व विजयचा निष्पाप देह साली राहून गेला. गुणनिधीच्या मनावर काय परिणाम होतो पोपट रूपे विजय पहात असता, गुणनिधी विजयच्या देहात शिरला व त्याने स्वतःच्या निष्पाप देहाचे तळवारीने दोन तुकडे करून टाकले. पोपट रूपाल विजय हे सर्व पहात होता.

गुणनिधीचा दुष्ट पणा विजयने आपल्या बोक्याने पाहिला. आस्त वेळ न थांबता तो सरळ आपल्या राजवाड्याच्या महाळात पोचला. अंतःपुरात आऊन त्याने सर्व इत पत्नीला सांगितले म्हणाला—“मला तू कोठे तरी उभे

व नासा देह धारण करून येणाऱ्या गुणनिधीपासून स्वतःचे रक्षण कर.”

ज्याने त्याप्रमाणे पोपटाला जागी ठेवून ठेवले.

बोक्या वेळाने गुणनिधी विजयच घरी परत आला असेच सर्वांना वाटले. त्याने आपले वडील राजाचे मंत्री यांना सर्व इत सांगितले म्हणाला—“माझ्या सून देहाचे दोन तुकडे रानात आहेत. तो देह आणून अन्त्यविधी टाकावा. नंतर मी तुम्ही दोघे मिळून भोगू.”

मंत्री मुलीक राजमक होता. मोह नव्हता. म्हणून त्याने मुलाला काहीच उत्तर दिले नाही व मौन धारण केले आहे व त्यांनी कोणाला मंदायला येऊ देऊ नये असे सांगितले आहे.”

गुणनिधी अंतःपुरात निघाला. परंतु दासींनी त्याला वाटेत अडविले व म्हणाल्या—“राणी सरकारांनी एक आज्ञा केले आहे व त्यांनी कोणाला मंदायला येऊ देऊ नये असे सांगितले आहे.”

गुणनिधी संशय की कदाचित आपले कारस्थान राणीला कळले तर नाही. परंतु तो काही बोलला नाही. आपले स्वतःचे पुढे देखील

व्हावे या साठी त्याने मोकळे सुटलेले पोपट मागवून त्यांची मुंदी पिळवटून त्यांना ठार केले.

अर्थातच ज्याला ही गोष्ट कळली पोपटाच्या रूपे तिच्या पतीने सांगितलेल्या गोष्टी बद्दल तिच्या मनात थोडी देखील शंका उरली नाही. तिने आपल्या पतीच्या रक्षणाची व्यवस्था केली आणि गुणनिधीच्या देहात प्रवेश करून बसलेल्या गुणनिधीकडे निरोप पाठविला की जत संपले आहे. येथ्यास हरकत नाही. निरोप ऐकून गुणनिधी आला.

त्याला एक दिव्य सिद्धी होणार पाहून त्याच्या मनाचा वाढला. म्हणून त्याने, विजयला सिद्धी मिळविण्याची विद्या शिकविण्याची व्यवस्था जेथे आली होती त्या वाड्याच्या एक मोक पाहून गुप्त पणे विद्या शिकून घेतली. थोरी निघून येत्यावर एकदा विजय व गुणनिधी दोघे फिरत फिरत रानात निघून गेले. वाटेत गुणनिधीने विजयला विचारले—“मित्रा! गुरूने कोणती विद्या शिकवून दिली रे?”

“परकायसिद्धी.” विजय म्हणाला.

जया बरकरणी आनंद दाखवून गुण-
निधीळा स्मित करून म्हणाली—“आजच
माझे वत संपले. प्रसन्नो ज्ञानाची व्यवस्था
करावी. नाश्यामांस निमंत्रणे पाठवावीत.”

“एवढेच ना?” असे ऐटीत म्हणून
त्याने एक नाश्यामांस जेवणाची
निमंत्रणे पाठविली.

जेवणापेक्षा बसले असता एक
मेलेला कावळा मेळून मधोमध
दासींनी पूर्वी ठरल्याप्रमाणे
केली होती.

सर्व पानावरून कागल्या-
बरोबर जयाने पुढे होऊन सर्वांना पानावर
बसून राहण्यास विनंती केली. गुणनिधीळा
बाजूला घोळावून म्हणाली—“तुम्ही ‘परकाय-
सिद्धी’ शिकून घेतली आहे ना! कोणाचा
प्रयोग करायला हवा.”

गुणनिधीते आपले शरीर एका सोयीत
सोडले. शरीरात प्रवेश करून
दूर उडून गेली. नंतर प्रसन्नो
पार

विजयला ती संधी मिळाली. तो स्वतःच्या
देहात प्रवेश करून बघायला
बघणाला—“सुटलो त्या दुष्टाच्या
हातून.”

प्रसन्नो संपल्यावर गुणनिधी अशक्त
कावळ्याच्या रूपाने आला. तिने त्याला
बघून पित्रव्यात ठेवले. विजय स्वतःच्या
शरीरात प्रवेश करून राहून कागल्याने
गुणनिधीला कळविले. त्याला कुतूहलाची पत्ते
बाखावी लागली.

जया कावळ्याला बोवटासारखी कां
पाळीत आहे, कोणाचा
कळले नाही.

रवारी जेवण

चिपूरी नावक राज्याचा चतुरवर्मा
आपल्या सजेड असाच चतुर
हुशार होता. एक प्रजावत्सल राजा
होता. सुल ओळखून घेण्यासाठी
तो वेच पाकटून राज्याभर हिंडे व फिरे.

एकदा राजा आजारी पडला आणि
स्वतः प्रवेश ओळखून घेणे
त्याला शक्य झाले नाही. म्हणून आपल्या
मंत्र्याला सेनापतीला बोलावून तो
म्हणाला—“तुम्ही दोघे वेच पाकटून राज्यात
कोठे काय होत आहे पाहून या.”

राजाज्ञेप्रमाणे दोघे निघाले. हिंडत
हिंडत ते सिंगवरम गावी आले. गावा-
बाहेर एका डोंगरी ओढ्याचे पाठी पिकून
थोड्यांना पाजून त्यांना बांधून
ठेवले, आणि पावीच गावात निघाले.

रात्रीची वेळ होती. परंतु एका घराच्या
ओढ्यावर दोन मुले कोणाची तरी
वाट पहात बसल्यासारखी दिसली. सर्व
गाव गाव गेले ती दोघे मुले
जागीच होती. ते पाहून मंत्र्याला सेना-
पतीला आश्चर्य वाटले. मंत्र्याने पुढे होऊन
त्यांना विचारले—“बाळांनो! रात्रीच्या
वेळी तुम्ही येथे करीत आहात!”

“सूर्याची वाट पहात आहो.” दोघा-
पैकी एक जण म्हणाला.

ते उत्तर मंत्र्याला विचित्र वाटले.
“घरात कोणी मोठे नाही का!”
सेनापतीने विचारले.

“जळत असलेल्या लाकडावर चिप
टाकून काळोखाशी करण्यासाठी सूर्य
गेल्या आहे ना.” दुसरा मुलगा उत्तरला.

जया बरकरणी आनंद दाखवून गुण-
निधीला स्मित करून म्हणाली—“आजच
माझे वत संपले. प्रसन्नोक्त कृत्याची व्यवस्था
करावी. सहस्र ब्रह्मणांस निमंत्रणे पाठवावीत.”

“एवढेच ना?” असे ऐटीत म्हणून
त्याने एक ब्रह्मणांना जेवणाची
निमंत्रणे पाठविली.

जेवणाला बसले असता एक
कावळा मेळून मधोमध पडला.
दासींनी पूर्वी ठरल्याप्रमाणे ही
व्यवस्था केली होती.

सर्व पानावरून कागच्या-
बरोबर ज्याने पुढे होऊन सर्वांना पानावर
बसून राहण्यास विनंती केली. गुणनिधीला
बाजूला बोलवून म्हणाली—“तुम्ही ‘परकाय-
सिद्धी’ शिकून घ्यावी आहे ना! त्याचा
प्रयोग करावळा हवा.”

गुणनिधीने आपले शरीर एका सोडीत
सोडले व कावळ्याच्या शरिरात प्रवेश करून
दूर उडून गेला. नंतर प्रसन्नोक्त निर्वृत
पार

विजयला ती संधी मिळाली. तो स्वतःच्या
देहात प्रवेश करून कावळाचे आकार
म्हणाला—“सुद्धो त्या दुष्टाच्या
हातून.”

प्रसन्नोक्त संपल्यावर गुणनिधि अश्वमेध
कावळ्याच्या रूपाने आला. तिने त्याला
घडून पित्रव्यात ठेवले. विजय स्वतःच्या
शरिरात प्रवेश करून राजा सांगल्याने
गुणनिधीला कळले. त्याला कृतकर्माची फळे
वाखावी लागली.

जया दोघटासारखी का
पाळीत आहे, हे मात्र कधी कोणाला
कळले नाही.

“हे पहा, देहाच्या सापाला
टाकले आहे, म्हणून पावत्राणे घासली जात
नाहीत.”

“दुसऱ्याचे वर्णन महाराज!”

“त्याने स्वजिन्वाची काठी तोडली. वाट
निघडली.” राजा म्हणाला.

“ज्योतिषी करीत आहेत!”
सूर्यभानने विचारले.

“आकाशाकडे डोळे लावून बसले आहेत.
पुढच्या भाग्याच्या भाषणाला काही
मार्ग दाखविला पाहिजे. चांगले बक्षिस
मिलेलं.” राजा म्हणाला.

“जशी आपली आज्ञा, महाराज!”
असे म्हणत त्याने राजाच्या एक मुसकुटात
विली. राजाला सिंहासनावरून खाली
ओढले, आणि उषका, निजवून त्याची पाठ
आपल्या गुदग्यांनी खूब रगडून काढली.

दरबारात खळबळ उडून गेली. राजाच्या
नोकरांनी धावत जाऊन सूर्यभानला
दूर ओढून नेले व त्याच्या मुसक्या
वांभल्या.

राजाला पुन्हा
सिंहासनावर बसून म्हणाला—“माझा पाठीचा
कणा मोडल्यासारखे झाले होते व त्यामुळे
मला उभे राहाणे पण शक्य नव्हते.
माझे दुखत होते. म्हणून जेवण पण
जात नव्हते. दरबारी वैद्यांना औषध-पाणी
आले नाही. सूर्यभान हा एक
चांगला वैद्य आहे हे मी ओळखले.
म्हणून मी बोलवून घेतले. त्याने
जुमच्या देखतच मला दोन्ही रीगातून
मुक्त केले.”

त्यानंतर राजाने सूर्यभानला मोठे बक्षिस
देऊन निरोप दिला.

महाराष्ट्र

एका मुसलमान नवाबाने एका हिंदू राजाच्या स्वाचे राज्य बळकावले. राज्यातली सर्व भजा हिंदूच होती. म्हणून त्याने त्यांच्या चालीरिती व रूढी ठेवून त्यांच्या संस्कृतीचे रक्षण करण्यासाठी विनोद पण केळी. नवाबाचा वाटले आपण प्रजेला त्यांच्या धर्माचे पाळन करण्यास आवश्यक सर्व कळून दिली म्हणजे आपल्याला प्रजेचे प्रेम मिळेल. हिंदू हिंदूच्या चालीरितींची अर्धवट माहिती होती. संस्कृत पंडितांकडून संस्कृत श्लोकांचा तो अर्थ समजून घेई. पुराण करवून पौराणिक कथा तो ऐकत असे.

नवाबाचा खास अंगरक्षक कासिमखान याने देखील संस्कृतचे दोन तीन शब्द

शिकून घेतले होते. हिंदूंच्या चालीरिती प्रमाणे वागलेली नसे. नवाबाची गुडगुडी व हुक्का तयार करून देण्याचे काम तोच करित असे. एकदा ते एका मटजीकडून कां करवून घेऊ नये असा त्याने विचार केला. म्हणून तो नवाबसाहेब सुशीत असतां म्हणाला—“सरकार! हिंदूंच्या चालीरिती प्रमाणे हुक्याच्या चिलिभीवर विस्तर किंवा निसारा जासन मटजीनी डेवायचा असतो.”

“मल्टीच” नवाबाने उत्तर दिले.

“ते एक मंत्र म्हणतात, सरकारावरील माहीतच आहे—‘अग्नि मीळे पुरोहित’ म्हणजे पुराहितानेच अग्नि घाल्या असतो.” कासिमखान म्हणाला.

“ओ हो, होय! तरमग मी मटजींना बोलावून सांगतो.” असे सांगून नवाबाने मटजींना बोलाविले आणि विचारले—“अग्नि मीळे पुरोहित असे तुमच्या शास्त्रात किहिले आहे, खरे ना! माही पेटवून घाल्याचे काम तुमचे.”

“ठीक!” म्हणून, मटजींनी कासिमच्या हाताचा हुक्का घेतला. निसारा ठेवून म्हणाले—“पुढले काम तुंच पहा.” असे सांगून मटजी हुक्का कासिमच्या हातात देऊ लागले.

“हे काय करता, गुरूजी!” नवाबाने विचारले.

“पुनरेवा वरुन्वे!” याचा अर्थ मनुष्याने हे करावयाचे आहे.” असे सांगून पुराहित निघून गेला.

शेवटी कासिमलाच हुक्का भरून देण्याचे करावे लागले.

एकदा रामायणाची कथा ऐकत मरताने रामाच्या पादुका सिंहासनावर ठेवून त्याची पूजा केळी त्याचे वर्णन होते. प्रजेचे रामावर किती प्रेम होते, देखीक मकट घाले. सी ऐकून नवाबाने विचार केला स्वतःच्या पादत्राणाची

मिरवणूक काढून सिंहासनावर ठेवाव्या म्हणजे प्रजेचे प्रेम व दूरवाच्यांची स्वाभिमानि दोन्हीचा लाभ होईल. याशिवाय इतिहासात आपले नाव वजरामर होईल.

असा विचार करून नवावाने राज्यात सर्वत्र दवंडी पिटविली की पादुकांची मिरवणूक राज्यभर काढण्यात येईल. म्हणून सर्व प्रजेने मिरवणुकीला राहून पूजा व्हावती वगैरेची तयारी ठेवावी.

ती दवंडी ऐकून प्रजा चकित झाली. काही मुक्ति काढली. दुसऱ्या दिवशी सकाळी नवावाच्या घरासमोर हजारो लोक एकत्र झालेले दिसले. ऐकून नवावाने आपल्या शिपायांना पाठवून चबकशी करविली.

शिपायांनी परत येऊन निवेदन केले- "पादुकांच्या मिरवणुकीची

ऐकून लोक चकित झाले आहेत. नवाव साहेबांची तळवेत नरी नाही का की ते राज्य सोडून वनवास जाणार, राम गेळा होता तसे." असे लोक विचारीत होते.

तेव्हा नवावाच्या डोक्यात प्रकाश पडला. सामान्यतः वनवास निवास पादुकांची पूजा होऊ शकेल, त्यांनी काय विचार केला होता आणि काय पडले!

निराश होऊन नवावाने शिपायांच्या हाती निरोप दिला की नवाव साहेबांची तळवेत आता उत्तम आहे. आपणांचा पण त्यांचा विचार नाही. म्हणून त्यांच्या पादुकांची मिरवणूक रद्द करण्यात आली आहे."

तो निरोप ऐकून प्रजेला विश्वासातून आल्यासारखे वाटले. सर्व लोक नानंदाने आपापच्या घरी निघून गेले.

साडेसाती

उज्जयिनी नगरी विष्णुवर्धन नांवाचा राजा करित असता देवसर्मा नांवाचा ज्योतिषशास्त्रात प्रवीण एक गरीब ब्राह्मण राहत असे. त्याला जनांमार्गे जे मिळे तेचप्रमाणे निभावून नेण्याचा तो प्रयत्न करी. तो गणपतीच्या देवळात बसून गणेश स्तोत्राची पारायणे मात्र तो नित्य करी.

त्याची बायको त्याला म्हणे, काही करा. पैशाशिवाय संसाराचा गाढा कसा चालणार! देवसर्मा बायकोला म्हणे- "ही झनिदसा आहे. ही साडेसाती संपली की चांगले दिवस उजळतील."

दररोज सकाळी राजधानीतले जमत राजाळा आज्ञावाद देत आणि राजा जी दक्षिण देई तो घेऊन घरी जात. एकदा देवसर्माची बायको त्याला

म्हणाली- "तुम्ही कां नाही दक्षिण घेऊन येत?"

बायकोच्या आमहाकून देवसर्मा एकदा सकाळी गेळा. परंतु तो इतर ब्राह्मणांबरोबर उभा न राहता दूर पकड जागी उभा राहाला. त्याने इतरांबरोबर स्वस्तिकचन म्हटले नाही. राजाळा आज्ञावाद विला नाही. राजाने फक्त स्वस्तिकचन ब्राह्मणांनाच दक्षिणा दिली. देवसर्माला काही मिळाले नाही. राजा अंतःपुरात निघून गेल्यावर इतर ब्राह्मणांबरोबर देवसर्मा बाहेर निघून गेला.

इतके असून ही बायकोच्या छळाचा मान देऊन तो रोज असे आणि हात इकडील घरी परत येत असे. राजा त्याला रोज पाही व

नोकरांनी राजाज्येप्रमाणे दुसऱ्या दिवशी देवशर्मा जेव्हा जाऊ लागला तेव्हा महा-राजांनी बोलाविले आहे असे सांगून त्याला राजाच्या खास महाकात बोळावून घेऊन गेले.

देवशर्मा म्हणाला—“मी गरीब आहे. दानधर्म वेण्यासाठी मी येत नाही. माझ्याने पाठ फिरविली आहे. कोण काय करणार !” राजाने सर्व काही ऐकून घेऊन चांदीच्या पात्रात पांचशे सुवर्णमुद्रा मळून त्याला दिल्या.

घरी गेल्यावर त्याने ते बायकोला दिले. फार आनंद झाला. म्हणाली—“वाहिलेत जमी काही मिळाले असते ! आजपर्यंत सांगण्याप्रमाणे हात दुळविले असते तर सर्व गरीबी दूर झाली असती.”

“ही सर्व गणेशाची कृपा आहे.” देवशर्मा म्हणाला.

दिवशी रात्री दोघेसोरांनी परात शिरून देवशर्माला मिळालेले सर्व धन चोरून नेले. देवशर्माच्या बायकोला त्याचे फार दुःख वाटले. देवशर्मा म्हणाला—“ही साडेसाती घुटेपर्यंत काही उपाय नाही.”

कालच ज्याला एवढी मोठी रक्कम दिली ती आज पुन्हा मळकी घाल पांघरून कदाका आला आहे बुवा ! राजाला आश्चर्य वाटले. सर्व ब्राह्मण निघून गेल्यावर त्याने देवशर्माला बोळावून विचारले—“काय हो गुरुजी ! काल तुम्हांला पांचशे सुवर्ण-मुद्रा दिल्या, तुमचे द्वारिद्वय जावे म्हणून पण आज पुन्हा या वेशात कसे काय येणे झाले !”

“महाराज ! माझी गरीबी दूर करणे कोणाच्या नाही. कारण ही शनिदशा आहे. ही असे पर्यंत शनिदशा आढळी येणे शक्य नाही. असा

फुकट. मी सोन्याला हात लावला तर ते माती होऊन जाईल. बायकोच्या आग्रहामुळे मी दररोज येथे येत आहे आणि म्हणूनच कधी ती आपल्या समोर हात पुढे केला नाही. हेच पहा ना, काल आपण एकडे सोने दिले. ते चोरांनी चोरून नेले.” देवशर्मा म्हणाला.

‘शनिदशा’ आणि ‘साडेसाती’ यांच्यावर राजाचा विश्वास नव्हता. त्याने विचार केला त्याने मनात आणले तर देवशर्माला श्रीमंत व सुखवस्तू देणे शक्य आहे. शनिदशा आहे. ही असे पर्यंत शनिदशा आढळी येणे शक्य नाही. असा

येतो काय, स्थितिबचन शिवाय किंवा दक्षिणधेतल्या शिवाय जातो काय ! राजाला सर्व विश्लेषणाच वाटला.

एकदा राजाने मनाशी ठरविले की हा असे कां घेतो विचारून घ्यावे. त्याने आपल्या नोकरांना सांगून ठेवले की, रोज इतर ब्राह्मणांचेरोबर राजबाब्यात येतो, एका बाजूला उभा राहून दक्षिणा वगैरे घेतल्या शिवाय निघून जातो. सर्व निघून गेल्यावर त्याला माझ्याकडे बोळावून घेऊन या.

■ एक सहस्र रौप्यमुद्रा देवळावजीक साडाच्या पोकळीत ठेवून दिल्या.

त्या साडाच्या पोकळीत रुहान मोठे अनेक साप, रहात. त्यापूर्वी अनेकांना साप होता ■ कोणी ■ साडाच्या पोकळीत हात ■ नाही. म्हणून तेथे ती मिळकत ठपवून ठेवली तर सुरक्षित राहिल असे त्याला वाटले.

त्यानंतर देवशर्मा कधी राजाकडे गेला नाही. तरी देवशर्माच्या घराची गरीबी तशीच आहे हे राजाला त्याच्या नोकरांकडून कळले. राजाने देवशर्माला विवाय काही नोकर देवशर्माच्या घराची राखण करीत होते. पहिल्याप्रमाणे चोरांनी चोरी ■ ते ■ नेऊ नये, एवढाच एक हेतू होता.

काही ■ कोटल्यावर राजाला देवशर्माची आठवण झाली. राजाने नोकरांना बोलावून विचारले—“तो ■ आता सुखी आहे ना!” तेव्हा नोकरांनी देवशर्मा अजून गरीबीतच आयुष्य पंढीत असल्याचे सांगितले.

■ राजाने देवशर्माक बोलावून आपायक नोकर पाठविले. नित्याप्रमाणे तो

ही मळकी घाल पांघरून घेऊन हात जोडून उभा राहाला.

“मी तुम्हांला जे धन दिले होते त्याचा तुम्ही उपभोग केला नाहीसे दिसते!” राजाने विचारले.

“तसे नव्हे महाराज! ही शनिदशा संपेपर्यंत मी ■ सर्व ■ साप राहतात ■ पोकळीत नेऊन ठेवले आहे. ही दशा संपली म्हणजे मी ■ उपभोग करीन.” देवशर्मा

राजाने ■ नोकरांना देवशर्मा बरोबर पाठवून ■ पोकळीतून

ते ताट ■ चांदीचे रूपये शोचून सांगितले. नोकरांनी सर्व पोकळी शोचून पाहिली. पण ते ताट किंवा रौप्यमुद्राहीच सापडले नाही.

देवशर्मा राजाला म्हणाला—“महाराज त्यांतली एक वस्तू, देखील नाहीशी होणे नाही. माझे आराध्यदेव गणपती. त्याने ■ सर्व मुद्रा कोठे तरी जपून ठेवल्या असतील. शनिदशा मळा ते सर्व धन मिळेल. आपण काळजी करू नये.”

“ही शनिदशा आहे तरी आणखी किती दिवस!” राजाने विचारले.

विचार ■ राजाने एका मोठ्या ताटात एक हजार चांदीची नाणी पातळी ■ देवशर्माला देत म्हणाला—“आता तुम्हांला आयुष्यभर काळजी करण्याचे कारण नाही.” परंतु देवशर्माने सहा महिने त्या रौप्यमुद्रांना ■ नाही असे ठरविले. कारण शनिदशा आणखी सहा महिने उरली होती. ■ विचार करून तो ते ■ गणपतीच्या देवळात घेऊन गेला आणि देवाला नमस्कार ■ घनाचे राखण करण्याची जबाबदारी त्याने त्या ■ टाकली. त्याने ■

“आणखी फक्त सहा महिने, प्रमो !”
देवशर्मा म्हणाला.

“सहा महिने होण्यापूर्वी मी तुला
धीमंत करून दाखविलो पहा. पाहतां तुझा
शनी कसा मध्ये येतो ते.” राजा म्हणाला.
एका पात्राला सुवर्णमुद्रा भरून त्याला दिल्या व
बजावले—“हे पात्र घरी नेऊन तू आज पासूनच
खर्च करायला सुरुवात कर. तुला चोरांची
भीती राळगण्याचे कारण नाही, मी राजदिवस
पाहारा देण्यासाठी पाहारेकरी नेमतो. तू
या सोन्याचा उपयोग केला नाहीस तर
तुला बंड करावा लागेल. लक्षात ठेव !”

देवशर्मा पात्र घेऊन घरी जाते असता
गणपतीच्या देवळा जवळ थांबला. जगरक्षक
अशा त्या गणनायकावर सर्व भार टाकून
विहिरीच्या त्याने ते सुवर्णमुद्रांनी
भरलेले पात्र ठेवले व विहिरीचे पाणी काढून
आंधोळ तो डोक्यावर पोहारा
भरून पाणी ओतीत होता, नेमका त्याच वेळी
एक त्या मांझ्यावर येऊन वसला
सटदिसी उडून गेला. भाडे विहिरीत पडले. देव-
शर्माच्या लक्षात ती गोष्ट सुळीच आली नाही.
आंधोळ डोक्यावर भाडे सोपू
लागला. पण ते नव्हते त्याला वाटले की

स्वतः घनोच ते उचळून घेऊन गेला असावा.
“गणनायका ! जातः तूच वाचव रे, या
संकटातून !” अशी देवाची प्रार्थना मनातल्या
मनात तो घरी निघून गेला.

घरी आल्यावर पाहारेकऱ्यांना म्हणाला—
“बरात चोरी काही असेल तर
ना ! तुम्ही वा परत रावाकडे.”

पाहारेकऱ्यांनी ती गोष्ट राजाला
राजाने देवशर्मांला बोळावून विचारले—“मी
दिलेले एवढे सोने नाहीसे रे झाले !”

“महाराज ! ते कोठे जाणार ! भाडे
चांगले दिवस अद्याप आले नाहीत. शनीच
टचकून घेऊन आहे, असे मला
वाटते.” देवशर्मा म्हणाला.

राजाला आतामात्र आला. म्हणाला—
“तूच आहेस शनी ! म्हणून म्हाण्याममाणे
सहा महिन्यांनी शनिदशा संपल्यावर मी

दिलेल्या सुवर्णमुद्रा रौप्यमुद्रा मिळाल्या
नाहीत मी तुला फाशी देईन.”

“चोरांनी चोरून नेलेले धन मिळेल
असे नाही मला वाटत. गणनायकाला
नजर ठेवण्यासाठी सांगून मी जे जे ठेवले ते
सर्व नवीच परत मिळेल.” असे सांगून व
राजाचा निरोप घेऊन देवशर्मा आपल्या घरी
निघून गेला.

त्यानंतर काही दिवसांनी फार मोठे
आले. त्याच्या भोव्याने जुने
फोळमडून बाजूच्या विहिरीवर पडले.
मुळात अडकून राहिलेले राजाने
दिलेले ताट व रौप्यमुद्रा बाहेर पडल्या.
विहिरीचा उपसून काढला तेव्हा सर्व
सुवर्णमुद्रांपण सांपडल्या.

देवशर्माचा अंधविश्वास खोटा होता, हे
काही सिद्ध होऊ शकले नाही.

आईची

एका गावी एक आई रहात असे. तिला गोविंद नांवाचा एक मुलगा होता. मुलगा आईचा फार लाडका होता. ती दिवसभर मेहनत मजुरी करून दोघांच्या पोटा पुरेसे पैसे मिळवी. गोविंद घरात फक्त जेवणापुरता येई. हातावर पाणी पडले

बरोबरची मुले कामधंदा करीत व आपल्या आई मापांची थोडी फार मदत करीत. देखील काम करावे से लागले. परंतु त्याने काम केलेले त्याच्या आईला आवडत नसे. आपल्याच गावी मुलाने केलेले आईला पसंत नव्हते. म्हणून त्याने परगावी जाऊन कामधंदा करावा असे ठरविले आणि आईला कळविल्या शिवाय घरा बाहेर पडला.

गोविंद एका भीमंताच्या घरी एक वर्षभर केत्यानंतर आईला भेटून यावे असे त्याला वाटले. त्याने आपल्या ती गोष्ट सांगितली व चार दिवस घरी जाऊन येतो असे म्हणाला. घन्याने त्याला चांदी वीट वक्षिस म्हणून दिली. गोविंद नोकरीला लागला तेव्हापासून इतर नोकरांना पगार इनाम वक्षिस वगैरे दिले होते. तसे गोविंदला काही दिले नव्हते. त्याने एक वर्षभर काम केले होते. म्हणून त्याला ही चांदीची वीट मिळाली होती.

वाटेत त्याला त्या चांदीचे वजन वाढ सारखे मासले. म्हणून त्याला चालणे कठीण वाटू लागले.

काही अंतर चालून गेल्यावर समोरून एक थोडेस्वार येत असलेला दिसला.

आपल्याकडे पण असा घोडा असता तर किती बरे झाले असते असे गोविंदला वाटले. आईकडे पोचता आले असते. त्याने थोडेस्वाराला विचारले—“काय ! असल्या घोड्याची किंमत असेल ?”

“तुझ्याजवळ घोडा विकत काय आहे रे ?” थोडेस्वाराने विचारले.

गोविंदने ती चांदीची वीट दाखवली. थोडेस्वाराला वाटले की कोणी मोठसट दिसतो आहे. त्याला सहजी फसविता येईल. म्हणून चांदीचा घेऊन तो थोडा गोविंदने चांदीचा थोडेस्वाराला दिला आणि त्याच्याच मदतीने घोड्यावर चढून तो नसल्याबरोबर घोडा जोराने पळू लागला. त्याला कसे चळवळायचे किंवा कसे थांबवायचे हे गोविंदला कळलेना. घोडा पळत होता व आपण आता का भीतीने गोविंद ओरडत होता. एका जागी एका गुराख्याने गोविंदला धावरलेला पाहून आपल्या काठीने घोड्याला थांबवले. घोडा थांबला पण थांबल्याबरोबर पायावर उभा राहून त्याने गोविंदला बघीनीवर फेकून दिले.

त्या गुराख्याने गोविंदला हात साबळून उभे केले. विचारले—“अरे, एवढासा मुलगा, घोड्यावर कशाक वसायला गेलास ? हा घोडा तुला मिळाला कसा ?”

गोविंदने सर्व खरे खरे सांगितले.

“तू चुक केलीस. हा घोडा पाहून आईला काय आनंद वाटणार ! या ऐवजी तू एखादी घेऊन गेला असतास तिला बरे वाटले असते. तिने स्वतः दूध काढून दिले असते. अजून विशेष बिघडले नाही. हा

घोडा घेऊन पाहिजे तर एक चांगली गाय घेऊन जा." गुराखी म्हणाला.

गोविंदने विचार केला, गुराखी म्हणतो ते बरोबर आहे. गाय ज्यायली की आणखी एक गाय येईल त्यानंतर दोन्ही गाईंची वासरे. गोठ्यात पुष्कळ गाई होतील. गोविंद घोडा घेऊन गाय घ्यायला तयार झाला. गुराख्याने एक अटलेली गाय गोविंदला देऊन घोडा ठेवून घेतला. गोविंद गाईला घेऊन घरी निघाला. वाटेत त्याच्या चूक लागली. त्याने विचार केला संध्याकाळपर्यंत चांगले गाईचे दूध काढून पिता येईल.

संध्याकाळच्या सुमारास गोविंदला एक धनगर भेटला तो चरायला घेऊन आला होता. गोविंदने धनगराकडून एक तांद्या मागून घेतला व गाईचे दूध पसळा. दूध तर मिळालेच नाही, गाईने जोराने मारली.

ते पाहून धनगर हसू लागला म्हणाला—"अरे ही अटलेली धातारी गाय आहे. ही का दूध देणार! कुठे मिळाली तुला!"

गोविंदने सर्व वृत्त थोडक्यात सांगितले. धनगर सहानुभूति दाखवीत म्हणाला—"तुला फसवले रे फसवले कोणी तरी. मी तुला खूप देणारी बकरी देतो. गाय दे सोडून एका वर्गाच्या आत एक मोठा कळप तयार होईल." असे सांगून धनगराने एका बकरीचे दूध गोविंदला घ्यायला दिले. गोविंदने आनंदाने ती बकरी घेऊन गाय धनगराला दिली आणि घरी निघाला.

थोड्या वेळाने बकरी "बे बे" करीत मागे पाहून परत ओढू लागली. तिला ओढून नेण्याइतकी शक्तीदेखील गोविंदच्या उरली नव्हती.

त्याच वेळी समोरून एक जण एक कोचडा घेऊन येताना गोविंदला दिसला. त्याने गोविंदला विचारले—"काय रे पोरा! त्या बकरीचा असा का जीव घेतो आहेस! कोणाची बकरी ही! कुठे घेऊन आला?"

गोविंदने त्याला देखील सर्व कथा वर्णन सांगितली. तो मनुष्य म्हणाला—"तुझे गाव येथून आहे. या असं तुला असं करपटत किती वेळ नेत बसणार! तू ही कोवडी आणि बकरीला दुसरीवर धार चढवीत होता. गोविंद जा सोडून इकडे. ही कोवडी रोज गंमत पहात काही वेळ राहाला

बंडी घालते. अज्यातून पिल्ले येतील व ती मोठी झाली तुझ्या घरी कोवडीच कोवडी होतील."

गोविंदला तो पसंत पडला. ती कोवडी नव्हतीच कोवडा होता. गोविंदला ते देखील माहीत नव्हते. त्याने बकरी देऊन कोवडा घेतला आणि पुढे निघाला.

थोडे संतर पुढे गेल्यावर एका गांवी त्याला मनुष्य आपली सुरी पाजळवीत असलेला दिसला. तो एका सुरीला दुसरीवर धार चढवीत होता. गोविंद गंमत पहात काही वेळ राहाला

ब्राह्मण भोहरा घेऊन तिथी, बार वगैरे निघाला. तरी ते कोटे मिळतात की कोटे टाकक होते? तो बाजारपेठेत गेला व एका दुकानदाराला विचारले—“काय हो, तुमच्याकडे तिथी, बार काय दराने मिळतात?” दुकानदार प्रश्न ऐकून हसले. कित्येक व बाजारपेठा फिरून एका गांवच्या वाणी म्हणाला—“आहेत, वर माळावर आहेत. काढून ठेवतो उवा या.” ते ऐकून ब्राह्मणाला हावसे वाटले.

रात्री बाण्याने दोन उंदीर पकडले आणि एका पेटीत बंद करून पेटीला कुडक लावले. ब्राह्मणाने त्याला दोन हजार मोहरा दिक्या. पेटी त्याच्या हातात देऊ वाणी म्हणाला—“सरळ राजाकडे घेऊन जा आणि राजासमोरच पेटी उघडा. ही व्या किल्ली.”

पेटी घेऊन घरी निघाला. राटेन विचार बाण्याने पेटी उघड नका का वर सांगितले. ती स्वतः पाहिले नाही तर राजाने विचारले की ती उत्तर देणार!

त्यावेळी तो एका डोंगरी राटेने होता. त्याने वर दिसत नाही, याची खात्री घेतली. बार पाहून घ्यायला हीच संधी वरोबर आहे असे मनाशी त्याने पेटी एका मोठ्या शिल्लेवर ठेवली आणि किल्ली काढून पेटी उघडली. एका क्षणात अंदरांनी दुष्कर उडी मारली पापणी स्वायच्या आत अदृश्य झाले. ब्राह्मणाचे होते. म्हणून त्यांची आकृती देखील ब्राह्मणाला कळली नाही.

ब्राह्मणाच्या पोटात घुसले. इतके पैसे देऊन बिकत आणलेले तिथीवार हातचे

निसटून गेल्याची गोष्ट राजाला सांगितली तर राजा काय म्हणे! तरी राजाकडे ब्राह्मणाने जे कळले सांगता आले तसे प्रामाणिक सर्व सांगितले. आणि म्हणाला—“सर्व चूक माझी. बाण्याने तिथीवार वरोबर आहेत की नाही, पाहण्यासाठी मी पेटी उघडली.”

राजा म्हणाला—“सुक्या ब्राह्मणा! गोष्टीसाठी इतके भाबरून आपल्याने कारणच काय? डोंगर खणून काढू आपण. पाहू तर वा कोठे जातात ते.”

डोंगर खणून काढावचे मनाशी ठरवून ज्या वागी तिथीवार निसटून होते तेथे ब्राह्मणाचरोबर राजा स्वतः आला. मजूर लावून त्याने डोंगर पुरवात फेळी.

एक महिना झाला दोन महिने झाले. पुरे एक वर्षभर डोंगर खणण्याचे काम चालू होते. आपली किती वर्षे दाम्गतात हे मार्ग नव्हता. इतक्यात मध्याचा निरोप घेऊन एक मनुष्य आला आणि म्हणाला—“मंत्री महाशय मोठ्या संकटात सापडले आहेत. आपण आजच थक तसे करण्यासाठी बाट पदात आहेत.”

“पण कळू तर देखील झाले ते.” राजा म्हणाला.

“महाराज निघून गेले दिवशी महाराणीच्या मोठ्या दासीला एक विंचू चव्चला. विंचू चढू लागलेले पाहून मंत्र्याने तिचा कापून टाकवला आणि विंचवाना शोष मुरू केला. तो बाश्म्यात कोठे असेल इतरांना चावेळ या भीतीने मंत्र्यांनी लावविली. आग विझत नाही हे पाहून मंत्र्यांनी पूर्वेकडच्या मोठ्या तलावाचे पाणी महालाकडे यावे तलावाचा बांध फोडवला. त्यामुळे आग विझली. पण पूर्वेकडची शेते जगावी बाळून गेली आहेत. त्यांचे रहण कसे कराने मंत्रांना सुचत नाही. त्यासाठी आपली न्हावी म्हणून ते वाट पहात आहेत. त्यांना कोणची आज्ञा विचारावी हे

कळेलना. तसे करायला आहेत.”

राजा विचार करीत राहिला. नंतर म्हणाला—“अरे मोठी साठी इतके घानरण्याचे काय ! कडची शेते कापून त्यांचा पूर्वे कडच्या शेतावर मांडव पाळा, म्हणावे. मग पाहतो शेते बाळून जाऊत ती. जाऊन सांग मंत्र्याला, माझी आहे.”

मंत्र्याने राजाज्ञेप्रमाणे केले. दोघे अकलेचे कांदे. परिणाम तोच झाले. कोठेच निघाले नाही. राजवाडा जळून गेला होता. राणीची दासी झाली होती. होंगरी वाट बंद झाली. उदरनिर्वाह मात्र निर्विघ्न पणे दुसऱ्या राज्यात तिथी, नार नक्षत्र सांगून चालू होता.

कृष्णवत्सर

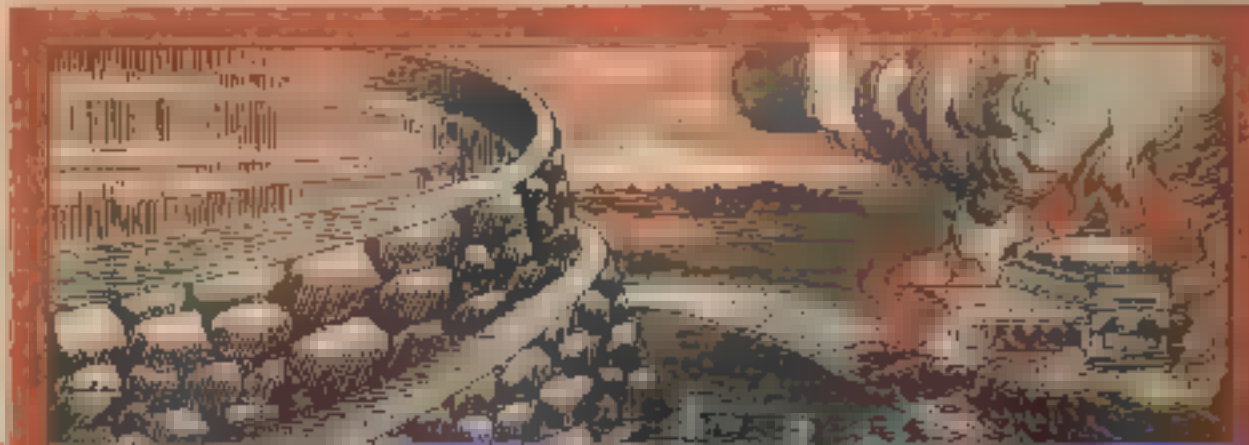
कृष्णाचा सहा महर्षींना फार आवडला. त्याने आमची यज्ञकुंडे केळी सामुग्री पायाखाली तुडविली. नंतर तो आमच्या सर्व क्षिपांना करण्यास तूच एक समर्थ आहेस म्हणून आम्ही तुझ्याकडे आपले गान्धाणे घेऊन आलो आहो.”

आनंदाने बरोबर भाणलेले बंदरी कृष्णाला समर्पित केले म्हणाले—“आम्ही एका अत्यावश्यक कामासाठी आपल्याकडे आलो आहो. भूदेवीचा मुलगा नरकामुर हा शस्त्रांचा नायक आहे. तो क्रूर व दुष्ट आहे. समुद्र अटविणे त्याला शक्य आहे. तो पृथ्वी हाळू शकतो. त्याच्या सापाने त्रिलोक कापत आहे. एकदा तो बंदरी वनात फिरला व आमचे यज्ञयागादी ध्वंस करून आम्हांला म्हणाला की या पुढे पशू न माझी मारायना आम्ही त्याच्या म्हणण्याकडे दुर्लक्ष केले तेव्हा

त्याने आमची यज्ञकुंडे केळी सामुग्री पायाखाली तुडविली. नंतर तो आमच्या सर्व क्षिपांना करण्यास तूच एक समर्थ आहेस म्हणून आम्ही तुझ्याकडे आपले गान्धाणे घेऊन आलो आहो.”

मुनींचे गान्धाणे ऐकून कृष्णाला आश्चर्य वाटले. काही वेळ तो विचारमग्न होऊन तेव्हा मुनींना आश्चर्य वाटले ते परस्परांची तोंडे पाहू लागले.

तेव्हा सात्यकी आदिक यादवांनी कृष्णाला ही जबाबदारी स्वतःवर घ्यावी

मुनी निघून गेल्यावर देवेंद्र सर्व दिक्पालकांना बरोबर घेऊन द्वारकेला आला. कृष्णाने सामोरा होऊन त्याचे स्वागत केले. इंद्र सर्व यादवांना घेमाने भेटला. त्यानंतर सुधर्म समेत सर्व एकत्र यथास्थानी बसले.

कृष्णाचा हात हातात घेऊन म्हणाला—
“मी कां आलो आता सांगतो.”

“नरकासुर नांवाच्या दैत्य नायकाने ब्रह्मदेवाकडून करून घेऊन स्वर्गावर स्वारी केली. सर्वांचा परामर्श केला. आम्ही धरे, क्षरे सोडून या मर्त्यलोकात पळून आलो आहो. पण शिरून त्याने ती लुटली. मोठमोठ्यांना असाध्य अवितीची कुंडलें पण त्याने विरावून मुनींचे आश्रम केले. दुष्टांचा संहार करण्याचे कित्येक राक्षसांचा आपण केलात. म्हणून आपल्या आश्रमाला आम्ही पायून आलो आहो. त्या दुष्टांचा करून देव व मुनी यांचे रक्षण करण्याचा भार आपण स्वतः वर तरच या जगाचा उद्धार होईल. या गरुडाने आपले वाहन होण्याचे कवळ केले आहे. म्हणून आम्ही युद्धास बरोबर घेऊन आलो आहो.”

इंद्राचे सर्व म्हणणे ऐकून घेऊन कृष्ण म्हणाला—“देवेन्द्रा! मुनींच्या तोंडी त्या दुष्ट राक्षसांच्या अत्याचारांचे वर्णन ऐकले आहे. तू आल्याने आता माझ्या निश्चयाला जास्त बळकटी आली आहे. चला, निघू. प्राज्ञयोतिषपुराला.” असे सांगून उठून उभा त्याने आपले सुवर्सन आदि शस्त्रांचे घेतली आणि सत्यभामेकडे बरोबर युद्धास चळण्यास निरोप पाठविला. दोघे वाहनावर बसून प्राज्ञयोतिषपुरी जाण्यासाठी सज्ज झाले. वहीलवान्या यादवांनी त्यांना आशीर्वाद दिला. माट व मारण यांनी कृष्ण भामेचा स्तोत्र केला. सर्व आकाश मार्गी निघाले.

कृष्णाला आकाशातूनच प्राज्ञयोतिषपुर दिसले. त्यात कोणा प्रवेश असक्य होता. त्याचे रक्षण करण्यासाठी जी सैन्य व्यस्त्या होती ती कृष्णाने आकाशातून उडून घेतली. कृष्णाने इंद्राकडे तेथेच थांबवला सांगितले व पुढे होऊन राक्षसांचा संहार सुरू केला.

युद्धास कृष्णाची युद्धाला पुढे नगराच्या रक्षणाचे द्वारपाल उभे होते दोघांचे घोर युद्ध झाले. शेवटी कृष्णाने

असमयोग त्याचे डोके उडविले. त्यानंतर निमुंढ नावाचा राक्षस युद्धाला पुढे त्याने सत्यभामेवर सोडला. त्यामुळे तिच्या एका हाताला लोक पडली रक्तपवाह पाहून कृष्णाला खेद चढला व त्याने शरघुटी त्याचे दोन्ही हात डोके उडविले. त्यानंतर हयग्रीव, अक्षोरपाक्ष, विरूपाक्ष, पंचजन वगैरे चौथ्याऐशी हजार राक्षसांना कृष्णाने केले.

नगराच्या रक्षणाचे द्वारपाल उभे होते सर्वांचा संहार करून कृष्ण वरवाज्या-

पळवून बाजलीस ! तुला ठार ॥ तिळा
आपली पट्टराणी ॥ वेतो. ॥ वासवून
पळून ॥ नकोस. समोर उभा राहून
बुद्ध कर.”

नरकासुराचे बोकणे ऐकून कृष्ण स्मित
करून म्हणाला—“ माझ्या ॥ तू ऐकले
आहेस ॥ नाही, हे नाही ॥ ठाळक.
माझे ॥ वासुदेव जाहे. हिने नाव
सत्यभामा आहे. ही माझी बायको. ॥
पक्षी दुसरा तिसरा कोणी सामान्या पक्षी
नसून ॥ आलीचा रावा स्वतः गरुड
आहे. तो मासे वाहून होऊन जाळा आहे.
मी ॥ ॥ बगताचे ॥
करणार आहे.”

नरकासुर हसून म्हणाला—“ अस्स ! तुज
का तो वासुदेव ! बरेच दिवसापासून
तुझ्याशी युद्धाची छंधी मिलेळ म्हणून मी
॥ पहात होतो. तू आपली सर्व छक्की
पणाला ॥ पण आज माझ्या हातून तुला
निसटून जाणे शक्य नाही, एवढे उघात
ठेव.” अशी कत्ताना करून त्याने कृष्णाकडी
युद्धाला सुरवात केली. त्या दोघांचे
परस्परांशी जे ॥ शब्दे ते रामरावणांच्या
युद्धाची आठवण ॥ देणारे होते.

जसमी स्थितीत वैशुद्ध होऊन
पडला.

कृष्णाला वैशुद्ध होऊन पडलेला पाहून
सत्यभामा थोडी देखील पावरली नाही.
कृष्णाच्या कपाळाला बाण लागला होता
तो काढून तिने जखमेवर घट्ट ॥ ॥
ठेवला ॥ रक्त ॥ ॥ नंतर
तिने ॥ ॥ पक्षी बांधली.
गळडाने पंख फडफडवून ॥ घातला.
त्यामुळे ॥ थोडे बरे वाटले. शुद्धीवर
॥ सत्यभामेकडे पाहून म्हणाला—
“ मला थोडे दमल्यासारखे ॥ आहे.
तू ॥ ॥ ठेव.” सत्यभामेने लगेच
कृष्णाचे धनुष्य घेतले ॥ भाता काढून
आपल्या खांद्याला ॥

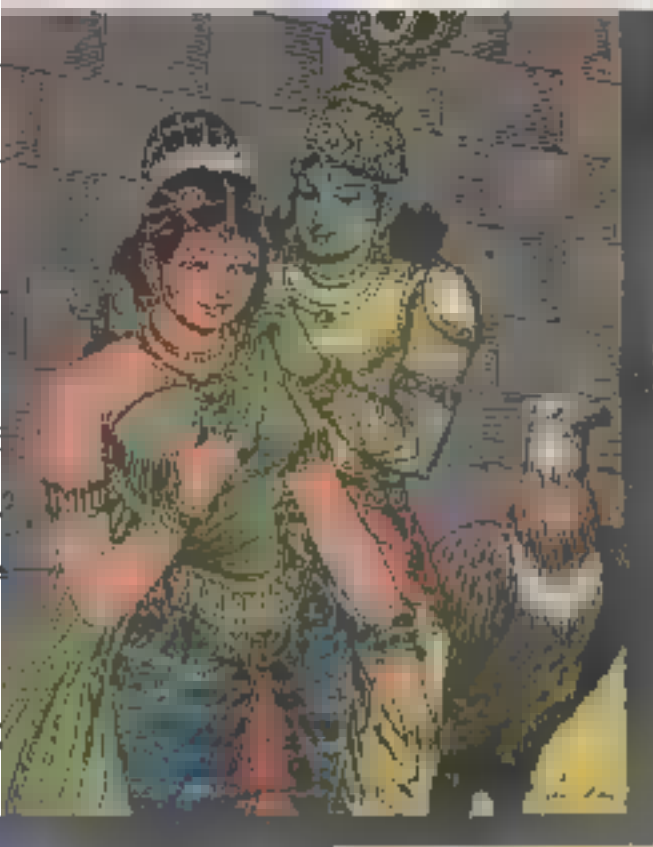
तिने नरकासुरावर झरपट्टी ॥ केली
तेव्हां नरकासुराला ॥ म्हणाला—
“ माझ्यासमोर ॥ करण्याची तयारी नाही
म्हणून मागुमाई ॥ ॥ गेला
आहे आणि नायकोला पुढे केले आहे.”
असे म्हणून त्याने सत्यभामेवर बाणांचा
॥ ॥ केली. बाण
सत्यभामेच्या सर्व अंगात एका मागून एक
क्षिरत होते. परंतु त्या सर्वांची फिकीर

न करता सत्यभामेने नरकासुराचा भेंडां
तोडला. ॥ रथाने थोडे व सारणी
॥ मागून ॥ ठार केले. त्याने ॥
॥ घेतला ॥ सत्यभामा नेमका तोच
॥ धनुष्यावर ठेवण्यापूर्वी तोडीत होती.
अशा तऱ्हेने तिने नरकासुराला निराश व
असहाय करून सोडले.

सत्यभामेचा तो सूर्य व पराक्रम पाहून
कृष्णाने तिळा प्रेमाङ्गिजन देऊन तिचे
अभिनंदन केले. तिच्या ॥ घाम
पुसून तो तिळा म्हणाला—“ सत्यभामे !
पूरे कर आता, तू दमली आहेस.” असे

॥ येऊ लागला तेव्हां राक्षसांच्या एका
सैन्याने त्याच्यावर ॥ केला. कृष्णाने
त्या सर्वांचा क्षणभौत नाश केला. हतभयात
स्वतः नरकासुर युद्धासाठी पुढे आला.
युद्धासाठी एकट्या कृष्णाला सत्यभामेबरोबर
आलेला पाहून तो म्हणाला—“ मला नरकासुर
म्हणतात. ॥ इंद्रादिक देवांचा पराभव
॥ त्रिलोकाला “ग्राहि ग्राहि” ॥
सोडले आहे. ॥ समोर मोठमोठ्या
॥ बहादुरांची ढाळ शिजली नाही. मग
तुशी काय निश्चय ! हा मोठा पक्षी ॥
कोठे मिळाला आणि ही सुंदर स्त्री कोढून

बोटे व सारथी सर्वांना एकामागून
केले. तेव्हा नरकासुराने गदा घेऊन
जागळा. त्याने गदा
फेकली. कृष्णाने मध्येच ती तोडून
टाकली. नरकासुराने दुसरी वज्र
एकामागून साडे उपटून
फेकू.

शेवटी कृष्णाने सुदर्शन
केडा. ते जागताच नरकासुराचे दोन उभे
तुकडे जमिनीवर वादळले. त्याच्या
मृत्युमुळे शुष्कीवर चारू असलेला त्याचा
अस्थिचार यांबला. भूदेवीने पगट होऊन
आपल्या मुकाला व शोक
काढू लागली. नंतर नरकासुराच्या कानांठली
रक्तकुंडले घेऊन कृष्णाजबळ
आली व हात म्हाली-“तुज मला
हा पुत्र दिलास व तुज याचा कात्र्यासारखा
फेकून दिलास. ही ईद्राकडून हरण
आणलेली रक्तकुंडले ग्राहेत. तू ही
वे. नरकासुराच्या मुकाला अभयदान दे.”
कृष्णाने ते कबूल भूदेवी अंतर्धान
पावली. कृष्णाने नरकासुराची अंत्यविधी
उरकून मुक्ताग मगदत बाळा
सुराच्या सिंहासनावर बसविले.

सांगून आपल्या गळ्यातला कंठहार त्याने
तिच्या पातला.

तो कंठहार सत्यभामा दोषीत बदाओड
होती. परंतु सत्यभामेला तो भाव
सहजी

कृष्णाने सत्यभामेच्या हातातून धनुष्य
भाग घेऊन पुन्हा सुरू केले. मध्यंतरी
बोडा जवळी मिळाला वेळात
नरकासुर दुसऱ्या चढला कृष्ण,
सत्यभामा त्याचा १५ यांवर बाण सोडू
लागला. परंतु कृष्णाने त्याचा नवा रथ,

नरकासुराच्या राजधानीत जळोट होते. दिक्पालकांना हरण करून त्याने सर्व मिळविले होते. नरकासुराच्या अधिकाऱ्यांनी ते सर्व आणून कृष्णासमोर आणले.

मणिचौक नजीक सोळा एकशे देवकन्यांना नरकासुराने बंदी करून ठेवले होते. श्रीकृष्ण सत्यमामेबरोबर तेथे गेला. कृष्णाला पाहून त्या म्हणाऱ्या—“नरकासुराने आम्हा देवकन्यांना कैद केले होते. आमचे दुःख ओळखून नारदाने आमचे सांखन आम्हांला धीर सांगितले होते. त्याने असे देसीळ सांगितले होते स्वतः विष्णु वेऊन नरकासुराच्या हातून तुमचे रक्षण करीक तुमचे वरण करीक. आम्ही तीच आशा पाळून आजवर जिवंत होतो.”

कृष्णाने स्मित करून त्या सुवाकडे पाहिले आणि सर्वांना वेऊन जाण्यासाठी पाठकन्यांची व्यवस्था केली. नंतर कृष्णाने सर्व मणिचौक फिरून पाहिला. त्याने सिसर पक्षी या सकट उपटून गरुडाच्या पाठीवर ठेवले आणि सत्यमामेसह वसून इंद्रपुरीला निघाला. तेथे त्याच्या स्वागतासाठी सची इंद्र हजर होते. कृष्णाने बरोबर आणलेली रत्नकुंडले इंद्राला परत दिली. कृष्णाने सत्यमामेच्या मदतीने नरकासुराचा वन केवळ होता. सचीने सत्यमामेची वास्तानणी केली म्हणाली—“मी माववेळ कोणती वस्तू माही आढळण म्हणून देऊं!”

“महा कोणत्या गोष्टीची उणीव आहे! मला प्रेम हसे आहे.” म्हणाली.

अरण्यपुराण

[२३]

आता मौवलीला भीती नाहीशी. मौवली त्या पडक्या नगराकडे असता माकडाचा गनात कोठे तरी गेला होता. पडके नगर पूर्ण पणे निर्जन वाटत होते.

काचा पडक्या अंतःपुराकडे सरपटत व मधोमध असलेल्या जिऱ्याच्या पायऱ्यावरून सरकत खाली जाऊ लागला. मोडक्याच होत्या.

“आम्ही सर्व एक आहो निराळे नाही.” मौवली सापांच्या भाषेत त्याला रांगतच जावे लागले. जिऱ्याच्या शेवटी नाममोडी होती. पुढे गेल्यावर दगडाच्या मिती तून एक मोठे बाहेर आल्यासारखे दिसले. एका चिंचोळ्या मोकानून शिरून

दोघे खोलीत शिरले. ती खोली पाहून त्यांना आश्चर्य ती खोली म्हणजे एक मोठे होते. छपरांतून शिरून भाडाची पुळे खाली होती.

“ही रोज यामला बोडी कटीण वाटते. येथे आपक्याला काय पहायचे आहे!” मौवलीने विचारले.

“मी आहे वात!” आंतून एक आवाज ऐकू आला. एका पांढरी वस्तू हळत असलेली मौवलीला दिसली. मौवलीने आयुष्यभरात तसा साप कधी पाहिला नव्हता. तो आठपूट लांब असेल. काळोखांत राहल्याकारणाने जुन्या दातासारखा भोडा तांबूस पिवळट दिसत होता. त्याच्या उघड्या फणावर व्हाचा

या महाराजांचे. त्यांच्या लढायांचो रणवाघे न शिमे घेऊन एक युग लोटले."

"वर अरुण काय ते दिसते आहे. तू हे सर्व काय म्हणतो स आहे! मी फक्त राजराजाळा व त्याच्या मुळांना ओळखतो. एका गांवच्या सर्व घोळ्यांना बापाचे ठार केले. पण कोण, जन् ही काय मानगद आहे!" मौवलीने विचारले.

"जंगलाच्या मध्य भागी राजाने पाहरे-करी नेमून ज्या दुरजांच्या रक्षणाची व्यवस्था केली होती ते राजधानीचे दिशे दरवाजे. माझ्या बडिलांचे अंघातून पाहरे येण्यापूर्वी नांभलेली रानधानी आहे ती. माझ्या मुळांची मुले सारली पांदरी पिळी पर्यंत ते नगर राहणार. याग सूर्याचा मुळगा बिजय, त्याचा मुळगा चंद्रवीर, त्याचा मुळगा सलोधी याने याच्या काळात हे वसवले. तुम्ही कोणाचे पशू, सांगा!" पांदर्या फणाने विचारले.

मौवली कावाकडे वळून म्हणाला—"तो विचारतो आहे, हे मला मुळीच फळले नाही."

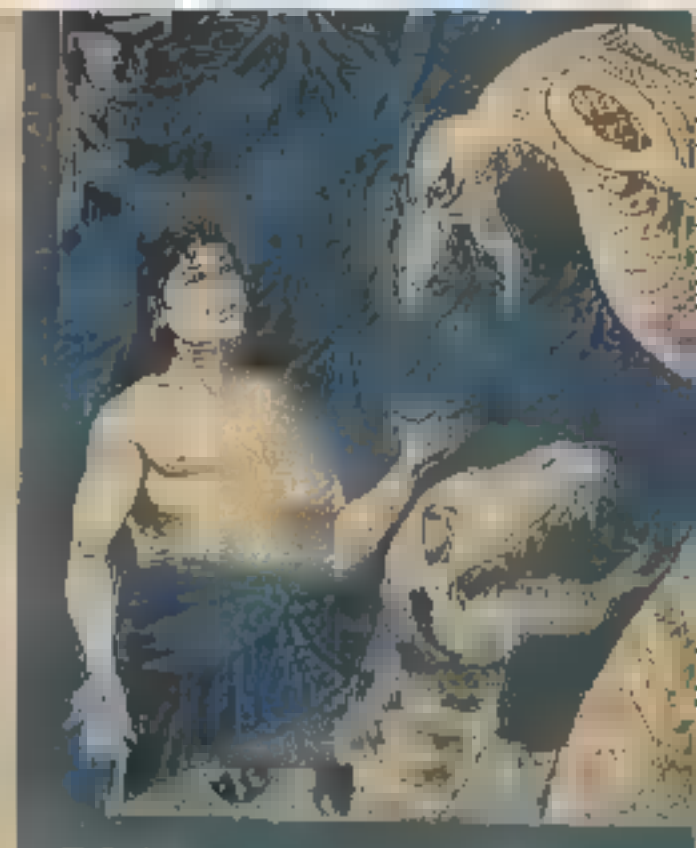
"मला वाटते, तो फार म्हातारा आहे." कावा मौवलीला म्हणाला आणि पांदर्या

फणवाल्याकडे वळून म्हणाला—"नागवंशाचे पितामह! वा मरेंछात आमच्या आठवणीत जंगलच जंगल आहे."

"नर मग माझ्या समोर बसलेला मनुष्य कोण? याला राजाचे माहीत नाही. हा कोणाला भीत नाही. माझाची बोलतो. एक कळार बाळगतो. कोण आहे हा कोणी विचित्र प्राणी दिसतो आहे. याचे चरित्र एकावयाचे आहे." पांदरा फण नाग म्हणाला

त्या प्रभाचे देत मौवली म्हणाला—"मला मौवली म्हणतात. मी राजातच राहातो. लांडगे मासे नातेवाईक आहेत. हा कावा आहे. नाग पितामह! पण तुम्ही कोण!"

"मी राजाच्या खजिन्याचा रक्षक नाग आहे. ज्या वेळी मासे अंग काळे होता त्या काळात करुण राजाने हे छप्पर बनविले. चोरी करणाऱ्याला गृत्यदंड देण्यासाठी माझी नेमणूक करून राजाने ही व्यवस्था केली होती. त्यानंतर दगडी दरवाजा पण खजिन्याचा तयार करण्यात आला. तेव्हा ब्राह्मणांनी मंत्र पाठ केला होता." पांदरा फणवाला म्हणाला.

मौवली विचार लागला. म्हणजे मात घोका आहे. मनुष्यांच्या वस्तीत राहतांना एका ब्राह्मणाच्या कामाची मला वांगडी करण्यात आहे.

पांदरा बोलत होता—"मी आल्यानंतर पांच वेळा ही मोठी शिळा उचळून आत ठेवा पांचविण्यात आला. इतका मोठा ठेवा आणली कोठे नाही. सर्वात शेवटी ही शिळा उचळली फार फार काळ लोटला. कदाचित मी राजधानीला ओळखू शकणार नाही."

Full screen

127

70

176

अंगर्स दुर्ग

“आता ते नगर राहिलेच नाही. वर डोके करून पहा. दगडात खिरलेली मुळे. ही झाडांची मुळे आहेत. माणसे व झाडे एकत्र वाढत नसतात.” काबाचे अंगाचा भडका उठून जाईल असे उत्तर दिले.

पांदरा कणवाला म्हणाला—“दोन तीन वेळा मनुष्यांनी येथे आत शिरण्याचा यत्न करून पाहिला. काळोखाने सरकत त्यांच्या पोचे पर्यंत ते काही भोळले नाहीत. त्यानंतर थोडा वेळ त्यांची चाल होती. तुम्ही सर्व खोटे शेलता आहा. एक मनुष्य सर्व जातीचा श्राणी दोघे मला सांगता आहा की माझे नगर आला नाही आणि मी त्याच्या रक्षणाचे कार्य करण्याची गरज नाही। मी त्यावर विश्वास करीन असे नाटके होय तुम्हांला : ब्राह्मण-मंत्रपाठ करून मला पाजीपर्यंत म्हणाला.

मी राजाच्या स्वजिन्याचे रक्षण करणार. नगर ओसाड झाले ! ही झाडांची मुळे आहेत म्हणता ? वांकून रत्नांना जरा हात लावून तर पहा. यांच्याहून जास्त मूल्यवान रत्ने जगात कोठे नाहीत. सांपाची जीभ असलेल्या ! तू आल्या वाटेने मुत्तरूप परत गेलास तर लहानलहान राजे तुझे मुलाम व्हायला तयार होतील.”

“तुम्ही चुकत आहां नाग पितामह ! येऊन जायला येथे आहे काय ! मला तरी दिसत नाही.” मीवली म्हणाला.

“सूर्य व नंद्र दोघांना साक्षी ठेवून तीन कोटी देवांसमक्ष सांगतो, या मुलाला त्याचा भोळावीत आहे. पहा, तुझ्या मापण्या लवण्यापूर्वी मी तुला एक वस्तू दाखवितो.” पांदरा कणवाला

हा किड मंगस (मरेड) नवीक लई राजाने बांधला. याचा सेफ्ट लई म्हणतात. (१३ वी शताब्दी) या किडवाला १५ इंच उंच आहे. हा लई लई दुर्ग मष्ट करण्यासाठी तिसऱ्या हेनरीने इकरुम सोडला होता, परंतु अंगर्सच्या गव्हर्नराने बोनी सावधगिरी दाखवित्याने या दुर्गाचे रक्षण होऊ शकले.

चांदोबा

१९९४

सर्व महाराष्ट्राचा जपमान सात्त्यासारसे त्यांना वाटले. म्हणून परस्परांचे वैर विसरून पुन्हा एक जुटीने इंग्रजांना तोंड देण्याचे त्यांनी ठरविले.

■ बीलतरान शिंदे व नागपूरचे कुतरे रघुजी भोसले यांनी परस्परांशी हात मिळवणी केली. त्यांनी यशवंतराव होळकर यांच्याशी हात मिळवणी करण्याचा यत्न पण केला, परंतु त्यात यश झाले नाही. होळकरांनी 'बोधांच्या' मैत्रीचा परिणाम पाहून सख्य करता येईल असा विचार केला होता. परंतु त्यांनी सख्य करण्याचे कबूल केले तोपर्यंत हातची संधी निघून गेली होती.

१८०६ च्या ऑगस्ट महिन्यात इंग्रज व मराठे यांचे युद्ध सुरू झाले. मराठ्यांकडे २,५०,००० सैनिक व फ्रेंच पद्धतीने शिक्षण मिळविलेले ४०,००० शिपाई होते. इंग्रजांनी पण युद्धाची उत्तम तयारी ठेवली होती. निरनिराळ्या जागी युद्ध सुरू झाले. मुख्य

युद्धक्षेत्र दक्षिणेकडे व उत्तरेकडे होती. गुजरात, कुंदेलखंड व ओरिसा प्रांतात लढान लढान युद्धे झाली. सर्व ठिकाणी इंग्रजांचा जय मिळाला. शिंदे ■ भोसले यांचा वनेक वेळा पराभव झाला व त्यांनी निरनिराळे लढू करून घेतले. १७ डिसेंबर १८०६ चा रोजी देवगाव येथे जो ■ झाला ■ तहा-प्रमाणे नागपूरचे भोसले ■ प्रांत, बालासोर व बर्बा नदीच्या पश्चिमेकडील सर्व प्रांत हातचा बालयून वसले आणि त्यांनी इंग्रजांचे प्रांतलिकार स्वीकारले.

३० डिसेंबर रोजी शिंदे सरकारने इंग्रजांशी सुरजी अर्जुन गाव येथे तह केला. या तहामध्ये त्यांनी रंगा यमुना नद्यांचा मध्य-प्रदेश इंग्रजांना दिला. त्याच दरम्यान जयपूर, जोधपूर व पोहदच्या उत्तरे कडील राज्य, पश्चिमेकडील अहमदनगर, भडोच व अजिंठा पर्वतापर्यंतच्या प्रदेशावरचा अधिकार ते बालयून वसले.

भुतांवरोबर ठसपहार

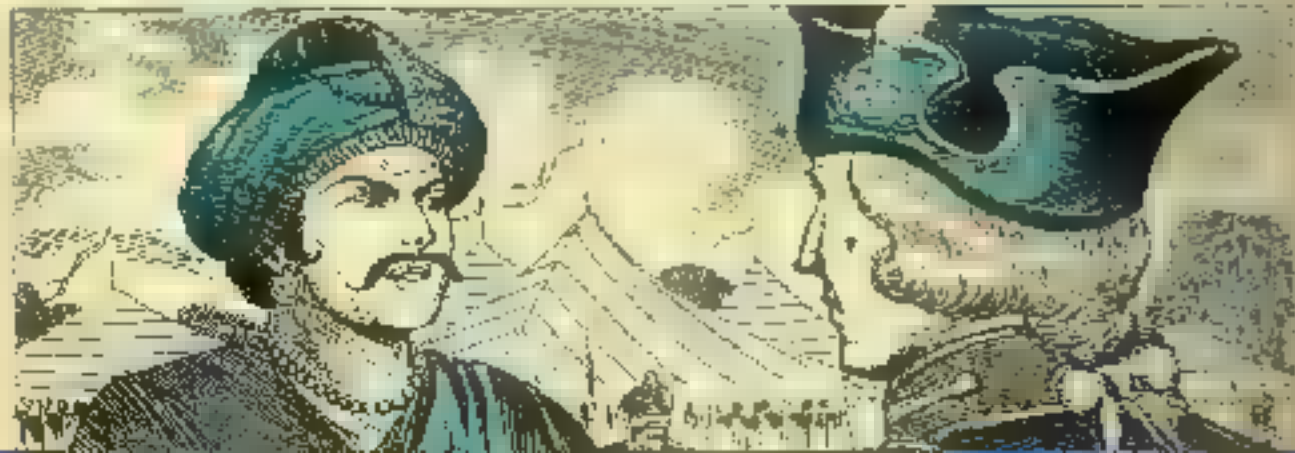
एका गांवी एका गरीब सेतकऱ्याला दोन मुले होती. मोठ्याचे नाव होते शिबू व चाकट्याचे रामू. शिबूचे लग्न एका श्रीमंताच्या मुलीशी झाले. म्हणून त्याचे कौटुंबिक जीवन सुखाचे झाले. रामूचे लग्न गरिबाच्या मुलीशी झाले. म्हणून त्याला गरिबीत दिवस काढावे लागत.

बायकोच्या सांगण्यावरून रामू वने चुरमुरे पकोडी वगैरे ■ परत तयार करून एका टोपळीत घालून विकू लागला. रामूची बायको घरी बसून नवऱ्याच्या कामाच्या हातभर लावी. गावभर फिरल्यावर संध्याकाळी त्याला कुटुंबाच्या पोटापाण्या पुरते पैसे मिळत. एकदा रामूला रिकाम्या हाताने घरी परत फिरावे लागले. कारण त्या दिवशी काही तरी सण होता. ■ प्रत्येकाच्या घरी पक्वान्नाचे जेवण होते. चुरमुरे फुटाणे कोण विकत घेणार? म्हणून

संध्याकाळपर्यंत गावभर हिंडून भगवी हताश होऊन तो परत घरी निघाला.

तो गावच्या स्मशानाजवळ आला तोपर्यंत चांगला काळोस पडला होता. त्याला दूरून पुसट वगही आकृती हाऊत असलेल्या दिसत होत्या. ती भुते असणार यात त्याला शंका ठरली नाही. परंतु तो शितरा नव्हता. साहसी हिमतवान होता. समजूतदारपण तो तितकाच होता. ■ समयी पळपुट्या-सारखा पळून जाणारा नव्हता. असंगावधान राखून काय करावे हे त्याला चांगले वाळत होते. म्हणून तो एका झाडाखाली बसून भुतांचे लग्न त्याच्याकडे जावे म्हणून मोठमोठ्याने जोरदू लागला—“गरम चुरमुरे, च्या फुटाणे मसालेदार, पकोडी मिठाईही किती मजेदार!”

उपाशी भुतांनी ते ऐकले आणि घाबरी. रामू भोवती घोळका करून उभी राहली व म्हणाली—“आम्हाला, आम्हाला दे !”

"सुमध्या करता तर घेऊन आलो आहे. सा: पोढभर!" रामू म्हणाला.

भुतांनी रामूच्या टोपलीवर हात मारला व सारी टोपली रिकामी केली आणि म्हणू लागली—"खरोधरच फुटाणे आहेत मसाले-दार आणि मिठाई आहे मजेदार. रोज का नाही आणीत तू?"

रामू म्हणाला—"तुम्ही म्हणालात तर रोज आणीन."

त्या दिवशी रिकामी टोपली घेऊन घरी गेला आणि बायकोला म्हणाला—"आज पासून भुते माझी गिऱ्हाईक झाली आहेत. त्यांच्याबरोबर मी व्यापार करणार आहे.

त्यांच्याशी मैत्री झाली की मग आपल्याला जे पाहिजे ते मिळेल. कसली उणोव भासणार नाही."

रामूची बायको गप्प बसली. नकार किंवा होकार काहीच दिला नाही. कारण नवऱ्याच्या कर्तबगारीवर तिचा पूर्ण विश्वास होता. तो जे काही करतो विचार, करून करतो, भविष्याने काही करीत नाही हे तिला चांगले माहीत होते. म्हणून तिने वुसऱ्या दिवली टोपली करून चणे चुरमुरे पकोडी, बगैरे मिठाई तयार करून दिली. रामू संध्याकाळपर्यंत घरा बाहेर पडला नाही. काळोख पडल्यावर टोपली झोप्यावर घेऊन निघाला. तो सरळ स्मशानात गेला. भुते घोटका करून त्याच्या चारी बाजूला जमा झाली आणि एका क्षणापासून त्याची टोपली रिकामी झाली.

तेव्हा रामू भुतांना म्हणाला—"हे पहा! मी आहे व्यापारी. पैसे घेऊन माल विकतो. मी रोज छान निरनिराळे पदार्थ मरणीत आईन. पण तुम्ही पैसे दिले नाहीत तर मात्र मी काही आपणार नाही."

"अरे, तुला काय पैसेच हवेत ना? ये पाहिजे तितके. पांच घेचे." चोडा केळ जसे सांगून भुते गेली आणि टोपलीवर

वाणि म्हणाली—"हे घे. आता रोज आले पाहिजे वर हय्ये आणून दिले का? वाम्ही तुम्ही वाट पहात बसू."

रामूने घरात येण्याचे बचन दिले व टोपलीभर हय्ये घेऊन घरी गेला. बायकोला तर हर्ष रोज आल्यासारखे झाले. बोरवून म्हणाली—"अगोबाई! इतके हय्ये!"

"मी तुला नव्हते का सांगितले की भुते माझी गिऱ्हाईक आहेत. आता, हात पाय हलवल्याशिवाय आयुष्यभर भानवाने साक पिक." रामू बायकोला म्हणाला.

रामूने शेत विकत घेतले, माई गुरे विकत घेतली व एक सुंदर घर स्वतःला राहण्यासाठी बांधले. ते सर्व पाहून मोठ्या माचाला आश्चर्य वाटले. तो रामूच्या घरी आला व म्हणाला—"रामू! तुला एकदम एवढे धन कोठे रे मिळाले?"

रामूने जिवूला झरे झरे ते सांगितले. "अस्सं! म्हणजे भुतांची व्यापार करण्यांत फायदा आहे तर! मी मुद्या तसाच व्यापार करून पैसे मिळवून आणतो." शिवू म्हणाला.

रात्री शिवूपण रामूसारखीच एक टोपली भर मिठाई, चणे चुरमुरे घेऊन स्मशानात गेला.

रामूला भीती वाटू लागली. आपल्यासारखे साहस, धीटपणा भाऊ वालूच वाकला नाही तर. त्याने भुतांना भीती दाखविण्याचा विचार करून ठेवला. भाऊ स्मशानात गेल्यानंतर रामू तेल व काढ्याची पेटी घेऊन स्मशानात गेला. स्मशानाच्या कडेला काटेरी झाडे मुळपे होती. त्यांच्यावर तेल शिंपवून ठेवले.

शिवू स्मशानात पोचला होता. तो जवळ आल्याबरोबर भुते गराडा घालून त्याच्या चारी बाजूला जमा झाली आणि दरडावून विचारू लागली—"रोज मायचे बचन देऊन तू नाहीसाच झालास की रे! पुन्हा अशी

कसबा कसवी करशील का?" रागाने ती बोलत होती.

इतक्यात रामू पुढे पाहत आला व म्हणाला—"यांना सोडा. बचन बेणार मी होतो, हे नव्हते."

भुतांनी शिवूला सोडले व रामूला गराडा घालून वभी राहली. म्हणाली—"मग बोक, तू कां नाही आलास?"

"तुम्हाला एवढेच एक कळते, पण मी रोज आलो हे नाही कळते. मला वाटेत दुसरी भुते अवघून घरीत होती. माझी सर्व टोपली रिकामी करीत तेव्हा मला सोडीत. त्यांच्या ताकडीतून सुटका मिळेल तर ना मी बेणार? काय करू, सांगा!" शिवू म्हणाला.

"अस्सं, होय! बाबाव, ती भुते कोठे आहेत नी. आज त्यांच्या पेतो आम्ही," सर्व भुते म्हणाली.

"बघा तर!" असे रामू म्हणाला आणि त्यांना कांटेरी झुप्यांचवळ घेऊन म्हणाला—"या इतून नसली आहेत."

भुतांनी मागे पुढे पाहिले नाही सर्व झुप्यात शिरली. सगळ्यांत रामूने काडी पेटवून झुप्यांना आग लावली. भुते बाहेर आली आणि पळून गेली. त्यानंतर त्यामानात देखील कोणाला कधी भुते विसली नाहीत.

रामू आपल्या मोठ्या बाबाला घरी घेऊन गेला आणि म्हणाला—"बाबा! अरे कसली? आपल्याकडे जे काही आहे ते वाटून घेऊ आणि मुसाने पुढचे आमुष्य घालू."

त्यानंतर दोघा बाबांनी मिळून शेती-भाती केली. व्यापार धडा केला. पुष्कळ पैसा मिळवला व मुसी आले.

पडकें दुकळ

[५]

[पुज्याच्या आठवातून त्याच्या शिखीमुख त्या जागी पोचला त्या जागी विक्रमकेसरी ते खेळी घोर कोठे आहेत पाच पोथ काडीत पोचले पोचले निपून जाताच शिवूळ जमिनीत पुढे]

लाकडी बाहुल्याचे हात हलताना जो बारीक आवाज झाला तो ऐकून काळ कुवा निघून निघून गेला आणि दुसऱ्या सणी त्रिशूल वेगाने जमिनीत शिरला. शिखीमुख व विक्रमकेसरी दुक्य चकित होऊन पहात होते. त्या बाहुल्याचे हात पुन्हा जागच्या जागी.

"हे लाकडी बाहुले नसून राक्षसी बाहुले आहे. काळ कुम्भाने आपला

शोचाचा जीव धांवविला. आपण पोथे पुढे गेलो असलो व 'राम' म्हटले असते." विक्रमकेसरी म्हणाला.

शिखीमुख त्या लाकडी बाहुल्याकडे पण ध्यानपूर्वक पहात म्हणाला—"पडक्या देवळाच्या पुजऱ्याने आपल्या बाहुले येथे करून सारख्यासाठी हे ठेवलेले दिसते आहे. पूर्वी कोणी तरी रकडून गेलेला दिसतो आहे आणि

याच्या निशूलाकाली सापडून अक्षमी झालेला किंवा मेलेला दिसतो आहे. पद्म ना, निशूळाला लागलेले रक्त ताचे ओहे आणि सूर्याच्या किरणात कसे चमकत आहे."

विक्रमकेसरीने दुरून आल्याचे टोक त्या राक्षसी बाहुल्याच्या मारून पाहिले. बाहुले बोबे हलले. ते पाहून शिखीमुखाने वळून तो म्हणाला—"शिखी! मला वाटते, बोबा प्रयत्न केला तर मला सहजी माली पाडता येईल. मला असेल ठेवून दिले तर आपले बावी याच्या मालून आपल्याचा प्रयत्न करतील आणि निशूळाला सापडून ठार होतील."

शिखीमुखने होकाराची मान हलविली आणि विक्रमकेसरीला एक मोठी शिळा दाखवीत म्हणाला—"दोघांनी बोबा केला तर हा हलले व गडगडत याच्यावर येऊन आवळला तर या बाहुयाचे तुकडे होऊन जातील."

तसे मनाशी ठरवून दोघांनी तो दगड पोराने हलविला आणि तो जाऊन त्या बाहुल्यावर घनका बाहुल्याच्या एका पायाला लागला आणि दुसऱ्या बाहुला 'कर' असा करीत जमिनीवर पडला. हातातला निशूळ दूर पडला.

"काम कसे झाले. पण तो लाकडी बाहुला पडला त्यावेळी जो आवाज तो त्या पुजाऱ्याला किंवा त्याच्या अनुयायांना नक्कीच ऐकू गेला असेल." शिखीमुख म्हणाला.

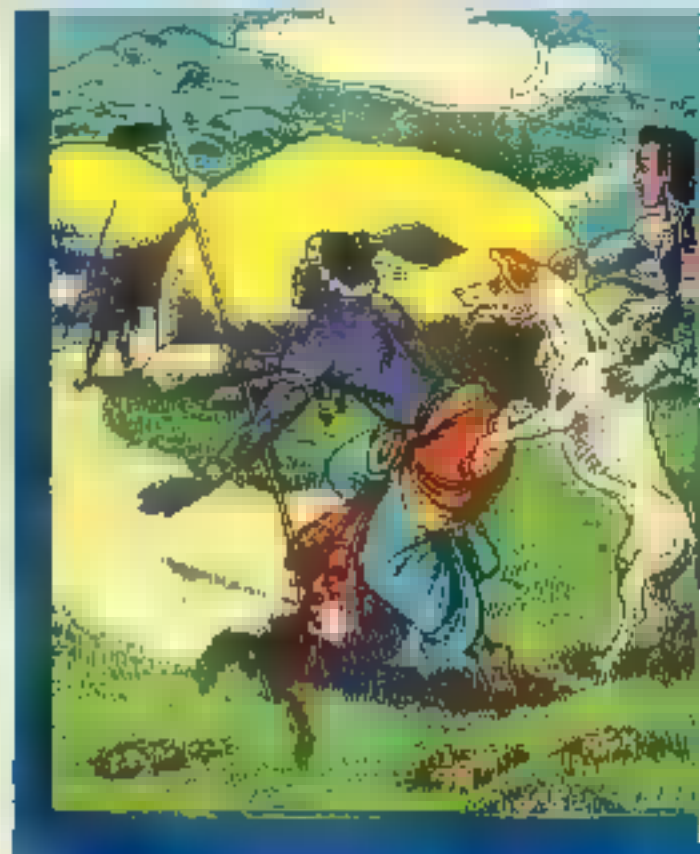
"करण्याची गरजच नाही. मला तर असे देखील वाटते की त्यांनी आपल्याला दगडआडून पाहिले देखील असेल. कदाचित ते हे पहात उभे होते की त्या बाहुल्याच्या हातात निशूळ केव्हा आपल्या छातीत लागतो व केव्हा आपण

त्याच्या पायावर लोटिंगण घालतो." विक्रमकेसरी म्हणाला.

"आता आपली एक शंका वाटू लागली आहे. आपल्याच नावात त्या दुष्ट लोकांच्या गुरफटून गेली तर नाही? शबर वस्तीतून आपल्या मदतीला आलेल्या लोकांना पाठवून आपण मोठी चूक केली. दुष्टांना आपण दोघांनी तोंड देणे कठीण नाही का? येथेच कोठे तरी लपून बसले असणार." शिखीमुख म्हणाला.

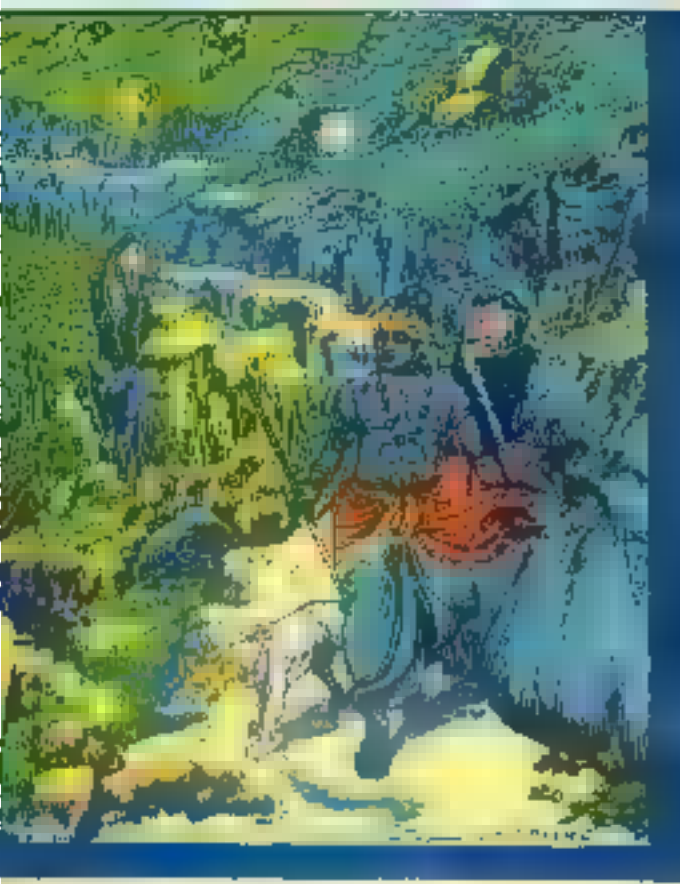
ते दोघे शोकतः होते, तेवढ्यात कुत्रा, (जो डोंगरातल्या गुहेत शिरला होता) भुंकत आपल्या मालकाजवळ येऊन उभा राहाला. कुत्र्याच्या भुंकण्यावरून शिखीमुखला वाटले की पुत्राच्याच अनुयायी येथेच कोठे तरी दगड धरून बसलेले असणार. कदाचित आपल्यावर हल्ला करण्याच्या तयारीत असणार.

शिखीमुख कुत्र्याला ओडून कुरवाळीत मित्राला म्हणाला—"केसरी! कायपण हे कुत्रे आहे? अरे, माणसापेक्षा मायाळ, विद्वान् आणि शूर. अरे हो, पण येथे उभे राहण्यात किंवा पुढे जाण्यात ब्रीका दिसतो आहे. पुत्राच्याच

अनुयायी दुरून लपून सोडून आपल्याला ठार करतील. मोठमोठ्या लढका आडून पाहिले पुढे जायला हरकत नाही. हा कुत्रा आपल्याला वाट आहेच."

परंतु कुत्रा पुढे जाण्या ऐवजी पायावर उभा राहून मोठमोठ्याने भुंकू लागला. त्याच्या जर्ज ओळखून शिखीमुख खडकावाड रांगत पुढे आपल्याऐवजी उठून उभा राहाला. त्याची दृष्टी त्याच्याकडे पळत येणाऱ्या एका शबर तरुणावर पडली. त्याच्या हातात धनुष्यबाण होता. परंतु दुरून घाबरा पळत येत

होता ■■■ राहल्यावर बोझ बेल
त्याच्या तोंडा वाटे एक शब्द देखील आला
नाही. शिखीमुखने त्याला दम ध्यायला थोडा
बेळ देऊन विचारले—“कोठला राहणारा
तू? असा ■■■ देण्याचे कारण काय?”

तो म्हणाला—“मी गाय गावचा राहणारा.
■■■ गावचे सर्वे धान्य नाग जातीचे
लोक घेऊन लुटून नेत आहेत. मी मदती-
साठी तुमच्याकडे घावत आलो आहे. तू
जिवाजीचा मुलगा शिखीमुख ना? तुझ्या
कुण्याला पाहून तू व तुझे अनुयायी ■■■
पास कोठे असाल असे मला वाटले. म्हणून
तुझ्या कुण्याच्या पाठीमागून मी पळत आलो.”

तो ■■■ म्हणाला ते नाग जातीचे
लोक म्हणजे पुजाऱ्याचे अनुयायी नोकरच
असावेत असे शिखीमुख ■ विक्रमकेसरी
दोघांना वाटले. शिखीमुखने डोंगराच्या
पायथ्याला असलेल्या गाय गावाकडे पाहून
त्या सबर ■■■ विचारले—“वान्य लुटा-
यला आलेल्या लोकांवरुबर एक उंच मनुष्य
कोणी आहे का?”

“असा कोणी दिसला नाही. नाग-
जातीचा कोणी लट्ठूसिंह गांवाचा एक
मनुष्य त्यांचा नायक आहे. त्याला लांब
लांब निघा आहेत. दिसायला तो रानटी
रेड्यासारखा काळा व आडवांड आहे.”
तो तरुण म्हणाला.

“अस्स! तू ■■■ गावी आ आणि
मी सांगितले आहे म्हणून सांग, मदतीला
या म्हणावे. आम्ही दोघे पुढे जातो. आम्ही
■■■ लोकांना गावावाहेर पाऊल टाकू देणार
नाही. तुझ्या गावची वाट मला माहीत
आहे.” शिखीमुख म्हणाला.

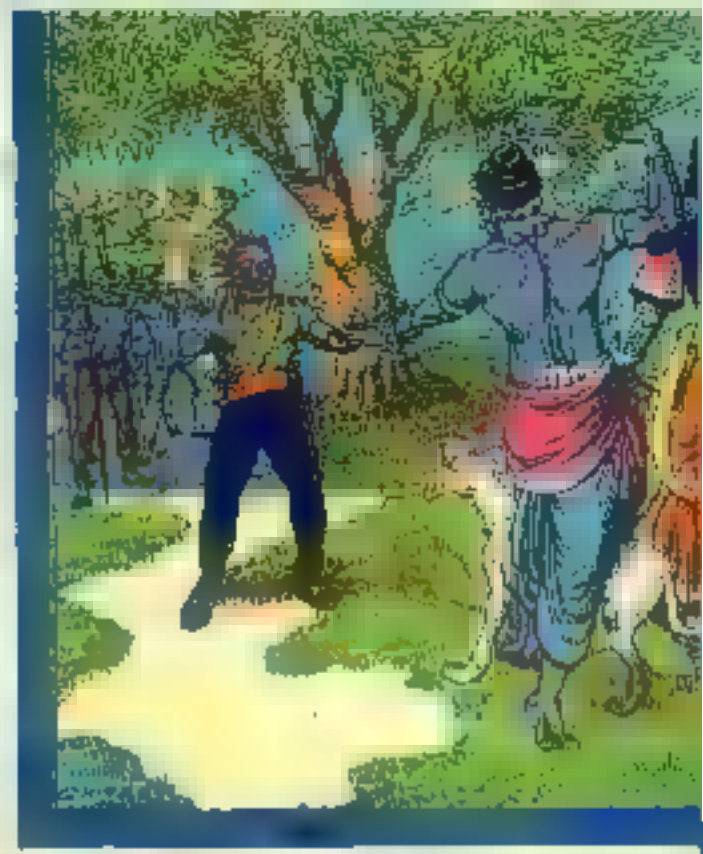
गायगावचा तो ■■■ शिखीमुखच्या
गावी निघून गेला आणि शिखीमुख व
विक्रमकेसरी दोघे गायगावाकडे निघाले.
पंधरा मिनिटात ते त्या गावी येऊन पोचले.
तेथे माडाखाली सबरजातीचे तरुण उभे

होत व त्यांना वाकडपट्ट्या दाखवात आणि
बरडावीत नागजातीचे दहाबारा सशस्त्र लोक
पाहूरा देत असलेले दिसले. त्यांना पाहताच
ते पुजाऱ्याचे अनुयायीच असले पाहिजेत
हे दोघांनी थोळसले.

शिखीमुखला एक युक्ती सुचली. तो
त्या पाहारेकऱ्यांजवळ जाऊन म्हणाला—
“तुमचा मालक तो पुजारी आहेना? तो
कोठे आहे एक काम आहे. त्याला भेटण्या-
साठी मी आलो आहे.”

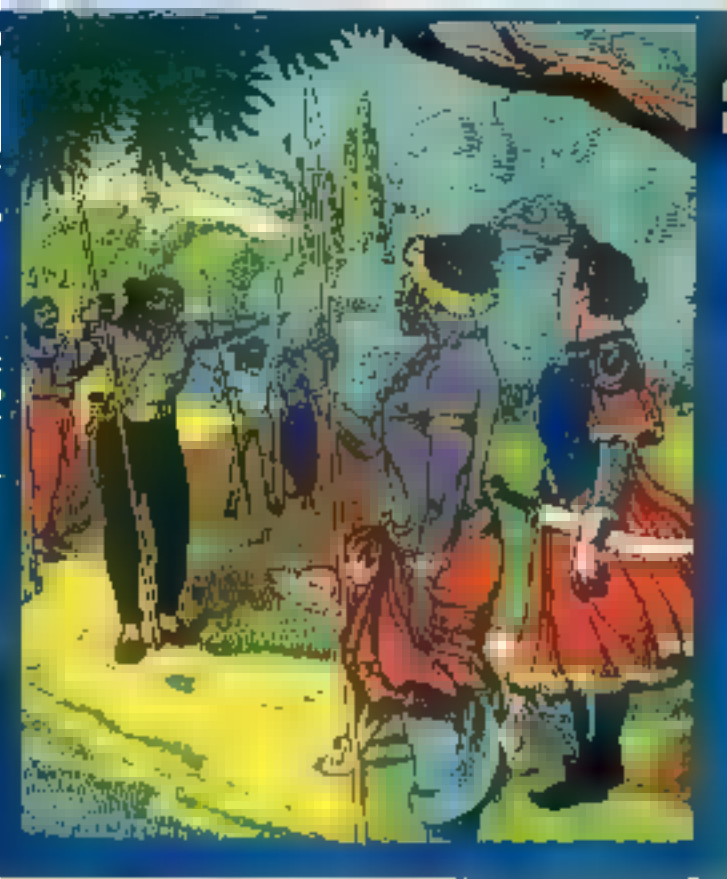
ते ऐकून पाहूरा देणाऱ्या पैकी एक जण
शिखीमुखला न्याहाळून पहात थोड्याने
हसला व म्हणाला—“पुजाऱ्याला भेटायला
आला आहे, म्हणे! काम आहे म्हणे! तू
कोण रे! बदमाश! सबर जातीचा पोर!
आमचे मालक क्षणात प्रपट होतील व
क्षणात अदृश्यपण होतील.”

दुसरा एक जण शिखीमुखला व त्याच्या
कुण्याला ओळखून म्हणाला—“जरे हा तर
आपल्या हातातून निसटून रात्री पळून
गेल्या सबरजातीचा तो तरुण आहे. याने
आपल्या पैकी दोघांना जखमी केले होते.
या कुण्याला पकडायला म्हणून गेलेल्या
दोघांना हा कुत्रा चाबला पण होता, त्याचा
हा साथी, हो याला सुद्धा कोडेतरा पाहल्या-

सारखे आठवते.” असे म्हणत तो आपला
भाला उचलून शिखीमुख व विक्रमकेसरीच्या
अंगावर धावला.

शिखीमुख व विक्रमकेसरीने पण आपा-
पले भाले उचलले. शिखीमुख पाऊल पुढे
न ■■■ म्हणाला—“तुमच्या मालकाला
भेटायचे आहे. पाहारेकऱ्यांशी आमचे
काय वाकडे. पण त्यांच्या पैकी कोणी
आमच्यावर हल्ला केला तर त्यांचे मरण
निश्चित पणेजवळ आलेच समजा. नंतर
तुम्ही ज्या सबर लोकांवर पाहूरा देण्यासाठी
उभे आहा ते पळून जातील. ते पुजाऱ्याला
कळले तर तो तुम्हाला उभा चिरून खाईल.”

आता पुढे करावे, बर्बात मागेन
शंकर लोकांना मदलीला तो पर्यंत
लट्ठसिंहाला गप्पात गुंतवून ठेवता
आले तर गावकऱ्यांबरोबर येतील व
सर्वांना करू शकतील. नंतर त्या
पुजाऱ्याचा पण समाचार येईल विक्रम
तुला काय वाटते?" शिखीमुखने विचारले.

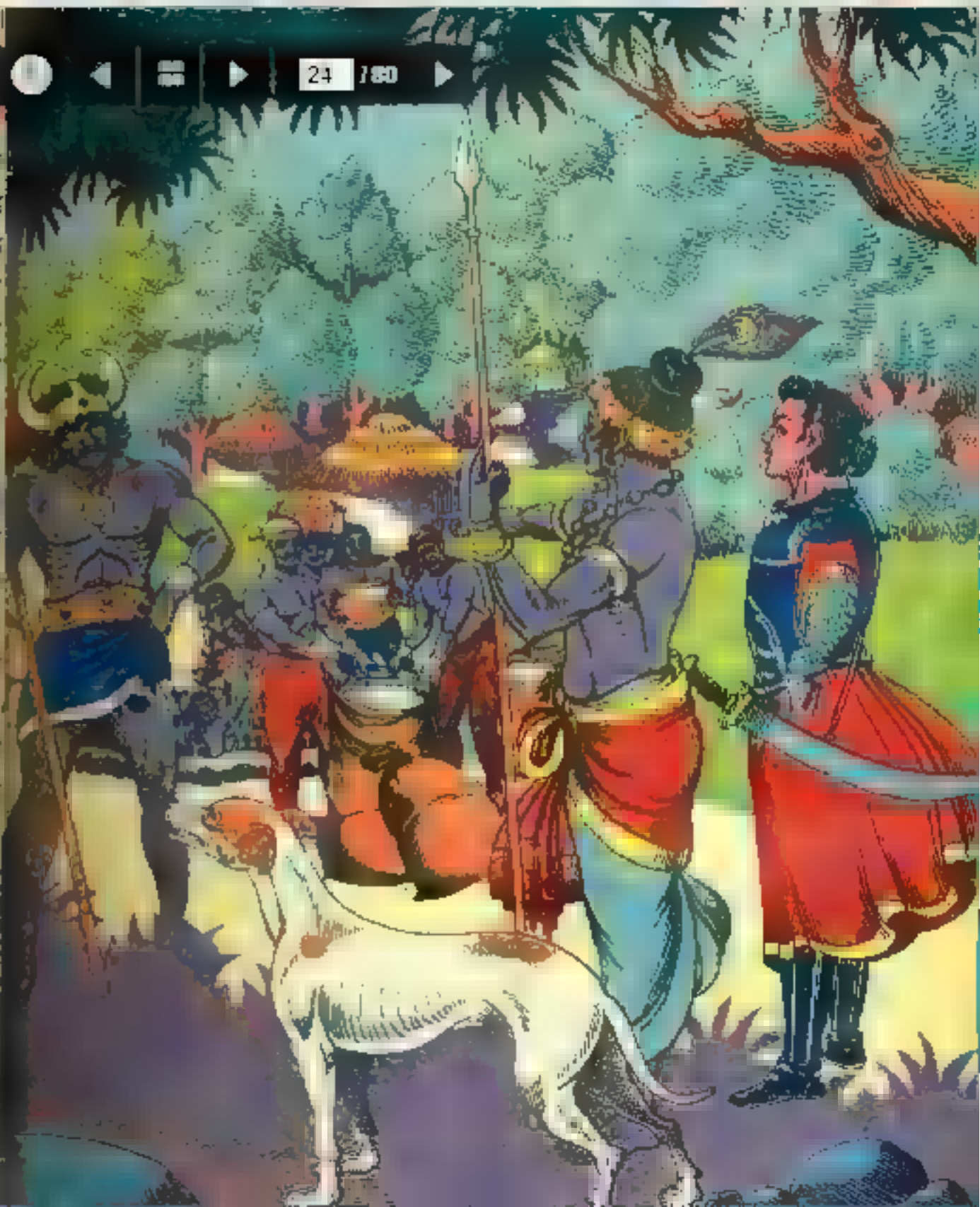
"ठीक! आपण तसेच करू या. चल!
विक्रमकेसरी म्हणाला. ते दोघे गावात
पोचले तेव्हा काही नाग लोक बाग्याची
गाठोडी बांधीत होते. एका बाजूला एक
मनुष्य आपल्या लांब लांब मिशा
पिळवटत एका हाताने होता, त्याच्या
दुसऱ्या हातात भाला होता.

शिखीमुख त्याच्याजवळ आता आता
मध्येच थांबला व कोराने म्हणाला—
"लट्ठसिंह! तू हा काम प्रकार
कऱ्याय चालवला आहेस? विद्याच्या गाव-
कऱ्यांनी मेहनत पिकवलेले धान्य
तू फुकटात असे लुटून नेणार होय? मनुष्य
आहेस की राजस? हा का न्याय आला?"

लट्ठसिंह तेव्हा पाठमोरा उभा होता.
मागे वळून शिखीमुखकडे आश्चर्याने पहात
म्हणाला—"कोण रे तू! ओ हो! विद्याजीचा
पोर वाटते? पुष्कळ ऐकले आहे तुम्हाला

शिखीमुखच्या तोंडचे ऐकताच
तो नाग लक्ष्मण मार्गे फिरला. म्हणाला—
आमचा नायक लट्ठसिंह याने आम्हाला
काम सांगितले आहे ते आपण करावयाचे
आहे. या मूर्खान्या तोंडी लागण्यात
अर्थ आहे?" असे म्हणत तो शिखीमुखला
म्हणाला—"पुजारी कोठे आहे, हे नाही
आम्हांला माहीत. पण त्याचा उजवा हात
लट्ठसिंह याच्याची पोती भरित
आहे. तुला मरण हवे असेल तर त्याला
जाऊन पुजारी कोठे आहे हे विचार."

शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघे गावाकडे
वळले. जातांना ते विचार करू लागले,

विषयी. एकदा पाहिले पण आहे तुला. तू आम्हां नाग जातीच्या लोकांना न्याय धर्म शिकवायला आला आहेस, होय ना? पण तुला कसे शिकवायचे हे अजून नाही आम्हांला." असे सांगून तो आपल्या अनुयायांकडे वळून म्हणाला—"पाहता काय? माला व त्याच्या मित्राला पकडून प्रथम माडाला बांधून ठेवा."

लट्ठूसिंहाचा हुकूम होताच चार नाग शिखीमुखला व विक्रमकेसरीला धरण्यासाठी पुढे येऊ लागले. पण प्रसंग ओळखून शिखीमुखाने आपल्या मित्राला सावध केले व दोघे एकेक पाऊल सरकू लागले. मागे सरकून शत्रू बेसावध असतांना वार करावयाचा, असा हेतू होता शोषांचा. नाहीतर लोक चटकन येऊन त्यांना चारी घेरून उभे राहतील.

शिखीमुखला मागे सरकताना पाहून लट्ठूसिंह मोठ्याने हसला व म्हणाला—

असा मित्री भाणूवाई असेस जसे नव्हते मला वाटले."

ते ऐकून व्यंग करीत शिखीमुख दोन पावले पुढे टाकून म्हणाला—"लट्ठूसिंह! बघा जंजी व शक्ती तिन्हीत माझ्याहून मोठा आहेस. मला पकडण्यासाठी आपल्या अनुयायांना का पाठविलेस. तूच स्वतः का नाही पुढे येत? मित्री भाणूवाईची की तू?"

तो अपमान लट्ठूसिंहाला असल्यावर "अस्स!" म्हणत हाताने मित्राला हाकलून हाताने माला पेलत म्हणाला—"तर मग स्वतःच आपल्या मुरगुला बोळावणे पाठवीत आहेस. पहा, तुझ्या मुरगु मी आलो! खबरदार!" असे म्हणत माल्याचा नेम शिखीमुखवर पडून त्याने जोराने उघी मारली व शिखीमुख होता तिकडे निघाला.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

जादूच्या आज्ञेवर

विक्रमादित्याने आपला सोडला नाही.

तो माडाजवळ गेला, प्रेत खाद्यावर काढून आणि स्मशानाच्या विषोने मौनपणे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तुम्ही निष्ठा व्रजवत्सल्या निष्ठेसारणी आहे, काकणभर जास्तच आहे. परंतु तू त्याच्या सारखे हातात आलेसे यश मान घालवून बसू नकास. तुला रात्रीच्या वेळी कंटाळा येऊ नये म्हणून त्याची गोष्ट सांगतो. देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

मगधचा राजा देवदत्त याला व्रजवत्स मायाचा मुलगा होता त्याला लहानपणा पासूनच वैद्यकशास्त्राची आवड होती. त्याने लहान वयातच वैद्यकशास्त्रावर सर्व ग्रंथ वाचून काढले. नंतर त्याने औषधी वनस्पती व निरनिद्राळ्या प्रकारच्या मुळयः धांचा

वेताळच्या गोष्टी

अभ्यास केला. काही काळ रानटी लोकांच्या संगतीत राहून त्याने काही वन्य औषधांची पण साहिती करून घेतली. तरुण त्याला लोण घन्यतरी म्हणून ओळखू लागले.

वयात आल्यावर त्याच्या आई बडिलानी त्याचे लग्न देण्याचे ठरविले. तो रुपाने मंदनाचा जणुकाही पुतळाच होता. म्हणून पुष्कळ राजकन्या सांगून जल्या, एकीहून एक सुंदर. राजा व राणी दोघांना पुष्कळ मुली पसंत पडल्या, परंतु वज्रदत्तला त्यांच्यापैकी एक देखील पसंत पडली नाही.

प्रकृतोविषयी किंवा मानसिक स्वास्थ्या-विषयी परीक्षा करून घेत असे. म्हणून त्याला प्रत्येक मुलीत हा ना तो आजार विछून येई तो नकार देई.

विदर्भ देशाचा राजा विक्रमसेन याला तेजोवती नावाची एक मकली होती. तिचे आईवडील मुलीसाठी चांगले स्पष्ट पहासच होते. त्यांनी सौंदर्याविषयी ऐकले होते. परंतु मुलीला दालबायला नेजे त्यांना पसंत नव्हते. त्यांत त्यांना स्वतःचा अपमान वाटला. एवढेमात्र त्यांना वाटे की मुलीला पाहील तर नक्कीच तिला पसंत करील.

म्हणून तेजोवतीच्या आई बडिलानी वज्रदत्तला विदर्भ देशात बोलावण्याचा निश्चय करून एक मुक्ती केली. देवभर तेजोवतीची वाचा घेत्याची व ती मुकी झाल्याची बातमी एकाएकी पसरली. विक्रमसेनाने जाहीर केले की त्याच्या मुलीची वाचा परत जाणून देणाऱ्या वैद्याला त्याच्या वजनाचे सोने देण्यात येईल. किरपेक वैद्यांनी येऊन तेजोवतीच्या आजाराचे निदान केले. पण काही फायदा झाला नाही. खरोखरची वाचा बंद झाली होती तर कदाचित औषधपाणी करणे

शक्य होते. परंतु मुकेपणाचे सोंग करणाराचे औषधपाणी कसे कोण करणार?

पुढे विक्रमसेनाने दरबारी दूत पाठवून विनंती केली की मुलीच्या मुकेपणाचे निदान करून वज्रदत्तने औषधपाणी करता येण्यासारखे बसेल तर करावे. वज्रदत्त कबूल झाला व तो त्या दूता-बरोबर विदर्भ देशांत झाला. विक्रमसेनाने वज्रदत्तची आवयापेक्षा पास्त चांगली ठेवली. दुसऱ्या दिवशी तेजोवतीला पाहून तिच्या आजाराचे कारण औषधपाण्याविषयी चवकशी करण्याचे ठरले. त्याप्रमाणे दुसऱ्या त्याने तेजोवतीला

पाहिले. तिचे रूप लावण्य पाहून त्याला वाटले की तिच्या सौंदर्याची बरोबरी करू शकणारी मुलगी जगात कोठे मिळणे अशक्य. त्याच बरोबर त्याने हे देखील ओळखले की तेजोवती मुकी नाही. पण तो त्याविषयी काही बोलला नाही. तो राजाला म्हणाला—“आपली मुलगी मुकी आहे सरी, परंतु तिच्याशीच विवाह करण्याचा माझा विचार आहे.”

राजा सर्व ऐकत होता, पण काही बोलला नाही. वज्रदत्त पुढे म्हणाला—“हा आजार तसा मोठा जूना दिसत नाही. आपल्या राज्यातल्या मोठमोठ्या वैद्यांनी

प्रयत्न करून हात टेकले । ऐकून मला फार आश्चर्य वाटत आहे. मी फक्त एकच गोष्टी घेऊन हा आजार बरा करून दाखवितो." असे सांगून वज्रदत्तने आपल्या जीवघाव्या पिशाचीपुन एक गोष्टी काढून तेजोवतीला दिली.

त्याच दिवशी रात्री वज्रदत्त विदर्भ राज्याचा निरोप घेतल्याशिवाय गुप्तपणे मगध देशी निघून गेला.

राजाने येऊन पाहिले । वज्रदत्त नव्हता व तेजोवती खरोखर मुकी झाली होती. विक्रमसेन घाबरला. त्याने पुष्कळ शोध केला पण वज्रदत्त कोठे कोणाला

दिसला नाही. तो परत मगधदेशी गेला । असेच राजाला व प्रत्येकाला वाटते.

घेबटी नाइलाजाने विक्रमसेन आपल्या मुक्या राजकन्येला घेऊन मगधदेशी गेला. वज्रदत्तजवळ । प्रकारे माफी मागितली आणि मुलीने मुकेपणाचे सोंग का केले होते हे वेलील सांगून टाकले.

वज्रदत्ताने तेजोवतीला आज्ञा दी एक मोठी दिली. ती सात्सधा बरोबर ती पुन्हा बोलू लागली. । आई वडिलांनी वेळील मुलीला पसंत केले व तिच्या आईवडिलांना मुलाच्या पोरकट पणामुळे जो त्रास झाला त्याबद्दल दुःख । करून । म्हणाले—"मुलीने मुकेपणाचे सोंग केले त्यात काही गैर नाही. आपल्या होणाऱ्या पतीची तिने परीक्षा घेतली. मुलाने पण बट्टे बट्टे तब हे सर्व केले. दोघांनी परस्पर परीक्षा घेऊन परस्पराना पसंत केले."

विक्रमसेन राजा म्हणाला—"मी तेजोवतीचा विवाह समारंभ पुराकरूनच जावे म्हणत आहे."

वज्रदत्त म्हणाला—"मी आपल्या मुलीचा आजार बरा करण्याचे कबूल केले होते.

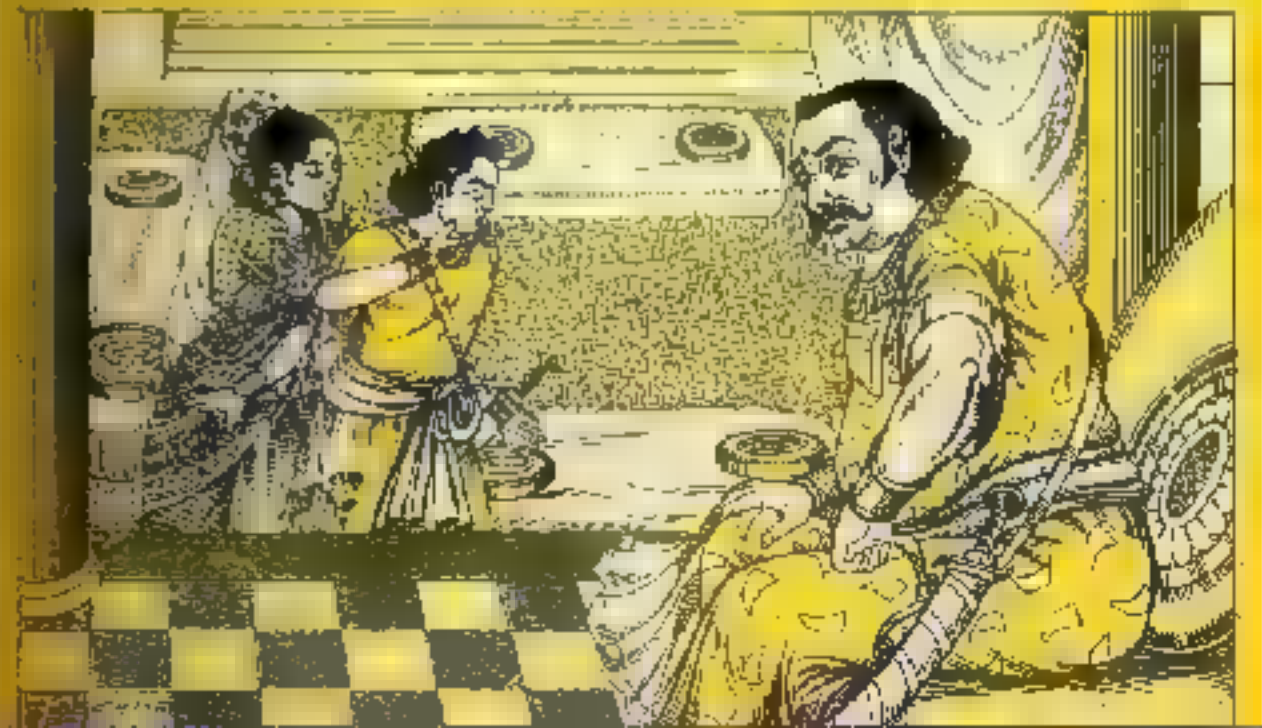
त्या साठीच मी आपल्या कडे आला होता. बाता आपली भुलगी चांगली बोलू लागली आहे. । इतर मोष्टींचा आपण धरू नये."

विक्रमसेनाने देवदत्त व त्याची राणी दोघांसमोर हात जोडून विनंती केली की । मुलीने । मुलाशीच लग्न करण्याचे मनाशी ठरविले आहे. आपण आपल्या मुलाचे । बळवून तिच्याशी विवाह करून घेण्यास सांगावे."

आईवडिलांनी अनेक प्रकारे मुलाला समजावून सांगितले. पण तो तेजोवतीशी लग्नास तयार झाला नाही. घेबटी निराश

होऊन विक्रमसेन मुलीला घेऊन विदर्भदेशी परतला.

येथवर गोष्ट सांगून बेताल म्हणाला—"राजा, वज्रदत्ताने तेजोवतीला पाहल्या बरोबर तिच्याशी लग्न करण्याचे मनाशी ठरविले होते. मग त्याने असा नकार का द्यावा? तिने मुकेपणाचे सोंग केले होते म्हणून? तेजोवतीने ते सर्व त्याच्याशी लग्न व्हावे याच हेतूने म्हणते का केले? हे कळले असूनही त्याचे मन का बदलले नाही? तिने फसविले म्हणून तो तिच्यावर रागावला होता तर त्याने तिला पुन्हा वाचा का दिली? या सर्व शंकांचे समाधान तुला

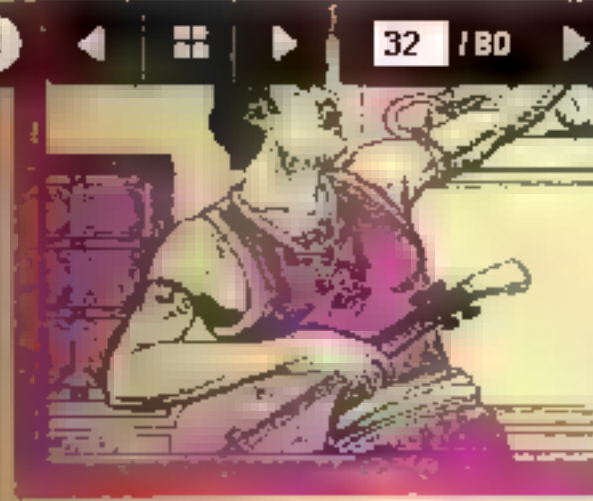

माहीत असून ■ केले नाहीत तर तुला परिणाम माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोटू लागतील."

त्यावर विक्रमादित्य म्हणाला— "वज्रदत्त सर्व रोग बरा करणारा एक अपर धन्यतरी होता. परंतु त्याच्या वैद्यक विद्येवर तेजावतीचा विश्वास नव्हता. म्हणून तिने मुके पणाचे सोंग केले आणि त्याच्या वैद्यक विद्येचा तिने अपमान केला. म्हणून आपल्या वैद्यक विद्येचा पराक्रम पटवून देण्यासाठी त्याने तिला मुके केले. रोग्याने रोगाचे निदान करून औषध घ्यायला विनंती केली की त्याचे औषधपाणी करणे प्रत्येक वेळाचे कर्तव्य असते. म्हणून तेजावतीचा मुकेपणा त्याचे दूर केला आणि आपल्या शक्तीची साक्ष पटवून दिली. आता तेजावतीशी ■ करण्याविषयी तो कदाचित्त कबूल झाला असता. परंतु केव्हा? तो

प्रथम आला त्या वेळी तेजावतीने त्याला मुकेपणा धरण्या ऐवजी खरे ते सांगून टाकायला हवे होते की, त्याने पावे म्हणूनच तिने मुकेपणा धरला होता. तेव्हा कदाचित्त तिला क्षमा करून तो लग्नाला कबूल झाला असता. ते सर्व नाटक करण्याऐवजी ती त्याच्याबरोबर मराठदेशी जायला तेव्हाच तयार झाली असली तर येथवर परितोस्यती आली नसती. आपला मुकेपणा घालवण्यासाठी ती मगध देशी गेली होती. वंद्य म्हणून त्याने तिला ■ परत मिळवून दिली. प्रत्येक वेळी तिने ■ तिच्या बापाने थोडा वरचढपणाच दाखविला. म्हणून वज्रदत्तने तेजावतीसो लग्न केले नाही तर त्यास मला तरी काही गैर वाटले नाही."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला व पुन्हा मांडाला आऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

सुलतानाचा निवाडा

अरबस्तानातील एका नगरी एका सुलतानाचे राज्य होते. त्या गांवी हसन नावाचा एक गरीब लक्ष्मण धुलगा रहल असे. तो विसायला सुंदर होता व गायनशास्त्रात पण निपुण होता. त्याचे जमीला नामक एक मुलीवर प्रेम होते.

जमीलाचे सौंदर्य पाहून एका उमरावाने तिच्याशी लग्न करण्याचा विचार केला आणि एका मध्यस्थाला लग्नासंबंधी बोलणी करण्यासाठी त्या मुलीच्या आई वडिलांकडे पाठविले. परंतु जमीलाने, हसन जियाय इतर कोणाशी ■ लग्नाला तयार नाही, असा परत विरोध पाठविला. तेव्हा उमरावाने राजीच्या वेळी आपल्या नोकरांना पाठवून जमीलाला तिच्या इच्छे विरुद्ध आपल्या महालात उतरवून आणविले. हसनला ती मोष्ट कळली व तो उमरावा विरुद्ध किर्याद करण्यासाठी सुलतानाकडे

गेला. पाहारेकऱ्यांनी सुलतानाची ती विधांतीची वेळ आहे असे सांगून दुसऱ्या दिवशी येण्यास सांगून हसनला परत पाठविले.

"उजाडेपर्यंत धावाचे लागले तर एका असहाय मुलीवर कहर होईल!" हसनने निषेधन केले.

"त्याला आतां आम्ही तरी काय करणार? आतां आऊन सुलतानांची शोष मोडली तर आमचा शिरच्छेद होईल त्याची काय वाट?" पाहारेकरी म्हणाले तेव्हा हसन आपल्या गोड आवाजात एक गाणे म्हणू लागला. त्या गाण्यात त्याच्यावर आलेल्या संकटाचा सारांश होता.

सुलतान अर्धवट शोषेत होता. अमृतासारख्या गोड आवाजात हसनने म्हटलेले गाणे त्याला ऐकू आले. त्याने आपल्या

आस मोकलाला पाठवून गाणे म्हणून आणला बोलवून आणायला सांगितले.

नोकर हसनला बोलवून घेऊन आला.

हसनने सुलतानाला सवून मुजरा केला. सुलतान त्याला म्हणाला—“रे, तुला अस्लाने किती गोड आवाज दिला आहे? उजाडेपर्यंत तू माझी करमणूक करशील का? मागशील ते तुला देईन.”

“मालक! मी गाणे म्हणून आपणाकडून इनाम वधिस मिळविण्यासाठी आलो नसून एका हुसन्याच जरूरी कामाने आलो आहे. माझ्या प्रेमिकेला आपला एक उमराव तिच्या ईच्छेविरुद्ध उचलून घेऊन गेला आहे. आपण

तिचे ॥ केसे नाही तर तो दुष्ट तिच्याशी निकाह लावून घेईल. त्याने तिच्याशी लग्न केले तर मी जीवच देईन.”

सुलतान थोडा वेळ विचार करून म्हणाला—“मला ॥ सकाळपर्यंत तू गाणे म्हणून ॥ मी उद्यां त्याच निवास करीन.”

हसन राजमर गाणे म्हणत राहला. त्याच्या प्रत्येक गाण्यात करुणरस होता.

उजाडेच्यावर सुलतानाने त्या ॥ घेऊन यायला हुकूम सोडला.

उमरावाने आल्याबरोबर सुलतानाला मुजरा करून अपराधाचे कारण विचारले.

“आम्ही असे एकता को तू जमीला नाम करून तरुण मुल्लोला आपल्या महालात तिच्या इच्छे विरुद्ध उचलून घेऊन आला आहेस. हे करे असेल तर तुला फडक शिक्षा करावी लागेल.” सुलतान म्हणाला.

“मालक! थोड्याच वेळापूर्वी काजी समक्ष आमचे दोघांचे लग्न झाले. लग्नानंतर लग्नाची मेजवानी चालू होती. तेवढ्यात आपल्या आज्ञेने आपले शिपाई मला घेऊन येवे घेऊन आले.” उमराव म्हणाला.

सुलतानाचा चेहरा रागाने लाल झाला म्हणाला—“तू जमीलाला तिच्या विरुद्ध उचलून नेऊन तू तिच्याशी ॥ मोकळा झाला आहेस. तुला मी या अपराधा बद्दल फाखीची शिक्षा देतो.” असे सांगून सुलतानाने शिपायांना ॥ केली “या दुष्टाला फाखीची शिक्षा द्या.”

शिपाई त्या उमरावाला धरून घेऊन गेले. ते सर्व ऐकून हसन सुलतानाला

म्हणाला—“मालक! मी विनंती केली तेव्हाच हे लग्न होऊ दिले नसते तर येथेवर पाळी आली नसती. उजाडेपर्यंत आपणच नाही का थांबायला सांगितले?”

सुलतान स्मित करून म्हणाला—“हसन! तू एक चांगला मनुष्य आहेस व ती उमराव दुष्ट आहे. उजाडेच्यापूर्वी तो जमीलाशी लग्न करून घेणार ॥ मला माहीत होते. परंतु काही विचडले नाही. उमरावाच्या मृत्यूनंतर जमीला उमरावाच्या स्थावर जंगम इस्टेटीची मालकीण होईल. तुझ्याशी लग्न करून घेण्यास मी तिला परवानगी देईन. दरबारी गायक म्हणून मी तुम्ही नेमणूक करतो.”

त्याने त्याच मागितला त्यापेक्षा जास्तच ॥ सुलतानाने करून त्याला उपकृत केले आहे हे कळायला हसनला वेळ लागला नाही. उमरावाला फाखीची शिक्षा झाली ती फक्त त्याने केलेल्या किर्यादीमुळे नसून त्याने पूर्वी केलेल्या गुन्यांमुळे होती.

मुतांच्या सौपायकी

एका गावी एक विषवा बाई रहात असे.

तिला एक मुलगा होता. त्याचे नाव गोपाळ होते. तो तसा हुशार होता, पण उगाड स्वभावाचा होता. त्याला कामधंदा येत नसे. काही विकसांनी त्याची आई वारली. त्याचा मामा त्याला आपल्या गावी बोलावून घेऊन गेला. मामाने एका मागून एका जमिनदाराला. बरी त्याला कामाला लावून दिले. पण तो एका जागी टिकला नाही. मामाला कंटाळा आला व त्याने माग्याला घराबाहेर काढले.

गोपाळ आपल्या मामाच्या घरून निघाला तो चारपाच दिवस पायी प्रवास करीत एका रातात आला. तेथे त्याला एक जुना पत्रका किल्ला दिसला. किल्ल्यासमोर एक जुनी विहीर होती. एक म्हातारी विहिरीतून पाणी काढून बाहेर ओतीत होती. दम घेण्यासाठी ती मध्ये थोडा वेळ थांबे.

ती जसे कां करते हे गोपाळला कळेल. त्याने तिला विचारले—“आजी! तुम्ही एवढे पाणी काढीत आहा व ते सर्व जमिनीवर ओतीत आहा हे कसाला? तुम्हांला दम लागल्यासारखा पण दिसतो आहे. मला का पोहारा, मी काढतो पाणी.”

“अरे बाळ! मी आजची पाच पोहरे ओढून काढले की भुते येतील.” पोहरे गोपाळच्या हाती देत म्हातारी म्हाली आणि ओपडीत निघून गेली.

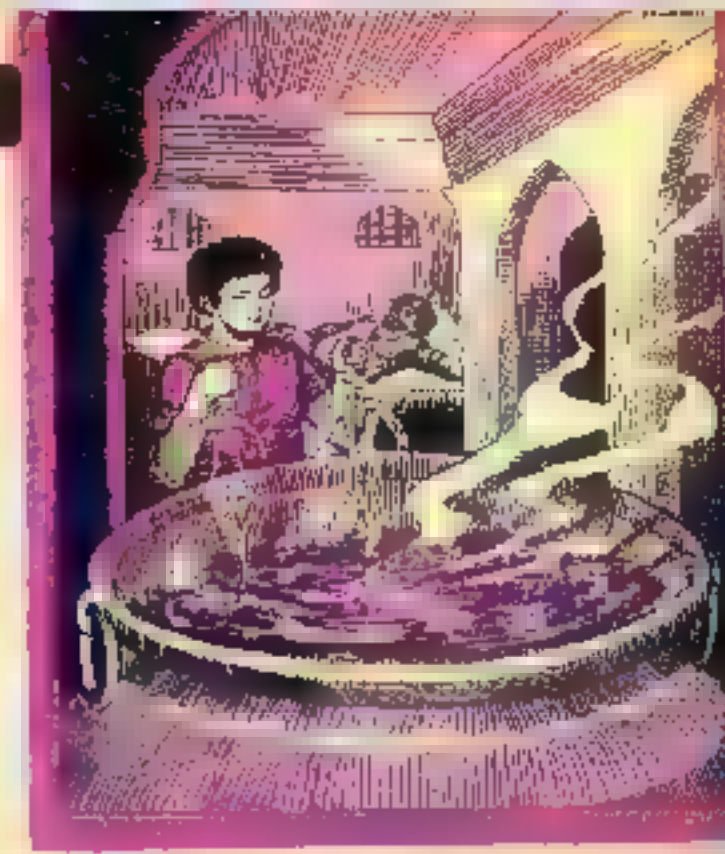
गोपाळला ते सर्व काही कळेल. त्याने पन्नासवर पोहरे पाणी काढून म्हातारी ओतीत होती तसे ओतले. विहिरीतून दोन मुले आली आणि किल्ल्यात निघून गेली. थोड्या वेळाने ती परत आली व पुन्हा विहिरीत निघून गेली. गोपाळ ओपडीत जायला करीत बसलेल्या म्हातारीकडे गेला व त्याने तिला विचारले—“आजी! तुम्ही

विहिरीतून हे पाणी कस काढता? विहिरीतून भुते काय देतात? आणि किल्ल्यात जाऊन पुन्हा विहिरीत परत काय जातात? जाहे तरी कोण वा किल्ल्यात?

म्हातारी दम घेऊन म्हाली—“बाळ! एका काळी मी या किल्ल्याची मालकीण होते. मी एक जादूगारीच आहे. कोळून तरी जिन बसलेला एक राखत आला आणि त्याने माझा किल्ला बळकावला. त्याने पाझा मंत्रदंड हिसकावून घेतला आणि आपल्या कानात रुपवून ठेवला. तो मंत्रदंड गेला तेव्हा पासून मी निवृत्त झाले. तो मंत्रदंड परत मिळविण्याच्या प्रयत्नात माझी दोन सोन्यासारखी मुले त्या राखसाच्या हाती मरण पावली. त्या विहिरीत दोन मुले आहेत. विहिरीतून शंभर बालक पाणी उपसले की ती बाहेर येतात आणि राखसाला सौपाक करून घालतात. आमुध्यवर मला ही वेगळी करवी लागत आहे.”

“आजी! तुम्ही काळजी करू नका. मी तुमचा मंत्रदंड परत मिळवून देतो.” गोपाळ म्हालावर.

गोपाळ दिवसभर त्या म्हातारीच्या ओपडीत राहला. म्हातारीने त्याला पोटभर

जेवायला बाडले. दुसऱ्या दिवशी त्याने विहिरीतून शंभर बालक पाणी उपसून काढल्या. भुते विहिरीतून येऊन किल्ल्यात गेली. गोपाळ देखील त्याच्या पाठीपाठ किल्ल्यात गेला.

संपाकचरात राखसाने शिकार करून आणलेल्या जनावरांचा दीग ठेवलेला होता. बुतांनी भराभर जनावरांच्या मांसाचे लहान लहान तुकडे करून चूल पेटवली आणि मांस शिजवायला ठेवले. गोपाळने पाठी भागून दोन्ही मुतांच्या शेंड्या घेऊन त्यांना मांसाच्या मोठ्या कडईत टाकले. भुते पण त्या मांसाजरोबर शिजू लागली.

गोपाळने सैपाक आल्यावर पर्वतावर राखसाला. कळून त्याला ते मांस कायला वाटले. मांसाबरोबर भुतांचे व्यंजन पडले असल्यामुळे राखसाला त्या दिवसाचे मांस फार आवडले.

“आजचे मांस कोणी शिजवले नुना! काय पण रुचकर झाले आहे? आज कोणी सैपाक केला?” राखसाने विचारले.

गोपाळ हिमत करून समोर येऊन म्हणाला—“राखसराज! मी सैपाक केला. भुते आली नाहीत आज.”

“तू? कोण तू?” राखसाने विचारले. “मी मुतांचा सैपाकी आहे.” गोपाळ म्हणाला.

“अरे गुलामा! छान सैपाक करता येतो की रे तुला! आज पासून तूच येऊन सैपाक करीत जा.” राखस म्हणाला.

राखस काही वेळ ठेकरा देत असून होता. नंतर जमिनीवर पडला आणि लागला.

संधी पाहून गोपाळने त्याच्या कानातला मंत्रदंड काढून घेतला आणि म्हातारीला नेऊन दिला.

मंत्रदंड हातात घेताच हजार हस्तीचे बळ अंगात आल्यासारखे म्हातारीला वाटले. ती घाई घाईने किल्ल्यात गेली. राखसावर मंत्र टाकून जादूची कांडी फिरवली आणि तीनदा राखसाच्या डोक्यावर ती आपटली. राखस मरून होऊन गेला.

शोपडीत परत आल्यावर म्हातारी गोपाळला म्हणाली—“बाळ! माझी मुले या जगात नाहीत. तूच या जगात आहे. तू या किल्ल्यात अलोट पण आहे. तू येऊन जा आणि सुखी हो.”

म्हातारीने वास्तविलेला ठंवा उघडून घेऊन गोपाळ मामाच्या घरी गेला. माथा हातके घेऊन आलेला पाहून मामा खुप आला व त्याने त्याच्याशी आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले.

धोळ्याला पोपट

एका गावी भोलाराम नावाचा एक सेतकरी रहात असे. त्याने एक पोपट पाळला होता.

एकदा काळी भोलाराम सेतावरून परत येत असता त्याला वाटेत एक दिसला तो बकरी भोलारामचा शेजारी काळूराम याचा होता. तो नाहीसा झाला होता. म्हणून काळूराम त्याला शोधत होता. पण सापडला नाही. विचारा होता होऊन घरी बसला होता.

भोलाराम सर्वांची नजर घुकवून बकरा घरात घेऊन आला आणि त्याने तो बकरा कापला. त्याचे थोडे मांस त्याने रात्रीच निजवून खाल्ले व थोडे दुसऱ्या दिवसासाठी ठेवून दिले उरलेले मांस त्याने शेजारच्या गावी त्याचे नातेवाईक रहात होते त्यांच्या घरी पाठवून देण्यासाठी वाजुला काढून ठेवले. बकऱ्याचे कातडे गुंडाळून शोपडीच्या

छपरात त्याने लपवून ठेवले. पोपट पिजऱ्यात बसून ते सर्व पहात होता.

दुसऱ्या दिवशी काळूराम भोलारामाच्या घरी आला व म्हणाला—“काय सांगू अण्णा! अरे तीन दिवस झाले, कोडे बकरा गेला राम जाणे!”

लगेच पोपटाने बकऱ्याची गोष्ट जशी त्याने पाहिली होती सांगून टाकली. काळूरामाला ती गोष्ट खरी वाटली, पण काही बोलल्याशिवाय तो आपल्या घरी निघून गेला. जाताना शोपडीच्या लपवून ठेवलेले कातडे त्याला दिसले.

भोलारामाला वाटले की काळूराम जाऊन पाटलाकडे फिर्याद करणार. म्हणून तो स्वस्थ बसला नाही. पोपटावर एक डवा उपडाय ठेवून त्या डव्याला भोके करून त्यातून आत पाणी सोडू लागला. दुसऱ्या दिवशी भोलारामाकडे पाटलाचा

निरोप आला-“पोपट बरोबर घेऊन चावडीवर हजर हो!” भोलाराम त्याप्रमाणे पोपटाला घेऊन चावडीवर गेला.

पाटलाने पोपटाला विचारले-“काय रे! काल काय काय झाले सांग पाहू.” पोपटाने अं पाहिले होते ते सांगितले. भोलाराम काळोख पडल्यावर बकरा घेऊन आला. त्याला कापून त्याचे थोडे मांस जाल्ले व बाकी उचलून ठेवून दिले. कातडे छपरात लपवून ठेवले आहे बगैरे.

पाटलाने भोलारामाला विचारले-“बोल आता! तुम्हा पोपट सुद्धा तुम्हा विरुद्ध काय घेतो आहे, तू काळूरामाचा बकरा कापून साल्लास.”

भोलाराम म्हणाला-“पाटील! हा पोपट नमकहराम आहे! नेहमी छोटे बोलतो. पाहिजेतर मी ही गोष्ट आपल्याला पटवून देतो.” असे सांगून त्याने पोपटाला विचारले काल रात्री हुमामान कसे होते?”

“काल रात्री घनदाट काळोख होता. बराच वेळ पाऊस पडत होता!” पोपट म्हणाला.

“ऐकलेत-पाटील! रात्री पौर्णिमा होती आणि हा म्हणतो काळोख होता. आकाश निरभ्र होते आणि हा म्हणतो पाऊस पडत होता.” भोलाराम म्हणाला.

पोपट छोटे बोलत असल्याची पाटलाची खात्री पटली व त्याने भोलाराम निर्दोष असल्याचे जाहीर केले.

बरी पोचल्या बरोबर भोलारामाने पोपटाला सोडून दिले. तो रानात इतर पोपटांबरोबर राहू लागला व त्यांना म्हणाला-“मनुष्य! इतका धुड असेल असे नव्हते मला वाटले त्यांना आवडेल ते बोलले पाहिजे आम्ही. करे त्यांना आवडत नाही. जाम्हाला बोलण्याचा अधिकार नाही. ते शिकवतील तेच बोलले पाहिजे. दुसरे काही बोललो तर त्यांना राग येतो!”

नमकहराम

मनुष्या मुलाचे नाभाग असे होते. त्याला कित्येक मुले होती. प्रत्येकाने वैदिककर्म शिकून घेतली. यज्ञादिक करून पुष्कळ गोधन मिळविले. विवाह गृहस्थाश्रमात प्रवेश केला.

तमगण्या सर्वात धाकट्या मुलाचे नाभाग असे होते. त्याच्या इतर भावांनी सर्व गोधन वांटून घेतले आणि गृहस्थाश्रमात प्रवेश केला त्यावेळी नाभाग बह्मचारी होता. त्याने आपल्या भावांकडे वांटा मागितल.

ते म्हणाले-“तू जाऊन विचार. ते असे मागतील तसे आम्ही करू.”

नाभाग आपल्या बडिलांकडे गेला आणि विचारले-“बाबा! माझ्या सर्व बडील बंधूंनी सर्व गोधन वांटून घेतले आहे. मी मागायला गेलो तेव्हा तुमच्याकडे जाऊन विचार असे म्हणाले. आता तुम्हीच तो त्याच निवाडा करा.”

नाभाग आपल्या सर्वात धाकट्या मुलाला म्हणाला-“त्या सर्वांनी यज्ञादि करून गोधन मिळविले आहे. गृहस्थाश्रमात प्रवेश पण त्यांनी केला आहे गोधन दान करण्याचा अधिकार मिळविला आहे. आजपर्यंत यज्ञकर्म केले नाहीस. गोधन मिळविले नाहीस. बह्मचारी आहेस. त्याच्या बरोबरीने वांटा तुला कसा काय मिळणार?”

“तर मग मी काय करू?” नाभागाने बडिलांना विचारले.

“जंगीरस सत्रयज्ञ करणार आहेत. ते पोर ज्ञानी आहेत, परंतु सहाय्या दिवशी कर्तव्य असलेले कर्म शेषवेध आदि पुढत त्यांना माहीत नाही. तू त्या सत्रयज्ञाच्या वेळी हजर रहा आणि वैश्व-देवाची दान सुक्ते म्हणून त्यांना त्या दिवसाचे कर्म कसे करावयाचे ते सांग. संपूर्ण होताच यज्ञाचा शेष भाग दान

म्हणून तू घे. अशा तऱ्हेने तुला गोघन मिळेल." बापाने मुलाला उपदेश केला.

नाभाग बापाने सांगितल्याप्रमाणे अंगी-रसांच्या सत्र ॥ भाग घेण्यासाठी गेला. सहाय्या दिवशी कर्तव्य असलेले कर्म माहीत नसल्यामुळे काम करावयाचे हे त्यांना सुचेल. तेव्हा नाभागाने पुढे होऊन त्यांना मदत देण्याचे कबूल केले ॥ यज्ञाचा शेवटचा मिळाला पाहिजे असे त्यांच्याकडून वचन घेतले. ॥ संपला. अंगीरसांनी वचन दिल्या प्रमाणे यज्ञाचा शेवटचा नाभागला दिला. तो घेण्यासाठी नाभागाने हात पुढे केला तेव्हाच एक कुण आकृति प्रगट झाली आणि- यज्ञाचा शेवटचा घेऊ लागली.

"हा मला मिळालेला शेवटचा आहे. तू कोण याला हात लावणारा?" नाभाग त्याला विचारू लागला.

"यज्ञाचा शेवटचा नियमानुसार रडाला मिळावयाचा असतो. मी रडल्या वतीने

वालो आहे. माझ्या बोलण्यावर तुला विश्वास नसेल तर नू आपला बडिलांना जाऊन पाहिजे तर विचार." तो कुण आकृतीवाला पुरुष म्हणाला.

नाभाग आपल्या बडिलांकडे गेला व सर्व नूत सांगून त्याने विचारले-"रड्याचा प्रतिनिधि म्हणतो की ॥ शेवटचा रडाला मिळावयाचा असतो. तर हे सत्य आहे का?"

"होय, ते सत्य आहे. नियमानुसार यज्ञाचा शेवटचा रडाला मिळावयाचा असतो." बाप म्हणाला.

नाभाग परत ॥ म्हणाला-"हे महामुखा! ॥ म्हणाफास ते सत्य आहे. म्हणून तू हे गोघन घेऊन जा."

"तू आणि तुझे बडिल दोघे ही सत्यवादी आहात. तू बड्याकानी आहेस. ॥ यज्ञस्वी होशील. हे गोघन तुझे आहे." असे सांगून तो महापुरुष अदृश्य झाला.

भीम भीमसेन झाला

एका गावी एक सेतकऱ्याचा मुलगा होता. त्याचे नाव भीमू होते. ॥ जिवंत असेपर्यंत तो दोन वेळचा पुन्हा सोडीत असे व हातावर पाणी पडले ॥ करावला निघून बाई. तसा तो हुशार होता, परंतु त्याने कामबंदा शिकून घेतला नाही.

बाप मेल्यावर भीमूला स्वतःच्या पायावर उभे राहणे लागले. परते वेळी बापाने ॥ पाच मोहरा ठेवल्या होत्या. त्या घेऊन तो गावात एका सुताराकडे गेला. सुताराला त्याने मोहरा देऊन काम शिकवायला सांगितले. सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत तो त्याच्याकडे काम शिकत राहला. दुसऱ्या दिवशी सगडावर कोरीव काम करवाऱ्याकडे जाऊन त्याच्याकडे सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत काम शिकत राहला. त्याने आपल्या त्या गुरूला ॥ दोन मोहरा

दिल्या. तिसऱ्या दिवशी तो आपल्या गावी परतला तेव्हा त्याच्या जवळ फक्त एकच एक मोहोर उरली होती. गावात तो कधी सुताराचे व कधी सगडा कोरण्याचे काम करून आपला उदर निर्वाह ॥ लावला.

त्याच सुमारास राजाचा बाढदिवस आला. भीमूने विचार केला की राजाला काहीतरी उत्तम नजराणा देना पाहिजे. त्याने चंदनाच्या लाकडाची एक सुंदर पेटी तयार केली ॥ तिच्यावर चांगली नकशी काढली. नंतर संगमरमरी रंगडाची एक सुंदर मूर्त तयार केली. ती मूर्त एका बाजूने पाहिली की विष्णूसारखी दिसे व दुसऱ्या बाजूने पाहिली की शंकरासारखी दिसे. ती मूर्त चंदनाच्या पेटीत ठेवून भीमू राजाच्या बाढदिवसाच्या समारंभाच्या वेळी हजार लाल व त्याने ती पेटी नजराणा म्हणून राजाला दिली.

तो नजराना पाहून राजाला परमानंद झाला. राजा भीमूच्या कौशल्यावर इतका मूक झाला ■ त्याने भीमूला पाच हजार मोहरा बक्षिस म्हणून दिल्या. भीमू ■ बक्षिस घेऊन आपल्या गावी परत आला.

भीमूला इतके मोठे इनाम मिळालेले पाहून शेजारच्या गांवच्या एका कारीगराला त्याचा हेवा वाटू लागला. आपण त्याहून मोठे इनाम मिळविले पाहिजे असे त्याने ठरविले. त्याने एक मूर्त तयार केली. ती मूर्त स्वतः राजाची होती. राजा आपल्या शत्रूला ठार करीत असल्याचे ते वृक्ष होते. त्याने एका मुत्ताराकडून ती मूर्त ठेवता

वेईस इतकी मोठी पेटी करवून घेतली आणि पेटीत मूर्त ठेवून ती राजाला नेऊन दिली. परंतु ती मूर्त पाहून राजाला भयंकर राग आला. कारण ठार होणाऱ्या राजाचे रूप राजासारखे होते व मारणारा दुसऱ्याच कोणी होता. तो राजासारखा नव्हता.

राजाने ती मूर्त ■■■■■ जागी फोडून तोडून टाकली ■ कारीगराला पजात फटकाची शिक्षा दिली. नर्पातच कारीगराचा राग राजापेक्षा भीमूवरच ■■■■■ त्याने एके दिवशी रात्री भीमूच्या घराला ■■■■■ लावली. बराबरोबर बरात होती नव्हती ती सर्व चीजवस्तू जळून गेली.

भीमू पुन्हा गरिबाचा गरीब झाला. त्याने सुताराचा बंदा करण्याचे ठरविले. तो सांघावर एक कुन्हाड घेऊन रानात गेला. बाटेत त्याला ठेव लागली ■ पायाच्या एका बोटाचे ■■■■■ निघाले. ■■■■■ पाय दुखू लागला. भीमूने ■■■■■ भरात ज्या वगडाची ठेव लागली होती तो दगड जमिनीतून बाहेर आणून काढला. परंतु त्या वगडालाही त्याला शिलालेख लिहिलेला दगड दिसला.

डोंगरांतल्या एका खडकाळ जागी हा शिलालेख कोणी ■ का बरे पुरवून ठेवला असतना?

त्याने त्या शिलालेखावर ठेवलेले इतर दगड सगून खाऊले. शिलालेखाची शिल्ला उचलल्यावर त्याच्याखाली त्याला एक लहान बिल्ला. लहानपणात रागिने व मोहरा ठेवलेल्या दिसल्या. भीमूला वाटले की कदाचित चोरांनी चोरीचा माल येथे लपवून ठेवला असावा. तो कोनाला काही सांगितल्या दिवाव सर्व रागिने व मोहरा घेऊन गरी गेला.

भीमू पुन्हा भीमंत झालेला पाहून गांवच्या पाटलाच्या पोटात ■■■■■ लागले. त्याने भीमूला बोलावून विचारले—“काय ■ तुला हे सर्व रागिने कोठे मिळाले रे?”

“मला डोंगरातल्या एका खडकाळ जागी मिळाले.” त्याने खरेखरे सांगितले.

पाटील म्हणाला—“तू मूर्ख आहेस मूर्ख! केवढा मोठा गुन्हा केला आहेस तू? बरे ते पैसे व रागिने राजाचे आहेत त्यातल्या एका पैला देखील हात लावलास तर तुला कैद करण्याचा मला अधिकार आहे, लक्षात ठेव. ज्ञाने ते झाले, आता निमूटपणे तू ■ काही त्या लहानपणाने उचलून घेऊन ■■■■■ आहेस सर्व पैसे आणून मला दे. मी राजाच्या लजिम्मात पाठवून देईन.”

भीमूने रागिने व मोहरा बागेरे सर्व सामान आणून पाटलाकडे जमा केले

पाटलाने बराचसा माल स्वतःकडे ठेवून घेतला व थोडासा जडिन्यात ॥१॥ केला.

भीमूला ते सर्व पाहून त्या गावाचा बीट आला. त्याने गांव सोडून परदेशी जाऊन राहण्याचे मत्ताशी ठरविले. तो उत्तम कारीगर होताच. जगाच्या पाठीवर कोठे ही पोटा पाण्याला कमी पडणार नाही एवढी त्याची खात्री होती. म्हणून तो एके दिवशी गांव सोडून निघाला.

वाटेत रानात त्याला अनेक यावे लागली. कधी कोठे सायला मिळाले तर आई, कधी विखाती घ्यावीशी वाटली की विखाती घेई.

॥२॥ अनेक दिवस प्रवास केल्यावर तो एके

दिवशी संव्याकाळी एका बावी आला. त्याला एका घरात कोनोतरी रडत असल्याचा आवाज ऐकू आला.

भीमूने घरात डोकावून पाहिले. एक सोळा वर्षाची मुलगी रडत होती. “का ॥३॥ मुली रडतेस? या घरांत तुझे असे कोणी नाही राहते? एकटीच आहेस का?” भीमूने तिला विचारले.

“मला लहानपणीच बोरांनी उचलून या जंगलात आणून टाकले. या घराच्या मालकाने मला लहानपणापासून प्रेमाने वाढविले. ॥४॥ सकाळी ते जवळ सोडून निघून गेले. आता मी एकटी आहे. रडू नाही तर ॥५॥ मी काय करू?” तिला आपल्या आई-वडिलांचे नावपण माहीत नव्हते.

“तुला कोणी नसेल तर चल ॥६॥ बरोबर. आपण दोघे लग्न ॥७॥ सुजाने संसार करू.” भीमू म्हणाला.

मुलीला विवात भीमू आल्यासारखे वाटले. तिने उठून सैपाक केला. भीमू मुलीकडेच पहात होता. त्याला तिच्या दाव्या पावलावर एक वण दिसला. त्याला लहानपणी ऐकलेली एक गोष्ट आठवली. ती त्या वेळाच्या राजकन्येची गोष्ट होती. ती एकाएकी कट्टीची झाली होती. राजाने

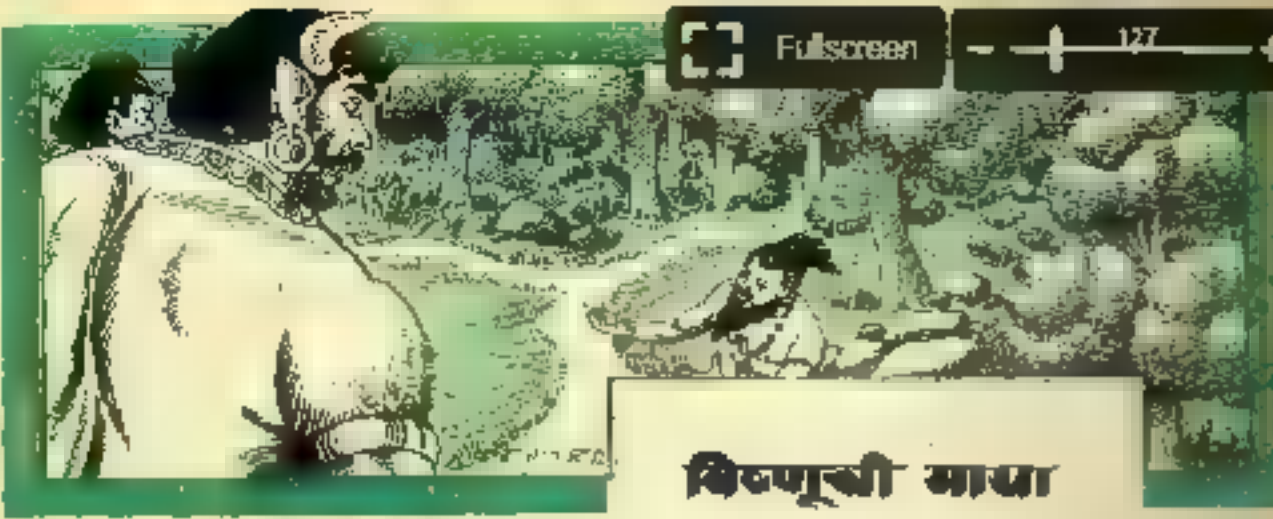
पुष्कळ शोध केला पण सर्व फुकट. मुलीच्या दाव्या पावलावर चाकू लागल्याचा एक ॥८॥ होता. भीमूने विचार केला की तीच ही मुलगी असावी. कारण त्या मुलीचे वयपण हिच्या इतकेच असते. आता हिच्याशी लग्न करणे बरोबर नाही. वा मुलीला राजाकडे पोचली करणे ॥९॥ त्याने प्रथम कर्तव्य होय.

॥१०॥ विचार करून भीमू मुलीला बरोबर घेऊन राजधानीकडे निघाला. लहानपणापासून त्या मुलीने ज्या वस्तु तिच्या म्हणून लपवून ठेवल्या होत्या त्या तिने बरोबर घेतल्या. ॥११॥ पाहल्यावर राजा व राणी दोघांना मुलीला ओळखणे जास्तच सोपे झाले. बारा वर्षांपूर्वी हरबलेली मुलगी अचानक असा तऱ्हेने बरी आलेली पाहून राजाना व राणीला अপরপার आनंद झाला. भीमू मुलीला सुरक्षित राजवाड्यात घेऊन आला त्याबद्दल त्याला काय इनाम द्यावे या

विचारात राजा असता राजकन्येने त्याच्याशी लग्न करण्याची ॥१२॥ केली. म्हणाली— “हे पहा बाबा! हा मनुष्य किती निस्वार्थ आहे. मी अनाथ अवस्थेत असताना त्याने माझ्याशी लग्न करण्याची इच्छा प्रगट केली. मी त्याला होकार पण दिला होता. परंतु ॥१३॥ पायावरचा वण पाहून मी राजकन्या असल्याचा संशय त्याला आला, व तो निस्वार्थ बुद्धीने मला येथे घेऊन आला. त्याने ॥१४॥ गोष्ट मला ॥१५॥ कळविता माझ्याशी ॥१६॥ करून घेतले असते आणि इकडे घेऊन आला असता तर त्याचा हात कोण धरू शकला असता?”

राजाला मुलीचे म्हणजे रास्त वाटले व मुलीची इच्छा भीमूशी लग्न करण्याची आहे ॥१७॥ पण त्याने ओळखले. एका सुमुहूर्तावर भीमू व राजकन्या दोघांचे भाटामाटाने लग्न झाले. तेव्हापासून सर्व भीमूला भीमसेन म्हणून ओळखू लागले.

विरणूची माया

धुव शोर तपस्वर्या करीत. इंधाने त्याची तपस्वर्या भंग करण्याच्या हेतूने विरध नावाच्या एका गंधर्वाला पाठविले. धुव ध्यान मग्न असता विरध एक राक्षस रूप घेऊन आला. एका मुनीने ते पाहिले व मुनीने विरधला शाप दिला "तू सरोवरचा राक्षसच हो."

अशा तऱ्हेने विरध गंधर्वाचा राक्षस झाला. तो शबरी नामक नदीकाठी रहात असे. त्याला जो कोणी समोर मनुष्य दिसे त्याला घेऊन तो झाड लागला. अशा तऱ्हेने तो राक्षसासारखा राहू लागला. तो राक्षस झाला असला तरी त्याला दिव्य दृष्टी प्राप्त होती. त्रिलोकात घडलेली प्रत्येक गोष्ट त्याला कळे.

शबरी व गौदावरी नदीच्या संगमा- मजीक एक आश्रम होता. त्या आश्रमात अनेक ऋषी व मुनी रहात. आश्रमातील

काही मुनिबालक समिधा गोळा करून आणायला एवढा जंगलात गेले. तेथे विरध आला. त्याला पाहून सर्व मुनिबालक पळून गेले. परंतु भरत नावाचा एक मुलगा साहस. तेथेच उभा राहिला. त्याचे धैर्य पाहून विरधला आश्चर्य वाटले.

जे मुनिबालक रानात मेळे होते त्यांनी आश्रमात आल्यावर भरत राक्षसाच्या हाती सापडल्याची गोष्ट त्यांच्या बडिलांना सांगितली. भरताचे बडील घाबरात रानात आले. तोपर्यंत विरधने भरताला धरले होते. भरताच्या बापाने विरधला हात जोडून विनंती केली—"हाच एकुलता एक मुलगा आहे माम्हाला. बाल सोडून दे व पाहिजे तर मला खा."

"तू सोंगट्या खेळायला माझ्याबरोबर बस. त्यात मी हारलो तर मी तुझ्या मुलाला

व तुला शोषाना सोडून देईन" राक्षस म्हणाला. भरताचा बाप संज्ञात हारला तेव्हा विरध त्याला म्हणाला—"मी तुला आणखी एक संधी देतो. मी उद्या सकाळी येईन. तू आपल्या मुलाला आगी लपव की मला तो सापडणार नाही. नंतर मी त्याला कधी वास देणार नाही."

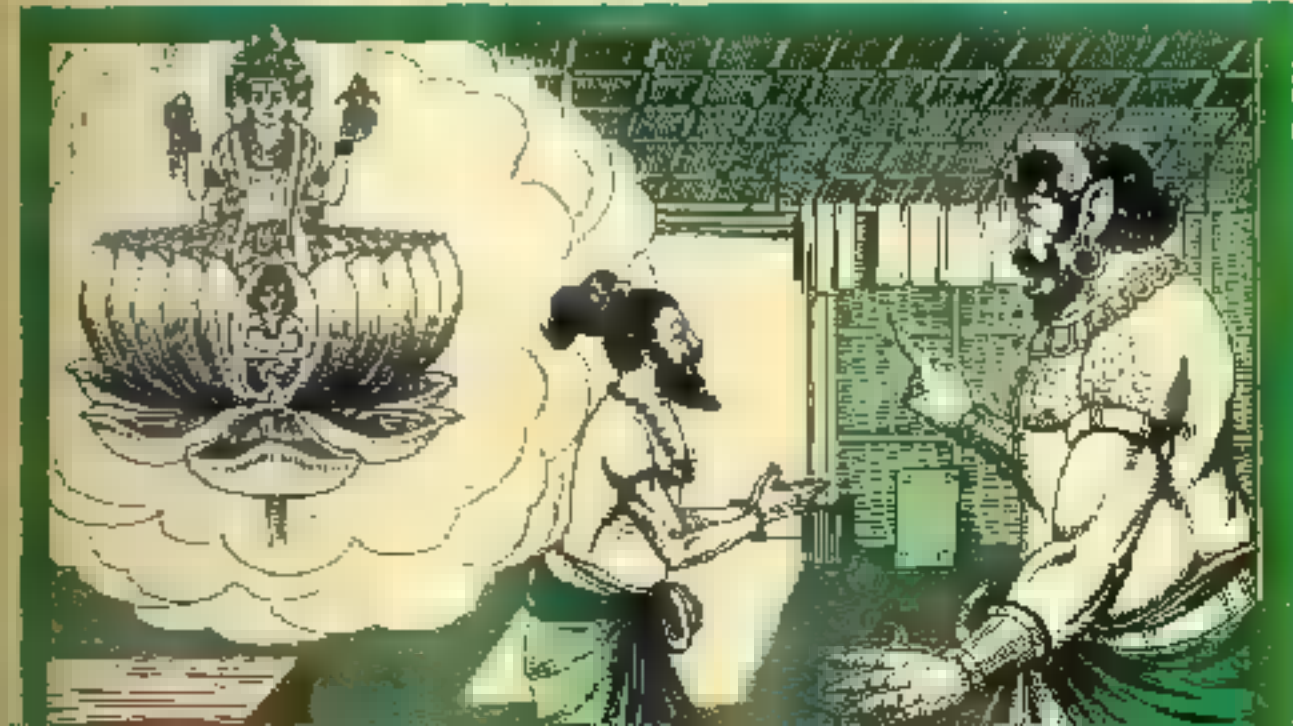
भरताला बाप आश्रमात घेऊन गेला. त्याच्या रक्षणाचें स्थाने आपली सर्व तपस्वर्या पणाला लावली. स्थाने दत्त कम्बन ब्रह्मदेवाला प्रसन्न केले. ब्रह्मदेव प्रगट झाला.

भरताच्या बापाने हात जोडून विनंती केली—"देवाधिदेवा! माझ्या मुलाला जीवचा

दिवस विरध राक्षसाला तो विखणार नाही असा कोठे तरी लपव."

ब्रह्मदेव त्याला ब्रह्मलोकात घेऊन गेला आणि त्याला आपल्या आसनाच्या कमळाची एक पाकळी कळन ठेवले.

धुसऱ्या दिवशी विरध भरताच्या बापाला म्हणाला—"मूर्ख आहेस तू! ब्रह्मदेवाने तुझ्या मुलाला कमळाची पाकळी कळन ठेवले तर ते मला नाही असे वाटले होय तुला. या खेपेस पण तू हारलास. आणखी एक संधी मी तुला देतो. या खेपेस आपल्या मुलाला जास्त काळजी- पूर्वक कोठे तो लपवून ठेव. उद्या सकाळी

मी पुन्हा येईन." असे सांगून विरध निघून गेला.

खेपेस भरताच्या बापाने शंकराची आराधना केली. शंकर प्रगट झाला. ब्रह्मदेवाजवळ भरताच्या बापाने जखी विनंती केली होती तशीच शंकराजवळ त्याने केली.

शंकर भरताला कैलास लोकी घेऊन गेला. शंकराने भरताला एक कुमुदाचे फूल करून ते फूल पार्वतीच्या कानाला ओचून देवले.

दुसऱ्या दिवशी विरधने घेऊन भरताच्या बापाला सांगितले—"तू आहेस कुळा. त्या भोळ्या सांधाने तुझ्या मुलाला कुमुदाचे फूल करून त्याला पार्वतीच्या कानाला ओचून ठेवलेले मला कळणार नाही असे वाटले होय तुला? बरे ते खोड. मी आता शेवटची एक संधी देतो." असे सांगून विरध राक्षस निघून गेला.

या खेपेस बापाने विष्णूला करून ब्रह्मदेव व शंकराजवळ त्याने जखी विनंती केली होती तशीच विष्णूजवळ केली. विष्णु भरताला बरोबर घेऊन गेला.

दुसऱ्या दिवशी विरध आला. त्याने आपल्या तीन नजरेने त्रिलोक हुडकून पाहिला परंतु भरत कोठेही त्याला दिसला नाही. त्याने ओरडून विचारले—"मुनि बालका! तू कोठे आहेस रे?"

"मी येथेच आहे." किरट्या बाबाजाला भरताने उत्तर दिले.

"मी तुला साणार नाही. तू आता प्रगट हो." विरध म्हणाला.

लग्गेच भरत विरधाची छाती फोडून बाहेर आला. राक्षस जागच्या जागी ठार झाला. विरध शायमुक्त झाला. भरताच्या बापाला नमस्कार करून तो गंधर्व लोकी परत निघून गेला.

रखोटी स्याक्षा

एक ब्राह्मण आपल्या गावातून दुसऱ्या गावी वाटेने जात होता. समोरून एक तेली तेलाची एक हांडी मरून समोरून आला. हांडीत तेल असले असे ब्राह्मणाने अनुमान केले. त्याने तेत्याला विचारले—"काय रे? कसे दिलेस तेल?"

"तऊ रूपये!" तेली म्हणाला.

"पांच रुपयाला देतोस का?" ब्राह्मणाने विचारले.

"हांडी मरून तेल तुला पांच कोण देईल भटा! तुझे तोंड पाहूनच मला कळले की तुला हांडी मरून तेलाची गरज नाही. जा जा!" तेली तोंडाला आले ते बोलून गेला.

ब्राह्मणाला राग आला. तो तेत्याला म्हणाला—"काय रे? भाव विचारून तो कमीत्वास्त करून घेऊन माल विकत घ्यायचा अधिकार आहे. तुला घायचे असेल तर दे, नाहीतर जा आपल्या वाटेने.

तोंडाला येईल ती बजबज करून नाही चालायचे. कोणाजवळ काय बोलायचे हे तरी कळते का तुला?" असे म्हणत ब्राह्मण रागाने तेत्याजवळ जाऊ लागला.

ब्राह्मण येऊन हांडीला हात चालणार असे तेत्याला वाटले. म्हणून तो थोडा मागे सरकला. त्याने आपली मान थोडी मागे केली. परंतु त्यामुळे हांडी खाली पडली. सर्व तेल जमिनीवर पसरले आणि हांडीला पोचे पडले.

ब्राह्मणाला आनंद झाला की तेत्याला उर्मटपणाची शिक्षा देवाने छान दिली. तेली तेथेच बसून रडू लागला.

त्याच वेळी लक्ष्मणसिंह नावाचा एक क्षत्रिय तरुण तेथे आला. तेली रडत होता व तेल जमिनीवर पसरलेले पाहून त्याने तेत्याला विचारले—"कायरे झाले? असा रडतोस का?"

तेल्याने घडलेले दूध घोक्यात सांगितले. लक्ष्मणसिंह म्हणाला—“होय! किती नुकसान झाले रे तुझे? माझ्या सांगण्याप्रमाणे पाटलाकडे फिरवि कर. तुला तेलाची हांडीची किंमत मिळेल. मी तुझ्या बाजूने साक्ष घायला तयार आहे. ही साक्ष देण्यासाठी तू पाच रुपये दे.”

“फिरवि कशी करायची, हे सांगडील की नाही?” तेल्याने विचारले.

लक्ष्मणसिंहाने त्याला फिरवि कशी करायची हे नीट समजावून सांगितले. तेल्याला वाटले की फिरवि केली म्हणजे तेलाची व हांडीची किंमत मिळेल. म्हणून

त्याने पाटलाकडे फिरवि केली. पाटलाने ब्राह्मणाला बोलावून बाणायला सिपाई पाठवला. ब्राह्मणाने, हांडीतले तेल कसे सांठले. तेत्यालाच विचारायला सांगितले.

तेली म्हणाला—“पाटील! मी तेलाची हांडी झोक्यावर घेऊन जात होतो. या भटाने समोरून येऊन मला तेलाचा भाव विचारला. मी नऊ रुपये मागितले. ब्राह्मणाने एका देतोस विचारले. मी नकार दिला. तेव्हा रागाने बाने माझ्या झोक्यावरची हांडी सात्ती अमिनीवर पाडली आणि मला बेदम मारले.

लक्ष्मणसिंह हा तेव्हा आला. त्याने दाखविले. नाहीतर आज, गरिबाचा जीवच घेतला असता या भटाने आपणच काय तो न्याय करावा.”

“भटजी! बोला, तुमचे काय म्हणजे आहे ते?” पाटलाने विचारले.

“पाटील, ही गोष्ट घडली त्यावेळी तेथे आम्हा दोघाशिवाय तिसरा कोणी नव्हता.” ब्राह्मण म्हणाला.

पाटलाने बोलावल्यावर लक्ष्मणसिंहाने दिली व तेत्याने सांगितले, अवदी हुवेहुन तसेच सांगून त्याने तेत्याचे

नुकसान झाले त्याची नुकसान भरपाई करून घावी अशी विनंती केली.

आरोपीने पंचवीस रुपये नुकसान भरपाई म्हणून तेत्याला घावी असं निवाडा पाटलाने सांगितला.

कचेरीतून बाहेर आल्याबरोबर लक्ष्मणसिंह तेत्याला म्हणाला—“पाहिलेस, तुला किती कायदा झाला तो. आता काढ पाच पाच रुपये.”

सोटे बोलण्याची शिकवण तेत्याला मिळाली होती. त्याने लक्ष्मणसिंहाला विचारले—“आता कसले रे पाच रुपये? तुला मी पहिल्यानेच माही का दिले? पुन्हा रे मागतोस?”

लक्ष्मणसिंहाला राग आला. त्याने ब्राह्मणाचे पाय धरले आणि म्हणाला—“गुरुजी! हा पाटील बस्ताव आहे पक्का तुम्हाला इतका मोठा दंड करील असे नव्हते वाटले. मी तेत्याच्या वस्तीने सोटी साख दिली होती. पाच रुपयांच्या मोहाने मी ते केले. परंतु तुम्ही माझ्या म्हणण्याप्रमाणे पुन्हा फिरवि केलीत तर तुम्हाला झालेला दंड रद्द होईल.” असे सांगून त्याने फिरवि कशी करायची हे ब्राह्मणाला नीट समजावून सांगितले.

ब्राह्मण थोडा वेळ विचार करून म्हणाला—“तुला सल्ला चांगला आहे, या बद्दल मी तुला प्रथमच बहा रुपये देतो. हे घे.” असे सांगून त्याने लक्ष्मणसिंहाला बहा रुपये दिले.

पुन्हा कचेरीत गेले. ब्राह्मणाने फिरवि केली की तेत्याने कचेरीच्या बाहेर गेल्यावर मला खूप बडविले. त्यावेळी लक्ष्मणसिंह समोर उभा होता.

पाटलाने तेत्याला बोलाविले आणि विचारले—“मी तुझे झालेले नुकसान भरून देण्यास ब्राह्मणाला सांगितले व त्याने तुला पंचवीस रुपये दिले. मग तू त्याला भारायला का मेलस?”

“मी नाही त्याला मारछे. मी त्याला पाहिले सुद्धा नाही.” तेली म्हणाला.

लक्ष्मणसिंहाने पुढे होऊन विली—
“तेली ब्राह्मणाला माह लावला तेव्हा मी मध्ये पडून ब्राह्मणाला बांचविले.”

“बोल, मग तुम्हे काय म्हणायें आहे?” पाटलाने तेल्याला विचारले.

“पाटील! हा लुच्चा लबाब आहे. माझ्या साक्षीवर विश्वास करू नका. आपण मला नुकसान भरपाई म्हणून जे पंचवीस रुपये देवविले त्यानहून राग येऊन या दोघांनी मिळून ही छोटी फिर्याद माझ्या विरुद्ध केली आहे.” तेली म्हणाला.

“ब्राह्मणाने याच्याकडून सोटी साक्ष देवविली आहे हे मी कबूल करायला तयार आहे. परंतु हा साक्षीदार पहिल्याने तुम्हा तर्फे घायला आला होता त्याचे काय?” पाटलाने विचारले.

काय उत्तर द्यावे हे तेल्याला सुचना.

तेव्हा ब्राह्मण म्हणाला—
“पाटील तुम्हाला तरी साक्षीदार हवा असतो खरे छोटे काय याची फिर्याद कोठे असते? या लबाबाने छोटी साक्ष देऊन याच्याकडून तेल्याला पंचवीस रुपये देवविले व आता याने माझ्या वतीने छोटी देऊन मला नुकसान भरपाई करवून देतो असे सांगून याच्याकडून दहा रुपये उपटले. या साक्षीदाराच्या अबांनीवर आपण भाभी नुकसान भरपाई करून घायला हवी.”

पाटलाची मान लाली झाली. लक्ष्मण-
सिंहाची मज्जी येण्यात आली तेव्हा त्याच्या ब्राह्मणाने दिलेले दहा रुपये त्याच्या मिळाले. तेल्याने कबूल केले की त्याने छोटी फिर्याद केली होती. पाटलाने ब्राह्मणाला त्याचे रुपये परत देवविले. लक्ष्मणसिंहाला सोटी साक्ष दिव्याबद्दल तुरंगात ठाकले.

कर्ज वसूली

एका गावी श्यामूशेट नांवाचा एक श्रीमंत बाणो रहात असे. कोणी उपार कर्ज घ्यायला देई. कधी त्याने दिला नाही किंवा त्याचे कर्ज वसूल झाले नाही असे देखील कधी झाले नाही.

दुसऱ्या गांवी धनीराम नांवाचा दुसरा एक शेट रहात असे. श्यामूशेट कोणाकडून काही लेसी लिहून घेतल्याशिवाय सर्व कर्ज वसूली करून घेतो, हे ऐकून त्याला आश्चर्य वाटले. तर पाहून याची कधी वसूली होते ती असे त्याने मनातल्या मनात ठरविले.

धनीराम एकदा श्यामूशेटकडे आला म्हणाला—“मी खमूक भावजा राहणारा आहे. मला धनीरामशेट म्हणतात. मला एक हजार रुपयाची गरज आहे. तुम्ही दिलेत तर घेऊन जाईन म्हणतो.”

श्यामूशेटला धनीरामची माहिती होती. सागदाचा उलटफेर करून त्याने लोकांना

गेल्यात घालल्याचे पण श्यामूने ऐकले होते. परंतु श्यामूने, पाहू तर या की हा कसा कसवितो ते, असा विचार करून धनीरामला एक हजार रुपये कर्जाऊ दिले.

एक वर्ष लोटले. धनीरामाने पैसे परत केले नाहीत. तेव्हा श्यामूशेटने त्याला एक पत्र लिहिले की कर्ज दिलेली रक्कम परत करावी.

ते पत्र मिळाल्यावर धनीरामने उत्तर लिहिले—“तुम्हाकडून कर्ज घेतले आहे, हे खरे. पण मला फेडणे शक्य नाही. मी बाभळीचे बी खरेदी करण्यासाठी आलो आहे. परत आल्यावर देईन.”

आमली एक वर्ष लोटले. धनीरामाने कर्जाची रक्कम परत केली नाही. श्यामूशेटने पुन्हा एक पत्र लिहून पाठवले. या खेपेस पण धनीरामने उत्तर पाठविले की बाभळीचे बी खरेदी करायला अजून गेलो नाही. परत आल्यावर रक्कम पाठवितो.

श्यामूसेटला हे कळेल की बाभळीचे बी करेवी करण्याची । कर्जाऊ दिलेली रक्कम ॥ करण्याचा काम संबंध आहे. म्हणून तो एकदा स्वतःच धनीरामाच्या घरी गेला व विचारले-“तू लिहिलेस की बाभळीचे बी सरेवी करून आल्यावर पैसे परत करतो. पण या दोन्हीचा परस्पर संबंध ॥ नाही कळला.”

“बाभळीची साडे डोंगरावर आहेत. त्याच्या खाली बाभळीचे बी पडते. मला ते जमा ॥ आभाषयाने आहे. डोंगराच्या पायथ्यापासून वर बाभळीची झाडे आहेत तेथवर माडी रस्ता डोंगरावर आहे

दोन्ही बाजूला बाभळीची झाडे लावणार आहेत. त्या वाटेने कापसाच्या गाठ्या जाऊ येऊ लागल्या की कापूस बाभळीच्या कांटात थोड फार मडकून राहीलच. मी तो कापूस गोळा करून विकणार आहे. जे पैसे मिळतील ते तुला देऊन कर्जफेड करणार आहे. बाभळीच्या बियांशी कर्जफेडीचा संबंध कसा आहे, हे तुला कळले असेल?” शांतपणे धनीरामाने विचारले.

“असं! आता माझ्या ॥ जाणे.” असे सांगून श्यामू धनीरामाचा निरोप घेऊन घरी निघून गेला.

त्यानंतर आजही कित्येक दिवस सोडले. एका श्यामूसेटने धनीरामाला सकुटुंब सत्यनारायणाच्या पुजेला बोलाविले.

धनीरामाने विचार केला निमंत्रण मिळाल्यावर गेले हे पाहिजेच. गेलो नाही तर श्यामूसेट विचार करील की मी त्याला मिळून पुजेला गेलो नाही. गेलो तर चारचौघांसमोर कर्ज घेतल्याची गोष्ट सांगून आपला अपमान करील. तो स्वतः न ॥ बायकोला पाठवून घावे म्हणजे तर ती एकटी जाणार नाही. म्हणून त्याने एकट्या म्हाताऱ्या आईला श्यामूसेटकडे सत्यनारायणाच्या पुजेला पाठविले.

श्यामूसेट धनीरामाच्या आईला म्हणाला-“आई! तुझ्या मुलाने माझ्याकडून एक हजार रुपये कर्जाऊ घेतले होते. त्याने मला कळविले की कर्ज चुकेपर्यंत म्हातारीला गहाण ठेवून घे. म्हणून ॥ तुला पाठविले आहे. सवांना, तुला तुझ्या मुलाने माझ्याकडे गहाण ठेवल्याची गोष्ट कळल्या- विषय राहणार नाही. तुझ्या मुलाच्या झोतीला कलंक लागेल. मला नाही ते पसंत. म्हणून तू आतल्या कोठडीत जाऊन बस कशी. तुला मुलगा घेऊन कर्ज ॥ पैसे परत करून तुला सोबतून घेऊन जाईल.”

म्हातारी मुलाला शिब्या देत श्यामूसेटच्या कोठडीत जाऊन बसली.

नंतर अशी अफवा धनीरामाच्या गावी पसरली की धनीरामची आई श्यामूच्या घरी ॥ राहू लागली आहे. ॥ रोज श्यामूला शिबीगाळ करू लागली तेव्हा श्यामूने तिला खूप बडबून काढले. त्यात म्हातारीचा जीव गेला. म्हणून श्यामूसेटने सत्यनारायणाच्या वेळी कोणाला कळविल्या ॥ तिला पुढून टाकले आहे.

ती ॥ धनीरामाच्या कानावर आली. त्याची आई धनीरामाच्या घरी जाऊन एक आठवडा होऊन गेला होता. धनीराम

कोनाला काही सांयितल्याशिवाय सरळ समामुशेटकडे आला व जणुकाही काही माहीतच नाही असा आव आणून म्हणाला—
“समामुशेट मो आपल्या आईला घेऊन आयला आलो आहे. एक आठवडा झाला ती तुझ्या बरी आहे. आणखी किती दिवस राहणार?”

समामुशेटाने स्वास सोडून म्हणाला—
“बेचारी म्हातारी होती. आपले शरीर शक्यतः आहे का? या जगात पाहण्यासारखे आपण सर्त आलो आहो.”

बनीराम रागाने म्हणाला—“मी तुझे कार्य केवले नाही म्हणून माझ्या आईचा जीव घेतलास! कोठे आहे माझी आई?”

समामुशेट म्हणाला—“माफ करा! तुझ्या कडचे कार्य वसूल करणे जितके कठीण आहे तितकेच तुझ्या आईचे दर्शन पण कठीण आहे.”

तोपर्यंत माधकरी लोक जमा झाले होते. धनीराम सर्वासमक्ष म्हणाला—“एकलेत तुम्ही सर्वांनी, समामुशेटाला ते. मी आपल्या गावी जाऊन येतो आणि येतो याचा समाचार.” असे सांगून तो आपल्या गावी गेला. एक हजार रुपये बरोबर घेऊन आला आणि म्हणाला—“हे हे आपले रुपये आणि दाखव माझी आई आहे ती. नाहीतर आईचा जून केल्याचा कोठे आरोप लावून तुला काशीवर कडविले नाही तर मी मांभाचा बनीराम नाही.”

समामुशेटने एक हजार रुपये बरोबर घेऊन ठेवले आणि म्हातारीला बाहेर बोलावून घेऊन घेऊन म्हणाला—“ही पहा तुझी आहे! घेऊन जा विचारीला!”

धनीरामाची बंद झाली. मान झाली आपल्या आईला घेऊन आपल्या गावी निघून गेला.

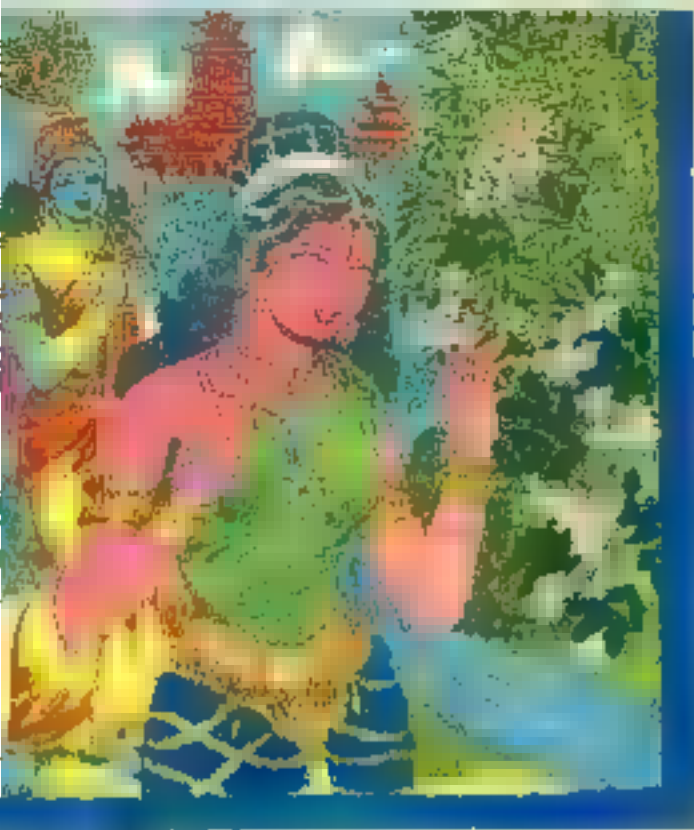

कृष्णाजवळ

हृदय ॥ दोघे परस्परचा मल्ला घेऊन शची ॥ सत्यभामा वाच्यासह अदितीकडे निघाले. दोघांनी अदितोला केला. इंद्राने कर्णकुंडले व म्हणाला—“कृष्णाने सत्यभामेच्या मदतीने नरकामुराचा वध करून त्रिलोकाचा उदार केला आहे.”

अदितीने कृष्णाला आशीर्वाद दिला व म्हणाला—“कृष्ण! तू आपल्या धनपयेस बाहुबळाने माझे सर्व कष्ट दूर केले आहेत. तुझा धन्य आहे. इंद्राप्रमाणे त्रिलोकात अजिंक्य राहशील. नारी जगतात सत्यभामेची बरीबर करणारी दुसरी स्त्री नाहीच. ही गोष्ट सर्वविदित आहे. मानव या भूलोकात आहेस

सोबत ती नित्य तुझ्याबरोबर राहील व तिचे जीवनपण असेच नित्य कायम राहील. त्यानंतर कृष्ण अदिती व इंद्र निरोप घेऊन सत्यभामेबरोबर आपल्या गरुड वाहनावर बसून वनाची गोमा विहार लागला. तेथे अनेक कल्पवृक्ष होते. देवकन्या मोठे घेत होतार. कित्येक सिद्ध पुरुष कल्पवृक्षाच्या सावलीत बसून विभ्राम करीत होते. कल्पवृक्षांच्या मध्यभागी कृष्णाला पारिजातक वृक्ष दिसला. देवांचा तो फार आवडा वृक्ष होता. शचीने स्वतः तो लावला होता. त्याची प्रसिद्धी त्रिलोकात पसरली होती. ती वृक्ष पाहून सत्यभामेला अपार आनंद झाला व तिने तो वृक्ष हवा म्हणून कृष्णाजवळ हट्ट धरला.

कृष्णाचे कुण्याआमोरी, पळवू पाहू
कुण्याआमोरी, कुणीकडे, वर कुण्याकडे
उपराज व मंडळीत, तसे, दुर्गेश्वर
जिव्याला, नेह, सौम्यपणा, सौम्यपण
नामझुला, दुर्गेश्वरपण, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर
आणि, स्वतः, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर
दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर
दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर

एकदा दुर्गेश्वराने एकदा स्वतः विष्णूला
लेवता, आले हे दुर्गेश्वर माझे, हेतु
कृष्णाने पारिजातक वृक्ष त्या असल्या तरी
इताने दुर्गेश्वर काळे भयान, एकाद्री, दुर्गेश्वर
विष्णू व दुर्गेश्वर शक्तीस पळवू, दुर्गेश्वर

विसरला आणि कृष्णाच्या धांडविले.
दुर्गेश्वर नव्या रंग त्याने कृष्णावर वखा-
मुधाचा प्रयोग केला. कृष्णाने वज्रमुखावर
मळमळ मंडविले. इतका प्रयोगच झाला.
कृष्ण सगळ्यांना दुर्गेश्वर भोवपास
पुढे राखून, दुर्गेश्वराने दुर्गेश्वर हे त्याचे
मोठे कुलने कुलने दुर्गेश्वर हे दुर्गेश्वर
हे दुर्गेश्वर दुर्गेश्वर दुर्गेश्वर दुर्गेश्वर
दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर

एकदा दुर्गेश्वराने वृक्षारुह करत राज-
सभेलाहोता. एकादा दुर्गेश्वर दुर्गेश्वर
दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर
दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर
दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर

दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर
दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर
दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर
दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर
दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर, दुर्गेश्वर

दुर्गेश्वराने दुर्गेश्वर वृक्ष त्याने
मिळवता दुर्गेश्वराने दुर्गेश्वर दुर्गेश्वर
आले हेतु त्या दुर्गेश्वराने दुर्गेश्वर

विवाह झाला त्यानंतर कृष्णाने गरुडाचा
प्रकारे सत्कार झाला निरोप
दिला. दुर्गेश्वर गरुडाने दुर्गेश्वर वाटले
दुर्गेश्वर वेळी दुर्गेश्वर विनंतो केली.
एकदा कृष्णाने राज्य सभा बोलावली.
त्या सभेत नरकामुराच्या सजिन्यास
रत्ने त्याला दुर्गेश्वर होती तो मागवून
त्याने उग्रसेन त्याची दुर्गेश्वर दुर्गेश्वर
मंडळीस दुर्गेश्वराना ही वाटली.

दुर्गेश्वर पारिजातकाच्या फुलाचे हार
तुरे व गरुदे करून स्वतः अमावर व दुर्गेश्वर
पाळी दुर्गेश्वर पाठवी, नंदन-
दुर्गेश्वर पारिजातक दुर्गेश्वर नागी होता दुर्गेश्वर
दुर्गेश्वर पाहून दुर्गेश्वर वाईट वाटे. शचीला
त्याचे फारच दुःख वाटे. तिचा दुर्गेश्वर
चेहरा पाहून दुर्गेश्वर वाईट वाटे.

एकदा दुर्गेश्वराने हस्तिनापुर येथे एक
मोठा दुर्गेश्वर केला. त्याने दुर्गेश्वर येण्यासाठी
सर्व राजांकडे निमंत्रणे पाठविली. यत्राला
आलेल्या सर्व राजांनी कृष्णाच्या वैभवाच्या
गोष्टी ऐकल्या. ते वैभव स्वतःच्या डोळ्यांनी
पाहून यावेसे सर्वांना वाटले. म्हणून
सर्वांनी आपापले दूत द्वारकेस येण्यास सर्व
राजांना निमंत्रणे पाठविली. धृतराष्ट्र

आपल्या शोभर राजपुत्रांसह, दुर्गेश्वर पांडवांसह
अठरा अक्षौहिणींचे सैन्य घेऊन द्वारकेला
आला. रैवतक पर्वताच्या पामध्याशी
ससैन्य उतरला.

नलराम, सात्यकी, प्रद्युम्न व या
सर्वांसह कृष्ण स्वागतासाठी सामोरा
गेल्या. त्याने सर्वांचे प्रेमाने दुर्गेश्वर
दुर्गेश्वर वस्त्रादि घेऊन त्यांचा सत्कार केला
आणि म्हणाला—“मी माझे वंधु आपल्या
पैकीच एक आहे. हे घर व आपलेंच
आहे. संकोच सोडून जे हवे असेल ते
मागून घ्यावे. सर्व व्यवस्था करण्यात
येईल.”

सर्व राजे शारकापुरीला कुठ्याच्या धरी काही दिवस आतिथ्य सत्कार करून घेऊन आपल्या गावी परत गेले.

एकदा अर्जुन पोरला कुठ्याच्या धरी परवानगी घेऊन शारकेला येऊन राहू लागला. त्याच कुठ्याने यज्ञ आरंभिला. समयी एक गावाहून एका गरीब ब्राह्मण आला. कुठ्या यज्ञाची दीक्षा घेऊन ज्या जागी होता तेथे तो आला व म्हणाला—“प्रभो! एक विनंती आहे. माझी बायको बाळंत झाली की कोणतेही विचूला उचलून घेऊन जातो. आता अशी तीन मुले

जवळी संप आहे. बाळंत होण्याची वेळ जवळ येऊ लागली आहे. आपणाला सोडून माझ्या शिषूचे रक्षण करण्यास कोणी समर्थ मला तरी दिसत नाही.”

त्या ब्राह्मणाची ती दीन वाणी ऐकून कुठ्या म्हणाला—“जो कोणी माझ्याकडे येऊन रक्षण करा म्हणून विनंती करतो त्याचे करणे माझे कर्तव्य आहे. परंतु तर यावेळी यज्ञ दीक्षा घेऊन बसलो आहे. येथून उठून कोठे जाणे कसे होणार? काय करावे, हेच मला सुचत नाही.”

अर्जुन जवळ उभा राहून कुठ्या जे म्हणाला ते ऐकत होता. म्हणाला—“कुठ्या! तुला काळजी करण्याचे कारण नाही. मला कर. मी ब्राह्मणाबरोबर जाऊन त्याच्या मुलाचे रक्षण करतो.”

कुठ्या स्मित करून म्हणाला—“हे काम तुला जमेल का?”

अर्जुनाला कुठ्याचे ते वाक्य ओंबले. त्याला त्याचा अपमान वाटला. तो मान साली करून बसला. ते पाहून कुठ्या म्हणाला—“ठीक, जा. पण एकदा जाऊ नकोस. बलराम, प्रद्युम्न, सात्यकी व इतर मादववीरांना बरोबर घेऊन जा. आपल्या बलाचा गर्व करू नये.”

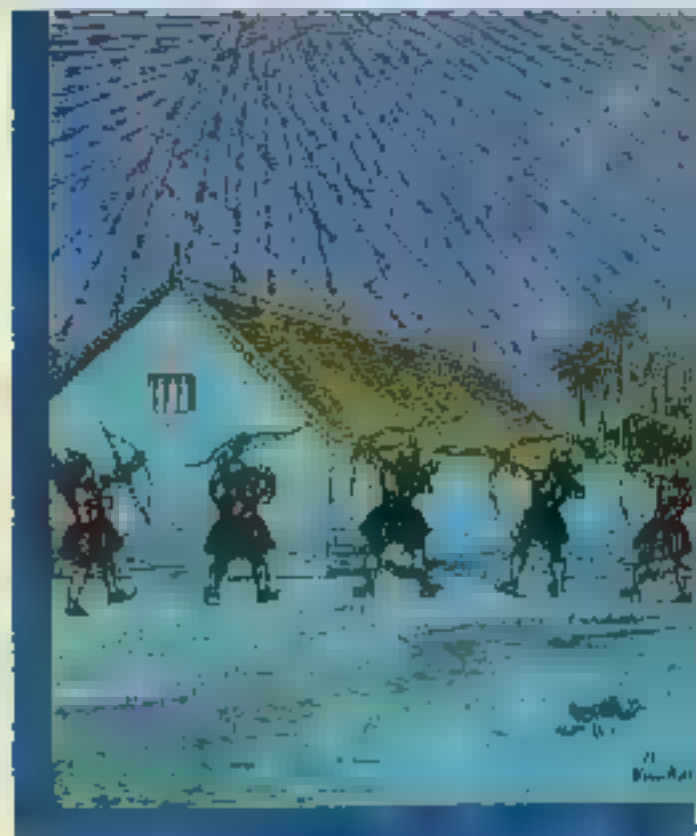
अर्जुन कुठ्याच्या आशेप्रमाणे मादव-वीरांना बरोबर घेऊन त्या ब्राह्मणाच्या गावी निघाला.

इतक्यात दुकून कोल्हेकुई ऐकू आली. सूर्य मावळल्यासारखा काळोख पडू लागला. एक मोठा आला आणि एक तारा जमिनीवर येऊन आदळला. वेळी ब्राह्मणाच्या बायकोच्या पोटात लागले. ब्राह्मणाने गोष्ट अर्जुनाला कळविली सर्व आपापली सस्त्रास्त्रे घेऊन पाहारा देऊ लागले.

मध्यरात्रीची होती. ब्राह्मणाची बायको बाळंत झाली. मुलाच्या रडण्याचा आवाज ऐकू आला. बायकांचे ओरडणे सर्वांना ऐकू आले—“अरेरे! गेला रे निघून गेला!” मुलाचे रडणे आकाशात ऐकू येऊ लागले.

अर्जुन व इतर वीरांनी शरवृष्टी करून सर्व आकाश अच्छादून टाकले. पण त्यांना काही दिसले नाही. कोणाला बायला लागला नाही व कोणी आकाशातून खाली नाही. सर्व चकित होऊन आकाशाकडे पहात राहिले.

वृद्ध स्त्री पुरुषांनी अर्जुन व इतर वीरांची निंदा केली. ब्राह्मण अर्जुनासमोर येऊन

रागाने म्हणाला—“कुठ्यासमोर आपल्या शौर्याच्या मारल्यास आणि मुलाला बांचविण्याची जबाबदारी स्वतःवर घेतलीस. कुठ्याबाबाय इतर कोणास मुलाचे रक्षण करणे शक्य नाही हे मी पूर्वीच सांगितले होते. मापुडे आपल्या शौर्याच्या व पराक्रमाच्या बळाचा मारणे सोडून दे, बांचवायला आला होतास, बांचवू नाहीस. अशा तऱ्हेने वर्महानी पापाचा वांटेकरी झाला आहेस. तुला या पापाचा चतुर्थांश मिळेल. तुझे ते गांडीव त्याचा तो प्रताप कळला. आता सुशाल जाल्या वाटेने जा.”

ब्राह्मण उलट पावली कुष्णाकडे परतला. त्याच्या पाठोपाठ अर्जुनादिक पण आले. अर्जुनाला संभोर मानझाली कडून उभा असलेला पाहून कुष्ण म्हणाला—“यात दुःखी होण्याचे कारणच काय? या सर्व प्रकाराचे कारण तुला कळणार नाही, मी तुम्हा केव्हातरी सांगेन.” असे सांगून कुष्णाने आपला सारथी शरुक याला बोलावून रथ तयार करायला सांगितले.

शरुकाने कुष्णाच्या रथाला शैब्य, सुप्रीय मेघपुण्य व पलाहका नामक चार घोडे जुंपले आणि, गरुडध्वज रथावर बांधला. अर्जुनाला रथ चालवायला सांगून

स्वयं कुष्ण न्याय दमला रथ उलट दिशांना निघाला. जंगल, पर्वत व नद्य मालांहुन कुष्णाचा रथ समुद्र किनाऱ्यावर आला. समुद्र मनुष्यरूप होऊन कुष्णासमोर झाला बोटून उभा राहिला व म्हणाला—
“प्रभो! काय आज्ञा आहे?”

“काही नाही माझ्या रथाला वाट दे.”
म्हणाला.

ते ऐकून समुद्र म्हणाला—“प्रभो! मी आपल्या रथाला वाट करून देणं तर जवळच आहे. माझी निवा नाही का कारण? आपणच माझी का माझी सृष्टी करून कधी पार न करण्यासारखे हे अफाट रूप मला दिले?”

“माझ्याबरोबर इतरांची तुलना कशासाठी? मी जे काय करू शकतो ते इतरांना शक्य आहे का? माझ्यासाठी व एका गरीब दुःखी ब्राह्मणासाठी तुला वाट द्यावीच लागेल. मी पुढे निघून गेल्यावर पाहिजे तर वाट बंद कर.” कुष्ण म्हणाला.

समुद्राने निरुत्तर होऊन वाट दिली. कुष्णाचा रथ उत्तरेकडील कुरु भूमीत शिरला व ती पार करून गंधमादन पर्वताकडे निघाला.

अरण्यपुराण

[२४]

त्यानेली सहा पर्वत-अयंत, वैजयंत, नील, ह्वेत, इंद्रकूट व कैलास निरनिराळ्या प्रकारच्या धातूंचे अलंकार करून समोर येऊन कुण्याला म्हणाले—“प्रभो काय आज्ञा आहे?”

“माझ्या रचाला जायला वाट या.” म्हणाला.

तेव्हा सर्व वृक्ष बांधून घने राहाले व रथ पुढे निघून गेला.

मेघांमधून जाणाऱ्या सूर्यासारखा त्या पर्वतातून कुण्याचा पुढे जात होता. नंतर सर्वत्र काळोज पडला. थोडे पायकन जागी उभे राहाले. धनांधःकारावर शरबुष्टी करून काळोजाचा पडदा कुण्याने फाडला व अर्जुनाला आज्ञा केली—“रथ पुढे दे.”

पुष्कळ पुढे गेल्यावर सूर्याच्या एका जागी दिसला. कुण्याने स्मित अर्जुनाकडे, व त्या

ब्राह्मणाकडे पाहिले व रथातून उतरून त्या प्रकाशात शिरला.

“हा प्रकाश काय आहे बुवा? एकटा कुण काय जाणार आत? काय होणार आता?” या विचारात अर्जुन किकर्तव्य विमूढ स्थितीत असता त्या प्रकाशातून परत येत असलेला दिसला. त्याच्या पाठोपाठ तीन ब्राह्मण कुमार येत असलेले दिसले. हासात नुकतेच जन्मलेले एक मूल होते.

कुण त्या ब्राह्मणाला त्याची मुले देऊन म्हणाला—“आतां मांच्या अंगाला कोणी हात लावणार नाही.” ब्राह्मण अर्जुन दोघे चकित होऊन कुण्याकडे पहात होते.

रथ ज्या वाटेने गेला होता त्याच वाटेने परत आला. कुण्याने ब्राह्मणांना जेवायला वाढले. खूप रक्षिणा दिली व गोधन देऊन निरोप दिला.

मौवलीने एकदां चतूकडे बुष्टी फिरविली आणि जमिनीवर लकाकणारी वस्तु मुळीत घेऊन पाहिले.

“ओहो मनुष्य जातीत उपयोगी पडणारी वस्तु दिसते आहे ही. ही वस्तु पिचळट आहे. ती गळ्याच्या रंगाची होती. एवढाच काय तो फरक दोन्हीत आहे.” असे म्हणत त्याने सोन्याची नाणी जमिनीवर फेंकून दिली. त्या काळोखाच्या खोलीत काही फुटाखाली सोन्याची चांदीची नाणी होती. त्यात जर्चवट बुडलेल्या अंबाच्या होत्या. अंबाच्या पण सोन्याच्या होत्या आणि त्या अंबारीचे सांव व पाय रत्नसंचित होते. नंतर राजांना व महाराजांना बसण्यासाठी केलेल्या सोन्या चांदीने मढवलेल्या पालक्या होत्या.

त्या पांडव्या फणवाल्याचे म्हणणेबरोबर होते. या सर्व घनाची किंमत लावणे

अनाक्य. किरयेक शतके राजाची राखे लुटून जमा केलेला तो अजिना होता. व्यापार व प्रजेवर लावून जमा केलेले सर्व धन होते.

परंतु मौवलीला त्या सर्व घनाची किंमत कशी काय कळणार? तलबारीवर त्याची नजर गेली. परंतु त्याच्या कटधारीसारखी एकीला ही मूठ पण्ढी म्हणून त्याने तलबारी हातात घेऊन फेंकून दिल्या. नंतर त्याची नजर एका अंकुषावर गेली. मुठीच्या टोकाला काळ भणी नावाच्या रत्नाची एक सुंदर गोळी बसवलेली होती. त्याच्या खाली आठ इंच लांब नीलमणी मढवलेले होते. बाकी मूठ हस्तीदंती होती. पोलाबी आणकुषीदार होता. त्याच्यावर अंकुष हस्तीची चित्रे कोरलेली होती. तो अंकुष मौवलीला फार

मौबलीला [] मम्म झालेला पाहून
श्वेत फणवाला नाग म्हणाला—“मी [] सर्व
पह्याला तुला [] दिली त्या बद्दल []
आपला जीव ओवाटून [] तपार
झालास तर त्यांत नवल काय? मी तुझ्यावर
हे उपकार केले आहेत।”

“हे सर्व काय कामाचे, मला नाही
माहीत. [] ही एक वस्तू उजेडात पाहून
मी सांगित उपयोगी होईल की नाही ते.”
असे म्हणत मौबलीने अंकुश उचलला व
म्हणाला—“हे सर्व तुझंच आहे नव्हे का?
मला फक्त ही एक वस्तू देतोस का? तुला
सायला मी वाटेल तितके बंडूक आणून देईन.”

श्वेत फणवाला नाग अश्विनीने
म्हणाला—“अवश्य देईन, येथून तुझे पाऊल
बाहेर पडेपर्यंत.”

“अरे तर, मी येथे येथे काळोस
आहे मला बंडी पण लावत आहे. हा
अंकुश रानात घेऊन जाईन.” मौबली
म्हणाला.

“तुझ्या पायावळ काय पडले आहे,
एकदा पहा!” नाग म्हणाला.

मौबलीने उचलून पाहिले. मनुष्याच्या
डोक्याची कबळी होती. “ही तर मनुष्याच्या
डोक्याची कबळी दिसते आहे. तिकडे
जाणली दोग आहेत.”

“ते काही वर्षांपूर्वी हे वन उचलून
न्यायला आले होते. काळोसातच मी त्यांचा
[] घेतला [] ते येथून पुन्हा कधी
हलले नाहीत. आता उरले काय ती त्यांची
ही कबळी आहे.” नाग म्हणाला.

“हे वन [] हा साठ मला काय
[] आहे तो? [] फक्त हा
अंकुश हवा आहे. [] तू दिलास तर मला
शिकारीला उपयोगी पडेल. नसला तरी
शिकार वाढणार नाही. मी विषारी प्राण्यांची
मंडत नाही. तुझ्या बांधवांपासून मी अजब
मंत्र शिकून घेतला आहे.”

“जे अश्विनी मंत्र फक्त माझाच चालतो.”
पांढरा नाग म्हणाला.

काबाच्या डोक्यातून अणु काही ठिणम्या
बाहेर येऊ लागल्या. त्याने पुढे होऊन
श्वेत नागाला विचारले—“मनुष्याला घेऊन
यायला कोणी सांगितले होते?”

“होय, मीच सांगितले होते. मनुष्याला
पाहून एक युग लोटले. म्हणून वाटले []
एकदा पुन्हा पहावे [] हा [] नाग-
[] भाषेत बोलतो,” [] नाग
म्हणाला.

“पण तेव्हा ठार करणाऱ्या भाषा
नव्हती. तरमग तुझ्या मते मी एकदा
[] जाऊन खांगू की मी मौबलीला
मृत्यु पुढात लोटून आलो?” काबाने
विचारले.

श्वेत नाग तोन्नात म्हणाला—“मी
कोबाला ठार करणार आहे हे पाहिल्याने
सांगण्याची संवय मला नाही. [] येथे रहा
किया जा. भितीत नुयार आहेच. माकडांचा
जीव घेणारा नू, जास्त बडबड करू नकोस.
मी तुझी यत्नगुटी फक्त शिबलो तरी पुरे.
[] होऊन जाशील. [] जो आला तो
जिवंत परतला नाही. मी या नगराच्या
सजिन्याचा रक्षक नाग आहे.”

“अरे काळोकातल्या किड्या! मी पुन्हा
तुला सांगतो, ऐक. तुला राजा नाही []
त्याची राखणी पण नाही. चारी बाजूला
फक्त अरण्या आहे, अरण्या!” काबा म्हणाला.

“हा सजिना आहे ना! एक काम करू
या. [] या तरुणाला पळायला सांग आणि
[] पहा गंमत. काबा आणि ए पोरा,
तुम्ही पळा. लोट लोटू या.” श्वेत नाग
म्हणाला.

काबाच्या डोक्यावर हात ठेवून मौबलीने
त्याच्या कानात सांगितले—“या श्वेत नागाला
आवपर्यंत मनुष्य जातीची गर्दीच काय ती
माहीत आहेसे दिसते. माझ्या विषयी त्याला

पूरी कल्पना नसणार. त्याला सिकार हवी आहे, वेळ आनंदाचे."

मौबलीने आपल्या हातातला अंकुश चटविशी नेम घेऊन श्वेत नागाच्या मानेवर टाकला. त्याच्या [REDACTED] जाली श्वेत नागाची हालचाल मंद पडली. त्याचे सर्वांग पिळबटू लागले. काबाने त्याच्यावर उडी मारली आणि ओरडला—"मौबली ठार [REDACTED] याला!"

मौबलीचा हात कटघारीवर गेला. पण म्हणाला—"याला नाही मारणार. मला भूक लागेल तेव्हाच ठार करीन." असे म्हणत मौबलीने श्वेत नागाची मान घेऊन त्याचे तोंड कटघारीने चिरले [REDACTED] म्हणाला—"काबा, पहा तर! याच्या जबड्यात विषाच्या पिशव्या आहेत पण [REDACTED] काळ्या पडल्या आहेत. विष गोठून गेले आहे."

मौबलीने श्वेत नागाच्या मानेवरचा अंकुश उचलला व त्याची मान सोडून म्हणाला—"राजाच्या सजिन्याचे रक्षण करायला नवा

रक्षक नेमला पाहिजे. हा तर, उपाशी निर्जीव रक्षक आहे. श्वेत नागा! तू मूर्खपणा केलास. पाहिजे तर तूच पळ जाता, बापक [REDACTED] सेवू या."

"हा मला अपमान असणं वाटतं मला. मला ठार कर." श्वेत नाग म्हणाला.

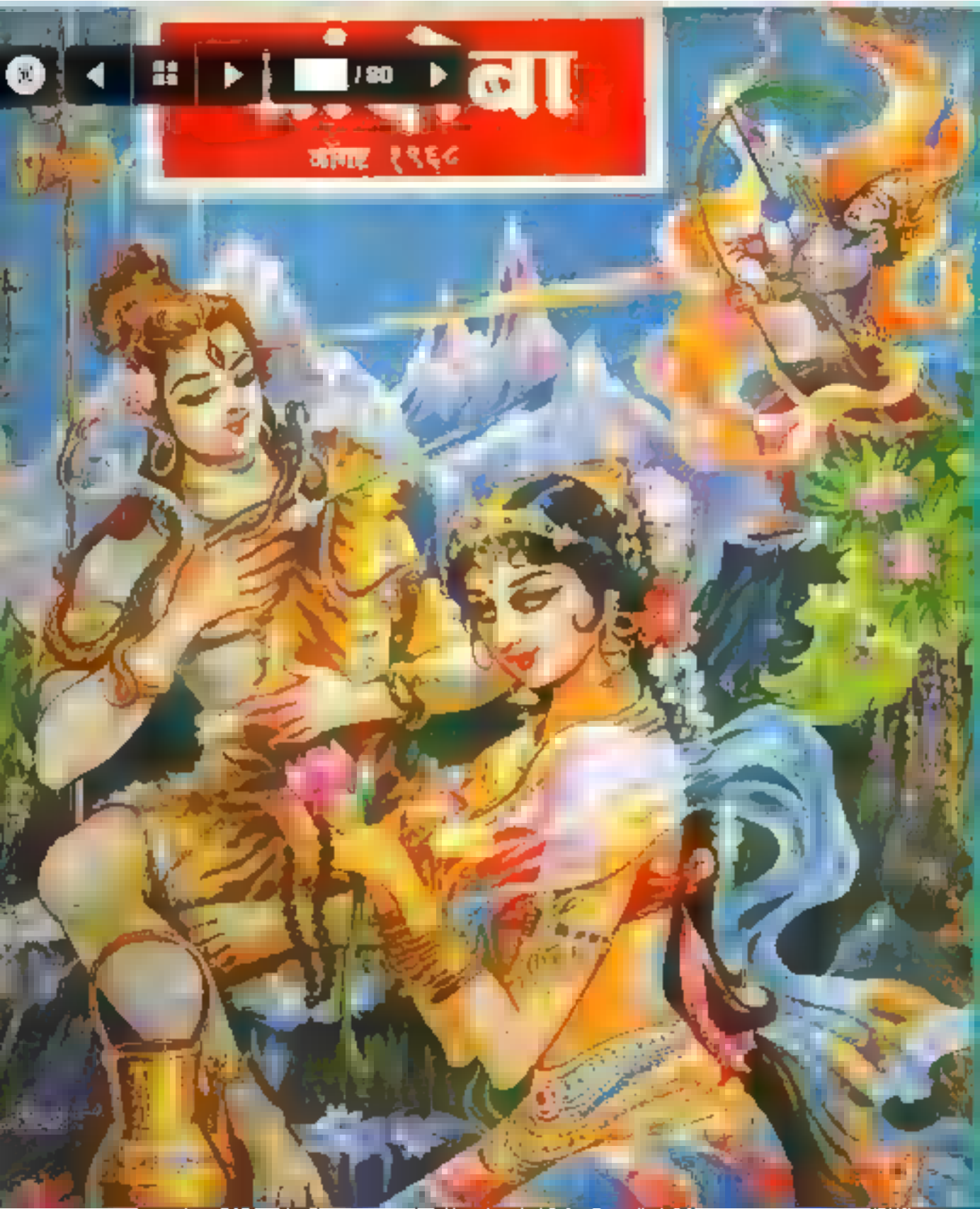
"तुला मी नाही ठार करणार. हा अंकुश मी घेऊन जातो. मी तुला चिकले ना, याची भाडवण म्हणून." मौबली म्हणाला.

"तो ठेवून मुला मरण न घेवो. माझ्या राजधानीत प्रवेकाला [REDACTED] याचीच मरण जाले. कारण तुझ्या हातात हा अंकुश फार दिवस टिकणार नाही. रानटी धनुष्या! दिवस हातातून हिसकावून घेणाऱ्याच्या हातातपण तो राहणार नाही. हा किरयेवांघे [REDACTED] घेईल. माझ्या अंगात आता दाखतो उरली नाही. आता मला जे काय करावयाचे आहे, ते हा अंकुश करील. तो मृत्यु आहे. मृत्यु! मृत्यु!" श्वेत नाग म्हणाला.

७८. मुस्तांग पर्वतातल्या गुहा

मुस्तांग नायक प्रवेश नेपाळच्या उत्तरेला आहे. फक्त ७५० शीरस नैज पसरलेल्या या प्रदेशाचा एक [REDACTED] आहे. या प्रदेशात या सुंदरारच्या बरेच गुहा आहेत. या गुहा कोणी व नेव्हा कोणता [REDACTED] कोणता माहीत नाही. [REDACTED] गुहात प्रवेश करण्यात विशेष सावधानाची गरज असते.

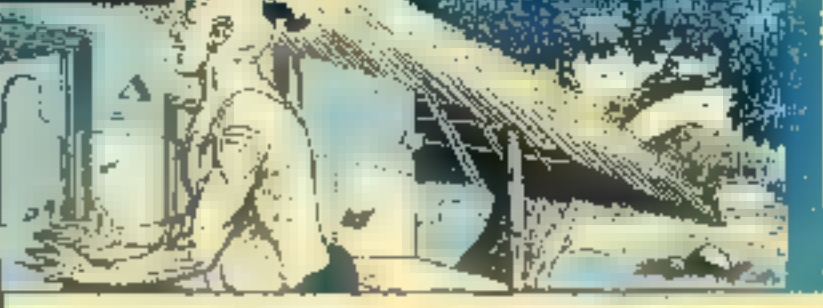
परसोजीचा एक नातेवाईक जप्पासाहेब ह्याच्या मनात राज प्रतिनिधी होंण्याची महत्वाकांक्षा होती. इंग्रजांनी नागपुरची संधी करून त्याची ती इच्छा पूर्ण केली आणि त्याला आपला दोस्त करून घेतले.

अशा तऱ्हेने इंग्रजांच्या पूर्ण आज्ञारी जाणे मराठ्यांना आवडले नाही. त्यांच्या मनात पेशव्यांसारखेच विचार पोळू लागले. शिवांनी ज्या दिवशी इंग्रजांशी केलेल्या संधीपत्रावर सही केली त्याच दिवशी पेशव्यांनी ब्रिटीश रेसिडेन्सीला जाग लावून तिचा ध्वंस केला. नंतर २७००० सैन्या-निशी खबकी जवळ इंग्रजांच्या २८०० सैन्याशी युद्ध करून हारले. नागपूर येथे जप्पासाहेबांनी इंग्रजांशी युद्ध केले व २७ नोव्हेंबर १८१७ रोजी त्यांचा सिताबर्ही येथे पराभव झाली. यशवंतरावांचा मुलगा द्वितीय महारराव होळकर याने इंग्रजांशी युद्ध केले व एका महिन्याच्या आत महीदपूर

येथे त्याला हार मानावी लागली. जप्पासाहेब पंजाबकडे व तेथून जोधपूर येथे पळाला आणि १८४० मध्ये मरण पावला. नर्मदेच्या उत्तरे कडील सर्व प्रदेश इंग्रजांच्या प्रभुत्वाखाली आला. ७ जानेवारी १८१८ या रोजी होळकरांनी मंदोसर नजीक इंग्रजांशी संधी करून घेतली.

मराठा पदपादशाहीचे चिन्ह म्हणून जी पेशवाई होती ती रद्द झाली. त्यापूर्वी दुसरा बाजीराव इंग्रजांशी दोन वेळा युद्ध करून हारला. इंग्रजांनी त्याला दरवर्षी ६ लाख रुपये पेन्शन देऊन कानपूर नजीक पिठूर गांवी पाठविले. श्रवकजी कुमारेच्या किल्ल्यात आचरण शिक्षा भोगू लागला. सातारा येथील छोट्या राज्याचा अधिपती म्हणून छत्रपती शिवाजी महाराजांचा एक वंशज प्रतापसिंह याची नेमणूक झाली.

अशा तऱ्हेने भारतांत ब्रिटीशांची अपार सत्ता वाढली.

कोलाहल पंडित

दुळिगेकडील एका राज्याच्या गावीवर एक राजा करीत असे. गुणग्राहक होता. त्याच्या दरबारात अनेक कवि, विद्वान, गायक वगैरेना आदराचे स्थान प्राप्त होते.

राजाची मर्जी कोलाहल पंडित नावाच्या एका विद्वानावर बघी होती. कोणी मर्जीवरून काही करावयास नसे. कारण तो जे करी स्वतः राजादेखील त्याचे अनुमोदन करी. राजाचे असल्यावर बायली काय पाहिजे. कोलाहल पंडिताचा धाकदपटसा गेला. कोलाहल पंडिताला पेशाची गरज पडली की राज्यानीतल्या वाटेत त्या नागरिका-कडे तो आपल्या शिष्याला चिट्ठी लिहून देऊन पाठवी. चिट्ठी मिळाल्याबरोबर, ज्याच्या नांवी चिट्ठी असे तो पैसे देऊन मोफत होई. एकदा कोलाहल

पंडिताने एका ब्राह्मणाच्या नांवी एक चिट्ठी लिहून आपल्या शिष्याला त्याच्या घरी पाठविले.

तो शिष्य धावा तेव्हा त्या ब्राह्मणाचा एक शिष्य बाहेर ओटीवर बसून बेशक्यय करीत होता. कोलाहल पंडिताच्या शिष्याने आपल्या गुरूने दिलेली चिट्ठी त्या ब्राह्म- शिष्याला दिली. ती चिट्ठी बाबल्यावर त्या शिष्याला भयंकर राग आला व त्याने चिट्ठी फाडून कागदाचे तुकडे कोलाहलच्या शिष्याच्या तोंडावर टाकले. आणि म्हणाला—“आपल्या गुरू- वयांना जाऊन सांग, असला मूर्खपणा आमच्या जवळ नाही चालणार आणि तुलापण सांगतो, असली कामे तू स्वतः करू लागलास तर.....” असे म्हणत तो कोलाहल पंडिताच्या शिष्याला मारायला धावला.

कोलाहलच्या शिष्याने तेथून पाय काढून स्वतःचा ॥१॥ केला आणि मुक्याचे जाऊन त्याचा जसा सत्कार ॥२॥ त्याचे तिसटमीठ काढून वर्जन केले.

अधिकारमथाने मातलेले कोलाहल पंडिताचे होते आस्त्य सवकले. त्याने त्या ब्राह्मणाविषय राजाकडे फिर्याद केली. राजाने तत्क्षण त्या ब्राह्मणाला बोळावून जाणावयास शिपाई पाठविले.

त्या ब्राह्मणाला फार आश्चर्य वाटले. तो घरी नसतांना घडलेली गोष्ट ॥३॥ माहीत नव्हती. म्हणून शिष्याने जे धडले ते सर्व जसेच्या तसे सांगून मुरुजवळ सभा ब्राह्मणाचा शिष्य ऐकत होता.

मागितली आणि राजाच्या शिपायांना म्हणाला—“हे वहा, या फिर्यादीची मुख्यदावा काही संबंध नाही. या सर्वांचा जबाबदार त्यांचा शिष्य वी आहे. जसा वेळ ॥४॥ राजा कडे.”

तो राजा दरबारी बेल्यावर राजाने त्याला विचारले—“तुझ्या विषय कोलाहल पंडिताने फिर्याद केली आहे, त्याविषयी तुझे ॥५॥ म्हणजे आहे?”

ब्राह्मणाचा शिष्य म्हणाला—“महाराज ! मी सर्व समजून उमजून केले आहे. पाहिजे तर आपण त्याच्या ॥६॥ बुद्धिमतेची परीक्षा घेऊन पहावी.”

राजा ने विचार केला, पाहू तर ॥७॥ रम्य. कोलाहल पंडिताला वाटले, बरे ज्ञाने. विचार तर दे त्याला. काय विचारावयाचे आहे ते. तो हारला म्हणजे सोड मोडेल अशी विजा करता येईल.

राजाने पंडितांची सभा बोळाविली. राजा बरा मस्तल्या सोलीत बेला. तेच राजा व राणी यांचा आपसात काही तरी वाद झाला. “मुलगा तुम्हार विसतो आहे, बरे का!” राणी म्हणाली. “मुठीच नाही.” राजा म्हणाला. ते बाहेर नसून ब्राह्मणाचा शिष्य ऐकत होता.

पंडितांची सभा बसली. पंडित्याची परीक्षा करण्याचा त्या देशात एक ॥८॥ होता. एकाने विचारलेल्या प्रस्नाचे उत्तर दुसऱ्याने पुर्वापार संवर्मानुसार घाबरे. दुसरा उत्तर देऊ शकला नाही तर प्रश्न करणाऱ्याने त्याचे बरोबर उत्तर काय ते सांगावयाचे. सोपवत जयापययाचा निर्णय होत नसे.

ब्राह्मणाच्या शिष्याने कोलाहल पंडिताला विचारले—“तुम्ही यासंबंध करणार ॥९॥ मी तुमचे करू, बोला.”

एवढाच पोर माझे संबंध करणार? बट्टा आहे का, जसा विचार करून कोला-

हल पंडित म्हणाला—“मीच तुम्हे संबं-
ध करतो!”

“ठीक आहे. तराग मी म्हणजे त्याचे संबंध तुम्ही करा. पहिली गोष्ट म्हणजे, तुमची आई बन्व्या स्त्री नव्हती. दुसरी गोष्ट म्हणजे आपले सहाराच, एक धर्मात्मा पुरुष होत. आता सेवटची व तिसरी गोष्ट म्हणजे आपल्या राणी सरकार प्रतिप्रतांना आदर्श आहेत.”

॥१०॥ तिन्ही गोष्टींचे संबंध करण्याची. कोलाहल पंडितच काय पंडित सभेत कोणाची छाती होती? त्या गोष्टी विचारून परीक्षा घेणाऱ्या मुलाचाच ॥११॥ पंडितांना

राग आला. चिक्क्या स्वरात कोलाहल पंडित ब्राह्मणाच्या शिष्याला म्हणाला—
"तूच आपल्या गोष्टीचे संवदन करून दाखव आणि हा जय तुलाच लक्ष लाभो!"

ब्राह्मणाचा विषय म्हणाला—"ठीक! मीच, मी म्हटल्याचे संवदन ■ म्हणता? बरे तर ऐका! पहिली गोष्ट, तुमची आई बऱ्या स्त्री नव्हती, असे मी म्हणालो होतो. ती एका तऱ्हेने बऱ्याच होती म्हणता. तुमच्या सारख्या पापी माणसाचा शिष्या पोटी जन्म होण्यापेक्षा ती बऱ्या राहिली असती तरच तिच्या बरे वाटले असते. दुसरी गोष्ट, महाराज भर्मात्मा आहेत, मी म्हणालो. पण सरोवर पाहिले तर नाहीत. ते भर्मात्मा असते तर तुमच्या सारख्या दुरात्म्याला स्वेच्छाचार करू दिला असता ■ त्यांनी? तिसरी गोष्ट, आपल्या राणी सरकार पतिव्रतांना आदर्श आहेत, मी म्हणालो. पण पतिव्रतांच्या लक्षणांपैकी

एक गोष्टीची उणीव दिसून आली त्यांच्यात. बाजक्या या परीक्षेत मी हारणार असे महाराज म्हणाले. पण राणी सरकार म्हणाल्या मी जिंकणार. त्या म्हणाल्या तेच खेवटी खरे ठरले. मी जिंकलो व तुम्ही हारलात."

थोडा वेळ सभेत कोणाच्या तोंडावाटे शब्द उमटत नव्हता. मुलाचे म्हणणे कोणी जोडू शकला नाही. महाराज ग्यायी होते. म्हणून ■ सिंहासनावरून उतरून खाली येऊन ब्राह्मणाच्या शिष्याची पाठ पोपटून म्हणाले—"मुला! आज, तू माझे दोळे उपडलेस. माझ्या राज्यात माझा एक दरबारी पंडित माझे पाठबळ मिळाल्याने ■ करीत असेल याची कल्पना मला स्वप्नात देखील नव्हती.

राजाने ब्राह्मणाच्या शिष्याचा वकीलित सरकार केला आणि कोलाहल पंडिताला आपल्या दरबारातून काढून टाकले.

पाठकें वळक

[१]

। त्या राखडी बाहुल्याच्या हातून निसटून जिजीमुख व विक्रमकेशरी बोंगरातील पुढाकडे निघाने तेव्हा गाव गावचे धान्य नागजातीने म्हुन लोकां पुढून नेत असल्याने त्या गावच्या एका शहराने वेळून सांगितले. ■ त्या गांभी आले. लढाईस जिजीमुखला पाहून आज्ञा उगाळून त्याच्या अंगावर धावला.—पुढे.]

बोंगराळ प्रदेशात शिक्कीमुख ■ विक्रमकेशरी यांना भेटलेला शहर जातीचा गांवकरी जोराने ■ शहरांच्या वस्तीत येऊन पोचला. त्यावेळी गांवकरी जळून गेलेल्या आपल्या झोपड्या पुन्हा साकारून उभ्या करीत होते. भयंकाच्या तोंडावर त्यावेळी राग व आवेश आणि त्याच बरोबर दुःख पण स्पष्ट दिसत होते. पण हिमंत मान घेतलेली मुळीस दिसत नव्हती.

गाव गांवचा गांवकरी नवीन बांधून तयार झालेल्या एका झोपडी समोर उभा राहून मोठ्याने शहर मातेचा जयघोष करून म्हणाला—"मी गाव गांवचा शहर आहे. गावचा नायक जिवाजी यांचे घर कोठे आहे? नाग जातीच्या लोकांनी ■ गांवावर स्वारी केली आहे ■ धान्य लुटून नेत आहेत. तुमच्या गावाची मदत मिळेल म्हणून मी आलो आहे.

तुमच्या नायकाचा मुलगा ■ त्याचा एक मित्र पुढे गेले आहेत.”

त्याचा ■ ऐकून एक ■ बघाचा मनुष्य पुढे आला. तो त्या वेळी आपले शीपडे साकारित होता. त्याच्या हातात पोन्चा ■ काठ्या होत्या. त्या त्याने खाली ■ म्हणाला—“भरणाच्या वेळी असे झुंझ ■ गोड शब्दात बोलतात होय रे? बल लवकर. रात्री ■ शीपडांवांग त्याच दुष्टांनी आग लावली. त्यांचाच शोध काढण्यासाठी आमच्या नायकाचा मुलगा शिखीमुख सारे रात राजभर पालखे घालीत फिरत आहे.

आमचा नायक जिवाजी याला लवकर या सर्व गोष्टीची माहिती दिली पाहिजे की दुष्ट लट्ठसिंह तुमच्या गावात सिकून लुटालुट करीत आहे.

■ रोपे जिवाजीच्या बरी पोषले तेव्हा जिवाजी आपल्या बरासमोरच्या आंध्याच्या साहाय्याला बसून गावकरांशी काही तरी बोलण्यात यर्क होता. गायणांच्या त्या गवराने जिवाजीला नमस्कार केला आणि येण्याचे कारण सांगितले आणि शिखीमुख ■ एक तरुण ■ हिमत ■ गेले आहेत.

■ ऐकून जिवाजी ■ राहला व म्हणाला—“ ■ विक्रमकेसरी त्या गावी एकटे गेले आहेत. ■ त्यांनी दुःसाहसच केले आहे. मी लट्ठसिंहला बांधला ओळखतो. तो पहिल्या नंबरचा दुष्ट व पायी आहे. त्याने वडच्या देवळाच्या पुजाऱ्याची दोस्ती केली आहे. आपण सर्वांनी मिळून त्या दोघांचा ■ केला पाहिजे. आपल्या वस्तीतल्या दहावीस तरुणांना लवकर बोलावून घेऊन या.”

जिवाजीने विचार करण्यात जास्त वेळ घालवला नाही. असा अनेक प्रसंगी तो शीतचित्तच रहात असे. सरी मुलाने दाल-

विल्या दुःसाहसाचहून त्याला काळजी वाटत होती.

एक मध्यम ■ मनुष्य आपल्या शीपडीत गेला ■ एक ठोकले बाणून जोराने घातवू लावला. दोन तीन मिनिटात त्या वस्तीतले सर्व तरुण आपापले घाले व बरक्या घेऊन हुजर आले. त्यांच्यापैकी पंचवीस पालता निवडून जिवाजीने एका बाजूला उभे केले. आणि म्हणाला—“ हे पहा, हा गायगावच्या माणसाबरोबर जा. वाटेत लट्ठसिंहच्या अनुयायांपैकी लोक भेटले तर त्याच्या बरोबर मारामारी करण्यात वेळ घालवू ■ सरळ गायगावी जा. तुम्ही पुढे न्हा, मी पाठीमागून येतोच आहे.”

गायगावचा मनुष्य पुढे ■ लागला व त्याच्या पाठी मागून ■ तरुण धावत निघाले. ते वेळानंतर थोड्या वेळाने जिवाजी बरात गेला. एका छत्र नायकाला साजेल ■ पोशाक ■ व जंगली पत्त्यांची पिसे लोचलले मिरस्वाण वारण ■ बाहेर आला.

तोपर्यंत जिवाजीच्या बरासमोर वस्तीचे सर्व लोक जमा झाले होते. जिवाजी त्यांना म्हणाला—“मी परत येईपर्यंत तुम्ही सर्वांनी सावधगिरी बाळगा. लट्ठसिंहला

धान्य हवे आहे, पण ■ देवळाच्या पुजाऱ्याला माझ्या ■ सावधगिरीचा शोध हवा आहे. मी बरी नाही असे पाहून तो करावित गावावर ■ माझ्या घरावर हल्ला करील. ■ रहा !”

“आणखी एक पोष्ट सांगून ठेवतो, त्याला अद्भुत शक्तीबाला व अग्निबुष्टी करणारा एक तिसरा डोळा आहे. तो डोळा उधडून तो सर्वांना भस्म करून टाकील.” मदीतला एक मनुष्य म्हणाला.

ते बोलणारा कोण हे अश्यासाठी जिवाजीने एकदा सर्वांकडे बरक्या नजरेने पाहिले. पण कोण हे ओळखू शकला नाही.

तेव्हा 'करकपा' आवाजात म्हणाला—
"आपल्या वस्तीतले एकवोडे तरी त्या पुजान्याच्या अंगरत अद्भुत शक्ती आहे असे मानणारे दिसत आहेत. खरोखरी ही आश्चर्याची गोष्ट आहे. पण लक्षात ठेवा त्याचे पैसे आऊन असल्या सोडभा अफवा पसरविणाऱ्या लोकांच्या बोलण्यावर मुळीच विश्वास करू नका."

त्यानंतर, जिवाजी वस्तीच्या काही लोकांना बरोबर घेऊन गायगावकडे निघाला. जंगलात काही अंतर चालून भेंढ्यावर ते डोंगराळ प्रदेशात पोचले. तेथे वाटेत त्यांना ते तुटून पडलेले राक्षसी बाटले दिसले. ते पाहून

जिवाजीला व त्याच्या अनुयायांना आश्चर्य वाटले. काहीना त्याची भीती पण वाटली.

त्या शहरापैकी एकाने जमिनीवर पडलेला त्रिशूल उचलून सरळ उभा केला. त्याला लागलेले रक्त पाहिले व जिवाजी जवळ जाऊन म्हणाला—"हा त्रिशूल काश्याचा आहे. आपल्या ■ प्रदेशात या घातूची वस्तू ■ नाही. याला लागलेले रक्त मनुष्याचे नसून जनावराचे दिसते आहे."

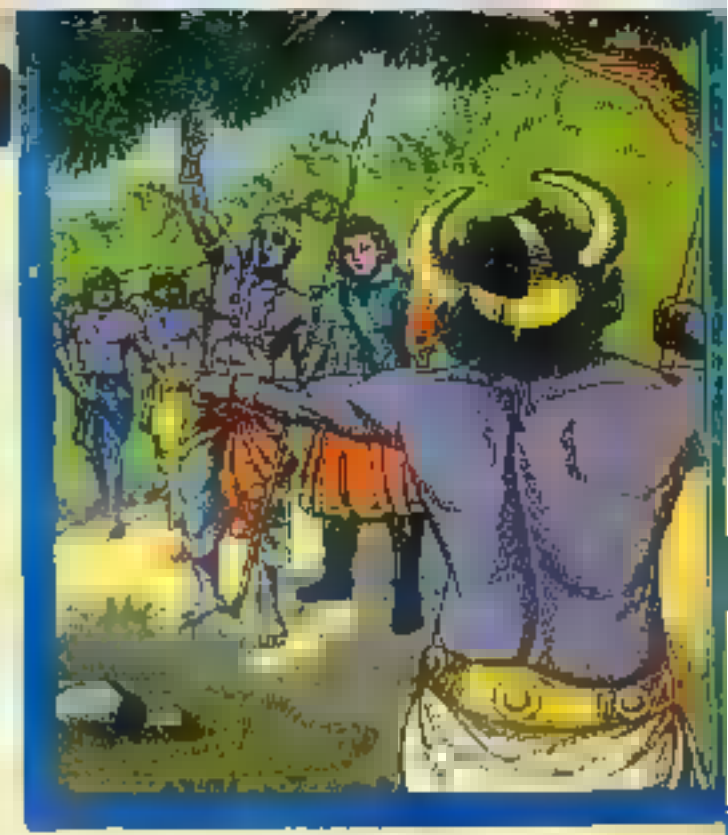
जिवाजीने त्रिशूल ■ घेऊन पाहिला ■ म्हणाला—"तू म्हणतो आहेस ते बरोबर आहे. मी ऐन उमेदीत आपले मनी विक्रम-कैसरी यांच्या बरोबर हिमालय पर्वताच्या दऱ्या सोन्यात गेलो होतो तेव्हा तेथले लोक ■ घातूच्या वस्तूच बापरत असतांना मी पाहिलेले आठवते मला." काही वेळ गप्प राहून तो पुन्हा म्हणाला—"बरे तर चला, जास्त वेळ चालवणे बरोबर होणार नाही." असे म्हणत तो पुढे निघाला.

रथाने त्रिशूल जिवाजीच्या हातात उचलून दिला होता त्या शहराने विचारले—"पती! हा त्रिशूल पडनया देवळाच्या पुजान्याचा असेल असे वाटते का तुम्हांला? तो पुजारी पण हिमालयाच्या दऱ्या सोन्यातूनच आला आहे, नाही का?"

"त्याच्या बोलण्यावर कसा काय विश्वास करावयाचा? पुजान्याचे काय तो सहस्रवधी वर्षे झाली, हे काम करीत आला आहे. असा गप्पा सांगतो. म्हणं, ■ तिसरा डोळा आहे व ■ वाटेत तेव्हा तो अद्भुत होऊ शकतो. यात काही तरी लबाबी व लुब्धे गिरी आहे. ■ एकदल्यावरच आपल्याला खरेपोट काय ते दळेल. प्रथम आपण ■ पोचले पाहिजे. पुढे गेलेले लोक आतःपर्यंत पोचले असणार." जिवाजी म्हणाला.

जिवाजीला वाटले ■ बरोबर होते. आपल्या नापकाचा बहादूर मुलगा संकटात सापडल्याचे त्यांना कळले होते. म्हणून ते ■ गायगावपर्यंत गेले. त्या शहरात घातूच्या वाटेवर त्यांना सरळ गावात लट्ठसिंह जेथे धाव्य लुटीत होता सरळ तेथे गेले.

रथाच वेळी लट्ठसिंह विशावर राव येत शिखीमुखच्या अंगावर घावून येत होता. शिखीमुख ■ भाला फेकणार त्याच वेळी लट्ठसिंहाची हुष्टी नुकत्याच आलेल्या शहर जातीच्या लोकांवर पडली. त्यांच्या सर्वांच्या हाकात शस्त्रे होती व ते मुळा हल्ला करायला तयार होते.

लट्ठसिंह त्यांना पाहून म्हणाला—"हा विश्वासवात आहे. ■ भाला ठन्ड मुळा आह्वान केले होतेस. आता हे सर्व माझ्यावर हल्ला करायला तयार होऊन आलेले दिसत आहेत." असे म्हणत त्याने ■ लोकांकडे मोठ दाखविले.

शिखीमुख व त्याच्या जवळून थोड्याच अंतरावर उभा असलेला विक्रम कैसरी दोघांनी शक्ति होऊन मागे वळून पाहिले. गाय गावच्या तरुणाबरोबर शहर वस्तीचे सुमारे पंचवीसवीर भाले घेऊन येत असलेले दिसले. शिखीमुखने त्यांना हाताने धूण करून ■ जागी थांबायला

सांगितले ■ म्हणाला—“मी ■ लट्ठू-
सिंह आपापली शक्ती आजमावून पहात
आहो.”

गावरलोक शिकीमुलच्या सांगण्याला मान
देऊन जागण्या जागी उभे राहाले. शिकीमुल
सिंहासारखा हुंकार करीत म्हणाला—
“लट्ठूसिंह! आहेस ना तयार?” आणि
एक पाऊल पुढे टाकले. पण लट्ठूसिंह एक
पाऊल मागे सरवून म्हणाला—“तू स्वतःच्या
रस्त्यासाठी गांवकऱ्यांना वेऊन आला
आहेस आणि मला ■ युद्धाला आह्मान
करीत आहेस. आज तू एकटा आलास तर
नक्कीच माझ्या हातून मरशील. पण तंतर

हे सर्व शबर माझ्यावर हल्ला करून माझे
रुपके तोडून ■ खातील.”

“कोण कोणाला ठार करतो हे बोक्या
वेळता ठरेल. या सवें ■ सोड. पाहिजे
तर तू आपल्या सर्व अनुयायांना मदतीला
बोलाव.” शिकीमुल म्हणाला.

सगळे लट्ठूसिंहने टाळ्या वाजवून
घोरवून आपल्या अनुयायांना बोलाविले.
गांवभर पसरलेले त्याचे अनुयायी ■
आले. त्यांना त्याने जे सांगायचे ते सांगितले
■ ■ बाऱ्यांच्या कबजाबाड जाऊन उभे
राहाले. शिकीमुलच्या लोकांनी हल्ला
केलाच तर स्वरसजार्थ धावून येतल्या
त्याने समजावून सांगितले होते.

त्यानंतर शिकीमुल व लट्ठूसिंह यांचे
■ युद्ध सुरू झाले. लट्ठूसिंहचे वार चालू
होते. पण शिकीमुल स्वतःचा ■ करीत
लट्ठूसिंहला माने देतीत चालला होता.
धान्य ठेवण्यासाठी जमिनीत सहजे लपून
ठेवलेले होते. त्यांच्या जवळ लट्ठूसिंहला
देतीत शिकीमुल वेऊन आला. त्यात
त्याचा हेतू एवढाच होता की स्वतः दमून
जाण्या पेक्षा लट्ठूसिंह चांगला दमून गेला
की नव्या दमाने त्याच्यावर ■ करून
त्याला ठार करावयाचा.

लट्ठूसिंहला आपली बाय फसल्यासारखे
वाटले. त्या तरून शबराला पांच मिनिटात
लोळबिण्याचा ■ बेत फसला. कारण
■ वाटले होते तसा त्याचा शत्रू पोरकट
दिसत नव्हता. शिकीमुल तर सिंहा ■
स्वतःचा बचाव करीत लट्ठूसिंहला देतीत
पुढे ■ होता.

परंतु आपण मजून दमलो नाही हे
दखबिण्यासाठी लट्ठूसिंह शिकीमुलला
म्हणाला—“मित्र्या! पळपुट्या माझ्याशी
इड युद्धाला ■ आहेस नाही का?”

“लट्ठूसिंह! जर, काला या कुकटाच्या
गण्या? एका जागी थोडा वेळ रहा की उभा.”

असे म्हणत त्याने भाला दोन्ही हातांनी
जोराने उचलून लट्ठूसिंहच्या माथ्यावर
फेकला. लट्ठूसिंहचा ■ तुटून दूर जाऊन
पडला. लट्ठूसिंह भाला घेण्यासाठी मागे
वळणार एवढ्यात शिकीमुलने त्याच्या
बाहूवर आप्याचे टोक ठेवले व म्हणाला—
“बोल! मानतोस, हारलास म्हणून? तुला
मी जीवदान द्यायला तयार आहे.”

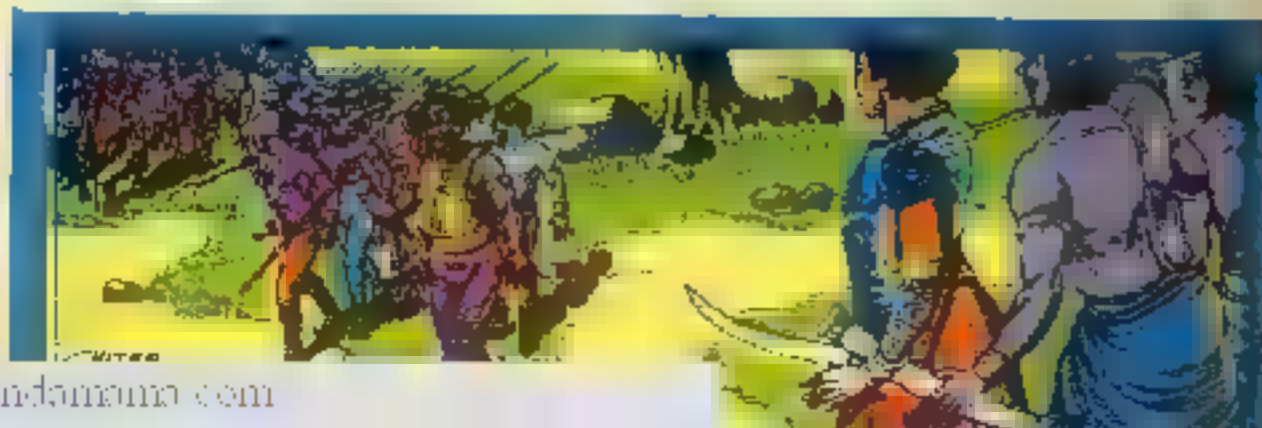
“एका शबरानेच मी जीवदान मागणार
होय?” असे म्हणत त्याने आपल्या उजव्या
हातावर टेकलेले शिकीमुलच्या माथ्याचे
टोक आप्या हाताने फेकून वेऊन कमरेचा
संजीर काढला व शिकीमुलच्या अंगावर

अहप मारल्यासारखी उडी मारली. पण शिखीमुख एक मार्ग सरकला. म्हणून लंजीराचा वार चुकला. त्याने लट्ठसिंहच्या उजव्या हातांत आपला भाला घोंसकला आणि लट्ठसिंहच्या डाव्या पायाला इतक्या जोराने ला मारली की लट्ठसिंह 'ओय ओय!' करून जोगाने ओरडला. त्याच्या हातातला लंजीर जमिनीवर पडला. शिखीमुखची त्याच्या गुड्याला लागली होती त्याची होऊन तो जमिनीवर गडबडा लोळत धान्य साठवण्यासाठी जमिनीकडून ठेवलेल्या एका साड्यात जाऊन पडला.

ते पाहून त्याचे अनुयायी धावतून गेले. दोघे तिघे पळून लागले. पण त्याच्या पैकी एक जण आपला भाला डर करून म्हणाला—“लट्ठसिंहानंतर नागजातीचा नायक मी आहे. शिखीमुख व त्याच्या अनुयायांचा मी एका अणाला संहार करतो. या,

असे पळता काय?’ असे म्हणत तो आपल्या अनुयायांसह शिखीमुखवर धावून आला.

शिखीमुखने प्रसंग ओळखता आणि आपल्या अनुयायांना सावध केले. विक्रम-केसरी त्या सर्वांना पेऊन नागजातीच्या लोकांशी युद्धाला तयार माल्या मारामारी होणार व भयंकर दृश्य पहायला मिळणार असा होता. पण तितक्यात त्यांना जिवाजोची अरोळी ऐकू आली—“अरे, फुकटचे का माइता? लट्ठसिंहच्या अनुयायांनी निमुटपणे हातांतली सस्त्रे जमिनीवर टाकावी.”

लट्ठसिंहान्या अनुयायांनी मागे वळून पाहिले. मागून वहावीस शस्त्रे व समोऊन वीस पंचवीस आतां करायचे, हा प्रश्न त्यांच्या सवोर होता. सस्त्रे टाकायची की शूरासारखे युद्ध करून मृत्यूला मिठी मारायची.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

निष्पत्ती अंश

विष्णाकाने हट्ट सोडला नाही. जा पुन्हा शाशाबबळ मेसा प्रेत जांघावर काढून बेल्ले व स्वशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला बेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! तुला मिष्टा प्रसंसनीय आहे. परंतु ती सोमशेकर सारखी देन बेल्ली, हाती बेव्याची तंबी आली असता, निष्पयोधी ठरले की काय एवढीच एक मला वाटते. तुला कंटाळा वाटू नये म्हणून मी सोमशेकरची गोष्ट सांगतो, लक्षा देऊन ऐक.” असे सांगून बेताळ गोष्ट सांगू लागला.

सोमशेकर नावाचा एक बाहुण गंगा-नदीच्या काठी एक वायम बांधून त्यात राहत असे. त्याने एक नियम ठेवला होता. तो रोज मिजेल्या जाई, जी मिळा मिळे ती स्वतः नाण्यापुर्वी अतिथीवभ्यागत जो कोणी असेल त्याला पोटावर जेवायला

वेतसनाच्या गोष्टी

वाढी. काही उरले तर ते काही उरले नाही तर गंगेचे पाणी पिऊन त्यावर तेवढा विषस घालवी. माणकी काही करत असो किंवा नसो, एवढा नियम पात्र तो चुकत्याविनाच पाळीत असे.

एकदा दुष्काळ पडला. त्याला मिळणारी भिक्षा कमी होऊ लागली व अतिथी-अभ्यागतांची संख्या वाढू लागली. परंतु त्याने आपला नियम काही मोडला नाही.

अशा दुष्काळाच्या काळात तो एकदा भिक्षेला निघाला असता एक उपाशी मनुष्य समोर भोंवळ येऊन पडलेला त्याला दिसला. सोमसेखरने त्याच्या तोंडावर पाणी क्षिपून

तो सुदीवर आल्यावर त्याला आपल्या आश्रमात नेके व पाणी देऊन विचारले—“कोण तुम्ही, असे एकदम बेचूड होऊन कसे काय पडलात?”

“पोटात अन्न जाऊन किती दिवस झाले हे त्या एकदम परमेश्वराला माहीत, उन्हाची वेळ, भुकेने जीव काळावीस, भोंवळ येऊन पडलो, एवढ्यावर मागले.” तो मनुष्य म्हणाला.

“तुम्ही माझ्या आश्रमात विखाती घ्या, मी भिक्षेला आलो आहे, आल्यावर तुम्हीला जेवायला वाढतो.” असे सांगून सोमसेखर निघून गेला. परंतु, काय पत्र आस्वर्ग दुपार? होऊन गेली तरी त्याला एक चीत देखील मिळेत मिळाले नाही. बरी एक अतिथीला जेवायला म्हणून सांगून तो निघाला होता. रिकाम्या हाताने बरी जाऊन त्याला जेवायला वाढले नाही तर जो अपमान होईल त्यापेक्षा जीव देणे बरे, असे त्याला वाटले. म्हणून त्याने गंगेत उडी टाकली.

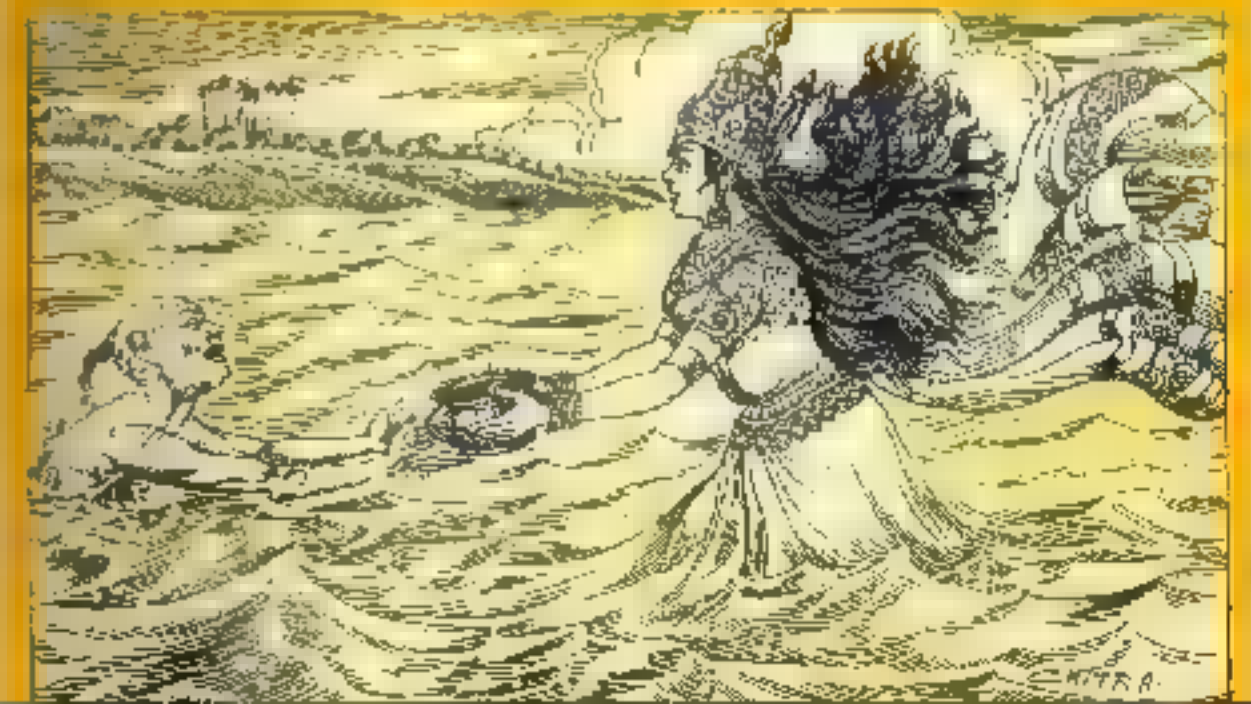
परंतु त्याला मरण आले नाही. त्याला समोर एक देवी दिसली. ती म्हणाली—“मी गंगानदी आहे. तू असा जीव जायला का निघालास?”

सोमसेखर हात जोडून म्हणाला—“मत्ते! मी आजवर भिक्षा मागून अतिथी अम्मा-गतांना जेवायला वाढून नंतर उरलेले शाण्याचा नियम आलो. माझ्या घरी एक अतिथी माझी बाट पहात आहे. परंतु आज माझ्या दुर्बलाने एक पात देखील मिळाले नाही. नियम मोडण्यापेक्षा मरण बरे असे मला वाटले.”

“बाळ! चित्ता करण्याचे कारण नाही. मी हे पात्र देते. ते घेऊन जा. आपल्या पाहुण्याला पोटाभर जेवण हे अन्नय-पात्र आहे. पाहुणे बाले तरी त्यांना पुरेसे अन्न या पात्रात तुला मिळेल. परंतु

तुला बोटाळा हे उपयोगी पडणार नाही. तू भिक्षा मागून उदर निर्वाह पालविलास तसाच पुढे तुला चालवावा लागेल. मात्र तुला जायला असो किंवा नसो, हे पात्र तुला नियम मोडणार नाही.” असे सांगून गंगेने ते अन्नय-पात्र त्याला दिले आणि अंतर्धान पावली.

सोमसेखरला अत्यानंद झाला. अन्नयपात्र घेऊन तो बरी आला. आपल्या पाहुण्या-समोर ते त्याने उपवे केले. त्याच्या पाहुण्याला पोटाभर वडदस भोजन मिळाले. किरवेक दिवसाचा उपाशी तो पाहुणा सोमसेखरचे आभार मानून निघून गेला.

गंगेने दिलेले पात्र सोमशेखरने आपल्या समोर पण उपरचे कंकन पाहिले, परंतु त्यांतून काही आले नाही. म्हणून त्याच्या-
अक्षयपात्र असून ही त्याला त्यादिवशी उपास काढावा लागला.

परंतु त्याने गोष्ट मनाला साबून घेतली नाही. तो स्वतःच्या पोटाला कायके तेवढीच मिठा मागून आणू लागला. त्याच्याकडे किती पाहुणे आले तरी त्याला काळजी करण्याचे कारण उरले नाही. त्याची कीर्ती देशोदेशी पसरली.

सोमशेखरच्या अन्नदानाचे वृत्त ऐकून त्याला भेटायला येणाऱ्या राजा आला.

अक्षयपात्राचा महिमा राजाने स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिला. सोमशेखरशिवाम इतर कोणाच्या हाती ते पात्र असेल तर निष्पयोगी ठरले व सोमशेखरला स्वतःच्यासाठी त्याचा काही उपयोग नाही हे देखील राजाला कळले.

राजा म्हणाला-“तू इतक्या लोकांना अन्नदान करतोस पण तुला स्वतःच्या पोटासाठी मिठा मागावी लागते, हे काही बरोबर दिसत नाही. उद्यांपासून राज-बाडपातून तुझ्यासाठी पंचपक्वान्नाची व्यवस्था की हेतो.” त्याप्रमाणे राजाने जेवण पाठविण्याची व्यवस्था सुद्धा केली.

सोमशेखरला मिठेला आप्याची गरज उरली नाही. पाहुण्यांना पोटावर जेवायला वाढायला अक्षयपात्र होतेच. त्याच्यासाठी नियमितपणे पंचपक्वान्नांचे जेवण राजवाड्यातून पेट होते.

काही लोटल्यावर सोमशेखरच्या स्वमावात व वावणुकीत फरक पडला. पाहुण्यांना प्रेमाने जेवण वाढव्याच्या कामात त्याला उत्साह वाटेनासा अतिथी अभ्यागत म्हणून येणारे खरोखरीचे बरीच उपाशी नसून फुकटाचे मिळते म्हणून येणारेच जास्त आहेत असे त्याला

वाटू लागले. त्याचे जेवण झाल्यावर कोणी पाहुणा आला की त्याला राग येऊ लागला. पूर्वी अतिथी अभ्यागत त्याला देवतुल्य वाटत, ते भिकारी वाटू लागले. तो त्यांच्यावर राग काढून बोलायला कमी करीत नसे. “माझे हे घर आहे. ज्याला ज्याला पायचे असेल त्याने एकदम यावे. ही काय साधावळ किंवा धर्मशाळा आहे?” असे तो म्हणे.

म्हणून अतिथी अभ्यागत कमी होऊ लागले. या उरुद सोमशेखरचा पाहुण्या-वरचा रागमाध वाढत गेला. शेवटी कोणी येईनासे झाले. लोक त्याची निंदापण करू लागले.

ही गोष्ट राजाच्या कानावर गेली. त्या शाह्याजवळ गंगेने दिलेले अक्षयपात्र होते. कष्ट केल्याशिवाय त्याला दोन्ही वेळ जेवायला मिळू लागले. असे असून अतिथी अभ्यागत झाल्यावर त्यांच्याशी प्रेमाने वागण्याऐवजी तो असे विचित्र वागू लागला, हे पाहून राजाला मास्ववं वाटले. याने कारण काय हे कळवे म्हणून स्वतः त्याच्याकडे गेला.

राजा येत असल्याची गोष्ट त्याला अनोदरच कळली होती. अक्षयपात्राविषयी

राजा भक्ती विचारवार, सोमशेखरला साहीत होते. परंतु त्या पाषाचा उपयोग कंकन पुष्कळ दिवस झाले होते. त्याने पात्र उचकून पाहिले तर त्यावर पाण पुटे साजलेली होती. ते स्वच्छ घासून पुधून आपल्यासाठी तो गंगेवर गेला. त्याने ते गंगेत बुडविले पात्र, कोणीतरी ते ओढल्या-सारखे त्याला मासले आणि ते पात्र पाण्यात बुडाले. किती हुडकून पाहिले पण ते त्याला सापडले नाही.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला-
”राजा! एका गोष्टीचे आश्चर्य वाटते की ज्या सोमशेखरला स्वतःच्या पोटा पुरेसे

इसील अन्न मिळत नसे आणि तरी सुद्धा तो अन्नदान केल्याशिवाय जेवत नसे, तो स्वतःच्या पोटाची काळजी नसताना आणि येतील तितक्या अतिथी अम्मागतांना पोटावर वाढव्यास अन्नपान असतांना त्यांच्याकडे असे दुर्लक्ष किंवा उपेक्षाभाव कां दाखवू लागला? त्याचे प्रत बालू ठेवायला अनुकूल परिस्थिती होती, नव्हे का? ■ प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून तू विले माहीत तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्या पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला—"उपासमार ज्याची होते त्यालाच उपाशी पाणसाबद्दल कळकळ वाटते. म्हणूनच त्याला ज्यावेळी निश्ठा मागाची लागे त्यावेळी अतिथी अम्मागतांना जेवायला वाढव्याची बुडी पण माली. अतिथी अम्मागत त्याच्या सारखेच गरीब व बरोबरीचे त्याला वाटत

होते. अन्नपान मिळाल्यानंतर सुद्धा त्याला उपासमार म्हणजे काय हे कळत होते. परंतु राजाने सोमशंकरच्या पोटा पाण्याची व्यवस्था करून दिल्यावर त्याच्या मनात भुकेची किंमत कमी माली. म्हणून उपाशी लोकांविषयीचा आदर त्याच्या मनात कमी होत गेला. अतिथी अम्मागत आपल्याहून हलक्या प्रतीचे लोक आहेत. त्यांची सेवा आपण करावी हे त्याला आवडते. त्यात ■ कमी पणा वाटू लागला. म्हणून तो आपल्या अतिथी अम्मागतांचा अपमान करू लागला. अर्थात त्यांनी येणेच सोडून दिले. ■ तऱ्हेने अन्नपान व राजाने पोटा पाण्याची करून दिलेली ■ ही अनुकूल परिस्थिती असून ही त्याच्या अहिताची ठरली."

■ तऱ्हेने राजाचे मीन भंग होताच वेताळ पुन्हा प्रेतसह अदृश्य झाला आणि शाडूला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

इंद्रजाल

सुंदरगड नायक अरण्यात रमणक ■ एक कोल्हा रहात असे. कोल्हा हा मुळातच फार हुशार. त्यात रमणक हा ब्याने मोठा होता आणि ब्याबरोबर ■ अनुभव पण त्याला पुष्कळ होता. म्हणून अरण्यातल्या जनावरांना ■ हा फार मोठा आधार वाटे.

एकदा एकाएकी सिंह गर्जना माली आणि सारे जंगल भयकंपित झाले. यापुढे अरण्यात निश्चितपणे राहणे अशक्य ■ जनावरांनी जोळखले. त्यांना भीती वाटत होती तसे झाले देखील. कुसच्या दिवशी सकाळी दोन हावे व एक जंगली रेडा गेलेल्या ■ त्या दिवशी दुसरी एक ससा व त्याची बायको दोघ मरून पडलेली दिसली. तो आठवडाभर हत्याकांड चालू होते.

त्या अरण्यात विक्रम नावाचा एक सिंह नवीनच वेळून राहू लागला होता व त्याने

स्वतःला भुंगराज असे जाहीर पण केले होते. त्याने बालू केलेल्या हत्याकांडाचा शेवट झाला. ■ हेतूने सर्व जनावरे रमणकचा सहला घेण्यासाठी त्याच्याकडे आली आणि म्हणाली—"कोल्हाबा! या भुंग- ■ अत्याचारांचा शेवट झाला पाहिजे. काय वाटेले ■ करून आपचे रक्षण करा."

"वाई करू नका. विचार करून सांगतो." कोल्हा म्हणाला.

"अहो, विचार करायला वेळ कोठे आहे? पाहता पाहता आपण सर्व मरणार आहो." जनावरे म्हणाली.

कोल्हाने थोडे स्मित करून म्हणाला—"हे पहारे, ■ एक युक्ती सुचली आहे. कोणी तरी जाऊन भुंगराजाला भेटले पाहिजे. तुमच्या पैकी कोण ■ आहे, बोला." परंतु एकाने देखील तोंड उघडले नाही.

गुहेतून सिंहान्या चोरण्याचा आवाज बाहेर ऐकू येत होता. गुहेच्या समोर कायके जनावरांच्या देहाचे सांभाडे पडले होते. जवळ कोल्ह्याच्या मित्र मंडळी पैकीच होते. काय करावे हे काही ठरविण्याशिवाय कोल्हा आपल्या परतला.

राजभर काय करावे विचारात त्याचा डोळा म्हणून लागला नाही. पहाटेचा सार-सार मुर झाल्यावर एक युक्ति मुचली. दुर्ग दिखी उभी सारून तो उठून बसला.

पुन्हा संध्याकाळी सर्व जनावरे कोल्ह्याला भेटायला आली. कोल्हा मूक असलेला त्यांना बिसला. म्हणाला-“मित्रहो! चासून तुम्हाला कसलीच फिकीर करण्याचे कारण नाही. महाराजावर मी एक इश्याल करून त्यांना वैकुंठलोकी बस करणार आहे. उद्या सकाळी तुम्ही सर्वजण इकडे या.” असे सांगून कोल्ह्याने सर्व जनावरांना निरोप दिला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी सर्व जनावरे आपल्यावर कोल्हा गॅड्याला म्हणाला-“हे पहा मित्र! तुझ्यावरच आज कायानी मूक व्हावयाची आहे.” गॅड्याने होकारार्थी मान हसविली.

सर्व जनावरे आली तेव्हा सिंहानी झोप मोडली.

“बिक्रमसिंह महाराज! बंबणी! माम्ही सर्व जनावरे आपल्या दर्शनासाठी आलो आहो.” गॅडा म्हणाला.

“इतके दिवस केवढे? पूर्वीच बायला हवे होते.” सिंह म्हणाला.

कोल्हा पुढे येऊन बंदनी करून म्हणाला-“काय महाराज, आपणानून सतपटीने पराकृती एक द्विपाव प्राण्याने आम्हाला भडविले. आज त्याचा चुकून हिंमत करून माम्ही आलो आहो. तो द्विपाव प्राणी इश्याल करून आपला जीव बेगार आहे म्हणाला. त्या द्विपाव प्राण्याने इश्याल करून सर्व केळी कापून तुकडे करून टाकली आहेत. आणि तेच इश्याल आपले सुडा दोन तुकडे टाकणार आहे, म्हणे. आपल्याला ही गोष्ट माधीच कळावी म्हणून माम्ही सर्व आलो आहो.”

सिंह जोराने बदसदां हंसून म्हणाला-“इश्याल करून केळी कापून टाकणे काही बड्डा वाटली होय? केळ्यांचे दोन घोस पहा आहेत की नाहीत ते. एक केळे तरी कापलेले आहे का, पाहून घे. पाहिजेतर.”

“तो द्विपाव प्राणी महा पराकृती आहे. तरी पण पाहू या.” असे सांगून माकड चढले व दोन तीन केळी सोकून बागून सिंहापुढे ठेवली. सिंहाने एक केळे सोकून पहिले. बासून कापलेले दोन तुकडे झालेले दिसले. एका भागून एक अशी पुष्कळ केळी सोकून पाहिणी. बाहेरून पहावे तर संबंध केळे, पण सोकून पाह्याने तर कापलेले. कोल्हा म्हणाला ते सरे ठरले. सिंहान्या सर्वांगाला घाम सुटला. तरी स्वतःला सावकून म्हणाला-“कोळे आहे तो द्विपाव प्राणी? त्याला ठार केल्याशिवाय मला बँन पडणार नाही.”

"महाराज! आपण भिण्याचे काय कारण? तो द्विपाद प्राणी आपल्या वाटेला आप्याची हिंमत तरी करील का?" कोल्ह्या म्हणाला.

"तो माझे दोन तुकडे करी पर्यंत मी स्वस्थ बसावे, हाच ना तुम्हा सल्ला?" सिंहाने रागाने विचारले.

कोल्ह्याने चटकन साकेतून एक डबी काढली. त्या डबीत तांबड्या रंगाचे एक अंजन होते. ते दाखवून सिंहाला म्हणाला- "विक्रम भुंगराज! दिव्य दृष्टी देणारे अंजन आहे. हे डोळ्यांत घालूनच तो द्विपाद प्राणी कोठे काय होतो पाहतो. त्याची मजूर घुक्कून मी त्याच्याकडून कोरून आणले आहे. तुम्ही ते डोळ्यांत घालून तो लबाड कोठे आहे हे पाहून द्या, म्हणजे त्याला पकडून ठार करणे सोपे जाईल." असे सांगून कोल्ह्याने ती डबी सिंहाला दिली.

ते अंजन डोळ्यांत घातल्यावरच सिंहाला काही दिसेनासे झाले. तो आंधळा झाला. एका क्षणातच गोंध्याने आपले शिंग सिंहान्या छातीत भोसकून त्याला ठार केले. इतर जनावरांनी पण हातभार लावला.

नंतर सर्व जनावरांनी कोल्ह्याला विचारले- "कोल्होबा! आता हे सर्व उरकले. पण केळ्याची काढल्या शिवाय त्याचे दोन तुकडे आतल्या आत कसे काय हो झाले?"

"अरे त्यात काय रे? केळ्यात एक मुई भोसकून ती आतल्या आत फिरवली की झाले. मुई बाहेर काढून घेतली की सालीवर एक काळी सून व बारीक भोक दिसते तेचदेच. माथ आतल्या मराचे दोन तुकडे झालेले असतात. लहान मुलांना देखील हे इंद्रजाल करता सहज येईल आहे." कोल्हा म्हणाला.

डीक निवाडा

गोतमी नदीच्या काठी धनगुप्त नावाचा एक गरीब मनुष्य रहात असे. आपले नाव किती निरर्थक आहे असे त्याला फार वाटे. कारण त्याने आपले नाव सार्वक व्यावे म्हणून पैसे मिळविण्याची पुष्कळ सटपट केली तरी त्याला यश आले नाही. शेवटी त्याला जिवाचा कंटाळा त्याने नदीत उडी मारली.

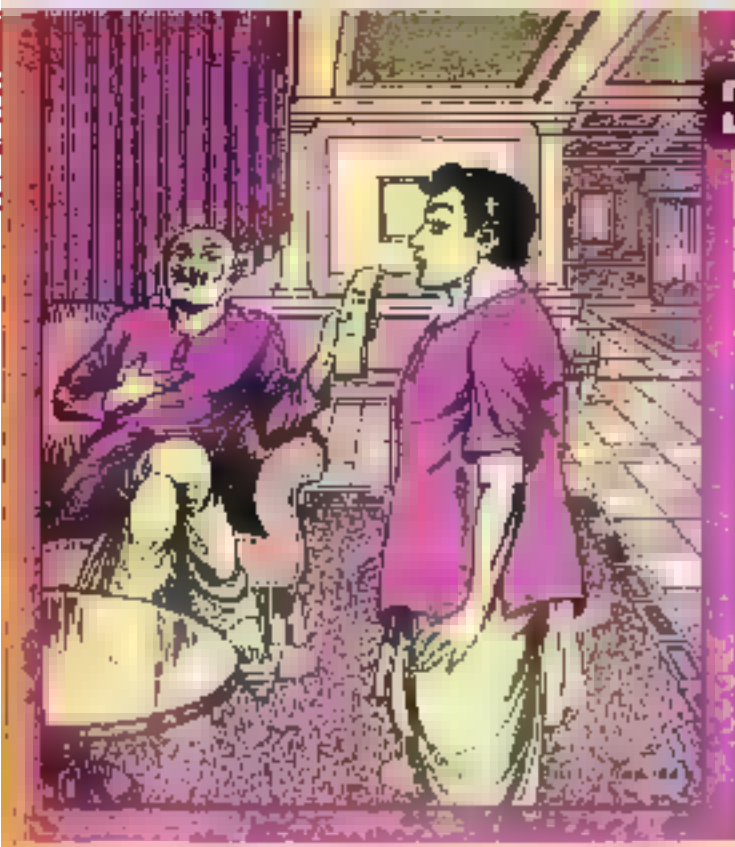
त्याच वेळी एक गोसावी नवीनर आंधळ करीत होता त्याने पाहिले आणि त्याला नदी बाहेर काढून विचारले- "असा ओव घायला निघालास, झाले तरी काय?"

धनगुप्तने सरे ते सांगितले. त्या गोसाव्याने त्याला एक ताईत दिला आणि म्हणाला- "हा ताईत तू गळ्यात बांधलास म्हणजे तुझे माथ पाळटेळ. तू लवकरच नावासारखाच श्रीमंत होशील." असे सांगून गोसावी निघून गेला.

त्या गोसाव्याने दिलेल्या ताईताना प्रभाव म्हणा, किंवा धनगुप्ताच्या मनात नवीन उत्साह व आत्मविश्वास वाढला होता म्हणून म्हणा, त्याने हात वातला त्या त्याला त्या दिवसापासून यश येऊ लागले. त्याने मुठीत घाती घेतली तरी ती सोने होऊ लागली, म्हणाना. हळूहळू त्याची गंधना श्रीमंत लोकात होऊ लागली. त्याने एका सुंदर मुलीशी लग्न केले. यथावेळी एक मुलगा साता. व्यापार वाढला. त्याने मोठे शेत विकत घेतले. वाढलेला कामाचा व्याप संभाळण्यासाठी त्याने एका दिवाणाला पण नेमले.

पुढे काही दिवसांनी त्याची बायको एकाएकी वारली. नंतर तो स्वतः आजारी पडला. मुलगा लहान, त्याचा सांभाळ कोण करणार ही चिंता त्याला वाढू लागली.

त्याने गावातल्या चार प्रमुख व्यक्तींना बोलावून त्यांच्या समोर मृत्युपत्र लिहिणे. त्यात त्याने या गोष्टी नमूद करून ठेवल्या—

“माझ्या मृत्यूनंतर माझ्या सर्व इस्टेटीचा रक्षक म्हणून माझा दिवाण राहील. तोच माझ्या मुलाचा सांभाळ करील. मुलाच्या वयात आल्यावर दिवाण माझ्या इस्टेटीपैकी त्याला हवी असेल तेवढी माझ्या मुलाला देऊन बाकी स्वतः साठी ठेवून घेईल.”

त्या मृत्युपत्रावर सर्वांनी साक्षी म्हणून साक्षा केल्या. दिवाणाला फार आनंद झाला. मृत्युसमयी घनगुप्ता बुद्धिघन

म्हणूनच तर त्याने असे मृत्युपत्र लिहिले, असे त्याला वाटले.

मृत्युपत्रावर सही केल्यावर घोड्या वेलाने घनगुप्ताने मिटले.

घनगुप्ताचा मुलगा वयात येईपर्यंत दिवाणाने त्याला कोणत्याही गोष्टीची उगीच भासू दिली नाही.

वयात आल्याबरोबर मुलाने राधाने ठेवलेली इस्टेट चायला दिवाणाबरोबर विनंती केली.

दिवाणाने मुलाला एक ताईत काढून दिला. म्हणाला—“हा ताईत होता म्हणूनच तुमच्या बडिलांना एवढे मोठे ऐक्यवं लाभले. बडिलांच्या इस्टेटीतला हा ताईत मी आपल्याला देतो व बाकी इस्टेट मी स्वतः साठी ठेवून घेतो.”

घनगुप्ताच्या मुलाला आश्चर्य वाटले. म्हणाला—“म्हजणे, तुम्ही माझ्या बडिलांची सर्व इस्टेट घेणार होय? हा अन्वय आहे?”

“तुमच्या बडिलांनी मृत्युपत्रात तसेच लिहून ठेवले आहे, त्याला आता मी काय करू? मला हवे असेल ते तुम्हाला देऊन बाकी ठेवून घ्यावे असेच मृत्युपत्रात लिहिले आहे. पाहिजेतार मृत्युपत्र वाचून पहा.” दिवाण म्हणाला.

घनगुप्ताचा मुलगा मृत्युपत्राचा कागद घेऊन न्यायाधिकाकडे गेला आणि म्हणाला—“हे मृत्युपत्र दाखवून बायना दिवाण जायची सर्व इस्टेट त्याची आहे असे सांगतो आहे. तरी काय तो न्याय करावा.”

न्यायाधिशाने मृत्युपत्र लक्षपूर्वक वाचून पाहिले व दिवाणाला बोलवून म्हणाला—“काय हो, मुलगा आता आला आहे. आपल्या बडिलांची इस्टेट त्याला मिळवून द्यावी असे म्हणत आहे. माझ्या-पर्यंत तक्रार येण्याचे होते? तुम्ही स्वतः देऊन मोकळे असता तर मागले नसते का?”

“आपले म्हणणे बरोबर आहे. आमच्या मालकाला इतके मोठे ऐक्यवं देणारा हा ताईत घे असे मी म्हटले. उरलेली इस्टेट मी ठेवून घेतो आहे, एवढेच. मला हवे असेल ते मी घ्यावे असे मृत्युपत्रात मालकांनी स्पष्ट लिहून ठेवले आहे,” दिवाण म्हणाला.

“त्या ताईताशिवाय बाकी इस्टेट तुला हवी आहे, होय ना?” न्यायाधिशाने विचारले.

“अगदी बरोबर, तेच तर मी म्हटले नाही का?” दिवाण म्हणाला.

“तसे असेल तर तू तो ताईत ठेवून घे आणि सर्व इस्टेट मुलाला देऊन टाक कशी. कारण तुला हवे असेल ते मुलाला दे असेच तर मृत्युपत्रात लिहून ठेवले आहे. तुला हवे असेल ते तू स्वतः ठेवून घ्यावे असे मृत्युपत्रात कुठे लिहिनेले नाही.” न्यायाधीश म्हणाला.

दिवाणाने तोंड पांढरे फट्टे झाले. त्याने पुनः पुन्हा मृत्युपत्र वाचून पाहिले व न्यायाधीश म्हणाला ते बरोबर असल्याची त्याची खात्री पडली. त्याला घनगुप्ताची सर्व इस्टेट हवी होती. मृत्युपात्रा प्रमाणे तीच घनगुप्ताच्या मुलाला देणे बाण होते. त्यानंतर रया गावात तोंड वाळविणे देखील त्याला अशक्य झाले.

कळते नि कळत नाही

मंगळपुरीच्या गारीबर मायाबर्मा नांवाचा राजा राज्य करीत असता त्याचा मंत्री मयानक बारला. राजाने नवीन मंत्री नेमला नाही. स्वतःच राजा व स्वतःच मंत्री होऊन राज्यकारभार पाहू लागला. प्रजेच्या सुख दुःखाची काळजी बाहणे राजाचे कर्तव्य आहे हे ओळखून राजा वेच पालटून दोघा अंगरक्षकांबरोबर मधून मधून राज्यात फिरत असे. हे सर्व तो करी, परंतु त्याला समजूतच मुळात नव्हती.

एकदा राजा असाच वेच पालटून हिंडत असता त्याला एका घरात नवरावायकोचे भांडण घालू असलेले ऐकू आले.

“छीः! छीः! हे काय केलेस? तुला हे कळत नाही हे पहिल्यानेच सांगितले असतेस तर मी नसते का केले?” नवरा

“तुम्हाला ‘कळते’ ‘कळते’ म्हणता पण माझ्या ताम्ह्या मुलाला जेवढे कळते तेवढे देखील तुम्हाला कळत नाही.” बायको म्हणाली.

“तोंड बंद कर! तुला काही कळेल तर ना तुझ्या मुलाला कळणार? संधी मिळाली तर वा राज्याचा मालक होऊन दाखवीन, एवढे मला कळते, समजलीस काय?” नवरा म्हणाला.

ही गोष्ट कानावर पडताच राजा तरळ धरी आला. दुसऱ्या दिवशी त्याने एक आज्ञा काढली. राज्यात ‘कोणी मला कळते’ असे म्हणता नये. कोणी “मला कळते!” म्हणेल त्याला संकट मजुरीची शिक्षा मिळेल असे देखील त्या हुकुमाबरोबर जाहीर करण्यात आले होते.

हा हुकूम निघाल्यामुळे प्रजेवर मोठे संकट आले, प्रत्येकाने ‘कळत नाही’

‘कळत नाही’ याचा अप कल्प त्याचीच संवय कल्प घेतली.

त्याच सुमारास त्या राज्यात कोणी रोचे परदेशी आले. कोणाला काही विचारले की ‘कळत नाही’ ‘आम्हाला कळत नाही’ असेच उत्तर प्रत्येक जण देतो हे त्यांनी पाहिले. म्हणून त्यांनी एकाका जणळ बोलावून विचारले—“काय हो, काही विचारले तर प्रत्येक ‘कळत नाही’ ‘कळत नाही’ असे का उत्तर देतो?”

“माहीत नाही हो आम्हांला माहीत नाही, तुम्ही विचारलेत ते आम्हांला कळत नाही हो?” त्याने दिले.

“काय पण वेच हा? कोणाला काही विचारले तर ‘माहीत नाही, आम्हांला कळत नाही’ हे एकच एक उत्तर मिळते.” असे रोचे परदेशी परस्परांची बोलत होते.

■ ऐकत होता. तो वेच पालटून त्यावेळी बघून जात होता. म्हणून राजाने दुसऱ्या दिवशी दुसरा हुकूम काढला.

“कोणी तोंडावाटे ‘कळत नाही’ ‘मला माहीत नाही.’ हे शब्द काय नये. कोणी तसे म्हणताना कोणी त्याला वस्ती मजुरीची शिक्षा केली जाईल.”

दुसरा हुकूम निघाला. विचारापासून ‘कळते’ किंवा ‘कळत नाही’ हे शब्दच राज्यात कोडे ऐकू येईनातसे झाले. प्रजेने बोलायचेच बंद केले.

हे परदेशी त्या राज्यात असतानाच सर्व झाले. म्हणून त्यांचे काम निघवले, खेवटी ते राजाच्या दारांनासाठी गेले. त्यांनी आपली तक्रार एका पत्रात लिहून कळविली. पत्रातला मजकूर असा होता—

“महाराज! आम्ही परदेशातून आलेले प्रवासी आहो. आपण काढलेल्या निवेदाच्या हुकुमांमुळे आम्हांला तोंड उघडणे देखील झाले आहे. आम्ही परदेशी

कारणाने आम्हांला जास्तच सहन करावे लागत आहेत. अशा तऱ्हेचा निषेधाचा हुकूम आपण काढल्यात त्याला कारण पण तसेच काही असणार. ते कारण आपण सांगू शकलात तर आतां जे संकट आमच्यासमोर उभे आहे त्यातून काही वाट काढता येईल."

राजाने त्या दोघांना बोलावून नवरा-बायकोचे भांडण कसे झाले ते त्यांना योग्यपद्धत सांगितले.

"त्या नवराबायकोचे भांडण कोणत्या संवर्भात झाले समजून घेणे आवश्यक आहे." परदेशी म्हणाले.

राजा वेळ पालटून त्या दोघांना बरोबर घेऊन ज्या घरी नवरा बायकोचे भांडण झाले होते तेथे गेला आणि नवऱ्याला बाहेर बोलावून म्हणाला—"तू मागे बायकोशी भांडताना सान्या राज्याचा सालक कसा होशील हे तुला माहीत आहे असे म्हणाला होतास, ते आठवते का?"

मी राज्य काय संभाळणार? बायकोने मनासारखा केला नाही तेव्हा तिला रागव-तांना मी ते म्हटले होते. एकाद वेळ कधी म्हटले तर ते कबूल, पण कोणी नेहमीच 'मला कळत नाही' म्हटले तर कसे काय चालेल?" नवरा म्हणाला.

"वाहिलेत महाराज! सामान्य प्रजेने जे म्हटले तेच मुख्य मानून काही केले तर त्याचा परिणाम काय होतो तो का आता? तुम्हांला सल्ला देणारे मंत्री नाहीत का?" त्या दोघांनी विचारले.

"बुने मंत्री वारले. नवे मंत्री नेमले नाहीत अद्याप. तुम्ही दोघे माझे मंत्री होऊन मला सल्ला द्याल का? तुम्ही दोघे हुशार समजूतदार दिसत आहां, म्हणून विचारतो." राजा म्हणाला.

दोघांनी मंत्रीपद स्वीकारले. त्यानंतर राज्यकारभार सुरळीत चालू लागला.

गाठोडे

कुशीतपुर नांवाच्या गावी नेमानंद नावाचा राजा राज्य करीत असे. त्याच्या राज्यात कोठे चोरी, लूटमार, खून किंवा तऱ्हेचे गुन्हे होत नसत. त्याने हुशार व आपापल्या दल अधिकारी नेमले होते. विशेष नेपुण्य दाखविणाऱ्या मोकलाला राजा बक्षिस वगैरे देऊन प्रोत्साहन देत असे. त्यामुळे गुन्हेगारीला बाबच मिळत नसे.

एकदा एक मनुष्य परदेशातून आला. त्याच्या अंघावरचे कपडे मळके व फाटके होते, दाढी वाढलेली होती आणि डोक्यात व अंगावर धुळच धूळ होती. त्याच्या एक जुन्या कपड्यांचे गाठोडे होते. तो रस्त्यावर मोक मागत येत होता. संध्याकाळी तो एका धर्मशाळेच्या पडवीत ओटवीवरच आपले गाठोडे उघाडी ठेवून झोपला.

मध्यरात्रीच्या सुमारास कोणीतरी येऊन त्याच्या डोक्या सालचे गाठोडे अलगद काढून

घेतले. त्याच्या जागी दुसरे मळक्या कपड्यांचे गाठोडे ठेवून विले.

सकाळी झोप मोडल्यावर त्याचे गाठोडे नाहीसे झाल्याचे त्याला कळले. तो धावतून गेला आणि सरळ राजवाड्यात जाऊन त्याने राजाकडे आपले गान्हाणे नेले. म्हणाला—"महाराज! या राज्यात चोऱ्या, चोरी वगैरे होत नाहीत, हे ऐकून होते नव्हते सर्व येऊन देशात येऊन रहावे या विचाराने मी आलो होतो. रात्री धर्मशाळेत मी झोपलो असता कोणीतरी येऊन माझे गाठोडे उचलून नेले. माझे सर्वस्व त्यातच होते. आपण नवकामी करून माझे गाठोडे मला परत देवावे."

राजाने विचारल्यावर त्या बिकाऱ्याने आपले नाव सांगितले. म्हणाला—"माझे नाव सोमनाथ. मी तोंडमंडलम

गांध्या राहणारा आहे. तेथे माझे सराफीचे दुकान होते. एका आठवड्यापूर्वी कोणीतरी दुकानात विकून माझे सर्वस्व लुटले आणि माझ्या भराळा भाग लागली. त्यातच माझी मुलं व त्यांची आई जळून गेली. मी कसा बसा आपला जीव बांधवून व जे सहाजी हाली आले ते घेऊन बाहेर पडलो. मी हिरे व चार सोन्याच्या विटा माझ्या हाती आल्या. जुन्या कपड्यात गुळाळून त्यांचे एक गाठोडे करून हा चिकान्याचा वेप करून देशात आलो. पुढील आयुष्य येथेच घालपाक हा विचार होता.

सर्व ऐकून राजा म्हणाला—“या देशात चोऱ्या होतच नाही ही थोडी अतिशयोक्तीच ठरेल. लहान मोठ्या चोऱ्या होतातच. परंतु चोऱ्या नाहीत. म्हणून तुझे गाठोडे कोठे जात नाही. मकोस. तुला ते लवकरच मिळेल.”

राजाने सोमनाथसु माचोळीला पाणी अंगठ घालायला बांगले कपडे सांगितले व त्याच्या राहण्याची व जेवणाची व्यवस्था करून दिली.

राजाजेंवनाचे सोमनाथच्या स्नानादिकाची उत्तम झाली. जेवणसोय तो दिवाणसान्यातच तोषला.

दुसऱ्या दिवशी उजाडल्यावर राजाने सोमनाथला बोलावून एक जुन्या कापडात बांधलेले एक गाठोडे दाखविले. “हेन तुझे गाठोडे” असे त्याला विचारले.

सोमनाथने बापले गाठोडे ओळखले व त्याला पुनर्जन्म मिळाल्यासारखा आनंद झाला. त्याने सांगितल्याप्रमाणे त्या गाठोड्यात चार हिरे व सोन्याच्या चार विटा पण होत्या.

“गेलेसे घन हतक्या लवकर परत मिळाले हे पाहून ओळघावर विश्वास

वसत नाही. पण चोर सापडला का?” सोमनाथने राजाला विचारले.

“तुझे घन तुला मिळाले ना? चोराला पकडले नाही बाकी तुला कशाला चिकीर? ती सर्व चिकीर आम्ही करू. तुझ्या जकठ इतके सोने हिरे आमच्या देशात तू सिकारी म्हणून राहण्याचे कारण नाही. काव करण्याचा विचार आहे तुला?” राजाने विचारले.

“या गाठोड्यात आहे तेकडेच आता माझ्याकडे उरले आहे. ते विकून ये मिळतीक त्यावर पुढले आयुष्य हरीचे नाम

स्मरण करीत घाऊबाचे असे म्हणतो.” सोमनाथ म्हणाला.

“तसे असेल तर एक हिरा मी स्वतःच विकत घ्यावा म्हणतो. किंमत आहे, सांग.” राजाने विचारले.

“तुम्हीच बेगार असाल तर किंमत विचारता? एक हिरा माझी एक भेट म्हणून ठेवून घ्या.” सोमनाथ म्हणाला.

“कारण छान! पण दुसऱ्याची किंमत काय सांग.” राजा म्हणाला.

“महाराज! तुम्ही विकतच घ्यायचा असे मनाची ठरविले असेल तर घ्या.

गंफो. त्यामुळे काही सुचत नाही. तुम्हाला योग्य काटेल ती किंमत या. मी आमंदाने स्वीकारीन." सोमनाथ म्हणाला.

"बरे तर मी जवळच्याकडून याची काय किंमत होईल विचारून घेतो आणि ते सांगतील ती किंमत घेतो. दोन हिरे आहेत. त्यांची किंमत पण मी अजून बिली नाही. ते पाहून तुम्ह, त्यांची किंमत तुम्हा मते किती होईल सांग?" असे सांगून दोन हिरे मागवून सोमनाथला दाखवले.

सोमनाथ ते पाहून म्हणाला—"एकेकाची किंमत दोन हजार रुपये होईल."

"एवढीच? हे विकारा म्हाला की एकेकाची किंमत हजार होईल." असे सांगून राखा ते दोन्ही हिरे सोमनाथा-जवळून घेवून घेऊन निघून गेला.

त्या दिवशी रात्री मुळा सोमनाथ दिवाणखान्यात सोपला. तीन ग्रहर राख उलटल्यावर त्याने गाठोडे उचलले आणि दिवाणखान्याच्या मावच्या बाजूला जाऊन भावाराची मित कोलांडून पळून जाऊ लागला. परंतु राखान्या नोकरींनी त्याला धरले आणि तुरुंगात टाकले.

दुसऱ्या दिवशी सोमनाथाला राजासमोर हजर करण्यात आले. त्यावेळी राखाने

काही गोष्टी उघडपणे सांगितल्या. म्हणाला—"माझ्या अधिकाऱ्यांच्या डोळ्यात धूळ टाकून माझ्या राज्यात कोणी पाऊल टाकणे शक्य नाही. सोमनाथाने सर-इदीत टाकल्यापासून त्याच्यावर अधिकाऱ्यांची सतत नजर होती. निष्परयोगी फाटक्या कपड्यांचे गाठोडे सोमनाथाने इतके काळजीपूर्वक बाळगले होते, त्यावरून काही किंमती वस्तू असणार संसय धर्मशाळेच्या अधिकाऱ्याला आला त्यानेच रात्री ते गाठोडे काढून घेऊन त्याच्या आगी इतरे गाठोडे ठेवले. त्या वेळी, या राज्यात चोरी होत नाही हे समजून सोमनाथ बेफिकीरपणे सोपला होता.

"सोमनाथाच्या डोक्यासालाचे गाठोडे धर्मशाळेच्या अधिकाऱ्याने भाड्याकडे पाठविले. चोरीस गेलेल्या गाठोड्या विषयी धर्मशाळेचे काही चवकसी केल्याशिवाय सोमनाथाने सरळ भाड्याकडे येऊन फिराद केली. त्यात काही विशेष असले पाहिजे हे दिसले. कारण त्या गाठोड्यात किमती वस्तू आहेत हे चोरांना किंवा इतर कोणाला कळणे इष्ट नाही असे सोमनाथाला वाटत होते. त्यावरून त्या गाठोड्यात

चोरीचा माल जहाजा असे अनुमान लावणे सोपे झाले.

"सोमनाथाने आपला पूर्वतिहास भिन्नच केला. त्यांतली एक ही गोष्ट खरी असणे नाही स्पष्ट झाले. कारण धायका-मुले जळून गेली, पर जळून गेले, सर्वस्व नष्ट झाले असता कसत हाती लागलेल्या वस्तू घेऊन तगेच स्वतःचे घरागां सोडून परदेशी कोणी जाईल? त्याच्या गावा-हून आपले पांय कमीत कमी जाठ घेऊनच तरी आहे.

"जळून गेलेल्या घरातून स्वतःचा जीव वाचवून बाहेर येणाऱ्याच्या अंगावर

आपल्याला काटेल ती किंमत या." सोमनाथ म्हणाला.

"त्याची करी किंमत किती आहे, सांग ना. त्यानंतर मला यायचे ते मी घेईनच." राजा म्हणाला.

"त्याची किंमत शंभर मोहरा आहे, महाराज!" सोमनाथ म्हणाला.

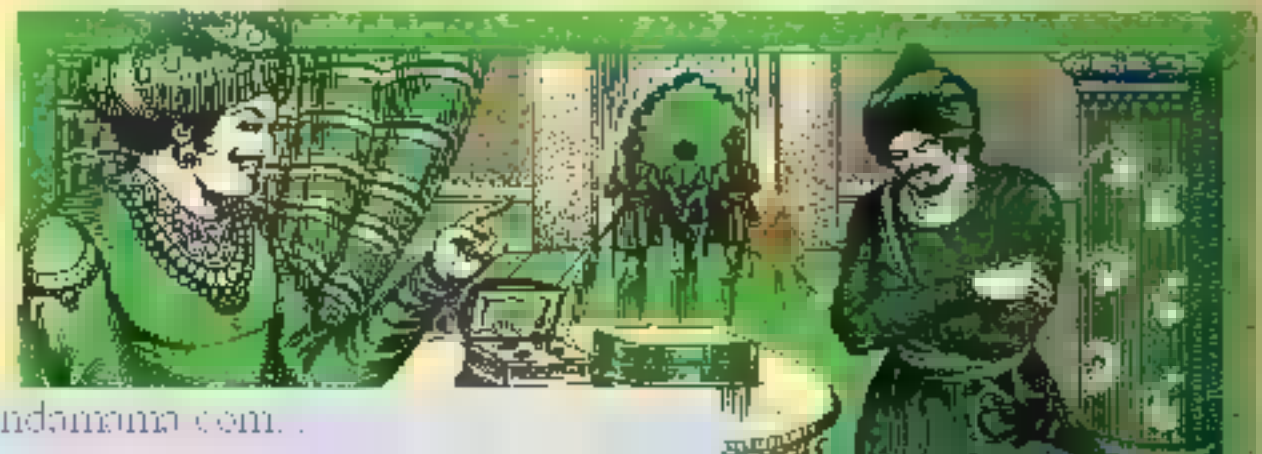
"इतकी कमी? तु सराफी व जवळची आहेत म्हणतोस आणि या हिऱ्याची इतकी कमी किंमत कधी काय सांगतोस?" राजाने विचारले.

"महाराज! आतां मी आपणांपुढे काय बोल? डोळ्यासमोर जायको व मुले जळून

जळत्याचा किंवा पोळत्याचा डाग किंवा वण तरी दिसायला हवा होता. परंतु त्याने स्नान बगैरे केत्यावर वेस्तील त्याच्या अंगावर डाग किंवा वण कोठे विसला नाही.

“तो जेवायला बसला तेव्हां त्याच्या जेवणाच्या पद्धतीवरून तो श्रीमंत घराण्यात वाढलेला असावा असे मुळीच दिसले नाही. चुरट अगदी गरीब स्थितीत वाढलेला असावा असेच दिसले.

“नंतर हिऱ्याची किंमत किती असते हे वेस्तील त्याला माहीत नव्हते. मी त्याला जे हिरे म्हणून साध्या काचेचे हिरे दाखविले त्याची किंमत सुद्धा त्याने दोनदोन हजार मोहरा सांगितली. हिऱ्याचा व्यापार करणाऱ्याला काचेचा हिऱा व खरा हिऱा यांमिला करक कळू नये यावरून तो हिऱ्याचा व्यापारी नव्हता स्पष्ट झाले.

“या सर्व गोष्टी कळल्यावर सोमनाथ रात्री गाठोडे व मी दिलेले हिरे घेऊन साथीने पळून जाईल हे मी ओळखले होते. म्हणून त्याला पकडण्यासाठी उचित व्यवस्था पण करून ठेवली होती. त्याप्रमाणे पाहारेकर्यांनी त्याला पकडले.”

सोमनाथाविषयी राजाने इतक्या मोठी सांगितल्यावर सोमनाथासारखा आपला मुन्हा कबूल करण्याशिवाय दुसरा मार्गच उरला नाही. तो एक सामान्य मजूर होता. दोन दोन तीन तीन विवस कोणाकडे तरी नोकरी करीत तो हिरे. एकदा एका व्यापाऱ्याकडे नोकरी करीत असता कबूल चार हिरे व सोमनाथा चार विवस त्याने चोरून घेतल्या व त्यादिवशी रात्री बर्मशाळेत येऊन झोपला हे त्याने कबूल केले.

राजाने सोमनाथाला योग्य ती शिक्षा केली व त्याने चोरून आणलेला माल व्यापाऱ्याकडे परत करविला.

शुद्ध बीजा पोटी

आनंदपुर नावाच्या गावी कांतिवर्मा एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असे. त्याला मुळबाळ नव्हते म्हणून तो नेहमी दुःखी असे.

गावी एकाच एक योमी आला. कोणत्याही गावी तीन विवसा पेक्षा जास्त कधी रहात नसे. जो प्रसाद तो पेण्यासाठी लोकांची गर्दी होई. त्या काही तरी महिमा आहे असा लोकांचा विश्वास बसला होता.

कांतिवर्मा त्या योम्याला भेटला. मुळबाळ नसल्यामुळे आपले दुःख व्यक्त केले. त्या वेळी योमी पीत होता. दुधाच्या पेत्यातले मोठे दूध एका द्रोणात ओतून कांतिवर्माला देत म्हणाला—“या द्रोणातले दूध तुम्ही बायको एकदा एका चोटांत पिईल तर सुखी इच्छा पूर्ण होईल.”

कांतिवर्मा दूध घेऊन घरी गेला व बायकोला म्हणाला—“एका चोटांत पिऊन टाक.” त्याच्या बायकोने देवाची पूजा करून त्या दुधाचा नेमच घ्याविला. तीच म्हणून दूध हातावर आपोष्णी सारजे दोनदा प्याली. दोळ्याला हात लावून देवाला नमस्कार केला.

देवकृपेने तिला महिन्यांनी दोन मुली झाल्या. दोन्ही मुली नवऱ्या सारक्या सुंदर होत्या. मुली रांगू लागण्याची वेळ झाली तेव्हा त्यांचा एकच लुळा आहे हे कळले. एक बाय लुळा असल्या कारणाने त्यांना उभे राहून चालता येईना.

कांतिवर्माने अनेक वैद्यांकडून औषधपाणी करविले. परंतु मुलींचा पांगळेपणा कमी झाला नाही. पांगळेपणा कायमचा राहतो की काय ही भीती वाटू लागली. त्यांना कळू लागले होते. आपला पांगळेपणा विसला

तर शोक ह्मतीस असे पण त्यांना वाटे. म्हणून त्या घराच्या बाहेर पडत नसत.

परंतु कातिवर्माने मुलींचे साह पुरविण्यात काही कमतरता दाखविली नाही.

बरोबर बारा वर्षांनंतर तो योगी पुन्हा त्या गावी आला. कातिवर्मा त्याच्या दर्शनाला गेला व नमस्कार करून म्हणाला—
“योगिराज! आपल्या अनुग्रहाने मला दोन मुली झाल्या. परंतु त्या पांगळ्या आहेत. त्यांचे भविष्य पाहून मनाला वाईट वाटते. आता आपणच त्यांच्यावर कृपा करून त्यांचा पांगळपणा वाईट असे काही तरी करावे.”

योगी काही वेळ बोळे मिटून विचार केव्हावर म्हणाला—“मी सांगितल्याप्रमाणे तुम्हा बायकोने केले नाही. म्हणून हा प्रसंग जाला. माझ्याजवळ या केळ्या-शिवाय कुसरे काही नाही.” असे म्हणत त्याने केळ्याचा एक लहान तुकडा तोडून तोंडात ठेवला. बाकी केळे कातिवर्माला देत म्हणाला—“हे तू तुला वाटेत तिला देऊन टाक.” असे सांगून कातिवर्माला काही उत्तर घ्यायला देऊ न देता योग्याने त्याला निरोप देऊन पाठवून दिले.

कातिवर्मा केळे घेऊन ते कोणत्या मुलीला द्यावे या विचार करीत बरी निचाला. दोघा मुलींचा एक कंगडा आहे हे माहीत असून योग्याने एकाच मुलीला दिला? हा प्रसंग जाळून एकीचा पाव द्यावा का दुसरीचा राहावा तिला मिठी वाईट वाटेत? दोघींवर आपले प्रेमसारखे आपण एकीलाच देऊन तिचा पाव ठीक करून दिला. दुसरीला पांयळीच सोडून दिले तर आपल्याला आयुष्यभर दुःख सहन करावे लागेल.

असा विचार करीत होके जाली करून चाकल बरी येत असता कातिवर्माला

कोणी रडत असल्याचे ऐकू आले. त्याने होके दर करून पाहिले. त्याला एका विहिरीवर एक तरुण मुलगी असलेली दिसली. एक तरुण मुलगा तिची समजूत घालीत असलेला दिसला. कातिवर्मा जवळ येऊन राहलेला पाहून तो मुलगा म्हणाला—“अहो काका! तुम्ही तरी हिला समजावून हो! ही विहिरीत जीव जळाली आहे.”

“पण असे शाळ तरी काय?” कातिवर्माने विचारले. तो मुलगा म्हणाला—
“हिला लहानपणीच जघांप बायू माला पर्वत एवढे कष्ट करावेत तिने नुसते बाप तिचे दावे धन गळे झाले. म्हणून पडून राहून दोन वेळ द्यावे तिला

तिच्याशी कोणी लग्नाला कसा तयार होणार? पण मी तिच्याशी लग्न करून मी तिला आपल्या बरी घेऊन गेलो.

“मी घरचा श्रीमंत नाही. कामधंदा केव्हाशिवाय पोट कसे भरणार. बायकोला चांगले हिंदता फिरता द्यावे म्हणून मी पुष्कळ औषधोपचार करीत आलो. निमित्त मला बराबाहेर जावेच लागते.

“आपल्यासाठी नवऱ्याला इतके कष्ट सहन करावे लागतात हे बायकोला पहावेना. नवऱ्याने सकाळपासून संध्याकाळ-पर्वत एवढे कष्ट करावेत तिने नुसते पडून राहून दोन वेळ द्यावे तिला

आवडेना. म्हणून जीव विला की नवऱ्याचे कष्ट बांचतील व ती दुसरे लग्न करून घेऊन निदान पुढले आयुष्य सुखाने घालवू शकेल असे तिला वाटले.

"ती हातापामाने पांगळी बाहे हे माहीत असून देखील मी तिच्याशी लग्न केले. म्हणून स्वतः मेहनत करून तिला सुखी करण्यात मला आनंद वाटतो. तिने मला जीव विला तर मी देखील जीव देईन. ही गोष्ट सुम्ही तरी तिला नोंद समजावून सांगाल का?" तो म्हणाला.

योग्याने विलेला प्रसाद त्या मुलीला विला तर दोघे नवराबायको सुखी होतील असे मनातल्या मनात कांतिवर्माला फार वाटले. त्याने ते केळे तिला दिले. म्हणाला— "मुली! पहिल्याने हे एवढे केळे का घाहू. नंतर तुला जे सांगायचे ते मी सांगतो."

तिने ते केळे खावले. एकदम तिला सर्वांगात विजेचा संचार झाल्यासारखे

एकदा वाटले. ती एकदम उभी राहली व कांतिवर्माला हात जोडून नमस्कार केला. तिच्या नवऱ्याला परमानंद झाला.

"तुमच्यावरचे संकट टळले. आता घरी सुखाने रहा नाझांनो!" कांतिवर्मा त्यांना आशीर्वाद देऊन म्हणाला आणि आपल्या घरी निघाला. एकाच मुलीला बरे दुसऱ्या मुलीला लुळी पांगळी राहू दिल्याचे दुःख सहन करण्यापेक्षा दुसऱ्याच एका पांगळ्या मुलीला सुखी एका नवरा बायकोला सुखी केल्याचे सुख शतपटीने मोठे नाही का? असा विचार करून त्याने स्वतःचे समाधान घेतले.

पण तो घरी वेळून पाहतो त्याच्या अकरा वर्षे वयाच्या जुळ्या मुली धावत पुढे आल्या. ते पाहून त्याला जे आश्चर्य वाटले आनंद झाला तो काय वर्णावा? शुद्ध बीजा पोटी फळे रसाळ गोमटी.

मुपणा दुपट रवर्च

एका गावी सोनदेव एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. त्याच्या इतका श्रीमंत दुसरा कोणी नव्हता. पण तो स्वभावाने चिक्कू मारवाडी होता. चिक्कू सोनदेवाला डोळ्याचे दुसणे सुरू झाले. सोने दुसऱ्याचे, डोळ्यातून सारले पाणी न्हायचे आणि सर्वांबरोबर वृष्टी आल्याचा देखील होता.

जेजारच्या गावी एक उत्तम वैद्य रहात असे. तो जे औषध देई यामुन पडला नाही असे कधी झालेच नाही. त्याला इतकी प्रसिद्धी होती की दुसरा डाक्टर किंवा ईश पंचक्रोशीत पाऊल टाकण्याची हिंमतच करित नसे.

तो वैद्य रोण्याची प्रकृती पाहून बरोबर औषध देई. श्रीमंताकडून खूप पैसे घेई व नोरगरिवाला फुकट औषध देई. सामान्य निमतोतला रोगी जे घेई ते आनंदाने घेई.

वैद्याचे नाव कोणी घेतले की, चिक्कू सोनदेवाच्या कपाळाला भाड्या कारण, एकदा त्याने थाण्याकडून औषध घेतले होते. त्याबद्दल शंभर रुपये त्या वैद्याने घेतले होते.

भाता डोळ्याच्या भाषाराचा इलाज करावयाचा म्हणजे वैद्याकडे जाणे भाग होते. कारण वहावीस मेळत दुसरा कोणी योग्य वैद्य नव्हता. बरे, या वैद्याकडून इलाज तर मोखावे लागणार.

म्हणून सोनदेवाने गरीबीचे सौंग पांघरून त्या वैद्याकडूनच इलाज करविण्याचे ठरविले. एक फाटके घोंवर नेसून व फाटकाच कमाल डोक्याला गुंदाळून दोन आणे एका पानावर ठेवून वैद्याकडे गेला आणि त्याच्या त्या अवताराला शोभेलशा गावंडळ भाषेत बोलत त्याने आपल्या डोळ्याच्या दुखण्याचे

वर्षाने वीद्यासमोर केलें, - "गरिबावर दया करा व हे वोट बरे होतील असे चांगले औषध द्या."

"तुम्हा आजार बरा होईल. नकोस. मी सांगतो ■ कर. चार, मुळे घेऊन ये व त्याच्या चकत्या करून त्यांना मोठ लाव. त्यांना पाणी मूदेल. त्या पाण्यात हिंग घासून ■ पाणी पिऊन टाक. नंतर त्या चकत्या टाकून रात्री त्या द्या. असे पुरे चाळीस दिवस कर. तुम्हा आजार चांगला बरा होईल," वैद्य म्हणाला.

सोनदेव घरी परत आला. वैद्याने सांगितल्याप्रमाणे त्याने पुरे चाळीस दिवस

ते औषध केले. परंतु त्याला तो इलाच नकोसा वाटू लागला. मुळघाचा वास, त्यांत हिंगाचा वास. चाळीस दिवस ते पाणी पिऊन व मुळघाच्या चकत्या खाऊन तो बेतागून गेला. आजार सारा, पण तोंडाला चव म्हणून राहिली नाही. म्हणून वोट बरे होताच सोनदेव सकाळ संध्याकाळ लाडू, जिलब्या ■ सेंप आणि बोंबे व भजी वाजू लागला. त्यामुळे सोनदेवाला डेकरा बेट, पोट दुखे, खूप तहान लागे आणि भूक लागेनाशी झाली. म्हणून पुन्हा वैद्याकडे जावे लागले.

सोनदेव पुन्हा तसाच गरिबीचे सोंप पांघरून पानावर दोन आणे ठेवून वैद्याकडे गेला आणि डोळघाचा आजार बरा होण्याचे सांगून म्हणाला - "बाता हा एक नवा नाकार झाला आहे. गरिबाला कांढा. देव तुम्हांला सुखी करील."

वैद्याने सोनदेवाची नाडी पाहून विचारले - "जमीण होईपर्यंत कोणी सांगितले तुला? तू साऊन हा नवा रोग स्वतःवर ओढून घेतला आहेस. त्या बेताचेच औषध द्यावे लागणार."

"काही नाही हो, लाडू व जिलब्या खाऊन घेतल्या." सोनदेव म्हणाला.

"इतके जमीण खायला खूप लाडू खातले असणार! तुला रे कोढून इतके लाडू व जिलब्या खायला मिळाल्या?" वैद्याने विचारले.

विषय बदलल्याच्या हेतूने सोनदेव म्हणाला - "वैद्यबुवा! पोट फार दुखते आहे हो! लवकर औषध द्या. वाजू द्या गरिबाला. घरी पडून राहिले म्हणतो."

"तुला इतके लाडू ■ जिलब्या खायला घालणारा कोणी धीमंत असला पाहिजे. तो कोण हे कळल्या विवाय मी औषध देणार नाही. तुला घालून बाजारी पाडणारा औषधाचा कर्ष वेडू सकणार नाही का?" वैद्य रामाने म्हणाला.

"सोनदेवच होतो. त्याच्या पदरी मी काम करीत होतो. पुष्कळ दिवसांनी बंदायला म्हणून गेलो होतो. समोर लाडू आणि जिलब्या बाणून ठेवल्या. स्वतःला भावक धकलो नाही आणि मात्ते समोर ठेवले होते ते तारे." सोनदेव म्हणाला.

"मग झाले तर. पत्तास करे औषधाला मागितले आहेत म्हणून जाऊन सांग. तू येईपर्यंत औषध तयार करून ठेवतो." वैद्य म्हणाला.

"ते बरोबर नाही. त्यांनी सायला लाडू घातले आणि मी बाधाभासारले साऊन

बाजारी पडलो. त्यांनी केलेल्या उपकाराची फंड करण्या ऐवजी औषध पाण्यासाठी पैसे सांगू का त्यांना? छे, छे! नाही, भाव्याकडून होणार." सोनदेव म्हणाला.

"तुम्हाकडून होणार तसेल तर मी आठून मागून घेईन. मला आता सोनदेवाकडे जायचे पण आहे." असे सांगून वैद्याने कसली तरी पुढी सोनदेवाच्या तोंडात घातली व पाणी प्यायला सांगून "रोग बरा होईल, बाता गेलास तरी झालेल." असे म्हणाला.

सोनदेवाचे तोंड एकदम भाजल्यासारखे झाले. डोळे बाहेर येतात मी काय असे

वाटले. कानशिला उडवा मारू लागल्या. कानाळा ऐकू येईनासे झाले. घाई घाईने आडवाटेने धरी निघाला. पण त्याला चालवेना. एका झाडाखाली विभ्रांती बेण्यासाठी पडून राहाला. पोळलेल्या जिभेला हळूहळू फुंकर चालू लागला.

तिकडे वीथ ह्रमरस्थाने सोनदेवाच्या घरी गेला. सोनदेव कोठेतरी बाहेर गेला असल्याचे घरच्या लोकांनी सांगितले. लवकरच परत येईल असा विचार वीथ त्याची वाट पहात ओटीवर बसून राहाला.

काही वेळाने सोनदेव घरी येऊन पोचला. स्वतः त्याच्या आधी पोचले म्हणून निघाला होता, परंतु वीथालाच आधी पोचलेला पाहून ओशाळल्यासारखे तोंड करून म्हणाला—“ओहो! तुम्ही इकडे कसे काय आलात?” आणि मोठ्या कष्टाने खुर्चीत बसून टाकले.

वीथ म्हणाला—“या खेपेस मी तुम्हांला पाहिले तेव्हांच मला संशय आला होता. कारण तुम्हांला या खेपेस जो बाजार झाला होता तो मेहनत मजुरी करणाऱ्या गरिबांस होत नसतो. बैठकीत बसून दोन वेळ पुकता लोकांसारखाच होतो. तुम्ही झोळ्याच्या आजारासाठी म्हणून तेव्हां मी तुम्हांला सरोखरीच परोक्ष समजून गरिबांना साजेळसे औषध दिले होते. त्या औषधात इव. पण तुमच्यासारख्यांना एकाहून एक औषधे—येथे, तेथे, वाटने इगिरे नाहीत का? या वजीर्गासा-सुडा चांगली औषधे आहेत. पैसाकडे पाहू नका. देवाविकांना मिळणार नाहीत अशी औषधे आहेत. नोड रोगाला नोड रुचकर औषधेच लागतात.”

वीथाने सोनदेवाला चांगले औषध देऊन त्याच्याकडून जरूर तेवढे पैसे वसूल केले.

गाईचा पाडा

एका गाभी दयानिधी जीवाचा एक गरीब सेतकरी रहात असे. त्याच्याकडे दोती-बेताचीच होती व एकच एक गाय होती.

एन उन्हाळ्यात बुपारच्या वेळी एक जण दयानिधीच्या घरासमोर उभा राहून म्हणाला—“पाणी प्यायला हवे आहे. खाल का?”

दयानिधीने घरात जाऊन पेलावर जाणून त्याला दिले आणि ऊन उतरे पर्यंत विभ्रांती वेळून पुढे जा असे म्हणाला.

नंतर दोघे इकडच्या तिकडच्या पारीत काही वेळ बसले. बोलत असता दयानिधीची घरची स्त्रिती मगदी बेसानी वाहे हे त्या वाटसक्त्या कळले.

दयानिधी त्याला म्हणाला—“आमची गाय एका महिन्याने विईल. चांगली किंमत मिळाली तर विकून टाकावी म्हणतो.

त्या वाटसरुने पावे पाहिली व म्हणाला—“तुमची गाय चांगल्या जातीची विसते आहे. जशी विकून नका टाकू. अशी मुरझाणी गाय घरात कमी? माझ्या मते किंवा नका.”

दयानिधीला त्या वाटसरुचा सल्ला पटला व त्याने गाय विकून टाकण्याचा विचार सोडला. एका महिन्याने गाय प्यायली. गाईला एक पाडा झाला. काही दिवसांनी ती गाय आजारी पडून मेली. तरी गाईला विकले नाही या बद्दल दयानिधी करीत बसला नाही. वासराची काळजीपूर्वक जोपासना करू लागला.

एकदा दयानिधी घरात नसता पाडा दावे तोडून आपल्यात नाचत नाचत संध्याकाळच्या सुमारास गावातल्या रानात फिरला. त्याला परत घरी कसे जायचे हे कळलेना. दिवशी रात्री राजवाड्यात

चोरी झाली, चोर चोरीचा ॥ घेऊन दिवसभर कोठे तरी लपून बसला होता. पाऊल हरबला त्या दिवशी त्या रानात तो चोर आला. माल खाद्यावर घेऊन ओझे उचलून पळून जाणे त्याला असक्य झाले.

॥ वेळी त्याला दयानिधीचा ॥ समोर दिसला. त्याने चोरी करून आणलेल्या मालाचे ओझे पाडपाच्या पाठीवर बांधले. नंतर दावे घेऊन पाडपाला ओढू लागला. पाडा मोठ मोठपाने हुंबळ ॥

तिक्के दयानिधी परत आला तेव्हा पाडा दावे तोडून पळून गेल्याचे त्याला कळले. म्हणून त्याच्या सोभार्य तो आपल्या सोबा-तिषां शेजाऱ्यांना घेऊन ॥ कंदील घेऊन निघाला. पाडा हुंबळ लागला त्याच सुमारास दयानिधी ॥ त्याचे मित्र ॥ कडेला येऊन पोचले. दयानिधीने परड्याचा आवाज ओळखला व मोठपाने ओरडला—
“तिक्के आहेस का? आलो.”

चोराने तो आवाज ऐकला व दुसून तीन चार दिवे पाहिले. म्हणून तो पाड्याच्या पाठीवरचा माल सोडून उचलून नेण्याचा विचार सोडून पळून गेला.

दयानिधी ॥ त्याचे साथी पाडा उभा होता तेथे आले. त्याच्या पाठीवर कोणीतरी काही तरी बांधले आहे हे पाहिले व त्यांना आवश्यक पण काढले. पण त्यांनी ॥ आहे ते तेथे पाहिले नाही. ॥ बरी घेऊन आल्यावर त्यांनी पाठीवरचे ओझे सोडून पाहिले तर ॥ राज्याच्या वरात शोबशील ॥ होत्या.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी दयानिधीने ॥ सर्व वस्तू नेऊन राज्याकडे पोचल्या येत्या ॥ त्या त्याला ॥ पिळात्म्य हे सांगितले. राजाने खूष होऊन ॥ व त्याच्या साथी शेजाऱ्यांना इनाम ॥ आणि वासराच्या चाऱ्यासाठी चार एकर जमीन दयानिधीच्या माथे लिहून दिली.

कुण्याबलार

कुण्णाने आरंभिलेला यज्ञ संपला. सहलायची ब्राह्मणांना दानधर्म ॥ आला. कुण्णाने अर्जुन, सात्यकी वगैरे पन्नास ॥ पंक्तीला जेवायला बसविले आणि त्यांना मोठी पेजबानी दिली. नंतर सर्व सभागृहात उभा झाले. गव्यागोष्टी घालू असता अर्जुन म्हणाला—
“कुण्णा! आम्हांला ब्राह्मणांची मुले कशी गेली? कोणी त्यांना उचलून नेले आणि कोठे लपवून ठेवले, हे नाही कळले.”

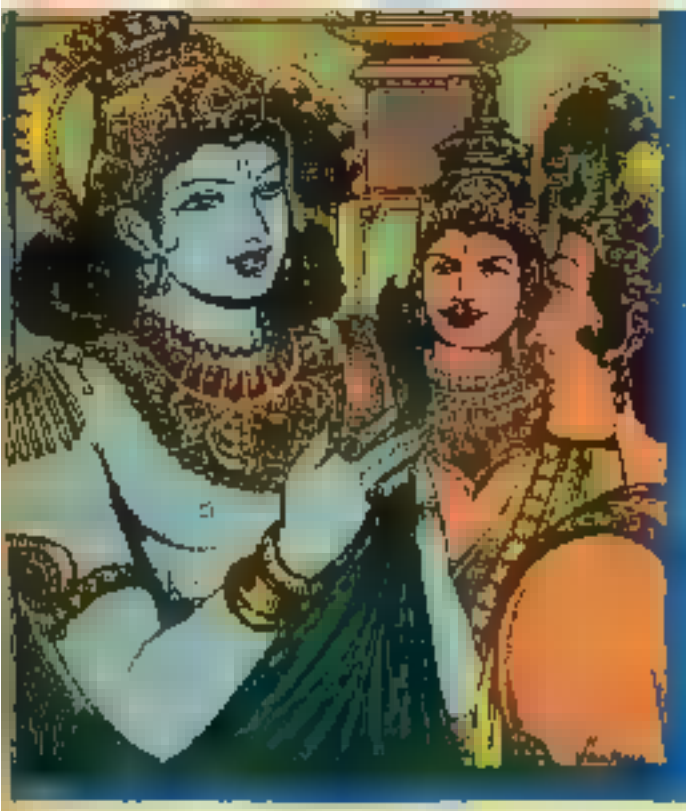
॥ सर्व सृष्टीला मूळ कारण असा जो परमेश्वर त्याला मला भेटावयाचे होते. ब्राह्मणाचे काम आहे तेव्हा भी दुर्लक्ष करणार नाही असे वाटून त्याने माया करून ब्राह्मणांच्या मुलांना अदृश्य केले.

त्याची इच्छा पुरी व्हावी म्हणून मला समुद्राचे दोन भाग पाडून आणि बोंगर ओलांडून पत्नीकडे जावे लागले.” कुण्ण म्हणाला.

नंतर अर्जुन हस्तिनापुरीला परतला. धर्मराजाला त्याने द्वारकापुरीला घडलेले सर्व वृत्त सांगितले. ॥ ऐकून धर्मराजाला फार आनंद झाला.

एकदा रुक्मिणी कुण्णाला एकांतात वसून बोलत असता म्हणाली—“मला प्रद्युम्न वगैरे रूपवान व पराक्रमी मुले झाली, परंतु संतान प्राप्तीची इच्छा अजून पूर्ण झाली नाही. आणखी एक मुलगा व्हावा असे वाटते.”

कुण्ण म्हणाला—“ठीक! शंकराला प्रसन्न करून तुला आणखी एक मुलगा व्हावा

अशी प्रार्थना करतो. तपस्वर्यां केल्याने इच्छितले अवश्य मिळते. मी हिमालय पर्वत चढून शंकराच्या दर्शनाला जातो. वाटेत बदरी भमात जाऊन तेथील ऋषी भुर्गींना पण सहजी भेटता येईल. तरमग मी कैलासवागेला निघतो.”

तुसऱ्या दिवशी सकाळी कृष्णाने राज्यसभा बोलाविली आणि बलराम, सात्यकी, उग्रसेन, कृतदर्मा, उद्धव व इतर प्रमुख यादवांना बोलावणे पाठविले. थोड्या वेळाने सर्व सभेला हजर झाले. कृष्ण सर्वांना संबोधन करून म्हणाला—

“मी सर्व सत्रांचा सहार केला. परंतु अजून एक सत्र उरला आहे. तो सामान्य सत्र नव्हे. महा पराक्रमी व धुर आहे. त्याचे नाव पौंड्र वसे आहे. नासा फार हेवा वाटतो. त्याचे बोटे अय वाटते. त्याला ठार केल्या शिवाय मी सर्व सत्रांना विकले असे म्हणता येणार नाही. मला आता कैलास वागेला जावे लागत आहे. गेल्या बरोबर पौंड्र आपल्या राज्यावर चालून येईल. सर्व पृथ्वीवरच्या यादवांना संहार करायचा त्याच्या मनात आहे. म्हणून मी येईपर्वत मुन्ही तशीनी झोळ्यात तेल चालून आपल्या राज्याचे रक्षण पाहिजे. नगराच्या सर्व दारांचे उत्तम प्रकारे रक्षण करा. परवानगी शिवाय कोणाला आत येऊ देऊ नका किंवा बाहेर जाऊ देऊ नका. आपले चतुरंग सैन्य सतत तुरुजक ठेवा. सत्काराने तयार ठेवा. सर्व बाजूला लक्ष ठेवून नगराचे रक्षण करा.”

नंतर सात्यकीला बघत बोलावून कृष्ण म्हणाला—“या नगराच्या रक्षणाचा मुख्य भार मी तुम्हावर टाकीत आहे. यादवांचे सर्व ऐक्य व वैभव मी तुम्हावर सोडून आहे.

बांधोदा

“कृष्णा, मुन्ही बागा व बलरामासारखा पाठिराळा मी शकणार नाही असे काय आहे. पौंड्र काय, स्वतः इंद्रदेवीला अष्ट दिक्पालांना बरोबर घेऊन बुडाला आला तरी त्याची फिरार करणार नाही.” सात्यकी म्हणाला.

कृष्ण उठवाना बघत बोलावून म्हणाला—“सुखर्य, मर्या मित्रर्या! बहुस्पतिकुल्य मुन्ही बुद्धि, तुला काय सयजावून सांगणार? तू पराक्रमी वाहव वीरांचे मार्गदर्शन कर.” तसेंच कृष्णाने एका मामून एक बलराम, उग्रसेन वगैरे वाहव वीरांना बघत बोलावून सर्वांनी एक जुटीने राहून कोणी काय करावे समजावून सांगितले. नंतर नवड्याचे स्मरण करताच हजर त्याच्यावर बघून म्हणाला—“मला कैलास कोणी शंकराच्या दर्शनाला जावयाचे आहे, घेऊन चल.” गडव जाकावात उडाला आणि ईशान्य दिशेला जाऊ लागला.

काही वेळाने बदरीवन जाकावातून विसू झाले. कृष्णाने सांगितल्यावर बदरीवनात उतरला. तेथील ऋषी मुनी कृष्णाला पाहून सामोरे गेले. त्या दिवशी कृष्णाने त्यांचे आतिथ्य स्वीकारले.

रात्री कृष्ण बदरीवनातच सोपला. बोन ग्रहर रात्र उलटल्यावर कृष्णाला वाटले की उषाच्या हवेवर फिरून यावे. म्हणून तो बराच हिडला फिरला. एका रम्य जागी थांबून स्वस्तिकासन बसला. अगाधीत तो सगळी घडन योगमुद्रेत झाला.

त्याच वेळी सहसाचची भुले जनावरांना हाकलीत त्या बाजूला आली. घंटाकर्ण नांवाचा पिशाचाधिपती त्यांचा नायक होता. बरोबर त्याचा पाकटा भाऊ पण आला होता. कृष्ण समाधीस्थ होता त्या जागी ती भुले आली

बांधोदा

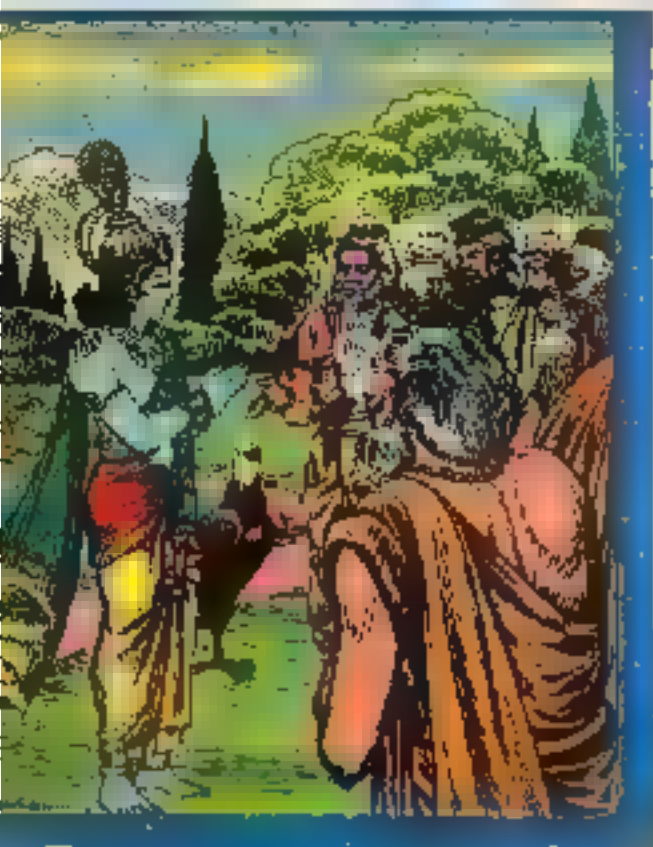
■ कुष्माळा विचार लागली—“कोण रे मुवा तू? दिवायकर उतका सुंदर, या जंगलात या वेळी कसा काय आला आहेस?”

कुष्ण म्हणाला—“मी यादव वंशी एक सखीय आहे. दुष्टांचा संहार करणे व सज्जनांचे रक्षण करणे हे माझे काम आहे. मोळासपती श्री संकराच्या दर्जेनासाठी आहे. तुम्ही कोण? येथे कधी व मुनी राहतात. या बदरीबनात जीवहिंसा करता नये. तुम्ही शिकार करण्यासाठी इकडे आला असाल तर ते मला सपाथचे नाही.”

चंटाकर्ण म्हणाला—“माझे कुष्ण चंटाकर्ण. हा माझा भाऊ. मी विष्णूचा भक्त आहे. हे सर्व माझे सैन्य आहे. मी कुबेराचा सेवक आहे. विष्णूच्या पूजेसाठीच आम्ही शिकार करतो. म्हणून या शिकारीला जीवहिंसा म्हणता येणार नाही. आम्ही एक मोष्ट लागतो. यमुदेवाचा मुलगा द्वारकाधीश आहे ना, त्याची आपले इष्ट देवत मानतो. त्याच्या रत्नांसाठीच मी निघालो आहे.”

नंतर तो कुष्णाजवळच आतडी साली बसला आणि जोडून पापऱ्या इष्ट देवताचे ध्यान घेऊ लागला. त्याचे ध्यान पाहून कुष्माळा आनंद झाला. आश्चर्य पण घाटले. हा माणस भक्त आहे आणि करतो आहे. सर्व कामे भूत पिशाच्चांना सोपतील मशी आहेत. ध्यान घेऊन कळलेल्या चंटाकर्णाच्या झाले असूनभोर आपले रूप पाहून कधी योगमाया कुष्माने केली. त्याने होठे उघडून पाहिले. त्याला ध्यानमग्न असतांना ज्याचे दर्शन घडले त्यालाच प्रत्यक्ष समोर पाहून तो आनंदारिकाने एकदम उठून उभा राहिला आणि रबाच आनंदाने नाचू लागला. नाचत असता त्याच्या तोंडून हे शब्द येत होते—

“कृष्णाचे दर्शन घडले, विष्णूचे दर्शन घडले. नंतर त्याने अनेक प्रकारे कृष्णाचे स्तोत्र गाव केले. नंतर त्याने त्याच्या त्रिशूळाला अडकवून ठेवलेले प्रेत काढले व आपल्या मुन्याने त्याचे दोन तुकडे करून म्हणाला—“हे, एक पवित्र ब्राह्मणाचे प्रेत आहे. भक्तिपूर्वक अर्पण करीत आहे, स्वीकार कर.”

ते पाहून कृष्णाला धुणा वाटली. तो घंटाकर्णाळा म्हणाला—“हे पहा! सारख्यांनी प्रेताला हात लावणे देखील बरोबर नाही. असली पूजा मला मुलीच आवडत नाही. सामान्य भूत पिशाच्चांमधे

शोभनारी कामे तुझ्या सारख्या खोर भक्तांना शोभत नाहीत. तू सदा माझे ध्यान करीत आलास म्हणून मी तुला परम लोकाची प्राप्ती देतो.” असे म्हणत कृष्णाने घंटाकर्णाच्या देहाला स्पर्श केला. कृष्णाचा स्पर्श होतच, लोखंडाला पारस-पण्याचा स्पर्श होत असे त्याचे सोने होत तसा घंटाकर्णाचे मयंकर रूप नाही ते होऊन त्या जागी एक देव रूप दिसले.

पोरपा येळाने राज संपत्ती, सूर्योदय झाला कृष्णाने केले. बदरीवनांतील मुनींना नमस्कार करून विरोप येतला आणि गरुडवाहनावर बसून कैलास पर्वताच्या दिशेने प्रयाण केले. कैलास पर्वतावर कृष्णाने गृहा पाहिल्या. शंकराने आपल्या हाताने जी जी वस्तु निर्मा ठेवली होती, ती वस्तु पाहून त्याला आनंद झाला.

तो मानस सरोवराच्या उत्तर तीरावर उतरला. तेथील खूबी मुनींना येतून त्याने तेथेच बारा वर्षे तपश्चर्या करण्याचा निश्चय केला. कोट्युन महिन्यांच्या श्रान्ती दीक्षा घेऊन, फक्त कंदमुळे काळज बारावर्षे तपश्चर्या केली. बारा वर्षे पूर्ण झाल्यावर इंद्र इंटर देवांसह कृष्णाच्या दर्शनाला

आला. कोणत्या उद्देश्याने कृष्णाने ती तपश्चर्या केली हे कळले नाही.

दुसऱ्या दिवशी वृषभवाहनावर असून पार्वतीसह शंकर तेथे आला. त्याच्या पाठोपाठ पुष्पक विमानास बसून कुबेर आणि वाहनावर बसून गणेश व चण्कुळ कुमारस्वामी आले त्यांच्यापुढे आपापसे सत्पात्र धारण करून मंदी, मृगी, महाकाळ भूतगण आले ते सर्व व नृत्य करीत येत होते

कृष्णाला दुकन पाहूनच पार्वती वृषभ वाहनावर उतरले. कृष्ण वृषभ शंकराला पाहून उठला व पुढे येऊन

श्रद्धा पूर्वक नमस्कार करून समोर उभा राहिला. तेथे आलेल्या सर्व देवादिकांना अनायासे शिवकेशवांचे एकच दर्शन घडल्याचा पुष्प लाभ झाला.

कृष्णाने शंकरासमोर साष्टांग नमस्कार केला व त्याचे स्तोत्रगान केले. शंकराला परमानंद झाला. तो कृष्णाचा हात आपल्या हातात घेऊन म्हणाला—

“कृष्णा, या पूर्वीच तू तपश्चर्या करून एक वर प्राप्त केला आहेस व तुला पुत्र प्राप्ती झाली आहे. मी पूर्वी प्रेतामुगात पातशांत वर एक संकल्प करून मिष्टापूर्वक तपश्चर्या केली होती. तेव्हा माझ्या सेवेला हिमालय

पर्वताने माझ्या बरोबर आलेल्या आपल्या मुलीला व तिच्या सखींना नेमले होते. मी वेलील हिमालय पर्वताच्या मान रासण्या-साठी त्यांची सेवा स्वीकारली. तेव्हा आम्ही दोघांनी प्रेमव्रत व्हावे म्हणून इंद्राने कामदेवाला प्रोत्साहन दिले. मी समाधीस्थ असता, कामदेवाने माझ्यावर नेम घरला व समाधी तुटावच्या आधी माझ्या छातीवर मोहमास्त्र सोडले. माझ्या मनात त्यामुळे विकार झाला व मी त्याच ॥ ॥ डोळे उघडून पार्वतीकडे पाहिले. तिचा सर्व चेहऱ्यावर आनंदाने ओसंडून येत असलेला मला भासला. आपले चित्त असे घंवल कसे करे झाले. मला कळेल. मी चारी बाजूला पाहिले. त्यावेळी मला कामदेव, माझ्यावर पुष्पबाण सोडल्यास ॥ असलेला दिसला. अशा दुष्टाचा नाश का करू नये, मनात येण्याची छोटी, माझा माल नेत्र उघडला आणि त्यांतून अग्नि

ज्वाळा येऊन कामदेवाकडे धावू लागल्या. 'कामदेवावर राग दाखवू नये' असा आकाशातून देवादिक ओरडून सांगत ॥ अग्नि ज्वाळांनी कामदेवाला भस्म करून टाकले. नंतर ब्रह्मादिक देवांनी येऊन त्रिलोकाच्या हितासाठीच कामदेवाने हे ॥ ॥ केसे होते, असे निवेदन केल्यावर ब्रह्मदेवाच्या सांगण्यावरून कामदेवाला तुझ्या पोटी जन्म घेण्यास परवानगी दिली. तोंच प्रद्युम्न रूपे रुक्मिणीच्या पोटी तुला प्रथम पुत्र होऊन जन्मला. तू आता जी तपस्व्यपत्नी करीत आहेस त्याचे कळ तुला या पूर्वीच लागले आहे.

नंतर संकराने रोषे हजर असलेल्या सर्व ऋषी व मुनींना संबोधन करून कुण्ड हाच स्वतः नारायणाचा अवतार असल्याचे सांगितले आणि पार्वती, गणपती आदिकांसह अंतर्धान पावला. कुण्ड देखील बदरीचमनात परत आला.

अरण्यपुराण

[२५]

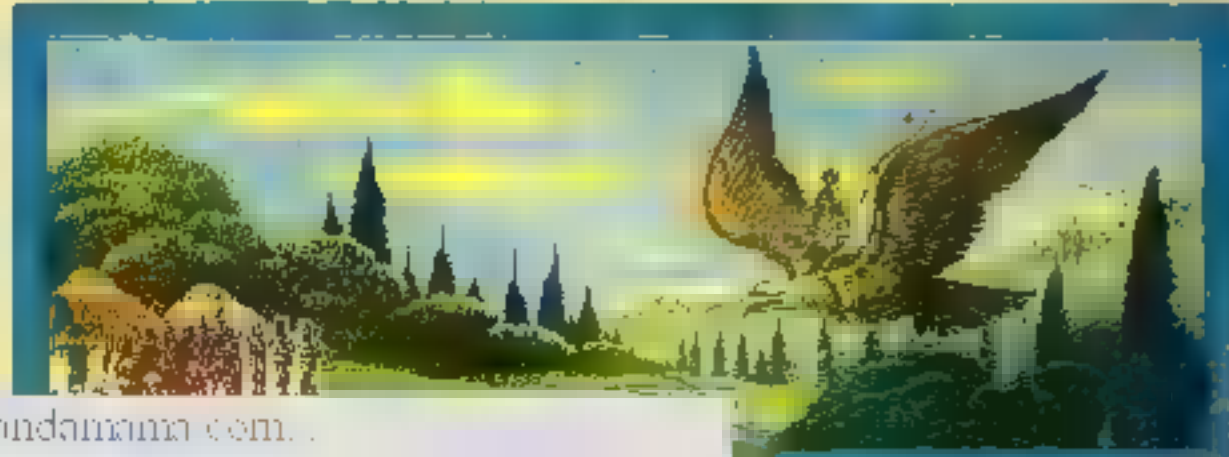
मौवली जवळ येऊ ॥ शकल्यामुळे स्वतःनाग मोठ्याने ओरडून म्हणाला—“ते मरण आहे, मरण!” आणि पुतळ्यांच्या चतुःबाजूला बेटोळे करून बसला.

परत ॥ ॥ अरण्यात सुखरूप परत येऊन पोचल्याबद्दल काबाला ॥ मौवलीला पुनर्जन्म मिळाल्यासारखा आनंद झाला. उजाडल्यावर सूर्य प्रकाशात चकाकणारा अंकुशा- ॥ ॥ तांबडा लढा पाहून मौवली स्वतःशीच त्याचे कौतुक करू लागला. म्हणाला—“हा तर काळ्या वाघाच्या डोळ्यांमधून जास्त चकाकतो आहे. पण तो ॥ ॥ नाग 'मृत्सू' 'मृत्सू' असे कां वरे ओरडत होता?”

“तू त्याला मुन्याने छार केले नाहीस हाच विचार माझ्या मनात घोळत होता! पण आपण, शिकारीला जाऊ या. येतोस का?” काबाने विचारले.

“नाही, हा अंकुश काळ्या वाघाला वाकवला पाहिजे व ॥ ॥ शिकारीचे पाहू!” असे म्हणत मौवली ॥ ॥ निघाला. मधून मधून वाकून तो आपल्या हातातल्या अंकुश पहात होता. तो येऊन पोचला त्यावेळी काळा वाघ पोटभर जाडून व पाणी पीत असलेला दिसला. मौवलीने जे जे पडले वर्णन करून सांगितले. काळा वाघ सर्व शांतपणे ऐकत होता. पण इवेत नागाने शेवटी जे सांगितले ते बरोबर आहे असे तो म्हणाला तेव्हा मौवलीने त्याला विचारले—“तरमग इवेतनाग म्हणाला ते सर्व करे आहे म्हणातोस?”

“अरे वाकल्या! मी उदयपूरच्या राजाच्या पित्र्यास पडलो होतो. मनुष्य जातीचा स्वभाव मी चांगला ओळखतो. त्या तांबड्या दगडासाठी एका रात्रीत

तीस तीन जणांना ठार करणारे कित्येक सापडतील."

"मनुष्याची जात ठार करण्यात पटाईत आहे, मी धुडा पाहिलेले आहे. पण तांबडा रंग हा खायला उपयोगी पडत नाही. मग याच्यासाठी एवढे हुत्याकांड कशाळा?" मौवलीने आश्चर्य करीत विचारले.

"मौवली, जा, तू जाऊन ओप काढ. मनुष्यच ना. पण काय उपयोग?" काळा बाघ ओपण्याच्या तयारीत म्हणाला.

या वस्तूचा काय रे उपयोग, सांग ना!" मौवली काळ्या बाघाला म्हणाला.

"मनुष्य हत्तीच्या गंडस्वळावर हे मारून त्यातून काढण्यासाठी याचा उपयोग करतो. नव्हे, शिथे किंवा अणकुचीवर दात नसलेला मनुष्य हेच काय याच्यातून जास्त भयंकर वस्तू तयार करतो." काळा बाघ म्हणाला.

"होः! होः! मनुष्य जातीतल्या प्रत्येकाचा रक्तपात करणेच काय ते सुकते. मला पूर्वी पाहोत असते तर मी ही वस्तू घेऊन बालोन नसतो." म्हणत मौवलीने अंकुश मूळ फेकून दिला. तो दूर तीस बाळीस हातावर जाऊन पडला. मौवली यवतावर पडलेल्या दवाक्या पाण्याने हात धुवीत म्हणाला—"मुटसो, त्या कुळक्षणी वस्तुच्या तावडीतून, तो मवाड नाग 'तू मरशील' म्हणाला."

"राजमर शिकार दिवसावर गप्पा मारत राहणे मला नाही जमणार. मी सोपतो आता!" काळा बाघ म्हणाला.

मौवलीने एक चांगलेले धाड पाहिले व त्यावर चढून वेलांचा जणु एक काढून धाडका झाला त्याला त्या तांबड्या रंगटाचे स्वप्न पडले. होप मोडली तेव्हा चहूकडे घनदाट काळोख होता. माकडे वसून करीत होती.

ती वस्तू एकदा पाहून येऊ या, विचार करून मौवली खाली उतरली. काढ्या बाघाची ओप केव्हांच मोडली होती व तो आपली भूक सात करण्याच्या छटपटीत होता. "ती विविध वस्तू माली रे?" मौवलीने विचारले.

"कोकीतरी मनुष्य उचकून घेऊन गेला. ह्या त्याच्या पावलांच्या खुणा." काळा म्हणाला.

"तो माग म्हणाला ते करे असेल तर तो मनुष्य मरणार. आपण पावलांच्या अनुरोधाने त्याच्या माग काढीत जाऊ." मौवली म्हणाला.

पाहिल्याने पोटभर जाऊन घेऊ, ये." काळा म्हणाला.

त्यांना सवकरच एक शिकार सांपडली. दोघांनी पोटभर सऊन घेतले व ओढ्याचे पाणी पिऊन पावलांच्या खुणा पहात त्या माणसाच्या सोबार्थे दोघे निघाले. पावलांच्या खुणावरून कळले की तो मनुष्य काही अंतर हळू हळू गेला व नंतर थांबत आता एकदम बाजूला वळला. पावलांच्या खुणा बघवर गेल्या होत्या तेचवर आजखी एकाच्या पावलांच्या खुणा येऊन पोचलेल्या दिसल्या. ती

पावले लहान होती व बोटे सोल जमिनीत व्हालेली होती. ती पावले शिकान्याची असावीत असे मौवलीला वाटले. मौवली महान पावलांच्या खुणा-मागून काळा बाघ मोठ्या पावलांच्या खुणांमागून जाऊ लागला. त्यांना त्या जे जे कळले ते ओरकून आपल्या सावधाला सांगत गेले.

बोवटी दोन्ही खुणा एक झाल्या. तेथे एका गावकऱ्याचे प्रेत पडलेले होते. त्याच्या छातीला लागलेला शिकान्याचा बाण दिसत होता. "एक जण मेल्या, पण ती वस्तू कोठे आहे?" मौवलीने विचारले.

७९. विंता पर्वताच्या रांगा

"शिकारी घेऊन गेला." म्हणत काळ्या बाबू लहान पायलां मागेमागे जाऊ लागला. एका गुहेच्या तोंडापासून धोड्या अंतरावर त्याला शिकार्याचे प्रेत दिसले. 'दुसरा मेलला.' बहाणा घालून चालण्याच्या चौपायांच्या पायलांच्या खुणा दिसत होत्या.

आतां त्यागुढे जावेसे मीनलीला वाटले नाही. पण काळ्या बाबू म्हणाला—“मग फिरेणें शूर शिकार्याला शोभत नाही.”

ह्या कारणांच्या पायलांच्या अमुरोबाचे सुतारे एक तास चालूचालून आला. थुराचा वास आला. ह्याच जागी साडीत काळ्या बाबूला आणखी एक प्रेत दिसले. “याला कोणी मारले? शिकारी मेलला तसाच हा मेलला असावा.”

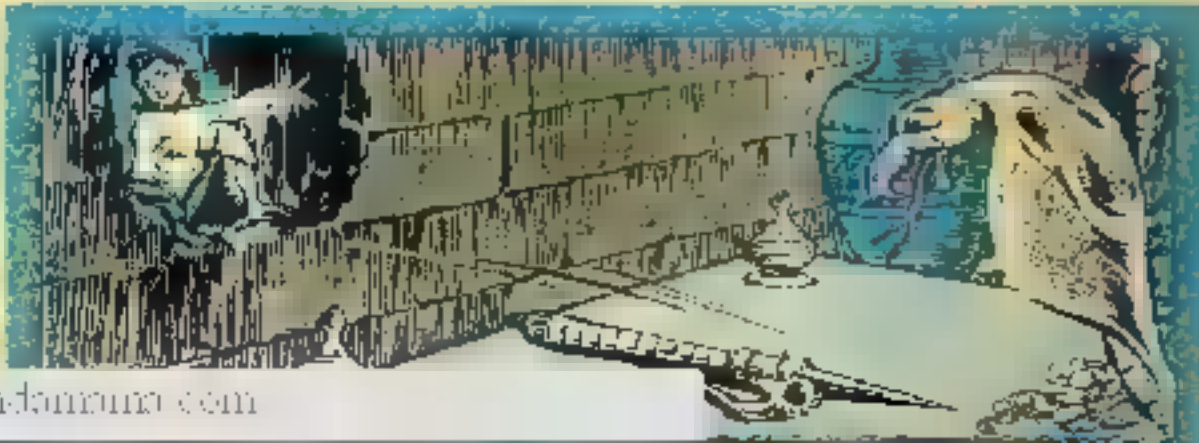
आणखी अर्धा मैल चालून गेल्यावर ह्यांना आणखी तीन प्रेत दिसली. कोणाच्या जगावर जखम नव्हती. “हे कसे मेलले असावेत?” मीनलीने विचारले.

“विधाने!” काळ्या बाबू म्हणाला. ह्यांच्या हाती मेललेला तो लेंपाको होता. त्याने मरण्यापूर्वीच इतर तिघांच्या जेवणांत विष घालून ठेवले होते. अंकुश बाबूला पडला आहे, पहा.

‘आपण तो अंकुश त्या पदव्या बांधून घेऊन आलो, ही चूक मागी,’ मीनली परतून सांगत मलात म्हणाला. त्याने तो अंकुश एका जागी पुस्तक ठेवला. नंतर एका रात्री तो स्वतः पाय उहाल होता त्या भुवारांत त्याने तो गुपचुप नेऊन टाकला आणि ओरडून म्हणाला—“हे नागपितामहा! एकाद्या बांगल्या तरुण सापाला भवलीला घेऊन राखाने मागे सोडलेले वैभव सुरक्षित ठेवण्यासाठी तजवीज कर आणि आंत फिरणारा जिवंत बाहेर पोचणार नाही याची काळजी घाहात रहा.”

“कोहो! परत आलास वाटले. तूच म्हणून बांधलास. पण तू बांधलास कसा? काम पण बाह्यर्य!” स्वतः नाव म्हणाला.

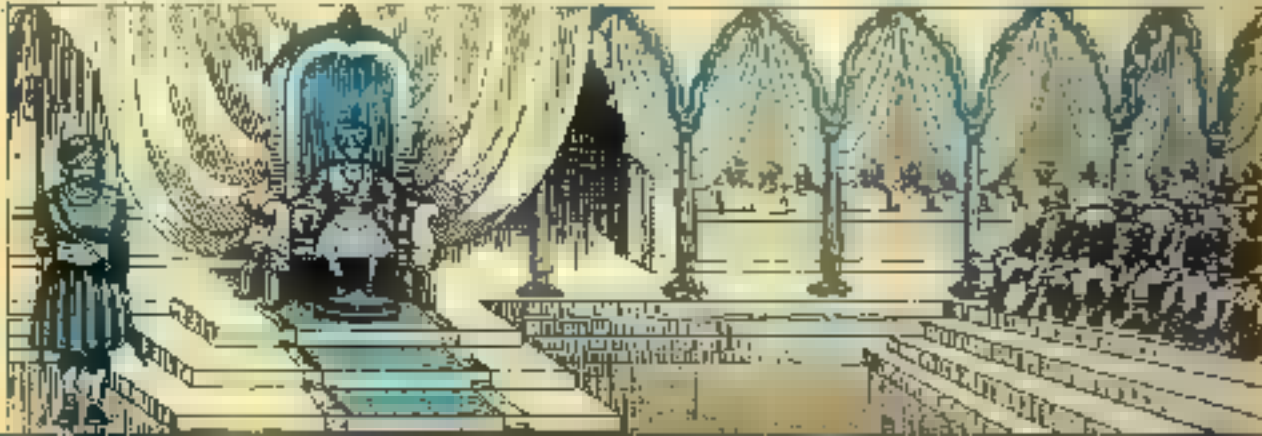
आल्तेविषाच्या मजोरावर मकर रेखा आहे. मॅगडोलन पर्वताच्या निचिल रांगा बाहेर हा जिवून चालून येतला पर्वत आहे. बावी सावी २५-२६ मैल आहे.

कंदेत ठेवण्यात आले. वेलस्लीने आपला दूरदर्शीपणा दाखवून मराठ्यांना म्हैसूरच्या राज्याच्या पश्चिमोत्तर भागाचे दोन जिल्हे वेळ केले. परंतु मराठ्यांनी ते स्वीकारण्यास नकार दिला. कारण त्यांना ते जिल्हे घेण्यात कमीपणा वाटला. परंतु इंग्रजांनी निजामाला म्हैसूरच्या उत्तर-पूर्वेचा गुत्ती पासून गुरमकोंडा विस्तार त्याने मानवाने त्याचा स्वीकार केला. म्हैसूरच्या पश्चिमे कडील प्रवेश-कान्हा, वाइनाड, कोयंबटूर, वारापुर, श्रीरंगपट्टणम् इत्यादी इंग्रजांनी स्वतःकडे ठेवून घेतला.

अशा तऱ्हेने म्हैसूरच्या आजूबाजूचा बराचसा भाग वाटून घेतल्यानंतर जो प्रदेश उरला त्याच्यावर राज्य करण्यासाठी म्हैसूरच्या गादीवर एका लहान मुलाला बसविण्यात आले, तो मुलगा म्हैसूरच्या जुन्या हिंदू राज्यधराण्यातला होता. म्हैसूर-वर इंग्रजांचे प्रभुत्व होते. म्हैसूरच्या

राजाला इंग्रजांना कर द्यावा लागे व इंग्रजांच्या फौजेचा खर्च पण द्यावा लागे.

म्हैसूरची अशी वांटणी केल्यामुळे इंग्रजांना राज्य, पैसा, व्यापार यांबरोबर सैनिक दृष्ट्या पण पुष्कळ लाभ झाला. वेलस्लीने इंग्रजांचे राज्य वाढविण्यासाठी ही जी कारवाई केली त्याबद्दल खूब होऊन इंग्रजांनी त्याला 'मार्क्विस' ही पदवी बहाल केली.

टिपूच्या मृत्यूनंतर भारतात फेंचाचा पाठीराखा कोणी उरला नाही. इंग्रज देखील निविचत झाले, कारण टिपूचे व्यक्तित्व तसेच मोठे होते. अनीता व अत्याचार त्याने कधी केला नाही. त्याला राजकारण चळत होते. इंग्रज भारताचे मुख्य शत्रू होत, हे त्याला चांगले समजत होते. म्हणून ज्यांचे उच्चाटन करण्यासाठी भारतीय संस्थानिकांमध्ये मंत्री स्थापन करण्यासाठी पुष्कळ प्रयत्न केला. परंतु ते एक स्वप्न ठरले.

कोंबडी चोर

एका गरबी रघू एक भोळा भाबडा शेतकरी रहात असे. कोणी काही सांगितले तर सारे वाटे. पण त्याची कामकी जानकी फार हुशार होती. कुटुंबाचा भार पती सांभाळू शकणार नाही हे तिला लवकरच कळले. तिने सर्व श्रमिने विकून कोंबड्या पाळल्या. अंडी विकून जे पैसे मिळत त्यावर व शेताला पीक तिचे कुटुंबाचा उदर निर्वाह चालू लागला.

रघूच्या घरा शेजारी हरिराम नावाचा एक चिकू मारवाडी रहात असे. स्वतःचे धन तिचोरीत ठेवून तो त्याची पुजा करी. त्याला कोंबडीचे मांस फार आवडे. परंतु स्वतःचे पैसे खर्च करून कोंबडी विकत घेण्याचा विचार त्याने कधी केला नाही. रघूच्या परकात कोंबड्या पाहून त्याच्या तोंडाला पाणी सुटे. म्हणून रोज रात्री

भितीवरून उडी मारून तो रघूची एक कोंबडी चोरून नेई.

जानकीला आपल्या कोंबड्या कमी होऊ लागल्याचा संशय येऊ लागला. चोराला पकडण्यासाठी तिने रात्रभर पाहारा घेण्याचे ठरविले. एक रात्र ती स्वतः जागे व एक रात्र रघू जागे. पाहारा वेत असता रात्रभर तिचा डोळा न लागे. परंतु रघू पाहारा घेण्यासाठी जाऊन बसे थोड्या वेळाने आडवा होऊन घोक लागे. हरिरामला ही गोष्ट माहीत होती. म्हणून ज्या दिवशी रघू पाहान्यावर असे त्याच दिवशी तो कोंबडी चोरून नेई.

जानकी नवऱ्यावर त्यासाठी रागावली देखील. म्हणाली-"तुम्हाला सोप म्हणजे कुंभकर्णाची आहे. पाहारा दिला काय अत न दिला काय सारखाच. असेच काही दिवस चालले तर लवकरच हातात झोळी येईल."

जानकी म्हणाली ते ऐकून रघून, त्या विवशी चोराला नक्कीच पकडायचे ठरवून पाहान्याला एक कोंबळे पांयसून बसला. मध्यरात्रीच्या सुमारास कुराड्या दार उघडण्याचा आवाज झाला. कोणीतरी तोंडावर घुरझा घालून पुढे जात असलेला दिसला. काळोखात त्याला मोळकणे अवगम्य होते. रघूने उडी मारून त्याला धरले.

हरिराम रघूपेक्षा जास्त होता. म्हणजे स्वतःला सोडवून घेऊन व मिती-बळून उडी मारून पलीकडे निघून गेला. परंतु त्या सटापटीत त्याच्या कमरेला

जडकवलेले किल्ल्यांचे जुडगे बाळी पडले.

परसात बडबड झाली ■ जानकीला ऐकू झाली. ती दिवा घेऊन बाहेर झाली. तिने विचारले "चोरजीर होता वाटते?"

हातातला चोर निसटून पळून येत्याबद्दल रघूला स्वतःचाच आळा. जानकीला पण सर्व प्रसंग कळल्यावर नवऱ्याचा राग झाला. तिला दिव्याच्या उजेडात किल्ल्यांचे जुडगे दिसले. "चोर सापडला. चोराच्या किल्ल्यांचे जुडगेच सापडले आहे. जुडगे सोभायला येईलच की नाही? पकडू ठेवू त्याला." असे सांगून ती जुडगे घेऊन घरात निघून गेली.

'आपण बाबलो' असा विचार करून हरिराम खूप होता. कारण त्याची चोरी पकडली गेली असती तर गावात तोंड दाखवायला जाणार असली नसती. सहज त्याचा हात कमरेला जुडग्यासाठी गेला, पण जुडगे नव्हते. जुडगे रघूच्या आचारातच पडले असभार. त्याने विचार केला बतावणी करून मोळया भावड्या रघूकडून तेवढे जुडगे मिळविले पाहिजे.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी तो रघूच्या घरी गेला आणि म्हणाला—"रघू! बोकळा

बाहेत का की कागात कुठल्या बाहेत? चव ना चरा सेतावर पाऊन ते" रघू त्याच्याबरोबर निघाला.

वाटेत त्याने रघूला विचारले—"काम रे रघू, ■ नेहमी सांगतोस, तुझ्या कोंबड्या चोरीला जातात. ■ मिळाला का चोर?"

रघू आनंदाने म्हणाला—"होय रे, हरिराम! रात्री मी त्याला पकडले होते. पण त्याचे मधीय बसवतार म्हणून निसटून पळून गेला. माही ■ त्याचे हात ■ जोडून त्याला पाठविले असते. पण त्याला माझ्याकडे यावेच ■ कारण त्या कुप्टाच्या किल्ल्यांचे जुडगे राहून गेले आहे. ते न्यायला येईल तेव्हा पाहून घेईल.

हरिरामने विचार केल्यासारखे केले व म्हणाला—"आजपर्यंत तुझ्या कोंबड्यांची चोरी करणारा मनुष्य नव्हताच. एक भूत होते. त्याला कोंबड्या भावड्यात सावला. माझे बाबोबा मला एकदा म्हणाले होते की त्या भूताची तिजोरी ■ बाहे. तो आपल्या किल्ल्यांचे जुडगे नेहमी कमरेला जडकवून ठेवतो. भग काय, तुला चोर मिळाला. तू कोणाला, म्हणजे बाबकोला मुढा सांगितल्याशिवाय ते जुडगे घेऊन स्मशानात का नाही घेत? मी तुला

त्या भूताची तिजोरी बाबकोला. परंतु एवढे लक्षात ठेव. ते भूत नेहमी स्मशानातच राहते. बाबकोला हे सर्व कुळपासारखा सांगून बसविले।"

रघूला हरिराम म्हणाला ते सर्व बरे वाटले. त्या रात्री पाहारा देण्याची पाळी बाबकोशी होती. ती परसात छाटेवर पडून राहली. मध्यरात्रीच्या सुमारास रघू उठला ■ जानकीच्या पेटीतून किल्ल्यांचे जुडगे काढून घेऊन स्मशानाच्या दिशेने निघाला.

तेथे एका जडुभावाब रघूला एक काळी आकृती दिसली. तोच हरिराम असावा

असे समजून तो हळूच म्हणाला—“अरे हरिराम! किल्ल्यांचे जुडगे बाणले आहे, बरं का? असे म्हणत रघूने किल्ल्यांचे जुडगे हलवून ■ बाजवून दाखविले.

ती काळी जाकृती म्हणजे हरिरामच होता. परंतु तो काही बोलल्या शिवाय रघूच्या हातातल्या किल्ल्यांचे जुडगे ओढू लागला. रघूने त्याला अतः समजून त्याच्याशी झटापट सुरू केली. शेवटी हरिरामने किल्ल्यांचे जुडगे रघूच्या हातातून ओढून घेतले, परंतु ओढाताण चालू असता हरिरामची अंगठी रघूच्या हातात आली. हरिरामच्या लक्षात ती गोष्ट आली नाही व तो काळोखात जुडगे घेऊन पळून गेला.

किल्ल्यांचे जुडगे गेले बरे, पण त्या ऐवजी अंगठी हातात आल्याबद्दल त्याला फार आनंद झाला. त्याच आनंदात तो घरी गेला.

सकाळी उजाडल्यावर रघूने बायकोला हरिरामची झालेले बोलणे व रानी त्याच्याबरोबर तो स्पष्टानात जायला कसा कबूल झाला व तेथे भुताची झटापट होऊन शेवटी भुताची अंगठी कशी मिळाली हे वर्णन करून सांगितले. जानकीने अंगठी ओळखली. ■ हरिरामचे नाव पण होते.

चोर सापडला. जानकीने गावच्या पाटलाला अंगठी भेऊन दिली आणि कोंबडीची भोरी कशी होत होती ■ हरिरामचे रघूची काय काय बोलणे झाले सर्व सांगितले. पाटलाने हरिरामाला बोलाविले आणि जानकीचे झालेले नुकसान भरून द्यायला सांगितले.

हरिरामला ■ गोवात कोणाला तोंड दाखविणे देखील अशक्य झाले. म्हणून तो गाव सोडून निघून गेला.

पडकें दुकळ

[७]

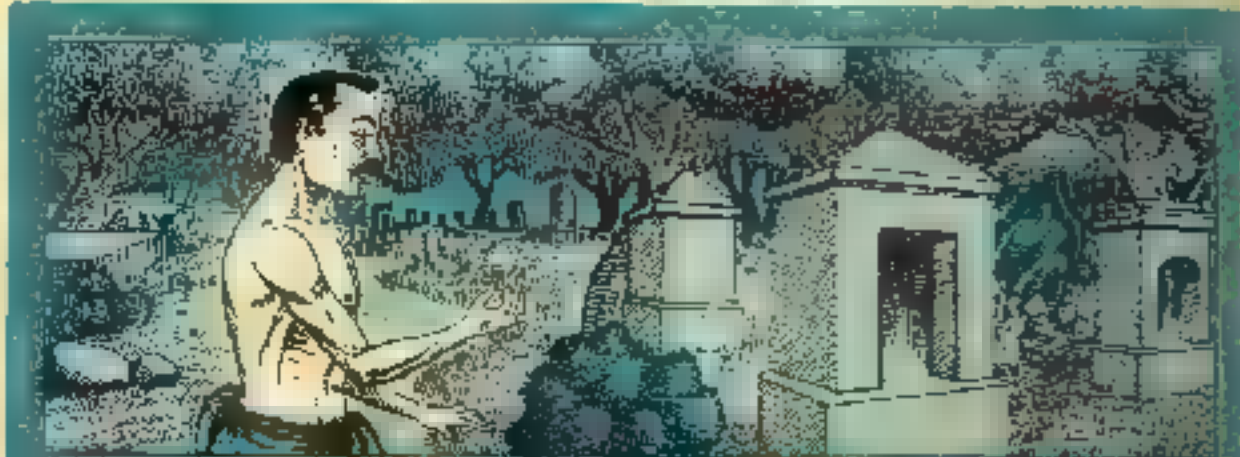
[शिखीपूढ व विक्रमकेसरी नामनायका पेल्याची मातमी मिळताच जिवाची काही अनुयायांसह त्या ■ गेला. तो पोंचण्यापुर्वीच शिखीपूढने लट्ठूसिंहाला ■ ऐकण्याच्या बहूधात उकलने होते. लट्ठूसिंहाचे अनुयायी शिखीपूढावर हल्ला बडविणार इतक्यात जिवाचीची 'हत्तारे खाली टाका' ची आरोळी ऐकू आली.—पुढे.]

लट्ठूसिंह जखमी होऊन बहूधात पडला होता. तेव्हा ■ अनुयायांचा जो दुसरा नायक होता त्याला जिवाजीची आरोळी ऐकू आली व त्याला तो व त्याचे सर्व अनुयायी संकटात सापडले असल्याने वळले. बशा प्रसंगी काय करणे बरोबर होईल याचा त्याने थोडा विचार केला. समोरा समोर दाबूची चार हात केल्यास मृत्यू मुखात स्वतःच उडी टाकल्यासारखे होईल, या उलट जिवा-

जीला सरण पेल्यास नागलोकात आपली मान साफी होईल हे पण तो ओळखून होता.

म्हणून जिवाजीकडे वळून तो म्हणाला—
“तुम्ही मला चारी बाजूंनी घेरले आहे. तुम्ही संस्थेने आमच्या तिप्पट आहा. म्हणून हे न्याय्य युद्ध होणार नाही. धर्मयुद्ध तर नाहीच नाही.”

ते ऐकून शिखीपूढ त्याच्याकडे वळून म्हणाला—“तुम्हांला धर्म ■ न्याय संकटाच्या

बेळीच आठवतात. ही सर्व शिकवण तुम्हांला तुमच्या त्या गुरूकडून मिळालेली विसते. स्वताचे इमान विकून तुम्ही आजवर परक्याची चाकरी करीत आलात तेव्हा तुमचा हा न्याय ■ धर्म कोठे ये ■ होता? तुम्ही या गायगांवच्या गरीब गोकर्नाची मेहनत करून सांठवलेली कमाई अशी लुटून नेत आहां आणि आम्हांला न्यायाच्या ■ धर्माच्या गोष्टी सांगता? मुकाट्याने सत्तास्त्रे खाली टाका."

"आम्ही सत्तास्त्रे टाकल्यावर तुम्ही आम्हांला भाला पोसकून ठार करणार नाही कसावस्त?" ■ विचारले.

"ते आम्ही तुमच्यावर दया दाखवून पाहिजेतच करू. तुम्ही सत्तास्त्रे टाकता की नाही?" असे म्हणत त्याने एकदा विक्रमकेसरी ■ उभे असलेल्या तऱ्हांकडे सार्थक दृष्टी ने पाहिले.

शिखीमुखच्या बोलण्यावरून आता तो व त्याचे जमुयादी हल्ला चढविणार ■ स्पष्ट दिसत होते. परंतु जिवाजीने तो भय कोणाच्या ■ राहू नये म्हणून आपला माग दूर फेकला व म्हणाला— "कोणाच्या केसाळहि ■ लागणार नाही. पाहिजे ■ तुम्ही आपापली सत्तास्त्रे ■ : जवळ ठेवा, मला हरकत नाही. ■ त्या पक्षच्या देवळांच्या गुजाऱ्याची ■ आहे. तीन आमचा ■ घनू आहे. बरे हे ■ तुमचा नायक लठ्ठूसिंह कोठे आहे?"

"मी इकडे पडलो ■ लढ्यात. सर्व ■ रक्तनंदाळ झाले आहे. डोळ्यासमोर काळोशी खाली आहे. लढ्यातून कष्टत नागनायक लठ्ठूसिंह ओरडून म्हणाला.

जिवाजीने चकित होऊन ■ ऐकू आला त्या दिशेला पाहिले. घाईघाईने लढ्याजवळ जाऊन त्याने बात झोकावून पाहिले. लठ्ठूसिंह लढ्यातून त्याच्याकडे दोनवाणीने पहात होता.

“लट्ठूसिंह, काय रे? बरेच लागले आहे वाटते? वर ये उठून. त्या देवळाच्या पुजान्याला पकडण्यासाठी तुम्हा भवतीची गरज आहे मला.” जिवानी म्हणाला,

“वर येता आले असले तर केव्हाच आलो असतो रे! माला लागल्याने माझा उबवा हात गेला. दार्या पायाचा गुडगा पण मोडल्यासारखा दिसतो आहे. या सर्वाला जबाबदार कोण, माहीत आहे का? तुम्हा मुलगा झिलीमुख. त्याचे वैयं, शोयं माझ्या सोडीचे आहे. त्याच्या बरोबर मी आपली मुलगी नागमल्ली हिचा विवाह

करून द्यावा म्हणत आहे. बोल, काय म्हणतोस?” थट्टेत हसत लट्ठूसिंह म्हणाला.

त्याचे ते विचित्र बोलणे ऐकून जिवानीला, सह्यात पडल्यामुळे व रक्त-साठ्यामुळे त्याला मतिभ्रम असावा असे वाटले. जिवानीने आपल्या अनुयायांना एक लाकडी फळी आणायला सांगितले. फळीच्या दोन्ही टोकास त्याने दोन्या दोन्ही अनुयायांना सह्यात सांगितले. त्या दोघांनी लट्ठूसिंहला त्या फळीवर निवविले. नंतर बरण्या लोकांनी दोन्ही बाजूंनी दोन्या धरून लट्ठूसिंहला बर काढले.

लट्ठूसिंहने चकित होऊन आपल्या अनुयायांकडे पाहून विचारले—“सर्वांच्या हातात शस्त्रे आहेत. भाज कोण निकला, कोण हारला? आपल्यापैकी किती लोक ठार झाले?”

दुसऱ्या नागनायकाने पुढे येऊन बोडक्यात सर्व वृत्त सांगितले. म्हणाला—“घनी! शबर नायक जिवानीने रक्तपात पांढविला. आपल्यापैकी सर्व आनंदात आहेत.”

ते ऐकून लट्ठूसिंह जिवानीकडे वळून म्हणाला—“शबर नायका! मी तुम्हा जाली

विच्छेद कर मोठा अन्नाच केला. त्या कुष्ट पुजान्याने माझ्यासमोर सोन्याचे चार तुकडे ठाकून मला वश करून घेतले. मी केवडे पाय केले. मला क्षमा कर. बाजपासून सर्व एक.”

“बरे, सोडा! जे झाले झाले. विसरा सारे. पहिल्याने मी तुम्हा हाताला पाचाला पट्टी बांधवतो. नंतर सर्व मिळून त्या पुजान्याच्या शिकारीला निघू या.” जिवानी म्हणाला. नंतर दूर उभा असलेल्या एका शबराला जिवानी म्हणाला—“नागजातीचा लट्ठूसिंह याचे ओवध पायी होऊ या.”

तो वृद्ध त्या बंध होता. तो नेहमी ओवधी मूळ्या. साले व इतर वस्तू एकत्र पिशवीत घालून गाव हिडून आजान्याचे ओवध पायी करी. त्याने कसला तरी पाळा तोडून आणला व त्याचा रस लट्ठूसिंहाच्या जखमेवर पिळून नंतर कमली तरो दोन तीन पाने ठेवून पट्टी बांधली. नंतर लट्ठूसिंहाचा गुडगा बोटाने तपासून पाहिला. दोघां नागांना लट्ठूसिंहाचे दोन्ही हात जोडून घेऊन देवायला सांगितले. दोन दोन कामट्या गुड्याच्या खाली व वर

ठेवून दोरीने बंध बाबळून बांधल्या. नंतर गुड्याच्या सांधा ठीक बसवला. सांधा बसवीत लट्ठूसिंह मोठमोठ्याने ओरडत होता—“या वर्ष नरक गातनेला कारण तो लुच्चा पुजारी आहे. त्याने ज्या सोन्याच्या बिटा दिल्या आहेत, फेका त्या पाण्यात. दुष्टाला साबाला टांगून माझे टोचून ठार करा.” पट्टी बांधण्याचे काम संपल्यावर बैद्याने एकदा तीक्ष्ण नजरेने लट्ठूसिंहाकडे पाहिले व म्हणाला—“लट्ठूसिंह! मी बैद्याच्या नात्याने रोम्याची सेवा करायचे कर्तव्य पुरे केले आहे. जाता बोल, माझ्या शवचे जे घाल्य

लुटून तू नेले आहेस तें परत करणार आहेस की नाही?"

"माझे अनुयायी तसे वास्तव घाल्य घेऊन नेलेच नाहीत. माझीच नेणार एवढ्यात शिखीमुखाने सिंहासारखी कामध्यावर शरप भारली. माझे अनुयायी जितकी पोती घेऊन गेले आहेत त्याच्या दुप्पट पोती मी स्वतःचे घाल्य आणून देतो" बघाला उत्तर देऊन लट्ठूसिंहाने आपल्या अनुयायांना बोलाविले आणि हुकूम दिला— पोत्यात भरलेले घाल्य पुन्हा सह्यात ओता. आपले साथी जितकी पोती घाल्य घेणून उचलून घेऊन गेले आहेत त्याच्या

दुप्पट पोती आपल्या गानलून घेऊन या."

त्याच्या नायकाची आज्ञा होताना नागजातीचे काही लोक वस्तोकडे निघाले. लट्ठूसिंह त्यांना पांढकून म्हणाला— "आमकी पद्म, पुजारी आपल्या गुहे बाहेर फिरत असेल. जर तो भेटला त्याला सांगा की नागजातीचे सर्वलोक जिवाजीच्या हुत्ती बंदी लागले आहेत. बाकीच्यांच्या जिवाला धोका आहे. समजले!"

त्यानंतर जिवाजी लट्ठूसिंहला दोघां तिघांच्या मदतीने उचलून घेऊन जाऊन गावातल्या चौकात गेला. एका ओटघाबर नेऊन ठेवले. ओटघाबर एका आभी जिवाजी, शिखीमुख व विक्रमकेसरी बसले. दुसरीकडे लट्ठूसिंह आपल्या अनुयायांसह बसला होता. जिवाजीने विचारल्यावर लट्ठूसिंह म्हणाला— "पद्म्या देऊलाचा पुजारी एकाच बाठवड्या पूर्वी आमच्या गावी आला होता. त्याने आमच्या गुहे सोन्याच्या काही बिटा टाकल्या म्हणाला— "विक्रमकेसरी जवळ ताडपत्रांचा जो बंद आहे तो आपून या."

नंतर लट्ठूसिंह जिवाजीला म्हणाला— "त्याने मला बोटे सोने दिले होते त्याच्या मोहला बळी पडून मी हे सर्व पाप केले. मला मंत्रतंत्र शिकवून या जंगलाचा राजा करून देण्याचे पण त्याने दिले होते. त्याला या ताडपत्रांच्या संघाची गरज काय? मात कोणते मुप्ति आहे. मला सांगशील का?"

"हा तू निचारु नसेस. या शिवाय कोणते मुप्ति आहे हे मलादेखील ठीक ठीक माहीत नाही. तू ह्या गोष्टी विचारी बघकजीच सोडून दे. तो पुजारी या प्रवेशात हिंदू लागला व नंतर ब्रह्मपुत्राच्या सोन्यात हिंदू फिर लागला तर त्यात धोका आहे. म्हणून त्याला याच जंगलात पकडून ठार केले पाहिजे. तो कोणत्या गुहेत आला? लपून बसला आहे?" जिवाजीने विचारले.

लट्ठूसिंहाने शिखीमुखकडे बघून जिवाजीला विचारले— "तुझ्या शिखीला जवळपासच्या सर्व जंगलाची व डोंगराळ प्रदेशाची चांगली माहिती आहे. शिखी! नंदी डोंगराच्या पायथ्याशी जे ताडा झाडांचे वन आहे, तुला ते माहीतच आहे. त्याच्या दक्षिणेकडच्या टोकाला एक पांच डोंगरांचे

ताडाचे झाड आहे. त्याचे जे सर्वात उंच आहे, पडून समोर पाहिलेस तर तुला पुजाऱ्याची गुहा विलेक. त्या गुहेच्या जवळपास आगाली काही लहान मोठ्या गुहा आहेत. म्हणून ती गुहा ओळखण्यास हीच एक दरोबर कृप आहे."

"त्या गुहेसमोर पाहारेकरी आहेत का?" शिखीमुखाने विचारले.

"गुहेसमोर कोणी पाहारेकरी नाही. पण ताडांच्या वनात आमचे दोन तीन नाग आहेत. मी त्यांना निरोप पाठवितो. ते तुला मदत करतील." लट्ठूसिंह म्हणाला.

जिवजीचा निरोप घेऊन शिखीमुख, विक्रमकेसरी व चार खबर साथी त्या नंदी पर्वताकडे निघाले. त्यांच्या जबळ घनुष्य-बाण, तलवार, भाला, बरछी वगैरे अस्त्रे होती. ते नंदी पर्वतापर्यंत पोचले तो पर्यंत सूर्य पश्चिमेकडे ऱळला होता. ताऱ्यांच्या झाडांच्या वनात पाहारा देणाऱ्या नाग. पाहारेकऱ्यांना त्यांच्या नायकाकडून पूर्वीच मदत देण्यासंबंधी निरोप आला होता. प्रमाणे ते शिखीमुख, विक्रमकेसरी वगैरेना पांघ ठोकी असलेल्या झाडाजवळ घेऊन गेले आणि म्हणाले- "झाडावर चढून पहा. पुजारी गुहेतच आहे. दोन तीन झाले तो गुहेत घेड्यासारखा फिरत आहे. गुहेत जास्त उजेड नाही. म्हणून तो काय करतो आहे हे बरोबर कळणे कठिण आहे."

शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघांनी पुढे काय करायचे विचार करून असे ठरविले

की विक्रमकेसरीने काही साथी दारांना बरोबर घेऊन तिकडे जावे. पुजारी त्यांना येत असलेले पाहून पळून तर शिखीमुखने झाडावरून त्याला बाण मारावयाचा.

भोड्या वेळामंतर विक्रमकेसरी डोंगरावर चढून गुहेजवळ पोचला तेव्हा गुहेत सावली सारखी फिरणारी पुजऱ्याची आकृती आता एकदम उढी मारणार असे वाटले. शिखीमुखला वाटले पुजारी आता पळण्याच्या विचारात त्याने नेम धरून राहणारी आकृती अस्वलासारखी एकदा मोठ्याने जोरवली.

तो आवाज ऐकून विक्रमकेसरी व त्याचे साथी गुहेकडे निघाले. "पुजारी अस्वल झाला आहे." असे म्हणत शिखीमुख झाडावरून खाली उतरला. गुहेकडे भावत निघाला. (पुढील गोष्ट पुढील वंकी)

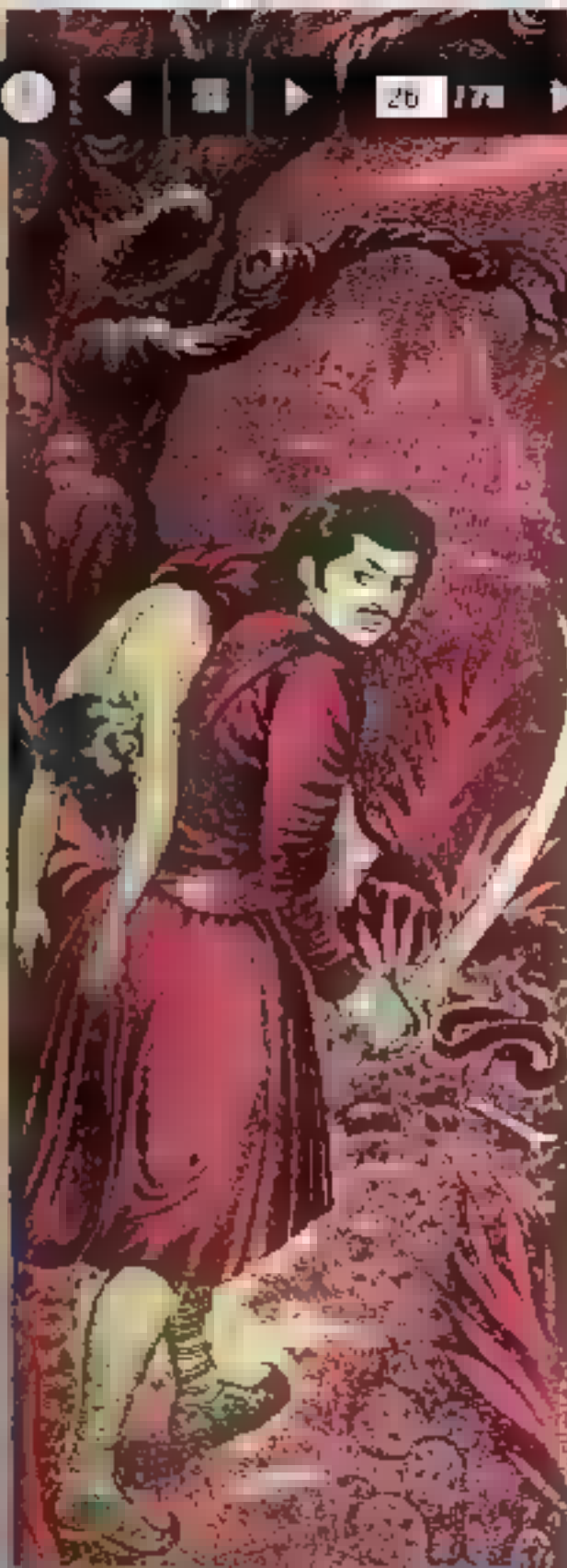
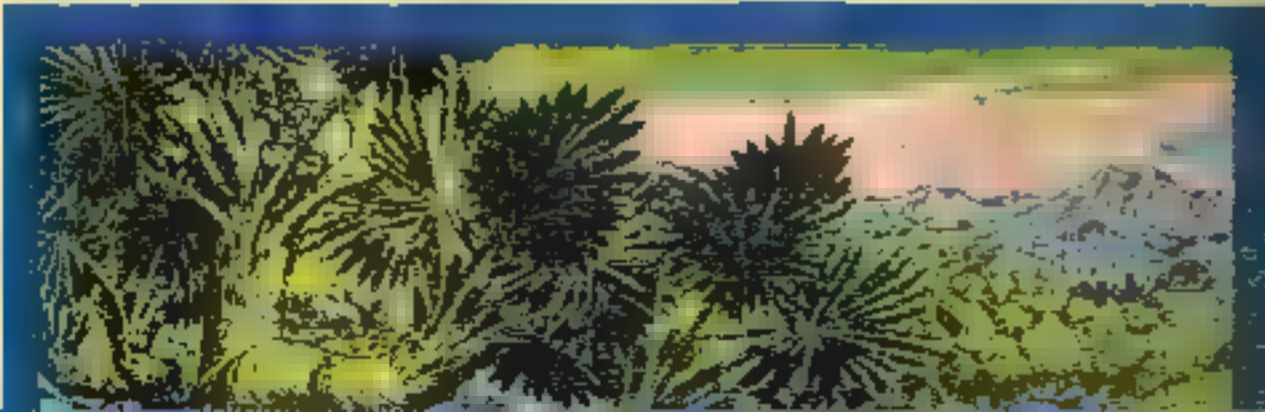
वीर व वनवंशीय

विक्रमाविष्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो पुन्हा गेला, श्रेत काढून घेतले आणि स्मसानाच्या विसने निघाला. तेव्हा वसलेला वेताळ त्याला म्हणाला-"राजा! तू खरोखरच कर्तृत्ववान विसतो आहेस. परंतु वीर गंग कर्तृत्ववाऱ्याला जसे अणमल मिळाले तसे तुला येथे, एवढेच मला वाटते. तुला रात्रीच्या वेळी कंटाळा येऊ नये म्हणून त्याची गोष्ट सांगतो. लक्ष घेऊन ऐक." असे मागून वेताळ गोष्ट मांगू लागला.

मणिपूरचे महाराज शूरसेन दरवर्षी विजयादशमीचा उत्सव मोठ्या थाटामाटाने साजरा करीत. त्यावेळी तळवारीचे हात, मल्लयुद्ध व धनुर्विद्या यां प्रतिस्पर्धा होत. या प्रतिस्पर्धांत भाग घेण्यासाठी दूरदूरच्या देवाचे राहणारे धनुर्विद्येत निपुण लोक येत.

वेताळाला

अष्टमीच्या दिवशी प्रतिस्पर्धीचा कार्यक्रम होई. विजयादशमीच्या दिवशी बक्षिस समारंभ होई. ज्यांना बक्षिसे मिळण्याचे ठरलेले असे त्या सर्वांची राहण्याची व्यवस्था राजा करी. भुत्थ, संगीत हत्यादी करमणुकीच्या कार्यक्रमांची व्यवस्था त्यांच्यासाठी करण्यात येई. प्रदर्शनात जिकणारे बहुतेक परदेशांतलेच लोक असत.

एक वर्षी तळवारीचे हात करण्यात प्रवीण अशा एका तरुणाने एका मागून एक पांच जणांना जिंकले. त्यांच्या तळवारी लुटून जमिनीवर आदळल्या. त्याने चारही बाजूला वृष्टी फिरवून विचारले—“आहे

का आपली कोणी आपली सक्ती आजबा-
यून पाहण्याची तयारी असणारा?”

प्रेसकांपकी एक जण, तोपर्यंत गंमत पहात बसला होता. तो आपल्या म्यानेतून तळवार उपसून समोर आला. पाच तरुणांना जिकणाऱ्या तरुणाला त्याने आव्हान केले. दोघांच्या तळवारी चमकल्या. पण पहिला चार केल्याबरोबर पांच जणांना जिकणाऱ्या त्या प्रवीणाच्या हातातली तळवार जमिनीवर आदळली.

राजाने त्या वर्षीच तरुणाला बोलावून त्याचे मांच विचारले.

“महाराज! मला गांगेय म्हणतात. काही लोक मला वीर गांगेय या नावाने पण हाक मारतात.” तो तरुण म्हणाला.

“तू कोणत्या देशातला राहणारा?” राजाने विचारले.

“महाराज! मी आपलीच प्रजा आहे.” गांगेय म्हणाला. ते वृत्तर ऐकून राजाला फार आनंद झाला. इतक्या वर्षांनी का होईना, आपल्या देशातल्या तरुणाने आपली लाज राखली.

इतर विजयी वीरांबरोबर विजयादशमी पर्यंत राजाने आतिथ्य स्वीकारून व बक्षिस मिळवून तो तरुण आपल्या माची निघून

गेल्या. त्या दोन तीन दिवसांच्या बवशीत त्याला राजकन्येची भेट घेण्याचे व तिच्याशी बोलण्याचे भाव्य लागले.

गांगेयने ज्या क्षणी आपला पराक्रम दाखविला त्या क्षणापासूनच राजकन्येने त्याला मनातल्या मनात वरले होते. तिने एका दुशार सखीला गांगेयचा मानस जाणव्यासाठी नेमले होते. सखीने परत या सभ्यात वर्णन केले—
“त्याच्या मनात तुझ्याशिवाय इतर कोणा मुलीचा विचार आलेला नाही.”

ते कळल्यावर राजकन्येला आनंद झाला. विजयादशमीच्या दिवशी सर्व नोकर इनाम घेण्यासाठी राजवाड्यात आले त्यात एक घोषीण पण आली होती. राजकुमारीच्या हातचे इनाम घेत तिने हळूच विचारले—
“राजकुमारी! चोरांच्या सरदाराचा मुलगा गांगेय, राजवाड्यात वारंवार का हो येतो?”

राजकुमारीने चकित होऊन विचारले—
“चोरांच्या सरदाराचा मुलगा! कोण?”

“तो! तो तरुण वीर गांगेय! तो सहरा बाहेर एका जुन्या किल्ल्यात राहतो. त्याचे कपडे पण मीच बुते.” घोषीण म्हणाली.

राजकुमारीला बोलघासमोर काळोशी आल्यासारखे झाले.

“कोणाजवळ सगळे काही बोलू नकोस. ज्यां तो स्वतःच जाईल निघून आपल्या माची.” राजकन्या म्हणाली.

दुसऱ्या दिवशी गांगेय, राजाने दिलेले बक्षिस घेऊन आपल्या घरी निघून गेला. त्याला राजकुमारीचे दर्शन घडले नाही. तशी संधीच मिळाली नाही.

राजकुमारी मनातल्या मनात गांगेयची आठवण काढून एकांतात रडू लागली. त्याच्याशी रुग्ण व्हावे असे मनापासून वाटत असूनही त्यासाठी तिने काही प्रयत्न केला

नाही. पुढे राजाने तिचे लग्न करून देण्यासाठी योग्य घर सोबयाचे ठरविले, तेव्हा पण तिने नकार दिला नाही. सोबयाच्या राज्याच्या युवराजाची तिचे लग्न झाले. युवराज सपत्नीक राज्यात जाण्यासाठी निघाला.

राजकुमारीच्या लग्न समारंभाची घोष्ट गमियला कळली होती. युवराज आपल्या लव्याजम्यासह जात असता गांगेयने काटेत बठविले व म्हणाला—“तू क्षरोत्तरच वीर असशील तर ये इंद मुडाला. तू जिकलास तर राजकन्या तुझी. मी जिकलो तर माही. मी राजकन्याला परक्याची पत्नी

होऊ देणार नाही. तुला ठार करून मी राजकुमारीला घेऊन जाण्यासाठी आलो आहे.” गांगेय म्हणाला.

युवराजाला राग आला. तो आपल्या सैनिकांना म्हणाला—“पाहता काय? या मायटपाला ठार करा.

युवराजाचे बोट बंदरभाऊ गांगेयवर तलवारी उपसून पावले. परंतु कित्येक जसमी होऊन जमिनीवर पडले. युवराज रघातून बाकी उतरला व त्याने पाठीमागून गांगेयच्या पाठीत संजीर भोसकला.

राजकुमारी सर्व रघात बसून पहात होती. गांगेय जमिनीवर पडल्यानंतर ती रघातून आली उतकन बाली त्याचे डोके आपल्या मांडीवर घेऊन रडू लागली. गांगेयने एकदाच राजकन्येकडे प्रेमाने पाहिले व म्हणाला—“तुझ्यासाठी आले यापेक्षा जास्त आनंद तो कसात मिळणार?” इतके म्हटल्यावर त्याचे डोळे फिरले.

इतका वेळ युवराज ते सर्व दृश्य पहात होता. त्याने राजकुमारीला संजीर भोसकून ठार केले. राजकुमारीने गांगेयच्या देहावर आपले शरीर टाकून प्राण केला.

मेघवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा! मला एका गोष्टीची शंका वाटते.

गांगेयने दुस्साहस करून आपला जीव भोक्यात टाकला. पण राजकन्येने आपल्या जिवावर असे कां उदार व्हावे. गांगेयचे प्रेम राजकन्येवर स्वतःच्या प्राणापेक्षा जास्त होते परंतु राजकुमारीने तितकेच प्रेम त्याच्यावर होते का नाही, हे सांगता येणार नाही. कारण बडिसांनी ज्याच्याशी लग्न दिले त्याच्याशी संघार करायला ती तयार झाली होती. यग तिने असे बाबून स्वतःच्या जीव भोक्यात कां टाकला? याचे उत्तर माहीत असून ही तू दिले नाहीस तर तुला माहीतच आहे की तुझ्या डोक्याची संघार कसे होऊन तुझ्याच पायावर कोळू लागतील.”

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला—“राजकुमारीचे प्रेम गांगेयवर कमी होते असे नाही म्हणता येणार. गांगेयने राजकुमारी-वरच्या प्रेमासाठी मोठा स्वाग केला असे ही म्हणता येणार नाही. तिने गांगेयशीच

लग्न करून देण्याचा हुद्दा घरला असता तर तिच्या बडिलांच्या कुठाला कलंक लागला असता. कारण गांगेय पिडितात लुटेरा व डाकू होता. म्हणून राजकुमारीने तिच्या बडिलांनी ज्याच्याशी तिचे लग्न करून देण्याचे ठरविले त्याच्याशी ती लग्नाला तयार झाली. तिचा पति वीर नव्हता हे पण तिला माहीत नव्हते. परंतु गांगेयने अडबून भाव्हान केले तेव्हा तिला तिचा पति सूर नाही कळले. कारण त्याने आपल्या सैनिकांना गांगेयला ठार करण्यास पाठविले व ते हारणार पाडून पाठीमागून चार करून त्याने गांगेयचा बघ केला. कापुरुष पुरुषाची पत्नी म्हणून आयुष्य कंठच्या पेक्षा एका वीर पुरुषाची प्रेयसी म्हणून मरणे तिला अयस्कर वाटले.”

अशा प्रकारे राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला माडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

प्ररोप्रकृती गोपाळ

गोपाळने काही विवसापूर्वी गावाबाहेर बोडी जमीन विकत घेतली. त्याच्या आईने व बायकोने त्या जमीनीत भाजीचा [] [] तर चांगला फायदा होईल असे सुचविले. गोपाळला पण तो सल्ला पसंत पडला. परंतु भाजीच्या [] [] पैसे मिळविण्याचा विचार त्याच्या मनाला शिबला नाही, गरिबांना भाजी वांटता येईल असा विचार केला.

त्याने जमिनीच्या चारीबाजूला चांगले कुंपण करून घेतले, विहीर खणली आणि चांगी, मेंढी, मोपळा, दोहकी, पडवळ इतके भाज्या लावल्या. काही दिवसांनी खूप भाजी मिळू लागली. घरासाठी लागे तेवढी तो घरात ठेवून घेई आणि बाकी शेजार पाजारच्या लोकांना व घरी येऊन मागणाऱ्यांना वांटून टाकी.

त्याच गावी रंगनाथ नावाचा एक मनुष्य रहात असे. तो रोज गोपाळकडे येई व कोणतो तरी एक भाजी मागून घेऊन जाई. त्याला गोपाळच्या उदार स्वभावाची चांगली ओळख होती. एकदा तो एक मोठी टोपली घेऊन सरळ मळघात आला व टोपली दाखवून म्हणाला— "महो गोपाळराव! काय सांगू, [] [] घरी पाहुणे आले आहेत व निदान दोन एक भाजवडे तरी राहणार आहेत. म्हणून बोडी जास्तच भाजी [] आलो आहे."

"अरे, त्यात काय मोठे से? जास्त घेऊन जा." गोपाळ म्हणाला.

रंगनाथ भाजीची टोपली घेऊन सरळ बाजारात गेला आणि सर्व भाजी दोन स्वये घेऊन विकून टाकली.

त्या दिवसापासून तो रोज टोपलीभर भाजी घेऊन बाजारात जाऊन विकून पैसे मिळवू लागला. कधी कधी रंगनाथ भाजी

घरासाठी पण भाजी उरत नसे. तरी गोपाळला त्याचे काही वाटले नाही. रंगनाथ भाज्या बाजारात नेऊन विकत असेल हे त्याच्या बाबीही मळते.

परंतु काही दिवसांनी गोपाळच्या बायकोच्या कानावर कुणकुण येऊ लागली. शेजार पाजारच्या [] येऊन तिला— "विचारू लागल्या, भाजीचा व्यापार कसा काय चालतो? पुष्कळ फायदा होतो ना?"

"व्यापार? आम्ही नाही कुवा भाजी विकत. हे सर्व काय विचारता तुम्ही?" लक्ष्मीने चकित होऊन विचारले.

"महो गोपाळराव नसतील विकत स्वतः, पण रंगनाथच्या हाती रोज बाजारात टोपळ भरभरून भाजी विकतात की." एक वाई म्हणाली.

शेवटी लक्ष्मीने नवऱ्याला विचारलेच— "तुम्ही रंगनाथच्या हाती दररोज बाजारात भाजी पाठवता म्हणे, शेजारच्या सर्व बायका सांगत होत्या."

गोपाळला असल्या बोटमनाट्या गोष्टी ऐकायची संवय नव्हती. बायकोला त्याने समजावून सांगितले की त्या विचाराच्या घरी पाहुणे आले आहेत व दोन भाजवडे माले तरी हलक्याचे नाव काढीत नाहीत.

गरीब विचारा. माझ्याकडे घेऊन त्यांच्या साठी भाजी मागून घेऊन जातो. गावच्या लोकांना दुसरा धंदा नाही. त्यांच्या बोलण्यावर मुळीच विश्वास करू नकोस."

एकदा रंगनाथ भाजीचे टोपले घेऊन बाजारात जात होता. सरकळा आणि खाली पडला. पाय मुरगळला म्हणून त्याने आपल्या दहा वर्षे वयाच्या मुलाला भाजी घेऊन बाजारात जायला सांगितले.

मुलगा त्याला कबूल झाला.

रंगनाथाने कोणती भाजी कोणत्या विकायला सांगितल्या आहेत." मुलगा भावाने विकामची हे सांगितले. नंतर म्हणाला.

टोपली त्याच्या डोक्यावर ठेवून त्याला बाजारात पाठविले.

रंगनाथाच्या मुलगा अर्ध्या वाटेवर गेल्या असेल नसेल, त्याची माज दुखू लागली. समोर एक मनुष्य उभा दिसला, त्याला हाक मारून त्याने टोपले खाली उतरायला हात लावण्यास सांगितले.

तो मनुष्य दुसरा तिसरा कोणी नसून गोपाळच होता. टोपले खाली उतरवीत त्याने मुलाला विचारले—"वाळ! तू इतकी मोठी टोपली डोक्यावर घेऊन कपाला रे जातो आहेस. बरी कोणी मोठे माणूस नाही का?"

"माझ्या बावांचा पाय मुरगळला म्हणून मीच सर्व भाज्या बाजारात नेत आहे. या विकामच्या आहेत हो!" मुलगा म्हणाला.

"ही एवढी मोठी टोपली बाजारापर्यंत नेलीस तर तुम्ही मान मुरगळून जाईल त्याची काय वाट? केवड्याला विकणार आहेस तू या सर्व भाज्या? मी घेतो विकत समज्या." गोपाळ म्हणाला.

"माझ्या बडिलांनी दोन रुपयाला

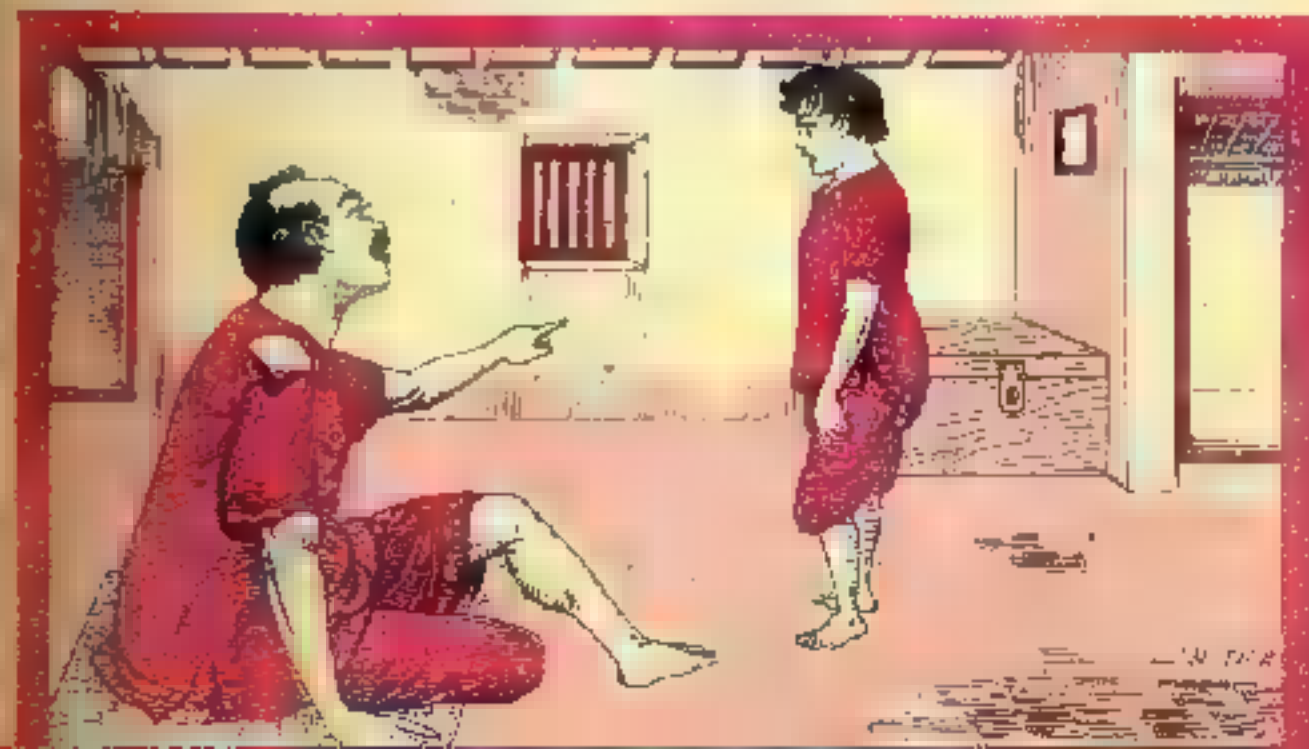
माझ्या घरी." असे सांगून गोपाळने स्वतः ते टोपले डोक्यावर उचलून घेतले. रंगनाथाच्या मुलाला घरी गेल्यावर टोपली बरोबर दोन रुपये देऊन पाठवून दिले.

मुलाने घरी गेल्यावर बापाला दोन रुपये दिले व म्हणाला—"वाटेतच एक सद्गृहस्थ भेटले. त्यांनी सर्व भाज्या विकत घेऊन दोन "रुपये दिले." कोणी धर्मात्मा असावा!" असे म्हणत रंगनाथाने देवाचे आभार मानले.

दुसऱ्या दिवशी रंगनाथाच्या पायाला सूज आली. आपल्या मुलाला हाक मारून तो

म्हणाला—"हे पद्दा, गांवाबाहेर गोपाळ रावांचा भळा पाहिला आहेस ना? तेथे घेऊन जा ही टोपली आणि मी पाठविले आहे म्हणून सांग. ही लहान टोपली भर भाजी बाजारात विक. एक रुपया घेऊन ये. मोठे टोपले उचलण्यास नाही तुला."

रंगनाथाचा मुलगा लहान टोपली घेऊन सळपात गेला. तेव्हा गोपाळ शाबांना पाणी खालीत होता. मुलगा त्याच्या पाठी मागे उभा राहून म्हणाला—"काका! माझे बडील रंगनाथ यांनी मला भाज्या घेऊन पाठविले आहे."

गोपाळने म्हणाले व म्हणाला-
"तूच होय।"

काल त्याच्याकडून भाजी विकत घेणाराच
समोर उभा आहे हे जेव्हा मुलाने पाहिले
तेव्हा त्याने टोपली, तेथेच टाकली व
घरी पळून गेला.

"अरे, बाब जरा! ऐक मी सांगतो
ते..." गोपाळ म्हणतच होता, मुलाने मागे
बळून मुढा पाहिले नाही.

घरी पोचल्यावर बापा टाकीत तो
बापाला म्हणाला-"अहो बाबा! मला
भाज्याकडून भाजी घेऊन दोन रुपये दिले
ते गोपाळरावांनीच. त्यांना आज मळघात
पाहिले व मी पळून आलो."

रंगनाथानी लवची उपडकीला आली.
गोपाळला आता कोणते तोंड दाखवायचे?

इतक्यात गोपाळ स्वतःच तेथे आला.
म्हणाला-"काय रे रंग्या! तुला मला
मुरगळला आहे म्हणे. आता पाय कसा

काय आहे? घरो आलेलो पाहुणे मंडळो
सर्व निघून गेली वाटते?"

रंगनाथ पुढे आला व त्याने
गोपाळचे पाय धरून लमा मागितली.
म्हणाला-"मी भूलं, म्हणून तुझ्या सारख्या
उपकार कर्त्याला असे फसविण्याचा प्रयत्न
केला."

"काही हरकत नाही रे! गरिबी
माणसाकडून काय काय करवीत नाही?
यापुढे बागेचे तूच पहा! मळघात भाजी पाला लाव व स्वतःचा व
कुटुंबाचा उदर निर्वाह त्यावर भागवता
तर पहा." गोपाळ म्हणाला.

त्या दिवसापासून रंगनाथ गोपाळच्या
मळघात काम करू लागला. दररोज तीन
रुपयांची भाजी नेऊन बाजारात विकी.
एक रुपया स्वतःची मजुरी म्हणून ठेवून
बेई व दोन रुपये गोपाळच्या घरी लक्ष्मीला
नेऊन देई.

लक्ष्मीची गोष्ट

उज्जयिनी नगरीत वरुणश्रव नामक एक
गृहस्थ रहात असे. त्याच्याकडे थोडी
जमीन होती. तो दुसऱ्यांची पण कामे करून
थोडे पैसे मिळवी. तो इतके काम करी
मेहनत करी पण जी मिळकत होई ती सर्व
पोटा-पाण्यासाठी खर्च होऊन जाई. हावात
काही शिल्लक रहात नसे. ह्याचे त्याला
कार वाईट वाटे. तो आपल्या बायकोला
पण वारंवार सांगे-"बहुतेक मला शेवटी
उपाशीच मरवून लागणार."

"देव ठेवील तसे रहावे. असे उणे
मानून घेण्यात काय अर्थ आहे?" बायको
वसुमती म्हणे.

एकदा त्याच्या घरी एक पाहुणा आला.
वसुमतीने त्याला वेवायला वाढले. इकडेच्या
तिकडेच्या सगळ्या चालू असता वरुणश्रव
म्हणाला-"शेवटी मागे काही राखून ठेवल्या
झिवायच मी 'राम' म्हणणार."

ते ऐकून पाहुणा म्हणाला-"मी हात
पाहतो, दाखवता का हात तुमचा? तुमच्या
भाग्यात काय काय लिहिले आहे, मी
सांगतो." पाहुण्याने हात पाहिला
व म्हणाला-"तुम्ही स्वयं काळजी करता
आहा. तुमची भाग्य रेषा तर आहे.
होय, थोडी उमिरा सुरु होते आहे.
पुढल्या महिन्यापासूनच काही पालट झालेला
विले."

"मी या गोष्टीवर विश्वास करू
म्हणता?" वरुणश्रवने विचारले.

"मी जे सांगतो ते कोणाला खूब करण्या
साठी नाही सांगत. आयुष्याची दोरी असे
पर्यंत तुम्ही दोन लाख रुपये वाचवणार
आहात" तो पाहुणा म्हणाला.

वरुणश्रव जीवनात हुताश झाला होता.
म्हणून त्याच्या पाहुण्याने हात पाहून जे
भविष्य सांगितले त्यावर त्याचा मुळीच

विश्वास बसला नाही. परंतु एक पहिल्या-
नंतर खरोखरच त्याची प्राप्ती वाढली.
पूर्वी दररोज फक्त एक रुपयाची प्राप्ती
होती. ती वाढून आता दोन रुपये झाली.

वरुणश्रवला थोडी आशा वाटू लागली.
आता त्याचे चित्त प्रसन्न राहू लागले.
त्याच्या मिळकतीतून जी शिल्लक राही ती
तो एका डबीत संभाळून ठेवू लागला. परंतु
वसुमतीच्या मनांत कसली तरी काळजी
वाढत चाललेली दिसली. ती रोज डबी
उघडून पैसे मोजू लागली.

काही वर्षे लोटली. एक हुशार कारागीर
परदेवातून आला. तो फार गरीब होता.

तो उज्जयनीला चांगली मिळकत होईल या
आशेने आला होता. उज्जयनीच्या राजाला
भेट देण्यासाठी तो एक सुंदर मूर्त घडवून
घेऊन आला होता. परंतु त्याचे मळके व
फाटके कपडे पाहून पाहारेकऱ्यांनी त्याला
राजवाड्यात प्रवेश दिला नाही. एवढेच नव्हे
तर त्यांनी त्याला दूर धुडकावून लावले. तो
कारागीर अवदी हुताश होऊन वरुणश्रवच्या
घरासमोर येऊन उभा राहला. वरुणश्रवने
त्याला प्रेमाने घरात बोलावले व आंघोळ
करून पायला सांगितले. नंतर त्याने त्याला
स्वच्छ वस्त्रे अंगात घालायला दिली. त्याला
आपल्या बरोबर जेवायला बसायला

सांगितले. जेवणस्येण आटोपल्यावर त्या
कारागिराने आपल्या पिसवीतून एक सुंदर
मूर्त काढून वरुणश्रवला दाखविली.

"असली कारागिरी आमच्या महा-
राजांना फार आवडते. तुझ्या हाताचे हे
कसब पाहून महाराज तुझी पाठ पोपटतील
व तुला मोठे बक्षिस पण देतील. मी त्याची
व्यवस्था करतो." वरुणश्रव म्हणाला.

"एवढे काम केलेत तर मी आज्ञा
अगला ऋणी होईन. एवढेच नव्हे तर जे
बक्षिस मिळेल त्याचा अर्धा वाटा तुम्हांला
देईन. त्यात मला आनंदच होईल." तो
कारागीर म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी वरुणश्रव त्या कारागिराने
तयार केलेली मूर्त बरोबर घेऊन राजाच्या
दर्शनाला निघाला. त्या दिवशी राजाचे
दर्शन होण्यास मुळीच जास झाला नाही.
वरुणश्रवने राजाला कारागिराने करून
आणलेली मूर्त दाखविली व म्हणाला-
"महाराज! ही मूर्त घडवणारा एक परदेशी
कारागीर आहे. कालच आपल्या दर्शना-
साठी आला होता. पण तो आहे गरीब.
त्याचे मळके व फाटके कपडे पाहून पाहारे-
कऱ्यांनी त्याला राजवाड्यात घेऊ विले
नाही. मी त्याच्या वतीने त्याची ही कला
आपण पाहावी अशी विनंती करीत आहे.

त्याच्या वतीने मी हे चोडे बाळस केले त्याबद्दल जमा करावी.”

राजा ती मूर्त पाहून इतका खूष झाला की त्याने त्या कारागिराला एक लाख भक्षिस दिले. त्या मूर्तीची किंमत एक लाख एकूण दोन लाख रुपये दिले.

राजाचे अधिकारी दोन लाख रुपये घेऊन वरुणश्रवण्या घरी आले. इनाम पाहून कारागिराच्या होळ्यातून आनंदाधूर आले. तो वरुणश्रवणाला म्हणाला—“भक्षिस तुमच्या प्रयत्नाने मिळाले आहे. म्हणून यातला अर्धा बांटा तुमचा. हा ध्या.”

वसुमती पुढे येऊन म्हणाली—“एक लाख नाही, फक्त अर्धा लाखच घ्यावेत. तेंच पुरेस.”

वरुणधव व कारागीर वसुमतीला बाबरलेली पाहून चकित झाले.

“एक लाख रुपये व्यायला कां मितेस?” वरुणश्रवणने आपल्या बायकोला विचारले.

“त्या पाहण्याने तुमचा हात पाहून काय सांगितले होते ते विसरलात वाटते. तो म्हणाला होता की आयुष्याची दोरी तुढायच्या बाबत तुम्याजवळ दोन लाख रुपये जमा होतील. तुमच्या कधी दोन लाख रुपये जमा होऊ नयेत याची काळजी मी बाळगली पाहिजे. प्राणापेक्षा धन अधिक मोलाचे आहे? मला या घनाचा मोह नाही. त्याहून मोठे धन स्त्रीला तिचा पती आहे.” वसुमती म्हणाली.

वसुमती जे म्हणाली ते कारागिराला एका नीतिसूक्तासारखे वाटले. त्याने राजाकडून मिळालेले गोर वरिबांना बांटून टाकले. त्याला स्वतःसाठी जेवढे अत्यावश्यक वाटले तेवढेच त्याने ठेवून घेतले.

वरुणधव व वसुमतीने पण धन जमा करून ठेवण्याचा नाद सोडला. त्यांचे पुढील आयुष्य सुखाचे झाले.

छाकरून जिवकळा

सुवर्णपूरचा युवराज विक्रम फार सुंदर होता. जवळ पासच्या राज्यांच्या राजकन्या त्याला सांगून येऊ लागल्या. त्या राजांपैकी कित्येक जवळचे नातेवाईक मित्र किंवा पराक्रमी पण होते.

त्या सर्वांशी सलोखा रहावा त्याच्या निमित्त विदुष्ट बाडू नये या हेतूने विक्रमने एक युक्ति केली. त्याने एक प्रत्येक राजाकडे पाठविले. त्या पत्रातला मजकूर असा होता :—

“माझ्याशी लग्न करण्याची इच्छा असलेल्या राजकुमारीने तिला वाटेक ते तीन प्रश्न मला विचारावे. त्या पैकी मी एकाचा प्रस्नाचे उत्तर देऊ शकलो नाही तर मी तिच्याशी लग्न करीन.”

हे पत्र थोडे विचित्रच होते. तरी कित्येक राजकन्यांच्या मनात आपल्या माझ्याची परीक्षा करून पाहण्याची इच्छा उत्पन्न

झाली. अनेक राजकुमारींनी पुष्कळ विचार करून प्रश्न योजले. युवराजाकडे पाठवून त्याच्या स्वागतास त्या तयार असल्याचे कळविले.

विक्रमने प्रत्येक राज्यात पाळी पाळीने जाऊन राजकन्यांना पाहिले. पण त्याला एक देखील पसंत पडली नाही. त्याच्या प्रश्नांचे काही तरी उत्तर देऊन व “मी हारलो नाही” असे सांगत तो वुसऱ्या राजकन्येकडे लागला.

अशा तऱ्हेने राजकन्यांना उत्तर देत विक्रम चंद्रदेशात आला. चंद्रवेशाची राजकन्या चंद्रिका हिने पण त्याला बोलावणे पाठविले होते. चंद्रिकेला पाहताच ती त्याला पसंत पडली. तिच्याशीच लग्न करावयाचे त्याने आपल्या मनाशी ठरविले.

राजकुमारी तीन प्रश्न विचारण्यासाठी बेल्लां त्याच्या समोर येऊन बसली तेव्हा

विक्रम तिला म्हणाला—“संकोच करण्याचे कारण नाही. कठिणात कठिण प्रश्न विचारलास तरी चालेल.”

राजकुमारीने पहिला प्रश्न विचारला—“मानवाला पूर्णत्व, परिपूर्णत्व व संपूर्णत्व कसे लाभेल?”

“लघ्न सास्यावर पूर्णत्व, विद्या, बुद्धि व लोकानुभव यांच्या योगे परिपूर्णत्व आणि मृत्यू सास्यावर संपूर्णत्व लाभते.” विक्रम म्हणाला.

“दुसरा प्रश्न, धर्म ■ अविकार यांच्या योगे कोणती वस्तू होणे अशक्य?” चंद्रिकेने विचारले.

“तशा अनेक वस्तू आहेत, पण मी फक्त एक धर्म वस्तूचाच उल्लेख करतो. काढलेले दूध परत स्वस्वामी पाठविणे अशक्य. शिजवलेल्या भाताचे तांदूळ करून वाजविणे अशक्य.” विक्रम म्हणाला.

“शेवटचा प्रश्न, मुलांशी काम पडले तर माणसाने काय करावे?” चंद्रिकेने विचारले.

विक्रमने त्याचे उत्तर दिले नाही. तो मोन पणे जागच्या जागी बसून राहाला. चंद्रदेशच्या राजाला वाटले की त्याच्या मुलीने पैज जिंकली. म्हणून तो “आता माझ्या मुलीशी लग्न केले पाहिजेस”, असे म्हणाला. विक्रमने मकार दिला नाही.

विवाह साक्ष्यानंतर चंद्रिकेने पतीला विचारले—“मी तितरा प्रश्न विचारला त्याचे उत्तर तुम्ही का नाही दिले? व हार का मान्य केलीत?”

“तुझ्या प्रश्नाचे उत्तर मी दिले होते. त्या प्रश्नाचे ■ आहे मोन राहणे. ते उत्तर तोंडाने देण्याऐवजी मी संकेत रूपे दिले. रघाचा फायदा असा झाला की तुझ्याशी माझे लग्न होऊ शकले.” विक्रम म्हणाला.

डासमार बहादूर

आजही प्रताप विजयनगर नावाच्या एका गावी रामेया नावाचा एक गवळी रहात असे. रामेया हुशार होता, परंतु त्याला शिक्षण वगैरे मिळाले नव्हते. म्हणून कुशाग्र बुद्धीचा काही उपयोग झाला नाही. ■ मुलाच्या लहानपणीच ■ निरोप घेऊन निघून गेला. वाई नेहमी माजारी असे. म्हणून कुटुंबाच्या पोटापाण्याचे सर्व जोडे रामेयावरच वेळून पडले. तसा तो सरिराने हुष्टपुष्ट होता. कोणासमोर काही बोलायला तो कधी घाबरत नसे.

त्याला विसावे वर्ष लागले तोपर्यंत सर्व नवळी “डासमार बहादूर रामेया” या टोपण नावानेच त्याला ओळखत. कारण डास मारण्यात त्याला यशस्वी वाटे.

त्याच सुमारास विजयनगरमू नवीकच्या अरण्यात एक वाघ ■. तो रोज एक

दोन बकच्या किंवा मेंढरे मारून खाई. विजयनगरमूच्या अभीमथाराने दोन तीनदा त्या वाघाच्या शिकारीचा प्रयत्न करून पाहिला. पण वाघाला ठार करणे वाटून त्याने बंबडी पिढविली की जी कोणी वाघाला ठार करील त्याला मोठे इनाम दिले जाईल.

बंबडी ऐकून रामेयाच्या भिजमंडळींनी त्याला बद्देत विचारले—“अहो डासमार बहादूर! त्या वाघाला ठार करून ‘धामधोर बहादूर’ का नाही होत?”

मिठांनी बद्दा केली खरी, पण रामेयाने मनातल्या मनात त्या वाघाला ठार करण्याचे ठरविले व रात्री फक्त आईला सांगून राजवाड्याकडे गेला. फाटकावर पाहरेकरी होते. त्यांनी त्याला अडवून विचारले—“कोणरे तू, आणि रात्रीच्या वेळी येण्याचे कारण?”

“होय महाराज! ते मला माहीत आहे. मी गरीब आहे. पोटभर सायला न मिळाल्याने जंगलत अक्ती उरली नाही. आठवडाभर चंगले सायला त्यायला मिळाले तर त्या एका बापालाच काय, त्याच्या सारख्या दहा बापांना ठार करीन.” रामेया म्हणाला.

राजाने त्याच्या खेवणाऱ्याच्याची व्यवस्था करून दिली.

‘एक [redacted] [redacted] तीन घेऊन दुसऱ्या त्याला रोज मिळू लागले. रामेया नियमित पणे कसरत [redacted] लागला व त्याला [redacted] तेवढे साडे [redacted]

एक महिना झाला तरी रामेया जंगलत जाण्याची गोष्ट काढीना. राजाने त्याला बोलावून विचारले तेव्हा रामेया म्हणाला—“मला एक बंदूक, दहावीस गोळ्या, साण्या पिण्या पदार्थ व चोडे पैसे या. मी आजच बापाच्या समानाराला [redacted] जातो.” त्याने जे काही मागितले ते राजाने तत्काश दिले.

रामेया कोणाला काही सांगितल्या शिकाय सरळ [redacted] घरी गेला व आईला म्हणाला—“आई! परगावी जायचे आहे, जायची तयारी कर.”

आईने जाण्याची तयारी केली. दोवे सामान वेऊन निघाले. रामेया राजाने दिलेली बंदूक, कटघार व कुन्हाड घेऊन निघाला. दोघांनी राजभर जंगलत एका झाडावर चढून रात्र काढायची ठरविले. त्याप्रमाणे एक मोठे वडाचे झाड पाहून रामेयाने [redacted] आईला एका फांदीवर चढवले व बंदूक वगैरे [redacted] वगैरे झाडावरच नीट बांधून ठेवले. नंतर स्वतः एका फांदीवर चढून बसला.

रात्री सोसाट्याचा वारा सुटला आणि देवघोस असा की रामेया बसला होता त्या [redacted] झाडाखाली रात्र घेऊन उभा राहिला. रामेयाने बापाला पाहिले. [redacted] त्याची पांचवर धारण बसली. त्याच वेळी [redacted] रामेयाच्या आईने [redacted] शिजवून आणला होता त्या मडक्याची दोरी संयोगवश तुटली [redacted] मडकें बापाच्या दोक्यातून आदळले. बापाला त्या आकस्मिक

बाधाताने तिरीमिरी आल्यासारखे झाले. रामेयाला बंदूक घ्यावीसे वाटले व त्याने बापाला मारण्यासाठी बंदूक उचलली. पण त्याच वेळी त्याची आई शोक जाऊन बापावर आदळली. त्या सर्व अनपेक्षित प्रसंगामुळे बाप बाबकून पळू लागला व जवळच्या एका कोरड्या व पडक्या विहिरीत जाऊन पडला. तेथून तो मोठमोठ्याने ओरडू लागला.

त्याच सुमारास उजाडू लागले. रामेया झाडावरून उतरून विहिरी जवळ गेला [redacted] सोळी मारून त्याने बापाला ठार केले. नंतर तो जवळच्या गावी जाऊन एक बैलगाडी घेऊन आला. गावीत बापाला वाळून विजयनगरमला परत आला.

राजाला बाप ठार झाल्याचे कळले तेव्हा तो बाप पाहण्यासाठी आला. त्याने रामेयाला [redacted] त्याच्या आईला मोठे इनाम दिले. तेव्हा पासून लोक त्याला ‘शमशेर बहादुर’ म्हणू लागले.

प्रतिज्ञा-पालन

आनंदपूरच्या महाराजांना चार राण्या होत्या. प्रत्येकीत एक विशेष होते. एकीचे केस सुंदर होते तर दुसरीचे नाक सुंदर होते. तिसरीचे डोळे सुंदर होते तर चवथीचे गाल सुंदर होते. राजाचे चौथीवर सारखेप्रेम होते. चौथींना मुलें पण होती.

एकदा राजा सुंदर असलेल्या राणी बरोबर राजवाड्याच्या गच्चीवर फिरत होता. एक पक्षी जवळ येत होता. राजा त्याच्याकडे लक्षपूर्वक पहात होता. "त्या कावळाकडे इतके ध्यान देऊन पाहण्याचे कारण? काय तबल वाटले त्यात महाराजांना? तो तर कुरूप काळा पक्षी आहे." राणीने राजाला विचारले.

"तो कावळा नाही वाटत मला. गरुड पक्ष्यासारखा वाटतो आहे." राजा म्हणाला.

"तो तर कावळा आहे. शंभर टक्के! गरुड कोठून असणार?" राणीने विचारले.

"कवडच आहे, राणी! तो जवळ आल्यावर पटेल खात्री तुम्ही!" राजा म्हणाला.

"तो कावळा निघाला नाही तर मी बनवास करायला तयार आहे. क्षणच येऊन सांगते. पण कावळा निघाला तर महाराजांना बनवास करावा लागेल। आहे कबूल?" राणीने विचारले.

राजा स्मित करून म्हणाला—"कबूल!"

बोड्या बेटाने पक्षी जवळ आला तेन्ही राजा म्हणाला—"राणी सुनयना! पहा, तो गरुड पक्षीच निघाला ना? पटली खातरी? तुम्हे डोळे किती सुंदर आहेत, परंतु त्यांना बोबे कमीच दिसते. काईत अशी प्रतिज्ञा करणे बरोबर नाही. तू हारलीस व मी जिंकलो." असे सांगून बळजीवरून खाली उतरून आला.

त्या वेळी बराच पाळलेला पोपट दुसून सर्व ऐकत होता. राण्या निघून गेल्यावर जवळ

येऊन राणीला म्हणाला—"राणी सहेब! पैज हारलात ना?" आणि उडून गेला.

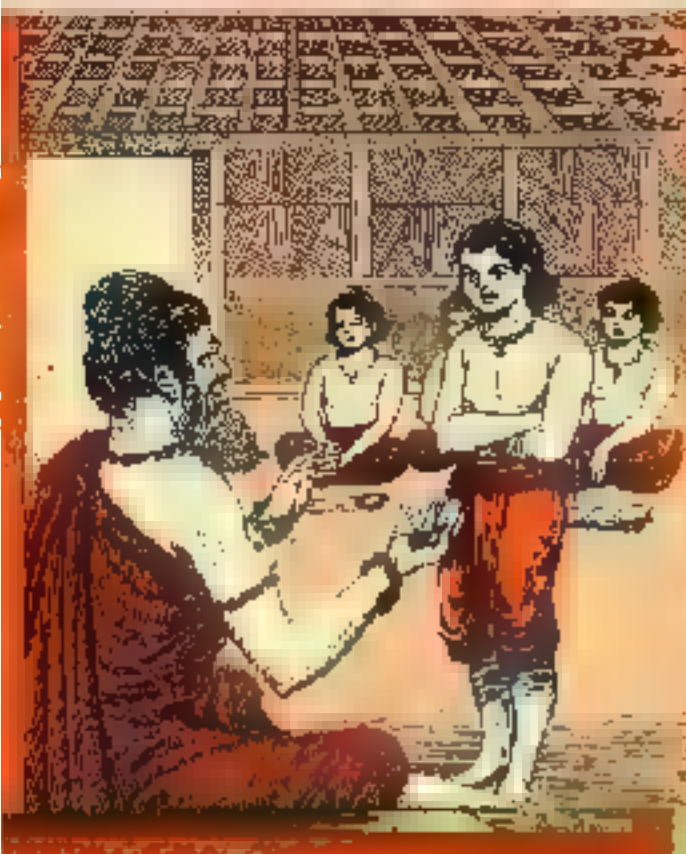
पैज हारल्यामुळे तो एक अपमान मानून तिसरी राणी मनातल्या मनात दुःखी झाली. तो पोपट इतर राण्यांना सर्व जाऊन सांगणार अशी भीती पण तिला वाटू लागली. म्हणून दोन वर्षे तेजस्विनी नांवाच्या मुलीला राजवाड्यात सोडून तिसरी राणी कोणाला काही सांगितल्या शिवाय एका दासीला बरोबर घेऊन जंगलात निघून गेली.

दुसऱ्या दिवशी राणी राजवाड्यात कोठे न आढळल्यामुळे खळबळ उडून गेली. फक्त

राजाला वस्तु स्थिति माहीत होती. राणी आपल्या प्रतिशेप्रेमाणे वागली यामुळे तो मनातल्या मनात तिची वाखाणणीच करू लागला. तरी तो इतर सर्वांना उघडपणे समजावून सांगू लागला—"असे धावकून काय जाता! ती जरूर स्वतःच परत येईल." राजाला वाटत होते की राणीला हा बनवास फार दिवस मानवणार नाही.

राजाने आपल्या राणीला पूर्णपणे भोळवले नव्हते. तिसरी राणी बुर खोल रानात जाऊन एका म्हातारीच्या बराच राहू लागली. रानातल्या लोकांना ती एक गरीब असल्याचे आणि आयुष्यभर त्यांच्या

तेजसिंह मन लावून व्यवासा करीत असे. दसरा दिवाळी किंवा इतर सणवारी तो आपल्या आईकडे येऊन राही. असा त्याला तेरावे वर्ष लागले.

एक दिवशी तो नदीवर स्नानासाठी गेला. त्याला मदीच्या एका तीन रंगी रत्न दिसले. त्याने ते उचलून आणून आपल्या गुरूच्या दाखविले. गुरूने ते पाहिले. राज घराण्यात राहण्या योग्य आहे असा विचार करून राजाला नेऊन दिले. गुरूला अशी भीतीपण वाटत होती की यदाकदाचित

कोणी ते आपल्याकडे जाई ही गोष्ट राजाला जाऊन सांगितली तर राजाच्या मनात भय-भक्ता संशय येईल.

राजाने गुरूला विचारले—“आपल्याला हे कसे काय मिळाले?”

“माझा शिष्य तेजसिंहाबाला नदीकाठी से मिळाले.

राजा गुरूला शंभर भूषण मुद्रा देऊन म्हणाला—“वा तुमच्या साठी आहेत व तुमचा शिष्य पण असा तऱ्हेचे इनाम मिळविण्यास योग्य आहे. त्याला पाठवून लावे.”

तिसऱ्या राणीची मुलगी तेजस्विती सोळा वर्षांची झाली होती. तिच्या लग्नाचा विचार चालू होता. तिच्यासाठी उत्तमोत्तम दाखिने

करण्याचे काम चालू होते. म्हणून राजाने सोनाराला बोलावून तो तीन रंगी मणी घालून एक रत्नहार तयार करायला सांगितले.

तिकडे गुरूने तेजसिंहाला सांगितलें की त्याला नदीकाठी मिळालेले रत्न राजाला फार आवडले व राजाने भेटीसाठी बोलाविले आहे.”

“गुरूवर्य! एवढे सोडून माणसं जे सांबाळ ते करायला मी जावे. मी आपल्या आईच्या अनुमोदनावर जाणार नाही. आईने परवानगी दिली मी जाईन.” तेजसिंह म्हणाला.

गुरूने, तेजसिंहाला जे उत्तर दिले, ते तसेच त्याने राजाला सांगितले.

गुरूकडून तेजसिंहाची आई ज्या गांधी जंगलात रहात असे ते विचारून घेऊन राजाचे शिपाई राजाजेंने जंगलात तिसऱ्या राणीकडे गेले. ते म्हणाले—“महाराजांनी तुमच्या मुलाला राजवाड्यात बोलाविले आहे. तर राजाला भेटण्यासाठी मुलाला राजवाड्यात जायला परवानगी द्यावी.”

परंतु तिसऱ्या राणीने नकार दिला. म्हणाली—“माझी वनवासी आहे. माझा मुलगा राजवाड्यात पाऊल टाकणार नाही.”

शिपायांनी तिसरी राणी जे म्हणाली ते सर्व राजाला जाऊन सांगितले आणि म्हणाले—“महाराज! त्या मुलाची आई सामान्य स्त्री नसून एक स्वाभिमानी स्त्री आहे, ती कोठली तरी राणीच असावी!”

राजाला लगेच संशय आला तो मुनयना राणी तर नसेल? राजा तेजस्विनीला घेऊन राणी रहात असे त्या गावी स्वतः गेला. राजाबरोबर पाळलेला तो पोपटपण निघाला.

■ सर्व लोटली होती तरी राजाने राणीला लगेच ओळखले. म्हणाला—“तू तरी किती हुद्दी आहेस? चकवा बघे अरण्याबास भोगण्याची गरजच काय होती? हा मुलगा तुझ्या हुद्दामुळेच इतके कष्ट सहन करीत राहला. आम्हांला कळवायचे तरी. आम्हांला पार बिसकन जायचे ठरविले आहेस की काय?” राजाने विचारले.

“रानात आल्यावर सहा महिन्यांनी तेजसिंह जन्मला. मीच स्वतः प्रतिज्ञा केली ■ पंजेत हारले. मग मीच नको का ती पाळायला?” राणी म्हणाली.

“तू जंगलात जाण्याची प्रतिज्ञा केली होतीस. पण जंगलात राहण्याची प्रतिज्ञा केली नव्हतीस. आणी वेड्यासारखी काय बोलातेस?” पोपटाने विचारले.

“पोपट म्हणतो ते बरोबर आहे. आणखी आता तुझ्या या मुलीचे कन्न ठरले आहे. तू प्रतिज्ञा पालन आजवर उत्तम प्रकारे निभावलेस. आता धरी बल. तूच जिकलीच मी हारलो. मी कबूल करतो.” राजा म्हणाला.

मुनयना पतीच्या या शब्दांनी विरचळून गेली व पतीबरोबर राजवाड्यात परत आली. राजाने तेजसिंहला राजवाड्यात बोलावून घेतले. तेजस्विनीचा लग्नसमारंभ चाटा माटाने पार पडला ■ सर्व सुखी झाले.

विलक्षण नरव

दिल्लीला बोंगल बादशाह अकबर राज्य करीत असता एक राजा युद्धात जखमी झाला. ■ बोंटाचे नख निघून गेले. वैद्यांनी अनेक प्रकारे मरुमपट्टी लावून पाहिली. जखम भरली, पण नखमात्र उमवले नाही.

राजाला फार राग आला. त्याने ■ सर्व हकीम व वैद्यांना कैदेत टाकले आणि राज्यातल्या हकीम वैद्यांना ताकीद केली की जो कोणी वैद्य राजाचे नख बरे करून दाखवणार नाही ■ जन्मठेप शिक्षा देण्यात येईल. कोणी वैद्य बरोबर औषध देऊ शकला नाही आणि कित्येक वैद्य तुहंगात गेले. उरलेले सर्व वैद्य राज्य सोडून निघून गेले. त्यामुळे वैद्यांनाच नव्हे तर सामान्य प्रजेला देखील राजासेवा वास भोगावा लागला. राज्यभर खळबळ उडून गेली.

अकबर बादशाहाच्या कानावर ही गोष्ट गेली. एका मांडलिक राजाने सर्व वैद्यांना तुहंगात टाकल्याचे ऐकून बादशाहाला आपचय बटले. बादशाहाने बिरबलला बोलाविले व त्या मांडलिक राजाच्या राज्यातल्या वैद्यांना तुहंगातून सोडवून प्रजेला सुखी करण्याचा काही तरी उपाय करायला सांगितले.

बिरबल वैद्यांचा घेव धारण करून त्या राज्यात गेला आणि एका श्रीमंत गृहस्थाच्या घरी उतरला. तो त्या घरच्या घन्याला म्हणाला—“मी एक वैद्य आहे. राजाच्या दर्शनाला जाण्याची इच्छा आहे. आपण काही व्यवस्था करू शकाल का?”

“अरे वेड लागले आहे की काय तुला? आमच्या राजाने कित्येक वैद्यांना तुहंगात टाकले आहे. आमच्या देशात स्वतःला वैद्य म्हणविणे हाच एक मोठा गुन्हा झाल्यासारखे आहे. आणि तू स्वतःच राजाच्या दर्शनाला

जायचे म्हणतो आहेस! माझे ऐकशील तर, त्या राजाला भेटण्याचा नाद सोड!" तो श्रीभंत गृहस्थ म्हणाला.

बिरबलाने त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले व स्वतः राजाच्या दर्शनाला निघाला.

राजाने बिरबलाला न्याहाळून पाहून विचारले—"तू बंधू आहेस म्हणतोस?"

"होय महाराज! माझी बरोबरी करू शकणारा बादशाहाच्या राज्यात दुसरा कोणी बंधू नाही." बिरबल म्हणाला.

"असे असेल तर माझ्या या बोट्यावरचे मत्स्य उगवून वाचव!" राजाने बिरबलाला आपले बोट दाखविले.

"त्यात काय मोठेसे? मी दूर देशातला राहणारा आहे. माझ्या चवळ आवश्यक असलेल्या मुळ्या व वनस्पती नाहीत. आपल्या देशात त्या मिळतात की नाही, मला माहीत नाही." बिरबल म्हणाला.

"मी हुकूम सोडला की लगेच तुला लागणारी द्रव्ये हजर होतील. तुला काय पाहिजे ते सांगशील की नाही?" राजाने बिरबलाला विचारले.

"तर मग दहा तोळे उंबराची फुले मागवून घ्या. एका महिन्याच्या मागवून दिलीत की पुरे. तो पर्यंत मी इतर सर्व तयारी करून ठेवतो. एका महिन्याहून

जास्त वेळ मागला तर मी तयार करून ठेवलेले औषध फुकट बाईल." बिरबल म्हणाला.

"अरे एका महिन्याची काय गरज? पंधरा दिवसांच्या वांस्त मागवून देतो." राजा म्हणाला.

"आणि नाही जाली तर?" बिरबलाने विचारले.

"तर मी तू सांगशील ते करीन." राजा म्हणाला.

उंबराच्या झाडाला फुलं च नसतात हे राजाना माहीत नव्हते. त्याने संभ्यांना आज्ञा केली की पंधरा दिवसांच्या आत उंबराची फुले आली पाहिजेत.

एक महिना झाला तरी बिरबलाने मागितल्याप्रमाणे उंबराची फुले मिळाली नाहीत. म्हणून महिना संपल्यावर तो राजाला जाऊन म्हणाला—"महाराज! एक

महिना पुरा झाला आणि उंबराची फुले तर बघाव आलेली नाहीत.

राजाने संभ्यांना फैलावर घेतले. संभ्यांनी सारा दोष आपल्या सैनिकांवर टाकला.

"मग आता काय?" राजाने निराश होऊन विचारले.

"बटीप्रमाणे प्रथम मी सांगतो ते केले पाहिजे. सर्व वैद्यांना कंदेतून सुटका मिळाली पाहिजे. उंबराची फुले मिळाली नाही तर मी मागेन ते देण्याचे : महाराजांनीच कबूल केले होते." बिरबलाने राजाने दिलेल्या बचताची पण दिनी.

राजाने सर्व वैद्यांना सोडले. तऱ्हेने बिरबलालाच्या चाणक्यपणामुळे सर्व वैद्यांना सुटका मिळाली. त्यांनी बिरबलालाचे आभार मानून त्याला मवाजस्ती इनाम बंगरे देऊन निरोप दिला.

लंगडे माकड

एका गांवी एक मायलेक रहात असत. आईने मुलाचे फार लाड केले. मुलगा जमात आला. पण त्याला काम बंदा काही येत नव्हता. आता या मुलाचे पुढे कसे काम व्हायचे, ही एकच एक काळजी आईला घाटू लागली.

एकदा त्यांच्या घरासमोर एक गावडी आला. एक माकड होते. माकडाकडून तो अनेक कामे करवून दाखवी. त्याने काही आणून घायला सांगितले की ती वस्तु आणून कोणाला काही नेऊन सांगितले की घेऊन वेई. केरसुणी हातात देऊन केर काढायला सांगितले की केर काढी. शेवटी ते माकड हातात एक डबडे किंवा डफ घेऊन सर्वांकडे जाऊन पैसे मागितले. पण त्या मूर्ख मुलाकडे सुद्धा पैसे मागितले. पण त्या मूर्खाने हाताताली काठी त्या माक-

डाच्या पायावर मारली. माकडाचा पाय मोडला आणि 'कू कू' ओरडत आपल्या मालकाकडे गेले.

गावडी रागावला व म्हणाला—"तू मनुष्य आहेस जनावर? माझ्या मोबलास, या माकडाची किंमत तीन रुपये दे."

ताडलाजाने त्या मूर्खाच्या आईला तीन रुपये काढून घावे लागले. गावडी माकडाला त्यांच्या घरी सोडून निघाला.

माकडघाकडे आणली देखील पुजळ माकडे होती. ती सर्व गांवकऱ्यांनी विकत घेतली.

लंगडे माकड त्याला सांगायचे ते काम करी. त्याचे पाहून त्याचा उडाणटप्पू घनी पण काम करू लागला. माकड मुसळ घेऊन घान्य कुटे, जात्यावर वसून दळण इळी, त्याला पाहून आई आपल्या उडाणटप्पू

मुलाला म्हणे—"पहा जरा, माकडाची जात पण, कशी सर्व कामे करते? तुझ्या पेक्षा माकडच बरे!" ते ऐकून मुलाला भीड येई. तो माकडाला बाजूला साक्ष्य स्वतः काम करी.

माकडाने पाहून मुलगा हळू काम लावलेला पाहून आई एकदा माकडाला म्हणाली—"बाळा माकडा! तू आणि तुला माऊ दोघे मिळून राजातून लाकड घेऊन या. पाहते, कोन जास्त भागतो."

ती मोष्ट माकडाला कळली. आईचा मुलगा पाठो पाठ राजात जाण्याचा विचारकरू लागला.

पोनल्यावर गोळा करू लागले. तितक्यात कोणी तरी मनुष्य तिकडे आला. त्याने माकडाला पाहिले. पण अवळ कोणी मनुष्य नाही हे पाहून त्याने एक सद्दा झणला त्यात रुपयांची एक पिशवी पुरून निघून गेला. तो निघून गेल्याबरोबर माकडाने खड्ड्यातून पिशवी बाहेर काढली आणि घरी घेऊन मालकिणीसमोर आणून ठेवली.

माकडाने आणून दिलेली पैशांची पिशवी पाहून त्यार आईला फार आश्चर्य वाटले.

तिने पिशवीतले दोनच रुपये कामापुरते बाहेर काढले आणि बाकी रुपये पिशवी सकट एका धागी लपवून ठेवून दिले.

संध्याकाळी उडाणटप्पू भुलगा माकडाची एक मोठी घेऊन घरी आला. मात्याबरोबर त्याने आईला विचारले—"आई! माकड आले का?"

"ते तर केव्हाच आले. लाकडेच नव्हे तर लाकडे विकून त्यांची किंमत दोन रुपये पण घेऊन आले आहे." असे सांगून तिने दोन रुपये आपल्या दाखविले.

त्या उडाणटप्पू मुलाला आश्चर्याचा धक्काच बसला. माकड आणि ते देखील

लंगडे. तो आईला म्हणाला—“आई! आज राखून त्याला काही एक काम सांगू नकोस. सर्व कामे मी करतो. पहा तर मला सर्व कामे करता येतात की नाही.” तो आईला म्हणाला.

“तू माझी सर्व कामे देऊ लागलास तर मी माकडाचा कामे सांगेन? बाळ! तूच कर की!” आई म्हणाली.

त्या विश्वापासून मुलगा आई सांगे ती घरची सर्व कामे करू लागला. काही दिवसांनी एक हुशार व कर्तबगार तरुण म्हणून लोक त्याची बाळाणणी करू लागले.

माकड राजात काढक्या गोळा करून बाजारात विकते व पालकिणीला पैसे आणून देते, अशी बातमी गावभर पसरली. कोणी विचारले की रुपया कसा मिळविलास तर सांगे आमचे लंगडे माकड आहे ना. माकडे विकून पैसे आणून देते. ते इगरोज

बोन रुपये मिळवून आणते. म्हणून तर आमचा उघर निर्वाह चालू आहे. नाहीतर उघाशीच मरावे लागले असते मला.”

“आम्ही सुद्धा विकत घेतले, पण काय उपयोग? त्याला चारचार वेळ सायला घालतो. पण एक पैसा देखील मिळाला असेल तर शपथ! आम्ही देखील आपल्या माकडांना काढक्या गोळा करून बाजारात विकायला घेऊन जायला शिकवितो.” गाववाले म्हणाले.

त्याप्रमाणे सर्वांनी आपापल्या माकडांना अंगलात नेऊन गोळा करायला सांगितले. सोबत्याबरोबर सर्व माकडे भाडावर बहली त्यांच्या मालकाच्या देकत या भाडावर उड्या मारीत नाहीशी झाली. मुंढ्याकाळी परत येतील म्हणून त्यांच्या मालकांनी वाट पाहिली. पण एक माकड देखील परत आले नाही.

मुकटवान

वज्रभी नगर व्यापारासाठी एका काळी फार प्रतिष्ठ होते. एकदा दक्षिणे एक मनुष्य त्या गावी आला. पाचशे रुपये होते. तो गावभर फिरून लोकांना विचारी पांचशे रुपये भांडवलावर कोणता व्यापार येण्यासारखा आहे.

ते एका बाईने ऐकले. तिने त्याचा हात धरला व मोठमोठ्याने ओरडून त्याला विचारू लागली—“काय रे! माझे रुपये भाड्या कडून हिसकावून घेऊन तू व्यापार करणार आहेस होय? माझे पांचशे रुपये मुकटवाने देऊन टाक.”

तो दक्षिणेकडील मनुष्य आश्चर्य चकित झाला. म्हणाला—“तुझे रुपये? कोण तू? मी कधी तुला पाहिले देखील नाही.”

गर्दी जमली. “असे रस्त्यावर काय भांडता? कोर्टात जा आणि सन्या सोट्याचा काय तो निवाडा करून घ्या!” एकाने सल्ला

दिला. ती बाई त्या परवेशाना हात धरून त्याला मोठीत न्यायाधिशाकडे गेली म्हणाली—“पहा हो! या लबाडाने माझ्या जवळचे पांचशे रुपये वळजबरीने घेतले. आपणच त्याय निवाडा करवा.”

“कोणी साक्ष आहे का?” न्यायाधिषाने विचारले.

“कोणी नाही.” ती बाई म्हणाली.

“तुला काय म्हणावयाचे आहे? हिचे म्हणणे सरे आहे की खोटे?” न्यायाधिषाने परवेशी दक्षिणात्याला विचारले.

“न्यायमूर्ती! मी आजच या गावी आलो. मी बाईला पूर्वी कधी पाहिले नाही. हे पांचशे रुपये ते माझे स्वतःचे आहेत.” तो मनुष्य म्हणाला.

न्यायाधिषाने एकंदर प्रसंग ओळखला. तो दक्षिणात्याला म्हणाला—“तुझे म्हणणे मला सरे नाही वाटत. तू हे पैसे

मुकाट्याने त्या बाईला देऊन टाक." ताडलाजाने त्या दाक्षिणात्याने पांचशे रुपये त्या बाईला देऊन टाकले.

ती बाई निघून गेल्यावर न्यायाधीश त्या परदेव्याला म्हणाला—"तू त्या बाईच्या पाठीमागून जाऊन आपले पैसे हिसकावून घे. तुला कोणत्याही प्रकारचा कास होणार नाही."

तो दाक्षिणात्य त्या बाईच्या मागे भावत गेला. त्याने तिच्या हातातून रुपये हिसकावून घेण्याचा खूप प्रयत्न करून पाहिला, पण त्याला शक्य झाले नाही. तेव्हापासून तेथे गर्बी जमली.

त्या बाईने पुन्हा न्यायाधिशाकडे येऊन तक्रार केली—"अहो! तुम्ही न्याय निवाडा करून भला जे पैसे देवविलेले हिसकावून घेण्याचा यत्न प्रयत्न केला हो!"

"हे सरे आहे का? कोणी पाहिले आहे का?" न्यायाधिषाने विचारले.

"पाहिजे तर या सर्व लोकांना विचारा. सर्वांनी पाहिले आहे." असे म्हणत त्या बाईने लोकांच्या गर्दीकडे बोट दाखविले.

"विचारायची गरज नाही. मीच पाठविले होते. पण याने हिसकावून घेतले का?" न्यायाधिषाने विचारले.

"मी अशी हिसकावून देईन का?" ती बाई म्हणाली.

"मला तरी तेच वाटले. तुझ्या जवळून रुपये हिसकावून घेण्याचे सगळ्या अंगात नाही. त्याने तस काय केला तेव्हा लोक जमले. पाहिल्याने तुझ्या पाठीमागून एक देखील मनूष्य नाही. याच्या अंगात रुपये हिसकावून घेण्यास लागणारे किंवा नाही, याने पूर्वी देखील पैसे हिसकावून नव्हते हे सिद्ध झाले. पैसे त्याचे आहेत, निमूटपणे, त्याचे त्याला परत दे." न्यायाधिषाने तिला दडदावून सांगितले. ती मान झाली घालून निघून गेली.

मुळावले

पौड बासुदेव दारकेवर स्वारी करण्याची तयारी करीत होता. त्याच सुमारास नारदमुनी त्याच्याकडे आले. पौडने त्यांचा खर्च प्रकारे आदर सत्कार केला आणि अर्घ्य यादी देऊन धारपूजा केली. नंतर सुवर्णसन वसायला देऊन नमस्कार करून विचारले—"मुनिवर्य, आपण त्रिलोकात संचार करता. म्हणून आपत्वाजवळ एक मापने आहे. आपण त्रिलोकात अशी भोवना करावी मी कुण्याची दारकापुरी लेखील प्रजेचा सर्वनाश करणार आहे. तो कवळ्याचा पोर माझेच नाव करून फुकटात कीर्ती मिळवीत आहे."

पौडचे बोलणे ऐकून नारदमुनी स्मित म्हणाले—"मी त्रिलोकात अभय

करतो हे जरे आहे. परंतु मला तुझ्या एका गोष्टीबद्दल आश्चर्य वाटते. अरे तुझी व कुण्याची बरोबरी केली? तो पर्वत व लढा कुण्याची स्पर्धा करणे तुला सोपे नाही. तुझी बोट मोठ्यासिंहाय राहणार नाही. ही सर्व तयारी बंद कर. तुझे नाव बासुदेव आहे, तुझ्याजवळ पांश, चक्र, यदा पण आहेत. तरी देखील तुला त्याची बरोबरी करता येणार नाही. तुझा गर्वभंगा करण्याला कुठण पहाय आहे.

पौड मोठ्याने हसला व म्हणाला—"आपण म्हणता सोडून मी यत्न केला तर मला साप बाल. आपली कोणाच्या सोडून मी ऐकले असते

फुंकले घेले व रणवाचे बाजू लागली. त्या आवाजाने दश दिशा

यादव, पोंडू स्वारी करील हे ओळखून होते व म्हणून बोरल पडले नव्हते. युद्धाला सज्ज होते. पण रात्रीची वेळ असूनही चतूकडे मळासीचा उजेड दिवसासारखा होता. पोंडूचे सैन्य आलेले पाहून यादव

सैन्याचे नावही ऐकले नव्हते. त्यामुळे त्यांना त्या सैन्याचा अर्थही नव्हता. त्या सैन्याचे नावही ऐकले नव्हते. त्यामुळे त्यांना त्या सैन्याचा अर्थही नव्हता.

या सैन्याचे नावही ऐकले नव्हते. त्यामुळे त्यांना त्या सैन्याचा अर्थही नव्हता. त्या सैन्याचे नावही ऐकले नव्हते. त्यामुळे त्यांना त्या सैन्याचा अर्थही नव्हता.

या सैन्याचे नावही ऐकले नव्हते. त्यामुळे त्यांना त्या सैन्याचा अर्थही नव्हता. त्या सैन्याचे नावही ऐकले नव्हते. त्यामुळे त्यांना त्या सैन्याचा अर्थही नव्हता.

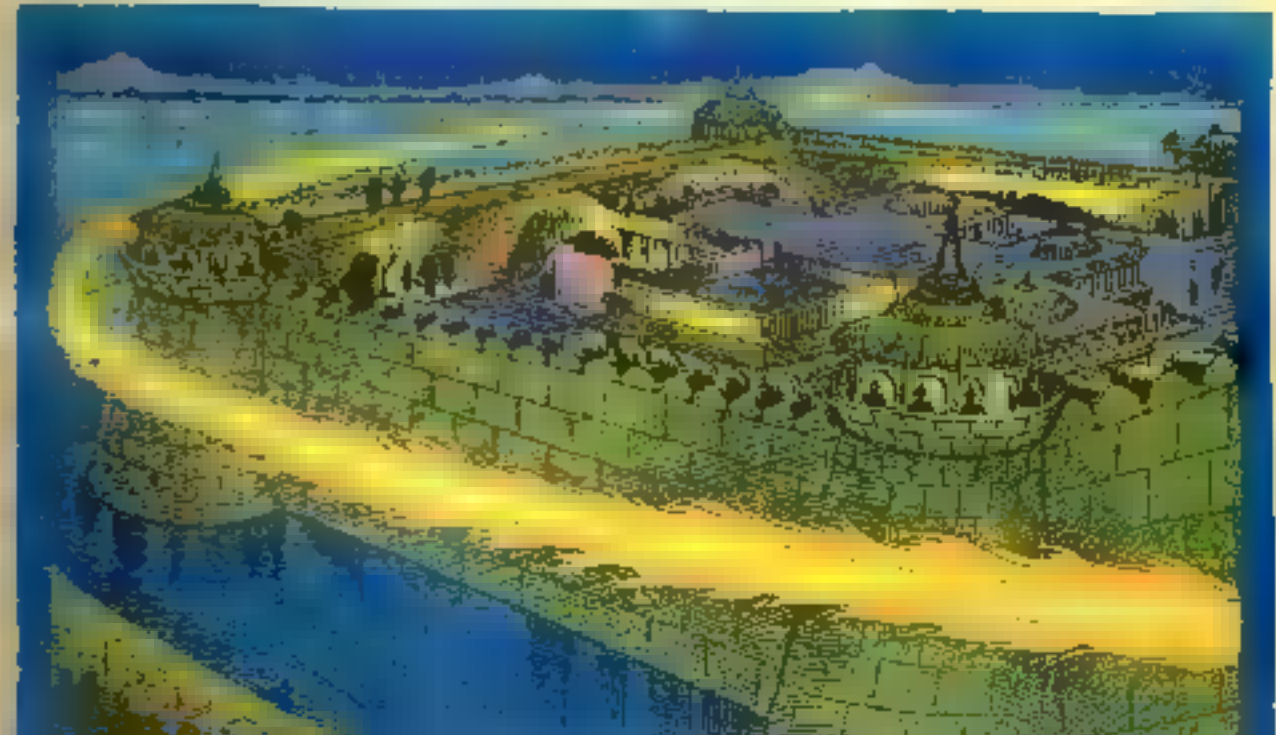
या सैन्याचे नावही ऐकले नव्हते. त्यामुळे त्यांना त्या सैन्याचा अर्थही नव्हता. त्या सैन्याचे नावही ऐकले नव्हते. त्यामुळे त्यांना त्या सैन्याचा अर्थही नव्हता.

या सैन्याचे नावही ऐकले नव्हते. त्यामुळे त्यांना त्या सैन्याचा अर्थही नव्हता. त्या सैन्याचे नावही ऐकले नव्हते. त्यामुळे त्यांना त्या सैन्याचा अर्थही नव्हता.

पोंडूच्या सैन्याचा उत्साह वाढलेला पाहून कोधाने सात्यकीचे सर्व अंग बरबर कापू लागले. कारण नगराच्या रक्षणाची मुख्य जबाबदारी कुण्याने त्याच्यावरच टाकली होती. कुण्याच्या गैर हजेरीत शत्रूचा उत्साह वाढला हे आपल्याला ऐकावे लागणार व आपली मान सारकी होणार. म्हणून आपल्या सैन्यातील सर्व बुर बीरांना उत्तेजना देत तो म्हणाला- "भाता पहा, शत्रूचा नाश मी करता करतो तो. नगर रक्षणाचा भार आपल्यावर कुण्याने टाकला आहे, हे विसरून चालणार नाही."

असे सांगून सात्यकीने आग्नेयास्त्र सोडले. त्यामुळे चारी बाजूला आग लागली. ज्वाळा पाहून भितीवर चट्ट लागलेले पोंडूचे सैनिक सगळी उडघा मारून सैराबंरा पळू लागले. सात्यकीने त्यांना संबोधन करून म्हंटले- "एका क्षत्रिय कुळात जन्म घेऊन धर्माविरुद्ध मध्यरात्रीच्या वेळी चोरासारकी स्वारी करणाऱ्या तुमच्या राजाला म्हणावे, ऐ समोर पाहातो तुम्हा पराक्रम."

सात्यकीचे आह्वान ऐकून पोंडू रात ओठ चाबत पुढे येऊन म्हणाला- "भरे सात्यकी! तू आहेस होय माझ्याशी युद्धाला? छान, मग धर्मतत्त्व बघायला

मिळणार म्हणावयाची। पण ती कुण्ण कोठे आहे रे? गाई [] येऊन गेला आहे पाटले? स्वतःला मोठा वीर म्हणवतो आणि छाती पुढे काढून ऐंटीत चालतो. भाशा प्रकाप असून त्याला कळलेला दिसत नाही! बायकांचा [] करणारा व गरीब सुक्या जनावरांना ठार करणारा माझे नाव धारण करून स्वतःला वीर म्हणवू लागला आहे. त्या दुष्टाने [] मित्र नरकासुर याचा [] आहे. म्हणून [] युद्ध उभयपक्षासाठी मी आलो आहे. तुम्या सारख्या पोरंशी युद्धाला मी नाही तयार. हसतील लोक मला. म्हणून समोसून दूर

हो. नाहीतर तुला मी परलोकी पाठवीन आणि सर्व गवळ्यांचा सर्व भंग करीन. नगर रक्षणाला भार तुझ्यावर टाकून तो स्वतः कैलास लोको गेला आहे. त्याला पळ येऊ [] दे. त्याचा समाचार पण घेणार आहे. त्याला जाणोव याची म्हणून मी पहिल्याने तुला ठार करतो.”

बराच वेळ दोघांचे शस्त्रयुद्ध चालू होते. नंतर दोघांनी परस्परांवर शस्त्रवृष्टी सुरू केली. दोघांचे रथ तुटून गेले. धनव्य [] पण तुटून पडले. म्हणून दोघांमध्ये [] युद्ध सुरू झाले. मुष्टिप्रहार पण झाला. दोघे [] होते, याला शंका नाही. बराचवेळ तर दोघांनी बरोबर, अशा हमरी तुमरीने ते लढत होते. परंतु कोणी कोणाला ठार करणे [] झाले. नंतर दोन्ही पक्षाच्या काही लोकांनी मध्ये पडून दोघांचे युद्ध थांबविले आणि दोघांना परस्परांपासून दूर केले.

त्यानंतर बजराम व एकलव्य यांचे द्वंद्व युद्ध सुरू झाले. त्यात बजरामाने एकलव्याला झाली पाडले. तो वेशूद्व होऊन जमिनीवर पडला. नंतर त्याने शत्रु सैन्य वळवून लावले. इतक्यात एकलव्य शुद्धीवर आला व बजरामाशी युद्ध

करू लागला. त्याने युद्ध चालू असताना सूर्योदय झाला.

पौंड्रने युद्ध बंद [] आला केली व म्हणाला—“या सर्वांचा वध करून आपल्याला काय मिळणार? आपला बरा शत्रु येथे नाही. म्हणून हे युद्ध बंद ठरेल. [] येऊ सा. काम्ही आपला [] दाखवू. या भित्त्यांसमक्ष आपण आपला पराक्रम दाखविण्याची परवानगी काय?” जसे सांगून त्याने युद्ध बंद केले आणि कुण्याची भाट पहारा तेथेच बसला.

पौंड्रने सैन्य युद्ध थांबवून धाने सरकू लागले. पौंड्र आपले [] घेऊन [] मित्र काशीचा राजा पाण्याकडे गेला.

द्वारकेत यादवांनी जपघोष सुरू केला. कुरुळाच्या आज्ञेप्रमाणे नगराचे [] करम्यात [] मिळाले यादवस यादव प्रमुखांना वानंज नाटला.

त्याच वेळी [] धाने कुण्ण येत असलेला त्यांना दिसला. नगराबाहेर गडद-वाहनावस्न [] उतरला. [] येऊन [] होताच. कुण्ण [] रथात बसून द्वारकेला [] बारा वर्षांनंतर कुण्णाला भेटून यादव प्रमुखांना परमानंद झाला. कुण्याने त्यांना आपल्या कैलास यात्रेचे

वर्षात [] सांगितले. यादवांनी कुण्णाला पौंड्रच्या स्वारीची घोष्ट सुरवातीपासून खेवटपर्यंत सांगितली.

कुण्ण द्वारकेला परत आल्याचे कर्तमान काहीला पौंड्रला कळले. त्याने आपला एक सास दूत कुण्णाकडे आपला निरोप घ्यायला पाठविला तो निरोप असा—

“गाईच्या मध्ये तू पोळीसारखा वाडलास. तुला धर्म, न्याय, नीती काय कळणार? स्त्रियांचा, जनावरांचा व स्वतःच्या नाते-वाइकांचा वध करून तू वांढला नाहीस. माझ्या [] उपयोग [] माझी जिन्हेंच तू वापरू लागला आहेस. माझी

मरोचरी तुम्हा कोणत्याही प्रकारे करता येणार नाही. तुला आजची काही दिवस या जगात विषंत रहाव्याने असेल तर भाषी आवा मारून थक आदि आयुषे सोड. माझे नाव मापुळे बारण आहे. नकोस म माझ्याजवळ येऊन धरण माग.

दुताच्या तोंडी पौड्या ती मिरोप ऐकून कुण्ण हंसला. म्हणाला—मी तुम्हा राजाच्या म्हणच्याप्रमाणे तयार आहे. मला त्याने निमंत्रण पाठविले आहे, तर मी येतो. चक्र आदि सोडण्याचा सल्ला त्याने मला दिला. मी ते त्याच्यावरच सोडतो. धरण मागायला त्याने सांगितले

आहे, मी त्यालाच गरज घ्यायला तुम्हा आहे. मोठ्या लोकांचा मान नको का राखायला?" असे सांगून कुण्णाने दुताला निरोप दिला.

दुताने परत येऊन उत्तर सांगितल्यावर पौड काशी मगराबाहेर येऊन ससैन्य पुढाला होऊन बाला आणि कुण्णाची वाट पहात बसला.

कुण्ण निघालेला पाहून सात्यकी नगरे यादवकीर देखील ससैन्य पाठीमागून निघाले. कुण्ण सर्वांना पांघरून म्हणाला—“तुम्ही मुळात विजयची एकदा मिळविली आहे. माझी पाळी आहे.”

कुण्ण गडबडानावर बसून पौड होता तेथे येऊन पोचला. दोघे वामदेव सभोरासमोर उभे राहिले. कुण्ण पौडला आवाजात म्हणाला—“पौडराज! भाषी सर्व किन्हे बारण करण्याची अभिलाषा तुम्हा मकत होती तर तशी इच्छा प्रगट करण्याला हवी होती. नकार दिला नसता. पण तू अला मूर्खपणा का करावा हेच मला कळत नाही. अबून उशीर झाला नाही. माझ्याजवळ धमा माग; मी तुम्ही रक्षण करावला मिळ आहे. धरण मालेत्याने रक्षण करणे हे माझे वीर आहे. भाष्या

सुदर्शन चक्राला नरकामुरासारखे राक्षस बळी पडले आहेत. येथे तुझे मित्र म्हणून जे कोणी आले आहेत, पैकी एकाच्या अंगात तुझे रक्षण करण्याची शक्ती नाही. मी तुझ्या हितासाठी मी सांगत आहे. बाह्यपणाने माझे ऐक."

"माझीच चिन्हे तू घारण केलीस. म्हणून मी तुला बंड घालायला आलो आहे. मी येणार आहे हे कळले म्हणूनच कंलास लोकी पळून गेला होतास. माहीस पाहूनच मी तुम्ही द्वारका येथिराज केल्या शिवाय परतलो. तू आता नेळेवर आला आहेस. यम तुम्ही पहात आहे." पौंड्र कृष्णाला म्हणाला.

थोडे युद्धाला तयार झाले. कृष्णाने एका मागून एक पौंड्रची सर्व शस्त्रे तोडून टाकली. शोभटी सुदर्शन चक्राचा प्रयोग करून त्याचा वध केला. आपला मित्र कृष्णाच्या हाती मेला हे पाहून काशीचा राजा कृष्णाशी युद्ध करू लागला. कृष्णाने एक अस्र टाकून त्याला यमसदनास पाठविले. त्याचे डोके उडाले ते काशीच्या मागील जाऊन पडले.

वसा तऱ्हेने कृष्ण विजय मिळवून द्वारकेला आला.

काशीच्या मुत्ताना बापाच्या मरणाचे वर्तमान कळल्यावर त्याने मुद्दाला माबनेने अभिहोष जागवले. तेव्हा होम-कुंडातून कुर्य नामक एक राजस भूत आला. म्हणाले—"मला आज्ञा आहे?"

काशीच्या मुरराजाने कृष्ण त्याच्या सावीवारांना करण्यास आज्ञा केली. कृत्य पिशाच द्वारकेला गेले. त्याला पाहून द्वारकावासी घाबरून पळू लागले. कृष्णाने त्या भुतावर आपले सुदर्शन चक्र टाकले. कृत्य काशीला निघाले. पण सुदर्शन त्याचा पाठलाग करीत काशीला आले आणि सर्व काशी नगर उध्वस्त करून टाकले.

काशीच्या मुरराजाने कृष्ण त्याच्या सावीवारांना करण्यास आज्ञा केली. कृत्य पिशाच द्वारकेला गेले. त्याला पाहून द्वारकावासी घाबरून पळू लागले. कृष्णाने त्या भुतावर आपले सुदर्शन चक्र टाकले. कृत्य काशीला निघाले. पण सुदर्शन त्याचा पाठलाग करीत काशीला आले आणि सर्व काशी नगर उध्वस्त करून टाकले.

अरण्यपुराण

[२६]

मौवलीचे दिवस गमतीत आनंदात लागले. जंगलात त्याचे सवंच मित्र. सर्वांचे भावासारखे प्रेम होते. बरोबर सर्व त्याला भीत पण होते. दुसऱ्या निघाला की त्याचे शोधे आऊ (लाडगे) त्याच्या बरोबर सावली सारखे असत. कधी काधी तो एवढाच हिडे फिरे.

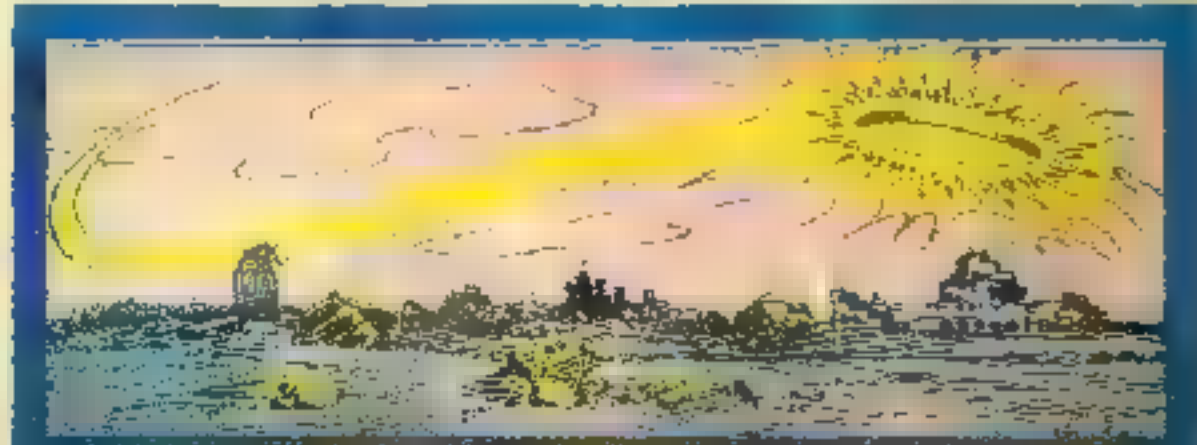
एकदा लाडगा व लाडगीण गुहेत निघून गेले. गुहेच्या तोंडावर मौवलीने एक मोठी शिळा आणून ठेवली. नंतर एक गाणे म्हटले, कोणी मेल्यावर म्हणतात तसे.

अस्वल म्हातारे होऊ लागले होते. त्याचे सांघे दुस्त. त्याला हिडणे फिरणे देखील अशक्य होऊ लागले होते. पोलादी चिरा असलेला व लोखंडी स्तंभ असलेला काळा वाघ देखील पहिल्यासारखा

शिकारीच्या बेली लांब लांब उड्या मारीत नसे. एक सर्वात म्हातारा माळा होता. त्याची हाडे विसू लागली होती. त्याला हिडता फिरता येत नव्हते. त्याला मौवलीच साणे-पिणे आणून देई.

सिमोनीच्या लांडगांचा कळप मोडून गेला होता. त्या कळपातले लांडगे पांच वर्षांचे झाले तेव्हाच एकूने नवा नायक निवडून घ्यायला सांगितले होते. नायकाची निवड झाली. फावो त्यात जिकला.

नंतर डोंगरावर सर्वांची सभा झाली. त्या सभेची मौवलीचा काही संबंध नव्हता. तरी मौवली तेथे हजर होता. तो फावोच्या हुन उंच जागी एका खडकावर एकूच्या शेजारी बसत असे. तो काही बोलू लागला की त्याचे बोलणे संपेपर्यंत मध्ये कोणी बोलत नसे.

त्या काळात शिकार करण्यास व झोपण्यास मनाई नव्हती. पुसरे प्राणी मोवलीच्या कबोतल्या रावात पाऊल टाकीत नसत. सभेच्या वेळी लांडग्यांच्या पिळांना आणून बघावून सांगत—“पहा! नीट पहा वरं का!” तेव्हा मोवलीच्या सर्वांगावर रोमांच येई. तथा सभात तो अवयव हजर राही.

एकदा मोवलीने सूर्यास्ताच्या सुमारास एका हरणाची शिकार केली. त्याचा अर्धा भाग घेऊन एकू जाऊ लागला. तेव्हा एक विचित्र आवाज ऐकू आला. बाघोबा मेला त्या नंतर इतका भयंकर आवाज कोणाला

ऐकू आला नव्हता. शिकारीला जाणारे कोल्हे ओरडत. त्यांचे ओरडने भयंकर वाटे. त्यात डेप, भय, निराशा इत्यादी भाव भासत. वैनमंगेच्या पलीकडच्या तीरावर हे ओरडणे चालू होते.

तो आवाज मोवलीबरोबर व त्याच्या पाठी मागून उडणा मारीत खेळत वावरत राहणाऱ्या त्याच्या भावंडांनी (लांडग्यांनी) पण ऐकला. सर्व जागच्या जागी धवकले. एका एकी मोवलीचा हात धलवारोच्या मुठीवर येला. त्याचे डोळे लाल बूंद झाले. त्याच्या कपाळाला आंठधा पडल्या—“वेवे शिकार करण्याची हिमत असणारा पट्टे वाला (बाघ) तर कोणी नाही?” मोवलीने विचारले.

“हा पट्टेवाल्याचा आवाज नाही. मोठ्या प्रमाणात जनावरांचा संहार चालू आहे. त्याच्या ओरडण्याचा हा आवाज आहे. नीट काळ उघडून ऐक.” मोठा भाऊ म्हणाला.

तो आवाज पुन्हा एकदा ऐकू आला. मोवलीने एक दीर्घ स्वास घेतला व जनावरांची सभा होत होती तिकडे पळत निघाला. लांडग्यांच्या कळपातले लांडगे पण तिकडेच धावत निघाले. मोवली डोंगरावर

पोंचला तेव्हा फायो व एकू तेथेच होते. पुष्कळ लांडगे तेथे जमा झाले होते. फक्त लांडगिणी व पिल्ले आपापल्या घराकडे निघून गेले. (पुर्विकडे) निघाला होती. त्या परिस्थितीत बाहेर राहण त्याच्या हिताचे नव्हते.

वैनमंगेचा इलकळ आवाज, संध्याकाळचा आडांच्या पानांचा कटकट आवाज या शिवाय राजीच्या वेळी दुसऱे काही ऐकू नव्हते. योरुपा वेळा पुरती सर्वत्र कांती पसरली. परंतु इतक्यात पलीकडच्या तीरावरून लांडग्यांचा आवाज एकू वेऊ लागला.

तो आवाज कळपातल्या लांडग्यांचा नव्हता. कारण त्या लांडगे सभेसाठी डोंगरावर जमले होते. हा कोणीतरी नवा लांडगा असला पाहिजे. वाहेरून कोळून तरी आला होता.

‘भूत भूत’ असे ओरडत एक म्हातारा लांडगा लंगडत लंगडत डोंगर चढून वर आला. तो धावरलेला दिवत होता. तो घाया टाकीत होता. तो सरळ चालत आला. मोवली समोर त्याच्या पायावर पडून त्याचे पाय काढू लागला. त्याच्या तोंडातून फेस निघत होता. त्याने अंग रक्ताने माखलेले होते.

“शिकार केली पाहिजे! तुमचा नायक कोण आहे?” फायोने त्याला विचारले.

“शिकार केनी पाहिजे! मी एकटाच आहे.” नवा लांडगा म्हणाला. म्हणजे तो कोणत्याहि कळपातला नव्हता. ‘एकू’ निघणार होता. त्याच्या सर्वांगावर धाम सुटला होता.

“वरं, तुझे काय म्हणणे आहे?” फायोने विचारले.

“भुते! दक्षिणेबाजूची भुते! तांबडे शिकारी कुत्रे! दक्षिण जोसाड पडले आहे. उत्तरेकडून आले जाहेत. वाटेत संहार चालला होता. हा चंद्र मला सर्वात

पहिल्याने जेव्हा दिसला त्यावेळी मला एक बायको व तीन मुले होती. मैदानात पिल्लंनर ती शिकार करायला शिकवीत होती. मध्यरात्रीच्या सुमारास त्यांच्या शिकारीचा आवाज ऐकू आला. उजाडल्यावर पाहता तो तर त्या चौघांची प्रेते होती. मूड घ्यायला निघालो व स्वतःच्या डोळ्यांनी त्या भुतांना पाहिले." तो म्हातार्या लांबगा म्हणाला.

"किती होती?" मीबलीने विचारले. लांबगाचा ओरडू लागला. "मला नाही माहीत. मी तिघांना पाहिले. त्यांनी मला पिटाळून लावले. पहा, मी तीन पायांनी पळत आलो आहे." तो म्हातारा लांबगा म्हणाला. त्याने आपला चवथा पाय पण दाखविला. तो निरुपयोगी झाला होता. त्याच्यावर रक्त गोठले होते. त्याच्या अंगावर व गळ्याला पण जखमा लागल्या होत्या.

मीबली 'एकूकरिता जी शिकार घेऊन आला होता ती समोर फेकून एकू म्हणाला—"हे खा!" तो बरोबर लांबगा हरणाचा देह साक लागला. आपली भूक भागवून घेऊन म्हणाला—"तुम्ही घातलेले अन्न फुकट जाणार नाही. थोडे वळ अंगात आल्यावर मी पण येतो तुमच्या-बरोबर शिकारोला. माझी बायको व पोरे. मेली, मी मूड उगवल्याशिवाय राहणार नाही.

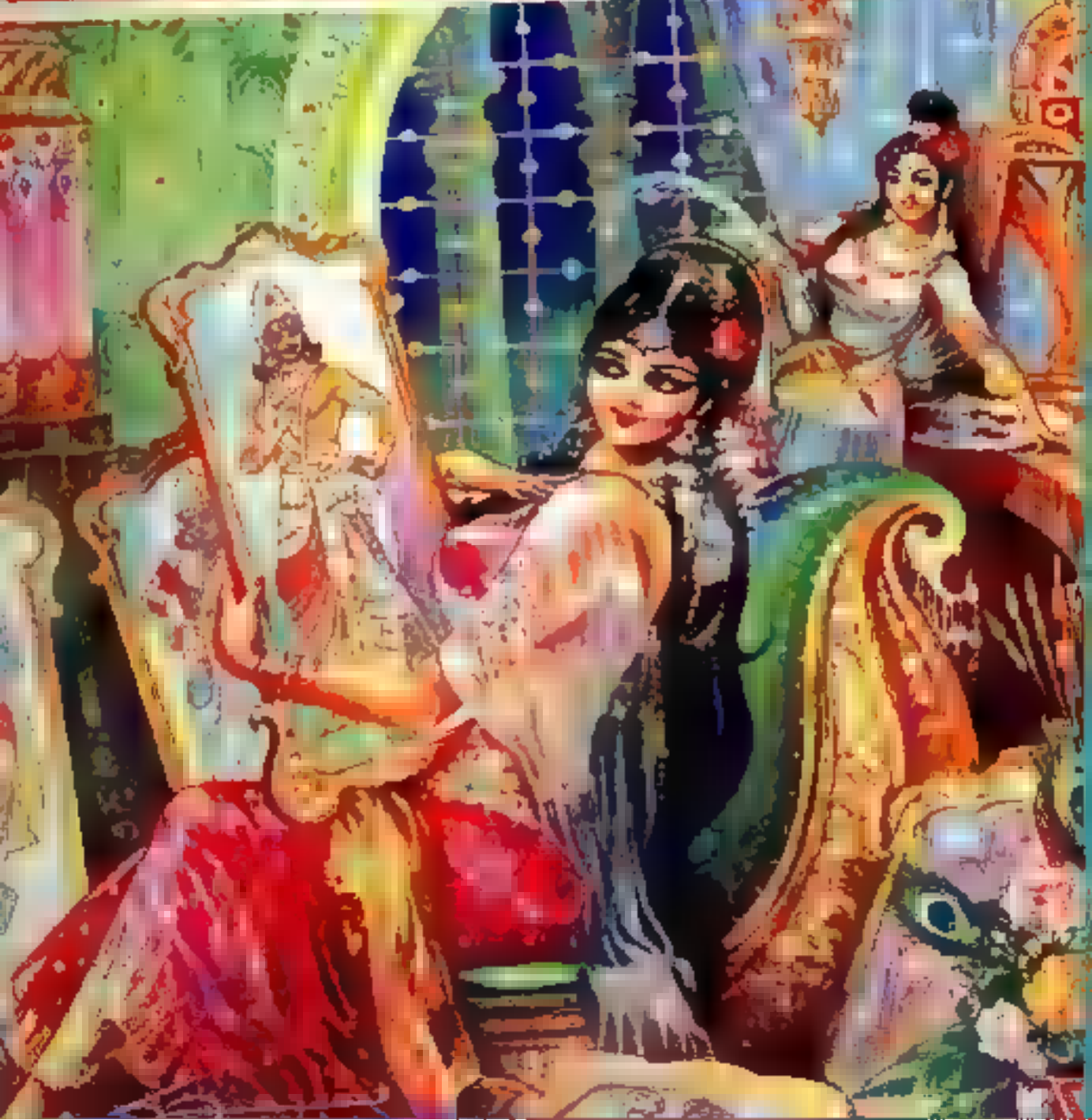
त्याला पांत ओठ आवळून बोलताना पाहून कावो म्हणाला—"जबडे मसावे तर असे. तर मग त्या भुतांच्या पाठोपाठ भाणवली कोणी आहेत?"

"नाहीं! फक्त काळ शिकारी कुत्रीच आहेत. मोठी मोठी आहेत. दक्षिणेकडे सरबे साऊन भूक भागवणारी आहेत. तरी आहेत गलेकट्टु व बळकट." तो लांबगा म्हणाला.

८०. मृत नगर - सेंट पियर

वेस्ट इंडीजच्या हीर समुद्रात मार्टिनिक नावाचे एक बेट आहे. त्यावर एक ब्यालागुची आहे. ८ मे १९०२ रोजी सकाळी ५-३० सुमारास एक स्कोट ज्ञाना. त्याचा जावाज किलेक नें मॅसावर ऐकू तीन मिनिटांच्या जात सेंट पियर नगर ब्यालामुखीच्या राबेबाजी आहे. नगराच्या तीत ह्जार नगरिकांपकी फक्त एक जिवंत राहिला. नगराच्या बंदरात २० बहावे होती. त्यापले एक बांधले. काही काळानुर्वा सेंट पियर कहराची निबिती पुन्हा आली. नहर व्यापार मरकुरीसाठी सतत बोन सतके इच्छित होते. परंतु आज हे नहर नावमिडित केले आहे.

नजीक नेपाळी सैन्याचा पराभव केला (१८१६ फेब्रुवारी २८). त्यानंतर काही दिवसांनी तहाला मान्यता दिली.

ह्या संधीमुळे नेपाळी राज्यातला दक्षिणी सरहद्दीजवळचा मुपीक प्रदेश नेपाळसोबत राहाला नाही. गढवाल ■ कमाऊचे जिल्हे ब्रिटीश कंपनीला घावे लागले. सिक्किम-मधुम सत्ता काढून घेतली व काठमांडू येथे ब्रिटीश रेसिडेंटला ठेवणे मान्य केले.

या संधीचा इंग्रजांना फार झाला. त्यांच्या राज्याची सरहद्द पश्चिमोत्तर बोंगराळ प्रदेशाला जाऊन मिळली. सिमला, मसूरी, अल्मोडा, नैनीतालसारखी पर्वतीय नगरे त्यांना मिळाली.

१० फेब्रुवारी १८१७ या रोजी इंग्रजांनी सिक्किमच्या राजाशी एक करून घेतला. या तहाप्रमाणे नेपाळच्या राजा-काढून मिळालेला प्रदेश इंग्रजांनी सिक्किमच्या राजाला दिला. याचा फायदा हा

झाला की नेपाळ व भूतान या दोन्ही राज्यांमधल्या प्रदेशावर इंग्रजांना एक दोस्त राज्य मिळाले.

अशातऱ्हेने देशातली संस्थाने एकेक करून इंग्रजांच्या छावाखाली येऊ लागली. हिंदुस्थान मध्यवर्ती प्रदेशातले पेंढारी व पठाण स्वान्या करून अराजकता पसरवीत होते. राजपुतास्थान आपसातली भांडणे वाढत गेली.

पेंढार्यांनी १८१५-१६ मध्ये निजामने उत्तरी सरकारच्या राज्यात लुटालूट सुरू केली. बॉरन हेस्टिंग्स याने पेंढार्यांची लुळमुळोट पाडण्यासाठी एक योजना तयार केली आणि १८१८ जानेवारीपर्यंत त्यांचा पूर्ण विमोड केला. पेंढार्यांसारखेच पठाणपण लुटालूट करीत होते. परंतु त्यांच्यावर आपला अंकुश रहावा म्हणून त्यांच्या नायकाला बळकून घेऊन त्याला एक छोटे राज्य देऊ केले.

डाव उलटला

एका गावी सोन्याबापू नावाचे गरीब गृहस्थ असत. उदरनिर्वाहाचा काही मार्ग दिसला नाही तेव्हा त्यांनी रामपुरी प्रस्थान केले. त्या गावच्या लोकांचा वेवाचर विश्वास होता. गावी सोन्याबापू बेश पालटून संतभक्तासारखे राहू लागले. गावकऱ्यांनी सोन्याबापूची भक्ति पाहिली व त्यांच्या मनात सोन्याबापू विषयी आदर वाढत गेला.

हळूहळू गावच्या देवळाची सर्व न्यवस्था गावकऱ्यांनी सोन्याबापूच्या हाती दिली. ते गावकऱ्यांकडून फंड गोळा करीत ■ देवाचा कोणता तरी उत्सव दर आठ-चडपाला वाढीत. अशातऱ्हेने सोन्याबापूचे बस्तान छान बसले. पोटापाण्याची चिंता उरली नाही.

हळूहळू सोन्याबापूच्या मनात पैशाचा लोभ वाढू लागला. हळूहळू पैसा गोळा

करू लागले. त्यांनी शिवराजि उत्सवाची तयारी सुरू केली.

शिवराजीच्या आधी एकदा सोन्याबापूंनी गावकऱ्यांना देवळाच्या आभारात एकत्र विनंती केली-"भक्त हो! उद्यांपरबा शिवराज येते आहे. या शिवराजीला लक्ष्मीपोत्सव व्हावयाला हवा. रात्रभर लक्ष्मीप तेवत राहाले पाहिजेत. त्याच बरोबर भजन कीर्तनाची व्यवस्था पण करावी लागणार. अन्नभोज देखील शेवटी पाहिजे. आपल्या गावाचे नांव तीर्थ-स्रोत म्हणून जगभर प्रसिद्ध झाले पाहिजे."

सोन्याबापूंचा ठराव सर्व गावकऱ्यांना पसंत पडला. त्यांनी जवळपासच्या गावकऱ्यांकडून पण वर्गणी वसूल केली आणि शिवराजी उत्सवाला हजार राहण्याची विनंती केली.

कारण कोणाला कशी दुर्बुद्धी होईल कोणास ठाऊक?"

गोपाळच्या मनात सोन्याबापूविषयी जो आदर होता तो पार लयास येला. देवाच्या नावाने वसूल केलेले धन स्वतःच्या नावी लिहून टाकायला सांगतो आहे, उवाड! आज माफी कोड मोडलीच पाहिजे.

रात्री लखदीप लावण्यात आले. सर्व ह्या ज्योतीच्या प्रकाशात सुंदर दिसत होते. कीर्तन चालू होते. मजन चालू सोन्याबापू गोपाळ पण मजबूत निमग्न झाले.

तेवढ्यात सोन्याबापूंनी होळ्याने लूण केली. लगेच गोपाळ जोराने ओरडला. मजन एकाएकी थांबले. गोपाळ शिवतांदव मृत्प करू लागला. सर्व दृश्य पाहून बाबलून गेले. पण सोन्याबापूंनी सर्वांना शांत केले म्हणाले—"हे पहा, गोपाळच्या अंगात देव आला आहे. काल रात्री मला दृष्टांत झाला. देव म्हणाला, मी कोणत्यातरी रूपात भगट होणार आहे आणि देव अंतर्धान पावला. तो दृष्टांत यथार्थ झाला. शंकराला आपल्या पैकी कोणामध्ये काही दोष दिसला असावा."

नंतर सोन्याबापू गोपाळकडे वळून त्याला विचारू लागले—"प्रजो! आपल्या भक्तांच्या हातून काही अपराध घडला आहे का? आजचे वाम्ही बोलले सांगून अक्षरशः पाळने करू."

गोपाळ बोलू लागला—"हे स्वामिब्रोही! मी स्वप्नात तुला केली होती. पण या पापाच्या लढ्यातून बाहेर पायची तुम्ही इच्छा दिसत नाही. या सर्व भक्तांच्या समोर सत्य लपवून ठेवून मला राम मायला कारण झाला आहेस. आज पावेतो मी माफी सेवा करून पुष्कळ पुण्य मिळविले आहेस. आज माझ्या अदृश्य देहात तुला पंचभूतांचा हा वेह लीन होण्यास पुढर्त आहे. तुला मी स्वप्नात सांगितले त्याप्रमाणे तू सजीव समाधी घे. तू भंग केली आहेस." असे सांगून गोपाळ बेचूड स्थितीत जमिनीवर पडला.

काही वेळाने त्याला शुद्ध आली. तो पर्यंत सर्व भक्त सोन्याबापूला धोळका करून विचारू लागले—"काय हो, हे सर्व तुम्ही का नाही आम्हांला सांगितले? देवाची आज्ञा मोडलीत! त्याचे फळ तुम्हांला मिळेल ते मिळेल, आम्हां गावकऱ्यांना पण

देवाचा कोप सहन करावा लागेल. तुमच्या सारका भाग्यवान कोण असणार? स्वतः देवाने तुम्हांला प्रेमाने बोलाविले आहे. तेव्हा वाम्ही तुमचे अभिनंदन करतो."

नंतर काही गावकऱ्यांनी एक जगला. सोन्याबापूंचे हातपाय कापू लागले. गोपाळने रथांना फसविले होते. म्हणून एका बाजूला राग तर दुसऱ्या बाजूला प्राणभय. ते धरधर कापू लागले. तेवढ्यांत एक जण येऊन म्हणाला—"पावे! समाधीप्रवेशाची तयारी झाली आहे."

पण सोन्याबापू म्हणाले—"मी हाती घेतलेले काम पुरे करून समाधी घेणार

वाहे. धाई कसली? मी गेल्यावर या गावावर मोठ मोठे प्रसंग येतील. म्हणून मला काही तजवीज केली पाहिजे."

गावकऱ्यांना सोन्याबापूंच्या बोलण्याचा राग आला. म्हणाले—"तू कसला भक्त रे! देवाने स्वतः बोलाविले व तू पाय मागे घेतोस? देवाने आपला तिसरा डोळा उघडला तर तुझ्याबरोबर आम्ही सुद्धा भस्म होऊन जाऊ. आम्ही तुसे एक वंशील ऐकणार नाही."

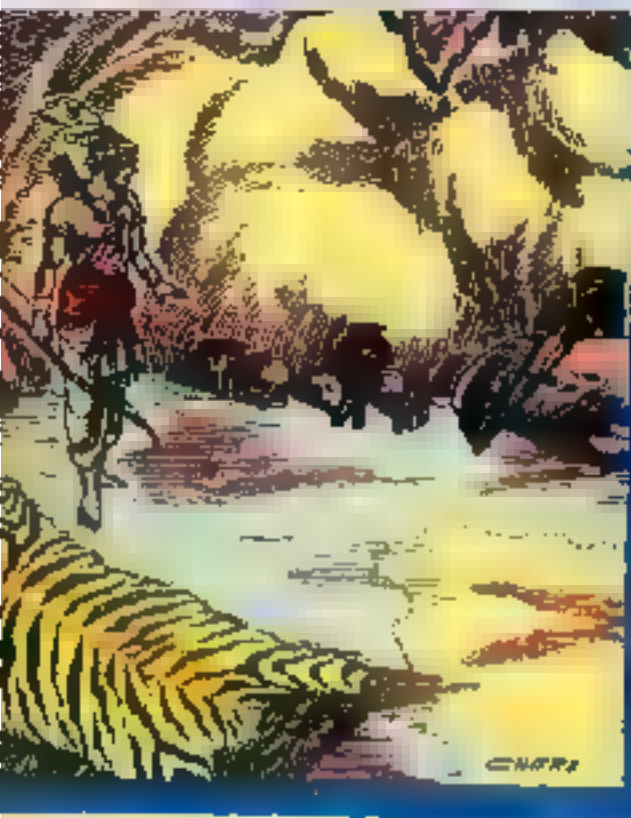
सोन्याबापूंच्या अर्वांगाला धाम सुटला. ते सर्वे पहात असता गोपाळचे पाय धरून म्हणाले—"गोपाळ! तूच बोचविलेस तर हा जीव वाचणार?"

सोन्याबापूंनी गोपाळचे पाय कां धरले, लोकांना कळोना, तेव्हा गोपाळ म्हणाला—मी खरी गोष्ट सांगतो ती ऐका! सोन्याबापू आपल्या गावी पोटापाण्यासाठी भक्ताचे सोंग करून आले. आपण त्यांचे सत्य रूप

कोळखले नाही. त्यांनी घनालोभाने वैसे अमा करण्याचा उद्योग सुरू केला. त्यासाठीच त्यांनी निरनिराळे उत्सव योजले. शिवरात्रीचा उत्सव त्यासाठीच होता. त्यांनी मला देव अंगात घेण्याचे सोंग करायला सांगून देवाचे सर्व घन आपल्या नांवी लिहून देण्यास सांगावे असे सांगून ठेवले होते. हे सर्व मी आधी सांगितले असते तर तुमचा मान्द्व्य बोलण्यावर विश्वासच बसला नसता. पण आता सर्व वस्तुस्विकी उघड झाली आहे."

सोन्याबापूंनी गोपाळ जे म्हणाला ते सर्वे सारे असल्याचे कबूल केले. ज्या गृहस्थाचा सर्वांनी इतके दिवस आदर केला त्याला मित्रा वारण्याचा विचार कोणाच्या मनाला शिवला नाही. परंतु सोन्याबापू स्वतःच सर्व सोडून निघून गेले.

रूप घेतले आहे. याच रूपात पकडून ठार करून जाळून टाक्या.

देवळाच्या पुजाऱ्याच्या अपूर्व चातुर्याच्या गोष्टीवर शिखीमुखला विश्वास बसला होता. तो अस्वलाचे रूप जेऊन पळत असल्यास नवल नाही. नामजातीचा विश्वास अपूर्व शक्तीवर आहे. म्हणून मोठे भावडे नाग अस्वलाला पाहून अस्वलाच्या रूपात पुजारीच असल्याचे समजून नाही.

समजून शिखीमुखने आपल्या नाक कुण्याला 'सू' करून अस्वलावर सोडले आणि म्हणाला—

जाऊन त्या अस्वलाला पकडा. लट्ठूसिंहाच्या अनुवाचांनी सांगितल्याप्रमाणे अस्वलाच्या रूपात तो पुजारी असू शकेल. बसो किंवा नसो, निदान बाता तरी त्यांना राव बेईत वाचून भावभार नाही. मी तिकडे, तो मुद्देत मग्न बसलेला तर नाही, ह्याची खात्री बेटो." बरे सामून शिखीमुख मुद्देत खिरला.

मुद्देचा काना कोपरा सकापूर्वक वाहात्या-मंतर शिखीमुखला काही सुणा दिसल्या. पुजारी त्या मुद्देत काही दिवत का होईना, राहाला बसेल, वा गोष्टीचा त्याला संशय राहाला नाही. मुद्देच्या एका कोपऱ्यात वाचाचे कातडे अंवरलेले होते. दुसऱ्या कोपऱ्यात काही मांडी व खुली दिसल्या. खुलीच्या बाजूला दोन मळाळी तेळात भिजवलेल्या दिसल्या.

शिखीमुखने प्रत्येक गित जमीन ठोकून वाचवून खातरी करून घेतली की पळून कोठून चोर तर नाही. तो पुष्कळ जागी निघून गेला होता व फार चातुर्याने त्याने मुद्देच्या तोंडावर अस्वलाचा उपयोग केला होता.

देवळाच्या पुजाऱ्याच्या चातुर्याचे शिखीमुख कौतुक करीत उभा असताना त्याला

एकाएकी विक्रमकेसरीची रेवू बाली. तो छनेर मुद्देबाहेर बासा. अस्वलाला उंच बाडकांच्या कोंकून माचलोक त्याच्या कळ्यात दोरीचा घालण्याच्या प्रयत्नात होते. काळ कुषा त्या बाडकांमधून पळून बायला होती तोंडाची पलीकडच्या बाजूने मुक्त होता. अस्वलाला पळून जाणे नसक्य होते.

विक्रमकेसरी शिखीमुख बघत बेलन म्हणाला—"शिखी! हे काळे आहे, पुजारी नाही, मला नक्की कळत आहे. परंतु या पूर्वी नागमोकाच्या बोलण्यावर विश्वास केला नाही तर वापस बिनाकारच सांभा दुकविल्या सारखे होईल. ही गोष्ट हे लोक लट्ठूसिंह बाळा सांगितल्याशिवाय राहणार नाहीत. म्हणतीत—"वाम्ही सर्व माहीत असून ही वाचून कुठून वेचोतल्या पुजाऱ्याला सोडले. पुजाऱ्याच्या मंत्रातंभावर लट्ठूसिंहाचा पूर्ण विश्वास आहे, आपणां सर्वाना माहीत आहे."

"पण मला तसे वाटत नाही. पुजाऱ्यामुळे लट्ठूसिंह सांपडला. तेव्हा पासून पुजाऱ्यावर त्याचा विश्वास

उठाला आहे. उकट तो पुजाऱ्याचा तो पुणा लागला आहे. काही असो, बोंगराळाची वाहारा देणाऱ्यांना पुजारी मुद्देतून निघून गेल्याची गोष्ट नक्कीच माहीत आणि अस्वल मुद्देत रहात आहे. याला बेटून जाऊन लट्ठूसिंह व बाबांना दावापू नंतर पुजाऱ्याचा खोष काढू." शिखीमुख म्हणाला.

शिखीमुखने उंच बाडकावर चढून अस्वलाकडे न्याहाळून पाहिले. मोठे बटाळून लोकांना मेडसावीत पळून जाण्याच्या तयारीत होते.

टाकून तो दोर जोराने जावळला. स्वानंतर
हासता हुसता येईना.

शिखीमुख ■ विक्रमकेसरीने त्या अस्व-
लाला शिखाफीने सवकांच्या कोंडीतून बाहेर
काढले. नंतर दोरखडे नागजोकांच्या हातात
वेळून म्हणाले—“बला आतां सवरांच्या
बस्तीकडे. तुमचा नायकच सांगेल की हा
पुजारी आहे की ■ अस्वल आहे.”

वेळून सर्व सवरांच्या बस्ती-
पर्यंत आले. तेव्हां गांवातल्या ■ व
मुळे ‘पुजारी अस्वल’ ‘पुजारी अस्वल’
ओरबत ■ दामून येऊ लागले.
जिवाजी व लट्ठूसिंह नांवाच्या ■
बसले होते.

जिवाजीला बाहेर ■ येऊ आलो
तेव्हां त्याने बाहेर येऊन पाहिले. शिखी-
मुखला व ■ पाहून त्याने विचारले—
“हे ■ येऊन आला आहेस? तो
पुजारी गुहेत ■ का?”

“पुजारी गुहेतून केव्हाच पळून वेला.
ही गोष्ट पाहारेकऱ्यांना कळू नये म्हणून
त्याने गुहेत या अस्वलाला बांधून ठेवले
होते.” शिखीमुखने आपल्या समजूतीप्रमाणे
जिवाजीला सांगितले. बोळा वेळ विचार
तो पुन्हा आपल्या बापाला म्हणाला—

“लट्ठूसिंहाच्या अनुयायांना वाटते आहे की
हे अस्वलच पुजारी आहे. म्हणून ■
पकडून जायले आहे. तेव्हां लट्ठूसिंहाने
एकदा ■ अस्वलाला पाहून घेतले ■ बरे
होचार आहे. त्याने सांगितले तरच त्याच्या
नाम अनुयायांना ■ अस्वल आहे ■ पुजारी
हे कळेल.”

पैली लट्ठूसिंहाचे दोन अनुयायी
त्याला ■ बाघार वेळून
बाहेर घेऊन आले. त्याने आपल्या अनुयायां-
कडून सर्व हकीकत ऐकून घेतली व
अस्वलाकडे सोल कचरेने पाहून म्हणाला—
“पुजारी काय वाटेल ते करील. मी ■

अस्वलाला घेऊन जाऊन माही मुलगी
नाममस्की हिच्याकडे ठेवतो. नाममस्कीच्या
हातातली बरछी पाहून हे अस्वल बरे
■ ते बोलेल. नंतर आपल्या अनुयायां-
कडे बळून तो म्हणाला—“आपण सर्वांनी
सावध राहले पाहिजे. तो पुजारी कुत्रा
■ फिरत असल्यास मारणंय नाही.
■ सर्व नाग अनुयायांना सावध करा.
■ गुप्त पुजाऱ्याला पकडले पाहिजे.”

लट्ठूसिंहाचे अनुयायी ■
वरून तेवून निघून गेले. तेव्हां जिवाजीने
बोठ्या भेमाने लट्ठूसिंहाची पाठ धोपटून
म्हटले—“बरे तर लट्ठूसिंह! आम्ही जातो

की। माझी पोरणी नायमल्लीकडे पहा, समोर पोर पोटा नरमच वाटतो तरी. तुम्ही सर्वांनी बाज रावी मावी मेजबानीला हजर राहाले पाहिजे. तोपर्यंत त्या पुजारी कुठ्याचा सोब कदाचित्त सगेल."

लट्ठूसिंहाचा स्वीकार करणे बरोबर होईल की नाही हे विचारल्याच्या हेतूनेच अनुकाही आपल्या मुलाकडे व विक्रमकेसरीकडे पाहिले. दोघे काही डोसले नाहीत. पण त्यांची नजर लट्ठूसिंहावर सिंकून होती. त्यांना लट्ठूसिंहाचा यात काही तर नसेल अशी शंका वाटत होती.

जिवाजी काय उत्तर देतो पाहण्यासाठीच की काय लट्ठूसिंह म्हणाला— "एका जातीच्या नायकाने बेवायला बोलावणे दिले. दुसऱ्या जातीचा नायकाने त्याला नकार दिला ही गोष्ट माझ्या उभ्या आयुष्यात मी कधी पाहिली नाही. कधी ऐकली नाही."

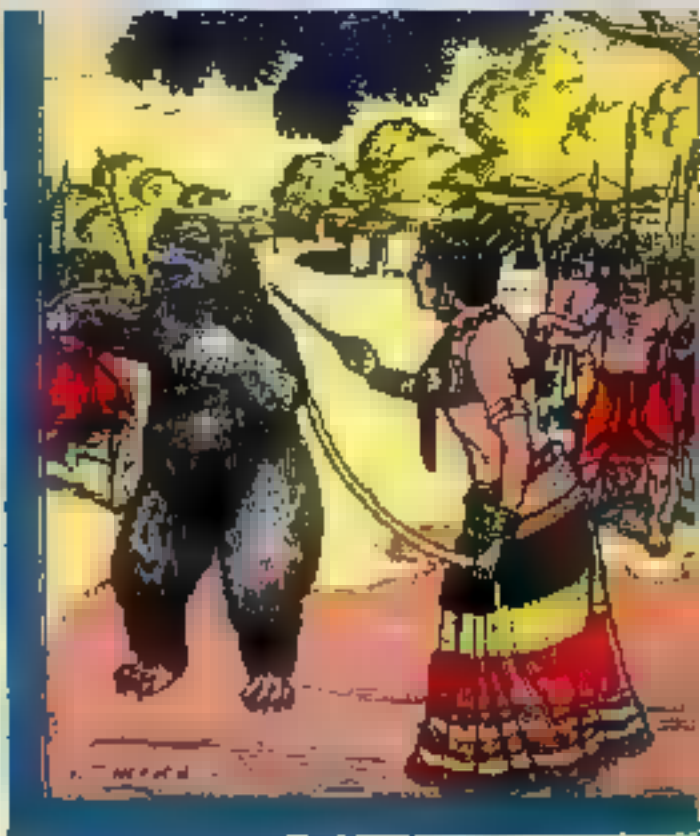
"ठीक, लट्ठूसिंह! बरे आम्ही सर्वच येऊ शकणार नाही. मी, शिखीमुख, विक्रमकेसरी व भाजे चारपाच अनुयायी एवढे येऊ. बाकी लोकांनी काळोस पडण्या-

पूर्वी मावी पोचले पाहिजे. कारण तो पुजारी आम्ही सर्वे इकडे गुंतलो की तिकडे हल्ला करणार नाही कशावरून?" जिवाजी म्हणाला.

"बरोबर आहे, तुम्हे म्हणजे, जिवाजी! दुष्टाची हाडे मोडल्याशिवाय मनाचे समाधान होणार नाही. तर, निघू या." लट्ठूसिंह म्हणाला.

जिवाजीने अनुयायांपैकी पांच वर्जाना याचे रथाबला सांगितले आणि इतर सर्वांना सबरवस्तीस राबसर रथायला सांगून पाठविले. नंतर लट्ठूसिंहाच्या अनुयायांनी साठी एक डोली केली व तिथ्यात त्याला बसवून डोली उचलून गावाकडे निघाले. जिवाजी, शिखीमुख, विक्रमकेसरी इतर शबर त्यांच्या बरोबर पाठोपाठ चालू लागले.

समोर एक तरु चालत राहाल्यानंतर ते नागलोकांच्या बाबत आले गावाच्या मध्यभागी लट्ठूसिंहाच्या घरासमोर वस्तीतले लोक होऊन हसत खिडकत बसलेले दिसले. जिवाजीला वाटले की बहुतेक त्यांनी पुढाऱ्याला घेऊन आणले असवे. परंतु वेस्वावर त्याला लट्ठू-

सिंहाची मुलगी नायमल्ली अस्वलाकडून पुष्कळ गमती जमवीचे जेळ करवीत बसलेली बिसली.

जिवाजीने थकित होऊन लट्ठूसिंहाला विचारले— "इतक्या लवकर तुझ्या मुलीने या जंगली जनावराला माकडासारखे काही काय सुर- बुवा?"

"नागलोकात 'बाह्य' मोठे वैभव आहे" अशी एक म्हण आहे. माझी ही पोरणी साहस दाखविण्यात माझी बरोबरी करते. तुझा मुलगा हिथी बरोबरी करू शकेल की नाही, एवढीच शंका

आपल्या गावी. त्या दुष्ट पुढाऱ्याने आपल्या परस्परांमध्ये कुकटाची एक मिश्र उभी होती. आता हे सर्व आपण विसरू या. तुझ्या जलमा येतील, माझी जागी आहे. माझ्या मुलाने बाईबाईत जे केले त्याबद्दल मला बाईट वाटते."

जिवाजीचे ते खेवटचे ऐकून लट्ठूसिंह जोराने हसला व म्हणाला— "तरुण वयात बाई केली नाही उतार करतो का कोणी? मी देखील त्याच्या वयाचा सासऱ्याच्या नावतीत बाईच केली होती

बाटले. मी म्हटले त्याचा राग नको मानुस बिबाजी कर का!" लट्ठूसिंह प्रेमाने आपल्या मुलीकडे पहात म्हणाला.

नागमल्लीने आपला पाहताच अस्व-
लाच्या गळघातली दोरी केंडून दिली ■
आपल्या बापाला बाळग मिठी मारून
म्हणाली—"बाबा! तुम्हाला ■■■■■ बेट
माही ना? कोणी म्हणाले, तसे वास्त
लागले माही ना?"

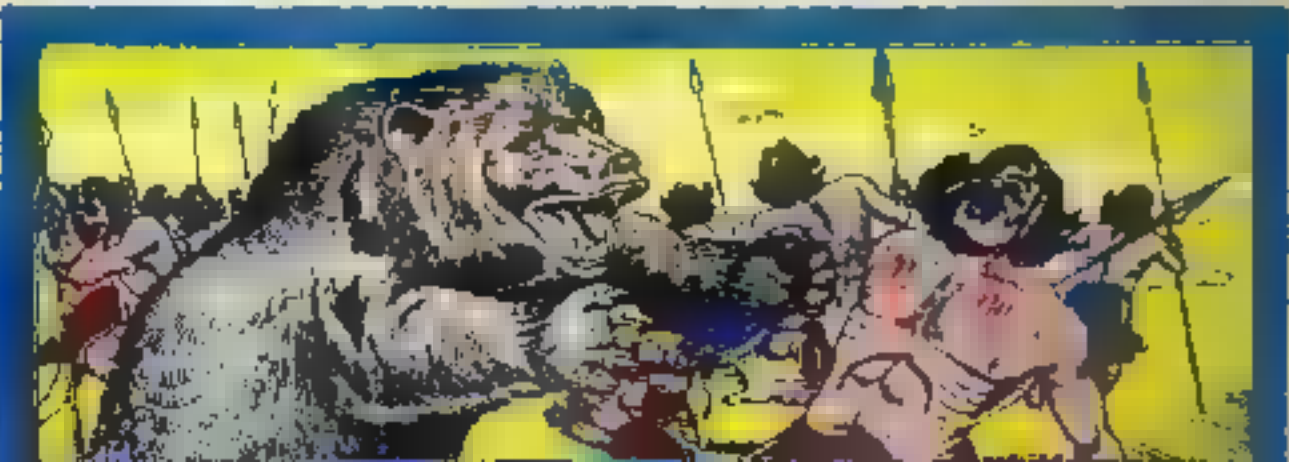
"तसे वास्त लागले माही, मुली! पण
बाय्या पायाला बोंबे..." असे म्हणत ■■■■■
शिखीमुखकडे बोट दाखवून लट्ठूसिंह
म्हणाला—"वा बीराला बोलीवर पडवणारा
हा वाच कोण आहे, माहीत आहे का?
याचे नाव शिखीमुख! विसावला भोळ्या
गरीब दिसतो, पण आहे बाबरी, काम
पण हिमत! वा:!"

नागमल्लीने शिखीमुखकडे पाहिले.
अपार्धीत तिच्या डोळ्यात आलेले पाणी

वाळून गेले. रागाने तिचे डोळे लाल
झाले. बालाच्या बोठावर बरचे दांत नेले.
नाकपुड्या पुगीर दिवू लागल्या. ती काही
बोलणार, पण लगेच तिने तोंड फिरवले.

विष्णुकेशरी ■■■■■ सर्व सज वेडून पहात
होता. शिखीमुखच्या कानात म्हणाला—
"लट्ठूसिंहाने एकदम जेवण देण्याचे ठरविले,
त्याचा गूढ अर्थ ■■■■■ ■■■■■ ■■■■■
विचार करीत होतो. फार तर तो बिच
बालाच्या विचारात जसेल. परंतु त्याची
पोरगी फगफगलेली दिसते आहे. ■■■■■
जेवणाचा विचार करीत ■■■■■ बोला
संभाळून रहा."

शिखीमुख काही बोमबार इतक्यात
मोकळे मुटूलेले अस्वल मुरगुरत समोर जो
दिसला त्याला ■■■■■ पंजा मारून साप्ती
पाडू लागले. नागमल्ली ■■■■■ शिखीमुख "दूर
म्हा, दूर म्हा!" म्हणत ■■■■■ माने
दावले. (पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

चोरटे सोने

विष्णुकेशने आपला डडू सोडला नाही.
तो पुन्हा साशजवळ गेला आणि घेत
सांघावर काडून घेऊन स्मशानाच्या दिशेने
गोन पध्दें चालू लागला. तेव्हा प्रेतात ■■■■■
लेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तुम्हा
हा सर्व बल बांगला असू शकेल. परंतु
सत्यवत्याचा परिणाम वाईट होण्याची
संभावना आहे. या गोष्टीत एक उबावहरण
म्हणून मी तुला सा यकीची गोष्ट सांगतो."
असे सांघून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.
फार पूर्वी सप्तपुर नावाच्या गावी
क्षतकंड नावाचा राजा राज्य करीत असे.
ते राज्य तसे वैभवशाली नव्हते. अर्थातच

प्रजा त्या राज्यकर्त्याने पालन राजा
आपल्या एकलोचमाणे प्रजाला सुखशोयो
भागवत असे प्रजा पण त्याबद्दल आपल्या
राज्याची स्तुती करी

वेताळाच्या गोष्टी

सप्तपुर राज्यात तशी मोठी व्यापाराची मोठी वेळ नव्हती की व्यापार पण भर-भराटीचा नव्हता. तरी काही साहसी व्यापाऱ्यांनी त्या गावी आपल्या पेढ्या काढल्या ■ समुद्रापलीकडे दूरवर व्यापार करून पुष्कळ धन मिळविले. परंतु त्यांनी मिळालेले सोने राजाच्या वृष्टीस पडू नये असे गुप्तपणे ठेवले. कोट्यावधी रुपयांची प्राप्ती राजाला झाली असती ■ होऊ शकली नाही. म्हणून राजाने सर्व व्यापाऱ्यांना, त्यांच्याजवळ जे धन आहे त्याची यादी करून पाठविण्यास कळविले. यादी पेक्षा जास्त धन त्यांच्याकडे तिघात्यास ते जो

केले जाईल असे ■ राजाने जाहीर केले.

व्यापाऱ्यांनी त्यांच्याकडे जे धन होते त्याची यादी तयार करून राजाकडे पाठविली. परंतु त्या यादीत उल्लेख करण्यायोग्य गोष्टीच त्यांनी वगळल्या म्हणून राजाने त्यांना विचारल- "तुमचा व्यापार समुद्रापलीकडच्या देशांशी होतो आणि तुम्हांला नफा काहीच होत नाही वाटते?"

"महाराज! नफा होतो ही गोष्ट सोटी असे नाही आम्ही म्हणत. परंतु तो ■ काय कामाचा? एक जहाज बुडाले की जो ■ पुर्वी मिळाला असतो त्याच्या

दामदुप्पट तोटा सोसावा लागतो. दर्यावर्दी चाचेगिरी करणारे जहाजे लुटतात, खलाशी बंडे करतात. कधी कधी इतकी मंदी येते की तोटा सोसून माल विकवा लागतो. पण हे सर्व ■ कोणा ■ बोलणार?" व्यापाऱ्यांनी उत्तर दिले.

व्यापारी जे म्हणाले ते सर्व सोंटे आहे, असे राजाला वाटले. त्यांनी लपवून ठेवलेले सोने बाहेर यावे म्हणून राजाने पुष्कळ ■ केले, पण ■ सर्व फोल ठरले.

सप्तपुर गावी सात्यकी नावाचा एक हुशार नागरिक रहात असे. त्याची घरची स्थिति वेताचीच होती. परंतु तो फार ते आपसात बोलताना जे शुणेचे शब्द

घतुर होता. व्यापाऱ्यांनी धन लपविले आहे व राजाने सर्व प्रयत्न करून हात ठेकले हे सर्व तो पहिले होता. ■ वाटे तसेच सात्यकीला वाटे की व्यापाऱ्यांनी आपले गुप्त धन राजाला किंवा इतर कोणाला ही कळू नये आशा ठेवून कोडे तरी दडवून ठेवले आहे. म्हणून सात्यकीने एक ■ लहान व्यापाऱ्याचे सोंग केले आणि मोठ्या व्यापाऱ्याची लहानमोठी सर्व कामे ■ वेळ सांगला. ■

व्यापाऱ्यांचा त्यांच्यावर पूर्ण विश्वास बसला. नंतर त्यांच्या गुप्त गोष्टी ते आपसात बोलताना जे शुणेचे शब्द

वापरत रथांचा अर्थ त्याला वागला कळू लागला.

नंतर सात्यकी प्रत्येक व्यापाऱ्याकडे किती व कोठे गुप्तपणे पुरून ठेवलेले आहे हे पाहून थोड लागला. पुढे काही विचारांनी व्यापाऱ्यांशी इतके काळजी पूर्वक लपवून ठेवलेले सोने नाहीसे होऊ लागले. ते सोने राजाला कळू नये ह्या हेतूने पुरून ठेवले कारणाने चोरी झाल्याची फिर्याद राजाकडे येऊन जाणे व्यापाऱ्यांना शक्य नव्हते.

सात्यकीने चोरून नेलेले सोने स्वतःजवळ ठेवले नाही, तो बेश पाळतून गरिबांच्या

घरात छिडकीतून टाकी. हळूहळू गरिबांच्या घरी देखील सोने झाले व ते जाले कसे हे रहस्य कोणाला कळना. असे बरेच दिवस चालू होते.

राजाच्या कानावर ही गोष्ट गेली. राजाने ज्याच्या ज्याच्याकडे सोने सापडले त्यांना मागापला आपल्या शिपायांना पाठविले. प्रत्येकाने सोने कोठून कसे जाले, त्यांना माहीत नसल्याचे सांगितले.

व्यापाऱ्यांनी पुरून ठेवलेले सोने कोणीतरी चोरून नेतो व गरिबांना वाटून टाकतो हे राजाने ओळखले. पुरून ठेवलेले सोने बाहेर काढणे कठीण होते, पण प्रजेला वाटणाऱ्याला पकडणे कठीण नव्हते. म्हणून राजाच्या शिपायांनी सात्यकीला पकडले.

चोरीच्या आरोपावर सात्यकीला राजाने बंदखी करून तुरुंगात टाकले. त्याला पकडून तुरुंगात टाकल्यानंतर चोरी व्हावची बंद झाली व सोने वाटण्याचे पण बंद पडलेले दिसले. यावरून सात्यकी एकटाच चोर होता हे पण स्पष्ट झाले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— "शतकंठ राजाने सात्यकीचा जाहीर सन्मान न करता त्याला सामान्य चोरासारखी शिक्षा कां केली? राजा स्वतःच

चोरटे सोने बाहेर काढू शकला नाही, ते चातुर्पनि बाहेर काढून गोरगरिबांना व प्रजेला सात्वकीला एक सामान्य आरोपी मानून शिक्षा करण्याचे काय असू शकेल, हे नाही कळले मला. प्रश्नांचे उत्तर माहीत असून तू विले नाहीस तर त्याची शिक्षा तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

राजा विस्मयाने म्हणाला— "सात्यकीचा अपराध, त्याने सोने चोरले हा नव्हेच. त्याचा अपराध त्याने ते सोने राजाकडे जमा न करता प्रजेला स्वसुखीने वाटले हा होय. प्रजेच्या योगक्षमाची जबाबदारी राजावर असते. तो अधिकार सात्यकीने आपल्या हाती घेतला. नंतर व्यापाऱ्यांना आपल्या बाबूला करून देणे पण राजाला सहजिकेच जास्त वाटले. कारण अनुकूल असतील तर

व्यापाराची भरभराट होईल व करून प्रजेला सुखी करणे शक्य होईल. त्यापूर्वी व्यापारी राजाला कळविल्याशिवाय सोने चोरून ठेवित होते. सोने वाटून टाकण्यापेक्षा जमा करून राज्याच्या भरभराटी साठी त्याचा उपयोग करणे जास्त आवश्यक होते. सात्यकीला सोने चोरून जाणगे माहीत होते. व्यापाऱ्यांना सोने कसे मिळवावे कळत होते. म्हणून स्वतःकडे जळवून घेणे फायद्याचे होते. काही व्यापाऱ्यांनी पुन्हा धन लपवून ठेवण्याचा विचार केला सात्यकीला तुरुंगातून सुटका देऊन त्याचा चोरटा उचडकीला जाणगे राजाच्या हातात होते. या सर्व गोष्टींचा विचार करून पण राजाने सात्यकीला शिक्षा केली होती."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अवृष्य व साडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

भुतांचा दरवार

जपान देशातील लोक आपल्या प्राचीन काळातील वीरांचे पौवाडे गात असत. त्या वीर गाथात एका शूर जपान्याची गाथा होती. शत्रूशी समुद्रावर युद्ध करीत असता त्याला वीरगती मिळाली होती. त्यावेळी त्याच्या बायकोने शत्रूच्या हाती कैव झाल्यास ते अपमानस्पद होईल असा विचार करून आपल्या लहान मुलाला कडेवर घेऊन समुद्रात उडी मारून जीव दिला.

होल्बी नांवाचा एक आंधळा भिकारी आपल्या तुणतुण्यावर असेच पौवाडे गाई. त्याला [REDACTED] पोटा पाण्यापुरेसे पैसे मिळत. जे थोडे जास्त पैसे मिळत ते लपवून ठेवायला त्याला घरदार काही नव्हते. म्हणून तो एका बौद्ध मठाच्या अधिकाऱ्याच्या कुपेने मठाच्या ओसरीत त्याच्याकडे जे काही सामान होते ते सर्व घेऊन रहात असे.

एक दिवशी संध्याकाळी सुमारास मठात कोणी नव्हते. सगळीकडे चुकचुकाट होती. होल्बी ओसरीच्या बांबाला टेकून गुणगुणत्यासारखा गाणे म्हणू लागला. त्या वेळी [REDACTED] कोणी तरी आला व होल्बीचा हात घेऊन म्हणाला—“होल्बी! तू फार छान गातोस असे आमच्या महाराजांना कळले आहे. त्यांनी तुला बोलावून आज्ञासाठी मला पाठविले आहे. चल जाऊ या.”

राजाने बोलाविले आहे तर जाणे जाग आहे असा विचार करून होल्बी त्या मनुष्याचा हात घेऊन चालू लागला. जाता ते दरबारात पोचले असल्याचे होल्बीने ओळखले. कारण त्याला स्त्रियांच्या रुपद्रथांचा फरफर असा आवाज ऐकू आला व त्याच्या पाठोपाठ उच्चबुद्धातल्या स्त्रिया लवतात त्या अत्तराचा वास पण आला.

होल्बीला एका उच्चासनावर बसविण्यात आले. ‘समुद्रावर झालेल्या युद्धात वीरगती प्राप्त झालेल्या वीर पुरुषाची गाथा म्हणून’ असा एका स्त्री कंठातून आलेला हुकूम होल्बीला ऐकू आला. त्याप्रमाणे आपल्या खुदया [REDACTED] होल्बी आवेळाने पौवाडा म्हणू लागला. त्याचा तो पौवाडा ऐकून गायला सांगणारी स्त्री रडत असल्याचे त्याला ऐकू आले. [REDACTED] पौवाड्यातल्या वीर पुरुषाची बायकोच ती स्त्री होती, ही गोष्ट होल्बीला माहीत नव्हती.

होल्बीला [REDACTED] घेऊन येवारा त्याला पुन्हा बौद्ध विहारात पोचता करून

म्हणाला—“असाच एक आठवडाभर रोज घेऊन गाणे म्हटलेस तर आमचे महाराज तुला मोठे इनाम देणार आहेत.” असे सांगून तो मनुष्य निघून गेला.

असेच तीन चार दिवस होल्बी रोज दरबारात जाऊन आला. रात्री तो ओसरीत नसतो हे बौद्ध विहाराच्या अधिकाऱ्याला कळले. हा आंधळा रात्रीच्या वेळी कोठे बरे [REDACTED] असेल, जरा बरोबर जाऊन पाहून [REDACTED] या असे सांगून त्याने त्या कामावर आपल्या दोघां तोंकरांवा मेमले.

संध्याकाळी सहा वाजण्याच्या सुमारास होल्बी स्वतःच उठून ओरओराने जात

असलेला पाहून नोकरांना आश्चर्य वाटले. तो कोणाचा तरी हात धरून चाळत्या-सारखा दिसे, पण हात त्या नेणाराव्यक्ति मात्र दिसत नव्हता. ते होस्वीच्या पाठोपाठ स्मशानात गेले. तेथे होस्वी एका चंच दगडावर बसून तुणतुण्याच्या सुरात गाणे म्हणू लागला. ते पाहून नोकर होस्वीच्या गेले. दोघांनी त्याचा एकेक हात धरला व त्याला बौद्ध विहाराच्या अधिकार्यासमोर जाणून उभे केले. होस्वीने चार पांच दिवस जे बडले ते जसेच्या, तसे सांगितले. ते सर्व ऐकून अधिकार्याला जुना इतिहास आठवला. प्राचीन बौद्ध भिखूंनी तो मुठभुमी बौद्ध विहाराच्या शेजारीच होती. त्या स्मशानात राहणारे त्या वीर पुरुषांचे प्रेतास्त्रे आपली वीर गाथा रोज ऐकायला म्हणून होस्वीला बोलावून नेत असणार. असा विचार करून विहाराचा अधिकारी म्हणाला—“होस्वी,

तुला रोज बोलावून नेणारी भूते आहेत. त्यांच्याशी तू मैत्री बाढविलोस तर ते तुला सर्वनाश करतील.” ते ऐकून होस्वी घाबरला. अधिकार्याने होस्वीला धीर दिली व म्हणाला—“या खेपेस तो मनुष्य तुला घेऊन जायला की तू त्याच्याशी बोलून मकोस.” जसे सांगून त्याच्या सर्व अंगावर त्याने काही तरी मंत्र लिहून ठेवला. पण तो त्याच्या कानावर बजासार किताबला बिसरला. म्हणून होस्वीला वेळून जाण्यासाठी जेव्हा भूत आले तेव्हा त्याला होस्वीच्या कानाशिवाय दुसरे काही दिसले नाही. म्हणून त्या भुताने त्याचा कान धरून त्याला जोराने बोवले. तेव्हा त्या भुताच्या हातात होस्वीचा आला. तूटल्यावर कळ येऊ लागल्या. पण तो तेव्हा उठला नाही. तो स्वतःशीच एवढे पुटपुटला—“इतके दिवस भुतांसाठी गाणे म्हटले त्याचे त्रेच दखिस मिळाले.”

हितोपदेश

कांभोज देशाचा जयसिद्धी याला विजय नावाचा एक मुलगा होता. तो एक शूर, पराक्रमी व साहसी तरुण होता. त्याला पुढविषा अवगत होती. मुढाने डाकणेच, गूहरचना इत्यादी-मन्ये त्याचा हात धरणारा पळवपास कोणी नव्हता.

विजयच्या साहसाची कामे करण्याची मोठी महत्वाकांक्षा होती. परंतु त्याच्या बरोबर नित्य अंगरक्षक असत ते त्याला काही करू देत नसत.

मुबराजाने आपल्या राज्याभिषेकाच्या पूर्वी सर्व राज्यभर एकदा पर्यटन याने अशी इच्छा वडिलांजवळ व्यक्त केली व राजाने त्याला आनंदाने परवानगी दिली. म्हणाला—“होय! तू होणारा राजा, राज्यात कोठे काय आहे हे स्वतः पाहून येणेच बरे. प्रजेची सुखदुःखे काय आहेत ती तू

पाहून घ्यावीस. मावी राजाका सोमसेन आहे. तू पर्यटन करीत असता मुख्य करून तीन गोष्टी त ठेव. पहिली गोष्ट म्हणजे थोडा वेळ देखील तू एकटा कोठे जाऊ नकोस दुसरी गोष्ट, तू विधांती घेण्यासाठी कोठे थांबला तर पुढे जाण्यापूर्वी एकदा बाजू बाजूला पाहात्याशिवाय पुढे जाऊ नकोस. तिसरी गोष्ट, आपल्या राज्यात अस्वले पुष्कळ आहेत. थुकूनदेखील त्यांची सोड काढू नकोस. जमिनीवर पडून असलेल्याच्या वाटेला अस्वळ जात नाही. म्हणून अस्वळ आठळलेच तरी आपले शौर्य त्याच्यासमोर दाखविण्या ऐवजी जमिनीवर मेल्यासारखा पडून रहा.”

विजयने राज्यभर एकट्यानेच पर्यटन करण्याचा विचार केला. परंतु राजाने तशी परवानगी दिली नाही व त्याच्या बरोबर दोघां हुशार थोड्यांना पाठविले.

अरण्यातून जाण्याची गरज नाही. माणस
जाहेलून पलीकडे जाऊ या."

ते ऐकून विजयच्या सर्वांगाचा
काही मडका उठाला. परंतु स्वतःचा
वायव्य व थोडसे चातुर्य तो दोघा
अंगरक्षकांना म्हणाला—"जंगलाच्या उजव्या
बाजूने गेल्यास वरे होईल की उजव्याबाजूने
हे तुम्ही दोघे थोडे दूर जाऊन पाहून या.
तुम्ही दोघे येईपर्यंत मी तुमची वाट पाहतो."

दोघे प्रजेका विजय गेले. ते दोघे

किर्येक वाघांना करणे आल्या हाताचा
खेळ आहे. पुण्यासारखा पुरुष आणि
वायकासारखी सोबत मला कसाला?
शुबराज विचार करू लागला.

ज्या ठिकाणी वसून त्याने काही वेळ
विश्वाती घेतली तेथून उठून तो पुढे निघाला.
थोडे अंतर चालून येत्यावर त्याला अरण्यात
कोकून तरी एक विचित्र आवाज ऐकू
आला. असेल एखादे जंगली जनावर, असा
विचार मनात येताच त्याचा हात एकदम
तलवारीच्या मुठीवर गेला. पण तलवारच
नव्हती. ज्या ठिकाणी विश्वाती घेण्यासाठी
तो थांबला होता तेथे त्याने तलवार बाजूला

काढून ठेवली होती निघताना तो तेथेच
विसरून आला होता.

इतक्यात समोरून गुरगुरत एक दोन अस्वले
येत असलेली त्याला दिसली. दोन अस्वले
होते. हातात तलवार असली तरी बोव्ही
अस्वलांशी दोन हात करणे कठिण होते.
अस्वलासमोर आपले शीर्ष व दाख
नकोस, येत्यासारखा अमिनीवर पडून रहा,
वदिलांनी सांगितले होते त्याला
त्याप्रमाणे अमिनीवर
निश्चळ उताणा राहाला. अस्वलांनी
त्याच्याकडे हुकून सुद्धा पाहिले नाही आणि
पुढे निघून गेली.

हुंडा

फार पूर्वी कांचीपुरम येथे विश्वगुप्त नावाचा एक वैश्य रहात असे. त्याच्या कायकोचे नाव गुणवती असे होते. त्यांना चार मुळे होती. कचोकाळी त्या वैश्य कुटुंबाची गणना श्रीमंत व्यापाऱ्यात होत असे. परंतु तूर्त त्यांची आर्थिक स्थिति चांगली नव्हती. म्हणून चौघा मुलांना स्वतःच्या व कुटुंबाच्या पोटापाण्यासाठी मेहनत करावी लागे. मोठ्या मुलाचे नाव रामगुप्त होते. चौघा मुलांत सोप एक हुशार होता. बाकी तिघे निरुपयोगी होते.

मुलांच्या लहानपणीच विश्वगुप्त मरून पावला. मुलांची सर्व जबाबदारी गुणवतीवरच येऊन पडली. एक योग्य सून पाहून तिने रामगुप्ताचा संसार वाटून दिला. कारण पुढे नाव काडील तो एकटाच होता. संसाराचा गाढा चालविण्याची योग्यता होती ती पण त्या एकट्यातच होती.

पुढे काही दिवसांनी रामगुप्ताला एक मुलगी झाली. तिचे नाव वसुमती असे ठेवण्यात आले. वसुमती जन्मली तेव्हा पासूनच गुणवतीने अंघरुण भरले. औषध पाणी पुष्कळ केले. पण गुण मुळीच पडला नाही. अंतकाळ जवळ येऊन ठेवला असल्याचे ओळखून तिने आपल्या मोठ्या मुलाला बोलाविले. ती गोष्ट रामगुप्ताच्या धाकट्या भावंडांना कळली. आईने कोठे तरी पैसे गुप्तपणे ठेवले आहेत ती गोष्ट भावाला सांगणार असेल. म्हणून तिचे माऊं भितीला कान लावून ऐकत उभे राहाले.

रामगुप्ताला साडेवर बसायला सांगून गुणवती म्हणाली—“मुला! बाळा! आपल्या देव्हान्याच्या साली सांब्याच्या लोट्यांत सोन्याची काही नाणी ठेवलेली आहेत. पण त्यांना हात लावता कामा तये.

वर पाहिले झाडावर माकडे होती. त्यांच्या जवळ त्याचे कपडे होते. माकडे ते कपडे उलट सुलट पहात होती. मधून मधून मातांनी कुरकडीत पण होती.

मी एकटा नसतो तर जसे झाले नसते. झाडांनी सांगितले होते बरोबर होते. अंगरक्षक असवे तर माकडांनी कपड्यांना हात लावला नसता.

काय करावे हे सुचेना. त्याने माकडांना इगळ मारण्याला सुरवात केली. माकडांनी रागाच्या भरात त्याचे कपडे कंकले.

कपडे मिळाले, परंतु काढून नेलेले होते. ते काढके कपडेच त्याला घालावे लागले. इतक्यात त्याचे अंगरक्षक पण त्याला शोचत तेथे आले.

तेव्हापासून विचयने, बडिलांनी, ज्या गोष्टींची जुगगांठ बांधून घ्यायला त्याला सांगितली होती ती त्याने बांधून घेतली. त्यानंतर त्याचे पकटन निविज्ज पार पडले.

विचय व त्याने जेथे वाचाला ठार केल्यावर विचयिणी घेतली होती तेथे आला. तेथेच होती. ती घेऊन व पुढे जाण्याचा विचार सोडून देऊन फिरला व जेथे अंगरक्षकांना भेटण्यासाठी तो नाद पहात नसणार होता तेथे येऊन बसला. दोघे अंगरक्षक युवराज विसत नाही असे पाहून त्याचा शोध काढीत हिडत होते.

ऐत दुपारची वेळ होते. कडक झन पडले होते. मिजयला मूक लागली होती व सहान पण लागली होती. जवळच त्याला एक बाग विसली व बागेत एक सरोवर विसले. सरोवर विसताच त्यात उडी मारून पोहोचें हे हुंडाचे असे वाटले. त्याप्रमाणे त्याने कपडे काढून काठावर ठेवले व पाण्यात उडी मारून पोहू लागला. स्नान करून येऊन पाहातो तर त्याचे कपडे त्याला नासे झाले. त्याने चारी बाजूला एक नजर फिरवून पाहिले.

माझूची आपल्या कुळातील एका दोषांनी हात लावल्याचा प्रयत्न केला आणि त्यांच्यावर मोठे प्रशंग ओढवले. म्हणून पुढच्या पिढीला या गोष्टीची जाणीव आमाऊ करून देण्याची जबाबदारी तुझ्यावर आहे.”

“होय आई! पण तेथे त्या कोट्या पुरून कोणी ठेवल्या? तुला माहीत आहे का?” रामगुप्ताने विचारले—“आपल्या कुळात पूर्वी कोणीतरी आईने त्या मरण येण्यापूर्वी पुरून ठेवल्या व ‘मी पुन्हा जन्म घेऊन हे गुप्त घन घेईन. तोपर्यंत कोणी हात लावू नये. हात लावल्यास तत्काळ त्यांना मरण येईल’, असे सांगितले

होते. म्हणून, माझही मुलमती म्हणिली आहे. कोणाचेही निवेदन नाही.

आईने जे सांगितले ते सर्व रामगुप्ताच्या भावंडांनी ऐकले व सरळ देव्हान्या जवळ गेले. देव्हारा उचलून बाजूला ठेवला व जमीन खणून पाहिली, तेव्हा त्यांना पाच तांब्यांच्या लोट्या मिळाल्या. प्रत्येक तांब्यात सोन्याची नाणी भरलेली होती व तांब्याच्या तोंडासो सोन्याची तार बांधलेली होती. रामगुप्ताला ही गोष्ट कळली तेव्हा भावत बाऊन आपल्या चाकट्या भावंडांना समजावून सांगितले. पण कोणी ऐकले नाही. त्या तिघा भावंडात जो सर्वात मोठा होता त्याने लोटी घेऊन उचलण्याचा यत्न केला, पण ती जागची हाकत नव्हती. म्हणून त्याने खूप ओर लावला. पण ती लोटी बाहेर तर आलीच नाही, उलट तो चक्का लागल्या सारखा खाली पडला व नडामडा रक्त ओकला. ते पाहून इतर दोघे भावंडून पाहून गेले. तेव्हा मोठ्या भावाने लक्षा नुजवला व जमीन सारखी करून पुन्हा देव्हारा पूर्वी सारखा ठेवून दिला.

कित्येक वर्षे लोटली, वसुमती लहानाची मोठी झाली. वरसोषणाची काळजी लागली रामगुप्ताला. योग्य वर पाहिजे म्हणजे

हुंडागण तसाच चावा लावजार. पण तेवढे काळ कोठून येजार?

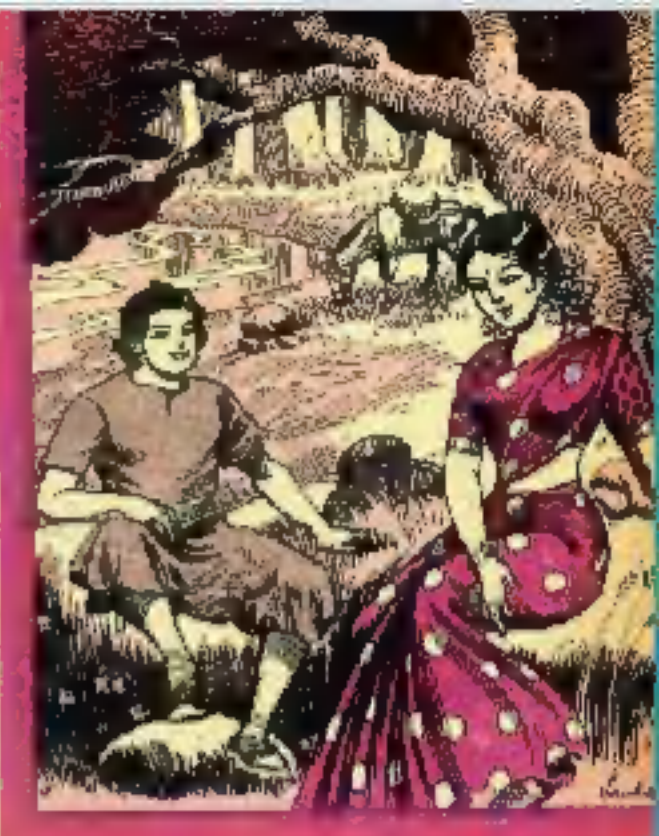
एकदा वसुमती पाणी आणायला नदीवर गेली. एक तरुण युवक घोड्यावर बसून तिकडे येत असताना तिला दिसला. त्याला पाहून ती मनातल्या मनात म्हणाली—“कित्ती सुंदर आहे!”

त्याच वेळी त्या तरुणाने पण तिला पाहिले व मनातल्या मनात म्हणाला—“कित्ती सुंदर आहे!”

त्या तरुण युवकाचे नाव भानुगुप्त, त्याच्या वडिलांचे नाव प्रसन्न गुप्त असे होते. कांचीपुरमच्या श्रीमंत घराण्यापैकी त्याचे एक वर होते. त्याच्याकडे वेगळे व वंशज होते, तितकाच तो लोनी पण होता. त्याच्या मुलांना वांगला मोठा हुंडा मिळाल्याशिवाय त्याचे लग्न करायचे नाही असे तो सर्वांना जागृत असे.

दोघांनी प्रथम परस्परांना पाहिले तेव्हा पासून कित्येकदा त्यांची नदीवर भेट झाली व त्यांचे परस्परांवर प्रेम जडले. “मी लग्न करीन तर तुझ्याशीच.” असे भानुगुप्ताने वसुमतीला उषड सांगून पण टाकले.

त्या दिवशी वसुमतीने घरी गेल्यावर ती गोष्ट आपल्या वडिलांना जाऊन सांगितली.

तेव्हा रामगुप्त प्रसन्न गुप्ताला जाऊन भेटला व म्हणाला—“माझ्या मुलीला आपली सून करून घ्या. दोघांचा जोडा छान सोभेल, पहा.”

“माझ्या मुलाला हजार पुतळ्यांचे सोने हुंडा म्हणून देणार असाल तर लग्नाच्या गोष्टी बोलायला मी तयार आहे. नाही तर ती गोष्ट पुन्हा कधी बोलायला यायची गरज नाही.” प्रसन्न गुप्त म्हणाला.

रामगुप्ताने घरी आल्यावर ते सर्व मुलीला सांगितले.

रात्री झोपल्यावर वसुमतीला स्वप्नात सोन्याच्या पुतळ्यांनी भरलेल्या तांब्याच्या लोट्या त्या देव्हान्याच्या खाली असल्याचे

विसले. परंतु त्या स्वप्नातल्या गोष्टी-
कडे तिने दुर्लक्ष केले. परंतु ते स्वप्न
वररोज दिसू लागले. म्हणून उजाडल्यावर
एकदा ती आपल्या वडिलांना म्हणाली-
"बाबा! मला रोज रात्री स्वप्नात
देव्हान्याच्या खाली पुरलेल्या, सोन्याच्या
पुतळ्या भरलेल्या पांच खांद्यांच्या लोट्या
विसतात. मग ते खरे का हो?"

"बापरे! तुला त्या स्वप्नात विसल्या
तथा आहेत ही गोष्ट मारी जाहे. परंतु
त्या विसकून जा माझे आई! त्यांना जो
हात लावतो त्याचा सर्बनाश होतो." बाप
मुलीला म्हणाला. नंतर त्याने, मुलीच्या
आजीने अंतकाळी जे सांगितले ते व त्याच्या
बोळ्यासमोर भाकटा भाऊ त्या लोट्यांना
हात लावण्याच कसा रक्त ओकला ते
सांगितले.

बापाने जे सांगितले त्यावर वसुमतीने
बराच वेळ विचार केला व मनातल्या

मनात एका गोष्टीचा दृढ निश्चय केला.
आपले छान मानुगुप्ताशी माले नाही तर
आपले जीवितच नव्हे तर मानुगुप्ताचे
जीवित सुद्धा व्यर्थच जाणार. त्यापेक्षा त्या
लोट्यांना हात लावून मरण आले तर बरे.
कारण त्यात तिचा एकटोचाच जीव
जाणार. असा मनाशी विचार करून बाप
'नको नको' म्हणत असता तिने देव्हान्या
खालची जमीन खणली व पुरलेल्या त्या
पांचही लोट्या सहज बाहेर काढल्या.
रामगुप्त ते पाहून चकित झाला.

प्रत्येक लोटीत पांच पांचवे पुतळ्या
होत्या. एकूण अडीच हजार पुतळ्या
होत्या. तर मग हे सर्व वसुमतीनेच पूर्व
जन्मी पुरूष ठेवलेले धन असले पाहिजे.
रामगुप्ताला आता संशय उरला नाही.

त्याने मानुगुप्ताशी मुलीचे लग्न एक
हजार पुतळ्यांचा हुंडा देऊन करून
विले.

विचित्र चढाओढ

अंगदेसाचा मुबराज जयदेव अनुविद्येत
पारंगत होता. त्याच्या बरोबर नेहमी

आपले पाचवडी, मागील, निच, मळक, ...

... जयदेव, त्यांना ...
... जयदेव, त्यांना ...
... जयदेव, त्यांना ...

... जयदेव, त्यांना ...
... जयदेव, त्यांना ...
... जयदेव, त्यांना ...

... जयदेव, त्यांना ...
... जयदेव, त्यांना ...
... जयदेव, त्यांना ...

... जयदेव, त्यांना ...
... जयदेव, त्यांना ...
... जयदेव, त्यांना ...

रानात रानटी जनावरांची शिकार करते.
होंगराळ प्रदेशात राहणाऱ्या लुटेऱ्यांच्या

... जयदेव, त्यांना ...

... जयदेव, त्यांना ...
... जयदेव, त्यांना ...
... जयदेव, त्यांना ...

... जयदेव, त्यांना ...
... जयदेव, त्यांना ...
... जयदेव, त्यांना ...

... जयदेव, त्यांना ...
... जयदेव, त्यांना ...
... जयदेव, त्यांना ...

... जयदेव, त्यांना ...
... जयदेव, त्यांना ...
... जयदेव, त्यांना ...

संक्षेप

“लागोपाठ तीन वर्षे दररोज मला पाहून हो ओळखले नाहीस वाटते?” बायकी आवाज होता.

विक्रम चकित होऊन म्हणाला—“कोण लीलावतीदेवी! अशा मध्यरात्रीच्या वेळी?”

लीलावती धोड्यावरून खाली उतरून म्हणाली—“माझ्या विवाहापूर्वी मी माझ्या धाकट्या बहिणीचा विवाह करून द्यायला निघाला आहेस? धर्मविरुद्ध काम करायला तू तयार कसा काय झालास? माझा विवाह देखील तूच का नाही कोठे लावून देत?”

“मी जर कोटून जाणू?” विक्रमने विचारले.

“तरमग सूच हो लम्बाला तयार! तू यापूर्वी कधी विचारले असतेस तर मी तुझ्याशी केव्हांच लग्न केले असते. तू कधी विचारले होतेस का? म्हणून मीच विचारते आहे.” लीलावती म्हणाली.

याहून माझे मोठे भाग्य ते काय अस-
णार? मी तयार आहे, लीलावतीदेवी.”

स? तुला यमलोकी पाठविण्यापूर्वी मी तुला विक्रम म्हणाला.

तो आहे. माझ्या बरोबर एकट्याच उभा राहण्याच्यो सुमारास दाढ वार करण्याची तुम्ही हिमत्? मणि- लक्षणाळा घेऊन जयदेव होता तेथे आले. एका ही सरदारात एवढी हिमत् लक्षणाळा पाहून जयदेवला फार आनंद झाला. परंतु मोठ्या बहिणीशी लग्न करून

आपल्या पदरी नोकरी करणारा विक्रम आपला साडू होणार व आपली बरोबरी करणार हे सत्य विक्रमच्या मनात राहून गेले. म्हणाला—“तू माझ्या मोठ्या मेहुणीशी लग्न करणार हे नाही मला पसंत. माझ्या मेहुणीचे लग्न माझ्यासारख्या कोणत्या तरी युवराजाशी, निदान राजकुमाराशी व्हावे अशी माझी इच्छा आहे.” जयदेव म्हणाला.

जयदेव जे म्हणाला तो गोष्ट विक्रमला झोंबली. तरी लक्षणाळा बावरून सांतपणे म्हणाला—“मी लीलावतीशी लग्न लम्बाला तयार झाले नाही. तिनेच माझ्याशी लग्न करण्याची इच्छा व्यक्त केली आहे. तिच्या इच्छेप्रमाणे मी लम्बाला तयार झाले, एवढेच.”

जयदेवने लीलावतीला कोणत्या तरी युवराजाशी किंवा राजकुमाराशी लग्न करण्यास सांगितले. पण लीलावती म्हणाली—“विक्रमहून कोणी मोठा खुरवीर असेल तर मी त्याच्याशी लग्न लम्बाला तयार आहे.”

विक्रमने लगेच शौर्याची परीक्षा घेण्या- साठी आवश्यक व्यवस्था केली. शौर्याची परीक्षा कोणत्या गोष्टीत करावयाची हे लीलावतीने मुचविले.

लीलावतीने एक तलवार घेऊन ठेबायला सांगितले. नंतर तिने विक्रमला बाणाचे अणकुचीदार टोक काढून बाण त्या तल- बारीला मारायला सांगितले. बाण तल- बारीला लागला व उभा फिरला गेला. दोन्ही भाग सारखे होते.

नंतर जयदेवच्या मित्रमंडळी पैकी वीरांनी प्रयत्न करून पाहिला. परंतु कोणाला ते साधले नाही. तेव्हा जयदेवला विक्रमशी लीलावतीच्या लग्नाला होकार द्यावा लागला.

विक्रम लीलावती बरोबर मणिपूरला गेला. मणिपूरच्या राजाने त्याला आपला सेनापती नेमले. पुढे राजाने त्यालाच आपला वारस म्हणून नेमले.

